

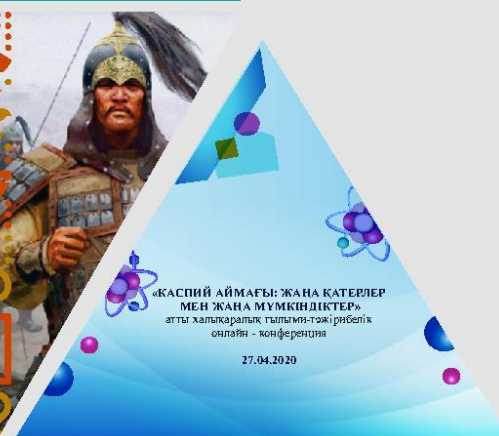

ҒЫЛЫМ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІ КҮНІНЕ
АРНАЛҒАН ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК
ОНЛАЙН - КОНФЕРЕНЦИЯЛАРДЫҢ
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ НАУЧНО
-ПРАКТИЧЕСКИХ ОНЛАЙН -
КОНФЕРЕНЦИЙ ПОСВЯЩЕННЫХ
ДНЮ РАБОТНИКОВ НАУКИ
ТОМ IV

17.04.2020
29.04.2020

ҒЫЛЫМ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІ КҮНІНЕ
арналған онлайн ғылыми-тәжірибелік конференциялардың
материалдар жинағы

ТОМ IV

17-29 сәуір 2020

Сборник материалов
научно-практических онлайн конференций посвященных
ДНЮ РАБОТНИКОВ НАУКИ

ТОМ IV

17-29 апреля 2020

Ақтау

ӘОЖ 001
ББК 72
Ғ 96

Yessenov University ректоры Б.Б.Ахметов жалпы редакциялығымен

Редакциялық алқа:

Е.Т. Нұрмағанбет, А.И.Омарова, А.М. Джанисенова

Ғ96 Ғылым қызметкерлері күніне арналған ғылыми-тәжірибелік онлайн-конференциялардың материалдар жинағы, том IV, Ақтау: Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, 2020, - 411 б.

ISBN 978-601-308-241-7

Ғылыми мақалалар жинақтың негізі Ғылым қызметкерлері күніне арналған ғылыми-тәжірибелік онлайн-конференциялардың материалдарынан тұрады, «Ұлы дала: Мәдени мұра және әлемдік тарихтағы Алтын Орда» атты аймақтық ғылыми-тәжірибелік онлайн-конференция, «Студенттік еріктілік: қазіргі жағдайы, мәселелері, болашағы» атты аймақтық ғылыми-тәжірибелік онлайн-конференция, «Каспий аймағы: жаңа қатерлер мен жаңа мүмкіндіктер» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік онлайн-конференция, «Қиын өндірілетін көмірсутекті кен орындарды игерудің геологиялық және технологиялық аспектілері» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік онлайн-конференция.

Жинақ ЖОО оқытушылары мен докторанттарына, білім алушыларға арналады.

Основу сборника научных статей составляют материалы научно-практических онлайн-конференций посвященных Дню работников науки, областной студенческой онлайн-конференции на тему «Великая степь: культурное наследие и Золотая Орда в мировой истории», областной научно-практической онлайн-конференции на тему «Студенческое волонтерство: современное состояние, проблемы, перспективы», международных научно-практических онлайн-конференций на тему «Каспийский регион: новые угрозы и новые возможности» и «Геологические и технологические аспекты разработки месторождений трудноизвлекаемых углеводородов».

Сборник предназначен для преподавателей, докторантов и студентов ВУЗов.

ӘОЖ 001
ББК 72

© Ш.Есенов атындағы Каспий
мемлекеттік технологиялар және
инжиниринг университеті, 2020

ISBN 978-601-308-241-7

КАСПИЙ МАҢЫ МЕМЛЕКЕТТЕРІ ҰСТАНЫМЫ ҮШІН КАСПИЙ АЙМАҒЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

УДК 327.5

ПРАВОВОЙ СТАТУС КАСПИЯ

Абилов А., студент

Научный руководитель: Абдешов Д.Д.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау

Аннотация. Данная статья рассматривает разграничения дна Каспийского моря между сопредельными и противолежащими государствами по модифицированной срединной линии в целях осуществления суверенных прав на недропользование при сохранении в общем пользовании водного пространства, обеспечении свободы судоходства, согласованных норм рыболовства и защиты окружающей среды. А также создает условия для налаживания сотрудничества между странами на качественно новом уровне партнерства, развития тесного сотрудничества на разных направлениях.

Ключевые слова: саммит, имплементация, правовой статус, Каспий, конвенция, прикаспийские государства.

В Пятом саммите Прикаспийских государств участвовали президент Казахстана Нурсултан Назарбаев, президент Азербайджана Ильхам Алиев, президент Ирана Хасан Роухани, президент России Владимир Путин и президент Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедов.

"С целью эффективной имплементации Конвенции нами создан специальный механизм регулярных пятисторонних консультаций под эгидой министерств иностранных дел. Они на регулярной основе будут обсуждать все актуальные вопросы", – сказал президент Казахстана Нурсултан Назарбаев, выступая на саммите в Актау. [1]

По словам Назарбаева, за последние годы наблюдается значительное сокращение торговли между странами. Для решения проблемы он предложил проводить на регулярной основе встречи министров экономики пяти государств.

Президент Азербайджана Ильхам Алиев отметил, что решения, принятые на саммите, будут способствовать дальнейшему развитию сотрудничества. "Определение правового статуса Каспия будет способствовать разделению дна и поверхности в соответствии с нормами международного права", – сказал Ильхам Алиев.

В свою очередь, президент Ирана Хасан Роухани отметил, что важно не только принять конвенцию, но и наблюдать за успешным исполнением ее, а сама конвенция станет "материнским документом" на пути разрешения проблем прикаспийского региона. "Конвенция предусматривает запрет на предоставление территории Каспийского моря для агрессии против другого прикаспийского государства. Разграничение дна и недр ещё не определено этой конвенцией. Этот вопрос будет регулироваться дополнительно между сторонами", – сказал Роухани.

В своем выступлении президент России Владимир Путин отметил, что стороны сегодня подпишут шесть профильных соглашений в сферах экономики безопасности и транспорта. Владимир Путин заявил, что урегулирование правового статуса Каспийского моря "создает условия для налаживания сотрудничества между странами

на качественно новом уровне партнерства, развития тесного сотрудничества на разных направлениях".

Каспийский регион богат запасами углеводородов — нефти и газа. Среди биоресурсов Каспийского моря особую ценность представляют осетровые, составляющие основу мирового запаса и генофонда, сохранившегося и воспроизводящегося на Земле. [2]

В советское время Каспийское море практически было внутренним водоемом в границах СССР и лишь на юге омывало берега Ирана. Установленный советско-иранскими договорами статус Каспийского моря как внутреннего (внутриконтинентального) водоема, практически был признан всем международным сообществом государств и нашел подтверждение в доктрине международного права.

Вопрос определения правового статуса Каспийского моря получил актуальность после распада СССР, когда появление новых субъектов международного права — Азербайджана, Казахстана и Туркмении — поставило вопрос о разграничении Каспия уже между пятью странами

В целях выработки Конвенции о правовом статусе Каспийского моря в 1996 году по решению министров иностранных дел пяти прикаспийских государств была образована Специальная рабочая группа (СРГ) на уровне заместителей министров иностранных дел. [2]

6 июля 1998 года между Российской Федерацией и Республикой Казахстан были заключены Соглашение о разграничении дна северной части Каспийского моря в целях осуществления суверенных прав на недропользование и 13 мая 2002 года Протокол к данному Соглашению.

29 ноября 2001 года и 27 февраля 2003 года заключено Соглашение между Республикой Казахстан и Азербайджанской Республикой о разграничении дна Каспийского моря и Протокол к нему соответственно.

Также между Россией, Казахстаном и Азербайджаном 14 мая 2003 года заключено Соглашение о точке стыка линий разграничения сопредельных участков дна Каспийского моря.

В 2011-2012 годах в пятистороннем формате были подписаны такие значимые для защиты морской среды Каспия международно-правовые документы, как Протокол о региональной готовности, реагировании и сотрудничестве в случае инцидентов, вызывающих загрязнение нефтью, Протокол по защите Каспийского моря от загрязнения из наземных источников.

Состоялись четыре саммита прикаспийских государств (23-24 апреля 2002 года, 16 октября 2007 года, 18 ноября 2010 года и 29 сентября 2014 года). Первый саммит прикаспийских прошел в Ашхабаде (Туркмения) в 2002 году. Тогда было принято решение провести вторую встречу в Тегеране (Иран) в 2003 году, но в этот срок она не состоялась и потом еще несколько раз откладывалась. [3]

На четвертом саммите, прошедшем в Астрахани, лидеры России, Казахстана, Азербайджана, Туркмении и Ирана согласовали политическое заявление, где впервые зафиксировали будущие договоренности по статусу Каспия. Также президенты договорились, что военная деятельность в регионе должна осуществляться на принципах "разумной достаточности" и обеспечения равных условий безопасности для всех прикаспийских государств. Они подтвердили согласованный ранее принцип "неприсутствия на Каспийском море вооруженных сил, не принадлежащих сторонам".

Известно, что яблоком раздора был принцип разграничения акватории Каспийского моря. Россия выступала с компромиссной инициативой о разграничении дна Каспийского моря между сопредельными и противолежащими государствами по модифицированной срединной линии в целях осуществления суверенных прав на

недропользование при сохранении в общем пользовании водного пространства, обеспечении свободы судоходства, согласованных норм рыболовства и защиты окружающей среды. Принципиальным в российских подходах остается: нахождение в общем пользовании поверхности и водной толщи и деление на национальные сектора только дна; деление спорных месторождений по принципу 50:50, когда одна из претендующих сторон компенсирует другой стороне, первой начавшей освоение спорного месторождения, половину произведенных на разведку и освоение затрат, получая таким образом право принять участие в дальнейших работах; создание стратегическо-экономического центра по Каспию, в рамках которого должны решаться вопросы экологии, судоходства, рыболовства и координация совместной деятельности. [3]

ЛИТЕРАТУРА

1. Малмир Мохаммадреза. Правовой статус Каспийского моря // Вопросы российского и международного права. 2018. Том 8. № 7А. С.165.
2. Семедов, С. А. Международно-правовой статус Каспийского моря / С. А. Семедов // Обозреватель - Observer. - 2015. - № 4. - С. 75.
3. Федоров Ю.Е. Правовой статус Каспийского моря. М., Исследование ЦМИ МГИМО, 2013, № 8, с. 3

ӘОЖ 347.965

АДВОКАТТЫҚ ҚЫЗМЕТТІНІҢ МАҚСАТТАРЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

Баймаханбетов А., студент

Ғылыми жетекші: Кобегенова Г. Ж.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада адвокат — қорғаушы қызметінің негізгі мақсаттары мен басты міндеттерінің маңыздылығы, оның құқықтық мәртебесі, құқықтары мен міндеттері туралы сөз етілген. Адвокат сөзінің мағынасы, тарихы және азаматтардың конституциялық құқықтарын қамтамасыз етудегі, қылмыстық сот ісін жүргізудегі рөлі, заңдық көмекті көрсетуі туралы мәселелер сараланады.

Түйінді сөздер: Адвокат, адвокатура, қорғаушы, адвокаттар алқасы, заң, мемлекет.

Адвокат сөзі латынның сөздерінен аударғанда «шақырамын», «көмекке шақырылған» деген сөздерді білдіреді. Адвокатура тарихта ежелгі дәуірден бастап заңгерлік кеңесші ретінде белгілі болған. Алғашқы адвокаттар Ежелгі Римде пайда болған. Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес, мемлекетіміздің ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары екені баршаға мәлім. Осы адам құқықтары мен бостандықтарына қол сұғылғанда кез келген адам адвокат көмегін қажет етеді. Өйткені, «Адвокат жоғарғы заң білімі бар, адвокаттық қызметпен айналысуға лицензия алған, міндетті түрде адвокаттар алқасының мүшесі болып табылатын және осы Заңмен регламенттелетін адвокаттық қызмет шеңберінде кәсіптік негізде заң көмегін көрсететін Қазақстан Республикасының азаматы».[1]

Азаматтардың конституциялық құқықтарын қамтамасыз етуде қорғаушының рөлі әсіресе қылмыстық сот ісін жүргізуде аса маңызды болып табылады. Қылмыстық сот ісін жүргізуде қорғаушының қызметі сезіктінің, айыпталушының, сотталушының құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға және оған білікті заңгерлік көмек көрсетуге бағытталған. Қорғаушы сезіктілер мен айыпталушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз етуде қылмыстық сот ісін жүргізудің негізгі қатысушыларының бірі болып табылады. Бүгінгі таңда қылмыстық істегі қорғау институты реформаны қажет етеді. Қорғаушының жоғары мәртебесі, айыптау жағымен оның тең процессуалдық құқықтары, оның өзіне берілген өкілеттерді толыққанды пайдалануы, қорғаушының қызметіндегі басқа да қиындықтарды шешу туралы айту қажет.

Адвокаттың берілген тапсырманы орындауы үшін қажет болса және мемлекеттердің тиісті заңнамасына қайшы келмейтін болса, Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында, сондай-ақ одан тыс жерлерде де адвокаттық қызметпен айналысуға құқығы бар. Адвокат өзіне көмек беруді өтінген адамға ол мұқтаж болып отырған кез келген заңдық көмекті көрсетуге құқылы. Адвокат көмек беруді өтінген адаммен өз атынан заңдық көмек көрсету туралы келісім-шарт жасайды. Адвокат барлық соттарда, өзге мемлекеттік органдарда қорғаушы немесе өкіл ретінде әрекет ете отырып, заңдық көмек сұраған адамдардың құқықтары мен мүдделерін қорғауға және білдіруге құқылы. Адвокат міндетті сақтандыру қаржысының есебінен жүзеге асырылатын мемлекет кепілдендірген әлеуметтік қорғауды пайдалануға құқығы бар. Адвокат заңнама талаптарын сақтауға, адвокатураның ұйымдастырылу және қызмет көрсету қағидаттарын басшылыққа алуына, кәсіби мінез-құлық нормаларының талаптарын және адвокаттық құпияны сақтауға міндетті. Оның мәліметтерді өзінен көмек сұраған адамның келісімінсіз жария етуге құқы жоқ. Адвокаттың қаралатын іс бойынша өзіне көмек сұрап жүгінген адамның жағдайын нашарлататын құқықтық көзқарасты ұстануына тыйым салынады.[2]

Адвокаттың мемлекеттік қызметке тұруына, кәсіпкерлікпен айналысуына (оқытушылық, ғылыми немесе шығармашылық қызметтен басқа), өзге де ақы төленетін қызметпен шұғылдануына тыйым салынады.

Адвокаттың басты міндеттеріне:

1).адвокат заң талаптарын сақтауға, адвокатураны ұйымдастыру мен оның қызметінің принциптерін басшылыққа алуға, кәсіптік мінез-құлық нормаларының талаптарын мен адвокаттық құпияны сақтауға міндетті;

2).егер адвокат осы іс бойынша мүдделері көмек сұрап өтініш жасаған адамның (тараптардың өзара келісімі бойынша ара ағайын болған жағдайларды қоспағанда) мүдделеріне қайшы келетін адамдарға заң көмегін көрсетіп жүрсе немесе бұдан бұрын көрсеткен болса немесе судья, прокурор, анықтауды жүргізуші адам, тергеуші, сарапшы, маман, аудармашы, куә, жәбірленуші немесе куәгер, азаматтық талап қоюшы немесе азаматтық жауапкер ретінде іске қатысқан жағдайларда, сондай-ақ егер істі тергеуге немесе қарауға адвокатпен жақын туыстық қатынастағы лауазымды адам қатысса, ол заң көмегін көрсету туралы тапсырмадан бас тартуға міндетті;

3).адвокат заң көмегін көрсетуге байланысты өзіне мәлім болған мәліметтерді құпия сақтауға міндетті және көмек сұрап өтініш жасаған адамның келісімінсіз оларды жария етуге құқығы жоқ;

4) іс бойынша адвокаттың көмек сұрап өтініш жа-саған адамның жағдайын нашарлататын құқықтық позиция ұстануына тыйым салынады;

5) адвокаттың қылмыстық іс бойынша қабылданған тапсырмадан бас тартуға құқығы жоқ және ол қорғалатын адамның немесе адвокаттың өзінің көзқарасы бойын-ша әділетсіз үкім шығарылған жағдайда алған белгіленген тәртіппен шағым жасауға міндетті;

6) адвокатқа мемлекеттік қызметте болуға және кәсіпкерлік қызметпен айналысуға, оқытушылық, ғылыми немесе шығармашылық қызметтен басқа өзге де ақы төленетін қызметпен айналысуға тыйым салынады.

Сонымен, азаматтардың конституциялық құқықтарын қамтамасыз етуде қорғаушының рөлі аса маңызды болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» заңы. 5 шілде 2018 ж. <http://adilet.zan.kz>

2. Мейірбекова Г.Б. Қазақстан Республикасындағы адвокатура және адвокаттық қызмет. Оқулық. Алматы: 2012

ӘОЖ 347.965

ҚОРҒАУШЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ІСКЕ ҚАТЫСУЫ

Алланиязова Ж., студент

Ғылыми жетекші: Кобегенова Г. Ж.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақала қорғаушының азаматтық сот өндірісіне қатысуы жайлы және оның қызметтің негізгі мақсаттары мен мәртебесі жөнінде сөз ететін боламын. Қазақстан Республикасының Конституциясына және Қазақстан Республикасының Азаматтық процесінің құқығына сәйкес әрбір адам бұзылған немесе даулы конституциялық құқықтарын заңмен қорғалына құқығы бар екендігі жөнінде сөз етемін.

Түйінді сөздер: Қорғаушы, азаматтық сот, заң, заңды тұлға, адвокаттар алқасы.

Әрбір адамның азаматтық процес барысында білікті заң көмегі тегін көрсетіледі. Жеке және заңды тұлғаларға азаматтық істерді қарау кезінде көмек көрсете, мүдделерін білдіре отыра, адвокатта істі заңға дәл сәйкестікпен дұрыс шешуге жәрдемдеседі. Кез келген қолұғушылық пен тәртіп бұзушылықтың кімнің тарапынан болғандығына қарамастан, азаматтардың құқығын қорғау жөніндегі өз міндетін адвокаттар заңда көзделген барлық құралдармен және әдістермен жүзеге асырады. Қорғаушы Азаматтық процесінің кодексте азаматтарға сотта өз ісін жүргізудің ең ыңғайлы әдісін таңдауға, атап айтқанда:

- Істі жеке жүргізуге
- Істі өкілмен бірге жүргізуге
- Істі процеске қатыспай өкілі арқылы жүргізуге мүмкіндік береді.

Азаматтық істерді талқылау кезінде сотта өкілдік ету әрбір тараптан, оның ішінде үшінші тұлғаның құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін заңда көзделген барлық іс жүргізу құралдарын мен әдістерін пайдалануды өз мақсаты етеді.[1] Азаматтық құқықта қатысушылардың азаматтық заңнама нормаларын білмегендіктен өз құқықтарын жүзеге асыру жолдары туралы қате пікірде болатын оқиғаларда кездеседі. Мұның арты уақттың жоғалуына, денсаулықтың төмендеуіне және сот дауын шешу үшін артық қаражатың жұмсалудына әкеп соғады. Барлық жағдайда азаматтық іске байланысты барлық шығынды, сондай-ақ сот шешімін анықтамасы мен Қаулысын орындауға байланысты барлық шығынды істе тарап болып табылатын тұлға өтейді.

Сөйтіп іске тұлғаның жеке қатысуы кәсіби қорғау тарабынан болатын көмекті жоққа шығармайды, оның үстіне азаматтық-құқықтық даудың толық құқықты қатысушысы ретінде іс-әрекетің ететін азаматың тілегі мен мүддесіне сай онымен үйлесім табуы мүмкін. Азаматтық істі талқылау кезінде сотта өкілдік ету әрбір тараптың, оның үшінші тұлғаның құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін заңда көзделген барлық іс жүргізу құралдары мен әдістерін пайдалануды өз мақсаты етеді және қоюшы мен жауапкер процесте өз атынан сөз сөйлегенде мән-жайларға талаптар мен наразылықтардың заңдылығын негіздейтін айғақтар келтіру арқылы өзінің материалдық-құқықтық мүдделерін қорғайды. Ал сот өкілдері болса, сот ісіне олардың немесе үшінші тұлғалардың атынан қатыса отырып, өз мүддесін білдіріп отырған құқықты бұзудан қорғайтын шешім шығару қажеттігі үшін соттың көзін жеткізуге тырысады. Сөйтіп соттық талқылаудың құқықтық мүжжесі емес, керісінше өз мүддесін білдіріп отырған азаматтық-құқықтық дауға қатысушылардың құқықтары мен міндеттері болып табылады.

Сотта өкілдік етудің екі түрі бар заң бойынша өкілдік ету және шарт негізінде өкілдік ету.[2]

Заңмен өкілдік ету процестік әрекетке қабілетсіз азаматтардың әрекет қабілетілігіне толық ие емес немесе әрекет қабілеті шектеулі деп танылған азаматтардың құқықтарын, бостандықтарын және заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау мақсатында жүзеге асырылады. Өздерінің өкілеттілігін куәландыратын құжаттарды сотқа көрсеткен ата-аналар, асырап алушылар, қамқоршылар, немесе қорғанышылар.

Адвокат сонымен бірге сот отырысының хаттамасымен танысуға және оған қол қойылған сәттен бастап бес күннің ішінде ахттамада болған кемшіліктер мен жетіспеушілікті көрсетіп жазбаша ескертпе жасауға құқықлы[3].

Егер сот жіберген қате апелляциялық және кассациялық сатыларда түзелмесе немесе екінші сатыдағы сот дауды қате шешсе, заң күшіне енген шешімге қорғаушы жоғары тұрған органға шағымдана алады. Осы мақсаттада адвокат сот шешімі мен апелляциялық және кассациялық сатылардың анықтамасын талдаумен шектелмейді, істің барлық материалдарымен ой елегіннен өткізеді талап қою арыздары мен талапкердің наразылықтарын, тараптардың шешімдердің себептерін, тараптарын түсініктемесін және сот зерттеуінің, апелляциялық және кассациялық шағымның мәні болып табылатын ұсынылған дәлелдерді және оларға берілген түсініктемені зерттейді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Дячук.М.И. Адвокатура и адвокатская деятельность в РК, 2004 Усть-Каменогорек

2 С.Тыныбеков Қазақстан Республикасының адвокатура және адвокаттық қызметі, Алматы «Данекер»2003ж

3 Есберген Алауханов Қазақстан Республикасының адвокатура және адвокаттық қызмет, Алматы 2010ж

КАСПИЙ АЙМАҒЫНЫҢ ҚОРШАҒАН ОРТАСЫН ҚОРҒАУ МЕН ТАБИҒИ РЕСУРСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Аманжолова А.Н., студент

Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Бұл мақалада Каспий аймағының экологиялық құқықтық мәртебесін анықтаудың маңыздылығы, мәртебесін анықтау жөніндегі мәселелер туралы сөз етілген. Қазақстан Республикасының Каспий аймағының қоршаған ортасын қорғау мен табиғи ресурстарды пайдалануды құқықтық реттеу ерекшеліктері және оны жүзеге асырудың құқықтық тетігі, осы салада туындайтын қатынастарын мемлекеттік реттеу ерекшеліктері, Каспий аймағы мемлекеттері мен Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамаларын, оны жүзеге асыру тәжірибесін жетілдіру мәселелері сараланады.

Түйінді сөздер: Каспий аймағы, Конвенция, мәміле, ресурс, экологияны қорғау.

Каспий теңізі - Еуропа мен Азия аралығында орналасқан жер шарындағы ең үлкен тұйық көл. Үлкендігіне қарап, оны теңіз деп атайды.

Каспий маңы мемлекеттері басшыларының Бесінші саммиті Ақтау қаласында өткен болатын. Аса маңызды халықаралық жиынға Қазақстанның, Ресейдің, Әзербайжанның, Иранның және Түрікменстанның президенттері қатысты. Тараптар Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі, теңізде экономика, көлік-транзит, экология, қауіпсіздік және басқа да салалар бойынша ынтымақтастық орнату мәселелерін талқылаған болатын. арт Каспийдің құқықтық мәртебесін анықтау жөніндегі мәселенің күн тәртібіне қойылғанына жиырма жылдан асты. Осы кезеңде Каспийдің құқықтық мәртебесі туралы Конвенцияның ереже-құжаттарын дайындау үшін әр елдің сарапшылар командасы және Сыртқы істер министрлерінің орынбасарлары деңгейінде құрылған арнайы жұмыс тобы жұмыс істеді. Аталған уақыт ішінде арнайы жұмыс тобының сарапшылары 52 отырыс өткізген. Оның сыртында Каспий маңы мемлекеттерінің өзара екіжақты келіссөздер жүргізгені тағы бар.

Кейбір сарапшылар Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы Конвенция жобасын дайындау мәселесі ұзаққа созылып кеткенін айтады. Біздің ойымызша, жиырма жыл аз да, көп те уақыт емес. Себебі Каспий екі елдің ғана емес, бес мемлекеттің жағалауын шайып жатыр. Олардың әрқайсысының теңіз акваториясына деген ұстанымы мен мүддесі бар. Сондықтан да бес мемлекеттің теңіз суындағы шекараларын белгілеу бойынша ортақ мәмілеге келу өте қиын шаруа. [1]

Дүние жүзінде ғасырлар бойы судағы, сондай-ақ, құрлықтағы шекараларын айқындай алмай жүрген елдер де кездеседі. Осы жиырма жыл аралығында тараптар Каспий теңізіндегі қызметтің негізгі қағидаттары, ұлттық су табанын бөлу, биологиялық ресурстар мен жер қойнауларын игеруге байланысты ынтымақтастық, теңізде шаруашылық-экономикалық жұмыстарды жүргізу мен кемелер жүзуін реттеу, қоршаған ортаны қорғау және Каспий теңізіне қатысты ғылыми-зерттеулер жүргізу, тағы басқа да мәселелер жөнінде уағдаластыққа келді.

Каспий маңы мемлекеттері өткен кезеңде құқықтарын тиімді пайдалану арқылы өздеріне тиесілі аймақтағы ресурстарды игеруде ынтымақтастық орнатудың инфрақұрылымын құра білді. Соған сәйкес оларда инвестициялық оң ахуал қалыптасты.

Ал Каспий теңізінің құқықтық мәртебесінің анықталуы бірінші кезекте аймақтың саяси тұрақтылығы мен экономикалық дамуын қамтамасыз етеді. [2]

Мемлекеттерге тиесілі жерлердегі энергетикалық ресурстарды игеруге, инвесторлар тартуға мол мүмкіндік береді. Сонымен қатар теңіздің табиғи байлығын сақтауға және оны көбейтуге, жан-жануарлар дүниесі мен өсімдіктер дүниесін қорғауға халықаралық құқықтық негізде реттеу жолдарын нақтылайды. Бұл мәселелер Каспий жағалауындағы бес мемлекеттің тығыз әрі тиімді ынтымақтастыққа бағытталған қатынастарын әрі қарай тереңдетуге мүмкіндігінше ықпал етеді. Теңізге байланысты Конвенцияның сол себептен де стратегиялық маңызы ерекше. Бүгінде қарт Каспийдің экологиясы қалыпты деңгейде деп айта алмаймыз. Кезінде дәл осы проблеманы Елбасымыз бірнеше мәрте көтерген болатын. «Каспий маңындағы барлық мемлекеттердің стратегиялық мүддесіне, егер көмірсутегі қорының шексіз еместігін ескерсек, – деп атап өтеді Қазақстан Тұңғыш Президенті, – оларды игеруге кіріскенде бүкіл экологиялық талаптарды сақтай отырып және Каспий теңізінің экожүйесі мен биожүйесін сақтау тұрғысынан әрекет еткен жөн». Ал Каспий теңізінің құқықтық мәртебесінің халықаралық негізде нақтылануы Қазақстан экономикасының әрі қарай дамуына ерекше серпін береді. Оның ең бастысы – көлік-транзиттік мүмкіндік болмақ.

Каспий аймағының қоршаған ортасын қорғау мен табиғи ресурстарды пайдалануды құқықтық реттеу мәселесі нақты қарастырып, зерттемеген. Алайда, қазақстандық ғалым-заңгерлердің Каспий аймағының қоршаған ортасын қорғау мен табиғи ресурстарды пайдалануды құқықтық реттеудің әртүрлі қырларынан ашуға негіз болған көптеген құнды ғылыми еңбектері бар. Олардың ішінен қоршаған орта мен табиғаттың жеке объектілерін қорғау және пайдалануды құқықтық реттеу мәселелерін зерттеген Б.Ж. Әбдіраймов, Д.Л. Байдельдинов, С.Б. Байсалов, А.Е. Бектұрғанов, А.Е. Еренов, А.С. Стамқұлов, А.Т. Ащеулов, Ж.Х. Қосанов, табиғатты ұтымды пайдалануды құқықтық реттеу мәселелерін зерттеген Л.К. Еркінбаева, Н.С. Баймбетов, С.Д. Бекишева және т.б. ерекше айтуға болады. [1]

Жалпы Каспий аймағына «уникалды табиғи-шаруашылық кешен» деген экологиялық-құқықтық мәртебе берілу тиіс. Оның уникалдылығы Каспий теңізімен теңіз жағалауларында орналасқан оның су қоймалық территориясынан басқа, жануарлар мен өсімдіктер дүниесінің, табиғи ресурстарының экологиялық өзара байланысқан, біртұтас күрделі табиғи жүйе екендігінен көрінеді. Бұл кешеннің құрамына мыналар кіреді:

- табиғи объектілер мен ресурстар: жер, жер қойнауы, пайдалы қазбалары, жануарлар және өсімдіктер дүниесі және т.б.
- теңізі аймағы теңіз жағалауы, халықаралық құқықтық нормаға сәйкес 12 теңіз миль дейінгі теңіз жағалауы;
- ерекше қорғалатын аймақтар: қорықтар, қорық аймақтары, заказниктер, ұлттық парктер және т.б.;
- рекреациялық аймақтар: санатория мен курорттық, туристік базалар мен демалыс үй-жайлар;
- өндірістік және шаруашылық нысандар;
- аймақтағы халық.

2. Каспий аймағы қоршаған ортасын қорғау мен табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы заңнамалардың қалыптасуы мен дамуы мынадай екі кезеңнен тұрады:

Бірінше кезең - Кеңестер одағы кезіндегі Каспий аймағының қоршаған ортасына қатысты нормативті құқықтық актілер қалыптасқан уақытты құрайды.

Екінші кезең - Қазақстан Республикасының егемендік алғаннан кейінгі Каспий аймағына қатысты жаңа нарықтық жағдайға бағытталған нормативті құқықтық актілердің қалыптасуы мен даму уақытын құрайды. Қазақстан Республикасы

егемендігін алғаннан кейінгі жаңа экологиялық құқықтық нормалар мен талаптардың қалыптасуы, экономикалық-әлеуметтік жағдайлардың орын алуы, халықаралық экологиялық ынтымақтастықтың нығайуы, Каспий аймағының қоршаған ортасын қорғау мен табиғи ресурстарын пайдалану саласындағы заңнамаларының дамуына үлкен әсер етті. [3]

Каспий аймағының қоршаған ортасын қорғау мен табиғи ресурстарды пайдалану құқығының қағидалары жалпы, салааралық және арнайы қағидаларға бөлінеді. Жалпы қағидалар ҚР Экологиялық Кодексында, салааралық ҚР Жер, Су Кодекстері мен жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы, Ерекше қорғалатын табиғи аймақтар туралы заңдарында көрініс тапқан. Ал Каспий аймағының қоршаған ортасын қорғау мен табиғи ресурстарын ұтымды пайдалану туралы арнайы қағидалар заңды түрде бекітілуді талап етеді. Соның ішінде, мынадай негізгі қағидалар басшылыққа алынуы қажет:

- Каспий аймағының тұрақты дамуын қамтамасыз ету;
- Каспий аймағында экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету;
- Каспий аймағында табиғатты пайдалануды міндетті сақтандыру қағидасы;
- уникалды Каспий экожүйесі мен су қорғау аймағындағы табиғи ландшафтарға кері әсерін тигізбейтін қызмет түрлерінің басымдылығы;
- уникалды Каспий экожүйесіне шаруашылық және өзге де қызметтер әсерінің кешенді есебі;
- табиғи экологиялық жүйелерді, табиғи ландшафтарды және табиғи кешендерді сақтау басымдылығы.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Экономическая характеристика портов и геологических ресурсов структур казахстанского сектора Каспийского моря.-2014
2. Каспий теңізінің теңіздік ортасын қорғау жөніндегі Келісілген шектен шықпау Конвенциясы.-2013
3. Нефтегазовый комплекс Казахстана, проблемы развития и эффективного функционирования.-2006

ӘОЖ 349.6 (045)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖЕР ҚАТЫНАСТАРЫН РЕТТЕЙТІН ЗАҢНАМАЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аманова А.С., студент

Ғылыми жетекші: Усенбаева А.У.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасының жер заңдары, экономикада нарық қатынастары дамуына орай, негізінен, эволюциялық жолмен дамуы, жер пайдалану құқығының артуы, экологиялық жағдайдың шиеленісуі, сонымен қатар күннен-күнге жер дауларының көптеп кездесуіне байланысты жерді пайдалану мен оны құқықтық қорғау саласындағы заңдарды реформалау қамтылған.

Түйінді сөздер: эволюция, олқылық, сыбайлас, реформа.

Жер құқығы қатынастары – жер ресурстарын басқаруға, жеке субъектілерін жер учаскелерін бекітіп беруге, жерге меншік құқығын және басқа да заттық құқықтарды жүзеге асырумен байланысты жер пайдалану мен қорғау жөніндегі құқықтық қатынастар.

Қазақстан Республикасының жер қатынастарын Қазақстан Республикасының Конституциясы, Жер кодексі және соған сәйкес қабылданған басқа да нормативтік-құқықтық актілер реттеп отырады.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 6-бабында былай делінген:

1. Қазақстан Республикасында мемлекеттік меншік пен жеке меншік танылады және бірдей қорғалады.

2. Меншік міндет жүктейді, оны пайдалану, сонымен қатар қоғам игілігіне де қызмет етуге тиіс. Меншік субъектілері мен объектілері, меншік иелерінің өз құқықтарын жүзеге асыру көлемі мен шектері, оларды қорғау кепілдіктері заңмен белгіленеді.

3. Жер және оның қойнауы, су көздері, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар мемлекет меншігінде болады. Жер, сондай-ақ заңда белгіленген негіздерде, шарттар мен шектерде жеке меншікте де болуы мүмкін [1].

Жер көптеген құқық саласының реттеу мәні болып табылады, яғни конституциялық құқықта жер бетінде мемлекеттік шекараны анықтауда; әкімшілік құқықта әкімшілік құрылымдардың шекараларын айқындауда; азаматтық құқықта – жер учаскелерімен мәмілелер жасасуда; неке – отбасылық құқығында – ерлі-зайыптылардың мүлкін бөлісуде; қаржы құқығында – жерге байланысты төлемдер бойынша; аграрлық құқықта – оны ауыл шаруашылығы үшін пайдалану барысында және т.б. [2].

Қазақстан Республикасының жер заңдары, экономикада нарық қатынастары дамуына орай, негізінен, эволюциялық жолмен дамып келеді.

Жер төңірегіндегі түйткілді мәселелерді шешуге қазіргі таңда мәжілістегілер әзірлеген аталған жобаның қауқары қандай? Бұл сауалға жауап беру үшін де «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне жер қатынастарын реттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» аталатын заң жобасында қамтылған жаңалықтарға тоқталсақ.

Біріншіден, заң жобасында жерді резервке қалдыруға байланысты қатынастар бойынша құқықтық реттеудегі олқылықтарды жою нормалары көзделеді. Осы мақсатта Жер кодексі жаңа баппен толығыады. Онда жерді резервте қалдырудың негіздері, тәртібі және мерзімдері айқындалып, жергілікті атқарушы органдардың осы бағыттағы құзыреті қайта нақтыланады. Яғни жаңа бапқа сәйкес, жерді резервке алу үшін жергілікті атқарушы органдарға арнайы құқық беріледі. Бұдан бөлек нарықтық тетіктер ескеріліп, елді мекендер аумақтарын бағалай отырып, жерді аймақтарға бөлу мәселелері де ретке келтірілетін болады.

Екіншіден, ауыл шаруашылығы мақсатына арналған жер учаскелерін шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдарға жалға беру мәселесі бойынша бірқатар нақты шектеулер енгізіледі. Атап айтқанда, осы санаттағы тұлғаларға ауылшаруашылығы мақсатындағы жерлерді беру тек облыстық атқарушы органның жер қатынастары жөніндегі орталық уәкілетті органнан келісімін алғаннан соң ғана жүзеге асырылатын болады.

Үшіншіден, заң жобасында жеке тұрғын үй салу үшін мемлекет тарапынан берілетін тегін жер учаскелерімен сауда-саттық жасауды болғызбау мақсатында да арнайы нормалар қамтылған. Бұл да – сыбайлас жемқорлықтың жолын кесуге арналған бап. Мәселен, баспана салуға мемлекеттен тегін жер алып, оны бірден сату, тегін берілген жерді саудаға салуды болдырмау әлгіндей учаскелерді игеру талаптарына

байланысты жүргізіледі. Яғни, мемлекеттен үй салу үшін тегін жер телімін алған адам, оны тек пайдалану нысаны ретінде берілгеннен кейін ғана сата алады.

Төртіншіден, заң жобасында Алматы қаласында ортақ пайдалану жерлерінде, көше жиектерінде ақылы автотұрақтарды салу мәселелерін ұйымдастыру нормалары да енгізіліп отыр. Бұл да қоғам арасында көптен бері дауға айналған әрі құқықтық реттеуді аса қажет ететін норма болып табылады. Сонымен қатар облыстың, Астананың және республикалық маңызы бар қаланың аумағындағы жерді басқа облысқа, Астанаға және республикалық маңызы бар кез келген қалаға ұзақ мерзімді пайдалануға беруде Үкіметтің құзыреттері нақтыланды.

Халқымыз Елбасымыздың жолдауларын жыл сайын асыға күтеді. Себебі Елбасымыздың жолдаулары ел дамуының бағыт-бағдарларын, басымдылықпен мән берілетін мәселелерін айқындап, алға жаңа міндеттер қояды және болашаққа үлкен жол сілтейді. Президентіміз, Ұлт көшбасшысы – Н.Ә. Назарбаевтың өз Жолдауында, жер реформасын жүзеге асыру барысында оның қоғам дамуына қатысты рөлін бағалай келе Жер табиғи байлықтармен және жылжымайтын мүлікпен қатар экономиканы көтеріп тұрған жағдайлардың бірі болып табылады деп атап кеткен болатын. Елімізде жер қатынастарын жаңа заман талаптары негізінде айқындап, тұрақтандыруға бағытталған, жер байлығымызды ел байлығымызға айналдырудың маңызды мәселелерін шешуге бағытталған жер заңнамасы қалыптасты. Міне, осы тұста біз жердің өзіне тән ерекшелігін, маңызы мен мәртебесін қатаң есте ұстауымыз қажет.

Қазіргі таңда нарықтық қатынастардың дамуы, жер пайдалану құқығының артуы, экологиялық жағдайдың шиеленісуі, сонымен қатар күннен-күнге жер дауларының көптеп кездесуіне байланысты жерді пайдалану мен оны құқықтық қорғау саласындағы заңдарды реформалау барысы әлі де жалғасын табуда. Әрине, қоғам дамыған сайын мемлекеттің заңдары да заман талабына сай әзірленіп, реформалануы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. www.krgdvd.kz/files/zan/zandoc
2. Стамқұлов Ә.С., Стамқұлова Г.Ә. Қазақстан Республикасының жер құқығы: оқу құралы. – Алматы: Заң әдебиеті.

ӘОЖ 349.6

КАСПИЙ КОНВЕНЦИЯСЫНЫҢ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ

Аяпберген Н., студент

Ғылыми жетекші: Кобегенова Г. Ж.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада Каспий теңізінің жағалауындағы мемлекеттердің құқықтары мен міндеттеріне байланысты барлық мәселені шешуді көздейтін Конвенциясы туралы қарастырылған.

Түйінді сөздер: Каспий теңізі, конвенция, мемлекет, саммит.

Алғашқы Каспий саммиті 2002 жылы Ашхабадта, екіншісі - 2007 жылы Тегеранда, үшіншісі - 2010 жылы Бакуде, төртіншісі - 2014 жылы Астрахань қаласында өткен болатын.

2019 жылдың 8 ақпанында Нұрсұлтан Назарбаев Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияны ратификациялады. Мемлекет басшысы «Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияны ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының Заңына қол қойды.

2019 жылы 12 тамызында Ақтау қаласында Қазақстан, Ресей, Иран, Әзербайжан мен Түркіменстан президенттерінің қатысуымен Каспий маңы мемлекеттерінің саммиті аяқталды. Оның нәтижесінде Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияға қол қойылды.

Ақтау қаласында қабылданған Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияны оның Конституциясы десе де болады. Өйткені, онда Каспий теңізіне қатысты мәселелердің барлық кешені қарастырылған.[1]

Каспий теңізін бөлу мәселесі 1992 жылдан бері талқыланды. Бұған дейін теңіздің 13%-ы Иранға, қалғаны Кеңес Одағына тиесілі болатын. Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін Қазақстан, Ресей, Әзірбайжан, Түркіменстан және Иран мемлекеттері алдында Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін анықтау мәселесі маңызды болды. Каспий теңізі әлем бойынша ең ірі мұнай және газ кен орындарымен, сондай-ақ шамамен екі мың теңіз жануарлары және 700 - ден астам өсімдік түрлері бар экожүйесімен мақтана алады. Сондықтан да, Каспий маңы мемлекеттерінің басшылары аймақтағы биоресурстарды пайдалану, қоршаған ортаны қорғау, мұнай мен газ кен орындарын игеру, жүк тасымалдауды реттеу және жүк тасымалдау мәселелерін шешу туралы келісімге қол қоюы өте маңызды болып саналады[2]

Каспий жағалауы мемлекеттері Президенттерінің төрт Саммиті (2002 жылғы 23-24 сәуірде, 2007 жылғы 16 қазанда, 2010 жылғы 18 қарашада және 2014 жылғы 29 қыркүйекте) және Сыртқы істер министрлерінің бес кеңесі (1996 жылғы 11-12 қарашада, 2004 жылғы 6 сәуірде, 2007 жылғы 20 маусымда, 2014 жылғы 22 сәуірде және 2016 жылғы 12-13 шілдеде) болып өтті. Алайда осы кездесулер барысында Каспий аумағына басқа елдердің әскери күштерін, кемелерін кіргізбеу туралы және Каспий аймағының экологиясын бірлікте қорғау туралы өзара келісімге келді. Бұл да үлкен жетістік екені белгілі[3].

Каспий теңізінің құқықтық мәртебесінен бір үлкен мәселе, бұл «Каспий - теңіз бе әлде көл ме» деген сұрақ. Ғылыми тұрғыдан алғанда, Каспий әлемдегі ең үлкен көл болып есептеледі. Егер де Каспий теңіз деп бөлінсе, халықаралық нормаларға сәйкес Қазақстанның үлесі ең үлкен болады – 29%. Ал егер де ол көл деп бөлінсе, онда әрбір мемлекет 22 шақырым жағалау сызығын ғана иеленіп, қалған бөлігі ортақ болады.

Осы Саммитте Каспий теңізіне қатысты мәселелердің барлық кешені қарастырылған. Мәселен, Конвенцияның ең маңызды тармақтарының бірі терроризмге қарсы іс-қимыл саласындағы ынтымақтастық туралы келісім.

Сондай - ақ, саммитте бес елдің ведомстволарының басшылары Каспийде оқыс оқиғаларды болдырмау туралы үкімет аралық келісімге, Каспий теңізіндегі қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы ынтымақтастық туралы хаттамаларға, терроризмге, ұйымдасқан қылмысқа және шекара ведомстволарының өзара іс-қимылдарына қатысты бірқатар үкіметаралық келісімдерге қол қойды.

Қазақстан үшін аса маңызды мәселелердің бірі, бұл Каспийдегі браконьерлікпен күрес болып табылады. Өйткені, Каспий теңізінің биоресурстарының ең көп жинақталған бөлігі Қазақстанға тиесілі солтүстік аймағында орналасқаны белгілі. Қызыл балық түрлерінің әлемдік қоры сақталған бірден-бір жалғыз су көзі – Каспий аймағы. Осы ретте, Каспий теңізінің биоресурстарының Қазақстанға тиесілі болып қалуы стратегиялық тұрғыдан өте маңызды. Осының нәтижесінде, Каспий теңізіндегі барлық жұмыстар экологиялық саясат тұрғысынан шешілуі тиіс болады.[4].

КТҚС-ты игерудің мақсаты:

Елдің тұрақты, экономикалық дамуын қамтамасыз етуге және Қазақстан халықтарының тұрмыс сапасын КТҚС көмірсутектері ресурстарын ұтымды және қауіпсіз игеру арқылы жақсартуға, аймақтың экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге және ел индустриясының қосалқы салаларын дамытуға қол жеткізуге жәрдемдесу.

КТҚС-ты игерудің принциптері:

- Қазақстан Республикасының мүдделерін сақтау;
- халықаралық ынтымақтастық;
- жер қойнауын пайдалануға келісім-шарттарды жасасу кезінде республиканың тәуекелін азайту;
- көмірсутектер ресурстарын кешенді және қалдықсыз пайдалану;
- өнеркәсіп және өрт қауіпсіздігінің өнеркәсіптік санитариялық, еңбек және қоршаған ортаны қорғаудың қазақстандық және халықаралық ережелерін, стандарттарын сақтау;
- Каспий аймағының экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, Каспий теңізі табиғат ортасына теңіз мұнай операцияларының тұрақсыздандыратын ықпалын болдырмау үшін озық және қалдықсыз технологияларды қолдану;
- тауарлар мен қызметтерді қазақстандық берушілерді теңіз мұнай-газ келісім-шарттарын іске асыруға тарту.

Осылайша, Ақтау қаласында қол қойылған құжат, барлық көзқарастарды бір арнаға тоғыстыруға бағытталған ұзақ жылдық жұмыстың алғашқы жемісі деп бағалауға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Абишев А. Каспий и мировая политика. -А.2002. -С.35.
2. <https://informburo.kz/kaz/besnsh-kaspiy-sammit-tezd-mrtebes-turaly-kelsmge-ol-oyyla-ma.html>
3. Тараков А. Как делить море//Дипломатический вестник.1995.№12.
4. Каспий жағалауындағы бес ел мұнайлы теңіздің мәртебесін айқындай ала ма? // Егемен Қазақстан. – 24қыркүйек —2018ж.

ӘОЖ 349.6 (045)

АТМОСФЕРАЛЫҚ АУАНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАЛУЫ

Аяпберген Н.Ш., студент

Ғылыми жетекші: Усенбаева А.У.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада атмосфералық ластанудың антропогендік (жасанды) көздеріне өнеркәсіптік кәсіпорындар, көлік, жылу энергетикасы, тұрғын үйлерді жылыту жүйелері, ауыл шаруашылығының әсері, ауаның жай-күйін өзгертуге бағытталған, ауаны таза сақтау және оның жайын жақсарту, экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге және адамдардың өмірі мен денсаулығы үшін қолайлы қоршаған ортаны жақсарту қамтылған

Түйінді сөздер: бактерия, антропогендік, индустрия.

Атмосфералық ауа - айналадағы табиғи ортаның өмірге маңызды негізгі элементтерінің бірі болып табылады. Табиғатты қорғау мен оның байлығын тиімді пайдаланған жөн. Себебі, қоршаған ортаның жағдайымен байланысты мәселелер қазіргі таңдағы адамзат мәселелерінің ішінде бірінші орынға шықты. Осы мәселелерінің бірі – атмосфералық ауаның ластануы.

Атмосфераның ластануы табиғи (жанартаулар атқылауы, орман өрттері, шаңды құйындар, үгілу) және антропогенді (өнеркәсіптер, жылу энергетикасы, ауыл шаруашылығы) жағдайда жүруі мүмкін.

Атмосфераның табиғи жолмен ластануы жанартаудың атқылауына, тау жыныстарының үгітілуіне, шаңды дауылдардың тұруына, орман өрттеріне, теңіз тұздарының желмен аспанға көтерілуі мен ауадағы сулы ерігінді тамшыларының құрғауына және т.б. жағдайларға байланысты. Атмосфераны табиғи жолмен ластайтындарға әртүрлі ауру қоздыратын бактериялар, кейбір өсімдіктердің тозандары, сонымен қатар космос шаң - тозандары жатады.

Атмосфералық ластануға табиғаттың алапат құбылыстарының қосатын үлесі айтарлықтай. Мысалы, жанартаулар атқылағанда атмосфераға бірқатар химиялық ластағыштар - сынап, мышьяк, қорғасын, селен түседі. Ірі орман өрттері салдарынан да атмосфера көп мөлшердегі шаңмен ластанады.

Атмосфералық ластанудың антропогендік (жасанды) көздеріне өнеркәсіптік кәсіпорындар, көлік, жылу энергетикасы, тұрғын үйлерді жылыту жүйелері, ауыл шаруашылығы және т.б. жатады. Тек өндірістік кәсіпорындардың ғана қоршаған ортаға әсер етіп ластауын мынадай негізгі түрлерге белуге болады: шикізат, материалдар, құрал-жабдықтар, отын, электр энергиясы, су, қалдықтар. Атмосфераға таралатындар: газ, бу, ауа тозаңы, энергетикалық: шу, инфрадыбыс, ультрадыбыс, діріл, электромагнитті өріс, жарық, ультракүлгін және лазерлі сәулелендірулер және т.б.

Ғалымдар, экологтар ғана емес, жұмысы мұнай кен орындарымен байланысты көптеген адамдар - мұнай өндіру кезінде бөлініп шығатын газдарды пайдаға асыру (утилизация) мәселелерін көтеріп жатыр.

Индустриалды дамыған елдерде атмосфераны ластайтын негізгі көздер - автокөліктер, транспорттың басқа түрлері және өндіріс орындары. Зерттеу мәліметтері бойынша антропогендік әсерден атмосфераға жыл сайын 25,5 млрд. тонна көміртегі оксиді, 190 млн тонна күкірт оксиді, 65 млн тонна азот оксиді, 1,4 млн тонна хлорлы және фторлы көміртектер (фреондар), көмірсутектің, қорғасынның органикалық қосылыстары, сондай-ақ қатерлі ісік ауруын тудыратын канцерогенді заттар бөлінеді. Ең таза ауа мұхит бетінде.

Атмосфералық ауаның сапасын жақсарту жөніндегі іс-шараларды жоспарлау және жүзеге асыру кезінде азаматтар мен қоғамдық бірлестіктердің ұсыныстарын ескеру мақсатында атмосфералық ауа қорғау бағдарламалары олардың талқылауына шығарылады.

Атмосфералық ауаны қорғау бағдарламаларын және оларды жүзеге асыру жөніндегі іс-шараларды қаржыландыру Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес жүргізіледі [1].

Адамның денсаулығы мен тектік қорына, қоршаған ортаға келтірілуі мүмкін зиянның алдын алу мақсатында жаңа техникаға технологияға, материалдарға, заттарға және атмосфералық ауаға зиянды әсер етуі мүмкін басқа да өнімге арналған стандарттармен атмосфералық ауаны қорғау талаптары белгіленеді. Егер жаңа техникаларды, технологияларды, материалдарды заттарды және басқа да өнімді енгізу, сондай-ақ технологиялық жабдықтар мен басқа да техникалық құралдарды қолдану атмосфералық ауаны қорғаудың Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген талаптарына сай келмесе, оларға тиым салынады.

Адамның өмірі, денсаулығы үшін және қоршаған орта үшін қауіптілік дәрежесі анықталмаған заттарды атмосфералық ауаға шығаруға тиым салынады. Атмосфералық ауаның жай-күйін өзгертуге бағытталған не оның жай-күйін уақытша нашарлатуға әкеп соғатын кез келген уақытша іс-әрекеттер Қазақстан Республикасының қоршаған ортаны қорғау саласындағы орталық атқарушы органы немесе оның аумақтық бөлімшелері Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілеген тәртіппен берген рұқсаттар негізінде жүзеге асырылуы мүмкін.

Ауаны қорғау міндеттеріне ауаны таза сақтау және оның жайын жақсарту экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге және адамдардың өмірі мен денсаулығы үшін қолайлы қоршаған орта мен жай-күйі туралы дұрыс ақпарат жөніндегі азаматтар құқықтарын іске асыру жатады. Олар жөнінде алдыңғы тараулар да тиісінше ережелер көрсетілді. Басқару саласында атмосфералық ауаны қорғау жөніндегі тапсырмалар мен атмосфера ластануының алдын алу және оның себептерін жою, сондай-ақ атмосфералық ауаның жайын жақсарту жөніндегі шаралар экономикалық және әлеуметтік дамудың мемлекеттік жоспарларында көзделеді [2].

Атмосфералық ауаның сапасын жақсарту жөніндегі іс-шараларды жоспарлау және жүзеге асыру кезінде азаматтар мен қоғамдық бірлестіктердің ұсыныстарын ескеру мақсатында атмосфералық ауа қорғау бағдарламалары олардың талқылауына шығарылады. Атмосфералық ауаны қорғау бағдарламаларын және оларды жүзеге асыру жөніндегі іс-шараларды қаржыландыру Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес жүргізіледі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі. – Алматы: ЮРИСТ, 2012. -172б.
2. Күлтелеев С.Т., Рахметов Е.Ш. Қазақстан Республикасының экологиялық құқығы: Жалпы және Ерекше бөлімі. Оқулық. – Алматы: HAS, 2008. – 328 б.

ӘОЖ 327 (045)

КАСПИЙ АЙМАҒЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТЕРДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ-НОРМАТИВТІК ҚҰЖАТТАР

Бағдатұлы М.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада, Каспий маңы аймағындағы елдердің нормативтік құжаттары туралы баяндалады. Мақаланың өзектілігі – қазіргі таңда әлемдік экономиканың қарқынды дамуы, халықтың өмір деңгейінің жоғарылауы елдерде энергия тұтынысының өсуіне байланысты дамыған әлем державаларының негізгі мұнай ағымын қадағалауға, стратегиялық қорларының көлемін өсіруге бағытталған энергия ресурстары шоғырланған аудандардың бірі Каспий аймағындағы мұнайқұбыр коммуникациялар геосаясатының қарама – қайшылықтары мемлекеттердің экономикалық мүдделерінің сай келмеуі болып табылады.

Түйінді сөздер: Каспий, саммит, экономика, құжат, әлем, нарық, тарих,

Каспий аймағы - тарихи бәсекелестік пен тарихи әріптестік аймағы. Әр уақытта осында орналасқан мемлекеттердің қайшылығы және өзара сауда байланыстары

аймағы болды. Ол ұлы Жібек жолының бойында орналасты. XIX-XX ғасыр басында бұл жердегі ықпал аймағы және отарлық иеліктер үшін ірі державалар бәсекелесті. XX ғасыр бойына, кеңестік кезеңде, Каспий аймағы аса көңіл аудармады, өйткені араларында саяси-құқықтық мәселелер Каспий аймағындағы жағдайды 1921 жылы және 1940 жылы үкіметаралық келісімдермен тиімді реттеген - КСРО мен Иранның иелігінде болды [1].

1991 жылы Каспий аймағының қазіргі саяси картасы қалыптасты.

Кавказ және Орталық Азия елдерімен тығыз байланысты Каспий аймағы әлемнің көптеген елдерінің геосаяси мүдделері тоқайласқан жер болды. Жүз жыл бұрынғыдай ол аса ыңғайлы географиялық орналасуымен, бай көмірсутекті қорымен, ерекше биологиялық ресурстарымен, ең бастысы, бекіре балықтың әлемдік байлығымен, дамуы бүкіл аймаққа әсер ететін көлік жолдарының тоғысуымен тоғышар көздерді өзіне тартуда.

Ол - Солтүстік пен Оңтүстіктің - Ресей мен Парсы шығанағының арасындағы батыста - Еуропаның, шығыста - Оңтүстік-шығыс елдердің нарығын мұнай мен газбен қамтамасыз етіп отырған аса маңызды стратегиялық түйін [1].

Орталық Азияның батыс бөлігі Қазақстан мен Түркменстан, Кавказ өңірі, Ресей Федерациясының кейбір аудандарымен, Иранның солтүстік аумағы Каспий аймағын құрайды. Бұл аймақ өз кезегінде Еуразия материгінің орталық бөлігін құрап, қазіргі таңда әлемнің саяси картасында ерекше орын алады.

Еуразияның географиялық орталығы бола тұра, Каспий аймағы экономикалық және саяси маңызды аймақтардың, Шығыс Еуропаның, Таяу және Орта Шығыс, Оңтүстік Азияны, Азия-Тынықмұхит аймағын және Ресей Федерациясының солтүстік-батысындағы дамыған аудандарын байланыстырып, сонымен қатар, оларды бір-бірінен бөліп тұрады.

Каспий теңізі арқылы мұнай мен газ тасымалдайтын құбырлар мен онымен шектесетін аймақтарды байланыстыратын кеме жолдары өтеді. Сондықтан, ағымдағы саяси, сауда-экономикалық және демографиялық ерекшеліктері Каспий өңіріндегі мемлекеттер мен халықаралық қатынастардың маңызды субъектілерінің Еуразия орталығы арқылы бір-бірімен қандай сипатта байланысатындарын анықтайды [1].

Геосаясат ғылымының негізін қалаушылары Каспий өңірінің әскери-саяси және экономикалық артықшылықтар беретін географиялық ерекшеліктеріне бұрыннан көңіл бөлген. Британ географы Х.Макиндер аймақты «Әлем аралы» деп сипатама берген.

Каспий аймағындағы мұнайқұбыр коммуникациялар негізінде туындаған геосаяси жағдай мен әлемдік мұнай ағымын қадағалауға бағытталған әлемдік, аймақтық және кіші транзит мемлекеттерінің экономикалық және саяси мақсаттарын ұштастыра отырып қарастыру және Қазақстан Республикасының аймақтағы стратегиялық геосаясаты мен мұнай тасымалдау инфрақұрылымын дамыту жолдарын қарастыру мәселесі қойылған.

Қойылған мақсаттарға сәйкес төмендегідей мәселелер қазғалған:

- Әлемдік мұнай нарығына жалпы шолу;
- Каспий аймағының мұнай нарығындағы маңыздылығын анықтау;
- Аймақтағы мұнайқұбыр коммуникациялар геосаясатының экономикалық мүдделерін қарастыру;
- Каспий аймағындағы транзиттік мемлекеттер арасындағы бәсекелестікті талдау;
- Қазақстанның аймақтағы стратегиялық геосаясатын қарастыру;
- Каспий секторындағы Қазақстанның мұнай кешенінің қазіргі жағдайына сипаттама беріп, мұнай тасымалдау маршруттарының дамыту жолдарына байланысты мемлекеттік бағдарлама аясында қарастыру [2].

Келіссөздер процессі шеңберінде Каспий маңы мемлекеттері сыртқы істер министрлерінің жеті кеңесі (1996 жылы 11-12 қарашада Ашхабадта, 2004 жылы 6 сәуірде Бакуде, 2007 жылы 20 маусымда Тегеранда, 2014 жылы 22 сәуірде Мәскеуде, 2016 жылы 12-13 шілдеде Астанада, 2017 жылы 4-5 желтоқсанда Мәскеуде, 2018 жылы 11 тамызда Ақтауда) өтті [3].

Каспий маңы елдерінің үкіметтері арасындағы көлік саласындағы ынтымақтастық туралы, сауда-экономикалық ынтымақтастық туралы, Каспий теңізіндегі оқиғалардың алдын алу туралы келісімдерге, сондай-ақ, терроризмге қарсы күрес саласындағы ынтымақтастық туралы, ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес саласындағы ынтымақтастық туралы, 2010 жылғы 18 қарашадағы Каспий теңізіндегі қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастық туралы келісімге Шекара ведомстволарының өзара іс-қимылдары туралы хаттамаларға қол қойылды. Каспий жағалауындағы елдердің өндірістік-шаруашылық бағыттағы интеграциясы туралы да зерттеулер бар [4]. 2018 жылғы 12 тамызда Ақтауда Бесінші Каспий саммиті өтті, оған Әзербайжан Республикасының Президенті Ильхам Әлиев, Иран Ислам Республикасының Президенті Хасан Рухани, Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаев, Ресей Федерациясының Президенті Владимир Путин, Түрікменстан Президенті Гурбангулы Бердімұхамедов қатысты.

Ашхабадта (2002), Тегеранда (2007), Бакуде (2010) және Астраханьда (2014) өткен Каспий саммиттерінің шешімдерін дамыту үшін Каспий теңізі өңіріндегі бесжақты ынтымақтастықтың неғұрлым маңызды мәселелерін талқылау, халықаралық өзекті тақырыптар бойынша пікір алмасу дәстүрлі достық, сенім және тату көршілік жағдайында өтті.

Сонымен, бесінші Каспий саммитінің қорытындысы бойынша мынадай құжаттарға қол қойылды:

1. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенция;
2. Каспий теңізінде терроризмге қарсы күрес жүргізу саласындағы ынтымақтастық туралы хаттама;
3. Каспий теңізінде ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес жүргізу саласындағы ынтымақтастық туралы хаттама;
4. Каспий маңы мемлекеттерінің үкіметтері арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастық туралы келісім;
5. Каспий маңы мемлекеттерінің үкіметтері арасында көлік саласындағы ынтымақтастық туралы келісім;
6. Каспий теңізінде жанжалдың алдын алу туралы келісім;
7. шекара ведомстволарының ынтымақтастығы мен өзара іс-қимылы туралы хаттама[5].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Саяси түсіндірме сөздік. – Алматы, 2007.
2. Айқара Ғұмар. Бесінші каспий саммиті: бес елдің мүддесі қалай шешілді?// <http://atpress.kz/>
3. Александр Бовдунов,. Как изменится обстановка в регионе после подписания Конвенции о правовом статусе Каспия. Закон.кз. 12.09.2018г.
4. Нұрсұлтан Назарбаев. “он қадамы”: “Российская газета” оқырмандарының сұрақтарына жауапты ұйымдастырған В. Дымарский // Егемен Қазақстан. – Алматы, 2003. -№ 43, 22 ақпан.
5. Бесінші Каспий саммитінің коммюникесі// <http://www.akorda.kz/>

КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

Басшықызы Д.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Каспий маңы мемлекеттерінің өкілдері мұнай-газ, электр энергетикасы, көлік, сауда, агроөнеркәсіптік, туризм және басқа да салаларда ірі жобаларды іске асыру үшін қандай жағдай жасау керектігін талқылап, инвестициялық тартымдылықты арттыру жолдарын анықтайды. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияға қол қойылғаннан кейін Каспий аймағында жаңа экономикалық жобалар бастама алады деп күтілген. Шынымен де, жағалау мемлекеттері Каспий теңізі арқылы жүк тасымалдау және транзит мәселелері бойынша өзара ынтымақтастықтарын кеңейтті. Алайда, суасты құбырларын салу мәселесі әлі де өз шешімін тапқан жоқ. Ондай жобалар қарастырылу үшін конвенция барлық жағалау елдері тарапынан ратификацияланып күшіне енуі шарт. Алайда, конвенцияны мақұлдағаннан кейін де Мәскеу мен Тегеран Каспий теңізінің экологиялық жүйесін сақтауды желеу қылып суасты құбырларын салу жобаларына қарсы шығуы мүмкін. Әрине, бұндай ықтимал қарсылықтың шынайы себебі геосаяси мүдделер мен энергетикалық саладағы бәсекелестікке байланысты болады. Қалай болған жағдайда да, Әзірбайжан, Қазақстан және Түрікменстанның 2019 жылдың ортасындағы басты мақсаты Иран мен Ресейді конвенцияны ратификациялау үрдісін кейінге қалдырмай, тездетуге көндіру.

Түйінді сөздер: Каспий теңізі, конвенция, құқықтық мәртебе, адам ресурстары, көлік-транзит, геосаяси.

2018 жылғы 12 тамызда Ақтауда өткен Каспий маңы мемлекеттерінің бесінші саммитінде бес елдің басшысы Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияға қол қойды. Мемлекеттер басшыларын қарсы алу рәсімінен соң, Нұрсұлтан Назарбаев және Әзербайжан Республикасының Президенті Ильхам Әлиев, Иран Ислам Республикасының Президенті Хасан Рухани, Ресей Федерациясының Президенті Владимир Путин, Түрікменстан Президенті Гурбангулы Бердімұхамедов Бесінші Каспий саммитінің пленарлық отырысына қатысты.

Олар Каспий саммиттерінің рөліне ерекше тоқталып, онда келіссөз үдерісіне қажетті саяси серпіліс берілгенін және қайшылық ұстанымдар бойынша келісімге қол жеткізілгенін айтты.

Каспий өңірі тарихы бірегей әрі мәдениеті алуан түрлі, мұнда адам ресурстары мол және бай табиғи қор шоғырланғанын, сонымен қатар, теңіздің географиялық тұрғыдан тиімді орналасуының арқасында зор геосаяси маңызға ие.

Бүгінде Каспий маңы елдерінің әлеуеті зор және қарқынды дамып келе жатыр. Біздің елдеріміздегі тұрғындардың жалпы саны – 240 миллион. Осының бәрі Каспийге қатысты мәселелер кешенін бірлесіп шешу қажеттігін туғызды.

Назарбаев Нұрсұлтан Әбішұлы бесінші саммитінде Конвенцияны Каспий теңізінің суын, түбін, қазба байлықтарын, табиғи ресурстары мен әуе кеңістігін қоса алғанда, Каспийге қатысты тараптардың құқықтары мен міндеттерін реттейтін негізгі жан-жақты құжат болып саналатынын айтты. Каспий маңы елдерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, төтенше жағдайлардың алдын алу мен оларды болдырмау, әскери қызметтері мәселелеріне айрықша назар аудару екенін алға тартты. Каспий маңы елдері арасындағы ынтымақтастықты нығайтуға зор мүмкіндік беретініне тоқталып, осы

бағыттағы бірқатар қосымша шараларды атап өтті. Осыған орай, әскери қызмет саласындағы сенім шаралары үшін бес жақты келісім жасауды ұсынамын деді [1].

Каспий теңізі аймағын бейбітшілік, тату көршілік және достық өңіріне айналдыру қажеттігін, оны бейбіт мақсатта пайдаланып, елдердің егемендігі мен аумақтық тұтастығын құрметтеу керектігін, сондай-ақ, Каспий теңізінде тараптарға қатысы жоқ қарулы күштер болмауға тиіс.

Каспий теңізінің саяси тұрғыдан тұрақсыз аймаққа жақындығы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында Каспий маңы мемлекеттерінің өзара тиімді әрі нақты іс-қимылдарды пысықтауды талап етеді.

Назарбаев Нұрсұлтан Әбішұлы инвестициялық ықпалдастықты одан әрі дамытып, энергетикалық және геологиялық барлау саласындағы жобаларды жүзеге асыру үшін Конвенция мен қол қойылатын құжаттардың мүмкіндіктерін толық көлемде пайдалану қажеттігін атап өтті. Көлік-транзит қуатын арттыру үшін тариф саясатын жетілдіріп, Конвенцияға қатысушы елдердегі тасымалдау жағдайын жақсартуды ұсынды.

Каспий теңізінің керемет экологиялық жүйесін сақтау үшін биологиялық ресурстарды заңсыз кәсіпке айналдырғандарға қарсы күрес жүргізу жөнінде арнайы құжат қабылдады. Назарбаев Нұрсұлтан Әбішұлы конвенцияға және бірқатар екі жақты құжаттарға қол қою Каспий маңы мемлекеттерінің достық қарым-қатынастарын көрсететінін, сондай-ақ бірлесіп тығыз ынтымақтастық орнатып, Каспий теңізіне ұқыпты қарау керектігін айтты. Барлық елдің басшыларына, сондай-ақ Конвенцияны әзірлеген арнайы жұмыс тобына өте маңызды жұмыс атқарғаны үшін ризашылығымды білдіремін. Әзербайжан Республикасының Президенті Ильхам Әлиев, Иран Ислам Республикасының Президенті Хасан Рухани, Ресей Федерациясының Президенті Владимир Путин, Түрікменстан Президенті Гурбангулы Бердімұхамедов сіздер болмасаңыздар бүгінгі жетістікке жетпес едік.

Сурет 1 - Каспий теңізі

Каспий теңізі мәселелері жөніндегі жоғары деңгейдегі жұмыс тобының алғашқы отырысы 2019 жылғы 19-20 ақпанда Баку қаласында өтті. Ең алдымен тараптар жұмыс тобының ережелерін қабылдап, бесінші Каспий саммиті аясында қол жеткізілген уағдаластықтарды жүзеге асыру жайлы пікір алмасты. Сонымен қатар, жұмыс тобы мүшелері Каспий теңізінің мәртебесі туралы конвенцияны ратификациялау үрдісіне қатысты ішкі рәсімдердің орындалуы туралы баяндады және Каспийдегі ынтымақтастықтың түрлі аспектілерін қарастырды. Оған қоса, тараптар Каспий теңізінде бастапқы тік сызықтарды белгілеу әдістемесі туралы келісім жобасын

талқылап, оның бірқатар баптарын мақұлдады. 2019 жылғы 16-17 сәуірде Нұр-Сұлтан қаласында өткен жұмыс тобының екінші отырысында тараптар Бакуде көтерілген мәселелерді талқылауды жалғастырды. Белгілі болғандай, жоғары деңгейдегі жұмыс тобының келесі кездесуі 2019 жылдың шілде айында Иранда өтеді. Аталмыш кездесулерден тыс биыл Каспий жағалауы елдерінің арасындағы ынтымақтастықты дамытуға арналған басқа да ісшаралар өтті. Атап айтқанда, 26 ақпанда Ашхабадта Каспий теңізінде биологиялық ресурстарды заңсыз өндіруге (сұғанақтыққа) қарсы күрес саласындағы ынтымақтастық туралы хаттама жобасын талқылауға арналған Каспий маңы мемлекеттерінің өкілетті өкілдерінің төртінші отырысы ұйымдастырылды. Тараптар хаттама жобасын Каспий теңізінің мәртебесі туралы конвенцияға сәйкес егжей-тегжейлі талқылап, тиісті түзетулер мен ұсыныстар енгізді. 14 наурызда Ашхабадта Каспий маңы мемлекеттері үкіметтері арасындағы Каспий теңізіндегі ғылыми зерттеулер саласындағы ынтымақтастық туралы келісім жобасын талқылауға арналған Каспий жағалауы елдерінің өкілетті өкілдерінің бірінші отырысы өтті. Бұл келісім Каспий теңізіндегі түрлі ғылыми іс-шараларды өткізу, табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайларды бақылау және болжау салаларында ынтымақтастықтың нормативтік-құқықтық базасын нығайтады деп күтілуде [2].

Оған қоса, 24 сәуірде Астрахан қаласында аймақтағы қауіпсіздікті нығайту жолдарын және Каспий теңізінде тосын оқиғаларды болғызбау туралы келісім мәртебесін талқылау мақсатында Каспий маңы мемлекеттерінің қорғаныс министрліктерінің бірінші кездесуі өтті. Кездесу барысында Ресейдің Каспий флотилиясының қолбасшысы, адмирал Сергей Пинчук келісімнің аймақтағы әскери навигация мен аэронавигацияның қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі маңыздылығын атап өтті. Тараптар келешекте Каспий теңізіндегі сенімді нығайту шаралары туралы келісім жобасын талқылауға дайын екендігін білдірді. Атап өтетін бір жәйт, 2019 жылғы 14 мамырда Қазақстан президенті Қасым-Жомарт Тоқаев «Каспий теңізінде тосын оқиғаларды болғызбау туралы келісімді ратификациялау туралы» заңға қол қойды. Каспий теңізінің конвенциясы сияқты, бұл құжатты Қазақстаннан басқа Түрікменстан және Әзірбайжан ратификациялады, ал Ресей мен Иран ішкі мақұлдау рәсімдерін әлі аяқтамады. Соған қарамастан, Каспий жағалауы елдері өзара экономикалық ынтымақтастықты дамытуға мүдделі. Осы тұрғыдағы мәселелерді талқылайтын бірінші Каспий экономикалық форумы 2019 жылғы 12 тамызда Түрікменстанда өтеді. Форум негізгі үш ісшарадан тұратын болады – халықаралық конференция, Каспий инновациялық технологиялар көрмесі және тараптардың компаниялары мен кәсіпкерлері арасында келісімшарттарға қол қою рәсімі. Конференция аясында төмендегідей мәселелер қарастырылады:

1. Бірлескен инвестициялық жобалар мен бағдарламаларды жүзеге асыру;
2. Еркін экономикалық аймақтарды құру және дамыту бойынша тәжірибе алмасу; экономика саласындағы заңнама, стандарттар, ережелер және статистикалық ақпарат бойынша тәжірибе алмасу;
3. Сандық экономикадағы ынтымақтастық; жағалау мемлекеттерінің өңірлері арасындағы экономикалық ынтымақтастықты дамыту; және бірлескен кәсіпорындар құру.

Бірінші кезекте, Каспий маңы мемлекеттерінің өкілдері мұнай-газ, электр энергетикасы, көлік, сауда, агроөнеркәсіптік, туризм және басқа да салаларда ірі жобаларды іске асыру үшін қандай жағдай жасау керектігін талқылап, инвестициялық тартымдылықты арттыру жолдарын анықтайды. Қорыта айтқанда, Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияға қол қойылғаннан кейін Каспий аймағында жаңа экономикалық жобалар бастама алады деп күтілген. Шынымен де, жағалау мемлекеттері Каспий теңізі арқылы жүк тасымалдау және транзит мәселелері бойынша

өзара ынтымақтастықтарын кеңейтті. Алайда, суасты құбырларын салу мәселесі әлі де өз шешімін тапқан жоқ. Ондай жобалар қарастырылу үшін конвенция барлық жағалау елдері тарапынан ратификацияланып күшіне енуі шарт. Алайда, конвенцияны мақұлдағаннан кейін де Мәскеу мен Тегеран Каспий теңізінің экологиялық жүйесін сақтауды желеу қылып суасты құбырларын салу жобаларына қарсы шығуы мүмкін. Әрине, бұндай ықтимал қарсылықтың шынайы себебі геосаяси мүдделер мен энергетикалық саладағы бәсекелестікке байланысты болады. Қалай болған жағдайда да, Әзірбайжан, Қазақстан және Түрікменстанның 2019 жылдың ортасындағы басты мақсаты Иран мен Ресейді конвенцияны ратификациялау үрдісін кейінге қалдырмай, тездетуге көндіру [3].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Оразбекұлы Қ. Каспийдің мәртебесі құқықтық тұрғыдан реттелуге бағытталған тағы бір қадам жасалды. // Дала мен қала. – 2007 ж.
2. Бутаев А. Проблема политико-правового статуса Каспийского моря. // Мировая энергетическая политика. – 2002 ж.
3. Чубенко Ю. Каспийское море остается неделимым. // Коммерсантъ- Daily. – 1998 ж.

ӘОЖ 327 (045)

КАСПИЙ МАҢЫ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ОРТАҚ СТРАТЕГИЯЛЫҚ ДАМУ ЖОСПАРЫ

Бимұхан Е., студент

Ғылыми жетекші: Бағдатұлы М.

Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті,
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада 5 мемлекетпен шектесіп жатырған каспий теңізінің жағасындағы елдердің өзара ынтымақтастықпен өмір түсіріп және бір бірін экономикалық бағытта қолдайтыны туралы және осы айтылған бағыттарға байланысты өткізілетін самиттер туралы жазылған. Каспийді жағалай қоныстанған 5 мемлекет үшін теңіз қай тұрғыдан алғанда да стратегиялық маңызға ие, міне мақалада ортақ халықаралық байланыс негізінде баяндалады.

Түйінді сөздер: мемлекет, президент, ынтымақтастық, саммит, стратегия, жоспар.

Каспийді жағалай қоныстанған 5 мемлекет үшін теңіз қай тұрғыдан алғанда да стратегиялық маңызға ие. Теңіз ұлтанындағы мұнай мен кеме қатынасына қолайлы ортақ су айдынына барлық елдің мүддесі тоғысады. Ұзақ жылдар талқыланды теңіздің құқықтық мәртебесі былтыр ғана айқындалды.

Ақтауда өткен Каспий маңы мемлекет басшыларының самитінде Қазақстан, Азербайжан, Иран, Ресей, Түркіменстан президенттері маңызды Конвенцияға қол қойды. Тараптар өзара теңіз акваториясындағы аймақтарына кіріп шығатын өзге елдің кемелеріне шектеу қоюды доғарып, жүк тасымалына ешбір кедергі келтірмейтін болып келісті.

Субтитр хамид бэйдинежад, иранның ұлыбританиядағы елшісі:

- Біз қазір сәтті өткізілген Ақтау саммитінің нәтижесінде сенімділігімізді арттырдық. Сәйкесінше қазір барлық техникалық сұрақтарға жауап табуға күшіміз жетеді.

Былыр ғана құқықтық мәртебесі айқындалған Конвенция аясында Лондонда Иран мен Қазақстанның дипломаттары бас қосты. Шараны Ұлыбритания-Қазақ қоғамы ұйымдастырды. Қос тарап екі ел арасындағы сауда-экономикалық, көлік-транзиттік, мәдени-туристік салаларды талқылады. Қос елге тиімді жобалар тілге тиек болды. Осы орайда дипломаттар теңіздің экологиялық жүйесін сақтап қалуды да басты назарға алды.

Субтитр джеффри тэмпл, британ-қазақ қоғамы кеңесінің мүшесі:

- Мен теңіз тірі табиғатының тарихы туралы білдім. Балық шаруашылығы қандай қиындықтарға ұшырағанын түсіндім. Екінші жағынан бұл мәселелерді шешу үшін елдер қандай батыл әрекеттерге барып жатқандарын естідім [1].

Осы басқосуда Қазақ елінің Еуропа мен Азия арасындағы көлік дәлізі ретіндегі транзиттік потенциалын арттыру мәселесі айтылды. Одан өзге Ақтау мен Құрық порттарының мүмкіндіктері де қарастырылды.

Мемлекет басшысы журналистер алдында сөйлеген сөзінде Бесінші Каспий саммитінің Каспий теңізінің халықаралық күні қарсаңында өтуінің символдық мәні бар екенін атап өтті [2].

– Біз әріптестерімізбен бірге Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін реттеу жөніндегі көп жылғы жұмыстарды қорытындыладық. Көп жақты тәжірибелік іс-қимылдарды ілгерілетуге қатысты жұмыстардың жағдайы мен кейінгі атқарылатын шараларды талқыладық. Сауда, экономика, көлік және қауіпсіздік салаларына байланысты маңызды келісімдерге қол қойдық, – деді Қазақстан Президенті [2].

Мемлекет басшысы жүргізілген келісімдердің табыстылығына тоқталып, Конвенцияны дайындау процесінде барлық ел Каспий өңірінің саяси тұрақтылығы мен дамуын, сондай-ақ оның табиғи байлығының қорғалып, көбейтілуін қамтамасыз ету мүддесін көздегенін айтты.

– Көп жылғы сіңірген еңбектің шарықтау шегі бүгін Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияға қол қоюмен аяқталды. Конвенция «Каспий теңізінің конституциясы» болып саналады. Мұнда теңіз жағасындағы мемлекеттердің құқықтары мен міндеттеріне, сондай-ақ, өңірдің қауіпсіздігіне, тұрақтылығы мен өркендеуіне кепіл болуға қатысты барлық кешенді мәселелерді реттеу қарастырылған, – деді Қазақстан Президенті.

Нұрсұлтан Назарбаев брифингке қатысқан журналистерге Конвенцияның Каспий жағасындағы елдердің ынтымақтастығы үшін барлық бағыттар бойынша тиімді заңды база қалыптастыратынын және әрбір тараптың қызметі үшін негізге алынатын ұстанымдарды анықтайтынын айтты.

– Атап айтқанда, Каспий теңізін бейбітшілік, тату көршілік және достық аймағына айналдыру, оны бейбіт мақсатта пайдалану, егемендігі мен аумақтық тұтастығын құрметтеу, Каспий теңізінде тараптарға қатысы жоқ қарулы күштерді болдырмау мәселелері қамтылған. Біз аумақтық су көлемін 15 теңіз мил етіп бекіттік. Осыған орай оның сыртқы шекарасы мемлекеттік мәртебеге ие болады [3].

Аумақтық суға он мильдік балық аулау аймағы жалғасады. Әрбір мемлекет балық аулау кәсібінде ерекше құқыққа ие болады. Теңіздің балық аулау аймағынан тыс бөлігі ортақ су кеңістігі болып қала береді. Мемлекеттік теңіз шекарасынан тыс аумақта Каспий жағасындағы елдердің туы бар кемелері еркін жүзе беретін болады. Басқа теңізге және әлемдік мұхитқа шығу еркіндігі жөніндегі уағдаластықтың маңызы зор.

Әрбір мемлекет өз бөлігінің шегіндегі теңіз түбінің байлықтарына қатысты егемендік құқығын жүзеге асырады. Сондықтан, теңіз түбі арқылы магистральды құбырлар мен кабельдерді жүргізу экологиялық талаптарды сақтағанда ғана мүмкін болатыны қарастырылған, – деді Мемлекет басшысы [2].

Қазақстан Президенті осы ұстанымдардың сақталуы Каспий жағасындағы елдердің көлік инфрақұрылымының дамуына, Каспий өңірінің транзиттік әлеуетінің артуына сондай-ақ Каспийдің экологиялық жүйесі мен биологиялық ресурстарының керемет популяциясының қорғалуына септігін тигізетінін атап өтті.

Сонымен қатар, Нұрсұлтан Назарбаев Каспий теңізі бойынша ынтымақтастықты одан әрі дамыту жөнінде бірқатар қосымша шараларды, соның ішінде, әскери қызмет саласындағы келісілген сенім шаралары жөнінде бес жақты арнайы келісімнің қорытындысы, Каспий жағасындағы елдердің сауда-экономикалық қарым-қатынастарын, әсіресе, инвестициялық ынтымақтастық және энергетикалық саладағы жобаларды жүзеге асыру жөніндегі мәселелерді жандандыру, саясат тарифін жетілдіру және тасымалдау жағдайын жақсарту, сондай-ақ биологиялық ресурстарды заңсыз кәсіпке айналдырғандарға қарсы күрес жөнінде құжат қабылдауды ұсынды.

Соңында Мемлекет басшысы Ақтау саммиті Каспий маңы елдері ауқымды міндеттерді бірлесіп шеше алатынын тағы бір рет көрсеткенін айтып, қабылданған халықаралық шарттар мен қол жеткізілген уағдаластықтар «Каспий бестігінің» әлеуетін толықтай ашуға мүмкіндік беретініне сенім білдірді [1].

Сондай-ақ, саммит қорытындысы бойынша Әзербайжан Республикасының Президенті Ильхам Әлиев, Иран Ислам Республикасының Президенті Хасан Рухани, Ресей Федерациясының Президенті Владимир Путин, Түрікменстан Президенті Гурбангулы Бердімұхамедов мәлімдеме жасады.

Бесінші Каспий саммитінің қорытындысы бойынша мынадай құжаттарға қол қойылды:

1. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенция;
2. Каспий теңізінде терроризмге қарсы күрес жүргізу саласындағы ынтымақтастық туралы хаттама;
3. Каспий теңізінде ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес жүргізу саласындағы ынтымақтастық туралы хаттама;
4. Каспий маңы мемлекеттерінің үкіметтері арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастық туралы келісім;
5. Каспий маңы мемлекеттерінің үкіметтері арасында көлік саласындағы ынтымақтастық туралы келісім;
6. Каспий теңізінде жанжалдың алдын алу туралы келісім;
7. Шекара ведомстволарының ынтымақтастығы мен өзара іс-қимылы туралы хаттама.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Аймақ айрықша мәртебеге ие болды <http://www.kisi.kz/>
2. Каспийдің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияға қол қойылғаннан кейін аймақтағы жағдай қалай өзгереді? Zakon.kz Александр Бовдунов 09.12.2018
3. Төлеуғалиев Бектұр, «АҚТАУ САММИТІ: Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі айқындалды» <http://economics.kazgazeta.kz>

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЗАҢНАМАНЫ БҰЗҒАНЫ ҮШІН ЗАҢДЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ

Бокаев Қ., студент

Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Бұл мақалада экологиялық заңнаманы бұзғаны үшін заңдық жауапкершілік ұғымы және жалпы сипаттамасы туралы қарастырылған.

Түйінді сөздер: Экология, заңнама, жауапкершілік, қоршаған орта, экологиялық кодекс.

Заңды тұлғалардың, сондай-ақ азаматтардың тарапынан экологиялық заңнаманы сақтаудың маңызды шарты табиғатты қорғау мен қоршаған ортаны ұтымды пайдалану туралы нормалар мен ережелерді бұзғаны үшін жауапкершіліктің мемлекеттік шараларын белгілеу болып табылады. Бұл салада заңсыз аң аулау мен су кәсіпшіліктерімен заңсыз айналысу фактілері бойынша қозғалған қылмыстық істердің елеулі саны байқалады. Қазақстан Республикасының Қоршаған ортаны қорғау министрлігінің деректері бойынша экологиялық заңды бұзғаны үшін жыл сайын кінәлі адамдардан экологиялық айыппұлдар мен төлемдер ретінде 600 млн. астам теңге алынады. Сонымен бірге, жауапкершілік шараларын қолдану тиімді болмай отыр. Бұл экологиялық заңнаманы бұзғаны үшін жауапкершілік институты теориясы әзірленуі деңгейінің жеткіліксіз болуымен түсіндіріледі.

Экологиялық құқықтың ерекшелігі мынада болып табылады: ол құқықтық реттеудің дербес объектісімен кіші салаларды біріктіретін құқықтың кешенді, ықпалдасқан саласы ретінде сипатталады. Бұл экологиялық заңнаманы реттеудің жалпы объектісінің ерекшелігімен байланысты болады [1].

Адамды қоршаған табиғат ортасы өзінің құрамдас бөліктерін – жерді, суды, орманды, жер қойнауын, жануарлар дүниесі мен атмосфералық ауаны біріктіретін кешен болып табылады. Осыдан да экологиялық жауапкершілік шараларын реттейтін нормалар да ерекше сипатқа ие болады. Табиғат объектісі туралы әрбір кодексте жер, су, орман, тау-кен заңнамаларын бұзғаны үшін жауапкершілік көзделген. Жауапкершіліктің осы шараларын қолданатын мемлекеттік органдар да бар. Бұл арада да табиғат объектілері бойынша саралау болады.

2007 жылдың 9 қаңтарында Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінің қабылдануы нәтижесінде табиғаттың жекелеген объектілер үшін жауапкершілік мәселелері бір нормативтік актіге топтастырылған. Сөйтіп, табиғаттың жеке объектісін пайдалануды қорғаудың нормалары мен ережелерін бұзу барлық табиғат кешенін бұзу деп танылады.

Экологиялық-құқықтық жауапкершілік – бұл нормалардың екі тобын және оларға тиісті құқық қатынастарын көздейтін құқық институтының кешенді салықаралық институты.

А) табиғат қорғау заңнамасы нормаларының бұзылуы жөнінде туындайтын;

Б) құқықты бұзғаны үшін санкцияларды (қылмыстық, әкімшілік, азаматтық) қолданумен байланысты одан әрі жалғасатын құқық қатынастары.

Бұл анықтама құқықтың басқа салалары жауапкершілігінің шараларын қолдана отырып, экологиялық құқық нормаларының бұзылуы ретінде экологиялық жауапкершіліктің табиғатын ашады.

Б.В.Ерофеев мынаны атап көрсетеді: заңдық және экологиялық-құқықтық жауапкершілік «болмысын» үш әр алуан, бірақ өзара байланысты мәнінде қарастырған жөн:

- мемлекеттік мәжбүрлеу және заңмен жазылған талаптарды орындау;
- мемлекет пен құқық бұзушы арасында туындайтын қорғау қатынастары ауқымында іске асатын, ол әрекет қолайсыз құқықтық санкцияларға ұшырауына алып келетін құқықтық қатынастың туындауы;
- мемлекет пен оның органдарының құқық бұзушыға ықпал етудің мәжбүрлеу шараларын қолданудың түрлерін, құралдары мен тәртібін баянды ететін заңдық нормалардың жиынтығы болып табылады [2].

Экологиялық заңнаманы бұзғаны үшін заңдық жауапкершілік белгілі бір мақсаттарды орындауға бағытталған, ол мақсаттардың негізгісі мемлекет белгілеген экологиялық тәртіпті қамтамасыз ету. Бұл құқық институты мына негізгі:

1. құқық нормаларын сақтауға, экологиялық-құқықтық нұсқамалықтарды орындауға ынталандыратын;
2. қоршаған ортадағы ысырапты өтеуге өтемдік және адам денсаулығын қалпына келтіру;
3. жаңадан жасалатын құқық бұзушылықтардың алдын алуды қамтамасыз ететін ескерту;
4. экологиялық құқық бұзушылықты жасаған адамға жаза қолдануда орын алатын жазалау міндеттерін орындайды.

Сонымен, мынадай анықтаманы тұжырымдауға болады: экологиялық заңнаманы бұзғаны үшін заңдық жауапкершілік институты – кінәлі емес адамдардың заңда баянды етілген экологиялық құқық тәртібін сақтау мақсатында оларға мәжбүрлеу ықпалының мемлекеттік шаралары жүйесін белгілейтін құқықтық нормалардың жиынтығы.

Экологиялық заңнаманы бұзғаны үшін заңдық жауапкершілік туындауының негізі экологиялық құқық бұзушылықты жасау болып табылады, одан экологиялық құқықтың нормаларын реттеуді бұзатын құқыққа қарсы кінәлі әрекет немесе әрекетсіздік, мемлекетке, табиғат пайдаланушыға және қоршаған ортаға зиян келтіретін, ал осы арқылы адамның денсаулығына не қоғамдық қауіпсіздікке зиян келтірудің нақты мазмұны болатын қоғамдық қатынастар түсініледі.

Бұл анықтамадан мынаны аңғаруға болады: экологиялық құқық бұзушылық бұл табиғат қорғау мен табиғи ресурстарды пайдалану ережелерін бұзатын құқыққа қарсы әрекет.

Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінің 319-бабында экологиялық құқық бұзушылықтардың тізбесі берілген. Осы нормаға сәйкес экологиялық құқық бұзушылықтардың түрлеріне:

- Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасын мүлтік жауапкершілікке әкеп соғатын бұзушылық;
- қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар;
- экологиялық қылмыстар жатады [3].

Алайда, аталмыш нормативтік құқықтық актіде экологиялық құқық бұзушылықтың өзінің ұғымының сипаттамасы берілмеген. Соған қарамастан, экологиялық құқық бұзушылықтың өзінің құрамы мен түрлері болады.

Экологиялық құқық бұзушылық субъектілері азаматтар, лауазымды адамдар және заңды тұлғалар болып табылады.

Бұл орайда жеке тұлғаларға шетелдік азаматтар, сондай-ақ азаматтығы жоқ адамдар жатады, өйткені олар да табиғат пайдалану жөніндегі құқықтық қатынастарына қатысуы және экологиялық заңнаманы бұзғаны үшін жауапты болуы мүмкін.

Табиғат қорғау мен табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану саласындағы жеке тұлғалардың жауапкершілігі 16 жасқа толған кезде басталады. Заңды тұлғаларға, экологиялық құқық қатынастарының субъектілеріне мемлекеттік кәсіпорындар мен мекемелерді, кооперативтік, коммерциялық, шағын, шетелдік нысандары бар бірлескен кәсіпорындарды жатқызуға болады, олар да табиғат пайдаланушылар ролін атқарып, экологиялық жауаптылықта болуы мүмкін.

Экологиялық құқық бұзушылық объектісі қылмыстық ниеттің неге бағытталғанын сипаттайды. Экологиялық құқық бұзушылықтың жалпы объектісі табиғат және оның құрамындағы элементтер болады, олар экологиялық құқық қатынастарының кіші объектілерінде топыраққа, суға, жануарлар мен өсімдіктер дүниесіне бөлінеді. Мынаны атап көрсету керек: экологиялық заңнамамен өз болмысында табиғат объектісі емес объектісі болатын құқық бұзулары, мысалға айтсақ, табиғи ресурстардың меншік иесі ретінде мемлекеттің заңдылық күші көзделген. Мысалы, Қазақстан Республикасының Жер кодексінің 164-бабында былай делінген: меншік құқығы мен жер пайдалану құқығы Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде және Қазақстан Республикасының басқа да заң актілерінде көзделген тәртіппен қорғалады. Су, Орман кодексінің нормаларын келтіруге болады, бұларда экологиялық құқық бұзушылықтың объектісі табиғат пайдаланушы мен табиғат иеленушінің заңдылығы болып табылады. Мысал ретінде, Қазақстан Республикасының Су кодексінің 138-бабына сәйкес «өз бетінше басып алынған су объектілері мен су шаруашылығы құрылыстары заңсыз пайдаланылған уақыт ішінде Қазақстан Республикасының су заңдарының бұзылуынан келтірілген зиян өтеліп, иесіне қайтарылады. Өз бетінше басып алынған су объектілерін қайтару Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен жүргізіледі. Сондықтан, экологиялық құқық бұзушылықтың объектісі ретінде табиғат ортасы, мемлекет, табиғат пайдаланушылар мен табиғат иеленушілердің мүддесі танылады.

Бұл құқық бұзудың объективті жағы кінәлі адамның құқыққа қарсы әрекеттер жасауынан немесе әрекетсіздігінен көрінеді. Мысалға, Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінде объективтік жағына пәрменді әрекеттер жататын баптар бар – бұл 287-бап – «Су жануарлары мен өсімдіктерін заңсыз аулау», 288-бап – «Заңсыз аңшылық», 290-бап «Жануарлар мен өсімдіктердің сирек кездесетін және құрып қату қаупі төнген түрлерімен заңсыз іс-әрекеттер». Екінші жағынан, Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасында экологиялық құқық бұзушылықтар көзделген, олардың объективтік жағы әрекетсіздік болып табылады: қоршаған табиғи ортаны қалпына келтіру және табиғи ресурстарды молайту жөнінде шаралар қабылдамау; қоршаған ортаға ластаушы заттардың өндірістік нормативтен тыс шығарулары мен тастандылары және басқа да зиянды авариялық ықпалдары туралы хабарламау; мемлекеттік экологиялық сараптама талаптарын орындамау. Айтар болсақ, ҚР ҚК 294-бабы «Экологиялық ластау зардаптарын жою жөнінде шара қолданбау» [4].

Экологиялық құқық бұзушылықтың субъективтік жағы кінәлі адам жасалған қылмысқа, оның себептеріне, мүдделеріне қатысымен сипатталады. Экологиялық жауапкершіліктің міндетті факторы құқық бұзушының кінәсі болып табылады. Мұнда да қолданыстағы заңнама кінәнің екі нысанын – жанама ниет және абайсыздықты көздейді. Егер кінәлі адам табиғатқа немесе табиғат пайдаланушыларға зиян келтіретін әрекет жасаған және ол мұны ұғынып, осыған ниет етсе, онда біз тікелей ниетті

қарастырамыз. Егер кінәлі адам келеңсіз салдардың басталуына жол беретін болса, оның құқыққа қарсы әрекеттерін тергеуінде жанама ниет көрініс береді.

Абайсыздық дегеніміз кінәлі адам өзінің мінез-құлқының салдарларын алдын - ала білуге тиіс болған, бірақ бұған байыпсыз қараған кезде ұқыпсыз мінез-құлықты білдіреді. Айталық, отқа немесе аса қауіптің шығу көзіне ұқыпсыз қараудың нәтижесінде орман алқаптарын абайсызда жою немесе зақымдау (ҚР ҚК 292-бабы) [4].

Экологиялық жауапкершілік шараларын қолдану үшін экологиялық құқық бұзушылықтың барлық белгілерінің және барлық элементтерінің болуы қажет.

Экологиялық құқық бұзушылық түрлерінің әрқайсысына жер, су, орман және тағы басқа заңдарының үлкен тобы жатады, олардың тізбесі табиғаттың осы объектілері туралы кодекстерде келтіріледі. Бұл ретте, экологиялық құқық бұзушылықтың бір-бірінен өзгеше ерекшеліктері болады.

Қоғамға қауіптілік деңгейіне қарай экологиялық құқық теріс қылық және экологиялық қылмыстарға бөлінеді, соған сәйкес қылмыстық жауапкершілік және теріс қылық үшін әкімшілік, азаматтық және тәртіптік жауапкершілік көзделген.

Басқа құқық бұзушылықтардан өзгеше экологиялық құқық бұзушылықтың ерекшелігі табиғатқа келтірілетін зиян фактісінің болуы не оның басталуының нақты қаупі болып табылады. Экологиялық құқық бұзушылықтың сипаттамасына мұндай көзқарасты көптеген ғалым-экологтар қостайды. Бірақ бұл орайда, біздің ойымызша, егер олар табиғатқа зиян келтіру фактісімен байланысты болмаса, экологиялық құқық бұзушылықтардан табиғат қорғау және табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану туралы заңды бұзуды бөліп қараған кезде қате қорытынды жасайды. Мысалы, «табиғат пайдалану жөніндегі заңсыз мәмілелерді тіркеу» сияқты қылмысты экологиялық қылмысқа жатқызбайды, өйткені мұндағы қылмыс жасаушы субъект табиғат объектісіне нақты зиян келтірмейді, ол өзінің пайдакүнемдік немесе жеке мүддесі үшін жасайды. Осыны табиғат объектілеріне –сату-сатып алуға, сыйға тартуға және тағы басқа мемлекеттік меншік құқығын бұзатын мәмілелер туралы да айтуға болады, өйткені бұл арада да табиғатқа зиян келтіру болмайды.

Біздің ойымызша, зиян ұғымын түсініп алу керек. Табиғатқа келтірілетін зиян бірнеше мағынада түсіндірілуі мүмкін.

Мысалы, С.Д.Бекішеваның пікірі бойынша, экологиялық зиянды объектілер бойынша қоршаған табиғат ортасына келтірілген зиян жеке және заңды тұлғалардың, мемлекеттің экологиялық құқықтары мен заңды мүдделеріне келтірілген зиян деп топтастыруға болады.

Қоршаған табиғат ортасына келтірілген зиян мына жағдайларда:

- табиғат ортасының қоршаған ортасының ластануы кезінде;
- қоршаған табиғат ортасының былғанып қалуы кезінде;
- табиғи ресурстардың таусылуы кезінде;
- табиғат объектілерінің жойылуы, бұзылуы, зақымдануы кезінде;
- экологиялық байланыстардың бұзылуы, табиғи ортадағы экологиялық тепе-теңдіктің бұзылуы кезінде пайда болады.

Сондықтан да, табиғи ресурстар санының азаюына әкеп соқтырған нақты зиян олардың жүдеуіне немесе өзге жағымсыз экологиялық салдарға әкеледі деуге болмайды. Мұндайда мемлекетке немесе табиғат пайдаланушыға келтірілген мүліктік зиян туралы айтқан жөн. Бұл көзқарасты Д.Л. Байдельдинов те қолдайды. Ол табиғатқа келтірілген зиянды екі дербес экономикалық және экологиялық зиянға бөлуді ұсынады.

Экономикалық зиян табиғат пайдаланушылардың – жеке және заңды тұлғалардың, сондай-ақ мемлекеттің мүліктік құқықтары мен мүдделеріне қол сұғады. Ол мыналардан:

- табиғаттың тауарлы өнімінің ысырабынан;

- мүліктің, ауыл шаруашылығы өнімдерінің астық түсімінің бұзылуынан, жоғалуынан;
- пайдаланылмаған шығындардан, айырылып қалған пайдадан;
- табиғат ортасының бұзылған жай-күйін қалпына келтіруге жұмсалған шығыстардан көрінеді.

Экологиялық зиян — бұл табиғаттың хал-ахуалын қозғайды, яғни зиянның салдарын жою үшін ақшалай төлемдер емес, табиғи объектіні бастапқы қалпына келтіру жөніндегі жұмыстар жүргізілуі қажет дегенді білдіреді. [5]

С.Д.Бекішева өзінің қорытындыларының негізіне Ресей ғалымы М.М.Бринчуктің еңбегін алған. Яғни, экологиялық құқықтың теориясында зиянды табиғаттың экологиялық және экономикалық зиянына бөліп топтастыруы бар. Экономикалық зиян табиғат пайдаланушылардың мүліктік мүдделерін қозғайды және материалдық көрінісін білдіреді. Мұндай зиянды қалпына келтіру азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің жалпы негіздеріне сәйкес жүргізіледі. [6]

Қорыта айтқанда, экологиялық зиян табиғаттың өзінің жай-күйін қозғайды. Ол материалдық көрінісін білдірмейді, өйткені табиғат пен табиғат объектілері өз болмысында құны болмайды. Экологиялық зиянды қалпына келтіру ақша қаражаттары арқылы емес, керісінше табиғи объектіні заттай қалпына келтіру жөніндегі жұмыстарды жүргізу арқылы мүмкін болады.

Екінші жағынан табиғаттың өзіне зиян келтіре алмайды. Экологиялық қатынастар тек табиғатты қорғау тұрғысында ғана емес, сонымен бірге оны пайдалану мәселелері бойынша да туындайды. Демек, мемлекеттің рұқсатымен табиғат пайдалануды жүзеге асыратын тұлғалардың мүдделері де экологиялық құқықтың нормаларымен қорғалуға тиіс. Сондықтан экологиялық құқықтың бұзылуынан келтірілетін зиян табиғи ресурстарының меншік иесі ретінде табиғат пайдаланушыларының мүдделері мен мемлекетке келтірілуі мүмкін.

Бұдан мынаны айтқан жөн: тек табиғатқа қана емес, сондай-ақ табиғи ресурстарының меншік иесі ретінде табиғат пайдаланушылардың мүдделері мен мемлекетке келтірілген зиян экологиялық құқық бұзушылықтың негізгі ерекшелігі болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Боголюбов С.А. Экологиялық құқық. Оқулық. М., 1998 ж. б.145.
2. Ерофеев Б.В. Ресейдің экологиялық құқығы. М., 1996 ж. б.75.
3. ҚР Экологиялық кодексі. Алматы, Юрист, 2009
4. ҚР Қылмыстық кодексі. Алматы, Юрист, 2007
5. Бринчук М.М. Экологиялық құқық (қоршаған ортаның құқығы). М., 1998
6. Байдельдинов Д.Л. Юридическая ответственность за экологические правонарушения. Алматы, 1993

КӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫНА САЛЫНАТЫН САЛЫҚ

Гельманова А., студент

Ғылыми жетекші: Усенбаева А.У.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада көлік құралдарына салынатын салықтарға, көлік құралына меншік құқықтары, шаруашылық жүргізу құқығында немесе жедел басқару құқығында болатындығы қамтылған.

Түйінді сөздер: лизинг, процес, экономика.

Көлік құралдарына салынатын салық – мемлекет пен көлік құралдары арасындағы экономикалық қатынасты реттейтін салық. Көлік құралдарын иелері көлік құралдарын иемдену барысында республиканың автокөлік жолдарын пайдаланады. Ал осы автокөлік жолдарын қаржыландыру мемлекеттік бюджеттен жүзеге асырылады. Сондықтан да көлік салығының экономикалық мәні зор. Меншік құқығында салық салу объектілері бар жеке тұлғалар және меншік, шаруашылық жүргізу не оралымды басқару құқығында салық салу объектілері бар заңды тұлғалар, олардың құрылымдық бөлімшелері көлік құралдарына салынатын салықтың төлеушілері болып табылады. 2019 жылы бойынша Қазақстанда қозғалтқышының көлемі 3 мың текше сантиметрден аспайтын 3,5 млн көлік тіркелген. Ал мемлекеттік кіріс комитетінің мәліметтеріне сүйенсек, биылғы жылдың қаңтар-тамыз айларында заңды тұлғалар – 9,3 млрд теңге, жеке тұлғалар – 29,6 млрд теңге көлік салығын төлеген.

Көптеген адамдар автомобиль сатып алу арқылы ойланбайды. Біреулері оны саяжайға сирек сапар үшін, екіншісі - істер бойынша тұрақты жүріп - тұру үшін, үшіншісі - қозғалу құралы қажет, ал төртіншісі –автомобильді иелену фактісі үшін, айналасындағылардың алдында әлеуметтік мәртебені арттыру үшін ғана сатып алады. Ұйымдар өндірістік процесті қамтамасыз ету үшін көлік құралдарын жиі сатып алады. Автомобиль сатып алудың барлық мақсаттары саналмайды. Салықтар ұлттық экономиканы да, Халықаралық экономикалық процестерді да мемлекеттік реттеудің ең тиімді құралдарының бірі болып табылады.

Салықтар мемлекеттік қазынаға кірістерді жұмылдырудың басты әдісі болып табылады. Салық қажеттілігі қоғамдық даму қажеттіліктеріне негізделген. Тақырыптың өзектілігі көлік құралдары салығын барлық көлік құралдарының иелері, ол автомобиль, ұшақ немесе баржа болсын төлеуге тиіс. Ал, ұйымдардың саны аз болғандықтан, бұл салық барлығына қатысты.

Қазақстанда ҚР Салық кодексіне сәйкес салық төлеушілер салықты осы түрінің болып табылады жеке тұлғалар, құқығындағы салық салу объектілері бар меншік және заңды тұлғалар, олардың құрылымдық бөлімшелері салық салу объектілері бар меншік, шаруашылық жүргізу немесе жедел басқару, егер өзгесі осы бапта. Лизинг алушы қаржы лизингі шарты бойынша берілген (алынған) салық салу объектілері бойынша көлік құралдары салығын төлеуші болып табылады [1].

Салық көлік құралдары: меншік құқығында оның мүшелеріне тиесілі және өзінің ауыл шаруашылығы өнімін өндіру, сақтау және қайта өңдеу процесінде тікелей пайдаланылатын мынадай көлік құралдары бойынша бірыңғай жер салығын төлеушілер:

- қозғалтқыш көлемі 2500 текше сантиметрге дейінгі бір жеңіл автомобиль;

-1:1 арақатынасын сақтай отырып, 1000 гектар егістікке 1000 кВт мөлшерінде қозғалтқыштың шекті жиынтық қуаты бар жүк автомобильдері. Жеңіл автокөліктердің 7 АЕК ставкасы бойынша салық салынатын двигателінің көлемі 1500-ден жоғары – 2000 текше см-ді қоса, 12 АЕК ставкасы бойынша салық салынатын 2000-нан жоғары – 2500 текше см-ді қоса, 17 АЕК ставкасы бойынша салық салынатын 2500-ден жоғары – 3000 текше см-ді қоса және 22 АЕК ставкасы бойынша салық салынатын двигателінің көлемі 3000-нан жоғары – 4000 текше см-ді қоса алған көлемде болған кезде салық сомасы двигательдің аталған көлемінен асқан әрбір бірлік үшін 7 теңгеге ұлғайтылады. Бұл ретте, егер есеп қорытындысы бойынша көлік құралдарының саны 0,5 - тен және одан жоғары бөлшек мәні бар бір бірліктен артық болса, мұндай мән тұтас бірлікке дейін дөңгелектеуге жатады, егер 0,5-тен төмен дөңгелектеуге жатпайды.

Болған жағдайда көлік құралы меншік құқығында, шаруашылық жүргізу құқығында немесе жедел басқару құқығында кем салық кезеңі салық кезеңі үшін нақты орналасқан көлік құралы меншік құқығында, шаруашылық жүргізу құқығында немесе жедел басқару құқығында арқылы бөлу жылдық салық сомасын ай мен санына көбейту ай нақты орналасқан көлік құралын меншік құқығымен, шаруашылық жүргізу құқығымен немесе оралымды басқару.

Салық кодексінің 367 бабының 1-1 тармағына салық салу санатына көлік құралдарын кіргізу былай түсіндіріледі:

- жеңіл көліктерге: В категориялы автомобильдер;
- жүкке арналған платформасы және жүк бөлігінен қатты стационарлық қабырғамен бөлінген жүргізуші кабинасы бар жеңіл автомобиль шассиіндегі моторлы көлік құралдары (автомобиль-пикаптар);

- рұқсат етілген ең жоғары массасы және (немесе) жолаушылар орнының саны бойынша В санатына қойылатын талаптардан асып түсетін, сыйымдылығы ұлғайтылған және жүріп өту мүмкіндігі жоғары автомобильдер (жолсызбен жүретін автомобильдер, оның ішінде джиптер, сондай-ақ кроссоверлер мен лимузиндер) жатады.

Транспорттық көлікке салықты кімдер төлемейді. Салық салынатын бір автокөлік үшін төменде көрсетілген адамдар салықтан босатылады:

1)Ұлы Отан соғысының қатысушылары мен мүгедектері мен жеңілдіктер мен кепілдіктер бойынша оларға теңестірілген адамдар;

2)Ұлы Отан соғысы жылдарында жанқиярлық еңбектері және тылда мінсіз әскери қызметі үшін бұрынғы КСРО ордендерімен және медальдарымен марапатталған адамдар;

3)1941 жылғы 22 маусымнан 1945 жылғы 9 мамырға дейін кемінде алты ай жұмыс істеген (қызмет еткен) және Ұлы Отан соғысы жылдарында тылда жанқиярлық қызмет еткені және тылда мінсіз әскери қызметі үшін бұрынғы КСРО ордендерімен және медальдарымен марапатталмаған адамдар;

4) Кеңес Одағының батырлары мен Социалистік еңбек ерлері; "Халық Қазақарманы", "Қазақстан Еңбек Ері" атағына ие болған, үш дәрежелі "Даңқ" орденімен және "Отан" орденімен марапатталған адамдар т.б.жатады.

Жыл сайын бензин бағасына көлік салығын енгізу идеясы туындайды. Мысалы, жиі жүріңіз-көбірек салық төлейсіз — үнемі жүрмейсің-аз төлейсіз. Бұл мысал қазір салық отын құнына қосылған Америкада жүзеге асырылған. Бірақ бірқатар минус бар. Біріншісі - бензиннің бағасы. Отынға баға жыл сайын өсуде, ал егер отын құнына көлік салығы енгізілсе, онда отынға баға бұрын-соңды болмаған биіктіктерге дейін көтерілуі мүмкін. Мұнда "қолжетімді" болу үшін, яғни жүргізушіде үрей мен теріс қарым — қатынас туғызбау үшін салық төлеуге кететін баға үлесін мұқият есептеу қажет, өйткені бюджетке салықтардың түсуі мемлекет үшін өте маңызды.

Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, менің көзқарасым бойынша ішінара дұрыс емес салық саясаты туралы қорытынды жасауға болады. Көлік салығының тұрақты өсуі себептерінің бірі — салық төлеушілердің үлесі теориялық және іс жүзінде қысқаруы мүмкін, бұл салық түсімдерінің құлдырауын береді.

Бірақ жүргізушілер салық төлегісі келмейтін ең басты себеп-жолдарды жөндеу жұмыстарының сапасы, жалпы алғанда-жол айрықтары, құламалар. Бұл мәселе көлік салығы түсімдерінің төмендеуінің басты себебі болып табылады. Егер жақын арада жол саясатында өзгерістер жүргізілмесе, ал көлік салығына мөлшерлемелер де ұлғаятын болса, онда салық төлеушілер үлесінің төмендеу ықтималдығы әбден артады [2].

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1.Төлеуғалиев Ғ.И. Қазақстан Республикасы Азаматтық құқығы. Алматы, 2001.
- 2.Найманбаев С. М. Салықтық құқық: Оқулық. – Алматы: Жеті жарғы, 2005. 400 бет.

ӘОЖ 347.965

ҚАЗАҚСТАНДА ТЕГІН ЗАҢ КӨМЕГІН КӨРСЕТУ

Демесинов Н., студент

Ғылыми жетекші: Кобегенова Г. Ж.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада мемлекеттің есебінен адвокаттың көмегін алу құқығына заңмен белгіленген жағдайларда кепілдік берітіндігі, білікті заңгерлік көмек алу құқығы демократиялық қоғамның жеке бас бостандығы, әділсотқа жету құқығы, кінәсіздік презумпциясы, адамның намысы мен абыройын құрметтеу сияқты және көптеген басқа іргелі негіздері сараланады.

Түйінді сөздер: Заң, құқық, мемлекет, бюджет, адвокат, реформа, саясат, қоғам.

Тегін заң көмегіне қол жеткізу құқығы Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген және халықаралық міндеттемелерімен кепілденген әділсотқа қол жеткізуді қамтамасыз ету құқығының ажырамас бөлігі болып табылады.

Қазақстан Республикасы ратификациялаған Азаматтық және саяси құқықтар туралы Пактінің 14.3 бабына сай әрбір адам қорғалу құқығына ие. Сонымен қатар білікті заң көмегін алу құқығы Қазақстан Республикасы Конституциясының 13 бабының 3 тармағымен қарастырылған.

Қазіргі кезде мемлекеттің есебінен адвокаттың көмегін алу құқығына заңмен белгіленген жағдайларда кепілдік беріледі. Өкінішке орай, бұл құқық әрдайым тиісті түрде қамтамасыз етіле бермейді. Істі тергеудің ең бастапқы кезеңінде білікті адвокаттың пайда болуына тергеуші мүдделі болатын жайттар сирек кездеседі. Адвокаттардың кез- келгені мемлекеттік бюджеттен өте шамалы төлемақыға бар күшін салып жұмыс істеуге құлшынып тұрмайды. Азаматтық және әкімшілік істер бойынша адамдар тегін құқықтық көмекті аса шағын көлемде алады. Азаматтық заңнамада мемлекет есебінен адвокат берудің негіздемелері мүлде бұлыңғыр белгіленген.

Ашық демократиялық қоғам құру азаматтарды сотта қорғаумен қамтамасыз ету қағидасынсыз мүмкін емес. Соңғы он жыл ішінде мемлекеттік бюджет есебінен көрсетілетін білікті заң көмегінің тетіктерін реформалау мәселелері жан-жақты

талқыланып келеді. Соған қарамастан, тегін заң көмегін көрсетудің кешенді жүйесін ендіру мәселесі әлі де ашық болып келеді.

Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы заңының 14-бабына сәйкес, заң көмегінің қолжетімділігі белгіленген. Әркімнің заң көмегін алуға құқығы бар. Заңда және Қазақстан Республикасының өзге де заңдарында көзделген жағдайларда, заң көмегі тегін көрсетіледі деп қарастырылған[1].

Білікті тегін заң көмегін реформалаудың тиімді стратегиясын таңдау үшін тәжірибе көрсеткендей, барлық тараптардың мүдделі болуы қажет – адвокатура, азаматтық қоғам, мемлекеттің саяси еркі. Сорос-Қазақстан Қоры елдегі мемлекет тарапынан қаржыландырылатын заң көмегін көрсету жүйесін реформалауға бағытталған әрекеттер бойынша мүдделі тараптардың талқылауын қолдап келеді. Осы мақала Қазақстандағы аталмыш институтты тиімді реформалау стратегиясын таңдап оны әділ сотқа және тегін заң көмегіне қол жеткізу құқығын қос алғанда тиімді тетікке айналдыруға септігін тигізеді деп сенемін.[2]

Тегін заңгерлік көмек көрсетудің үлгілері:

1. Штаттық адвокаттар үлгісі – түрлі кәсіптер мен институттардан (мемлекет, адвокатура, заң шығарушылар, ғылыми қоғамдастық және т.с.с.) құралатын арнайы тәуелсіз орган тарапынан басқарылады, ол Заңгерлік көмек көрсету жөніндегі басқарма немесе комиссия деп аталауы мүмкін. Ол бойынша жұмсалған уақыттың мөлшеріне қарай ақы төленеді.

2. Жария қорғаушының кеңсесі – адвокаттар ай сайын еңбекақы ала отырып, тек мемлекет ақысын төлейтін істер бойынша толық жұмыс күні ішінде жұмыс істейді.

3. Келісімшарттық үлгі – арнайы орган, мысалы, Заңгерлік көмек жөніндегі басқарма заң фирмасымен немесе адвокатпен аталған заңның аумақтық әрекет етуі аясындағы белгілі бір мөлшердегі істер бойынша немесе барлық істер бойынша келісімшарт жасасады. Ақы төлеу – әр іс үшін жеке-жеке немесе барлық істер үшін бірден жүзеге асырыла алады. Заңгерлер келісімшартты конкурсқа қатысу арқылы жасаса алады. Алдыңғы келісімшарттық үлгінің әрекет ету нысаны, мұнда мемлекеттік адвокаттардың ұлттық қауымдастығымен келісім жасалады, ал қауымдастық мемлекеттік бюджеттен алынған қаражаттың аударылуын өзі ұйымдастырады.

4. *Ex officio* – адвокаттарды мемлекеттің тағайындауы. Прокуратура немесе сот адвокатқа мұқтаж тарапқа оны тағайындайды да, төлем жасаудың түрлі нысандарын пайдалана отырып, оған ақы төлейді: бір іс үшін, сағат бойынша, сметаға сәйкес және т.с.с. ақы алынады, бұл жерде адвокат істі алғысы келетін алқа мүшелерінің қатарынан немесе оның барлық мүшелерінің арасынан тағайындалады, себебі тағайындау бойынша заңгерлік көмек көрсету адвокаттың міндеті болып табылады.

5. Заңгерлік емхана – жоғары оқу орындарының студенттері мен жас түлектері аға әріптестерінің жетекшілігімен заңгерлік көмекті тегін көрсетеді.

6. Сақтандыру нысаны – сақтандыру оқиғасы орын алған кезде, яғни, сақтандырылған адам заңға сәйкес заңгерлік көмек алу құқығына ие болатын жағдайлар орын алған кезде оған заңгерлік көмек тегін көрсетіледі. Мұндай жағдайда адвокаттың көрсеткен қызметтерінің ақысы келісім бойынша адвокаттардың қызметінің орташа тарифтерінің негізінде, заңгерлік сақтандыру қорынан төленеді.

7. JUDICARE жүйесі – MEDICARE сақтандыру медицинасына ұқсас түрде жұмыс істейді: мемлекет клиенттің өзі таңдаған кез келген адвокаттың көрсеткен қызметтерінің ақысын белгілі бір істі жүргізуге арналған қаламақының орташа мөлшерінің немесе орташа сағаттық мөлшерлеменің негізінде төлейді. Адвокат іске өзінің қатысатыны немесе қатыспайтыны туралы шешімді өзі қабылдайды.

Адвокат көрсететін, мемлекет кепілдік берген заң көмегіне ақы төлеу және құқықтық консультация беруге, қорғауға және өкілдік етуге, сондай-ақ татуластыру

рәсімдерін жүргізуге байланысты шығыстарды өтеу қағидалары Қазақстан Республикасының 2018 жылғы 5 шілдедегі "Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы" Заңының 23-бабы 13) тармақшасына сәйкес адвокат көрсететін, мемлекет кепілдік берген заң көмегіне ақы төлеу және құқықтық консультация беруге, қорғауға және өкілдік етуге, сондай-ақ татуластыру рәсімдерін жүргізуге байланысты шығыстарды өтеу тәртібін айқындайды.

Сонымен, адвокаттың құқықтық мәртебесінің негізін, тек қана заңда көрсетілген өкілеттіктер емес, сонымен қатар, осы өкілеттіктерді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін заңды механизмдердің жиынтығы да құрайды. Осындай механизмдердің қатарына, адвокаттардың өз кәсіби міндеттерін атқару барысында құқық қорғау және құқық қолданушы органдарынан тәуелсіз болу кепілдігі жатады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» заңы. 5 шілде 2018 ж. <http://adilet.zan.kz>

2. ҚАЗАҚСТАНДА ТЕГІН ЗАҢ КӨМЕГІН КӨРСЕТУ: проблемалар мен даму жолдары –Анна Александрова - Алматы:2009.

УДК 343 (045)

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАУЧНЫХ СРЕДСТВ В БОРЬБЕ С ПРЕСТУПНОСТЬЮ

Дуисова А.М.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы применения полиграфных устройств в оперативно-розыскных деятельности. Особое внимание уделяется теоретическим основам применения полиграфа, с исследованием внешних и внутренних признаков человека и иным практическим аспектам в этой сфере.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, полиграфные устройства, психофизиологические реакции, эмоциональная память, доказывание и доказательства.

Борьба с преступностью требует от правоохранительных органов принципиально новых для отечественной практики средств, методов, форм выявления и раскрытия преступлений.

Одним из приоритетных направлений для теории и практики оперативно-розыскной деятельности в современных условиях может стать комплексное использование достижений прикладной психологии "в сочетании с техническими устройствами". Это относится, в частности, к внедрению в практику оперативно-розыскной деятельности средств и методов полиграфных испытаний лиц, подозреваемых в совершении преступлений. В основе данных исследований лежит научное использование внешних и внутренних признаков человека в оперативно-розыскной деятельности.

В Казахстане в настоящее время придают этой проблематике большое значение, т.е. об экспериментальном внедрении полиграфных устройств в практику оперативно-розыскной деятельности. Сейчас достаточно глубоко изучена практика их применения

в ряде зарубежных стран, начато практическое использование этой техники в раскрытии отдельных преступлений. Полученные промежуточные результаты позволяют уже с достаточной степенью достоверности прогнозировать перспективы широкого внедрения полиграфных устройств в отечественную практику.

В данной статье особое внимание хотелось бы уделить теоретическим основам применения полиграфных устройств, с исследованием внешних и внутренних признаков человека в целом и иным практическим аспектам в этой сфере.

В практике оперативно-розыскной деятельности, точно так же, как и во многих других ситуациях, возникающих в нашей повседневной жизни, мы часто ощущаем потребность, образно говоря, «заглянуть в мысли собеседника», хотя практически это невозможно даже с использованием самых современных достижений науки и техники. Однако оперативный работник должен постоянно обращаться к одной из самых сложных проблем своей профессиональной деятельности - говорит ли подозреваемый, свидетель или потерпевший правду. Применяемые для этого различные средства и методы не являются достаточно точными и надежными. Поиск путей решения данной проблемы как раз и привел к попыткам создания специальных устройств, именуемых полиграфами, а в непрофессиональной среде - «детекторами лжи».

Проблема в применении полиграфа в раскрытии преступлений в Казахстане, состояла в том, что на него возлагались неоправданно большие надежды или полностью отвергалась даже сама идея его использования. Первое объясняется не только преувеличенной оценкой возможностей такой техники, но и явно необоснованным ее отнесением к своего рода инструментарию определения лжи или правдивости в ходе специального тестирования. Второе - консерватизмом и нежеланием разобраться по существу дела с голословной апелляцией к правам человека.

Нерешенность проблемы применения полиграфных устройств характерна не только для сегодняшнего дня - она существует на протяжении более, чем ста лет с момента их создания. Во все времена люди пытались разработать способы выявления лжи: начиная с анализа поведенческих реакций и кончая интуитивными а затем инструментальными попытками измерения физиологических параметров организма человека как индикатора его эмоционального состояния. Еще в древности один из китайских способов установления преступника среди ряда подозреваемых состоял в том, что всем им предлагалось наполнить рот измельченным, рисом и отвечать на задаваемые судьей вопросы мимикой и жестами." Если порошок оставался сухим у одного из них после завершения процедуры допроса, то данное лицо могло быть признано виновным в расследуемом преступлении. Объяснение тому достаточно простое - страх перед разоблачением вызывал стресс и как следствие, физиологическую реакцию организма, ограничивающую работу слюноотделительных желез (пересыхало во рту) [1]. Применение таких способов иллюстрирует попытки интуитивного использования внешних двигательных и физиологических реакций в качестве индикатора реагирования на эмоциональные раздражители. При всей своей простоте, а порой и примитивности, они основаны на реальном механизме психофизиологических реакций в современном представлении.

Действительно, эмоциональное напряжение лгущего человека может быть выявлено в различных формах: начиная с логического анализа поведенческих реакций и кончая визуальной и слуховой фиксацией внешних проявлений изменения физиологических параметров при сильном эмоциональном напряжении (покраснение лица, изменение частоты, темпа, амплитуды и иных слышимых параметров голоса, дрожание конечностей и т. п.).

Однако механическое использование внешних проявлений без научного осмысления всего сложного механизма психофизиологических реакций, их внутренней

природы в мыслительном процессе и организме человека, не позволяет оценить возможность практического применения таких методов прежде всего с точки зрения достоверности и надежности.

Первый прибор, специально изготовленный для «доказывания лжи», был описан итальянцем Ломброзо в 1895 году. В этих целях он использовал прибор гидросфигмограф предназначенный для измерения давления крови. В 1902 г. с помощью этого и некоторых других приборов (сфигмографа, плетизмографа), а также измерения частоты пульса удалось доказать, в суде невиновность обвиняемого в совершении тяжкого преступления. В начале XX века полиграфия стала предметом изучения целого ряда ведущих ученых в области физиологии, психологии и криминалистики [2].

В послевоенные годы основными заказчиками в области проведения полиграфных испытаний стали службы разведки и контрразведки ряда государств; прежде всего США. Значительные финансовые ассигнования и обширные научно-технические связи этих органов в академических и иных научно-исследовательских учреждениях позволили использовать самые современные достижения науки и техники для совершенствования полиграфных испытаний.

Признавая безусловное лидерство в области проведения полиграфных испытаний за США, следует отметить, что данное направление получило достаточно широкое развитие более чем в 20 странах мира: Канаде, Японии, Израиле, Индии, Исландии, Швейцарии, Южной Корее, Таиланде, Филиппинах, Турции, Пакистане, Тайване, Венгрии, Польше и др. Как уже указывалось, в основе принципа действия полиграфных устройств лежит контроль психофизиологических реакций организма человека на внешние раздражители, подаваемые в форме специальных тестов. Если в процессе тестирования измерить в динамике изменение психофизиологических реакций с помощью полиграфа и логически сопоставить их с содержанием вопросов теста, то с определенной степенью точности можно судить о колебаниях уровня эмоциональной напряженности, что и ложится в основу анализа выявления повышенного реагирования на те или иные конкретные вопросы.

Как известно, психофизиология изучает соответствующие физиологические процессы организма человека при его различных психических состояниях. Основным инструментарием измерения параметров физиологических характеристик является полиграф. Полиграф по своему первоначальному назначению - это медицинский прибор функциональной диагностики, который был заимствован криминалистами для решения своих специфических задач. Современный полиграф, используемый в экспериментальной психофизиологии и практической медицине, позволяет по отдельным каналам следить за изменением таких показателей, как активность потовых желез, гальваническая реакция кожи, пульс и электрокардиограмма, артериальное давление крови, электрическая активность мышц (электромиограмма-ЭМГ) и мозга (электроэнцефалограмма-ЭЭГ), температура различных участков поверхности кожного покрова (термография), двигательная активность мышц глаза и ряд других характеристик.

С позиции полиграфных испытаний, проводимых в ходе раскрытия преступлений, используются лишь отдельные психофизиологические реакции, основанные чаще всего на контроле параметров дыхания, пульса, давления крови, электропроводности кожи, наполнения кровью конечностей (пальцев рук), которые являются частными производными от комплекса параметров, указанных выше.

Каждая из разновидностей психофизиологических характеристик имеет свои особенности, хотя управляется единым органом - вегетативной нервной системой.

Рассмотрим несколько подробнее особенности отдельных психофизиологических характеристик.

1. Электропроводность кожи. Природа этого явления основывается на активности потовых желез, которая, в свою очередь, наряду с другими причинами, связана с интенсивностью создаваемых переживаний. По величине колебаний силы тока определяется изменение электропроводности кожи, которое фиксируется на мониторе компьютера [3].

2. Давление крови и ритм сердца. Эти два показателя, используемые при полиграфных испытаниях, непосредственно связаны между собой и прямо зависят от сердечной активности. При повышении уровня эмоциональной напряженности ритм сердца возрастает, увеличивается и артериальное давление. Чем выше уровень эмоционального напряжения, тем выше становятся и указанные показатели.

3. Плетизмография. Наиболее распространенным является контрольное измерение тока крови через конечную часть пальца руки, т. к. усиление притока крови и является причиной изменения объема.

4. Контроль дыхания в настоящее время продолжает оставаться одним из главных показателей при проведении полиграфных испытаний. Так, по наблюдениям операторов-полиграфистов за испытуемыми установлено, что при воспоминании или представлении какого-либо эмоционального события, например, совершения насилия или кражи, дыхание у проверяемых становится более частым и глубоким.

Описанные выше психофизиологические реакции не являются исчерпывающими, однако именно они наиболее часто используются при проведении полиграфных испытаний.

Из психофизиологии непосредственно вытекают основные теоретико-методологические положения полиграфных испытаний лиц, проверяемых на причастность к преступлению. Наибольший интерес в этой связи представляют психологические теории эмоционального стресса с позиции высшей нервной деятельности человека.

Процесс преодоления эмоционального напряжения и его максимального проявления - стресса, включает как психологические, так и физиологические механизмы организма человека. Степень этой реакции достаточно индивидуальна для каждого человека. В зависимости от личностных характеристик одни люди склонны к активному, другие - к пассивному поведению при стрессе. Контроль изменений психофизиологических параметров с помощью внешних датчиков как раз и лежит в основе работы полиграфа.

Специалисты рассматривают полиграф не в качестве «обнаружителя лжи», а как средство для сравнения или эмоционального взвешивания тестовых вопросов, имеющих различное информационное отношение к расследуемому преступлению.

Эмоциональная память определяет воспроизведение определенного чувственного состояния при повторном воздействии той ситуации, в которой данное эмоциональное состояние возникло впервые, или напоминании о такой ситуации. При проведении полиграфных испытаний оператор на подготовительном этапе формирования теста опроса должен как бы смоделировать такую ситуацию соответствующими вопросами. Вопрос или вопросы, содержащие информацию о событии преступления будут являться своего рода возбуждающим сигналом для воспоминания, но только для того лица, в памяти которого хранится и скрывается информация о данной ситуации.

Следует также учитывать, что следы в памяти не сохраняются в исходной форме. Под влиянием вновь поступающей информации они постоянно вступают в другие отношения и приобретают тем самым все новые значения. Весьма

существенными являются и индивидуальные свойства памяти конкретного человека [4].

Теория памяти позволяет с научной точки зрения объяснить основные принципы полиграфных испытаний. Еще в период становления криминалистики как науки специалисты в этой области выделяли две основные формы следов преступления, а именно: материальные (вещественные) и следы в сознании, которые именовались также идеальными или запоминающимися следами. В настоящее время существует достаточно обоснованное научное представление о том, что традиционное понятие следа в сознании получило более широкое толкование на основе выделения из него эмоциональных следов в качестве относительно самостоятельной категории. В частности, преступная деятельность возбуждает у субъектов ее осуществления различные психологические процессы, в г. ч. эмоциональные переживания, которые отражаются в их сознании и запоминаются.

Таким образом, эмоциональные следы виновника преступления можно выявить, возбудить и восстановить путем специальных психофизиологических исследований, используя для этой цели достаточно эффективные методики тестирования и аппаратуру измерения физиологических параметров организма испытуемого. По сути дела теоретические основы полиграфных испытаний базируются на совокупности трех отраслей научного знания: психологии, физиологии и права. Важное значение в дальнейшем разрешении этой проблемы играют криминалистика, теория оперативно-розыскной деятельности и отдельные отрасли технического знания.

В заключении необходимо отметить, что в основе проведения полиграфных испытаний подозреваемых и обвиняемых в совершения уголовных преступлений, лежит использование внешних и внутренних признаков человека. И ограничение сферы проведения исследований определяется рамками оперативно-розыскной деятельности в целях решения оперативно-поисковых задач.

При этом однозначно должны соблюдаться следующие условия: наличие возбужденного уголовного дела по факту расследуемого преступления; ограниченный перечень составов преступлений, в ходе раскрытия которых можно проводить полиграфные испытания; добровольное согласие подозреваемых и обвиняемых на проведение полиграфных испытаний; результаты проведения таких испытаний являются разновидностью поисковой информации, не имеют доказательного значения без подтверждения доказательствами; заключение операторов полиграфа доводится как до сведения инициатора проведения полиграфных испытаний, так и до самого испытуемого, его защиты; полиграфные испытания могут проводиться только специально подготовленными лицами, имеющими соответствующий допуск, выданный компетентной комиссией.

Указанные цели-задачи проведения полиграфных испытаний и ограничительные условия позволяют, по нашему мнению, свести к минимуму аргументы противников применения полиграфных устройств. Соответственно, при таком подходе к проведению полиграфных испытаний их правовой статус приобретает характер применения совокупности специфических средств и методов оперативно-розыскной деятельности, что позволяет рассматривать вопрос о их правомерности с позиции законодательных норм о порядке осуществления такой деятельности.

Таким образом, можно говорить об отнесении полиграфных испытаний к числу специфических оперативно-розыскных мер. Использование полученных с их помощью результатов в процессе доказывания также должно быть аналогично доказательствам иной оперативно-розыскной информации.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Игнатов С. В. «Вето» Вышинского. от 21 апреля 2003 года.//Медицинская газета, М.,1991.
- 2 Хэссет Д. Введение в психофизиологию. М., 2011. - с. 149.
- 3 Белик Я. Я. Психическая саморегуляция в экстремальных условиях деятельности. М., 1998, с. 122.
- 4 Мясищев В. М. Личность и неврозы. Л., 1970. - с. 248.
- 5 Грановская Р. М. Элементы практической психологии. Л., 1988, - с.178.

ӘОЖ 327 (045)

КАСПИЙ МАҢЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Дүйсен Д., студент

Ғылыми жетекші: Бағдатұлы М.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Каспий теңізі-мемлекет үшін орны ерекше объектілердің бірі. Каспий теңізі – ірі мұнай-газ қоры шоғырланған, күллі әлем көз тіккен ірі стратегиялық аймақ болып табылады. Осыған орай Каспий маңы мемлекеттері өзара тиімді ынтымақтастықты одан әрі дамытуға жұмыстанып жатыр. Бүгінгі таңда Иран, Ресей, Әзербайжан, Түрікменстан елдерін Қазақстанмен тығыз экономикалық қарым-қатынастар байланыстырады. Бұл мақалада каспий маңы мемлекеттерімен ынтымақтастығы,келісімдер өткен іс шаралар, 2018 жылдың тамызында өткен бесінші самиті туралы баяндалады.

Түйінді сөздер: Каспий ,каспий маңы, мемлекет, ынтымақтастық, жоспар, құжат.

Каспий маңы мемлекеттерімен жұмыс: Соңғы 3 жылда Каспий аймағы мемлекеттерімен алыс-беріс көлемі артқан. Өсім көрсеткіші 33 пайыз көлемінде. Егер 2015 жылы жалпы тауар айналымы 165,8 млн долларды құраса, 2017 жылы бұл көрсеткіш 220,5 млн долларға дейін өскен. Осы тауар айналымында Ресейдің үлесі басым. Иранмен де алыс-беріс жағы жақсы. Біз оларға машина жасау, металлургия салаларының өнімдерін экспорттаймыз. Ал Ираннан ауылшаруашылық тауарлары тасымалданады [1].

Сонымен бірге Маңғыстау облысы Әзербайжан инвесторларымен де тығыз ынтымақтастықта. Өңірде бірлескен 186 кәсіпорын жұмыс істеп тұр. Өндіріс және логистика орталығы – солардың бірі.

Азық-түліктің үлкен қорын жинақтаған бұл кешеннің Маңғыстау өңірінде баламасы жоқ. Ғимараттың жалпы аумағы 9 мың шаршы метрден асады. Әзербайжандық инвесторлар бұл жобаға 4,5 млрд теңге қаржы жұмсаған.

Осы елдің іскерлері сондай-ақ, «Ақтау теңіз порты» арнайы экономикалық аймағына 9 млрд теңгеден астам инвестиция салды.

Сұндағы электр трансформаторлары мен желілерін шығаратын зауыт құрылысы осы жылдың соңына дейін қолданысқа берілетін болады [2].

Қазіргі таңда «Ақтау теңіз порты» арнайы экономикалық аймағында 27 кәсіпорын жұмыс істейді. Соның ішінде Каспий елдерінің 2 кәсіпорны бар. Олар корпоративтік табыс салығынан, жер салығынан босатылады. Осы тұрғыдан

әзербайжандық инвесторлардың қызығушылығы жоғары. Сол себепті өңірге көптеп инвестиция тартылатын болады.

Түрікменстан бизнесмендерімен де өзара іс-қимыл белсенді. Биыл көктемде маңғыстаулық іскерлер делегациясы осы Орталық Азия мемлекетіне барып қайтты. Іскерлік кездесуде қос тарап машина жасау кәсіпорындары тауарларының, жеңіл өнеркәсіп және құрылыс материалдарының экспорты бойынша ұсыныстарын ортаға салды [2].

Каспий маңы мемлекеттерімен өткен бесінші самит:

2018 жылғы 12 тамызда Ақтауда Бесінші Каспий саммиті өтті, оған Әзербайжан Республикасының Президенті Ильхам Әлиев, Иран Ислам Республикасының Президенті Хасан Рухани, Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаев, Ресей Федерациясының Президенті Владимир Путин, Түрікменстан Президенті Гурбангулы Бердімұхамедов қатысты.

Ашхабадта (2002), Тегеранда (2007), Бакуде (2010) және Астраханьда (2014) өткен Каспий саммиттерінің шешімдерін дамыту үшін Каспий теңізі өңіріндегі бесжақты ынтымақтастықтың неғұрлым маңызды мәселелерін талқылау, халықаралық өзекті тақырыптар бойынша пікір алмасу дәстүрлі достық, сенім және тату көршілік жағдайында өтті [2].

Бұл самиттің қорытындысы бойыншы көптеген маңызды мәселелер қозғалып мындай құжаттарға қол қойылған:

1. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенция;
2. Каспий теңізінде терроризмге қарсы күрес жүргізу саласындағы ынтымақтастық туралы хаттама;
3. Каспий теңізінде ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес жүргізу саласындағы ынтымақтастық туралы хаттама;
4. Каспий маңы мемлекеттерінің үкіметтері арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастық туралы келісім;
5. Каспий маңы мемлекеттерінің үкіметтері арасында көлік саласындағы ынтымақтастық туралы келісім;
6. Каспий теңізінде жанжалдың алдын алу туралы келісім [2].
7. шекара ведомстволарының ынтымақтастығы мен өзара іс-қимылы туралы хаттама.

Мемлекет басшылары теңіз бен оның жағалау маңы аймағының елеулі мәдени және рекреациялық әлеуетін ескере отырып, Каспий өңірінде экономиканың туристік сегментін дамыту маңыздылығын атап өтті. Тиісті органдарға Каспийдегі туризм тақырыбы бойынша бесжақты консультациялар өткізу тапсырылды.

Президенттер өңірлік деңгейдегі байланыстарды, мәдени алмасуларды, медиа-форумдарды, жастар слеттерін, спорттық жарыстарды және басқаларын қоса алғанда, Каспий маңы мемлекеттерінің әртүрлі форматтардағы ынтымақтастығын жандандыруға қолдау білдірді.

Келіссөздер процессі шеңберінде Каспий маңы мемлекеттері сыртқы істер министрлерінің жеті кеңесі (1996 жылы 11-12 қарашада Ашхабадта, 2004 жылы 6 сәуірде Бакуде, 2007 жылы 20 маусымда Тегеранда, 2014 жылы 22 сәуірде Мәскеуде, 2016 жылы 12-13 шілдеде Астанада, 2017 жылы 4-5 желтоқсанда Мәскеуде, 2018 жылы 11 тамызда Ақтауда) өтті [3].

Каспий маңы елдерінің үкіметтері арасындағы көлік саласындағы ынтымақтастық туралы, сауда-экономикалық ынтымақтастық туралы, Каспий теңізіндегі оқиғалардың алдын алу туралы келісімдерге, сондай-ақ, терроризмге қарсы күрес саласындағы ынтымақтастық туралы, ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес саласындағы ынтымақтастық туралы, 2010 жылғы 18 қарашадағы Каспий теңізіндегі

қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастық туралы келісімге Шекара ведомстволарының өзара іс-қимылдары туралы хаттамаларға қол қойылды. Каспий жағалауындағы елдердің өндірістік-шаруашылық бағыттағы интеграциясы туралы да зерттеулер бар [3].

Президенттер Каспий теңізінің бейбітшілік, келісім, тату көршілік және тиімді халықаралық ынтымақтастық теңізі болып табылатындығын ерекше атап өтіп, барлық Каспий маңы мемлекеттерінің арасындағы дәстүрлі достық байланыстардың одан әрі нығаятынына және дамитынына сенім білдірді.

Бесінші Каспий саммитін жоғары деңгейде ұйымдастырғаны және көрсеткен қонақжайлылығы үшін Қазақстан Республикасына ризашылық білдірілді.

Келесі Каспий саммиті келісілген мерзімде Түрікменстанда өтеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Саяси түсіндірме сөздік. – Алматы, 2007.
2. Бесінші Каспий саммитінің коммюникесі <http://www.akorda.kz/>
3. Александр Бовдунов. Каспийдің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияға қол қойылғаннан кейін аймақтағы жағдай қалай өзгереді? //Zakon.kz 09.12.2018г.

УДК 338.27.005

ЭКОНОМИКО – ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ЗНАЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОВРЕМЕННОМ ГОСУДАРСТВЕ

Еркинулы Д., студент

Научный руководитель: Абдешов Д.Д.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. в данной статье рассматривается понятие правового аспекта информационных технологий в сфере экономики; роль и значение информационных технологий, приведены основные факторы, послужившие толчком к более активному использованию, внедрению и реализации информационных технологий в экономике. Вопрос качества товара и качества самого обслуживания становится более открытым. Так же для того, чтобы организация могла своевременно и грамотно реагировать на каждый индивидуализированный запрос потребителя, на каждое изменение в спросе, жизненно необходимым становится внедрение информационных систем.

Ключевые слова: налоговое законодательство, правовое поле, информация как экономический ресурс, информационные технологии, информационный продукт, факторы внедрения.

В настоящее время правовой аспект развития тесно связан со правовыми стандартами налогового законодательства. Для этого с целью улучшения одной из ключевых проблем налоговой политики в Казахстане, сокращения теневой экономики, продвижения бизнеса для долгосрочных инвестиций, ряда налоговых преимуществ и многих других необходимо использовать цифровизацию. Одной из целей, поставленных Президентом Казахстана Нурсултаном Назарбаевым 31 января 2017 года, является «Третья реформа Казахстана: глобальная конкурентоспособность», изменение фискальной политики в новой экономической реальности [1].

Значение правовой защиты информационных технологий в правовом поле сегодня является одной из самых популярных тем для исследования. Существует несколько вариантов смыслового наполнения информационных технологий (ИТ). В США выделяют следующие составляющие технологического треугольника новой информационной среды: связь, вычислительную технику и средства массовой информации. Использование информационных технологий в экономике включает в себя сбор, обработку, хранение и передачу больших массивов экономической информации и защиту прав интеллектуальной собственности.

Кроме того, сегодня изучают правовые способы сбора информации из разных источников, которые доступны человечеству. Обработка экономической информации происходит по определенным и заранее заданным алгоритмам, которые нужно не просто уметь использовать, а прежде всего, следует понимать их правильный смысл и назначение. Хранение экономической информации может осуществляться в разных объемах и на различных носителях. При этом, передавать сегодня информацию можно на разные расстояния, самые длинные и невероятные, и в кратчайшие сроки [2].

За последние годы, современная экономика показывает существенный рост значения информационных технологий, особенно в сферах малого и среднего бизнеса. На западе данная тенденция уже давно не новость. Вопрос качества товара и качества самого обслуживания становится более открытым. Так же для того, чтобы организация могла своевременно и грамотно реагировать на каждый индивидуализированный запрос потребителя, на каждое изменение в спросе, жизненно необходимым становится внедрение информационных систем. Облегчает эту задачу и тот фактор, что на сегодняшний день цены на существенную часть информационных технологий стали общедоступными для практически любого сегмента бизнеса. Ярким примером может послужить маркетинговая политика Microsoft, которая для каждого вида бизнеса имеет свой пакет услуг[3].

В последнее время бытует мнение, что современному бизнесу необходимо иметь слаженную CRM-систему (Customer Relationship Management), которая позволит создать здоровую коммуникацию между организацией и ее потребителями с правовой точки зрения.

Система управления взаимоотношениями с клиентами (CRM, CRM-система) включает прикладное программное обеспечение для организаций, которое служит для автоматизации стратегий взаимодействия с клиентами, в частности, для повышения уровня продаж, оптимизации маркетинговой политики и улучшения качества обслуживания путём сохранения информации о клиентах и истории взаимоотношений с ними [4].

Таким образом, можно выделить следующие основные факторы, послужившие толчком к более активному использованию и внедрению информационных технологий:

1. Рост конкуренции.

Помимо стандартного требования соответствовать определённым стандартам качества, организации вынуждены привлекать клиентов массой дополнительных высококачественных услуг. Это быстрая и удобная доставка, возможность мгновенной обратной связи, предоставление полной информации о товаре и услуге на сайте и многое другое. Не прошло незамеченным и вступление в ВТО, которое существенно накалило конкурентную среду во многих сферах бизнеса.

2. Глобальное изменение поведения потребителей.

Современный потребитель требует не только низкие цены, не только высокое качество, но и полный спектр дополнительных услуг. Потребитель требует индивидуальный подход, который обеспечил бы высокую скорость двухсторонней коммуникации, чтобы получать всю необходимую информацию в любое удобное

время. Именно по этой причине большинству фирм пришлось осваивать мастерство e-маркетинга для создания интернет-магазинов и активно инвестировать в SEO (search engine optimization), или в поисковую оптимизацию, - поднятию позиций сайта в результатах выдачи поисковых систем по определенным запросам пользователей с целью продвижения сайта.

3. Доступность информационных технологий в наши дни.

Для большинства организаций с ограниченным бюджетом, наиболее приоритетным направлением является развитие антикризисного управления и максимальная экономия издержек. Именно поэтому маркетинговая стратегия таких фирм как Microsoft разработала различные комбинации пакетов услуг, направленных на различные сегменты бизнеса.

4. Гонка технологий.

Бесспорно, гонка информационных технологий на западе и прочих гигантов, лишь частично захватывая малый и средний бизнес, но именно передовые информационные технологии позволяют организациям выбиваться на лидирующие позиции. Передовые информационные технологии пусть и даются ценой огромных финансовых потерь, но приносят несравнимо большие плоды успеха [5].

Итак, за последние годы, современная экономика показывает существенный рост значения информационных технологий, особенно в сферах малого и среднего бизнеса. На использование информационных технологий в экономике повлияли такие факторы как: рост конкуренции, глобальное изменение поведения потребителей, доступность информационных технологий в наши дни, а также гонка технологий и правовая защита [6].

ЛИТЕРАТУРА

1. Ли И. Цифровой Казахстан. Органы государственных доходов. «Переход к цифровой системе» // Бюллетень Агентства государственных доходов Республики Казахстан №10(218), 2017. – 7 б.
2. Балдин К. В., Уткин В. Б. Информационные системы и технологии в экономике. – М.: АСТ-пресс, 2012. – 425с.
3. Горбачев Н.Н., Гринберг А.С., Бондаренко А.С. Информационные технологии управления. – М.: Дело, 2011. – 647с.
4. Карминский А.М., Карминский С.А., Нестеров В.П., Черников Б.В. Информатизация бизнеса. – М.: Финансы и статистика, 2012. – 355с.
5. Одинцов Б.Е., Романов А.Н. Информационные системы в экономике. – М.: Учебная литература, 2011. – 457с.
6. <http://predprinimatel.ru> - «Значение информационных технологий в современном бизнесе». 26.09.2012

КАСПИЙДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ ТУРАЛЫ КОНВЕНЦИЯ

Жақсыбек Қ., студент

Ғылыми жетекші: Бағдатұлы М.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада Каспий теңізін бөлген бес мемлекет туралы және бұл жерде не істеуге құқықтары бар туралы айтылған. «Барлықтарыңызды маңызды құжатқа қол қойылуымен құттықтаймын. Біз әріптестерімізбен бірге Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін реттеу бойынша көп жылдық жұмыстың қорытындысын жасадық», деді ҚР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев, міне осы тұста мақаланың маңыздылығы көрінеді.

Түйінді сөздер: Каспий, құқық, бес мемлекет, конвенция, саммит.

Бүгін Каспий саммитінде көптен күткен тарихи шешім қабылданды. Құжатты Қазақстан, Әзербайжан, Ресей, Иран және Түрікменстан президенттері бекітті.

ҚР Президенті барлық бес мемлекет те теңіздің құқықтық режимін айқындауға күш-жігер салғанын айтты [1].

«Конвенцияны даярлау процесінде барлық елдер саяси тұрақтылықты қамтамасыз ету, Каспий өңірін дамыту, оның табиғи байлығын сақтау сияқты мүддені ұстанды. Конвенция - Каспий теңізінің Конституциясы іспетті. Ол теңіз маңы елдерінің құқықтары мен міндеттемелеріне қатысты мәселелердің барлық кешенін реттеуге негізделген. Сондай-ақ, құжат жалпы өңір қауіпсіздігінің, тұрақтылығының және гүлденуінің кепілгері болуға арналған», деп нақтылады мемлекет басшысы [2].

1994 жылдың 19 шілдесінде Қазақстан Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы Конвенция жобасын ұсынды. Жоба Қазақстан Республикасы ресми биліктерінің Каспийдің болашақ мәртебесі туралы көзқарасын білдіреді.

Жоба бойынша Каспий теңіз ретінде қарастырылып, 1982 жылдың 10 желтоқсанында қабылданған БҰҰ Конвенциясының негізгі нормативтерінің күші жүру керек. Жобада Каспий жағалауындағы елдердің мемлекеттік шекаралары көлемдік сулар бойынша, яғни жағалаудан 12 теңіздік мильмен бекітілуі қажет. Теңіз түбінің қалғаны ұлттық секторларға бөлінеді. Бөлінген бөліктер халықаралық теңіз құқығына сәйкес жағалау мемлекеттерінің ерекше экономикалық аймақтары болып табылады [1].

Ал, табиғи ресурстарды пайдалану, әсіресе ұлттық секторларда жатқан теңіз қойнауындағы байлықты қолдану жағалау мемлекеттерінің құқықтық құзыретіне бағынады. Осыған орай Қазақстан тарапы жағалау мемлекеттерінің табиғи ресурстарды пайдаланудағы мүдделерін қорғауға және экологиялық жүйені сақтауға шақырады [2].

1996 жылдың наурызында Қазақстан Республикасы Сыртқы істер министрінің орынбасары В. Гиззатов: «Қазақстан Каспийдің түбі мен байлығын жағалау мемлекеттері өзара бөлісу керек. Әркім өзіне тиісті бөлікті ұлттық егемендігін жүргізе отырып минералдық ресурстарды іздеу және қолдануда ерекше құқыққа ие болуы тиіс. Осы мәселеде біз тек халықаралық құқықты ғана емес, Кеңес Одағы мен Иранның тәжірибесін назарға алдық.

Олар өзара кеңеспей-ақ, теңіз мұнайын өз еріктерімен өндіре білген. Демек біз Кеңес Одағы мен Иранның теңіз мұнайын пайдалану бойынша құқықтық негізге айналған қарапайым құқыққа сүйеніп отырмыз».

Назарға алынатын тағы да бір жағдай бар. Каспий теңізі мемлекеттері арасында ынтымақтастықты үйлестіру мәселелері бойынша шынайы шаралар қабылдау мақсатында 1994 жылдың 28 шілдесінде Қазақстан Республикасы Премьер-министрінің өкімімен Каспий теңізіне қатысты түрлі мәселелерді шешу, оған қоса теңіздің мәртебесін анықтау бойынша келіссөздерге қатысу үшін үкіметтік делегацияның және сарапшылар тобының бірінші құрамы бекітілді [2].

Өкімнің «Каспий теңізі құқықтық мәртебесі бойынша нұсқаулар» атты №2 қосымшасында Қазақстан делегациясына 1921 жылғы 26 ақпан, 1940 жылғы 25 наурыз КСРО мен Иран арасындағы келісімдер жаңа геополитикалық шындыққа жанаспайтынын негізге алу туралы тапсырма берілген. Делегация БҰҰ 1982 жылғы теңіз құқығы туралы Конвенциясының шарттары жүруіне мақсат қою керек деген.

Яғни БҰҰ Конвенциясы аймақтық сулар, ерекше экономикалық аймақтар, құрлықтық шельфтер, ашық теңізде еркін ұшу, балық аулау, қоршаған орта мен жағалауды қорғау мәселелерін реттейді. Өкім бойынша қазақстандық делегацияға Каспий теңізінің құқықтық мәртебесіне қоса, жағалау мемлекеттері арасында аймақтық ынтымақтастық туралы келісім-шарт бойынша келіссөздер жүргізу тапсырылған.

Тапсырманың мәні делегацияның келіссөздер кезінде Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі бойынша бірнеше басымдықтарды басшылыққа алуында жатыр. Басымдықтарға: ұлттық әлеуметтік-экономикалық даму мақсатында Каспий теңізі қазақстандық бөлігінің шикізаты мен басқа да ресурстарын тиімді өндіру және пайдалану үшін Қазақстанға халықаралық деңгейде танылған құқықтық негіздер мен шынайы мүмкіндіктер беру, жағалаудағы мемлекеттердің ынтымақтастық рухында экологиялық проблемаларды шешу, республикаға теңіз көлігі мен балық аулауды қамтамасыз ету болып табылады.

Қазақстанда өтетін саммиттің барысында қол қою үшін 2010 жылғы Каспий теңізінде қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастық туралы келісіміне хаттамалар жобалары бойынша жұмыс жүргізілуде. Бүгінгі күні сұғанақтыққа қарсы күрес, теңізде жүзу қауіпсіздігін қамтамасыз ету, терроризм, ұйымдасқан қылмыстық пен есірткі заттар айналымына қарсы күрес бойынша хаттамалардың жобалары әзірленген.

Тапсырмада Каспий теңізі мемлекеттерімен келіссөздер барысында мемлекеттің егемендік теңдігін, Қазақстан Республикасының танылған құқығы мен мүдделерін құрметтеу, Каспий теңізінің мәртебесі мәселелерін қарастырғанда тараптардың ұстамдары мен ерекшеліктерін өзара тәуелділікпен қарау тапсырылған [2].

Қазақстанның ресми ұстанымын салыстырар болсақ, Әзірбайжанның ұстанымынан, жұмсақтау болып келеді. Екі мемлекеттің Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін анықтауда ұстанымдарында ұқсастық көп болғанымен Қазақстанның пікірі бейімділеу. 1996 жылдың қыркүйегінде екі мемлекет Каспий теңізінің мәртебесін анықтау, суы мен түбінде ынтымақтастық құру принциптері туралы Ортақ баяндама жобасына өзара келісіп, президенттердің қол қоюына ұсынылды.

Баяндамада екі тарап теңіздің ұлттық секторларындағы минералдық және биологиялық ресурстарды пайдалану жұмыстарын жүргізу құқықтарын өзара және басқа жағалау мемлекеттерінің құқығын мойындайтынын білдірді.

Бүгін Астана мен Баку өздерінің көмірсутегі ресурстарын іздеу және өндіруді еркін жүргізіп жатыр. Екі мемлекет те Каспий теңізінің шельфіндегі мұнай және газ қорын өндіру халықаралық келісім-шарттар жасау бойынша нақты шаралар қабылдауды жалғастырып келеді [2].

Теңіздің құқықтық мәртебесі Каспий маңы мемлекеттерінің түрлі қауіп-қатерлерге қарсы бірге күресуіне мұрындық болмақ. Ең бастысы, теңіздің ресурстары бейбіт мақсатта пайдаланылады. Бұл маңызды құжатқа қол қоюға ниетті барлық мемлекеттердің ортақ мүддесі болып отыр.

Бұл құжаттың қол қойылуына 25 жылға созылған келіссөздер себепші болды. Атап айтар болсақ, жоғары деңгейдегі 5 кездесу, Каспий маңы мемлекеттері сыртқы істер министрлерінің 7 отырысы, СІМ орынбасарлары деңгейіндегі арнайы жұмыс тобының 52 отырысы, сондай-ақ жағалау елдері сарапшыларының әртүрлі форматта 10-нан астам кездесуі өткізілді

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Каспийдің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияға қол қойылды// www.egemen.kz

2. Әлисұлтан құланбай. «Каспийдің құқықтық мәртебесі айқындалатын күн жақын»// www.egemen.kz

ӘОЖ 349.6 (045)

САЛЫҚТЫҚ ҚҰҚЫҚ – ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚҰРЫЛЫМ РЕТІНДЕ

Жамиғат Н., студент

Ғылыми жетекші: Усенбаева А.У.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада қазіргі заманғы салықтық құқығына тән ерекшеліктері, салықтық құқықтың маңызы мен рөлі, салықтық құқық нормаларында мемлекеттің ішкі және сыртқы салық саясаты, республикалық және жергілікті бюджеттер арасындағы трансферттік реттеу қамтылған.

Түйінді сөздер: демократия, корпоратив, фискалдық, трансферт.

Қазақстан Республикасының салық жүйесіндегі салықтар мен өзге де міндетті төлемдердің жұмыс істеуінің қоғамдық механизмі салық төлеушілердің келісімі қажет қылмайтын, сонымен қатар әлеуметтік бағдарлы, демократиялық және құқықтық мемлекет ретінде салық төлеушілердің экономикалық-қаржылық мүдделерінің сақталуын мүмкіндігінше қамтамасыз ету жолдары қатаң ескерілетін, тек қоғамдық-мемлекеттік мүдделер басымдылығын мақсаттайтын субъектінің біржақты әмірлі ерік білдіруінің негізінде туындайтын қатынастардың қалыптасып дамуын кепілдендіретін әлеуметтік-экономикалық реттеуші қосымша құралдын болғанын қалайды.

Салық жүйесінің фискалдық және реттеуші функцияларын іске асыру процесіне қатысушылар жүзеге асыратын әлеуметтік-экономикалық маңызы бар іс-әрекеттер салықтар мен бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдердің экономикалық әлеуетін күшейтетін бюджеттік-салықтық қатынастардың туындауын қамтамасыз ететін қосымша құралға - салықтық құқыққа негізделеді.

Салықтық құқық нормаларында мемлекеттің ішкі және сыртқы салық саясатында (оның ұстанымдарында) көзделген болашақ қоғамдық байланыстардың яғни салықтық қатынастардың аса ұтымды теориялық-практикалық модельдері бекітіледі, сондай-ақ осындай үлгілердің негізінде бір уақытта салықтық құқықтық нормаларда белгіленген субъективтік құқықтар мен заңи міндеттер арқылы жаңағы салықтық қатынастар салықтық құқықтық қатынастар түрінде қалыптасады [1].

Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы салықтық құқығы мынадай өзіне тән ерекшеліктерімен сипатталады:

✓ Салық салу процесін негіздейтін салықтық құқықтық нормаларда мүмкіндігінше мемлекет пен салық төлеушілердің экономикалық-қаржылық мүдделерінің қарама-қайшылығы ескеріледі.

✓ Мемлекеттің салық саясатының экономикасы тұрғысынан Қазақстан Республикасына тартылатын халықаралық инвестицияларға салық салуды төмендету немесе толығымен жою көзделінеді.

✓ Салықтық құқықтық нормалар Қазақстан Республикасы салық жүйесінің макроэкономикалық даму көрсеткіштеріне байланысты жай-күйін және трансферттік қабілетін фискалдық бағдарларға сай айқындайды.

✓ Салықтық құқықтық нормалар мемлекеттік шаруашылық аясындағы, сондай-ақ корпоративтік және жеке меншік шаруашылықтар аяларындағы фискалдық қатынастардың құқықтық негізін құрайды.

✓ Салықтық құқық мемлекеттік бюджеттің салықтық кірісін реттеу аясындағы мемлекеттік императивті ерік білдірудің негізін құрайды.

✓ Салықтық құқық нормаларында салық базасын айқындау және салық ставкаларын белгілеу процесіне байланысты қағида-ережелер қатаң нақтыландырылады.

✓ Салықтық құқық Қазақстан Республикасындағы салық салудың заңи негізін құрайды, сондай-ақ ол мемлекеттің салықтық қызметінің құқықтық нысаны болып табылады.

✓ Салықтық құқық мемлекеттің салық жүйесінің фискалдық негізінде қалыптастырылатын бюджеттік кірістің салықтық бөлігін бюджеттік шығыстың көлемімен байланыстырады.

✓ Салықтық құқық нормалары салықтық механизмнің барлық элементтерін айқындай отырып, мемлекеттің салықтық менеджментінің негізін құрайтын салықтық міндеттемелердің орындалуын қамтамасыз етеді.

✓ Салықтық құқық нормалары салық салу аясында туындайтын трансферттік сипаттағы салықтық қатынастардың нақтылы материалдық тиімділігін республикалық және жергілікті бюджеттер арасындағы трансферттік реттеу көлемімен ұштастырылуын көздейді.

Салықтық құқықтың маңызы мен рөлін мынадай жәйттерден байқауға болады:

1) мемлекеттің болмысы мен өзіне тән функцияларын ақша қаражаттарымен қамтамасыз етудің заңи негізі болып табылады;

2) мемлекеттің салық саясатын іске асырудың негізгі құралы болып табылады;

3) салықтар мен бюджетке төленетін өзге де міндетті төлемдер мемлекеттің салықтық құқығының негізінде белгіленеді;

4) халықтың өмір сүру ортасына және әлеуметтік ахуалдарының деңгейіне тікелей ықпал етеді;

5) салықтардың болмысының заңи негізі болып табылады;

6) қоғам болмысының әлеуметтік-экономикалық әл-ауқатын арттырудың берік ірге тасы және қоғам өркениеттілігі мен мәдениетінің елеулі элементі болып саналады;

7) материалдық бюджеттік құқықтық қатынастардағы мемлекеттің салық жүйесінің трансферттік қабілетін белгілі бір дәрежеге көтеруі арқылы салықтық кірістерді қамтамасыз етеді.

Салықтық құқықтың дерек көздеріне құзыретті әрі уәкілетті мемлекеттік органдар тарапынан салық жүйесіне және салық салуға байланысты шығарылған (қабылданған), құрамдарында салықтық құқық нормалары бар заңнамалық актілер мен заңға тәуелді нормативтік құқықтық актілер жатады.

Бүгінде, салықтық құқықтың дерек көздері, иерархияны сақтай отырып мынадай: Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Кодексі (Салық кодексі),

Қазақстан Республикасының Президенті, Парламенті және Үкіметі қабылдайтын салық салу мәселелері жөніндегі нормативтік-құқықтық актілер, Қаржы министрлігі, Салық комитетінің нұсқаулық және өзге нормативтік-құқықтық актілері, жергілікті мемлекеттік басқару органдарының жергілікті салық салуға қатысты нормативтік-құқықтық актілері, халықаралық салық салуға байланысты келісімшарттар — салық конвенциялары түрінде көрініс табады [2].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Найманбаев С.М. Салықтық құқық. Алматы. 2005.
2. Ермекбаева Б.Ж.. “Салықтар және салық салу”, - Алматы: “Қазақ Университеті”, 2003.

ӘОЖ 349.6 (045)

АТМОСФЕРАЛЫҚ АУАНЫҢ ЛАСТАНУЫ

Жауханова А.А., студент

Ғылыми жетекші: Усенбаева А.У.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада атмосфераның ластану деңгейі, Қазақстанның атмосфералық жағдайы, мәселелері және шешу жолдарына деген ұсыныстар, еліміздің көптеген қалаларында және өнеркәсіп кәсіпорындары көбірек шоғырланған аймақтарда атмосфералық ауа сапасының жағымсыз жағдайларының қалыптасқандығы және мұның сол жерлердегі халықтың денсаулығына қауіп тудыратыны қамтылған.

Түйінді сөздер: химиялық ластану, атмосфералық ауа, қалқыған бөлшектер (шаң), қауіп-қатерді бағалау, канцерогенді емес қауіп, гигиеналық нормативтер.

Атмосфераның табиғи жолмен ластануы жанартаудың атқылауына (Жер шарында бірнеше мың жанартау бар, олардың 500-ден астамы белсенді), тау жыныстарының үгітілуіне, шаңды дауылдардың тұруына, орман өрттеріне (найзағай түскенде) теңіз тұздарының желмен аспанға көтерілуі мен ауадағы сулы ерігінді тамшыларының құрғауына, өлген организмдердің іріп-шіруі процестеріне байланысты. Атмосфераны табиғи жолмен ластайтындарға аэропланктондар, яғни, әртүрлі ауру қоздыратын бактериялар, саңырауқұлақ споралары, кейбір өсімдіктердің тозандары, сонымен қатар космос шаң-тозандары жатады. Космос шаңы атмосферада жанған метеориттер қалдықтарынан пайда болады. Секундыша атмосфера арқылы үлкен жылдамдықпен (11-ден 64 км/сек дейін) 200 млн-ға жуық метеориттер ауа қабатынан өтіп отырады да, 60-70 км биіктікте көбісі жанып үлгереді. Ғалымдардың айтуы бойынша тәулігіне жер бетіне 1018 кішігірім метеориттер түседі.

Республика жағдайында атмосфераның ластануына өнеркәсіптің техникалық жағынан жабдықталуынан нашар болуы әсер етеді. Яғни, ескерген технологиялық процестернәтижесінде құрамында қатты және сұйық бөлшектері бар газ тәрізді заттар орасан көп мөлшерде бөлінеді, әрі осы химиялық қосылыстар өте қауіпті, улы келеді. Олар негізінен күкірт диоксиді, көміртек оксиді, азот оксиді, күкіртті сутек, аммиак және әртүрлі қатты және сұйық заттар.

Алматы қаласында атмосфераны ластаудың 20% жеке секторлар мен жылу энергетикалық жүйелердің еншісіне тисе, 80% - автокөліктердің еншісінде. Қоршаған

ортаға жанусыз қалған көмірсутектері мен олардың толық жанбауынан шыққан өнімдердің мөлшері бензинмен жүретін автокөліктерде дизельді автокөліктерге қарағанда анағұрлым көп [1].

Қазақстанның экономикасы мен өнеркәсібінің дамуына республикадағы мол табиғи байлықтар себеп болып отыр. Мысалы, Қарағанды көмір бассейнінде көмірдің қоры 51 млрд тоннаны құрайды. Қостанай облысындағы қоры бай темір рудалары және Теміртау металлургия комбинатының салынуымен Қарағанды көмір бассейнінің маңызы арта түсті. Сонымен қатар энергетиканың қоршаған ортаны отынның органикалық түрлерінің өнімдерімен, ондағы зиянды қоспалардың болуымен, жылу қалдықтарымен ластауда да үлесі көп. Бүкіл пайдаланатын энергоресурстардың 25% электр энергиясының үлесіне тиеді. Қалған білігі (75%) өндірістік, тұрмыстық жылуға, транспорт, металлургия, химиялық процестер үлесіне тиеді. Жыл сайын дүние жүзінде 25 млрд тоннадан аса энергия пайдаланылады. Энергетиканың қоршаған ортаға әсері отынның түріне байланысты.

Ауаға шығатын улы заттардың концентрациясы (ауыр металдар, шаң-тозаң, күкірт тотығы, көмірқышқыл газы және т.б.) белгіленген мөлшерден он есе артық. Ең ауыр жағдай Тараз, Теміртау, Алматы, Шымкент, Балқаш, Риддер, Өскемен және басқа да қалаларда қалыптасқан. Осы қалаларда лас заттардың концентрациясы жыл бойынша белгіленген мөлшерден 5-10 есе артады. Ауа кеңістігінің ластануы пайдалы қазбалар өндіретін аудандарда да байқалады. Атмосфераның ластануы Байқоңыр космодромында ғарыш кемелерін ұшыру кезінде де байқалады. Өнеркәсіпті аудандарда ауа кеңістігінің ластануымен қатар ластану сол жердегі су көздерін қамтиды. Сырдария өзені ағысының 35-40%-ы өндіріс орындарының қалдық суларынан тұрады. Өзен суында дизентерия, паратиф, гепатит, сүзек ауруы қоздырғыштары мен өте қатерлі гексахлоран ДДТ кездеседі. Өнеркәсіп орындарының ластаушы заттарына жер игеру нәтижесінде пайда болған масштабы химиялық ластанудың көлемдері ұлғаюда. Өсімдік жамылғысын қорғайтын әр түрлі химиялық заттар, дефолианттар, пестицидтер, мөлшерден артық қолданған тыңайтқыштар, тек қана қоршаған ортаны емес, тамақ өнімдерін де ластауда [2].

Соңғы жылдары ауаның ластану проблемасы дүние жүзін алаңдатып отырған өзекті мәселеге айнала бастады. Біздің елімізде де ол байқалмай отырған жоқ. Елімізде өнеркәсіп пен өңдеуші кәсіпорындар, жылу-энергия орталықтары және де көлік түрлерінің саны артқан сайын олардың ауа қабатына шығаратын улы газдары көбеймесе, азайып отырған жоқ.

Статистикалық мәліметтерге жүгінетін болсақ, жалпы Қазақстан бойынша жыл сайын атмосфераға түрлі стационарлық көздерден 2,5 миллион тоннадай, ал бір ғана көліктердің улы газдарынан 1 миллион тоннадан асатын зиянды заттар шығарылады екен.

Еліміздің көптеген қалаларында және өнеркәсіп кәсіпорындары көбірек шоғырланған аймақтарда атмосфералық ауа сапасының жағымсыз жағдайларының қалыптасқандығы және мұның сол жерлердегі халықтың денсаулығына қауіп тудырып отырғандығы да жасырын емес.

Алматы қаласының атмосфералық ауа бассейнінің сапасы да бүгінгі күннің өзекті әрі өте күрделі мәселесіне айналып отыр. Сонымен бірге ауа қабатын ластайтындай ірі кәсіпорындардың жоқтығына және орографиялық жағдайы қолайлы болғанына да қарамастан, өкінішке қарай Нұр-Сұлтан қаласы да ауа ластануының деңгейі жоғары қалалар санатына кіріп отыр.

Сондықтан қазіргі қалыптасып отырған экологиялық жағдайды жақсартуға, соның ішінде әсіресе, ауа қабаты ластануының жоғары деңгейін болдырмау үшін Үкімет тарапынан төмендегідей жүйелі шаралар қабылдау қажет деп санаймын:

- өнеркәсіп орындарынан шығатын ауаны ластайтын зиянды заттардың сол аймаққа немесе жақын маңдағы елді мекендерге тигізетін әсерінің ең жоғарғы рұқсат етілген шығарындылар шегі мен қоршаған орта сапасының нысаналы көрсеткіштерінің жиынтық томын әзірлеу;

- өңірлердің экологиялық жағдайларын жақсарту мақсатында ауа қабатына улы заттарды шығаруды азайтуға бағытталған кешенді шаралар жоспарын жасау;

- атмосфералық ауа қабатының сапасын және оның өнеркәсіп кәсіпорындарының санитарлық қорғау аймағында тұрып жатқан халықтың денсаулығына әсерін бақылап отырудың жүйелі шараларын жасау;

Сонымен бірге өнеркәсіп кәсіпорындарының метрологиялық қолайсыз жағдайда ауаға шығарылатын зиянды заттардың мөлшерін азайтуы мен автокөліктердің түтіндеуі мен оның улылығы деңгейін бақылауды күшейту қажет [3].

Қазіргі кезде тұрғындар денсаулығын сақтау және нығайту көп жағдайда қоршаған ортадағы нысандардың сапасына да байланысты екендігі мәлім. Адамның тіршілік ететін ортасының жағдайын жақсарту қазіргі уақытта дамыған қоғамның алдыңғы қатарлы міндеттерінің біріне жатады. Қоршаған ортаның ластануы ағзаның қорғаныс қабілетінің төмендеуіне әкеп соғады, ал бұл өз кезегінде ағзада әртүрлі патологиялық жағдайлардың дамуына ықпал жасайды. Қазіргі уақытта өндіріс орындарына, энергетика және автокөліктерге таза, қалдықсыз технологияның енгізілгендігіне қарамастан, ластанған ауа әлемдегі барлық адамдардың денсаулығы үшін қатерлі болып табылады. Көптеген зерттеушілер атмосфералық ауа және оның құрамындағы ластағыштар урбанизацияланған аймақтарда тұратын тұрғындардың денсаулығына жоғары деңгейде қауіп-қатер туғызатын «бірінші дәрежелі фактор» деп бағалайды [4].

Қауіп-қатерді бағалау нәтижелері, тұрғындардың денсаулығындағы қолайсыз өзгерістерді болжамдау үшін жаңа мүмкіндіктерді ашады және қауіп-қатерді басқару бойынша шаралар мен ұсыныстарды дайындау үшін сілтеме бола алады.

Атмосфералық ауаның сапасын жақсарту жөніндегі іс-шараларды жоспарлау және жүзеге асыру кезінде азаматтар мен қоғамдық бірлестіктердің ұсыныстарын ескеру мақсатында атмосфералық ауа қорғау бағдарламалары олардың талқылауына шығарылады. Атмосфералық ауаны қорғау бағдарламаларын және оларды жүзеге асыру жөніндегі іс-шараларды қаржыландыру Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес жүргізіледі.

ӘДЕБИЕТТЕР

3. <https://egemen.kz/article/165157>
4. Жумадалиева С., Баешов А., Жарменов А. Қоршаған орта химиясы. Алматы, 1998.
5. Сағынбаев Г.К. Экология негіздері. Алматы, 1995.
6. <https://kaznmu.kz/press/2012/04/27/>

ӘКІМШІЛІК -ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕЖИМДЕР

Жауханова А. А., студент

Ғылыми жетекші: Кобегенова Г.Ж.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Осы мақалада құқықтық режим, әкімшілік-құқықтық режимнің құқықтық реттеудің түрлері қаралды. Сонымен қатар, төтенше жағдайды енгізуге себеп болған мән-жайларды жою, адам мен азаматтың қауіпсіздігін, құқықтары мен бостандықтарын қорғауды, Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысын қорғауды қамтамасыз ету төтенше жағдайды енгізу туралы қарастырылады.

Түйінді сөздер: әкімшілік-құқықтық режим, төтенше режим, басқару режимі.

Құқықтық реттеу ондағы жеке, топтық, мемлекет және қоғам мүдделерінің тұрақты теңдігін қамтамасыз ететін (міндетті нормативті және әкімшілік ұйғарымдар, құқықтық реттеу типтері), сондай-ақ жеке адамның мүдделерінің өзіндік ерекшеліктерін, сақтау және есепке алынуын және жеке мен жалпылық көлемдерін қамтамасыз ету құралдарының болуын қамтамасыз етеді. Белгілі бір объектке, қызметтің белгілі бір бөлігіне қатысты жеке адамның, мемлекеттің, қоғамның мүдделерін қамтамасыз ететін, осы қызмет бөлігіндегі заңды реттеу ерекшелігін айқындауға көмектесетін құралдардың бірі құқықтық режим.

«Құқықтық режим» құқықтық реттеудің қатаңдығы деңгейін, белгілі бір шектеулер мен жеңілдіктердің болуын, субъектілердің белсенділігінің рұқсат етілген деңгейінің олардың құқықтық дербестігінің шектерін білдіреді [1]. Әрбір құқықтық режим шегінде әрқашанда барлық құқықтық реттеу тәсілдері (позитивті міндеттеу, рұқсат берушіліктер, тиым салушылықтар) қатысады, бірақ әрбір режимде осы тәсілдердің біреуі жетекші болып қатысуы, соның ерекшелігін айқындайды, оның «түр-келбетін» анықтайды.

Әкімшілік — құқықтық режим — бұл реттеудің әкімшілік — құқықтық құралдарын нақтылы үйлесуі, орталықтандыру тәртібінде, құқықтық қатынас субъектілері өзінің мәртебесі бойынша заңды тұрғыдағы позицияда болатындығы көрінетін құқықтық ықпал етудің императивті тәсілі [2]. Тараптардың теңсіздігінің мәні — мемлекеттік басқару органдарының қызметіндегі ерекшелік: қолданыстағы құқықтық ұғарымдарына сәйкес азаматтар өкілетті басқару органдарына келуі тиіс, не болмаса олардың субъективті құқықтарын жүзеге асырудың басқа жолы жоқ.

Құқықтық режимдерді 2 топқа бөлуге болады: жалпы және туынды.

Жалпы режимдерге құқық салаларының құқықтық режимдері жатады. Құқық салаларының құқықтық режимі — бұл зерттеудің заңды құралдарының жиынтығы — салалық құқықтық ықпал ету әдістерімен туындаған және нақты құқық саласының өзіне тән қағидаларына негізделген салалық заңды құрал. Жалпы алғанда, салалық режимдердің ерекше реттеушілік бағыттарындағы нақты бір құқық салаларымен реттелетін қоғамдық қатынастардағы қосалқы режимдерді құру негізі болып табылады.

Қосалқы режимдер — бұл жалпыға қарағанда азаматтар мен ұйымдардың конституциялық мәртебесін, рұқсат берушіліктердің не болмаса қосымша тиым салушылықтар немесе позитивті міндеттеулерден тұратын ерекше шектеулердің мөлшерін, мемлекеттік органдарда функционалды міндеттеулердің мөлшерінің өзгеру деңгейімен ерекшелінетін жалпыны модификациялаудан тұратын режим.

Қосалқы әкімшілік — құқықтық режимдер екі топқа бөлінеді:

- 1) әдеттегі;
- 2) төтенше;

Әдеттегі режимдер — тұрақтылық, мемлекеттік басқару органдарында қандайда болсын төтенше құзырлықтың болмайтындығы мен, азаматтар мен ұйымдардың өздерінің субъективті құқықтарын жүзеге асыру бойынша дербестігімен сипатталады. Әдеттегі әкімшілік — құқықтық режимдер әртүрлі негіздер бойынша жіктеледі:

- а) территориялар бойынша (қорықтар және т.б.);
- б) жекелеген объектілерге байланысты (қару-жарак, есірткі және т.б.);
- г) қызмет түріне байланысты (азаматтың қорғаныстың республикалық жүйесінің жұмыс істеуі, төтенше жағдайлардың алдын алу және жою).

Төтенше әкімшілік — құқықтық режим азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын, ұйымдардың шаруашылық қызметін шектеумен, төтенше құзырлықтағы мемлекеттік органдарды құрумен, жұмыс істеп жатқан мемлекеттік органдарға төтенше өкілеттіліктер берумен, азаматтар мен ұйымдарға қосымша міндеттер жүктеумен сипатталады. Заңнамада төтенше жағдайлардың 3 түрі белгіленген: шұғыл, әскери және ерекше.

Әкімшілік — құқықтық режимдердің құқықтық негізін ҚР Конституциясы және әдеттегі, сондай-ақ төтенше режимдерді белгілейтін жалпы ережелерден тұратын заңдар құрайды [3].

Төтенше жағдайлардың құқықтық режимі ҚР Конституциясы мен 2003 жылғы 8 ақпандағы «Төтенше жағдай туралы» ҚР заңымен, сонымен қатар негізінен төтенше жағдайлар кезіндегі жекелеген басқару органдарының мәртебесі мен қызметін реттейтін ҚР Президентінің жарлықтарында бекітілген. Төтенше жағдайлар қоғамға әлеуметтік міндеттерді шешуді ауырлатады, сондықтан мемлекетті қоғамдық қатынастарға қатаң заңды-ұйымдық ықпал ету шараларын белгілеуге, осындай жағдайларды жою үшін және қоғамды қалыпты өмір сүру жағдайларына қайтару үшін құқықтық құралдарды өзгертуге міндеттейді. Төтенше жағдайларды жариялау үшін мына жағдайлар негіз болады:

1) азаматтардың өмірі мен денсаулығы үшін, мемлекеттік органдар мен ұйымдардың қалыпты қызметі үшін қауіп төндіретін табиғи апаттардың, техногендік катастрофалардың немесе олардың пайда болу қауіпі болғанда; сонымен қатар халықтың игілігіне келтіретін зиянды төмендету мақсатында жедел құтқарушылық және авариялық — қалпына келтіруші жұмыстардың, эпидемиялардың, ірі авариялардың болуы;

2) күштеумен ұштаса жүретін, конституциялық құрылысты өзгерту қадамдары, азаматтардың өмірі мен қауіпсіздігіне қауіп төндіретін қадамдар; жаппай бассыздықтар; әлеуметтік немесе ұлтаралық жанжалдар; жекелеген жергілікті жерлерді қоршап алу; мемлекеттік шекарадан көршілес мемлекеттердің территорияларына жалпылай өту.

Сонымен, төтенше жағдай — азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысын қорғау мүдделерінде ғана қолданылатын және азаматтардың, шетелдіктердің және азаматтығы жоқ адамдардың құқықтары мен бостандықтарына, сондай-ақ заңды тұлғалардың құқықтарына жекелеген шектеулер белгілеуге жол беретін және оларға қосымша міндеттер жүктейтін, мемлекеттік органдар, ұйымдар қызметінің ерекше құқықтық режимі болып табылатын уақытша шара.

Осылайша, төтенше жағдай мемлекеттің қазіргі даму жағдайында мемлекеттік билік және басқару органдары, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, кәсіпорындар, мекемелер мен ұйымдар қызметінің ерекше уақытша әкімшілік-құқықтық режимі деп

түсіну керек, ол ҚР Президентінің Жарлығымен енгізілетін және жеке адамға, қоғамға және мемлекетке нақты қауіп төндіретін жағдайларды жоюға бағытталған, сондай-ақ жеке тұлғалардың құқықтары мен бостандықтарын, заңды тұлғалардың құқықтарын заңмен белгіленген шектеуді белгілейді, оларға қосымша міндеттер жүктейді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. С.С.Алексеев. Общие дозволения и общие запреты в Советском праве. -М.: юридическая литература, 1989. - с. 186.
2. Бахрах Д.И. Административное право. -М.: БЕК, 1993- 280с.
- 3."Қазақстан Республикасының Президенті туралы". Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 26 желтоқсандағы №2733 Конституциялық Заңы // ҚР Жоғарғы Кеңесінің ведомостары, 1995, №24 (6 мамыр 1999 жылғы өзгертулермен және толықтырулар-мен қоса //ҚР Парламентінің ведомостары, 1999, №9).

ӘОЖ 327 (045)

КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ ТУРАЛЫ КОНВЕНЦИЯ

Женгисбаев А.А., студент

Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Бұл мақалада Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы, Қазақстан Республикасы ратификациялаған заң туралы сөз етілген.

Түйінді сөздер: Конвенция, Каспий, құқық, мәртебе.

Өткен ғасырдың соңында Қазақстан Республикасы тәуелсіз мемлекет ретінде әлем елдерімен қарым-қатынас орнату мүмкіндігіне ие болды. Бұл бұрыннан қалыптасқан халықаралық құқық қағидаларын қастерлеуге міндеттейді. Өйткені халықаралық құқық ең алдымен мемлекеттер арасындағы қатынастарды орнатуға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ өзара қатынастардың даму қарқыны да халықаралық құқықпен айқындалады. Сондықтан халықаралық қатынастар жүйесінде аса зор қызығушылық танытып отырған Каспий теңізінің құқықтық мәртебесінің айқындалуы еліміз үшін маңызды рөл атқарады.[1].

Мемлекеттер арасындағы қатынастардың заманауи үлгіге сай болуын қалыптастыру үшін бірінші кезекте аймақтың халықаралық құқықтық қағидаларына байланысты құқықтық мәртебесін нақтылап алған жөн.

2018 жылғы 12 тамызда Ақтауда өткен Каспий маңындағы мемлекеттердің бесінші саммитінде Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияға қол қойылғаннан бері Каспийдегі ынтымақтастықты арықарай дамытуға бағытталған бірқатар маңызды қадамдар жасалып, іс-шаралар атқарылды. Осы күнге дейін Каспий конвенциясын Қазақстан ратификациялаған болатын.[2].

Каспий теңізінің мәртебесі туралы Конвенцияны анықтау, келісу және одан да кейін жеке екі жақты немесе көпжақты келісімдер негізінде өзінің географиялық орналасуына байланысты қолайсыз жағдайдағы жағалық мемлекеттердің, әділдіктің ex aequo et bono қағидасына сәйкес, Қара және Балтық теңіздеріне шығу құқығына ие болуы қажет. Себебі бүгінгі күні әрекет етуші каналды-өзендік жүйелер

Каспий теңізінің Балтық теңізімен (Волга өзені – Марьин каналы жүйесі) және Қара теңізбен (Волга өзені – ВолгоДон каналы – Азов теңізі жүйесі) кеме қатынасы жолдарын жалғастыруға мүмкіндік тудырады.

Осыған дейін Қазақстан негізгі келісімнің, яғни көпжақты Каспийдің құқықтық мәртебесі туралы Конвенцияның заңды күшіне енуінен кейін салалық келісімдерді құрудың жақтасы болып келсе, қазір экологиялық жүйенің біршама нашарлауы және келіссөздер процесінің созылуы жағдайында қазақстандық тарап жедел шешімді талап ететін жекелей сұрақтар бойынша арнайы келісімдер құруды қолдауы Қазақстан ұстанымының икемділігін байқатады.

Қазақстан өкілдерінің пікірінше, теңіздегі тіршілік әрекетінің аса маңызды аспектілерін реттеу, ең алдымен қоршаған ортаның экологиялық балансын сақтау мақсатындағы Каспийдің құқықтық мәртебесі туралы бесжақты келісімге қол қойғанға дейін, түрлі ұстанымдардың келісілуі кезең-кезеңімен орындалуы керек. Сонымен қатар, мемлекеттік тәуелсіздігін орнатқан Каспий маңы мемлекеттерінің де көзі қарастары ескерілуін талап ететін жаңа геосаяси жағдайды ескере отырып, Кеңестік және Иран арасындағы 1921 және 1940 жылдардағы келісімдердің кейбір баптарының қолданылуы мүмкін болып табылады [3].

Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияға қол қойылғаннан кейін Каспий аймағында жаңа экономикалық жобалар бастама алады деп күтілген.

Шынымен де, жағалау мемлекеттері Каспий теңізі арқылы жүк тасымалдау және транзит мәселелері бойынша өзара ынтымақтастықтарын суасты құбырларын салу мәселесі әлі де өз шешімін тапқан жоқ. Ондай жобалар қарастырылу үшін конвенция барлық жағалау елдері тарапынан ратификацияланып күшіне енуі шарт [4].

Айтылғанды түйіндей отырып, әр жағалық мемлекет теңіз бен оның ресурстарына егемен құқықтарға ие деген қорытындыға келуге болады. Мемлекеттің құрлықтық территориясы қандай да бір мемлекеттің іргелес орналасқан су кеңістіктеріне құқық көлемін анықтаудағы негіз және басты фактор болып табылатынын білдіретін халықаралық теңіз құқығының кең тараған *land dominates the sea* қағидасы Каспий теңізімен шекаралас мемлекеттермен қолданылуы мүмкін және толық көлемде қолданылуы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. <https://egemen.kz/article/161619-qart-kaspiydinh-quqyqtyq-martebesi>
2. <https://articlekz.com>
3. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1900000222>
4. Бринчук М.М. Экологиялық құқық (қоршаған ортаның құқығы). М., 1998

КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ЭКОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАЛУЫ

Жұмабаева А., студент

Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Мақалада Каспий теңізінің экологиялық жағдайы және оның құқықтық қамтамасыз етілуі туралы мәселелер қарастырылған. Каспий теңізі экологиясының және оның биоресурстарын қорғау бағытында нақты ұсыныстар жасалған.

Түйінді сөздер: экожүйе; Каспий теңізі; биоресурс; мұнай қалдықтары; ластану; конвенция.

Қазіргі таңда Каспий теңізінің экологиялық жағдайы өте күрделі, дәлірек айтқанда, апатты жағдайда тұр. Табиғи факторлар сондай-ақ, адамның өз қажеттіліктерін өтеу мақсатында теңіз ресурстарын ысырапқа салуы, оны қорғауға бағытталған шаралардың жүзеге асырылмауы берілген экожүйенің жағымсыз өзгерістерге ұшырауына негізгі себеп болып отыр [1].

Каспий теңізіне тән ерекшеліктердің бірі ол оның су деңгейінің үнемі өзгерістерге ұшырап тұруы. Зерттеу мәліметтеріне сәйкес соңғы 3 мың жылдың ішінде Каспий теңізінің су деңгейінің өзгеру амплитудасы 15 метрді құраған. Каспий теңізінің су деңгейін өлшеу жүргізіле бастаған 1837 жылдан бері судың ең жоғары деңгейі 1882 жылы (-25,2 м), ең төмен деңгейі 1977 жылы (-29,0 м.) тіркелген. Осыдан кейін 1978 жылдан бастап судың деңгейі біртіндеп көтеріліп 1995 жылы 26,7 метрге дейін жеткен болса, 1996 жылдан бастап су деңгейі қайтадан біртіндеп төмендей бастаған. Каспий теңізінің су деңгейінің үнемі өзгерістерге түсіп тұруын ғалымдар климаттық, геологиялық және антропогендік факторлармен түсіндіреді.

Осыған дейін де атап көрсеткеніміздей, Каспий теңізі тәрізді табиғат объектісінің экологиялық жағдайы өте өткір мәселеге айналып отыр. Каспий теңізі өзінің минералдық ресурстары және биологиялық байлығы бойынша әлемде теңдесі жоқ су көзі болып табылады. Каспий теңізінің батыс жағалауындағы Апшерон түбегінде өндірістік мақсаттарда мұнай өндіріле бастағанына 150 жылдан астам уақыт болды. Кеңес Одағының тұсында Каспий қайраңында мұнай өндіруге 1924 жылдан бастап кірісе бастағанмен Каспий маңының мұнайгаз ресурстары «стратегиялық қор» ретінде қарастырылып, негізгі екпін Батыс Сібірдегі, Маңғыстаудағы кенорындарына берілген болатын. Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін жағдай түбегейлі өзгеріске ұшырады. «Стратегиялық қор» тәуелсіз мемлекеттердің меншігіне айналып, халықаралық мұнайгаз корпорацияларымен саудаласу нәрсесіне айналды. Бұл жағдай өз кезегінде өзге де күрделі мәселелерді күн тәртібіне қоя бастады, атап айтқанда: Каспий теңізінің халықаралық мәртебесі, көмірсутекті ресурстарды тасымалдау жолдары, аймақтың мұнайгаз ресурстарын игеруге инвестиция салу, сондай-ақ Каспийдің экологиялық мәселелері. Дегенмен, Каспий теңізінің халықаралық құқықтық мәртебесі және мұнай ресурстарын аймақтағы елдердің арасында бөліске салу мәселелерінің шешілу деңгейіне тәуелсіз түрде Каспий теңізі сол аймақтағы ортақ ортақ экологиялық объект болып табылады. Оның бір бөлігіндегі экологиялық апат, тұтастай алғандағы орны толмас экологиялық қасіретке алып келуі мүмкін. Осы

тұрғыдан алғанда, біздің ойымызша, Каспий теңізінің экологиялық жағдайы өте өзекті халықаралық мәселеге айналып отыр.

Мамандардың пікірінше, Каспий итбалықтарының басына қауіп 1999 жылдан бастап төне бастаған. Егер 2000 жылы Каспий теңізінде шамамен 1 200 000 итбалық мекендеген болса, қазір олардың саны 300 000 мыңға дейін азайып кеткенге ұқсайды. Итбалықтардың жаппай қырылуының себебі ретінде экологтар теңіз суының ластануын және климаттық өзгерістерге байланысты теңіздің солтүстік бөлігінде мұз қатуы үдерісінің төмендеуін атап көрсетеді.

Каспий теңізінің Қазақстандық бөлігінде Маңғыстау түбегінің жағалауында итбалықтардың белгісіз аурудан қырылуы әлі де болса жалғасып келеді. Қырылудың алғашқы белгілері басталған уақыттан бері 1800 жуық итбалықтың мүрдесі судан шығарылып, құртылған. Егер осылай жалғаса беретін болса, келешек ұрпақ Каспий итбалығын тек суреттен ғана көретін болады. Өкінішке орай мамандар да, жүргізілген зерттеулердің нәтижелері де жануарлардың қырылу себебіне қатысты дәйекті дерек келтіре алмай отыр.

Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы мәселені талқылаудың тым ұзаққа созылуы (жиырма жылға жуық), каспий маңы мемлекеттерінің судағы, теңіз қайраңындағы шекараларының айқындалмауы, экологиялық мүддеден өндірістік мүддені жоғары қою, Каспий итбалығының қырылып қалуына алып келіп отыр. Шындығын айтқанда, бұл әлемдік экология үшін үлкен қасіретті жағдай. Өзінбайжандық эколог Ислам Мұстафаевтың пікірінше итбалықтардың қырылуының тағы бір себебі олардың арасында жұқпалы аурулардың таралуы. Каспий теңізіне ірілі-ұсақты 130 жуық өзен құяды екен, олардың арасындағы ең ірісі Волга, оны Әлемдік мұхитпен байланыстырады. Conservation Letters журналында жарияланған Калифорния университеті ғалымдарының зерттеулеріне сәйкес Волга өзенінің атырауы, яғни Каспийге құяр сағасы әлемнің ең ластанған жағалауларының бірінші ондығына енеді.

Қазіргі уақытта Волга жағалауында Ресейдің өнеркәсіптік өндірісінің 45% және ауылшаруашылығы өндірісінің шамамен 50% шоғырланған. Өзен бассейніне құйылатын лас сулардың ағыны жалпыресейлік шаманың 38% құрайтын болса, Каспий теңізінің экологиясына төнетін қауіптің шамасын айтпай-ақ түсінуге болады.

Каспий теңізінің экологиясына төнетін қауіптің келесі бір көзі ол теңіз суына бұл аймақта ешуақытта болмаған тегі бөлек организмдердің ене бастауы. Осы жағдайдың қауіпті тұстарына тиісті назар аударылмай келді. Керісінше, Каспий теңізі балық өнімдерін арттыру үшін олардың жаңа түрлерін өсіруге арналған полигон ретінде қарастырылып келген болатын. Каспий теңізіне өзге теңіздер мен көлдерден тегі бөлек организмдер көптеп ене бастағанда оқиғалар тым қауіпті сипат ала бастады. Мәселен, Каспий теңізінде мнemiопсис деген организмнің пайда болуы үлкен қатер төндіріп отыр. Мнemiопсис – зооплактондармен, балықтардың және моллюскалардың уылдырықтарымен, шабақтарымен көректенетін жыртқыш қарапайым су жәндігі.

Ғалымдардың пікірінше, 2001 жылдың жазында каспий майшабақтарының жаппай қырылуының себебі нақ осы мнemiопсисінің әсерінен болған. Балық шаруашылығы Каспий ғылыми-зерттеу институтының Дағыстан бөлімшесі мамандарының мәліметтері бойынша шамамен 200 мың тоннаға жуық майшабақ қырылған, бұл жалпы алғандағы Каспий аумағындағы майшабақтардың жалпы санының бес бөлігін құрайды. Өзге мәліметтер бойынша Каспий теңізіндегі барлық майшабақтың 80% қырылып қалған. Майшабақтардың Каспий теңізінде жаппай қырылуының себебі ауру емес, шын мәнісіндегі аштықтан болған.

Одан әрі қоректену тізбегі бойынша қырылу кезегі каспий итбалықтарына келген. Осының барысында ең алдымен, дүниеге келуі тиіс барлық төл шығынға

ұшыраған (тиісті деңгейде қорек тапқан жануарлар шағылысуға түспеген немесе әлсіз, өмір сүруге қабілетсіз төл әкелген).

Каспий теңізінің басты байлығы болып табылатын бекіре тұқымдас балықтар санының күрт азайып кетуінің бірден-бір себебі ретінде мамандар оларды броконьерлік жолмен аулауды атап көрсетеді. Бекіре тұқымдас балықтарды аулаудың 80% осындай жолмен жүзеге асырылады деген ресми емес мәліметтердің шындыққа сәйкес келіп отыр. Өкінішке орай, мемлекеттің тарапынан жүзеге асырылып жатқан шаралар «уылдырық мафиясының» алдында тым қауқарсыз болып тұр.

Каспий теңізінің экологиялық жағдайының мәз емес екендігі қазіргі таңда барлығына белгілі болып отыр. Дегенмен, осы бастан төтенше шараларды қолға алмаса, шын мәніндегі апаттың орын алуы мүмкін екендігін көпшілік әлі де болса түсінбей отыр.

Каспий теңізінің ластануының алдын алуға бағытталған көпмақсатты ғылыми-зерттеушілік бағдарламаларды жүзеге асыру жолымен ғана апаттың алдын алуға болады.

Мәселен, Әзірбайжан аумағында қызмет атқарып жатқан «BP-Азербайджан» компаниясы Каспий теңізінің ластануының алдын алу жобасын ұсынған. Соңғы уақыттарда «BP», өндірістік үдерістердің қоршаған ортаға әсер етуінің мәселесі бойынша сұрақтарды қоғамдық ұйымдармен ашық талқылап, жергілікті мұнай өндірушілер үшін қоғам мен ластаушы объектілердің арасындағы өзара қатынастың тиімді нұсқасын ұсынған.

«BP-Азербайджан» компаниясы бұрғылау қалдықтарын заласыздандыруға Экология министрлігінің ресми рұқсатын алған. «BP» бұрғылау қалдықтарын заласыздандыруды биоремедиация, сондай-ақ термикалық жолмен қайта өңдеу арқылы жүзеге асырмақ. «BP» ұсынған кез келген жоба өзінің күрделілігіне, көлеміне тәуелсіз түрде өзінің барынша тыңғылықты дайындалумен ерекшеленеді – әрбір деталь қарастырылады және есепке алынады, көпнұсқалық әдісі пайдаланылып, барлық мәселе өлшеп, пішіледі «биосфераға зиян келтірме» қағидасы түп қазық болып табылады. Компания қоғамдық кездесулерін «ескерілмей қалғандарды ескеру, көзге түспей қалғандарды көру» тәрізді девиздермен өткізеді.

Біздің ойымызша, аталған тәжірибе жан-жақты зерттеліп, тиімді тұстарын біздің елімізде де қолдану лайықты болар еді деп санаймыз.

Каспий теңізінің қоршаған ортасын қорғау бойынша халықаралық ынтымақтастық Каспий теңізінің ластануының алдын алудың тағы бір шарасы болып табылады. Аталған жобаның мақсаты – беделді халықаралық ұйымдардың (ЮНЕП, ПРООН, ГЭФ, ЕС-ТАСИС) көмегімен Каспий теңізінің экологиялық мәселелерін шешу үшін біріккен әрекеттердің жобасын жасақтау болып табылады [2]. Сондай-ақ РҒА-ның Океанология институтының ИСАР халықаралық ұйымымен бірге бастаған «Ғарыштық радиолокация мәліметтерінің негізінде Каспий теңізінің мұнаймен ластануы» жобасы да бар.

Каспий теңізі экологиясын қорғаудың құқықтық негіздеріне қатысты айтар болсақ, бірінші кезекте 2003 жылғы 4 қарашада Тегеранда қабылданған Каспий теңізінің теңіз ортасын қорғау жөніндегі негіздемелік конвенциясын атап көрсетуге болады. Аталған конвенция Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 желтоқсандағы № 97 Заңымен ратификацияланып, 2006 жылғы 12 тамыздан бастап күшіне енгізілген болатын.

Конвенцияның негізгі мақсаты Каспий теңізінің ортасын, оның биологиялық ресурстарын қорғау, сақтау, қалпына келтіру, тұрақты және ұтымды пайдалануды қоса алғанда, ластанудан қорғау болып табылады – деп атап көрсетілген.

Конвенцияға қатысушы тараптар Каспий теңізінің ластануын болдырмау, азайту және бақылау үшін қажетті шараларды қабылдау барысында дербес немесе бірлесіп әрекет ете алады. Каспий теңізінің ресурстарын оның теңіз ортасына залал келтірмейтіндей етіп пайдалану құқығына ие болады.

Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін анықтаудағы және оның биологиялық ресурстарын қоғауды қамтамасыз етуі тиіс біргеі құжат бұл 2018 жылғы 12 тамызда Ақтау қаласында өткен Бесінші Каспий саммитінің нәтижесінде теңіз аймағында орналасқан бес мемлекеттің бірінші басшылары қол қойған Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенция болып табылады.

Аталған Конвенцияның 1-бабында атап көрсетілгендей Каспий теңізінің экологиялық жүйесі дегеніміз – Каспий теңізі мен құрлық шегіндегі адамды қоса алғанда, ауаның, судың және биологиялық организмдердің өзара әрекеттесетін компоненттері болып табылады.

Конвенцияға қол қоюшы тараптардың қызметтері негізделетін қағидалардың бірі ретінде Каспий теңізінің табиғи ортасын қорғау, оның биологиялық ресурстарын сақтау, қалпына келтіру және ұтымды пайдалану атап көрсетілген [3].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Экологические проблемы Каспийского моря // <https://ecoportal.info>.
2. Гурбанпур Ш.Б. Экологические проблемы Каспийского моря // Молодой ученый. – 2010. № 5. Т.1. С. 128-131. – URL <https://moluch.ru/archive/16/1471/> (дата обращения: 02.02.2019).
3. Конвенция о правовом статусе Каспийского моря // <http://www.kremlin.ru/supplement/5328> (дата обращения: 30.01.2019).

УДК 337.11

КАСПИЙСКИЙ РЕГИОН: ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Избасар Е., студент

Научный руководитель: Абдешов Д.Д.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Ақтау.

Аннотация. данная статья рассматривает соглашения о сотрудничестве в области изучения водного режима и защиты прибрежной зоны Каспийского моря, а также договора о региональном сотрудничестве на Каспийском море. Сложности возникали и в связи с тем, что, по мнению некоторых участников переговоров, к Каспийскому морю, не имеющему естественного соединения с Мировым океаном, не могут быть применены нормы международного морского права.

Ключевые слова: акватория, делимитации, правовой статус, Каспий, конвенция, прикаспийские государства.

История вопроса началась в 1992 году, когда распался Советский Союз и вместо него на побережье Каспия возникло четыре новых независимых государства – Азербайджанская Республика, Республика Казахстан, Российская Федерация и Туркменистан. Таким образом, вместо двух субъектов международного права – СССР и Ирана проблему принадлежности моря должны были разрешить пятеро.

В 1994 году состоялись совещания экспертов и заместителей министров иностранных дел прикаспийских государств, где обсуждались проекты соглашения о сотрудничестве в области изучения водного режима и защиты прибрежной зоны Каспийского моря, а также договора о региональном сотрудничестве на Каспийском море. Тогда Казахстан и Азербайджан высказались о необходимости первоочередного решения вопроса о новом правовом статусе Каспия, а также о работе над этими проектами во взаимосвязи с рассмотрением Конвенции о правовом статусе Каспийского моря.

После нескольких раундов переговоров на уровне правовых служб, заместителей министров и министров иностранных дел к концу 1996 года сложилось понимание, и целесообразности повышения уровня уполномоченных представителей государств на переговорах и главами МИДа была создана постоянно действующая специальная рабочая группа на уровне заместителей министров иностранных дел для разработки и подготовки к подписанию Конвенции о правовом статусе Каспийского моря и связанных с ней других документов.

К этому времени сторонами уже были согласованы некоторые принципы деятельности сторон на море и определены основные элементы будущего правового статуса: делимитация морских пространств, судоходство, использование биоресурсов, минеральных ресурсов, экология. Достигнута договоренность о том, что правовой статус Каспийского моря должен быть закреплён в едином документе, на основании которого в дальнейшем будут заключаться соглашения, регулирующие различные виды деятельности на Каспии. [1]

Изначально в позициях государств по правовому статусу Каспия имелись принципиальные расхождения по проблемам, связанным с делимитацией морских пространств, эксплуатацией минеральных ресурсов, демилитаризацией и безопасностью. Сложности возникали и в связи с тем, что, по мнению некоторых участников переговоров, к Каспийскому морю, не имеющему естественного соединения с Мировым океаном, не могут быть применены нормы международного морского права. Иными словами, одни предлагали разделить море между государствами на суверенные территории, другие считали необходимым установить на Каспии режим кондоминиума. То есть Каспийское море должно было стать морем общего пользования всеми видами природных ресурсов. Каждому государству отводилась бы 10-мильная прибрежная полоса, в пределах которой оно бы имело право эксплуатации дна моря и его минеральных ресурсов. Речи об установлении государственных границ, по мнению вторых, не могло вестись, а суверенитет государств ограничивался бы их сухопутными территориями. Серьезной подвижкой, на наш взгляд, можно считать достижение на алматинской встрече в мае 1997 года согласия всех сторон о разработке и согласовании текста совместного проекта Конвенции о правовом статусе Каспийского моря на основе четырех представленных ранее проектов: азербайджанского – в 1993 году, казахстанского – в 1994 году, российского – в 1995 году и иранского – в 1996 году. Такое решение было обусловлено стремлением найти точки соприкосновения, которые привели бы к единому пониманию решения проблемы правового статуса Каспийского моря.

Дно и ресурсы дна предлагалось делимитировать между каспийскими государствами, которые бы наделялись исключительными правами разработки минеральных ресурсов, прокладки трубопроводов и кабелей на своих участках. Внешние границы таких исключительных экономических зон проходили бы по срединной линии, равноотстоящей от берегов противлежащих государств, как это принято в мировой практике, и в соответствии с существующей международной методикой. Освоение месторождений, расположенных в пределах экономических зон

двух и более каспийских государств, должно быть предметом соглашений о разделе продукции между соответствующими сторонами.

Исходя из казахстанской позиции, акватория подлежала разграничению на территориальные воды и национальные рыболовные зоны согласованной ширины. Остальная часть моря открывалась бы для свободного мореплавания судов под флагами прибрежных государств. Эксплуатацию биоресурсов предполагалось осуществлять в соответствующих рыболовных зонах и в общем водном пространстве на основе согласованных квот и путем лицензирования промысла. Открытым оставлялось и воздушное пространство над морем для полетов по согласованным маршрутам. [1, с. 98]. В 2010 году по результатам Четвертого каспийского саммита, состоявшегося в Астрахани, мы обогатились еще тремя нужными договорами. Это соглашения о сохранении, рациональном использовании водных биологических ресурсов Каспия, о сотрудничестве в сфере предупреждения и ликвидации чрезвычайных ситуаций на море и о сотрудничестве в области гидрометеорологии. Касаясь тематики делимитации дна и недр Каспийского моря, можно говорить, что к настоящему времени уже разграничены дно и недра Каспия в его северной и центральной частях. Казахстан заключил соответствующее соглашение с Россией в 1998 году, а также протокол к нему в 2002 году.

Разграничение дна моря между Казахстаном и Азербайджаном зафиксировано в соглашении 2001 года и протоколе к нему в 2003 году. Имеется также казахстанско-азербайджано-российское Соглашение о точке стыка линий разграничения сопредельных участков дна Каспийского моря, подписанное в 2003 году.

После определения в трехстороннем формате, с Азербайджаном и Туркменистаном, точки стыка линий разграничения участков дна мы сможем констатировать завершение нашим государством юридического оформления границ суверенных прав на недропользование в Каспийском море [2].

ЛИТЕРАТУРА

1. К.Токаев. Внешняя политика Казахстана в условиях глобализации. 2009 год - 420 стр.
2. Федоров Ю.Е. Правовой статус Каспийского моря. М., Исследование ЦМИ МГИМО, 2013, № 8, с. 3

УДК 347.191

ПРОБЛЕМА РАЗГРАНИЧЕНИЯ АКВАТОРИИ КАСПИЙСКОГО МОРЯ: ПРИНЦИПИАЛЬНЫЕ РАСХОЖДЕНИЯ ПОЗИЦИЙ ПРИКАСПИЙСКИХ ГОСУДАРСТВ

Кошаева Г., студент

Научный руководитель: Петросянц Т.В.

Аннотация. В статье рассмотрены противоречия и сходства в позициях пяти прикаспийских государств по вопросам правового статуса Каспийского моря и разграничения акватории Каспия. Рассмотрены основные проблемы разграничения акватории Каспийского моря. Автор делает вывод, что конфликтующие стороны договорились по всем остававшимся вопросам о статусе Каспийского моря.

Ключевые слова: Каспийское море, прикаспийские государства, международное право, энергетическая политика, национальные интересы.

Со времен распада СССР Каспийское море ждет решения своей дальнейшей судьбы сразу от пяти субъектов международного права – Российской Федерации, Ирана, Азербайджана, Казахстана и Туркменистана, втянутых в дискуссию вокруг раздела и статуса Каспия. Сложности определения статуса Каспия изначально связаны, в том числе с неясностью его природного статуса - озеро это или море. К объекту неприменима Конвенция ООН по морскому праву, потому что Каспий не только не является частью Мирового океана, но и его площадь равна 300 милям, что не позволяет получить всем претендентам по 200 миль исключительной экономической зоны соответственно. Помимо всего этого, Каспий – источник углеводородов, и согласование его правового статуса затрагивает не только политический, но и экономический фактор, а именно добычу нефти и газа. Речь здесь идет не только о политическом авторитете, но и об потенциальных гигантских объемах прибыли от месторождений. Наибольшая напряженность наблюдается здесь у Ирана с Азербайджаном, заинтересованных в одних и тех же нефтеносных зонах. Азербайджану и Туркменистану также не удастся определить сферы исключительного влияния в ряде нефтеносных районов. Круг проблем требует систематической проработки вопроса в формате межгосударственного сотрудничества в правовом измерении, которое полноценно осуществлено не было.

Позиции стран по вопросу разделения Каспийского моря. Изначально предпочтительные для России условия в разрешении каспийской проблемы - это сохранение «закрытого» статуса моря и закрепление пунктов советско-иранских договоренностей от 1921 и 1940 годов по совместному освоению ресурсов. С изменением геополитической обстановки в регионе к концу 1990-х годов Россия отходит от утопических требований. Обдумав возможность раздела по срединной линии, российское руководство приходит к варианту «модифицированной срединной линии». Россия настаивает не на секторальном делении, а лишь на разграничении дна Каспия, что определяет право государства на недропользование [1].

Позиция Туркменистана по проблеме раздела и обозначения статуса Каспия, как показали последние десятилетия, самая непостоянная. В начале 1990-х гг. туркменская сторона провозглашала Каспий озером. Во второй половине 1990-х гг. Ниязов говорит о Каспии, как о «море согласия». Метод раздела, который обозначил в 90-х годах Туркменистан, условно называют «широтным». По широтному разделению граница будет проведена между точками, взятыми на серединах отрезков, соединяющих противолежащие государства по широтному направлению. Помимо «широтного» метода Туркменистан высказывал частичное одобрение иранской идеи о кондоминиуме, а в 2000-х не раз обсуждал предложение о разделе по 3 срединной линии. Фактически занимая нейтральную позицию, туркменская сторона и не отвергает идею раздела по срединной линии, и не участвует в продвижение многостороннего диалога.

От разделения по срединной линии исходит позиция Азербайджана. В 2001г. руководство страны ясно дало понять, что зоны, образованные после проведения срединной линии, станут частями соответствующих суверенных государств- в этом заключается основное различие азербайджанской позиции от российской.

Казахстан, как и Туркменистан, изначально присвоил Каспию статус озера. Однако именно Казахстан в 1996 г. предложил рассматривать Каспий как замкнутое море. Республика Казахстан также оспаривает авторство на идею раздела по срединной линии [2].

Не раз уже упомянутая концепция деления по срединной линии означает, что граница экономических зон пройдет по равноудалённой от берегов государств линии. К линии присоединяются продолжения от стыков сухопутных границ прикаспийских

государств. Подобный раздел приведет к следующим пропорциям: Иран – 14 %. Россия – около 19 %, Азербайджан – более 19 %, Казахстан – более 29 %, Туркмения – более 19 %. От этой схемы более всех выигрывает Республика Казахстан. Иран же напротив очень сильно проиграет, помимо акватории государство упускает миллиарды тонн углеводородов. Законодательство Ирана запрещает государству подписывать международные соглашения, способные навредить экономическому или политическому благосостоянию страны. Потому сценарий, предложенный Казахстаном, Азербайджаном и Россией даже не мог рассматриваться иранскими партнерами.

Иран, в свою очередь, в конце 90-х годов предлагал раздел по принципу 20-мильного лимита или же деления Каспия на национальные зоны. В ином случае, Исламская Республика настаивала на предоставлении Ирану 20% от реализации каспийских ресурсов. С 2000 г. государство изъявило готовность пойти на использование вод Каспия на «основе равноправного кондоминиума». Это наиболее выгодный для Ирана исход разрешения конфликта интересов, 20% территории максимальная доля, на которую может претендовать Исламская Республика. Раздел поверхности моря соответствовал бы площади морского дна, а значит, безопасная позиция Ирана на Каспии была бы закреплена. Позицию России по предложению Исламской Республики трудно назвать однозначной, тогда как Туркменистан, Казахстан и Азербайджан однозначно выступили «против».

В ответ на заявления иранской стороны Казахстан и Туркменистан предлагали действовать в соответствии с нормами международного морского права, обозначить территориальные воды и исключительные экономические зон. Азербайджан в конституции и вовсе определил Каспий в озера и приписал к сфере своих национальных интересов.

Что касается вопроса реализации ресурсов, то уровень зависимости стран от добычи нефти и газа в каспийском бассейне различен. Для Туркменистана, Казахстана, Российской Федерации стабильность на Каспии залог безопасности в регионе, фактор государственного развития. Для Азербайджана каспийская добыча - почти половина доходов от нефтегазовой добычи государства. Иран же не считает каспийские углеводороды своей первостепенной задачей, иранская доля от общих каспийских запасов не превысит и 10%.

Точки соприкосновения и очаги конфликтов Позиции Ирана и России традиционно считаются близкими. Россия и Иран одинаково обеспокоены вопросом предотвращения формирования недружественных альянсов с участием внешних сил. Уже в 2014 г. на IV Каспийском саммите было принято заявление о недопущении размещения на Каспии военной инфраструктуры третьих стран [3].

Россия и Иран дружны и в своем несогласии с проектом строительства Транскаспийского газопровода по дну Каспия, что мало радует Туркменистан. Газопровод обещает Туркмении поставки в Азербайджан с последующим совместным заполнением Южного газового коридора(ЮГК) до Турции. ЮГК, как мы понимаем, одной Турцией не ограничится, конечной целью для Азербайджана является европейский рынок.

Споры на Каспии накаляются еще и потому, что Туркмения оспаривает право на несколько нефтегазовых месторождений, которые Азербайджан считает своими. Проблема принадлежности месторождений «Кяпаз»/«Сердар» - одна из причин пассивности Туркменистана в многостороннем диалоге.

Отношения Тегерана и Баку также мало способствуют урегулированию каспийского вопроса. В 2001 году иранские военные корабли фактически отгоняли исследовательские суда компании Азери British Petroleum с шельфового

месторождения Араз-Алов-Шарг, которые Тегеран считает своими. В ответ в 2012 году шесть военных кораблей ИРИ вплотную приблизились к государственной границе Азербайджана. Азербайджан постоянно обвиняет иранские корабли в попытке военных манёвров на совместной границе [4].

С проблематикой все ясно, но достигли ли прикаспийские государства определенных успехов в процессе переговоров по разделу и статусу Каспия? Во-первых, частично решен вопрос северного Каспия. Первопроходцами здесь стали Россия и Казахстан, заключившие соглашения о разграничении дна северной части Каспия в 1998, той же тематики касалось и соглашение России и Азербайджана от 2002 года. А уже 2003 г. принес с собой трехстороннее российско-азербайджано-казахстанское соглашение о точке стыка линии разграничения сопредельных участков дна Каспийского моря. Иран соглашения 1998-2003 гг. не поддерживает, но формально и не опровергает. Во-вторых, помимо принятого механизмов саммитов с 1996 года функционирует Специальная рабочая группа по определению международно-правового статуса Каспийского моря. В третьих, странам удалось согласиться по многим пунктам, отвечающим интересам всех акторов: вопросы биоресурсов и гидрометеорологии были решены в 2014 году в Астрахани. 5 декабря 2018 г., не так давно, в Москве прошла встреча глав внешнеполитических ведомств прикаспийских государств. По итогам встречи глава МИД РФ Сергей Лавров заявил, что стороны договорились по всем остававшимся вопросам о статусе Каспийского моря, фактически текст соответствующей конвенции готов [5].

ЛИТЕРАТУРА

1. Бехзади Р. Внешняя политика Ирана в Каспийском бассейне: между национальными интересами и исламистскими авантюрами// Центральная Азия и Кавказ. 2010. Т. 11. № 3. С. 86-93.
2. Зонн И.С., Жильцов С.С. Новый Каспий. География, экономика, политика. М.: Восток-Запад. 2008. С. 525-527.
3. Зухарнеев А.Ф. Энергетические интересы Ирана в Каспийском регионе// Индекс Безопасности №2 (93), том 16. М.:ПИР-Пресс.2010.
4. Калужный В. И. Медлить с определением статуса Каспия опасно / В. И. Калужный// Независимая газета. 02.10.2001. URL: http://www.ng.ru/economics/2001-10-02/3_kaluzhny.html (дата обращения: 01.12.2017).
5. Экономическая дипломатия в условиях глобализации. Учебное пособие//под ред. Л.М. Капицы//М.: "МГИМО-Университет", 2010, 623 с. 7

УДК 343 (045)

ПРИЧИНЫ ДЕТСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ И ВОПРОСЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ

Куванов Н., студент

Научный руководитель: Дуисова А.М.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В данной статье рассматриваются причины совершения преступлений несовершеннолетними, ее теоретические основы, особенности личности подростка, общие и специальные меры предупреждения преступлений.

Ключевые слова: подростковая преступность, семья и быт, профилактическая деятельность органов внутренних дел, психологические особенности поведения подростка, образовательный процесс.

В современном мире особую тревожность вызывает преступность несовершеннолетних и имеет свои специфические особенности на которые хотелось бы уделить внимание. Это обуславливается особенностями соматического, психического и нравственного развития несовершеннолетних, а также их социальной незрелостью. В подростковом, юношеском возрасте в момент нравственного формирования личности происходит накопление опыта, в том числе отрицательного, который может внешне не обнаруживаться или проявиться со значительным запозданием [1].

Активность и динамичность отличают подростковую преступность по сравнению со взрослой. Характерной чертой преступлений несовершеннолетних становятся насилие и жестокость. При этом несовершеннолетние зачастую преступают тот предел насилия и жестокости, который в конкретной ситуации был бы вполне достаточен для достижения цели. Подростки в процессе совершения преступлений при неудачном для них стечении обстоятельств совершают такие преступления, как убийства, тяжкие телесные повреждения, разбойные нападения.

Подростки вставшие на путь совершения преступлений в юном возрасте, трудно поддаются исправлению и перевоспитанию и представляют собой резерв для взрослой преступности. Между преступностью несовершеннолетних и преступностью взрослых существует тесная связь. Одной из причин преступности взрослых является преступность несовершеннолетних. Преступность взрослых уходит корнями в то время, когда личность человека только формируется, вырабатывается его жизненная ориентация, когда актуальными являются проблемы воспитания, становления личности с точки зрения направленности поведения.

Рассмотрим состояние преступности среди подростков по Мангистауской области. На учете в 2019 году состояли 178 неблагополучные семьи, в которых воспитывается 320 детей [2]. Это очень тревожные факты, над которым необходимо серьезно задуматься. А с криминологической точки зрения, необходимо уделять внимание на изучение семейного положения несовершеннолетних преступников. Ведь именно в семье формируются социально значимые качества личности и свойственные ей оценочные критерии. Проводимые исследования показывают, что более 2/3 несовершеннолетних преступников воспитывались в семьях, где постоянно присутствовали ссоры, скандалы, взаимные оскорбления, пьянство и разврат. Каждого 8-10 рецидивиста, вставшего на преступный путь в раннем возрасте, в пьянство и совершение преступлений вовлекли родители, старшие братья, близкие родственники.

Помимо этого, именно неблагополучная семья оказывает негативное влияние не только на собственных членов, но и на других подростков, с которыми дружат их дети. Следовательно, происходит процесс “заражения” подростков, не принадлежащих непосредственно к данной семье.

Одной из специфических причин преступности несовершеннолетних на современном этапе жизни общества является сложное положение с организацией досуга детей и подростков по месту жительства. Многие детские учреждения, организации давно прекратили свое существование, а помещения, принадлежавшие им, переданы в аренду коммерческим структурам.

Продолжается процесс разрушения системы оздоровления и летней занятости. Многие оздоровительные лагеря для детей и подростков закрыты, а оставшиеся дети из неполных малообеспеченных семей не всегда могут попасть из-за высокой стоимости путевок.

Таким образом, тревожная обстановка складывается и в нашей Мангистауской области, по итогам за 2019 год в целом по области на учете ОВД состоят 495 несовершеннолетних, в том числе 227 учащихся средних школ, 23 подростков, которые не работают и не учатся. В числе состоящих на учете 52 девочек. Согласно статистике в общей массе несовершеннолетних, совершивших преступления, лица мужского пола составляют примерно 90%, девушки - около 9%. В последние годы наблюдается расширение круга и количества преступлений, которые совершают девочки-подростки и девушки. Это не случайно, как не случайно и то, что увеличилось число подростков женского пола, которые занимаются проституцией, пьянствуют, ведут аморальный образ жизни, неизбежным следствием чего является преступное поведение.

Изучение несовершеннолетних, совершивших преступления по месту жительства, показывает, что доля городских жителей среди них составляет 75%, а сельской местности - 25 %. Указанные различия зависят от социально-экономических условий, а также от традиций и обычаев, исторически сложившихся в деревне и в городе. Но к сожалению фиксируют и факты совершения преступлений в городе приезжими из аулов подростками.

Успех профилактической деятельности органов внутренних дел во многом зависит от того насколько всесторонне и глубоко изучена личность несовершеннолетнего преступника. И главным определением, конечно же - является возраст. С этим связаны определенные биологические, психологические и психические изменения в структуре личности. Как отмечал М.Н. Гернет, возрастом обусловлен определенный уровень развития сил, интеллекта, влечений, поскольку "физически" становится возможным совершение определенных преступлений" [3]. Процесс социализации человека начинается с раннего возраста. По словам И.С.Кона, "человек с самого раннего детства начинает усваивать роли, которые формируют его личностные качества"[4]. В детстве человек складывается как общественное существо. У ребенка развиваются интеллект, умение анализировать и обобщать окружающие явления, способность предвидеть возможные последствия своих поступков. В раннем возрасте вырабатываются волевые качества: настойчивость, целеустремленность, самоконтроль; формируются самосознание, чувство собственного достоинства, стремление к самостоятельности. Все это связано с криминологическим изучением личности несовершеннолетнего. Криминологические, социологические и психологические особенности поведения контингента в возрастном интервале 14-17 лет свидетельствуют, что на поведение подростков указанной возрастной группы оказывают влияние как условия их жизни и воспитания в предшествующие годы, так и "молодые взрослые". Отсюда следует вывод, что преступность несовершеннолетних следует рассматривать в контексте с правонарушениями лиц в возрасте до 14 лет и лиц старше 17 лет.

Статистические данные МВД РК показывают, что более половины несовершеннолетних, совершивших преступления, относятся к возрастной категории 16-17 лет. Подростки 14-15 лет совершают 30-32% преступлений. Причем, удельный вес преступлений, совершаемых 14-15-летними подростками, из года в год растет примерно на 0,6-0,7%. Более значительная доля несовершеннолетних преступников проживающих в городе, связана с ослаблением социального контроля, нерациональным использованием свободного времени, специфическими трудностями в обеспечении принципа неотвратимости наказания за совершенное преступление. Так за 5 месяцев 2014 года ювенальной полицией Мангистауской области было выявлено более сотни подростков, находящихся в развлекательных заведениях после 22.00. Это в основном кафе и компьютерные клубы. В данном случае ответственность возлагается и на родителей несовершеннолетнего, и на хозяев заведения в котором он был обнаружен.

В основе предупреждения преступности несовершеннолетних лежат основополагающие принципы, характерные для концепции предупреждения преступности в целом. Однако, наряду с этим, в предупреждении преступлений, совершаемых несовершеннолетними, есть особенности, обусловленные отличием несовершеннолетних от других возрастных категорий, а также спецификой совершаемых ими преступлений.

В предупреждении преступности несовершеннолетних участвует множество субъектов. Они представляют собой единую систему, связанную общностью целей и задач. Особое место в этой системе отводится органам внутренних дел, представляющих подсистему профилактики отклоняющегося поведения. Органы внутренних дел выполняют основной объем работы в области предупреждения преступлений несовершеннолетних, непосредственно занимаются исправлением и перевоспитанием несовершеннолетних, совершивших преступления. Кроме того, предупредительная деятельность органов внутренних дел предполагает обязательное включение в нее других субъектов.

Органы внутренних дел занимаются предупреждением преступности несовершеннолетних как на общем, так и на индивидуальном уровне. Работа проводится в основном по следующим направлениям:

- исключение влияния негативных социальных факторов, связанных с причинами и условиями преступности несовершеннолетних;
- устранение причин и условий, способствующие данному виду преступности;
- работа с несовершеннолетними, от которых можно ожидать совершения преступлений;
- выявление групп с антиобщественной направленностью, способные совершить преступления, участником которых является несовершеннолетний, а также находящийся под их влиянием.

Полное решение поставленных задач возможно только при высоком уровне взаимодействия между всеми субъектами предупреждения преступности несовершеннолетних. Личность несовершеннолетнего преступника формируется не сразу. Это весьма сложный процесс, охватывающий деформацию эмоционального, волевого и интеллектуального мира подростка.

В данном случае особое внимание хотелось бы уделить влиянию образовательного процесса в жизни подростка. Системе образования, помимо учебной и профессионально-технической подготовки, следует уделять особое внимание таким вопросам, как:

- привитию уважения к основным ценностям и воспитанию уважения к культурной самобытности самого ребенка и его взглядам, к общественным ценностям страны, в которой ребенок проживает, культурам, отличающимся от культуры собственного общества, и к правам человека и основным свободам;
- осуществлению мероприятий, направленных на формирование чувства связи со школой и обществом и принадлежности к ним;
- предоставлению информации и консультаций по вопросам выбора профессии, возможностей в плане занятости и профессионального роста;
- системы образования должны уделять особое внимание молодым людям, которые входят в группы социального риска, разработать и использовать специализированные программы профилактического характера.
- школы должны выполнять роль базовых и справочных центров для предоставления медицинской, консультативной и другой помощи молодым людям, особенно тем кто нуждается и стал жертвой жестокого отношения, лишен внимания и подвергается преследованиям и эксплуатации.

- совместно с общественными группами школам следует планировать, разрабатывать и осуществлять интересующие молодых людей мероприятия за рамками учебной программы;

- в школе следует стремиться обеспечивать наиболее высокий профессиональный и образовательный уровень и содействовать его росту путем совершенствования учебных программ, методов и концепций обучения, подбора и подготовки квалифицированных преподавателей.

- следует оказывать специальную помощь детям и молодым людям, которым трудно соблюдать правила посещения школ, а также тем, кто бросает школу.

- в школах должны применять честные и справедливые порядки и правила: представители учащихся должны участвовать в выработке школьных порядков, включая вопросы дисциплины и принятия решений.

В заключение необходимо отметить, что преступность несовершеннолетних и проблемы борьбы с ней требуют решительных и целенаправленных мер по ее предупреждению. С этой целью необходимо совершенствование форм и методов работы как органов внутренних дел, так и всей общественности - это и система образования, средства массовой информации, семья и все ее члены, а также социальная политика государства. Молодое поколение, это золотой фонд и будущее любого государства. Главная задача заключается прежде всего в снижении уровня преступности, устранения причин и условий, способствующих преступлениям и в поиске эффективных путей предупреждения правонарушений среди несовершеннолетних.

ЛИТЕРАТУРА

- 1.Ветров Н.И. Профилактика правонарушений среди молодежи. М., 1980. - 311
- 2.Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры РК «Анализ статистических данных о состоянии преступности в стране за 9 месяцев 2019 года» Астана, 2019 год.
- 3.Гернет М.Н. О детской преступности и мерах борьбы с ней. М.,1933. - 215с.
- 4.Кон И. С. Психология ранней юности. М.: Просвещение, 2016. — 256 с.

УДК 347.7

ПРАВОВОЙ СТАТУС СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Куванов Н., студент

Научный руководитель: Ахметова Б.С.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. Данная статья рассматривает правовой статус субъектов предпринимательской деятельности в Республике Казахстан, а также особенности предпринимательской деятельности граждан без образования юридического лица, анализ его правовой природы и содержания на основе имеющихся нормативных и теоретических источников, правоприменительной практики, а также определение круга субъектов права на занятие предпринимательской деятельностью по законодательству РК.

Ключевые слова: предпринимательская деятельность, юридическое лицо, коммерческая организация, физическое лицо.

Согласно ст. 23 Предпринимательского кодекса РК «Субъектами предпринимательства являются граждане, оралманы и негосударственные коммерческие юридические лица, осуществляющие предпринимательскую деятельность (субъекты частного предпринимательства), государственные предприятия (субъекты государственного предпринимательства) Представители науки предпринимательского права предлагают различать понятия «субъекты предпринимательского права» и «субъекты предпринимательской деятельности» [1].

В настоящее время экономику Республики Казхстан сложно представить без такой фигуры, как предприниматель - лицо, самостоятельно и на свой риск осуществляющий деятельность, направленную на систематическое извлечение прибыли.

Субъекты предпринимательского права - это носители прав и обязанностей в области осуществления и регулирования предпринимательской деятельности . К ним относятся: индивидуальные предприниматели; коммерческие организации; некоммерческие организации, осуществляющие предпринимательскую деятельность. Субъектами предпринимательского права выступают и государственные органы, осуществляющие функции руководства и регулирования предпринимательской деятельности [2].

Сторонники концепции предпринимательского права рассматривают структурные подразделения предприятий также в качестве субъектов предпринимательского права. Исходя из теории предпринимательского права, можно сказать, что субъект предпринимательского права - это лицо, которое в силу присущих ему признаков может быть участником предпринимательского правоотношения, в отличие от субъекта предпринимательства, которым может быть любое лицо, деятельность которого прямо или косвенно направлена на получение предпринимательского дохода и правовой статус которого определяется предпринимательским правом . Из этого следует, что понятие «субъект предпринимательства» уже понятия «субъект предпринимательского права» [3].

По мнению И.В.Амирхановой, субъектом права на предпринимательскую деятельность может быть как отдельное лицо, так и коллективы граждан, совместно создающие, владеющие предприятием. При этом по ее мнению, субъектом права на предпринимательскую деятельность являются лица, владеющие имуществом на праве собственности, а также лица, уполномоченные собственником на распоряжение имуществом по закону или договору [4].

На основании вышеизложенного можно считать, что к субъектам предпринимательской деятельности относятся только индивидуальный предприниматель и коммерческое юридическое лицо, чья основная цель - извлечение прибыли, что существенно отличается от понятия «участники предпринимательской деятельности», которое по содержанию шире и охватывает, кроме субъектов предпринимательской деятельности, также некоммерческие организации, публичные образования и т.д.

Понятие правового статуса субъектов предпринимательской деятельности разными авторами дается по-разному.

С.В. Белых считает, что правовой статус предпринимателя - это разновидность конституционно-правового статуса человека и гражданина [5].

Исходя из того, что права человека берут свое начало в естественном праве, можно констатировать, что они возникают в результате естественного факта рождения

человека и существуют «до» и «вне» их государственного признания. Гражданином же человек становится только в результате установления между ним и данным государством определенной политико-правовой связи в виде получения гражданства данного государства. Однако нельзя ни отождествлять, ни разрывать и тем более противопоставлять права человека и права гражданина.

Несмотря на имеющиеся споры о структуре правового статуса, на наш взгляд, необходимо определить четкие границы конституционно-правового статуса субъектов предпринимательской деятельности.

Анализ конституционных норм показывает, что статус предпринимателей закреплён в Конституции РК неоднозначно. Нормы Конституции РК определяют их положение независимо от того, являются ли они индивидуальными предпринимателями или же коммерческими организациями.

Право гражданина на занятие предпринимательской деятельностью гарантировано Конституцией РК, согласно которой каждый имеет право на экономическую свободу, свободное использование своих способностей и своего имущества для любой предпринимательской деятельности, не запрещенной законом, на экономическую свободу и активность, возможность гражданина самому достигать экономического благополучия и т.д.

Наличие у индивидуального предпринимательства в сравнении с другими организационно-правовыми формами предпринимательской деятельности определенных экономических преимуществ (налоговых, учетных, трудовых) обеспечивает реальный коммерческий смысл осуществления малого бизнеса в этой форме.

Правовой статус субъектов предпринимательской деятельности раскрывается посредством таких понятий, как правосубъектность, правоспособность и правовой статус.

Общеизвестно, что правоспособность - это обеспеченная правом возможность (для граждан и юридических лиц) иметь права и приобретать обязанности. Для реализации своих прав и несения обязанностей граждане и юридические лица должны быть дееспособными.

Право и дееспособность (правосубъектность) субъектов предпринимательской деятельности можно охарактеризовать набором видов деятельности, кругом сделок, а также комплексом личных прав, которые могут субъектами предпринимательской деятельности осуществляться, совершаться и ей принадлежат.

Для целей данного исследования представляет интерес, в какой взаимосвязи находятся понятия «правовой статус» и «правосубъектность». Данную взаимосвязь ученые-теоретики и представители отдельных правовых отраслей видят по-разному.

Многие ученые в своих исследованиях пришли к выводу о том, что правосубъектность в отрыве от правового статуса в целом не существует. Все то, что законодатель оформляет как правовое положение личности в обществе, входит в понятие правового статуса. В понятие «правовой статус» он включает и правосубъектность. Другие ученые, наоборот, при определении взаимосвязи правосубъектности и правового статуса исходят из того, что правосубъектность предполагает наличие у лица (субъекта права) правового статуса и правоспособности. А правовой статус включает в себя совокупность прав и обязанностей, которые вместе с правоспособностью создают предпосылки участия лица в конкретных правоотношениях. Имеет место и отождествление правосубъектности с правовым статусом гражданина или организации.

В литературе иногда отождествляют правовой статус с правами и обязанностями. Нередко в законодательстве правовое положение (статус) стоит в

одном ряду с институтом прав и обязанностей. Тем самым как бы объединяются в одном понятии два соподчиненных института.

Вместе с тем права и обязанности, как уже выше отмечалось, являются составной частью правового статуса. Важным элементом статуса индивидуального предпринимателя выступает правосубъектность, то есть право- и дееспособность, которая заключается в способности лица иметь права и нести обязанности.

По действующему законодательству некоторые общие начала правосубъектности в сфере предпринимательства закреплены в Гражданском кодексе РК посредством категорий правоспособности и дееспособности. Выясняя возможности этих понятий по адекватному отражению статуса субъектов предпринимательства, необходимо установить их взаимосвязь с понятиями «правосубъектность» и «правовой статус». Для возникновения субъекта предпринимательской деятельности необходима волевая деятельность.

Включая в предмет гражданско-правового регулирования предпринимательские отношения, законодатель тем самым предполагает реализацию субъектами предпринимательской деятельности своих правомочий в рамках гражданской правосубъектности. Вместе с тем, следует отметить, что субъекты предпринимательской деятельности реализуют свою правосубъектность в рамках предпринимательского права, предмет которого не ограничивается отношениями, регулируемые гражданским правом.

Гражданская правосубъектность, как юридическая способность быть субъектом гражданских правоотношений, изначально закреплена в качестве элемента правового статуса в главе 2 Конституции РК, в силу которой человеку от рождения принадлежат неотчуждаемые права и свободы. В то же время в Конституции РК специально легализирует право каждого на экономическую свободу, свободное использование своих способностей и своего имущества для любой экономической деятельности, не запрещенной законом, т.е. в качестве элемента правового статуса выделяет также и предпринимательскую правосубъектность. Исходя из сказанного, можно сделать вывод, что элементом правового статуса выступает правосубъектность как общая возможность правообладания в различных областях общественных отношений. Таким образом, лицо, вступая в правоотношение, реализует возможности, созданные его правовым статусом.

Очевидно, что правоспособность коммерческих организаций является более «объемной», нежели некоммерческих образований.

Различия в правоспособности тех или иных субъектов предпринимательства являются, что называется, «объективной реальностью». Этот вывод можно только дополнить, например, определенными изъятиями из общих правил, касающихся только граждан как потенциальных индивидуальных предпринимателей.

Ограничения влияют не на объем правоспособности гражданина-предпринимателя, а на саму возможность приобретения статуса предпринимателя.

Итак, как было отмечено выше, правоспособность различных субъектов фактически не резюмируется одинаковой. Этот вывод логически приближает нас к изучению вопроса о сохранении в рамках предпринимательской деятельности принципа равенства участников гражданского оборота

Ответственность предпринимателя не только не приравнивается к ответственности владельца источника повышенной общественной опасности, но несколько выше последней. Владелец источника повышенной опасности освобождается от ответственности в трех случаях: вследствие непреодолимой силы, злого умысла потерпевшего и в том случае, если источник повышенной опасности выбыл из обладания его владельца в результате противоправных действий других лиц.

Предприниматель же может быть освобожден от ответственности только вследствие непреодолимой силы.

Ответственность субъекта при осуществлении предпринимательской деятельности несоизмеримо выше, чем у всех других участников гражданского оборота. Именно здесь просматривается примат государственных интересов, а также приоритет гражданина. Это положение может быть оправдано с точки зрения неустоявшихся рыночных отношений, когда с рынка товаров, работ и услуг бесследно исчезают лжефирмы и другие различные предпринимательские структуры. Однако при устоявшихся рыночных отношениях принцип своеобразной «неограниченной» ответственности предпринимателя, думается, в первую очередь, товаропроизводителя, должен быть пересмотрен и видоизменен.

Два последующих вывода заставляют взглянуть на правоспособность субъектов предпринимательства несколько в ином ракурсе.

Государственные структуры по иску к коммерческой, т.е. предпринимательской организации наделены правом освобождения от уплаты госпошлины. Это означает, что и при непосредственной защите в судебных органах каких-либо нарушенных, но подведомственных к рассмотрению судом интересов, государственная структура имеет определенные льготы по уплате госпошлины, и, кроме того, она может быть вообще освобождена от ее уплаты. Предпринимательская же структура может быть освобождена временно от уплаты госпошлины судом по заявленному ходатайству.

Здесь напрашивается важный итоговый вывод. Равенство субъектов предпринимательской деятельности чисто условно, или, можно сказать, декларативно.

Вышеизложенные факты реальности правоотношений между различными субъектами предпринимательской деятельности свидетельствуют о наличии ряда «льгот», «преимуществ», «привилегий» именно у государственных юридических лиц. Отсутствие указанных «льгот» у одного вида юридических лиц и присутствие таких льгот у других - не есть равенство субъектов предпринимательской деятельности в юридическом смысле и значении этого слова. Для дополнения вывода о неравенстве нужно заметить, что все-таки является спорным мнение о провозглашенном законодательством равенстве субъектов предпринимательской деятельности, как об их одинаковой правоспособности, а не об отсутствии между ними отношений подчиненности. Данные замечания, однако, не поколеблют дальнейшего хода исследования.

Более того, есть основание полагать, что такой вывод может быть распространен не только на правоспособность субъектов предпринимательской деятельности, но и на их правовой статус в целом. Действительно, предпринимательская деятельность является одной из основных составляющих экономики, а «экономические гражданско-правовые отношения следует признавать имеющими сложную публично-правовую природу».

Подробнее же характерные черты иных элементов правового статуса предпринимателей должны быть, несомненно, исследованы в рамках других научных исследований.

Особого внимания заслуживает анализ правового статуса коммерческих организаций как юридических лиц. В гражданском законодательстве юридическое лицо получило свое легальное закрепление на базе двух фундаментальных методологических начал. Во-первых, оно вытеснило категорию «предприятие», которая применена здесь условно лишь к государственным предприятиям. Во-вторых, юридическое лицо в статусе коммерческой организации признается, как правило, субъектом с общей правоспособностью.

Правовое положение предпринимателя определяется совокупностью прав и обязанностей, устанавливаемых государством в силу объективной необходимости вмешательства в экономику. Права и обязанности предпринимателей составляют содержание предпринимательских отношений, которое является многогранным по своей природе и находится в сфере как публичных, так и частных интересов.

Право предпринимателя представляет собой выражение и конкретизацию в правовых нормах принципа свободы предпринимательства. Это необходимо в целях защиты интересов предпринимателя при осуществлении им своей деятельности. Содержание субъективного права состоит из совокупности таких правомочий, как: право совершать собственные действия; право требовать исполнения обязанностей и обязательств другими лицами в интересах предпринимателя; возможность защиты предпринимателем своих интересов.

Сложности анализа статуса индивидуального предпринимателя состоят в двойственности его положения — как обычного физического лица и как субъекта предпринимательской деятельности. Это связано с закреплением в Гражданском кодексе КР нормы о том, что к предпринимательской деятельности граждан, осуществляемой без образования юридического лица, применяются правила, которые регулируют деятельность коммерческих организаций. Для признания того или иного участника субъектом предпринимательской деятельности необходимо наличие признаков.

В силу двойственности правового статуса вопрос о правоспособности и дееспособности индивидуальных предпринимателей, о моментах их возникновения и прекращения становится проблемным. Необходимо различать два вида правосубъектности физических лиц:

1) правосубъектность в отношениях, не связанных с осуществлением предпринимательской деятельности;

2) предпринимательскую правосубъектность.

Первый вид включает как гражданскую правоспособность, так и гражданскую дееспособность. Но классическое понятие «гражданская правоспособность физических лиц», которое присуще всем физическим лицам с момента рождения до самой смерти, должно охватывать только возможность осуществления физическими лицами действий, не связанных с ведением предпринимательства. Этому понятию должно соответствовать понятие «гражданская дееспособность физического лица».

По мнению С.В. Белых, возможность осуществления гражданином предпринимательской деятельности связывается с фактом государственной регистрации, поэтому при характеристике возможности гражданина быть субъектом предпринимательских отношений речь должна идти не о предпринимательских правоспособности и дееспособности, а о его предпринимательской правосубъектности (по аналогии с юридическими лицами). Поскольку индивидуальный предприниматель по своей природе остается физическим лицом, он, в отличие от обычных граждан, обладает одновременно:

- правоспособностью и дееспособностью в отношении действий, не связанных с предпринимательской деятельностью («непредпринимательской» правосубъектностью);

- правосубъектностью в отношении предпринимательской деятельности.

В юридической литературе есть и противоположные мнения, о том, что занятие предпринимательской деятельностью возможно и без государственной регистрации. В частности, С.Э Жилинский считает, что: «Сама по себе регистрация не является основным определяющим условием предпринимательского статуса. Возможно занятие видами деятельности, относящейся к регистрируемой предпринимательской

деятельности и без государственной регистрации, в случаях, когда такая деятельность осуществляется в разовом порядке. Только при занятии предпринимательской деятельностью систематически или на профессиональной основе лицу необходимо придавать статус предпринимателя».

При этом он сразу же отмечает, что определение статуса предпринимателя в связи с систематичностью его занятий и профессионализмом в законодательстве отсутствует. На наш взгляд, данное мнение является спорным по той причине, что, если внести данные изменения в законодательство, то этим правом будут пользоваться для обхода контроля за предпринимательской деятельностью.

Еще одним дискуссионным вопросом является соотношение юридической природы правоспособности с юридической природой субъективного права. Можно выделить несколько подходов к рассмотрению данного вопроса. Один из них - тот, что «субъективное право» является элементом правоспособности граждан, т.е. правоспособность фактически рассматривается как совокупность субъективных прав. Близкой к этой является точка зрения, согласно которой правоспособность фактически представляет собой определенное субъективное право каждого конкретного лица .

Таким образом, уточнение соотношения категорий «субъективное право» и «правоспособность» для построения механизма реализации конституционных прав является актуальным и требует дальнейшего научного анализа.

Предприниматель – это лицо, осуществляющее предпринимательскую деятельность на постоянной основе в порядке, установленном законодательством или договором.

Особого внимания заслуживает анализ правового статуса коммерческих организаций как юридических лиц. В гражданском законодательстве юридическое лицо получило свое легальное закрепление на базе двух фундаментальных методологических начал. Во-первых, оно вытеснило категорию «предприятие», которая применена здесь условно лишь к государственным предприятиям. Во-вторых, юридическое лицо в статусе коммерческой организации признается, как правило, субъектом с общей правоспособностью.

Правовое положение предпринимателя определяется совокупностью прав и обязанностей, устанавливаемых государством в силу объективной необходимости вмешательства в экономику. Права и обязанности предпринимателей составляют содержание предпринимательских отношений, которое является многогранным по своей природе и находится в сфере как публичных, так и частных интересов.

Право предпринимателя представляет собой выражение и конкретизацию в правовых нормах принципа свободы предпринимательства. Это необходимо в целях защиты интересов предпринимателя при осуществлении им своей деятельности. Содержание субъективного права состоит из совокупности таких правомочий, как: право совершать собственные действия; право требовать исполнения обязанностей и обязательств другими лицами в интересах предпринимателя; возможность защиты предпринимателем своих интересов.

Сложности анализа статуса индивидуального предпринимателя состоят в двойственности его положения — как обычного физического лица и как субъекта предпринимательской деятельности. Это связано с закреплением в Гражданском кодексе РК нормы о том, что к предпринимательской деятельности граждан, осуществляемой без образования юридического лица, применяются правила, которые регулируют деятельность коммерческих организаций (п.2 ст.58).

Согласно ст.23 ПК РК все вышеизложенное позволяет утверждать, что субъектами предпринимательского процесса являются граждане, оралманы и негосударственные коммерческие юридические лица, осуществляющие

предпринимательскую деятельность (субъекты частного предпринимательства), государственные предприятия (субъекты государственного предпринимательства) [1].

Предприниматель вступает в отношения с другими субъектами в силу их отличительных социально-экономических признаков и той роли, которую они играют в общественном производстве вообще, и в процессе предпринимательской деятельности в частности. Эти отношения складываются как по горизонтали, так и по вертикали. По своей природе они могут быть внутренними (в рамках предпринимательской фирмы) или внешними (рыночные). Объектами отношений могут быть условия и результаты труда, качество продукции, материалы, цены, налоги и др.

Исходя из этих особенностей, важнейшей задачей исследуемой отрасли как правовой системы представляется максимальное обеспечение комплексного воздействия как частноправовых, так и публично-правовых начал на правовое регулирование предпринимательских отношений. Так как предпринимательское право является комплексной отраслью права, ее отраслевой правовой режим обеспечивает координированное комплексное использование различных первичных отраслевых юридических режимов, включаемых в сферу как публичного, так и частного права.

ЛИТЕРАТУРА

1. Предпринимательский кодекс РК-/<https://online.zakon.kz/>.
2. Мороз С.П. Предпринимательское право – Алматы, Жеті-жарғы 2010-272с.
3. Бусыгин А.В. Предпринимательство. - 3-е изд. – М.: ЗАО «Журнал Эксперт», 1998. – 640 с.
4. Амирханова И.В., Романкова В.А. Предпринимательское право. – Алматы: Жеті Жарғы, 2011. – 224 с
5. Белых В.С. Модернизация российской экономики и предпринимательского законодательства: вопросы теории и практики –М.: 2011.-256с.

ӘОЖ 349.6 (045)

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖАНУАРЛАР ДҮНИЕСІНІҢ ҚОРҒАЛУЫ

Курбанова А., студент

Ғылыми жетекші: Усенбаева А.У.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада жануарлар дүниесін пайдалану және де өзінің жан-жақты тіршілігінде жануарлар мен өсімдіктердің пайдалы қорлары, қазіргі кезде табиғатты қорғау мәселесі, жануралар түрлерінің қазіргі сипаты бірқатар жағдайларға байланысты, жердің аса кең аумақта игерілуі, осыған орай жер суару, не керісінше, көптеген жайма су аңғарларын құрғатып, дақылдар егу нәтижесінде жер бедерінің өзгеруі сияқты жағдайлары қамтылған.

Түйінді сөздер: антропогендік, организмдер, клеткалар, прогрес.

Жануарлар - тірі организмдер дүниесіндегі негізгі екі топтың бірі (екіншісі өсімдіктер); жүруге және сезінуге бейім тіршілік иесі: негізінен, дайын органикалық қосылыстармен қоректенетін гетеротрофты организмдер. Жануарлар құрылысына қарай бір клеткалы организмдер және көп клеткалылар болып екі топқа бөлінеді.

Қазақстан жерінде сүтқоректілердің – 180, құстың – 500, бауырымен жорғалаушылардың – 52, қос мекенділердің – 12, балықтың 104-ке жуық түрі бар. Омыртқасыз жәндіктер түрлері 30 мыңнан асады.

Қазақстанның солтүстігіндегі орманды дала белдемінде бұлан, елік, ақ қоян, сұр тышқан, су егеуқұйрығы, орман тышқаны, бұлдырық, ақ кекілік, көл айдындарын су құстары - аққу, қаз, үйрек, шағала, тарғақ, қасқалдақ мекендеген [1].

Еділ өзенінің жағалауынан Алтай тауы бөктеріне дейінгі астық тұқымдас шөп пен жусан, бетеге өскен далалық белдемде суыр, дала алақоржыны, сүйірбас сұр тышқан, кәдімгі сұр тышқан, дала тышқаны, саршұнақ, ал құстан – дуадақ, безгелдек, жылқышы, сұңқар, бозторғайлар, қыранқара, дала құладыны кездеседі. Көктемнен күзге дейін бұл жерлерде ақ бөкен үйірлері жайылады, олар қысқа қарай шөлді аймаққа ығысады. Едәуір бөлігін Жайық өзенінің аңғарындағы орман алып жатқан далалық белдемнің батыс бөлігін бұлан, елік жайлаған, мұнда еуропалық қара күзен, жұпартышқан, орман сусары да кездеседі. Бұдан 200 жыл бұрын түгелдей жойылуға жақын қалған құндыз қайта пайда бола бастады. Қосмекенділерден Жайық, т.б. өзендердің аңғарында тарбақа, орман бақасы, т.б. кездеседі. Мұнда бұлдырық, сұр кекілік, тырна, бозторғай көп. Далалық белдемнің шығысында суыр, дала тышқаны, дала шақылдағы, ақ қоян, сілеусін, елік, арқар мекендеген. Өсімдік жамылғысы әркелкі шөлейт белдемде саршұнақтар мен қосаяқтың, құм тышқаны мен қоянның бірнеше түрі кездеседі. Мұнда ақ бөкен, сондай-ақ 20 ғасырдың 40-50 жылдарында қарақұйрық та көптеп кездесетін. Бұл белдемде құстан дуадақ, шіл, қылқұйрық, бозторғай, т.б. бар. Қыста қар тоқтап, көктемде қар суы жиналатын Үстірт пен Маңғыстау жартастарының арасында кездесетін үстірт арқары жұтаң өсімдіктермен қоректеніп, ащы суды қанағат етеді [2].

Үстіртте ұзын инелі кірпі, қарақұйрық, шөл сілеусіні – қарақал кездеседі. Сазды және қиыршық тасты шөл дала жануарларынан Қазақстаннан басқа жерде кездеспейтін ерекше тұқымдас өкілі - жалманды атап өткен жөн. Ол тек Бетпақдала, Балқаш көлінің солтүстік жағалауындағы кейбір аудандарда, Алакөл және Зайсан қазаншұңқырында ғана бар. Солтүстік Балқаш маңындағы бірнеше Жерден ғана тіршілік ететін бес башайлы ергежейлі қосаяқ та ерекше жануар болып табылады. Мұнда құстан шіл, қылқұйрық, тырна, жек дуадақ кездеседі. Оңтүстік Балқаш құмында осы араға ғана тән сексеуіл жорға торғайы, шөл дала жапалағы тіршілік етеді. Құмайтты шөлде бірқатар кесіртке, жылан, дала тасбақасы тараған. Республиканың қиыр оңтүстігіндегі кейбір жерлерде келес сақталып қалған. Өзен – көл аңғарларындағы орман – торғайларда елік, жабайы шошқа, құм қояны, қырғауыл, т.б. кездеседі. Балқаш, Сасықкөл, т.б. көлдердің жағалауындағы қалың қамыс арасында бірқазан, жалбағай, ақ құтан, көк құтан, қарақаз, шағала бар. Алакөл айлынын өте сирек кездесетін, Қазақстанның «Қызыл кітабына» енгізілген реликт шағала қоныстайды [3].

Қазақстанның шығысы мен оңтүстігін қоршап жатқан таулардың жануарлар дүниесі де сан алуан. Қылқан жапырақты Алтай ормандарында бұлан, марал, құдыр, сібір таутекесі, арқар, алтай көртышқаны, қоңыр аю, бұлғын, құну, күзен, барыс, тиін, борша тышқан, алтай суыры, құр, шіл, т.б. кездеседі. Зайсан қазаншұңқырынан оңтүстікке қарай созылып жатқан тауларда (Сауыр, Тарбағатай, Жетісу (Жоңғар) Алатауы) марал, елік, арқар, сібір таутекесі, қоңыр аю, сілеусін, барыс, ұзынқұйрық саршұнақ мекендейді.

Қазақстанның оңтүстік-шығыс тауларында жыртқыш құстардан қозықұмай, тазқара, бүркіттіршілік етеді. Кең байтақ Қазақстан жерін мекендеген жабайы жануарлардың тәжірибелік маңызы бар: олардың кейбіреулері ауланады, екінші біреулері – өсімдік пен жануар зиянкестері мал мен адам ауруларын таратады [4].

Жануарлар түрлерінің қазіргі сипаты бірқатар жағдайларға байланысты, олардың аралығында, ең алдымен, жердің аса кең аумақта игерілуі, осыған орай жер суару, не керісінше, көптеген жайма су аңғарларын құрғатып, тех. дақылдар егу нәтижесінде жер бедерінің өзгеруі сияқты жағдайларды атап көрсету керек. Мұның нәтижесінде соңғы 150-200 жыл ішінде республика бойынша керқұлан, қабылан, тұран жолбарысы, тоғай бұғысы сияқты түрлері жойылып кетті. Көптеген аса бағалы аң түрлерінің азайғандығы соншалық, тіпті оларға жойылу қаупі төнген. Бұлардың қатарына қарақұйрық, үстірт арқары, арқар, Мензибир суыры, ортаазия өзен құндызы, қарақал жатады. Құстардың ішінде дуадақ, безгелдек, жорға дуадақ, қоқиқаз, орақтұмсық, жылан жегіш қыран, бүркіт, балықшы, кезқұйрықты субүркіт саны тым азайып кетті. Олардың бәрі Қазақстанның «Қызыл кітабына» енгізілді. Сондай-ақ, Қазақстанның «Қызыл кітабының» 3-басылымына қорғауға алынған аңдардың 40 түрі, құстың 56 түрі, бауырымен жорғалаушылардың 10 түрі, қосмекенділердің 3 түрі, балықтың 16 түрі енгізілді. Қорықтарды көптеген сирек кездесетін жануар түрлері мемлекеттік қорғауға алынды (қ. Ақсу-Жабағылы қорығы, Барсакелмес қорығы, Қорғалжын қорығы, Наурызым қорығы, Марқакөл қорығы, Үстірт қорығы).

Республикамыздың қазіргі жануарлар дүниесі алуан түрлі, ал оның кең байтақ жерінде бұрын да көптеген жануарлар мекендеген. Мұнда бір кезде құрып кеткен омыртқалылардың 200-ден астам түрі, көне дәірдегі теңіз жайылмасында тіршілік еткен бауырымен жорғалаушылардың, балықтардың, омыртқасыз жәндіктердің, мәселен ұлулардың бірнеше жүздеген түрі табылған [5].

Қорытындылай келе, адамдар мыңдаған жылдар бойы өсімдіктер мен жануарлар дүниесін пайдаланып келді және де өзінің жан-жақты тіршілігінде жануарлар мен өсімдіктердің пайдалы қорын қолданып қана қойған жоқ, сонымен бірге табиғатты өзгерту арқылы көптеген түрлердің өмір сүру жағдайларына әсер етті. Табиғатқа антропогенді ықпал етудің әсерінен жер бетінде өсімдіктер мен жануарлардың кейбір түрлерінің жойылу процесі басталды. Ғылыми-техникалық прогресс адамдардың қолына табиғат әлеміне әсер ететін күшті құралдар берді. Бұл құралдар қаншалықты пайдалы болса, соншалықты зиянды. Адамдар көбінесе кейде түсінбей, кейде салақтықтан табиғатты қалпына келтіру үшін ұзақ уақыт қажет болатынын ойламастан, оған қалай болса солай қарайды. Сыңсыған орманның орнындағы жанған түбірлер, су шайып өткен тау беткейлеріндегі жыртылған жерлер, ағаш ағызу кезінде ластанған өзендер.

Осының бәрі сирек кездесетін көптеген бағалы аңдар мен өсімдіктердің жойылуына әкеп соғады. Табиғатта пайда болған әрбір түр өзінші бірге және ешқашан қайталанбайды, сондықтан да оның жойылуы – орны қайта толмайтын нәрсе. Және де бұл жоғалту қауымдастықтың бүтінділігі мен табиғатты жалпы тепе-теңдіктің бұзылуына әкеп соғады. Сондықтан да қазіргі кезде табиғатты қорғау мәселесі дүниежүзілік мәселеге айналып отыр. Бұл мәселе бүкіл әлемде маңызды мемлекеттік мәселе ретінде қаралады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998.
2. Қазақ Совет энциклопедиясы. 4-ші том.- Алматы.- 1974
3. Батыс Қазақстан облысы. Энциклопедия. — Алматы: «Арыс» баспасы, 2002.
4. Қазақ Совет энциклопедиясы. 9-ші том.- Алматы.- 1974
5. <https://kk.wikipedia.org/>

ТЕҢІЗ МИНЕРАЛДЫ РЕСУРСТАРЫН ИГЕРУДІҢ АЛҒЫШАРТЫ РЕТІНДЕ КАСПИЙ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІН АНЫҚТАУ ҚАЖЕТТІГІ

Қалмурзина С., студент

Ғылыми жетекші: Аманчаева К.Р.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада Каспий ерекше су қоры екені, әртүрлі себептер салыстырмалы түрде оны теңіз деп тануға, осы мәселе, кедергілер қарастырылған. Бірақ әрбір мемлекет өз мүддесін қорғап қалуға тырысады, бұл сұрақтың шешілуіне ешбір септігін тигізбейді. Сол себепті де ортақ мүддені көздеп, бір сөзге келу халықаралық құқықта оның мәртебесін айқындап ғана қоймай, Каспийде қызметін атқарып жатқан шетел инвесторларының тәуекелін азайтуға, шекаралар анықталып, дау ғана емес қақтығыстардың да алдын алуға, яғни аймақтағы қауіпсіздікті қамтамасыз етуге құқықтық негіз қалайтындығы қарастырылған.

Түйінді сөздер: Каспий теңізі, құқықтық мәртебе, "халықаралық" және "шекаралық".

Каспийдің мәртебесін анықтауға қатысты бұл аймақтағы мемлекеттердің тәжірибесін талқыламастан бұрын су бассейндерін көл немесе теңіз ретінде танудың халықаралық доктринасы мен тәжірибесін келтірген жөн.

Халықаралық құқықтың негізгі субъектісі - мемлекеттің өмір сүруінің материалдық негізі болып, егемендігі мен ерекше билігі таралатын мемлекеттік территорияға халықаралық құқықтың қатынасы - қазіргі заң ғылымының өзекті мәселелерінің бірі. Территория кеңестігінің халықаралық құқықтық реттелуінің маңызы зор. Ол территориялық, әсіресе мемлекеттік территориялық мәселелердің планетаның әр түрлі континенттеріндегі халықтар өмірінде үлкен рөл ойнайтындығымен себептеледі. Кең мағынада мемлекеттік территорияның құрамдас бөлігіне: шекаралық, ішкі сулар енетіндігі белгілі. Бұл сулар тек мемлекеттерді байланыстырушы жол ғана емес, минералды және тірі ресурстардың ірі қоры ретінде де тек саяси ғана емес, экономикалық жағынан да маңызға ие.

Шекаралық аймақтарда орналасқан су айдындарына белгілі бір мәртебені бекіту он бесінші ғасырлардан бастау алады. Шекаралық көлдерге байланысты алғашқы шарт 1426 жылы швейцар контоны мен милан герцогтігі арасында соңғысына Лугано көлін беру туралы болды. Мұндай көлдердің категориясына ұлы көлдер, Леман мен Каспий көлі кіргізілді.

Көлдерді бөлу тәжірибесінде "халықаралық" және "шекаралық" деген түсініктер бар. И.Н.Тарасованың ойы бойынша, халықаралық көл - әртүрлі мемлекеттердің құрлық территорияларымен қоршалған су айдыны. Оны пайдалану мемлекеттік шекараларын белгілейтін, кеме жүзу және өзге мақсаттарда мемлекеттердің қызметін реттейтін шарттармен жүзеге асырылады [1].

Каспий теңізін халықаралық құқық тұрғысынан алғаш сипаттаған ғалымдардың бірі орыс заңгері - Ф. Мартенс. Ол Каспийді белгілі бір мемлекеттің территориясымен қоршалып ғана қоймай, халықаралық мұхитпен байланысы жоқ тұйық теңіз ретінде таниды. Ол Персия мен Ресейдің жағалауларын жуғанмен Ресейдікі деп танылуы керек. Бұл ойды Л.А.Комаровский, Л.А.Ульянский де ұстанады: ашық теңізге қарама-қарсы

мұхитпен байланысы жоқ жабық теңіздер бар. Құрамы бойынша олар көл емес теңіз. Соның бірі - Каспий теңізі[2].

Әрине Каспий ерекше су қоры екені сөзсіз. Тарихтың ағымы және өзге де айтылған себептер салыстырмалы түрде оны теңіз деп тануға итермелейді. Мәселені тез арада шешіп, кедергіні жоюда мемлекеттердің ынтымақтасатыны анық. Бірақ әрбір мемлекет өз мүддесін қорғап қалуға тырысады, бұл сұрақтың шешілуіне ешбір септігін тигізбейді. Сол себепті де ортақ мүддені көздеп, ымыраға келу халықаралық құқықта оның мәртебесін айқындап ғана қоймай, Каспийде қызметін атқарып жатқан шетел инвесторларының тәуекелін азайтуға, шекаралар анықталып, дау ғана емес қақтығыстардың да алдын алуға, яғни аймақтағы қауіпсіздікті қамтамасыз етуге құқық негіз қалайды. Сыртқы істер министрлігінің ерекше тапсырмалар жөніндегі елшісі Зүлфия Аманжолова Ақтау саммитінде Каспий маңындағы бес ел «Каспийдің құқықтық мәртебесі: теңіз бе, көл ме?» мәселесін талдағанын тілге тиек етті. Қазақстан тарабы жиырма жылдан бері талай пікірталас тудырған сұраққа 1982 жылғы Біріккен Ұлттар Ұйымының теңіз туралы конвенциясына сүйеніп, батыстағы суды «теңіз» деп ұйғарған. Ал Әзербайжан Каспийге «көл» дәрежесін беруді ұйғарыпты. Неліктен бұлай екенін мамандар толық түсіндіріп кетті. «Егер Конвенцияға зер салсаңыз, құжат бойынша Каспий түбі теңіз деп танылып, солай бөлінген. Ал су бетін көл деп қарап, сәйкесінше, солай бөлдік. Біз «mutatis mutandis» түсінігін ала отырып, яғни Каспийге теңізге сай ережелерді іске асырдық. Мәселен, аймақтық теңіз құқығында 12 миль деген шектеу болса, біз Конвенцияда 15 теңіз милін қолдандық. Демек, біз ерекшелік енгіздік», – деді ҚР Сыртқы істер министрлігінің Ерекше тапсырмалар жөніндегі елшісі З. Аманжолова.

2018 жылы, Ақтауда Каспий маңы мемлекеттері басшыларының қатысуымен бесінші саммит өтті. Ресей, Иран, Түркменстан, Әзербайжан мен Қазақстан президенттері басқосқан жиында теңіздің құқықтық мәртебесі, аталмыш мемлекеттер арасындағы түрлі саладағы қарым-қатынас жайы талқыланды болатын [3].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Словарь международного морского права. Москва: Воениздат. 1985г. с.170.
2. Мартенс Ф. Современное международное право цивилизованных народов. Санкт-Петербург 1904г. т.1. с.385.; Комаровский Л.А., Уляницкий В.А. Международное право. Москва- 1908. с.79
3. Каспийдің құқықтық мәртебесі: теңіз бе, көл ме? // <https://almaty.tv/kz/news/arkhiv/kaspiydin-kukykytk-martebesi-teniz-be-kol-me> 18.08.2018

ӘОЖ 327 (045)

YESSEN OV UNIVERSITY- КАСПИЙ МАҢЫ Өңірлік білім, ғылым САЛАСЫН ДАМУЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ ОРТАЛЫҚТЫҢ БІРІ

Қалмұқан Ж. Қ., студент

Ғылыми жетекші: Бағдатұлы М.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Шахмардан Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, тек Каспий маңы ғана емес, ҚР-ның білім саласының дамуындағы негізгі орталықтарының бірі екендігі бәрімізге де мәлім. Мақалада

Университеттің бірнеше маңызды мәліметтері, жетістіктері, жалпы білім беру бағдарламасы бойынша ЖОО-ның қызмет аумағы, құрылымдық сан алуан бағыттары, оқу-әдістемелік, ғылыми-зерттеу және материалдық, техникалық тұрғыдан қаншалықты стандартқа сай екендігі, сондай-ақ, кафедралар, ондағы бірнеше бөлімдер, ғылыми кітапханалар одан бөлек, университеттің қолдауымен өткізілген волонтерлық жобаларының жетістіктері сынды ақпараттар толығымен қамтылған. Ал, мақала соңында аталған оқу орнының ғылым, білім саласында ғана емес, онда білім алып жатырған студент жастардың дамуында да маңызды рөл атқарады деген тұжырымға келеміз.

Түйінді сөздер: Кафедра, еріктілік, UNION, жатақхана, ресми сайт, КМТИУ, филиал, Shakhmardan Yessenov Foundation, ұйым, ресми сайт

Оқу орны туралы қысқаша мәліметтер легі қандай? Yessenov University – Қазақстанның көп бейінді жоғары оқу орындарының бірі, Каспий маңы елдері қауымдастығының мүшесі. Университет ректоры Берік Бақытжанұлы Ахметов. Жалпы, Yessenov University ең үздік әлемдік және отандық дәстүрге сүйене отырып, білім беру қызметін көрсету саласындағы қазіргі заманғы қағидалар мен ең жаңа үрдістерді басшылыққа ала отырып, 1976 жылдан бері оқу-тәрбие және ғылыми-зерттеу қызметін жүзеге асырып келеді. 2012 ж 14 желтоқсандағы NC2019074 мемлекеттік лицензиясы бар. Онда төрт мыңнан астам студент 22 түрлі мамандық бойынша білім алады.

Студенттерге Қазақстан ғылым академиясының бес толық мүшесі мен мүше-корреспонденті, 10 профессор, елуден астам ғылыми кандидат, бес жүзге жуық оқытушы дәріс береді. Университеттің бес оқу корпусы, шеберханасы, жатақханасы, оқу залдары мен спорт кешені бар. Университетте мұнайгаз өнеркәсібі, жол көлігі, машина жасау салалары үшін, сондай-ақ педагогика, құқықтану, экономика, ақпараттық жүйелер, стандарттау, қаржы, геология, экология, жылу энергетика, құрылыс, коммуналдық шаруашылық және т.б. мамандықтары бойынша кадрларды дайындау іске асырылады [1].

Университет бастауыш, орта, жоғары және жоғары оқу орнынан кейін білім берудің өзара байланысқан бағдарламалары бойынша Қазақстан Республикасының теңіз саласына маман дайындаудағы бірден-бір буын болып табылады. «Теңіз техникасы және технологиялары» мамандығы бойынша мамандар дайындауды 1998 жылдан бері жүзеге асыруда. Қазіргі кезде Университет теңіз саласының мамандарын дайындауды Әзірбайжан мемлекеттік теңіз академиясымен (ӘМТА) ынтымақтастықта «Қос дипломды білім» бағдарламасы бойынша жүзеге асырады. Соның нәтижесінде 3,5 жылдан кейін ӘМТА академиясына оқуға жолдама алған Yessenov University студенттері Халықаралық теңіз ұйымы (ИМО) мойындайтын, әлемнің кез келген елінде еңбек жолын бастауға мүмкіндік беретін толыққанды теңізші дипломын ала алады [2].

Кафедралық құрылымы мен кітапхана қорының оқу үдерісін қолдаудағы маңыздылығы қандай? Иә, ендігі кезекте тек қана бір кафедраға тоқтала өтейік. «Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасы ұжымы университеттегі ғылыми әлеуеті өте жоғары кафедралардың бірінен саналады. Қазақ тілі мен әдебиетінен бәсекеге лайықты, жан-жақты дамыған, шығармашылық ойлау қабілеті жоғары, терең білімді, іскерлік дағдысы қалыптасқан мамандар даярлауда ғылыми әлеуеті өте жоғары кафедра ұжымы еселі еңбек етіп келеді. Қазіргі таңда кафедрада 11 оқытушы қызмет атқарады, оның ішінде 10- ғылым кандидаты, 1 – ғылым докторы, 4 – ҚР «Үздік оқытушысы» атағының иегерлері, сонымен бірге кафедра оқытушылары – «Алтынсарин атындағы» сыйлықтың, «Білім беру ісінің құрметті қызметкері» атағының, «ҚР ғылымын дамытқаны үшін» төс белгісінің, «Құрмет грамотасының», облыс, қала әкімдерінің «Алғыс хаттарының», «Маңғыстау облысының жыл адамы» атағының иегерлері.

«Қазақ тілі мен әдебиеті» кафедрасында тұрақты және міндетті түрде оқыту, кәсіби даму мен жоғары педагогикалық дағдыларды, ғылыми нәтижелерін оқытушыларға насихаттау жүйесі құрылған.

Оқытушылар өздерінің ғылыми біліктіліктерін кәсіби және ғылыми жұмыстармен сәтті ұштастырады. Олардың ғылыми-зерттеу жұмыстары зерттеудің жаһандық деңгейіне бағытталған. Кафедра оқытушылары еліміздің қоғамдық өмірінің салаларында болып жатқан маңызды мәселелерде облыстық, университетішілік жұмыстарға, конференция, семинар, мемлекеттік тіл мәртебесін көтеру, өлке мәдениеті мен руханиятына өз үлестерін қосып келеді [3].

Университеттің студенттері мен оқытушыларының «Shakmardan Yessenov Foundation» - мен ынтымақтастық аясында бірлескен білім беру бағдарламасы бойынша ағылшын тілін оқып үйрену сәтті жүзеге асырылып келеді. Университет кафедраларының аймақтың ірі өндірістік кәсіпорындары базасында өз филиалдары бар, олар: ЖШС "Құрманғазы Петролеум", "Маңғыстаумұнайгаз" ААҚ, "Өзенмұнайгаз" ӨФ, "Қаражанбасмұнай" АҚ, "Қарақұдықмұнай" ЖШС, ТОО "МАЭК-Казатомпром" ЖШС, "ОйлСервисКомпани", МНУ "КазТрансОйл" ЖШС, "Мұнайгазқұрылыс". Олардың қолдауымен университетте ашық аспан астындағы ғылыми-зерттеу мұнай полигоны салынған.[1] Ал, Университет кітапханасында оқу үдерісін қолдауға студенттер мен оқытушыларға өз кітапханамыздың қорлары мен басқа да басылымдарға, сондай-ақ Республикалық жоғары оқу орындары аралық электронды кітапхананың ғылым-білім берудің жойылған деректер базаларына желілік режимдеріне еркін қол жеткізуін қамтамасыз ететін қажетті жағдайлар жасалған [2].

Yessenov Universityнің www.yu.edu.kz ресми сайты әлеуметтік желіде отырып-ақ оқу орнының қандай бағыттары мен құрылымдарын бақылап отыру үшін үлкен рөл атқарады. Сайттың ақпараттық қоры ашық әрі жалпыға қолжетімді болып табылады. Университет сайтында: университеттің білім беру мекемесі ретіндегі жалпы ақпараты; білім беру бағдарламалары мен бағдарламалар бойынша күтілетін нәтижелер жайлы ақпараттық материалдар, оқу формалары жайлы, университетке оқуға түсу жайлы ережелер; оқу үдерісін ұйымдастыру бойынша материалдар; ғылыми және инновациялық іс-әрекеттер, университеттің халықаралық қарым-қатынастары жайлы материалдар; электронды кітапханалық қор; университеттің түрлі құрылымдық бөлімдерінің, орталықтарының, кафедралары мен факультеттерінің және институттарының әрекет ету саласы бойынша тақырыптық материалдарды таңдауға мүмкіндік; университеттің ағымды өміріндегі жайттар, университетте өткізілген іс-шаралар, жаңалықтар архиві сынды материалдар толығымен қарастырылған.

Жаңа технологиялардың дамуына сәйкес университет басшысы да Facebook, Instagram, ректор блогы арқылы студенттермен үнемі байланыста отырады [4].

Студенттер үшін қандай өзіндік дамыту ұйымдары мен қолға алынған іс шаралары бар? Union студенттік кеңесі, жатақхана студенттік кеңесі, факультеттер жастар ісі жөніндегі комитеті, еріктілер тобы сынды бірнеше ұйымдары бар. Бірінші кезектегі, Union студенттік кеңесі – бұл әр факультеттің университет өміріне белсене араласатын оқуда, спортта, ғылыми-ізденушілік және қоғамдық жұмыстарда жоғары деңгейдегі көрсеткіштері бар студенттерінен құралған өзін-өзі басқарудың жоғарғы ұйымы. Ал, Жатақхана студенттік кеңесі – Есенов университетінің студенттік жатақханаларында тұратын белсенді жастарынан құралған ұйым [5].

Сонымен қатар, Есенов университеті студенттерінің еріктілер ұйымы – әр түрлі салада ерікті түрде қызмет түрлерін көрсетуге дайын студенттерден құрылған ұйым. Әрі осы бағытта, оқу орнымыздан Әлеуметтік студенттік кредит жобасы бойынша тіркелген волонтерлар, 2020 жылы алғашқы қадамдарын жасай отырып, ауыз толтырып

айтарлықтай көп іс-шараларды орындап шықты. Университетімізде әрбір студент бұл волонтерлық бағытқа белсене араласуға дайын.

Қорытындылай келсек, бүгінгі таңда университетіміз – аймағымыздағы білім мен тәрбие берудің, ғылым мен мәдениеттің басты орталығы. Әрі ҚР мен Каспий аймағының дамуынан бөлек, студент жастардың да дамуында маңызды рөл атқарады. Ондағы жасалынып жатырған іс шаралар мен мүмкіндіктердің барлығы әрбір студентке тәрбиелік жағынан болсын, білім жағынан болсын үлкен септігін тигізері сөзсіз.

Ал, ҚР-ның Тұңғыш Президенті – Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың: «Мұндай барлық жағдай жасалынған тамаша ғимаратта білім алған сіздердің, Маңғыстаудай өндірісті өлкенің, қарқынды дамуына лайықты үлес қосуларыңа тілектеспін» деген сөзі, бұл оқу орнындағы білім, ғылым саласын дамытуға ат салысқан әрбір жанға сенім беріп, жігерлендіруі тиіс деп ойлаймын [5].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Маңғыстау энциклопедиясы, Алматы, 1997.
2. 2007-2020 жж. Еуразиялық университеттер қауымдастығы.
3. Ақтау университеті //Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. - Алматы:Қазақ энциклопедиялары, 2004.
4. www.yu.edu.kz ресми сайты.
5. «Елбасымен бірге - жаңа жеңістерге» жастар форумы. – Астана, 2015 жылғы 10 сәуір (inform.kz).

ӘОЖ 342.9

ҰРЫП-СОҒУДЫҢ ӘКІМШІЛІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Муратова Ж., студент

Ғылыми жетекші: Кобегенова Г.Ж.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада, қазіргі таңда өзекті мәселелердің біріне айналған, қоғамда орын алып жатқан ұрып – соғу туралы сөз болады. Қазақстанда бұл қылмыстық құқықбұзушылықтан әйелдер ғана емес, балалар да жапа шегіп жатқандары туралы және де тұрмыстық ұрып – соғуға ұшыраған балалардың болашақта сол қылықты қайталайтындары туралы айтылатын болады.

Түйінді сөздер: зорлық-зомбылық, құқық бұзушылық, ұрып – соғу, әйелдер, балалар

Қоғам мен мемлекеттің дамуы адамның құқықтары мен бостандықтарын жоғары құндылық деп танудан құралады (ҚР Конституциясының 1-бабы). Әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнаманың маңызды міндеттерінің бірі адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау болып табылады (ҚР ӘҚБтК 6-б.), сондықтан ҚР ӘҚБтК-нің Ерекше бөлігін жеке адамның құқықтарына қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар тарау ашатындығы кездейсоқ емес.

Профессор Е.Алаухановтың пікірі бойынша ұрып – соғуға: қол бұрау, шымшу, итеру, тебу және басқа да тәнді ауырлататын әрекеттер жатады[1]. 2017 жылдың 3 шілдесінде ҚР Президенті заңға қол қойды, оған сәйкес ҚР Қылмыстық кодексінің 108

және 109-баптары ("денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру" және "ұрып-соғу") Қылмыстық кодекстен Әкімшілік кодекске көшті.

Қазіргі таңда әкімшілік құқық бұзушылықтардың ішінде ең көп таралған құқық бұзушылықтардың бірі – ұрып – соғу болып табылады.

ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 73-2-бабына сәйкес, ұрып-соғу бұл тән ауруына ұшыратқан, бірақ денсаулыққа жеңіл зиян келтіруге әкеп соқпаған ұрып-соғу немесе өзге де күш қолдану әрекеттерін жасау деп түсіндірілген.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы мақалаларды кемсітпеу әуесқой адамдардың өмірін жеңілдетуі тиіс. Бірақ парадокс-бұл дәл қазір үй тирандарының құрбандарында оларды қысқа мерзімде торға жіберу мүмкіндігі пайда болды.

Ұрып - соғу деп біз әйел адамның, не ер адамның денсаулығына жеңіл зиян келтіруді не күш қолдануды айтамыз[2]. Бірақ та, статистикаға сүйенсек, қазіргі кезде ең көп соққыға жығылатындар, бұл - әйел адамдар.

ВОЗ – дың мәліметінше әлемде әрбір үшінші әйел тұрмыстық ұрып – соғуға тап болады. Бұл алаңдатарлықтай мәселе. Ал Қазақстанда әйелдердің 66% пайызы үйлерінде тұрмыстық ұрып – соғуға тап болған[3].

Ұрып – соғудың белең алу себептері: күйеуінің алкогольдік, психотроптық заттарды тұтынуы; мемлекеттің әйел адамның құқықтарын қорғауға көп назар аудармаулары; заңның әлсіздігі; бұл мәселені сотта татуласу арқылы шешу және т.б. Данат Ахметовтің әйелдерді ұрып – соғуға байланысты пікірі ұнамады, оның айтуынша: әйелдерді дәстүр бойынша қамшымен ұру қажет деген пікір білдірді. Бірақ та, әйел адамды еркек ұрмастан бұрын, оның болашақ ана екенін және ер адамға жат қылық екенін ескеруі қажет. Әкімшілік құқық бұзушылықтарды қарау сотына тәжірибеге барған кезде, сондай жағдайға тап болдым. Бірақ та, сот оларға татуласу, яғни кешірім сұрау арқылы және бұл процеспен бастарыңызды ауыртпайық, татуласу шешіміне келуге кеңес берді. Ал заңнамаға сәйкес бұл жағдайда он айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға не он тәулікке дейінгі мерзімге әкімшілік қамаққа алуға болатын. Сол кезде, күйеуі сабасына келер деп ойлаймын.

Сонымен қатар, еркектер арасында да бұл құқық бұзушылық та байқалады. Бұл құқық бұзушылыққа бару себептері: алкогольдік ішімдік, басқа біреуді ұру арқылы басқалардың алдында өзін күшті болып көрсету, әйелге таласу және тағы да басқа.

Тұрмыстық ұрып – соғу балаларға да көп қолданылады. Бірақ та ол латенттік қылмыстық құқықбұзушылықтардың бірі болғандықтан, бұл мәселе туралы ешкім құқық қорғау органдарына хабарламайды. Бізде баланы ұрмасаң бетімен кетеді деген стереотип қалыптасып кеткен. Сол себепті балалар тұрмыстық ұрып – соғудан зардап шегеді және олар бұл жағдай туралы ешкімге айтпайды. Зерттеулерге сүйенсек, Қазақстанда балалардың 50% пайызы тұрмыстық ұрып – соғуға тап болады. Бұл құқықбұзушылыққа бару себептері: отбасының алкогольдік және есірткі заттарын тұтынуы, баланы ұрып – соғу арқылы тәрбиелеу. Баланы үнемі соққыға жықса, баланың психикасы бұзылып, денсаулығы нашарлай бастайды. Өзі де отбасы болған соң бұл әрекетті отбасынан көріп қайталайтын болады, « ұяда не көрсен, ұшқанда соны ілерсің » деп босқа айтпаған. Баланы ұрып – соқпай болашақта тәрбиелі, үлгілі азамат не азаматша болып тәрбиелеуге болады. Бірақ та, қазіргі ата – аналардың жеткілікті білімі болмағандықтан ба, ондай нәрсені түсінбейді.

Қорытындылай келе, Қазақстанда ата – аналарға баланы тәрбиелеуге байланысты психологтардың жұмысын ұйымдастырулары керек деп ойлаймын. Сонымен қатар, ата – аналарға тегін баланы тәрбиелеуге байланысты кітаптар тарату қажет. Ал, әйел адамдардың тұрмыстық ұрып – соғу мәселесіне келсек, Қазақстанда заңды күшейтіп, ер адамдар арасында агитация жүргізулері керек. Қазақстан мемлекеті болашақта әйел адамдардың құқықтарын қорғауда баса назар аударулары тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Е. Алауханов «Қылмыстық құқық». Алматы, 2001
2. «Әкімшілік құқықбұзушылық туралы». Алматы, 2020
3. <http://the-steppe.com>

ӘОЖ 339

КАСПИЙ АЙМАҒЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН ҰЛТТЫҚ БАСЫМДЫҚТАРЫ ЖҮЙЕСІНДЕ АЛАТЫН ЕРЕКШЕ ОРНЫ

Муташова Д.Т., студент

Ғылыми жетекші: Исақұлова А.Т.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Каспий аймағы Қазақстан Республикасы үшін ерекше маңызға ие. Мұнай мен газдың айтарлықтай қоры, халықаралық көліктік байланыстарды дамытуға мүмкіндік беретін қолайлы геосаяси жағдай, сондай-ақ бірегей биологиялық ресурстар мен рекреациялық аймақтардың болуына байланысты Каспий маңы республикалары еліміздің сәтті дамуының маңызды құрамдас бөлігі, Қазақстанның ұзақ мерзімді экономикалық өсуіне оң динамиканы қамтамасыз ететін негізгі энергетикалық база болып табылады.

Түйінді сөздер: Каспий аймағы, геосаяси жағдай, көмірсутек ресурстары, жаһандану, ифрақұрылым.

КСРО ыдырағаннан бері жиырма жылдан астам уақыт ішінде Каспий аймағындағы геосаяси жағдай күрт өзгерістерге ұшырады. Өңірдегі ахуалға Каспий теңізінің халықаралық-құқықтық мәртебесін, Каспий маңы елдерінің күшейтіліп отырған милитаризациясын, сондай-ақ экологиялық проблемаларды көпжақты негізде анықтау әрекеттері едәуір әсер етті. Каспий теңізінің биоалуантүрлілігін сақтау мәселелері өзекті болды. Алайда, көмірсутек ресурстары, оларды өндіру ауқымы мен сыртқы нарыққа тасымалдау тәсілдеріне қатысты мәселелер Каспий аймағындағы қазіргі геосаяси жағдайға шешуші әсер етті.

Каспийде көмірсутегі шикізатын өндіру және тасымалдау жаһандық деңгейге жетті. Сонымен қатар, күтілетін қосымша және әр түрлі болжамдарға сәйкес әлемдік энергетикалық нарықта мұнай мен газдың едәуір көлемі аймақтың алдағы онжылдықтарда Каспий ашық кеңістігінде өрбіуі мүмкін геосаяси бәсекелестіктің жаңа сатысында тұрғандығын көрсетеді. Сонымен қатар, көмірсутектердің қосымша көлемін күту құбырлар жобаларын одан әрі жүзеге асыру жоспарларымен тығыз байланысты.

Каспий маңы елдеріндегі өндіріс қарқынын, құбырлар жобаларын іске асыруды және аймақтық емес мемлекеттердің қатысу дәрежесін алдын-ала бағалау Каспий маңы аймағының геосаяси дамудың жаңа кезеңіне аяқ басты. Өңірдегі геосаяси ахуал жоғары деңгейдегі белгісіздікпен сипатталады, өйткені Каспий жағалауындағы елдерде көмірсутегі өндірісінің нақты динамикасын бағалау өте қиын. Соған қарамастан, мұнай мен газдың қосымша көлемдерін күту олардың тасымалдау маршруттарын бақылау үшін геосаяси күрестің жоғары қарқындылығын анықтайды. Бұл бәсекелестікке аймақтағы елдер, аймақтан тыс мемлекеттер де тартылатын болады, олар үшін құбырлар геосаяси жағдайға әсер етудің тиімді құралы болып қала береді. [1]

Келесі онжылдықта Каспий аймағындағы геосаяси жағдай елеулі өзгерістерге ұшырауы мүмкін. Бұл кезең Қазақстанда, Түркіменстанда және Әзірбайжанда көмірсутегі шикізатын өндіруді бастайтын кезең. Мұнай-газ құбырларының сәтті аяқталуы, сондай-ақ Каспий маңы елдерінен келетін экспорттық ағындардың географиясы мен көлемін кеңейтетін перспективалық жобаларды іске асыру олардың дамуының сәттілігіне байланысты. Бұл фактор негізінен Каспий аймағындағы геосаяси жағдайды анықтайды, ол көптеген себептер бойынша бұрылыс кезеңінде және көмірсутегі шикізатының экспортына қол жеткізу және бақылау бойынша аймақтан тыс мемлекеттердің бәсекелестігіне негізгі әсер етеді.

Әлемдік сауда-экономикалық саладағы жағдайдың талдауы көрсеткендей, қазіргі әлем өзінің дамуының ең күрделі кезеңдерін өткеруде. Жаһандану жүйелік дағдарыс дәуіріне аяқ басты. Протекционизмнің, «сауда соғыстарының» өсуі және әлемдік экономиканың аймақтандыру процестерінің күшеюі байқалады. Сонымен бірге, халықаралық қатынастардың барлық қатысушылары жаһандық құлдыраудың алдын алу және әлемдік экономика мен сауданы дамудың жаңа деңгейіне шығару үшін келісілген іс-қимыл жасау қажеттілігін айқын түсінеді.

АҚШ пен Қытайдың арасындағы айырмашылықтарды жеңуге және жан-жақты сауда-экономикалық және инвестициялық келісім жасасуға күш салу маңызды, шешуші рөл атқара алады. Егер АҚШ-Қытай келісімі орын алса, бұл бүкіл әлемдік экономика мен сауда үшін қуатты сигнал болады.

Халықаралық тәжірибені ескере отырып, Қазақстан бастапқыда бәсекелік артықшылықтарын табиғи ресурстар мен географиялық орналасу түрінде, нарықтық бағдарлы даму моделін қалыптастырумен қатар пайдалануды атап көрсетті.

Соңғы онжылдықта Қазақстанның қарқынды экономикалық өсуі көп мөлшерде табиғи ресурстармен, әсіресе көмірсутек қорымен қамтамасыз етілді. Өндіруші сектордан түсетін табыстың бір бөлігі отандық экономиканың дамуына, әртараптандыруға және инновациялардың дамуына бағытталды.

Соңғы жылдары әлемдік мұнай мен металлға сұраныстың күрт төмендеуі елдің және халықтың кірістеріне, еңбек нарығына, макроэкономикалық және қаржылық көрсеткіштерге, сондай-ақ қызмет көрсету, көлік және сауда сияқты басқа да байланысты және қызмет көрсететін бірқатар салаларға теріс әсер етті.

Осыған орай, қарқынды өсуді қамтамасыз ету біршама уақытты, күрделі қалпына келтіруді және экономикалық жағдайды жан-жақты реформалауды қажет етеді.

Халықаралық тәжірибе көрсетіп отырғандай, бір онжылдықта экономиканың құрылымын түбегейлі өзгерту және дамыған елдерге тән жоғары сапалы институционалды орта қалыптастыру мүмкін емес. Бұл ұзақ мерзімді жүйелі экономикалық реформаларды, инвестициялар мен жаңа технологиялардың едәуір ағымын, сондай-ақ инфрақұрылымды жедел дамытуды және кадрлық қолдауды қажет етеді. Мәдени және психикалық мінез-құлықтың өзгеруі және қоғамның дәстүрлі құндылықтарын жаңғырту одан да көп уақытты қажет етеді.

Әлемде сәтті дамудың әмбебап формуласы жоқ. Сонымен бірге, халықаралық тәжірибе экономикалық перспективаларға оң әсер етуі мүмкін негізгі қағидаттар мен тәсілдерді шығаруға, ең жақсы практикалық тәжірибе мен құралдарды пайдалануға мүмкіндік береді.

Едәуір ресурстық әлеуетке ие, сонымен бірге көмірсутек шикізатын, меншікті өнімдерді және транзиттік тауарларды Еуропа мен Азия нарықтарына тасымалдауға мүмкіндік беретін ерекше географиялық орны бар Каспий аймағы Қазақстанның ұлттық басымдықтары жүйесінде ерекше орын алады. Каспийде өзінің ұлттық мүдделерін ескере отырып, Қазақстан геосаяси себептерді де, экономикалық тиімділікті

де басшылыққа алады. Үлкен бөлігі Каспий теңізінің қазақстандық секторына тиесілі көмірсутегі шикізатының ең үлкен қорының болуы су қоймасының халықаралық-құқықтық мәртебесін анықтау мәселесін өзекті етеді. Олардың географиялық орналасуының экономикалық перспективаларын түсіне отырып, Каспий аймағының елдері порттық инфрақұрылымын белсенді дамытуда. Каспий теңізі бүкіл еуразиялық континенттің көліктік-логистикалық жүйесінде маңызды рөл атқарады және қазіргі уақытта Қазақстан Еуропа мен Қытай арасындағы, соның ішінде Парсы шығанағы елдерімен қысқа мерзімде тауарлардың қозғалысын қамтамасыз ете алатын ірі инфрақұрылымдық жобаларды жүзеге асыруда.

Қазақстан және Орталық Азияның басқа елдері үшін халықаралық көлік қатынасының рөлі ерекше болып қала берді және қалады. Қарқынды әлемдік ағындардан алыстау, коммуникацияның кең дамымауы салдарынан оңтүстік және шығыс көршілерден салыстырмалы оқшаулау әлеуетті серіктестермен толық көлемді сауда-экономикалық және басқа да қатынастарды дамытудың негізгі факторы болып табылады.

Орталық Азия елдерінің бәсекеге қабілеттілігі, экономикалық тартымдылығы, аймақ мемлекеттерінің көршілермен және тұтастай халықаралық қауымдастықпен толыққанды өзара іс-қимылының геосаяси перспективалары осы аспекспен айқындалады.

Қазіргі уақытта Каспий маңы аймағының жаһандық геосаяси және геоэкономикалық координаттар жүйесіндегі маңызы күн санап артып келеді. Каспийдегі сауда-экономикалық ынтымақтастықтың үдемелі дамуы, сондай-ақ аймақтық қауіпсіздіктің тұрақты жоғары деңгейін қамтамасыз ету, жаңа Жібек жолының бағыттары өтетін Каспий маңы мемлекеттерінің мүдделеріне толықтай жауап береді. Бұл туралы Қазақстанның тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаев бірнеше рет айтқан: «Бірлескен даму арқылы тұрақтылық» деп аталатын тәсіл бүгінде ондаған елдердің экономикалық мүдделерін көрсететін халықаралық ынтымақтастықтың тартымды нысаны болып табылады. Осыған байланысты, қазір Жібек жолының белгілі бір контурлары көрініп тұрғанда, осы макроөңірлік ынтымақтастықты бірлескен стратегиялық үйлестіру қажет. Сондай-ақ, «Жібек жолы» бастамасын іске асыру бізге барлық аймақтарды жаңа бағытта орналастыруға мүмкіндік береді».

Каспий аймағы Қазақстан Республикасы үшін ерекше маңызға ие. Мұнай мен газдың айтарлықтай қоры, халықаралық көліктік байланыстарды дамытуға мүмкіндік беретін қолайлы геосаяси жағдай, сондай-ақ бірегей биологиялық ресурстар мен рекреациялық аймақтардың болуына байланысты Каспий маңы республикалары республиканың сәтті дамуының маңызды құрамдас бөлігі, Қазақстанның ұзақ мерзімді экономикалық өсуіне оң динамиканы қамтамасыз ететін негізгі энергетикалық база болып табылады. [2]

Каспий теңізінің халықаралық-құқықтық мәртебесін бекітетін бірыңғай құқықтық құжаттың негізінде, Каспий аймағындағы халықаралық қатынастар жүйесі тұтастай қалыптасып, жұмыс істеуде. Ол үш негізгі қағидатқа негізделген: модификацияланған орта сызық бойымен теңіздің түбін ұлттық секторға бөлу, жалпы пайдаланудағы су бағанын сақтау және Каспий маңындағы елдер арасындағы қатынастарға, әсіресе делимитация және әскери-саяси қауіпсіздік мәселелеріне үшінші елдердің араласпауы.

Каспий маңы аймағының және оның сыртқы экономикалық байланыстарының қазіргі дамуының шешуші факторы аймақтық экономиканың стратегиялық ресурстарға, атап айтқанда мұнайға деген әлемдік сұранысына, демек, халықаралық қатынастардың сыртқы саясатының жағдайына тәуелділігі болып табылады.

Каспий аймағы Қазақстанның экономикасы мен сыртқы сауда құрылымын қалыптастыруда үлкен рөл атқарады. Тәуелсіздік кезеңінде Қазақстанның сыртқы сауда қатынастарындағы негізгі басымдықтары айқындалды. Еуропа елдерімен және Қытаймен қатар, Қазақстанның ірі сауда серіктестері ондығына Каспий маңы мемлекеттері - Ресей мен Иран кіреді.

Қазақстанның сыртқы саудасының географиясы энергияға деген сұраныстың жаһандық өсу тенденцияларының, сондай-ақ Қазақстан Республикасының экспорттық-импорттық саясатының екі негізгі бағытын - Еуропа мен Азияны құрған Еуразиялық континенттің орталығында елдің аумақтық орналасу ерекшеліктерінің әсерінен дамыды. Қазақстан сыртқы сауда бағытын таңдай отырып, аймақтағы геосаяси және геоэкономикалық жағдайдың өзгеруіне ықпал ете алады. Қазақстанның Каспий маңы елдері интеграциясы процестеріне қатысу ерекшелігі - оның Еуразия елдері арасындағы ынтымақтастық мәселелеріндегі белсенді ұстанымы. Қазақстан аймақтағы экономикалық интеграцияның өзекті мәселелерін шешуге әсер ете алады, ең алдымен: біріншіден, ол еуразиялық интеграция стратегиясына сүйенеді; екіншіден, Каспий экономикалық жүйесінің тұрақтылығына мүдделі барлық аймақтық одақтарға қатысады - ТМД, Беларусь, Қазақстан, Ресей Кеден одағы, ЕурАзЭҚ, үшіншіден, ол БҰҰ және басқа да халықаралық одақтардың мүшесі бола отырып, АҚШ, Орталық Азия елдері, Қытай, Үндістан және аймақтың басқа елдері арасында делдал бола алады; төртіншіден, Қазақстан Каспийдің экономикалық және экологиялық тұрақтылығын қамтамасыз етуге бағытталған бірқатар бастамалардың авторы, оны аймақтағы көптеген елдер қолдайды.

Қазақстанның Каспийдегі интеграциялық процестерді жеделдетудің нақты мүмкіндіктері бар: жекелеген аймақтық одақтар шеңберіндегі аймақ елдерінің ұстанымдарын жақындастыру; Каспий аймағына қатысты ортақ ұстаным қалыптастыру. Аймақ елдерінің экономикалық интеграциясының негізгі міндеттері негізгі мәселелерді шешу жолында тұруы керек: Каспий маңы аймағының отын-энергетикалық жүйесін жаңғырту; дүниежүзілік нарыққа энергияны жеткізудің экспорттық бағыттарын әртараптандыру.

Каспий маңы аймағының экономикасының перспективаларын айқындайтын энергетикалық нарық дамуындағы негізгі әлемдік тенденцияларға мыналар жатады: энергияны әлемдік тұтынудың артуы; энергия жеткізушілер арасындағы бәсекелестіктің артуы; жаһандық ойыншылардың - көмірсутегі нарығындағы американдық және еуропалық компаниялардың рөлінің өзгеруі; Каспий көмірсутегі шикізатын бақылау және тасымалдау бойынша ресейлік монополиядан айрылу; Батыс энергетикалық компанияларының Орталық Азиядағы жетекші позицияларын жоғалту; Қытайдың көмірсутекті тұтынудың негізгі нарығы ретінде пайда болуы. [3]

Осылайша, қазіргі уақытта Қазақстан Каспий аймағының аймақтық интеграция процестерін қарқынды жүргізуге және аймақтың жаһандық экономикалық перспективаларына әсер ете отырып, энергетика саласындағы ынтымақтастықтың негізгі бағыттарын құра алатын негізгі субъектілердің біріне айналуға.

Каспий теңізі аймағындағы және Каспий маңындағы қазіргі саяси, әскери, экономикалық және экологиялық жағдай Қазақстанның ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету міндеттерімен тығыз байланысты. Каспийде Қазақстанның ұлттық мүдделерін іске асыру келесі басым бағыттар бойынша жүзеге асырылатындығын атап өткен жөн.

Геосаяси бағыт - аймақтағы көмірсутек шикізатының үлкен қорларын игерудің жедел қажеттілігі Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін анықтау мәселесін көтерді. Каспийдің халықаралық-құқықтық мәртебесі туралы конвенцияның қолайлы нұсқасына қол жеткізу үшін Қазақстан территориялық теңізді, балық аулау аймағын және ортақ су

айдынын құруды ұсынды. Сонымен бірге, Каспий маңы елдері арасындағы сенім деңгейін арттыру, сондай-ақ жаңа сынақтар мен қауіп-қатерлерге қарсы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында Каспий маңы аймағын дамытудың бірыңғай бағытының негізін жасау мақсатында саясат жүргізеді.

Экономикалық бағыт - Каспийдің өндірістік және экономикалық тиімділігі келесі салалардың нәтижелерімен анықталады: мұнай-газ өнеркәсібі - мұнай-газ өндірісі - бұл аймақтың негізгі саласы, оның дамуы көп жағдайда Қазақстан экономикасының оң өсу қарқынын қамтамасыз етеді, бұл өндіріс көлемін тұрақты жоғары деңгейге жеткізуді талап етеді; теңіз инфрақұрылымы, теңіздегі бұрғылау қондырғыларының жеке паркі құрылуда; көлік және логистика - жаһандық коммуникация жүйесіндегі Каспий бассейнінің маңыздылығы оның стратегиялық орналасуымен анықталады. Өңірдің транзиттік әлеуетін неғұрлым толық ашу үшін Қазақстан Республикасы аумағы арқылы жүк және жолаушылар тасымалы көлемін ұлғайтуға бағытталған бірқатар ірі жобаларды іске асыруда.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Жильцов С.С. Состояние и перспективы политики стран Центральной Азии в газовой сфере. Сборник материалов Центральноазиатского газового форума. 25—26 июня 2014 года. Алматы.
2. Кушкумбаев С.К. Трансконтинентальные маршруты Евразии и Казахстан: новые возможности и вызовы.
3. Шайхутдинов М.Е. Геополитические итоги 2018 года и возможные сценарии событий на 2019 год. Часть 1. Трансформация глобальной экономики и торговли.

ӘОЖ 323/324(075)

ЖАСТАР АРАСЫНДА СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Нұрланова Л., студент

Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Мақалада сыбайлас жемқорлыққа қарсы тиімді іс-қимыл жүйесін қалыптастыру үшін ең алдымен қазіргі заманғы жағдайларда оның көріністеріне ықпал ететін негізгі факторлар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті іске мәдениет аясында асыру және олардың алдын алу жолдары қарастырылған.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, мемлекеттік қызметші, саясат, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимыл.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегияның негізгі басымдықтарының бірі – сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет деңгейін қалыптастыру болып табылады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет – бұл адамның саналы және адамгершілікпен сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру қабілеті.

Тұлғаның сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеті дегеніміз, ол сол тұлғаның қоғам қауіпсіздігіне және игілігіне сыбайлас жемқорлықтың зияны туралы білімін қамтитын қасиеті. Ол индивидтің жай ғана сыбайлас жемқорлықты төзбеуі ғана емес, сонымен қатар оны жоюға, онымен күресуге талпынуы.

Яғни, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет дегеніміз ол жемқорлыққа қарсы белсенді азаматтық позиция. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет тұлғада құқықтық шеңберде іс-әрекет етуі үшін белгілі бір біліктіліктердің болуын талап етеді, олар: жемқорлықты әлеуметтік зұлым ретінде тани білуі, сыбайлас жемқорлықпен күрес негіздерін және оның қоғам өмірінің кез келген саласында деңгейін төмендету үшін барлық мүмкіндіктерді пайдалана білуі.

Индивидтің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетінің деңгейі оның тұлға ретінде дамуы деңгейінің айнасы. Яғни, әр бір адам белгілі бір деңгейде сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті болады, ол не төмен, не жоғары деңгейде болуы мүмкін.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыруда өскелең ұрпақпен жұмыс қағидатты маңызды рөл атқарады. Тек жас кезінен мінез-құлықтың сыбайлас жемқорлыққа қарсы стандарттарын енгізу бұл әлеуметтік зұлымдықты жоюға мүмкіндік береді. [1]

Бала кезінен тұлғаны қазақстандық патриотизм және сыбайлас жемқорлықты қабылдамау рухында тәрбиелеу маңызды болмақ. Қазақстандық қоғамның сыбайлас жемқорлыққа қарсы этикасы мен мәдениеті «Мәңгілік Ел» идеологиясының контекстінде қалыптастырылуы тиіс. Дәстүрлі рухани құндылықтар мен үздік халықаралық стандарттардың үйлесімді үйлесуі азаматтардың заңды мінез-құлығының канондарын жаңадан жасауға мүмкіндік береді.

Сыбайлас жемқорлықты ұлттық мәдениетке жат құбылыс ретінде сезіну және қабылдамау – қоғамымыздың сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетінің негізі. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет – бұл жаппай сана және

оның жекелеген элементтері емес. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет – сыбайлас жемқорлықты қабылдамау негізінде жататын осы жүйемен тіпті сәйкес келмейтін құндылықтар жүйесі. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет – адамгершілік пен азғындық (орынды және орынсыз, мейірімділік пен зұлымдық, пайдалы және пайдасыз), құқықтық және құқықтық емес, ақылды және ақымақтық, тамаша және бейберекет призмасы арқылы адами қатынастар әлеміне көзқарас.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет адамның жоғары моральдық, құқықтық, саяси және басқа мәдениеттер негізінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұра білу қабілетін білдіреді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет қазіргі уақытта шынайы қажетті құбылыс мәртебесін иеленеді, оны әлеуметтендіру процесінде қоғамның барлық әрекетке қабілетті мүшелері игеруі тиіс. Тұлғаның сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін қалыптастыру мынаны көздейді:

– сыбайлас жемқорлықтың мәні, оның мазмұны, мақсаттары, субъектілері, нысандары мен түрлері, іске асыру салалары, қоғам өмірінің барлық саласында көріну ерекшеліктері туралы түсінік;

– моральдық-адамгершілік, этикалық мәдениетті тәрбиелеу;

– құқықтық сауаттылық негіздерін қалыптастыру;

– қоғам мүшелерінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлық уәжін ынталандыру;

– мүдделер қақтығысының барлық көріністеріне төзбеушілікті қалыптастыру. [2]

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру негізі ретінде – адамгершілік құндылығын негізге алсақ болады. Адамгершілік - адам бойындағы гуманистік құндылық, әдеп ұғымы. "Кісілік", иізгілік", "имандылық" тәрізді ұғымдармен мәндел. Адамгершілік - адамшылық, каталдықпен салыстырғанда жаксылық тілеу қарым-қатынастары.

Әлеуметтілік, әлеуметтендіру сияқты адамгершілікті қолдау мемлекеттің қызметіндегі институттардың, құқықтың, тетіктердің, тәртіптің, рәсімдердің белгілі бір жай-күйін қажет етеді. Бұл мәселеде өркениеттік біртектіліктің ерекше мәні бар.

Сыбайлас жемқорлықты елдегі адамдар әділетсіздік деп негізді түрде қабылдайды. Бұл жерде әрбір адам өздері байқайтын болмысты оның санасында қалыптасқан тәрбие мен идеологиялық ұстаным негізінде адамгершілік тұрғысынан бағалайтынын тағы да атап өткен жөн. Егер адамгершілік ережелердің кешені жұмыс істемесе, қоғам азғындаған, ал мемлекет – әлсіз болады, егер социум өмірінде мораль тиісті орын алмаса, азғынданған қоғамның болашағы жоқ. Адамгершілік және қылмыстық идеология қақтығысы. Сыбайлас жемқорлықтың жағымсыз қоғамдық құбылыс ретіндегі ерекшелігі қоғамдық процестер өзгерісінде өте жылдам қозғалғыш келеді, оның қауіптілігін елеуі әртүрлі тәртіптің шығындарына әкеледі.

Адамгершілік бастаулары тамыр жайған қоғамда заңдар сақталады, жемқор өзін қолайсыз сезінеді, оның іс-әрекеті шектелген және өзінің қылмыстық мүмкіндіктерін жүзеге асыра алмайды. Басқаша айтқанда, мораль (қолданыстағы мінез-құлық ережелерінің жиынтығы ретінде) және жоғары өнегелі орта жемқордың қылмыстық іс-әрекетін аса қиындатады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру үшін жазалау шаралары жеткіліксіз. Сот тағайындайтын жазаның қаталдығы мен жұрт алдында тұтқындау кезінде қарапайым адам оның алдына қазіргі болмыс қойған қарапайым сұрақтарға жауап табуы тиіс. Өзі байқаған нәрседен адам сыбайлас жемқорлыққа және оның қоғам өмірі мен өзінің өмірлік қағидаттарына жағымсыз ықпалына қатысты өз тұжырымын жасайды. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жазалау тетіктеріне немесе ғылыми зерттеулерге ғана сүйенбеуі тиіс. Адамдардың сыбайлас жемқорлық туралы моральдық құндылықтар негізінде қалыптасатын түсінігін басты мәселе қойған жөн. Тек қана осы жол арқылы мемлекет қарапайым адамдардың «мемлекет» және «сыбайлас жемқорлық билік» ұғымдарын теңдестіруіне жол бермеуі тиіс. Егер соңғысы бұқара халықтың санасында тамыр жайса, онда сыбайлас жемқорлық мыңдаған жемқорлар жазаланса да жойылмайды. [3]

Адамгершілік ұстанымы мықты адам сыбайлас жемқорлықты былайша сипаттайды:

- өзі үшін, өз елі және оның болашағы үшін төнетін нақты қауіп;
- азаматтың өзін азаматты болып табылатын елмен байланыстыруын тоқтатуының бір себебі;
- ұлттық байлықты тонау және қоғамдық сананы бұзу арқылы параға сатып алу және заңсыз баюдың қылмыстық сызбасы;
- мемлекеттің құрылысына, өнегелік құндылықтарына қол сұғатын және бұқара санасына жалған құндылықтарды енгізу үшін жағдайлар жасайтын қылмыстық идеологияны заңсыз енгізу;
- заңдар жұмыс істемейтін және әділдікке орын жоқ әділетсіз өмір.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тәрбиелеуде заңнаманың сапасы, құқық қолдану нысандары, шарттық міндеттемелерді сақтау, азаматтың құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерін сотта қорғау да маңызды. Моральдық-құқықтық қағидаттарды білу мен ұтымды конформистік сенімдерді үйлестіру – қоғам өміріндегі тәртіптіліктің қуатты факторы. [4]

Қорытындыда сыбайлас жемқорлыққа қарсы сананың, тіпті сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің деңгейі тұлға мен қоғамның сыбайлас жемқорлықтың тұрақсыздандыру күшін сезіну дәрежесіне байланысты екенін белгілеуге болады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің міндеті – сыбайлас жемқорлыққа нөлдік төзімділікті білім алушы жастардың азаматтық позициясы ретінде бекіту,

сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға берік иммунитетті нықтау, оларды жария түрде жоққа шығару болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы: Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы. <http://adilet.zan.kz>
2. Добренков В. И., Исправников Н. Р. Коррупция: современные подходы к исследованию. – М., 2009. – 207 с.
3. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998 ISBN 5-89800-123-9, I том
4. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева и В. Е. Крутских. – 2-е издание, перераб. и дополн.

ӘОЖ 349.6(574)

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК

Озғанбай А., студент

Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Мақалада қоршаған ортаны құқықтық қорғау туралы мәселер мен қоршаған ортаның экологиялық қауіпсіздігі жағдайлары қамтылған.

Түйінді сөздер: қоршаған орта, экология, құқықтық қорғау, табиғат, сыртқы орта, заңнама, жауапкершілік.

Қоршаған орта мен адам арасындағы қатынасты зерттейтін экология ғылымы – бүгінде көп салалы, әрі жан-жақты зерттеуді қажет ететін жалпы ғылымның іргелі салаларының бірі болып отыр. Ал экологиялық ахуалды құқықтық тұрғыдан зерттеу, оның негіздерін қалыптастыру және жетілдіру бүгінгі заман талабы, әрі көп аспектілі күрделі мәселе.

Ал қоршаған ортаны ластанудан құқықтық қорғау – бұл ғылыми еңбектерде зерттелмеген немесе жалпы негізде қарастырылып өткен.

Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 9-ші қаңтарда қабылданған Экологиялық кодексінің 1-ші бабында қоршаған орта – табиғи объектілердің, оның ішінде өзара қарымқатынастағы атмосфералық ауаны, суды, топырақты, жер қойнауын, жануарлар мен өсімдіктер дүниесін, сондай-ақ климатты қоса алғанда, табиғи ресурстардың жанды әрі жансыз жиынтығы деп көрсетеді [1].

Жалпы көптеген ғалымдар өздерінің еңбектерінде қоршаған ортаға әр түрлі анықтамалар бергенімен, олардың түпкілікті мазмұны, ұғымы бір болып келеді. Сондықтан да заңда берілген анықтама толыққанды деп есептейміз.

Бірақ, бұл жерде айта кететін мәселе жоғарыдағы көрсетілген атауды, яғни “қоршаған ортаны” әр жерде әр түрлі келтіреді. Мәселен, бір еңбектерде ол “қоршаған табиғи орта”, – деп келтірсе, бір еңбектерде “қоршаған орта”, – деп, тіпті ертеректе “табиғат” – деп те келтірген.

Бұл мәселеге байланысты бірқатар ғалымдар өз еңбектерінде ортақ тұжырымдар жасаған [2] және соған байланысты бұл атаулардың мазмұны бір болып айтылады немесе қабылданады.

В.В. Петровтың пікірінше “қоршаған табиғи орта” түсінігі табиғат және адамды қоршаған ортадан тұрады. Табиғат адам санасынан тыс табиғи экологиялық жүйеден тұратын және материалдық дүниенің эволюциялық дамуының нәтижесінде пайда болған табиғи орта, объективтік шындық. Табиғи орта – адамның өндірістік қызметінің әсерінен өзгермеген табиғи жаратылыс [3].

Ал “адамды қоршаған орта” деп табиғи ортаның бір бөлігі болып табылатын адамның антропогендік әсерінің негізінде қайта құрылған, органикалық бірлікте тұратын табиғи, модификациялық, трансформациялық экологиялық жүйе танылады [4].

«Қоршаған табиғи орта», «қоршаған орта», «сыртқы орта» терминдері қоршаған ортаны қорғау туралы келісім құжаттарында синоним сөздер ретінде қолданылады [5].

Әр түрлі мемлекеттердің тиісті саладағы заңдарының атауларының өзі әр түрлі болып келеді. Олар: «қоршаған орта», “қоршаған табиғи орта” және «орта».

Сонымен қатар «қоршаған орта» ұғымы, «қоршаған табиғи орта» ұғымынан әлдеқайда кең. Бұған қосымша бүгіндегі барлық табиғатты қорғауға байланысты ұлттық және халықаралық заң актілерінде, тиісті жасанды, әлеуметтік немесе өндірістік ортада пайда болатын қатынастарды реттейтін нормалар бар. Барлық жасанды орта табиғи ортада болатындықтан, олар қоршаған ортаның кең түсінігіне енеді.

Қоршаған ортаның түсінігінде және оршаған ортаны қорғау объектілерінің түсінігінде әлеуметтік, өндірістік ортаны ендіргенімен, заңдағы келесі баптарында сол өндірістік, әлеуметтік ортадағы қатынастарға құқықтық тұрғыдан шектеулер, талаптар, нұсқаулар және міндеттер қалыптастырады. Бұл дегеніміздің өзі сол орталардағы қоғамдық қатынастарды реттеу болып табылады, және қоршаған орта ұғымының қоршаған табиғи орта ұғымынан кең екендігін қайталап көрсетеді.

Сондықтан да «қоршаған орта» атауы, яғни негізгі заңның «қоршаған ортаны қорғау туралы» деп аталуы дұрыс деп есептеймін.

Қорытаа йтқанда Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексінде көрсетілгендей, қоршаған орта – табиғи объектілердің оның ішінде өзара қарым-қатынастағы атмосфералық ауаны, суды, топырақты, жер қойнауын, жануарлар мен өсімдіктер дүниесін, сондай-ақ климатты қоса алғанда, табиғи ресурстардың жанды әрі жансыз жиынтығы.

Бұған қосымша қоршаған ортаны қорғау туралы заңның реттеу объектілері заңның қолдану аясында қайшылықтар тумау үшін аталған заңда айқын көрсетілген.

Сонымен нақты бір тоқтамға келген нақты теориялық тұжырымның және айтарлықтай айырмашылықтың болмауына байланысты «қоршаған орта», «қоршаған табиғи орта», “айналадағы табиғи орта” және «табиғат» деген сөздердің негізгі мәндік ұғымын бір қабылдағанымыз дұрыс.

Осындай анықтамалардың мәндерінің дұрыс қолданылуы, оның мазмұндық шеңберінің айқындалуы – соған байланысты қатынастарды реттейтін заңдардың тиімділігін арттырады. Сондықтан да соңғы кездерде Қазақстанда, басқа да мемлекеттерде заң шығару жұмысы барысында көптеген атаулардың анықтамалары сол заңда нақты айқындалып кетеді. Бұл соңғы кездегі заң шығару жұмысындағы жетістіктердің бірі.

Сонымен «қоршаған ортаның» мәнін ашып алып, енді “қоршаған ортаны қорғау” деген ұғымды қарастырайық.

Жоғарыда айтып өткеніміздей, бұл ұғым да әр түрлі атау яғни «табиғатты қорғау», «қоршаған ортаны қорғау», «айналадағы ортаны қорғау» деп келтіре отырып, көптеген ғалымдар ол туралы өздерінің пікірлерін қалдырған.

Табиғатты қорғау – өмір сүріп отырған адамдардың, олардың ұрпақтарының материалдық және рухани қажеттілігін өтеуге байланысты, Жер ресурстарын және оның айналасындағы космостық кеңістікті тиімді пайдалануға, сақтауға және қалпына келтіруге, өмір сүруге қолайлы жағдай жасауға бағытталған, құқықтық, экономикалық, өндірістік-техникалық, әкімшілік-шаруашылық, қоғамдық және мемлекеттік шаралар жүйесі болып табылады.

Табиғатты қорғау – табиғаттың өзіндік болмысын сақтау немесе оны қалпына келтіру арқылы табиғи ресурстарды ысырапсыз пайдалану үшін құрылған мемлекеттік жүйедегі қоғамдық шара. Ол әр түрлі тәсілдермен жүзеге асырылады. Соның бірі – айналадағы табиғи ортаны құқықтық қорғау.

Қоршаған табиғи ортаны қорғау – мемлекеттің экологиялық қызметінің бір түрі және ол бірнеше жаратылыстану, экономикалық, санитарлық-гигиеналық, ұйымдық басқару, мәдени тәрбиелеу әдістері арқылы жүзеге асырылады деп көрсетеді [6].

Ұлттық қауіпсіздіктің қазақстандық моделінде де мемлекет мүддесі басым тұр. Өзіндік ұлттық қауіпсіздік концепциясын талдап жасау мемлекеттің одан әрі дамуының және құйқылжыған геосаяси ахуалдар жағдайында дұрыс бағдар ұстау қажеттілігінен келіп туды. Әлем тәжірибесі көрсетіп отырғандай, ұлттық қауіпсіздік концепциясын қабылдау пікірталас сипатына ие емес, оны айтасыз, ол тіптен қоғамның барлық тараптарының бұл өреде келісімге келуін де талап етпейді, мұның өзі аталған мәселені билік басындағы төбе топ жемісіне жатқызады. Осы жерде Ресей стратегиялық зерттеулер институтының сарапшысы И.А.Николайчуктің бір пікірімен келіспеске болмайды. Оның айтуынша, билік басына келген кез келген саяси топ ұлттық қауіпсіздік концепциясын өз саяси ерікжігері, өз мүддесі және өзінің идеологиялық позицияларына сәйкес талдап жасайды.

Бізде қабылданған “Қазақстан Республикасы ұлттық қауіпсіздігі туралы” заңына талдау жасау Қазақстанның өмірлік маңызы бар ұлттық мүдделері, ықтимал қатер және олардан қорғану жолдары нақпа-нақ айқындалғандығына қарамастан, заңды жасаушылар кейбір баптар бойынша дамудың ұтымды перспективаларын тірек еткеннен гөрі қазіргі саяси конъюнктураға иек сүйеп кеткендігі байқалады.

Қазақстандағы ұлттық қауіпсіздік концепциясы, ең алдымен, елдің ұлттық қауіпсіздігі мән-мазмұнын айқындауға алып баратын жолдың басы – республиканың ұлттық мүддесіне деген ресми көзқарастар жүйесі ретінде қаралады, сондай-ақ ол мемлекеттің ішкі және сыртқы әлеуетін айқындап отырады. Осыдан келіп, Қазақстанның ұлттық мүддесі деп, қанағаттандырылуы мен қорғалуы елдің өмір сүруі ғана емес, ілгері даму үшін де қажет шарт болып табылатын қазақстандық әлеуметтік мәдени қауым мүшелерінің баршасына ортақ қажеттіліктер мен мүдделер жиынтығын түсінген жөн. Бұл қажеттіліктер республиканың әлеуметтік-экономикалық және саяси құрылыс ерекшеліктерінен, оның экономикалық даму деңгейінен, халықаралық және аймақтық еңбек бөлінісіндегі тарихи қалыптасқан орнынан, жағырафиялық орналасуының, ұлттық және мәдени дәстүрлерінің ерекшелігінен, яғни геосаяси факторлар алуандығын құрайтын нәрсенің баршасынан туындайды.

Қазақстандық өзіндік ұлттық мүддесінің, ұлттық құндылықтары мен өмір салтының бекемделу процесіне, сондай-ақ анық және ықтимал сыртқы-ішкі қатерлерді анықтау ісіне ішкі саяси факторлар едәуір дәрежеде әсер етті. Мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігінің негізгі параметрлерін қараған жерде ішкі саяси факторларға екпін түсіру әсте де кездейсоқ емес, өйткені Қазақстанның өз ұлттық мүддесін қорғап қалу мүмкіндігі, түптеп келгенде, тәуелді болып келген елдің әлеуетін дәл солар белгілейді.

“Экологиялық қауіпсіздік” пен “қоршаған ортаны қорғау ұғымдары бір мазмұндас болып келгенімен, екі ұғымның бір-бірінен айырмашылықтары бар.

Қоршаған ортаны қорғау өзіне тиісті институттары (экологиялық мониторинг, экологиялық сараптама т.б.) арқылы динамиканы құраса, ал экологиялық қауіпсіздік – табиғатты тиімді, кешенді пайдалану және қоршаған ортаны тиісті деңгейде қорғалу нәтижесін құрайды”.

Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету – экологиялық қауіпті жағдайларды және олардың салдарларын жою, алдын алу әрекеттерінің жүйесі болып табылады.

Осы анықтама негізінде экологиялық қауіпсіздік ұғымының, қоршаған ортаны қорғаудың түсінігінен әлдеқайда кең екендігін анықтаймыз. Мұнда экологиялық қауіпсіздіктің объектісі болып, ең алдымен адам және оның мүдделері назарға алынады. Яғни қоғам табиғаттың ара қатынасындағы жүйеде адам экологиялық қауіпсіздіктің басты феномені болып табылады. Демек бұл саладағы қоғамдық қатынастарда адам бір уақытта экологиялық қауіпсіздіктің субъектісі әрі объектісі болып қатысады. Ал қоршаған ортаны қорғаудың объектісіне жер, жер қойнауы, су, атмосфералық ауа, орман және басқа да өсімдіктер дүниесі, жануарлар әлемі, табиғи экологиялық жүйе, климат және озонды қабат жатады. Қоршаған ортаны қорғау саласында адам қоршаған ортаны қорғау мен табиғи ресурстарды пайдалануға байланысты қоғамдық қатынастардың тек субъектісі ғана болады.

Нарықтық экономика тұсында экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін нормалардың тиімділігін арттыруға мынандай екі маңызды мәселе бар. Біріншіден, заң актілерінде меншік түріне қарамастан барлық шаруашылық субъектілеріне қоршаған ортаны қорғауға байланысты бірдей талап қойылуы керек. Әскери немесе басқа да қорғаныс салаларына ерекше жағдай жасау болмауы тиіс.

Адамның қоғамдық өмірі саласының кең ауқымына қарамастан, оның көпқырлылығы, оның негізгі қызметі табиғат аясында, мекендеуінің табиғи ортасында өтеді. Адам табиғатпен тыныстайды, оның өмір сүруінің көздері де осында. Өзінің терең мәні жағынан табиғат пен қоғам өзектес.

Экологиялық ілімді мемлекет, оның органдары тікелей қызметінде пайдаланады. Бұл қатынастар үшін сипатты болатын билік сипаты маңызды болып табылады, ол қоғамдық өмірдің нақты саласында мемлекет жүргізетін саясат арқылы көрінісін табады.

Экологиялық саясаттың элементтері арасынан тұжырымдама нормативтік – құқықтық базаны жетілдіру; экологиялық басқаруға қатысу жөнінде қоғамдық ұйымдарды тарту, табиғат қорғау шараларын жүргізуге қаржы – экономикалық саясатын өзгерту, халықаралық экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында халықаралық ынтымақтастықты дамыту қажеттігін атап көрсетеді.

Халықаралық құқық тәжірибесі мынаны көрсетіп отыр: бірқатар мемлекеттердің заңнамасында экологиялық саясатты жүргізудің тәртібі мен шарттарын реттейтін заңдар қабылданған. Бұл актілерде экологиялық басымдықтарды жариялаудан басқа, осы қызмет жүктелетін ұйымдық мемлекеттік құрылым тікелей көрсетілген, ол оның экономикалық тетігін, сондай-ақ ықпал етудің заңдық тәсілдерін қамтамасыз етеді.

Қазақстан Республикасының экологиялық саясаты мемлекеттік, ұзақ мерзімді бағдарлама ретінде әлі де болса қалыптаса қойған жоқ, қалыптаспаған, өзінің құқықтық мәртебесі жоқ, жаңадан орнығу сатысында болып отыр. Бағдарламаны қамтамасыз етуге бағытталған факторларды анықтау керек. Ол факторларға:

- ұйымдық қамтамасыз ету;
- құқықтық қамтамасыз ету;
- экономикалық қамтамасыз ету;
- халықаралық қамтамасыз ету факторлары жатады.

Тек осы шарттарды біріктіріп қана экологиялық саясаттың тиімділігі туралы айтуға болады. Қазақстан Республикасында қоршаған ортаны, экологиялық қауіпсіздік

мәселелерін басқаратын саны көп, құрамы күрделі мемлекеттік орындар жұмыс істейді. Олар қоршаған ортаның ластануына, улануына, табиғат байлықтарының ысырап болуына қарсы, табиғатты пайдалануды және қорғауды тәртіпке салу үшін көп еңбек етуде.

Туған табиғатты аялап, халқымыздың болашағын ойлау абыройлы борышымыз және жауапты міндетіміз.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1.Қазақстан Республикасының Экологиялық Кодексі 9 қаңтар -5б.
- 2.Дубинин А.С. Экологическая напряженность и генофонд человека // под общ. Ред. М.Я. Лемешьева – Москва, «Прогресс», 1990. – с.37.
- 3.Петров В.В. Экологическое право России. –Москва. «Прогресс», 1995. – с.98
- 4.Культелеев С. Т. Экологическое право РК–Алматы. 2003. –с.98
- 5.Әбдез Стамқұлұлы. Қазақстан Республикасының экология құқығы. – Алматы.– 126б.
- 6.Байдельдинов Д.Л. Экологическое законодательство Республики Казахстан. – Алматы.1995. – с.108.

УДК 347.7

ПРОБЛЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЗАЩИТЫ ПРАВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ

Орынбасаров Т., студент

Научный руководитель: Ахметова Б.С.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. Данная статья рассматривает проблемы повышения эффективности защиты прав предпринимателей, анализ действующих нормативно-правовых актов Республики Казахстан о правовом регулировании отношений, возникающих при осуществлении гражданско-правовой защиты прав предпринимателей. А также рассматриваются основные способы и механизмы защиты прав и законных интересов предпринимателей;

Ключевые слова: предпринимательская деятельность, юридическое лицо, медиация , мировое соглашение, партисипативная процедура

В соответствии с п. 4 статьи 26 Конституции РК, каждый имеет право на свободу предпринимательской деятельности, свободное использование своего имущества для любой законной предпринимательской деятельности[1].

Для развития предпринимательства и для того, чтобы у конкретного индивида появился стимул к предпринимательской деятельности, в общественном менталитете должна присутствовать установка на предпринимательские ценности. По мнению западных экономистов-экспертов, в этих условиях обязанность государства состоит в том, чтобы вознаградить индивидуальную инициативу посредством проведения соответствующей налоговой, финансовой, экономической, таможенной политики. Исходя из актуальности необходимо изучить вопросы гражданско-правовой защиты предпринимательской деятельности.

Очевидным является факт, что предпринимательство не может развиваться без активного участия и поддержки государства, которое нельзя рассматривать как антипод рынку. Соотношение публичных и частных интересов при правовом регулировании предпринимательской деятельности должно выражаться в стимулирующем воздействии, которое предоставляет возможность субъектам предпринимательства эффективно развиваться и при этом обеспечивает государственные потребности в финансовых ресурсах.

Изучение вопросов правовой защиты субъектов предпринимательской деятельности обусловлено несколькими обстоятельствами объективного и субъективного порядка. Поскольку при осуществлении защиты прав субъектов предпринимательской деятельности затрагиваются частные и публичные интересы. Проблема защиты прав субъектов предпринимательской деятельности в условиях рыночной экономики заключается в том, что необходимо в рамках закона эффективно и квалифицировано защитить интересы лица, осуществляющего предпринимательскую деятельность. Вышеизложенные обстоятельства обусловили необходимость, своевременность и актуальность проведения исследования, предопределили выбор его темы, предмета, цели и задач.

Защита прав и законных интересов предпринимателей - это предусмотренная законом система мер, направленная на то, чтобы обеспечить неприкосновенность права, его осуществление, восстановление в случае нарушения и ликвидацию последствий нарушения. Согласно ст.303 Предпринимательского кодекса РК Защита прав субъектов: в арбитраже; посредством применения медиации; в порядке партисипативной процедуры[2].

Согласно ст. 2 Гражданского кодекса РК, в которой закреплён один из основных принципов гражданского права - недопустимость вмешательства кого-либо в частные дела. Одно из значений данного принципа - запрет органам власти и управления влиять на то, как предприниматели распоряжаются своим имуществом, делят свою прибыль, используют доходы. В соответствии с данным принципом также не требуется получения чьих-либо разрешений, согласия, предоставления информации, если подобного рода требования непосредственно не установлены законом[3].

В сфере отношений, регулируемых гражданским законодательством, предприниматели вправе совершать любые действия, кроме тех, которые запрещены законом.

Защита прав и законных интересов предпринимателей - это предусмотренная законом система мер, направленная на то, чтобы обеспечить неприкосновенность права, его осуществление, восстановление в случае нарушения и ликвидацию последствий нарушения. Статья 303 ПК определяет органы, осуществляющие защиту права, средства (способы) и порядок защиты - суд, арбитражный, посредством применения медиации и партисипативной процедуры[2].

В частности, для малых предприятий актуальны проблемы создания здоровой конкурентной среды с более крупными компаниями, поскольку в большинстве случаев у малых предприятий нет ни сил, ни средств противостоять недобросовестной конкуренции, приобретающей в последнее время все более жесткие формы. Совершенствование нормативно-правовой базы, направленной на развитие и поддержку предпринимательства в РК и создание условий для добросовестной конкуренции необходимо для развития этого сектора экономики.

Предметом защиты в сфере предпринимательской деятельности являются нарушенные или оспариваемые права и законные интересы лиц, осуществляющих подобную деятельность.

В юридической литературе различаются понятия «защита» и «охрана» субъективного права или охраняемого законом интереса. Большинство ученых (Т.Е. Абова, В.С. Белых, Н.В. Витрук, Н.И. Матузов, В.И. Новоселов, В.Т. Кабышев и др.) считают, что данные понятия необходимо разграничить. Понятие «защита права» в точном юридическом смысле не следует смешивать с понятием «охрана права». По мнению Г.А. Свердлык, «защита прав» представляет собой более узкое понятие по сравнению с понятием «охрана прав», поскольку второе охватывает всю совокупность мер, обеспечивающих нормальный ход реализации прав.

Защита прав предпринимателей и их охраняемых законом интересов осуществляется в предусмотренном законом порядке, т.е. посредством применения надлежащей формы и способов защиты. Защита прав является одним из важнейших принципов.

С.В. Белых способы защиты гражданских прав подразделяет на три большие группы. К первой группе - вещно-правовые - относится истребование имущества из чужого незаконного владения; устранение нарушений, не связанных с лишением владения. Иногда в их числе называют и такой способ защиты, как признание права собственности[4, с.85].

Во вторую группу гражданско-правовых способов защиты – обязательственно-правовые способы - относятся взыскание неустойки, возмещение убытков, прекращение или изменение правоотношения, признание оспариваемой сделки недействительности и др.

И, наконец, третья группа состоит из способов защиты, которые не относятся ни к вещно-правовым, ни к обязательственно-правовым средствам. Это, например, признание недействительным акта государственного органа или органа местного самоуправления.

Говоря о соотношении способа и формы защиты прав, ученые отмечают, в частности, что способ защиты права - категория материального (регулятивного) права, а под формой защиты права следует понимать определенную законом деятельность компетентных органов по защите права, т.е. по установлению фактических обстоятельств, применению норм права, определению способа защиты права и вынесению решения .

В юридической литературе даются различные классификации форм защиты права. Согласно одной из них, формы защиты делятся на неюрисдикционную и юрисдикционную .

Неюрисдикционная форма защиты прав - это по своей сущности самозащита. При этом необходимо разграничивать самозащиту от других неюрисдикционных форм защиты. Юрисдикционная форма защиты прав это защита прав и законных интересов с помощью государственных или иных компетентных органов, которые уполномочены принять необходимые меры для защиты нарушенных прав и законных интересов.

К формам внесудебной защиты прав и интересов предпринимателей следует отнести: самозащиту; претензионный порядок урегулирования споров; разрешение заявлений и жалоб органами исполнительной власти в порядке подчиненности; нотариальную защиту; предоставление защиты путем осуществления прокурорского надзора; арбитражное разбирательство. При этом, по мнению С.В. Белых, в настоящее время рамки внесудебной формы правовой защиты заметно расширены.

При нарушении прав и законных интересов предпринимателей применяются в равной мере как судебные, так и внесудебные формы защиты прав предпринимателей. Предприниматели выбирают наиболее подходящую им форму защиты. В частности, предприниматели выбирают между государственным и третейским судом.

На основе вышеизложенного, на наш взгляд, можно указать на основные методы защиты конституционных прав и свобод предпринимателей. Это, во-первых, судебная защита, в том числе и конституционный судебный контроль; во-вторых, административная форма защиты прав и свобод предпринимателей; в-третьих, самозащита прав.

Указанные методы защиты прав предпринимателей, на наш взгляд, в полной мере относятся к практике Республики Казахстан. Но особую роль в защите прав, по нашему мнению, в качестве самозащиты, играют объединения предпринимателей РК путем создания профессиональных союзов, ассоциаций, советов. Например, в Казахстане создана Национальная палата предпринимателей.

Защита прав и законных интересов предпринимателей является одним из важнейших принципов не только предпринимательского, но и гражданского права. Так, к числу основных начал гражданского законодательства относится:

- необходимость беспрепятственного осуществления гражданских прав;
- обеспечение восстановления нарушенных прав;
- защита нарушенного права.

Защита гражданских прав осуществляется судом, арбитражным судом путем: признания прав; восстановления положения, существовавшего до нарушения права; пресечения действий, нарушающих право или создающих угрозу его нарушения; присуждения к исполнению обязанности в натуре; взыскания убытков, неустойки; признания сделки недействительной; компенсации морального вреда; прекращения или изменения правоотношений; признания недействительным или не подлежащим применению не соответствующего законодательству акта органа государственного управления или местного представительного либо исполнительного органа; взыскания штрафа с государственного органа или должностного лица за воспрепятствование гражданину или юридическому лицу в приобретении или осуществлении права, а также иными способами, предусмотренными законодательными актами.

Все эти способы защиты гражданских прав могут реализовывать любые участники гражданского оборота, в том числе субъекты предпринимательской деятельности (и потому их можно отнести к числу общих способов защиты прав предпринимателей). Помимо этого в п. 3 ст. 10 ГК РК закреплены специальные средства защиты прав предпринимателей, осуществляющих деятельность, не запрещенную законодательством, к которым отнесены: возможность осуществления предпринимательской деятельности без получения чьих-либо разрешений, кроме лицензируемых видов деятельности; максимально простой явочный порядок регистрации всех видов предпринимательства во всех сферах экономики в одном регистрирующем органе; ограничение законодательными актами проверок предпринимательской деятельности, осуществляемых государственными органами; принудительное прекращение предпринимательской деятельности только по решению суда, и иные средства, предусмотренные законодательством.

Нормальное функционирование рынка предполагает надлежащее исполнение субъектами предпринимательской деятельности всех принятых на себя обязательств на добровольной основе, в соответствии с нормами законодательства и положениями заключенных договоров (т.е. без вмешательства уполномоченных органов). Вместе с тем, на практике возникает немало конфликтных ситуаций и хозяйственных споров, вызванных стремлением сторон добиться максимальной выгоды, обеспечить свои интересы в нарушение интересов других лиц, уйти от ответственности либо ограничить ее и т.п. Все это накладывает отпечаток на ведение бизнеса в Республике Казахстан и свидетельствует о низкой правовой культуре предпринимателей и проявлениях правового нигилизма в предпринимательской среде.

Право на обращение в суд конкретных субъектов предпринимательской деятельности (право на предъявление иска) возникает только после принятия сторонами мер по непосредственному урегулированию спора в претензионном порядке.

Предъявляя претензию, один субъект предпринимательской деятельности указывает другому на совершенные им неправомерные действия (бездействие), которые нарушают его права и ущемляют законные интересы. В претензии сторона договора, чьи права или законные интересы нарушены, обращается к контрагенту с требованием об устранении последним выявленных нарушений, опираясь на положения законодательных или иных нормативных правовых актов и (или) договора, заключенного между ними. В этом и состоит смысл любой претензии - самостоятельно урегулировать спор или разногласия между сторонами договора, предоставить нарушителю возможность добровольно устранить нарушение и удовлетворить требования, изложенные в претензии, с тем, чтобы не возникало необходимости для обращения в суд. Претензионная работа направлена на устранение отрицательных последствий.

В новых экономических условиях роль и значение судебной защиты прав и законных интересов предпринимателей существенно возрастает, так как защита их прав и законных интересов осуществляется преимущественно в судебном порядке.

Право на судебную защиту разными учеными рассматривается по-разному. Одни ученые право на судебную защиту рассматривают в качестве охранительного. Другие включают это право в состав процессуальных прав. Третьи право на судебную защиту включают в группу основных прав по защите других прав и свобод. И данный перечень далеко не исчерпывающий. Постараемся рассмотреть эти разные взгляды ученых, с тем, чтобы выяснить его сущность.

Необходимо отметить, что в теории права судебная защита рассматривается как составная часть правоохранительной функции государства.

Таким образом, по отраслевой принадлежности право личности на судебную защиту может рассматриваться применительно к любой отрасли права, однако относится оно, прежде всего, к категории конституционных прав. Право на судебную защиту может рассматриваться и в качестве права человека, и в качестве права гражданина.

По мнению А.Б. Бусыгина, иногда судебная защита отождествляется с правосудием или рассматривается как гарантия доступа к нему [5, с.8]. Если исходить именно из такого понимания права на судебную защиту, то можно прийти к выводу, что Конституция поставила под защиту суда практически все блага, которыми располагает человек.

Во-первых, государство возлагает на себя обязанность судебного вмешательства по требованию любого гражданина и разрешения спора о защите его прав по существу, согласно действующему законодательству.

Во-вторых, государство возлагает на себя обязанность реализовать его конституционное право посредством обеспечения эффективной защиты судебными органами, а также восстановить нарушенное право путем вынесения законного и обоснованного решения. Суды рассматривают дела особого искового производства.

На основе выводов, сделанных выше, можно дать следующее определение праву на судебную защиту. Право на судебную защиту представляет собой обязанность государства на судебное вмешательство по требованию любого субъекта в случае нарушения его прав, и посредством обеспечения эффективной защиты судебными органами восстановить нарушенное право путем вынесения решения.

Роль судов общей юрисдикции в возможности постоянной и каждодневной защиты конституционного права человека и гражданина на предпринимательскую

деятельность как по вопросам рассмотрения споров между самими предпринимателями, так и возможности обжалования в суд неправомерных действий органов управления и должностных лиц, признания недействительными о нормативных актов, первостепенна.

В настоящее время суды формируются и осуществляют свою деятельность на основании конституционного закона «О судебной системе и статусе судей РК», а порядок рассмотрения споров судами регламентирован Гражданским процессуальным кодексом РК.

Рассмотрение споров в судах осуществляется в соответствии с установленной законом подведомственностью.

Тем не менее, надо отметить, что судам подведомственны дела об оспаривании гражданами нормативных правовых актов, кроме случаев, относящихся к исключительной компетенции Конституционного Совета РК. Во всех остальных случаях дела об оспаривании гражданами нормативных правовых актов относятся к судам общей юрисдикции.

Согласно ГПК РК, к подведомственности судов общей юрисдикции в порядке гражданского судопроизводства отнесены дела по экономическим спорам, возникающим из гражданских, административных и иных правоотношений между юридическими лицами и/или индивидуальными предпринимателями.

Судебные органы, разрешая возникающие в коммерческой, хозяйственной и иных областях экономической жизни споры, а также разрешая правовые конфликты между субъектами спорных правоотношений, осуществляют прямой и абстрактный нормоконтроль, тем самым способствуют созданию реальных предпосылок для упорядочения и закрепления сложившихся экономических связей, для постоянного баланса между законом (законодательными органами) и его адекватным применением (правоприменительными органами), торжества законности и справедливости.

Защита прав и законных интересов предпринимателей зависит от организации рассмотрения спора. Порядок разрешения спора, как было отмечено выше, подробно регламентируется Гражданским процессуальным кодексом РК.

Судебная форма защиты прав предпринимателей - это основная и эффективная форма защиты нарушенных и оспариваемых прав, применяемая предпринимателями.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что возможность реализации конституционного права на судебную защиту признана в качестве действенной гарантии правового статуса личности. Анализ конституционных норм показывает, что право судебной защиты признается в качестве основополагающего права (гарантии). Судебная защита является, таким образом, правовым средством наиболее эффективной реализации прав предпринимателей на предпринимательскую деятельность.

Согласно ст.303 ПК существуют несколько видов внесудебной формы защиты права: арбитраж, посредством применения медиации, в порядке партисипативной процедуры[2].

В настоящее время в Казахстане действует закон «о медиации», который призван содействовать урегулированию споров путем проведения примирительных процедур, направленных на достижение соглашения между сторонами и способствовать поддержанию делового сотрудничества, гармонизации социальных отношений и формированию этики делового оборота.

Для повышения эффективности защиты прав предпринимателей необходимо уделить внимание досудебному урегулированию вопросов взыскания задолженности, путем применения медиативных технологий.

Следует отметить, что с принятием Закона «О медиации» проблема определения понятия медиации не утратила своей актуальности, но перешла в другую плоскость. В

настоящий момент наибольший интерес вызывает вопрос о том, насколько закрепленные в законе определение и признаки медиации отвечают действительности. Для ответа на данный вопрос представляется необходимым выявить и проанализировать общие и специфические черты медиации, после чего провести их сравнение с теми, которые содержатся в легальном определении. На сегодняшний день не вызывает сомнений то, что медиация является самостоятельным способом урегулирования правовых споров. Изначально процедура примирения при содействии медиатора появилась в странах общего права в качестве альтернативы судебному процессу. В отличие от медиации и мирового соглашения, урегулирование спора в порядке партисипативной процедуры проводится без участия судьи путем проведения переговоров между сторонами при содействии урегулированию спора адвокатами обеих сторон. Это означает, что стороны в обязательном порядке должны быть представлены адвокатами, тогда как в мировом соглашении и медиации участие адвокатов не обязательно. Так же как и в урегулировании споров в порядке медиации, стороны могут заявить ходатайство об урегулировании спора в порядке партисипативной процедуры до удаления суда в совещательную комнату в первой, апелляционной или кассационной инстанциях. Ходатайство сторон об урегулировании спора в порядке партисипативной процедуры может быть заявлено в суде кассационной инстанции, в случае если это не требует дополнительных процессуальных действий и приостановления рассмотрения дела. Одновременно с ходатайством в суде кассационной инстанции стороны должны представить соглашение об урегулировании спора в порядке партисипативной процедуры.

ЛИТЕРАТУРА

1. Конституция РК - <https://online.zakon.kz/>
2. Предпринимательский кодекс РК - <https://online.zakon.kz/>.
3. Гражданский кодекс РК - РК 24.05.2018г. <https://online.zakon.kz/>
4. Белых В.С. Правовое регулирование предпринимательской деятельности в России. - М.: Проспект, 2010. – 432 с.
5. Бусыгин А.В. Предпринимательство. - 3-е изд. – М.: ЗАО «Журнал Эксперт», 1998. – 640 с.

ӘОЖ 337

КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРЕТЕБЕСІ ТУРАЛЫ КОНВЕНЦИЯНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Өтебалиева Қ.Е.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Каспий теңізінің су түбі мен жер қойнауын секторларға бөлу іргелес және қарсы жатқан мемлекеттердің жер қойнауын пайдалануға және су түбі мен жер қойнауының ресурстарын игеруге байланысты құқыққа сыйымды басқа да шаруашылық-экономикалық қызметке егемендік құқықтарын іске асыру мақсатында, халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормалары ескеріле отырып, олардың уағдаластықтары бойынша жүзеге асырылады.

Түйінді сөздер: конвенция, фискальдық, иммиграциялық, санитария, гидрография, транзит.

Каспий теңізінің экологиялық жүйесі – Каспий теңізі мен теңіздің жақындағы әсер ететін құрлық шегінде ауа, су және адамды қоса алғанда, биологиялық организмдердің өзар іс – қимыл жасасатын құрамдастары. Ластану – адамның Каспий теңізінің экологиялық жүйесіне тікелей немесе жанама түрде, оның ішінде жерүсті көздерінен биологиялық ресурстар мен теңіздегі тіршілікке зиян, адам денсаулығына қауіп сияқты қатерлі ішінде су биологиялық ресурстарының кәсіпшілігі мен теңізді пайдаланудың басқа да құқыққа сыйымды түрлеріне кедергі жасайтын, пайдаланылатын теңіз суының сапасын төмендететін және демалыс жағдайын нашарлататын заттарды, организмдерді немесе энергияны енгізуі мүмкін. Конвенцияға сәйкес тараптар Каспий теңізінде егемендікті, егемендік пен айрықша құқықтарды іске асыратын, юрисдикцияны жүзеге асырады. Каспий теңізінің суын, су түбін, жер қойнауын, табиғи ресурстарын және теңіз үстіндегі әуе кеңістігін қоса алғанда, Каспий теңізін пайдалануға қатысты құқықтары мен міндеттемелері айқындалып реттеледі. Тараптардың Каспий теңізіндегі қызметі мемлекеттердің егемендігін, аумақтық тұтастығын, тәуелсіздігін, егемендік теңдігін құрметтеу, күш немесе күшпен қорқытуды қолданбау, өзара құрмет, ынтымақтастық, бір – бірінің ішкі істеріне араласпау. Каспий теңізін бейбіт мақсаттарда пайдалану, оны бейбітшілік, тату көршілік, достық және ынтымақтастық аймағына айналдыру, Каспий теңізіне байланысты барлық мәселелерді бейбіт жолдармен шешу. Каспий өңірінде қауіпсіздік пен тұрақтылықты қамтамасыз ету қару – жарактарының тұрақты теңгерімін қамтамасыз ету, барлық тараптың мүдделерін ескере отырып, ақылға қонымды жеткілікті шегінде әскери құрылысты жүзеге асыру, бір –бірінің қауіпсіздігіне нұқсан келтірмеу болып табылады. Өңірлік қауіпсіздік пен тұрақтылықты нығайту бойынша ортақ күш – жігерлерге сәйкес, оның ішінде барлық тараптар арасында жасалған халықаралық шарттарға сәйкес болжамдылық және ашықтық рухында әскери қызмет саласындағы келісілген сенім шараларын сақтау. Тараптардың өз аумағында басқа мемлекеттерге тараптардың кез –келгеніне қарсы басқыншылық және басқа да әскери іс –қимылдар жасауға ұсынбауы керек. Жағалау мемлекеттерінің егемендік және айрықша құқықтары және осыған байланысты олар тараптар айқындаған қызмет түрлеріне қатысты белгілінген қағидалар сақталған кезде, әрбір тараптың аумақтық суларының сыртқы шектерінен тыс теңізде жүзу еркіндігі анықталады. [1]

Халықаралық сауда мен экономикалық дамуды кеңейту мақсатында транзит тарапының заңды мүдделерін ескере отырып, халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормалары және тиісті тараптардың уағдаластықтары негізінде Каспий теңізінен басқа теңіздерге, әлемдік мұхитқа еркін шығу және олардың еркін қайтып кіру құқығы айқындалған. Каспий теңізінде жүзуді оған кіруді/одан шығуды тек Тараптардың әрқайсысының туы астындағы кемелермен ғана жүзеге асыру; бірлескен су биологиялық ресурстарының өсімін молайту және олардың пайдаланылуын реттеу бойынша келісілген нормалар мен қағидаларды қолдану; ластануға жол берген тараптың Каспий теңізінің экологиялық жүйесіне келтірілген нұқсан үшін жауапкершілігі; Каспий теңізінің табиғи ортасын қорғау, оның биологиялық ресурстарын сақтау, қалпына келтіру және ұтымды пайдалану; Каспий теңізінің экологиясы, биологиялық ресурстарын сақтау және пайдалану салаларында ғылыми зерттеулер жүргізуге жәрдемдесу; Халықаралық азаматтық авиация ұйымының қағидаларына сәйкес азаматтық әуе кемелерінің ұшу еркіндігі; жағалау мемлекеттерінің егемендік және айрықша құқықтары, сондай-ақ осыған байланысты олар зерттеулердің айқындалған түрлеріне қатысты белгілеген қағидалар сақталған кезде, тараптар келіскен құқықтық нормаларға сәйкес әрбір тараптың аумақтық суларынан тыс теңізде ғылыми зерттеулерді жүргізу қағидаттары негізінде

жүзеге асырылады. Осы Конвенцияға және онымен үйлесетін тараптардың жекелеген келісімдеріне және олардың ұлттық заңнамасына сәйкес тараптар Каспий теңізінде кеме қатынасы, кәсіпшілік, су биологиялық ресурстарын пайдалану және қорғау, оның су түбі мен жер қойнауының ресурстарын барлау және әзірлеу мақсатындағы қызметтерді, сондай-ақ өзге де қызмет түрлерін жүзеге асырады.

Каспий теңізінің акваториясы ішкі сулар, аумақтық сулар, балық аулайтын аймақтар және ортақ су кеңістігі болып бөлінеді. Әрбір тараптың егемендігі оның құрлық аумағы мен ішкі суларының шегінен тыс аумақтық сулар деп аталатын жанасып жатқан теңіз белдеуіне, сол сияқты оның су түбі мен жер қойнауына, сондай-ақ оның үстіндегі әуе кеңістігіне қолданылады. Әрбір тарап осы Конвенцияға сәйкес айқындалған бастапқы сызықтардан өлшенетін, ені 15 теңіз милінен аспайтын, аумақтық суларды белгілейді. Әрбір нүктесі бастапқы сызықтың ең жақын нүктесінен аумақтық сулардың еніне тең қашықтықта жатқан сызық аумақтық сулардың сыртқы шекарасы болып табылады. Аумақтық сулардың сыртқы шекарасын айқындау мақсаттары үшін порт жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылатын, теңізге неғұрлым шығып тұрған тұрақты порт құрылысжайлары жағалаудың бір бөлігі ретінде қарастырылады. Жағалау қондырғылары мен жасанды аралдар тұрақты порт құрылысжайлары болып есептелмейді. Аумақтық сулардың сыртқы шекарасы мемлекеттік шекара болып табылады. Жағалаулары шектес мемлекеттер арасында ішкі және аумақтық сулардың аражігін ажырату халықаралық құқық қағидаттары мен нормаларын ескере отырып, олардың арасындағы уағдаластық бойынша жүзеге асырылады. Каспий теңізінің су түбі мен жер қойнауын секторларға бөлу іргелес және қарсы жатқан мемлекеттердің жер қойнауын пайдалануға және су түбі мен жер қойнауының ресурстарын игеруге байланысты құқыққа сыйымды басқа да шаруашылық-экономикалық қызметке егемендік құқықтарын іске асыру мақсатында, халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидаттары мен нормалары ескеріле отырып, олардың уағдаластықтары бойынша жүзеге асырылады. Жағалау мемлекетінің өз секторы шегінде жасанды аралдарды, қондырғылар мен құрылысжайларды салуға, сондай-ақ олардың құрылуына, қолданылуына және пайдаланылуына рұқсат беруге және оларды реттеуге айрықша құқығы бар. Жағалау мемлекеті кеме қатынасының, сондай-ақ жасанды аралдардың, қондырғылар мен құрылысжайлардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында қажет деп танылған жерде жасанды аралдардың, қондырғылар мен құрылысжайлардың айналасында аймақтарды белгілей алады. Қауіпсіздік аймақтарының ені осындай жасанды аралдардың, қондырғылар мен құрылысжайлардың сыртқы шетінің әрбір нүктесінен өлшенетін 500 метрден артық созылып жатпайды. Мұндай құрылысжайлардың географиялық координаттары және қауіпсіздік аймақтарының контурлары барлық тараптарға хабарлануға тиіс. Барлық кемелер осы қауіпсіздік аймақтарын құрметтеуге тиіс. Мемлекеттің егемендік құқықтарын жүзеге асыруы басқа тараптардың осы Конвенцияда көзделген құқықтары мен бостандығына қысым жасауға әкеп соқпауы немесе олардың жүзеге асырылуына өзін-өзі ақтамайтын кедергі жасалуына алып келмеуге тиіс. Әрбір тарап аумақтық суларға іргелес, ені 10 теңіз милі болатын балық аулау аймағын белгілейді. Жағалаулары шектес мемлекеттер арасында балық аулау аймақтарының аражігін ажырату халықаралық құқықтың қағидаттары мен нормаларын ескере отырып, олардың арасындағы уағдаластықтар бойынша жүзеге асырылады. Өзінің балық аулау аймағында әрбір тарап осы Конвенцияға, оның негізінде қабылданған тараптардың жекелеген келісімдеріне және өзінің ұлттық заңнамасына сәйкес су биологиялық ресурстары кәсіпшілігін жүзеге асыруда айрықша құқыққа ие. тараптар осы Конвенцияның және халықаралық тетіктердің негізінде Каспий теңізіндегі бірлескен су биологиялық ресурстарын жалпы жол

берілетін аулануын бірлесіп айқындайды және оны ұлттық квоталарға бөледі. Егер тараптардың бірінің жалпы жол берілетін аулаудағы өз квотасын игеруге мүмкіндігі болмаса, ол ұлттық заңнамаға сәйкес екіжақты келісімдер жасасу және басқа уағдаластық арқылы басқа тараптарға өзінің жалпы жол берілетін аулаудағы квотасының қалдығына қолжетімділік бере алады. Каспий теңізіндегі бірлескен су биологиялық ресурстары кәсіпшілігінің тәртібі мен шарттары барлық тараптар арасындағы жеке келісімге сәйкес айқындалады. Тараптар туларының астындағы кемелер тараптардың аумақтық суларының сыртқы шегінен тыс теңізде жүзу еркіндігін пайдаланады.[2] Теңізде жүзу еркіндігі тараптардың осы Конвенцияда айқындалған егемендік және айрықша құқықтарына нұқсан келтірмей, осы Конвенцияның ережелеріне және онымен үйлесімді тараптардың жекелеген келісімдеріне сәйкес жүзеге асырылады. Әрбір тарап басқа тараптардың тулары астындағы, жүк, жолаушылар және багаж тасымалдауды, сүйретіп жүзуді, сондай-ақ құтқару операцияларын жүзеге асыратын кемелерге осындай ұлттық кемелеріне Каспий теңізіндегі өз порттарына еркін кіруге, оларды жүктерді тиеу мен түсіру, жолаушыларды отырғызу және түсіру үшін пайдалану, кеме алымдары мен басқа да порттық алымдарды төлеуге және кеме қатынасы мен қалыпты коммерциялық операцияларды іске асыруға арналған көрсетілетін қызметтерді пайдалануға қатысты ұсынатындай қарым-қатынас ұсынады. Каспий теңізіндегі тараптар туларының астындағы кемелер үшін ашық порттарға қолданылады. Тараптар Каспий теңізінен басқа теңіздерге, Әлемдік мұхитқа еркін шығу және олардан еркін қайтып кіру құқығына ие. Осы мақсатта тараптар транзит тараптар аумақтары арқылы барлық көлік құралдарымен транзит еркіндігін пайдаланады. Осындай қолжетімділікті жүзеге асыру тәртібі мен шарттары мүдделі тараптар мен транзит тараптары арасында екіжақты келісімдер арқылы, ал ондай келісімдер болмаған жағдайда, транзит тарапының заңнамасы негізінде келісіледі. Транзит тарапының өз аумағына өзінің толық егемендігін жүзеге асыруда тараптар үшін осы тармақта көзделген құқықтар мен мүмкіндіктер транзит тарапының заңды мүдделеріне ешқандай да қысымшылық жасамауын қамтамасыз ету үшін қажетті барлық шараларды қабылдауға құқығы бар. Тараптар туларының астындағы кемелер: ішкі суларға кірмей немесе ішкі сулар шегінен тыс рейдте немесе порттық құрылысжай жанында тұрмай, аумақтық суларды кесіп өтуі; ішкі суларға кіру немесе олардан шығу немесе сондай рейдте не осындай порттық құрылысжай жанында тұру мақсатында аумақтық сулар арқылы өтуді жүзеге асыра алады. Әскери кемелердің, сүңгуір қайықтар мен басқа да су асты көлік құралдарының аумақтық сулар арқылы өтуінің тәртібі мен шарттары ту мемлекеті мен жағалау мемлекеті арасындағы келісімдер негізінде, ал ондай келісімдер болмаған жағдайда, жағалау мемлекетінің заңнамасы негізінде айқындалады. Егер әскери кеменің аумақтық суларға кіруі еңсерілмейтін күштің немесе зілзаланың салдарынан немесе зілзалаға ұшыраған адамдарға, теңіз және әуе кемелеріне көмек көрсету үшін қажет болса, аумақтық суларға жақындаған кезде әскери кеменің командирі жағалау мемлекетіне тиісті хабарлама береді, ал кіру жағалау мемлекетімен келісу арқылы кеме командирі айқындаған маршрут бойынша жүзеге асырылады. Көрсетілген мән-жайлардың әсері тоқтатылғаннан кейін әскери кеме тиісті аумақтық сулардан дереу кетеді. Еңсерілмейтін күштің немесе зілзаланың салдарынан немесе зілзалаға ұшыраған адамдарға, теңіз және әуе кемелеріне көмек көрсету үшін әскери кемелердің ішкі суларға кіруінің тәртібі мен шарттары ту мемлекеті мен жағалау мемлекеті арасындағы келісімдер негізінде, ал ондай келісімдер болмаған жағдайда, жағалау мемлекетінің заңнамасы негізінде айқындалады. Аумақтық сулар арқылы өту жағалау мемлекетінің бейбіт өмірін, ізгі тәртібін немесе қауіпсіздігін бұзбауға тиіс. Аумақтық сулар арқылы өту үздіксіз және

жылдам болуға тиіс. Бұған тиісті рұқсаты болған немесе бұл еңсерілмейтін күштің немесе зілзаланың салдарынан немесе зілзалаға ұшыраған адамдарға, теңіз және әуе кемелеріне көмек көрсету үшін қажет болған жағдайларды қоспағанда, белгіленген шарттар мен тәртіпке сәйкес аумақтық сулар арқылы өтуді жүзеге асыратын бір тараптың әскери кемелерінің, сүңгуір қайықтарымен және басқа да су асты көлік құралдарының басқа тараптың аумақтық сулары шегінде порттарға кіруге және зәкір тастап тұруға құқығы жоқ. Бір тараптың сүңгуір қайықтары және басқа да су асты көлік құралдары басқа Тараптың аумақтық суларында су бетінде жүзуі және өз туын көтеруі тиіс. Егер аумақтық сулар арқылы өту кезінде мына қызмет түрлерінің кез келгені жүзеге асырылса, ол жағалау мемлекетінің бейбітшілігін, ізгі тәртібін немесе қауіпсіздігін бұзатын болып есептеледі: жағалау мемлекетінің егемендігіне, аумақтық тұтастығына немесе саяси тәуелсіздігіне қарсы немесе Біріккен Ұлттар Ұйымының Жарғысындағы халықаралық құқық қағидаттарын бұза отырып, қандай да бір басқа түрде күш қауіпі не оны қолдану; кез келген маневрлер немесе кез келген түрдегі қару қолданылған оқу-жаттығулар; жағалау мемлекетінің қорғанысына немесе қауіпсіздігіне нұқсан келтіре отырып, ақпаратты жинауға бағытталған кез келген акт; жағалау мемлекетінің қорғанысына немесе қауіпсіздігіне қол сұғушылық жасау мақсатындағы насихаттаудың кез келген актісі кез келген ұшу аппаратын немесе әскери құрылғыны әуеге көтеру, қондыру немесе бортқа қабылдау және оны басқару; кез келген әскери құрылғыны суға, судың астына түсіру немесе бортқа алу және оларды басқару; жағалау мемлекетінің кеден, фискальдық, иммиграциялық немесе санитариялық заңдарына және қағидаларына қарамастан, кез келген тауарды немесе валютаны тиеу және түсіру, кез келген адамды отырғызу және түсіру; Конвенцияға қарамастан, әдейі және қатты ластанудың кез келген актісі; кез келген балық аулау қызметі; зерттеу немесе гидрографиялық қызметті жүргізу; жағалау мемлекетінің кез келген байланыс жүйелерінің немесе кез келген басқа құрылыстарының немесе қондырғыларының жұмыс істеуіне кедергі жасауға бағытталған кез келген акт; аумақтық сулар арқылы өтуге ешқандай тікелей қатысы жоқ кез келген басқа қызмет.[1] Ішкі суларға бағыт ұстайтын немесе ішкі сулардың шегінен тыс порттық құрылыстарды пайдаланатын кемелерге қатысты жағалау мемлекеті де бұл кемелердің ішкі суларға жіберілуіне және порттық құрылыстардың пайдалануына негіз болатын шарттарды кез келген бұзудың алдын алу үшін қажетті шаралар қабылдауға құқығы бар. Әрбір тарап өз егемендігін, жер қойнауын пайдалануға және су түбі мен жер қойнауы ресурстарын игерумен байланысты басқа да заңды шаруашылық-экономикалық қызметке егемендік құқықтарды, су биологиялық ресурстары кәсіпшілігіне айрықша құқықтарын жүзеге асыру үшін, сондай-ақ оларды сақтап қалу және оларды өзінің балық аулау аймағында басқару мақсаттарында басқа тараптардың кемелеріне қатысты оның заңдары мен қағидаларының сақталуын қамтамасыз ету үшін қажет болуы мүмкін қарап-тексеруді, инспекциялауды, ізін суытпай қудалауды, ұстап алуды, қамаққа алуды және сот талқылауын қоса алғанда, шараларды қолдана алады. Әрбір тарап өз егемендігін жүзеге асыру үшін өзінің аумақтық суларында теңізде ғылыми зерттеулерді реттеудің, рұқсат берудің және жүргізудің айрықша құқығы бар. Тараптар туларының астындағы кемелер басқа тараптың аумақтық сулары шегінде тек оның жазбаша рұқсатымен және ол белгілеген шарттарда ғана теңізде ғылыми зерттеулер жүргізе алады. Тараптар Каспий теңізінің биологиялық әралуандығын сақтау, биологиялық ресурстарын қорғау, қалпына келтіру, тұрақты және ұтымды пайдалану, кез келген көзден Каспий теңізінің ластануына жол бермеу, оны азайту және оған бақылауды қамтамасыз ету мақсатында өз бетінше немесе бірлесіп барлық қажетті шараларды қабылдайды және ынтымақтасады [3].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз;
2. № 465 "Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы Конвенция";
3. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияны ратификациялау туралы

Қазақстан Республикасының Заңы 2019 жылғы 8 ақпандағы № 222-VI ҚРЗ.

ӘОЖ 336

КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

Ревшан М., студент

Ғылыми жетекші: Өтебалиева Қ.Е.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Каспий теңізінің халықаралық күні қарсаңында Бесінші Каспий саммитінің өтуі символдық мәнге ие. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін реттеу жөніндегі көпжылдық жұмыс қорытындысы шығарылды. Көпжақты іс-қимылдарға көмек көрсету бойынша мәртебесі мен одан арғы шаралары талқыланды. Қазақстан Республикасының Президенті саудаға, экономикаға, көлік пен қауіпсіздікке қатысты маңызды келісімдерге қол қойды.

Түйінді сөздер: "Каспий теңізінің Конституциясы", Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы Конвенция.

Президент қол жеткізілген уағдаластықтардың табыстылығын атап өтті және Конвенцияны дайындау барысында бүкіл ел Каспий өңірінің саяси тұрақтылығы мен дамуына, сондай-ақ оның табиғи байлықтарын қорғау мен байытуға мүдделі екенін атап өтті. Көп жылғы аса көрнекті жұмыстың шарықтау шегі Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы Конвенцияға қол қою болды. Конвенция-бұл "Каспий теңізінің Конституциясы". Ол жағалаудағы мемлекеттердің құқықтары мен міндеттерін, сондай-ақ өңірдің қауіпсіздігіне, тұрақтылығына және өркендеуіне байланысты барлық күрделі мәселелерді шешуді көздейді.

Нұрсұлтан Назарбаев Конвенция Каспий маңы мемлекеттерінің ынтымақтастығы үшін тиімді құқықтық базаны қалыптастыратынын және Тараптардың әрқайсысы үшін негізгі қағидаттарды анықтайтынын атап өтті. Атап айтқанда, Каспий теңізін бейбітшілік аймағына айналдыру, тату көршілік пен достық, Каспий теңізін бейбіт мақсатта пайдалану, егемендік пен аумақтық тұтастықты құрметтеу, Каспийге Қарулы Күштердің қатысуын болдырмау мәселелері. Аумақтық сулардың мөлшері 15 миль. Осыған байланысты оның сыртқы шекарасы мемлекеттік мәртебеге ие. Аумақтық сулар бойымен он көлемді балық аулау аймағы жалғасуда. Әрбір мемлекеттің балық аулауға ерекше құқығы бар. Балық аулау ауданынан тыс жерде ол ортақ су кеңістігі болып қалады. Каспий маңы мемлекеттерінің теңіз кемелері Мемлекеттік шекарадан тыс жерде еркін жүзеді. Басқа теңіздерге және әлемдік мұхитқа шығу еркіндігі туралы келісімнің ерекше маңызы бар. Әрбір мемлекет өз шекаралары шегінде теңіз түбінің ресурстарына өзінің егемендік құқығын жүзеге асырады. Сондықтан теңіз түбі арқылы құбырлар мен кабельдерді тек экологиялық талаптарды сақтаған жағдайда ғана жүргізуге болады. Қазақстан Президенті осы қағидаттарды сақтау Каспий маңы елдерінің көлік инфрақұрылымын дамытуға, Каспий өңірінің транзиттік әлеуетіне,

сондай-ақ Каспий теңізінің экожүйесі мен биологиялық ресурстарын тамаша қорғауға ықпал ететінін атап өтті. Нұрсұлтан Назарбаев сондай-ақ Каспийдегі ынтымақтастықты одан әрі дамыту жөніндегі бірқатар қосымша шаралар туралы, оның ішінде әскери қызмет саласындағы сенімді нығайту шаралары туралы бес жақты арнайы келісімді іске асыру нәтижелері туралы айтты, Каспий маңы елдерінің, әсіресе инвестициялық ынтымақтастық пен энергетикалық жобалар саласындағы сауда-экономикалық байланыстарын нығайтуды, саяси ставкаларды арттыруды және көлік жағдайын жақсартуды, сондай-ақ биологиялық ресурстарды заңсыз саудаға тартуға қарсы әрекет ету туралы құжат қабылдауды ұсынды.[1]

Мемлекет басшысы Ақтау саммиті Каспий маңы лакмус қағаздарының ауқымды міндеттерді бірлесіп шеше алатынын тағы да көрсетіп, келісілген халықаралық уағдаластықтар мен қол жеткізілген уағдаластықтар Каспий бестігінің әлеуетін толығымен ашатынына сенім білдірді. Саммиттің қорытындысы бойынша Әзірбайжан Президенті Ильхам Алиев, Иран Ислам Республикасының Президенті Хасан Роухани, Ресей Федерациясының президенті Владимир Путин, Түрікменстан Президенті Гурбангулы Бердымухамедов Бесінші Каспий саммитінің қорытындысы бойынша мынадай құжаттарды қабылдады:

1. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы Конвенция;
 2. Каспий теңізіндегі терроризмге қарсы күрестегі ынтымақтастық туралы хаттама;
 3. Каспий теңізіндегі ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрестегі ынтымақтастық туралы хаттама;
 4. Каспий маңы мемлекеттерінің үкіметтері арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастық туралы келісім;
 5. Каспий маңы мемлекеттерінің үкіметтері арасындағы көлік саласындағы ынтымақтастық туралы келісім;
 6. Каспий теңізіндегі қақтығыстарды болдырмау;
 7. Шекара ведомстволарының ынтымақтастығы және өзара іс-қимылы туралы хаттама [1].
- Сонымен қатар, Конвенция Каспий теңізінің су, су түбі, минералдық ресурстары, табиғи ресурстары мен әуе кеңістігін қоса алғанда, Каспий маңы мемлекеттерінің құқықтары мен міндеттерін реттейтін барынша қамтитын құжат болып табылады. Каспий маңы мемлекеттерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, төтенше жағдайлардың алдын алу және оларды жою, әскери қызмет мәселелеріне ерекше назар аударылды. Ресей Федерациясы Үкіметінің 2018 жылғы 25 шілдедегі № 465 қаулысына сәйкес "Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы Конвенцияға" қол қою

ұсынылды. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесіне конвенциялық Конвенциямен қол қойылды және Тәуелсіздік жарияланған сәттен бастап оның аумақтық шекаралары халықаралық құқықпен нақты және мерзімсіз бекітілді. Шекара мемлекеттері да, елдің үлкен аумағында қандай да бір басқа елдер де дауласуға құқығы жоқ. Каспий теңізін бөлу арқылы оның құқықтық негіздерін айқындау мәселесіне келер болсақ, мұнда Қазақстанның ұстанымы айқын. Ең басында біздің еліміз 1982 жылғы теңіз құқығы жөніндегі Біріккен Ұлттар Ұйымының Конвенциясының ережелерін ұстанатынын мәлімдеген. Қазақстанның міндеттемесі Каспий маңы мемлекеттерінің тиімді саяси және экономикалық мүдделерін қамтамасыз ету болып табылады. Бұл Каспий теңізінің аумақтық теңізін, балық аулау аймағын және ортақ су кеңістігін құру. Ол жоғарыда аталған Конвенцияның ережелеріне толық сәйкес келеді. Бұдан басқа, аумақтық теңіздің сыртқы шекарасының тиісті мемлекеттің барлық Егемен құқықтарына толық тиесілі мемлекеттік шекарасы болуға тиіс. Сонымен қатар, біздің еліміз балық кәсіпшілігі аймағын, оның ені мен көлемін Каспий маңы мемлекеттерімен келісе отырып қарастыруды ұсынады. Бұл балық және биоресурстар ресурстарын келісілген коммерциялық квоталар мен тиісті өңірлерде және ашық теңізде балық аулауды лицензиялау негізінде пайдалануды талап етеді. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін айқындау кезінде Қазақстан тарапы арнайы жұмыс тобы шеңберінде Теңіз елдерімен тұрақты түрде екі жақты және үш жақты келіссөздер жүргізеді. Нәтижесінде біздің еліміз барлық Каспий маңы мемлекеттерімен жекелеген мәселелер бойынша тиісті құжаттарға қол қойды. Бұл құжаттар теңіздің биологиялық әртүрлілігін сақтауға, экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге, мүмкін болатын күтпеген жағдайларды болдырмауға және басқа да өзекті мәселелерге бағытталған. Ондаған жылдар бойы Каспий бассейнінің энергетикалық ресурстарының үлкен пулы және өте сирек биологиялық ресурстар ірі әлемдік мемлекеттердің назарын аударды. Өйткені мұнай мен газ бүгінде халықаралық қатынастарда отын мен энергия көзі болып табылады және әлемдік экономикада жоғары орын алады. Каспий теңізін бөлуде бес қатысушы мемлекеттің әрқайсысының өз үлесі бар: Қазақстан - 29 пайыз, Ресей - 19 пайыз, Әзірбайжан - 18 пайыз, Түркменстан - 21 пайыз, Иран - 13 пайыз. Ал кез келген жалпы мәселе бойынша халықаралық құқық ең алдымен мемлекеттер арасындағы қатынастарды нығайту үшін негіз болады. Сондықтан халықаралық қатынастарда үлкен қызығушылық тудыратын Каспийдің құқықтық мәртебесін нақтылау бүгінгі таңда маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Каспий теңізі-стратегиялық маңызды аймақ. Оның географиялық орналасуы Еуразиялық континентте ғана емес, әлемнің ең күшті теңіздерінде болды. Каспий жағалауы елдерінің кездесулерінде техникалық, экологиялық, қауіпсіздік және саяси мәселелер қозғалып келеді. Дегенмен энергетикалық ресурстарға деген геосаяси және геоэкономикалық қызығушылықтар соңғы жылдары артып отыр. 1990 жылдары Батыс елдерінің трансұлттық корпорациялары теңіздің ресурстарына қызығушылық таныта бастаса, кейін Қытай, Индия және Азия елдері үшін маңызды нысанға айналды. Каспийдің құқықтық мәртебесінің реттелуі теңізге халықаралық құқықтық нормаларға сәйкес жаңа сипат береді. Каспийдің құқықтық мәртебесін анықтау ширек ғасырға созылып келеді. Каспий теңізінің мәртебесін белгілеп, оның қорын игеруде тараптар ортақ мәмілеге келе алмай жүргені жасырын емес. Өйткені әр мемлекеттің өз мүддесі тұрғысынан ұстанымдары мен көзқарастары бар. Мәселен, Тегеран теңіздің бес мемлекетке 20 пайыздан тиесілі болу керектігін, теңіз ресурстарын теңдей игеруді ұсынады. Бірақ бұл ұсыныс басқа жағалау елдерінен қолдау таппады. Каспийлік мемлекеттер теңіз құқығы бойынша БҰҰ-ның 1982 жылғы конвенциясын ұстанады. Иран Ислам Республикасының Президенті Х.Рухани құқықтық тәртіп халықаралық құқық қағидаларына сәйкес болуы тиістігін, қару-жарақ қолданудан тартынып, шетелдік

қарулы күштердің Каспийге келуіне жол берілмеуі керектігін баса айтады. 2001 жылы Иран мен Әзірбайжан бірнеше даулы аралдардың бөлінбеуіне байланысты келіспеушіліктер туындаған еді. Осы уақытқа дейінгі модификацияланған жаңа сызық бойымен Каспий түбін бөлу кезінде Қазақстанға теңіздің 29,6 %, Әзірбайжанға – 19,5%, Ресей Федерациясына – 18,7%, Түркіменстанға – 18,4%, Иранға – 13,8% тиесілі болған еді. Иран, Әзірбайжан және Түркіменстан арасындағы принципті келісімге қол жеткізу Каспий теңізіне байланысты барлық тараптардың мүдделерін ескере отырып, консенсус негізінде ғана жүзеге асырылуы мүмкін. Осыған орай, қазіргі уақытта Каспий аймағы күрделі мәселелердің пайда болу шартында дамып жатыр.

- Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі төңірегінде жағалауда орналасқан мемлекеттер арасындағы қарама-қайшылықтардың үдеуі, бұл жағдай мемлекеттердің өзара екіжақты және жан-жақты мәселелер жөнінде келіспеушіліктер мен сыртқы ойыншылардың қатысуы одан әрі қиындата түседі;

- Каспий аймағының көлік-коммуникация жүйесіне бақылау орнатуға күрес

- Каспий теңізінің бай және нәзік экожүйесіне жүйелі түрде залал келтіру, бұл осы аймаққа кері әсерін тигізуі мүмкін [2].

Қазіргі уақытта Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі жөніндегі конвенцияны әзірлеу бойынша СІМ деңгейінде келіссөздер өткізілуде. Келіссөздер Каспийдің экожүйесін сақтау мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету, кеме қатынасын дамыту, минералдық және биологиялық ресурстарды игерудегі өзара іс-қимылдарға арналған. 2001 жылы 29 қараша және 2003 жылы 27 ақпанда Қазақстан Республикасы мен Әзірбайжан Республикасы арасындағы Каспий теңізі түбін шектеу туралы екіжақты Келісім және Хаттама қабылданды. Сонымен қатар, 2003 жылы 14 мамырда Қазақстан-Ресей-Әзірбайжан арасында Каспий теңізі түбін бөлу туралы келісім жасалды. Осындай нақты шаралардың негізінде 2003 жылы 4 қарашада Каспий теңізінің кеңістігін қорғау жөніндегі Конвенцияға қол қойылды. Бұл Теңіздің құқықтық мәртебесін айқындаудағы маңызды қадам болды. Жалпы, Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін айқындау – күрделі процесс. Оған Қазақстан тарапы Мемлекет басшысы және СІМ деңгейінде үлкен үлес қосып келеді. 2002 жылғы БҰҰ Ассамблеясының 57-сессиясында ҚР Сыртқы істер министрі Қ. Тоқаев: «Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі мәселесі қазіргі кезеңдегі халықаралық қатынастарда өте өзекті мәнге ие. Бес каспийлік мемлекеттердің осы ерекше су қоймасының заңнамалық мәртебесіне байланысты ымырашылдығының болмауы Каспий теңізінің бейбітшілік пен ынтымақтастық өңіріне айналу болашағына нұқсан келтіруде» - деп айтты. Осы жылдары Каспий жағалауы мемлекеттері басшыларының екі Саммиті (2002, 2007 жылдары) және Сыртқы істер министрлерінің кеңестері (1996, 2004, 2007) болып өтті. Аталған маңызды кездесулерде Каспийдің құқықтық мәртебесі, теңіздегі қауіпсіздік пен тұрақтылық, сондай-ақ Каспий жағалауы мемлекеттерінің халықаралық байланыс мәселелері (БҰҰ, МАГАТЭ рөлін нығайту, ядролық қаруды таратпау, халықаралық лаңкестікпен күресу) жөніндегі ұстанымдары саяси деңгейде бекітілді. 2014 жылдың 2 қазанында Елбасы Н.Назарбаевтың қатысуымен Каспий теңізі жағалауы елдерінің IV саммиті өтті. Бес каспийлік мемлекеттер экономикалық ынтымақтастықты дамыту, қауіпсіздік, экология, ең маңыздысы, Каспийдің құқықтық мәртебесі төңірегінде пікір алмасты. «Каспийлік бестіктің» экономикалық ықпалдастығын арттыру бойынша Қазақстан тарапы белсенділік танытып келеді. Н.Назарбаев Қазақстан арқылы ашылған бағыттарды назарға алып, Қазақстан оларды Каспий маңы мемлекеттерінің тауарларын басқа елдердің нарығына, бірінші кезекте Қытайға жеткізу үшін транзиттік көпір ретінде «Каспий еркін сауда аймағын» құру туралы ұсыныс айтты. Каспий энергетика және қоршаған орта орталығының басшысы, доктор Э.Солтановтың(Әзірбайжан) пікірінше «Бұл миллиардтаған тонна жүк тасымалдауы сөз болып отырған кең көлемді жоба.

Қазақстан БТК жобасына қосылуы арқылы өзінің қытайлық бастамаларға қатысу мүмкіндігін растайды. Экономикалық дәліз Қазақстан үшін стратегиялық тұрғыда маңызды болып табылады» - дейді. Каспийдің транзиттік мүмкіншілігін арттыру туралы Қазақстан Президенті Н. Назарбаев 2018 жылы 14 мамырда Сочидегі ЕЭО Жоғары экономикалық кеңесінің отырысында да айтты. Мемлекет Басшысы Каспий және Қара теңіздері аралығында кеме жүру каналын салу туралы сөз қозғады. Бұл каналды «Еуразия» деп атау ұсынылып отыр. Сонымен қоса «Еуразия» жоғары жылдамдықты көлік магистралін салу мүмкіншілігі де алға қойылды. Жалпы алғанда, V Каспийлік Саммиттің өтуі және Каспийдің құқықтық мәртебесі жөніндегі конвенцияның қабылдануы мәселенің жалғыз шешу жолы емес. Үлкен Еуразия Жастар инициативасының «Каспийский регион: образы будущего» атты «Каспий хабаршысы» журналындағы зерттеу нәтижесінде осыған байланысты мәліметтер келтірілген. Бұдан байқайтынымыз, аймақ тұрғындары Каспий мәселесінде ең алдымен экологиялық мәселелерді жүйелі шешуге және интеграциялық құрылымға көңіл бөледі. Яғни, конвенция шеңберінде аталған сұрақтар да назардан тыс қалмауы тиіс. Экологиялық проблеманы шешу, қауіпсіздікті қамтамасыз ету, туристік ресурстарды жетілдіру, жағалау мемлекеттерінің энергетикалық қуаттарын арттыру маңызды болмақ [1] Каспий теңізіне қатысты мәселелердің шешімі тараптардың айрықша құзыретіне жататынын атап көрсете отырып, Каспий теңізінің саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени маңызын тани отырып, өңірдің орнықты дамуы үшін қазіргі және болашақ ұрпақ алдындағы өз жауапкершілігін сезіне отырып ынтымақтастықты дамытуға ықпал етеді. Каспий теңізін бейбіт мақсаттарда пайдалануға, оның ресурстарын ұтымды пайдалануға, оның табиғи ортасын зерделеуге, қорғауға және сақтауға жәрдемдесетініне сенімді бола отырып, тиімді экономикалық ынтымақтастықты дамыту үшін қолайлы жағдай жасайды. Каспий теңізі өңірінде орын алған геосаяси және ұлттық деңгейдегі қзгерістер мен процестерді, тараптар арасындағы уағдаластықтарды және осыған байланысты Каспий теңізінің құқықтық режимін жетілдіру қажеттігін ескере отырып келесідей мәселелер қарастырылды [3].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз;
2. № 465 "Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы Конвенция";
3. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияны ратификациялау туралы

Қазақстан Республикасының Заңы 2019 жылғы 8 ақпандағы № 222-VI ҚРЗ.

ӘОЖ 343.1

ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Сарыбаев М., студент

Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада Каспий теңізінің экологиясы, органикалық дүниесі экологиялық проблемалары және оның шешудің жолдары қарастырылған.

Түйінді сөздер: Каспий теңізі, экология, су алабы, Каспий теңізі жағалауы, мониторинг.

Каспий теңізі окшауланған су алабы ретінде өзіне тән гидрологиялық режимге ие. Оған әсер ететін факторлар: климаттық жағдайлары, өзен ағыны, тереңдігі, теңіз түбінің жер бедері, жергілікті жер бедері. Теңіз деңгейінің толқуының жылдық деңгейі 30-35 см құрайды, кей жылдары 55 см-ге жетеді. Каспий теңізінің жылдық өзгерісі климат факторларының маусымдық өзгерістерімен байланысты. Негізгі ықпал өзен ағыстарынан болады, оның көбеюі деңгейдің көтерілуін, ал азаюы деңгейдің түсуін қамтамасыз етеді. Деңгейдің көтерілуі шілде, маусым айларында байқалады, ал төмендеуі желтоқсан, ақпан айларында болады. Сәуір айынан бастап теңіз деңгейі көтеріле бастайды да маусымда шегіне жетеді. Деңгейдің орташа маусымдық тербелуі 22-30 см аралығында сақталады.

Каспий теңізінің солтүстік бөлігі таяз, көп жерінде 5 м-ден аспайды, ең терең жері 26 м, жалпы теңіз ауданының 24% алады. Орталық Каспийдің орташа тереңдігі 200 м, ең терең жері 788 м, жалпы теңіз ауданының 36%-ын қамтиды. Оңтүстік бөлігінің орташа тереңдігі 345 м, ең терең жері 1025 м, ол теңіз ауданының 40%-ын, ал теңіз суының 66 %-ын алып жатыр. Каспийге шығыс жақтан Маңғыстау, Түпқараған, Бозащы сияқты үлкен түбектер сұғына еніп жатыр [1].

Каспий теңізінің деңгейі шұғыл ауытқып тұрады. Бакуде 1830-жылдан бері үздіксіз жүргізілген байқаулар бойынша өткен ғасырдың алғашқы жартысында бірнеше жылдар бойы су деңгейінің көтерілуі анықталған. Өткен ғасырдың екінші жартысының басында деңгей төмен түскен, ол 15 жылға созылған. Бұдан соң қайтадан көтерілуі болған, ол XX ғасырдың 70- жылына дейін созылған. Одан кейін деңгейдің қайта төмен түсуі байқалған, деңгейдің төмендеуі, әсіресе біздің ғасырымыздың 30-40- жылдары өте үлкен мөлшерге жеткен. Қазіргі кезде теңіз деңгейі төмен түсуде.

Теңіздің солтүстік бөлігінің климаты континентальды, температураның амплитудасы үлкен және атмосфералық жауын- шашын аз түседі. Мұнда ауаның қаңтар айындағы орташа температурасы $-5-6^{\circ}\text{C}$ шамасында, аяз -38°C , шілде айында орташа температура $23-24^{\circ}\text{C}$. Жылдық жауын – шашын мөлшері 100-150мм. Теңіздің солтүстік бөлігі қыста қатып қалады, орталық бөлігінде судың температурасы 0°C болады, теңізді мұз жаппайды, мұнда қалқыма мұздар пайда болады. Жазда судың бетінде температура біршама жоғары болады.

Теңіздің Қазақстандық бөлігінде суында оттегі мол, ал оңтүстікке қарай барған сайын оның мөлшері азая береді.

Каспий теңізінің суы көгілдір-жасыл түстен, сарғыш-қоңыр түске дейін өзгереді. Судың мөлдірлігі лай өзен ағындарының әсерінен жоғары емес. Каспий теңізінің шөгінділері айрықша борпылдақ болып келеді. Басым жамылғы қабатын қоспалар мен ұлу қабықшалары қосылған түрлі түстегі лайлар құрайды. Каспий теңізінің ауа және су температурасы әртүрлі болып келеді. А.М.Книповичтің зерттеулері нәтижесінде Каспий теңізі өзіне тән ағыс жүйесі анықталған. Ағыс теңіздің батыс жағалауын бойлап салқын ағыс түрінде бағытталады да оңтүстік жағалауға жетіп, шығысқа бұрылады, содан соң солтүстікке бағыт алып, осы тұстан қайтадан батысқа қарай қозғала отырып, солтүстік ағысқа қосылады. Сонымен қатар Оңтүстік Каспийдің ерекше ағыс жүйесі анықталған [2].

Каспийде жануарлардың 2000-ға жуық түрі (оның ішінде омыртқасыздар – 1069, омыртқалылар – 415, паразит жануарлар – 325) тіршілік етеді. Теңіз фаунасының негізін эндемик жануарлар (шаянтәрізділердің 60%-ы, моллюскілердің 80%-ы, балықтардың 50%-ы) құрайды. Каспий теңізінің балық қоры 2,9 млн.т. болса, оның 40%-ы Солтүстік Каспий бөлігінің үлесіне тиеді. Бекіретәрізділердің дүниежүзілік өнімінің 90%-ы осында ауланады. Соңғы кезде балықтардың уылдырығын шашатын жерлеріне кедергі келтіретін өзендерге салынған бөгеттер судың радиациялық және химиялық жолмен ластануы браконерлік етек алуы бекіренің қорын азайтуда.

Бекіре тәрізділер (лат. Acipenseriformes) — сүйекті балықтардың шеміршекті-сүйекті балықтар класс тармағына жататын отряды. Каспий жағалауының табиғатына атмосфераның, топырақ, жамылғысының, судың ластануы үлкен қауіп төндіруде. Атмосфераның ластануына мұнай – газ өндіретін және оны қайта өңдейтін кәсіпорындар әсер етуде. Мұнай кәсіпшілігінің ең басты экологиялық басты экологиялық проблемасы – ілеспе газды іске жарату. Мұнай кен орындарында мұнай өнімдерін өңдеу кезінде мұнай мен қалдық сулардың топырақ пен грунтқа төгілуі оларды ластайды. Теңіз суының құрамында мұнай өнімдерінің қалдықтары, фенол, хлорлы органикалық пестицидтер, аммонийлі азот, ауыр металдардың мөлшері рұқсат етілген мөлшерден жоғары екені анықталған. Судағы мұнай өнімдерінің ең жоғарғы концентрациясы мамыр- шілде айларында байқалады. Мұндай теңіз жағалауының мұнай өнімдерімен, улы газдармен ластануы планктондар мен теңізде тіршілік ететін жануарлар мен өсімдіктерге кері әсерін тигізуде [4].

Геологиялар жұмыстың барысында соңғы жылдары итбалықтың, құстардың жаппай қырылуы теңіздің қазақстандық бөлімінде дабыл қағарлықтай жағдай. Бізге «қара алтын» игеру жолында табиғатты құрбандыққа шалмау, қоршаған ортаны таза күйінде сақтау жолындағы шараларды қолға алатын кез жетті. Қазіргі кезде Каспийдің табиғи қорының 3 экологиялық проблемасы бар.

1. Қошқар – Ата қалдық сақтау қоймасының проблемасы, онда 105 млн тонна улы және радиоактивті қалдықтар сақталады. Оған көп қаражат керек. Қазіргі уақытта 77 км жер тазартылып, көлемі 30 км жағажайлар пайда болды.

2. БН- 350 реакторлық зауытының істен шығуы.

3. Каспийдің Солтүстік теңіз қайраңында қоршаған ортаны қорғау жөніндегі толыққанды мемлекеттік мониторингтің жоқтығы, Каспий теңізі жағалауының 1350 км бақылаусыз қалып отыр.

Өңірде 2008 жылдан бері «Экологиялық зерттеу зертханасы» МКК тұрақты жұмыс істеуде. Зертхана 2010 жылдан бастап Каспий теңізінің жағалау зонасында орналасқан мұнай өндірістерімен теңіз порттарының техногендік әсерін бағалау мақсатында кешенді экологиялық мониторинг жүргізіп келеді. Бес жыл қатарынан Бозашы түбегіндегі Қаламқас, Қаражанбас, Арман кен орындары мен Ақтау, Баутин порты бақыланып, аналитикалық зерттеу нәтижесінде үлкен мәліметтер қоры жинақталады. 2014 жылы Құрлық портында теңіз суындағы мұнай өнімдерінің мөлшері 5 есеге артқандығы анықталды. Ауыр металдар мөлшері де рұқсат етілетін шектен 74, алюминий 221, сынап 82 есеге артық. Қаражанбас, Комсомольский кен орындарында 14 су басу қауіпі бар мұнай ұңғымалары орналасқан. Бұл аймақта судағы мұнай өнімдерінің рұқсат етілген шектен 5 есе жоғары. Ауыр металдар, атап айтқанда, мышьяк 112, алюминий 8, темір 7, сынап 22 есе артқан. Көрсеткіш көңіл көншіктерліктей емес. Осы ретте Каспий теңізінің экологиялық қауіпсіздігін арттыру мақсатында өндіріс орындарына мұнай төгілуін мұқият қадағалап бақылайтын радарларды орнатуды жоспарлап отыр.

Каспий жағалауында орналасқан мұнайлы Маңғыстау өлкесіндегі жерасты қазба байлықтарын өндіру, тасымалдау, бұрғылау, өңдеу, геологиялық зерттеу жұмыстарын жүргізу себептерінен осы өлке топырағы, ауасы, теңіз суы ластанып кеткені белгілі. Өңірдің экологиялық ахуалы мен мәселенің шешілуі жолдары өте күрделі. Бұл экологиялық күрделі мәселелерді шешуде теңіз экологиясы жөнінде арнаулы халықаралық құжат қабылдау қажеттігі туды. [5]

Каспий теңізінің ортасын қорғау жөніндегі негіздемелік Конвенцияның 19-бабына сәйкес уағдаласушы тараптардың мынандай міндеттері бар: 1. Уағдаласушы тараптар Каспий теңізі теңіз ортасы жай-күйі мониторингінің тиісті дербес және/немесе бірлескен бағдарламаларды құру және жүзеге асыру үшін күш жұмсайды.

2. Уағдаласушы Тараптар Каспий теңізінде мониторингі жүзеге асырылатын ластаушы заттардың тізбесімен және өлшемдерімен, шығарындылар және сығындылар үшін келіседі. 3. Уағдаласушы Тараптар Каспий теңізі теңіз ортасы жай күйін бағалауды және Каспий теңізі теңіз ортасының ластануын алдын алу, бақылау және төмендету үшін қабылданатын шараларының тиімділігін дербес және/немесе бірлесіп тұрақты жүзеге асырады. 4. Уағдаласушы Тараптар мониторинг бағдарламаларын, өлшеу жүйелерін, талдау әдістерін, деректерді өңдеуге және сапа деректерін бағалау әдістерін әзірлеу мен қолдану ережелерін үйлестіруге күш жұмсайды. 5. Уағдаласушы Тараптар шешім қабылдауға негіз және мамандар, әкімшілер және халық үшін ақпарат пен білімнің жалпы көзі болып табылатын орталықтандырылған деректер базасын әзірледі. 6. Жалпы Каспий аймағында бірнеше экологиялық мониторинг бағдарламалары жүзеге асырылуда. 2007 жылы Евро-одақ (ТАСИС) жобаларын жүзеге асыру барысында «Каспий теңізінде су сапасының мониторингі және зардапты аймақтардың қызметтерінің жоспарларын» жүзеге асыру жолға қойылды. Жобаның мақсаты-Каспий теңізінде су сапасының мониторингтік механизмін қамтамасыз ету және экологиялық мәселелерді шешудің ерекше жоспарын дайындау болып табылады. Ол үшін барлық Каспий аймағы мемлекеттері теңіз суларына жедел анализ жасауға және пробасын алуды жетілдіруге қол жеткізетін жаңа құралдар мен техникалық жабдықтар алады. «Космостық радиолакация мәліметтер негізінде Каспий теңізі мұнай ластау» жобасын іске қосу жоспарланып отыр. Дегенмен бірнеше жылдар бойы космостық аппараттар көмегімен Каспий туралы алынған мәліметтер әлі күнге дейін тиісті нысанада талданбаған. Сондықтан Каспий теңізінің мұнаймен ластану масштабы туралы әлі толық заңды мәліметтер жоқ. Экологиялық мониторинг тек басқару мен шаруашылық қызметтер үшін ғана қолданылмайды, сондай-ақ ол құқық қорғау органдары қызметтеріне қажетті ақпараттық жүйесін құрайды. Табиғи ресурстарды пайдаланумен экологиялық зиянның орнын толтырумен байланысты істер бойынша дауларды шешу барысында да экологиялық мониторингтің ролі күшті. Көп жағдайларда сот объектілер бойынша шешім шығару мақсатында мәліметтерді талап етеді немесе тараптар тиісті ақпараттарды өздері ұсынады. Бірақ сот қызметтерінде де келіспеушіліктер туындауы мүмкін. Мысалы: талап арызда көрсетілген зардаптың есептеу кезінде, сот міндетті түрде мамандардың көмегіне жүгіне отырып, есептеу қажет. Сот тәжірибесінде қоршаған ортаны қорғау саласындағы даулар бойынша шешімдер көп жағдайларда анықталған экологиялық ақпарат негізінде қабылданады. Ал табиғи ортаның сапасы мен жай-күйі туралы ақпараттар тәуелсіз экологиялық ұйымдар немесе жеке тұлғалармен берілетіндіктен, объективті шешім қабылдауға қиындықтар туғызып отыр. Сондықтан да құқық қорғау органдары мен сот органдарына экологиялық мониторинг ақпараттарын ресми түрде пайдалануға қатысты заңдарда орын табу керек [6].

Экологиялық қауіпсіздік концепциясы бойынша Каспий теңізі қайраңын қарқынды игеруге қатысты жаңа технологиялар енгізу, қоршаған ортаны қорғау және табиғатты пайдалануға байланысты экологиялық мониторинг және мемлекеттік бақылау жүйелерін жетілдіру тұрақты түрде жүзеге асып келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Шілдебаев Ж. (2012). Биогеография.
2. Бірмағамбетов Ә (2004). Қазақстанның физикалық географиясы.
3. Бейсенова Ә., Шілдебаев Ж. (2004). Экология және табиғатты тиімді пайдалану.
4. Қазақстан табиғаты, «Қазақ энциклопедиясы» (2009). 172-173, 178-179 б.б.

5. Бейсенова Ә.С. Қазақстанның физикалық географиясы. Алматы (2014). 287-290 б.б.

6. Каспий теңізінің теңіз ортасын қорғау жөніндегі негіздемелік Конвенция (Тегеран, 2003 ж. 4 қараша) // Юрист анықтама жүйесі.

ӘОЖ 341/1

КАСПИЙДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІН АНЫҚТАУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сұлтанов А., студент

Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін анықтаудың өзекті мәселелері қарастырылған.

Түйінді сөздер: Каспий теңізі, экология, құқықтық мәртебе, Каспий аймағы, конвенция.

Бүгінгі халықаралық қатынастарда Каспийдің құқықтық мәртебесін анықтау маңызды мәселенің қатарында. Каспий теңізі географиялық орналасуына қарай бірқатар мемлекеттің қарым-қатынасына тікелей әсер етіп отыр. XX ғасырдың 90-жылдарына дейін Каспий аймағы КСРО-Иран байланысымен айқындалған еді. Кеңес Одағы ыдыраған соң тәуелсіз республикалардың құрылуы аймақтағы геосаяси тепе-теңдіктің өзгеруіне алып келді. Каспий бассейнінің энергетикалық қоры мен транзиттік мүмкіншілігі таяу жатқан елдерден тыс әлемнің жетекші державаларының да назарын аударады. Шығыстанушы Олжас Бейсенбаевтың сараптамасы қарт Каспийдің жағалауындағы елдердің Тәуелсіздік алғалы көтеріп, зерттеп, әртүрлі деңгейде жиындар өткізуіндегі мақсат, мүдделері айтылыпты. Географиялық орналасуына қарай Қазақстанға ең көп үлес тиюі керек. Дегенмен, жағалаудағы өзгелер де өз үлесінің аздығына келісе қоймайды. Қайтпек керек? Теңіздің мәртебесі айқындалса, ол шекара мәселесін шешуге қаншалықты септігін тигізеді?

Каспий жағалауы елдерінің кездесулерінде техникалық, экологиялық, қауіпсіздік және саяси мәселелер қозғалып келеді. Дегенмен энергетикалық ресурстарға деген геосаяси және геоэкономикалық қызығушылықтар соңғы жылдары артып отыр. 1990 жылдары Батыс елдерінің трансұлттық корпорациялары теңіздің ресурстарына қызығушылық таныта бастаса, кейін Қытай, Индия және Азия елдері үшін маңызды нысанға айналды. Каспийдің құқықтық мәртебесінің реттелуі теңізге халықаралық құқықтық нормаларға сәйкес жаңа сипат береді [1].

Каспийдің құқықтық мәртебесін анықтау ширек ғасырға созылып келеді. Каспий теңізінің мәртебесін белгілеп, оның қорын игеруде тараптар ортақ мәмілеге келе алмай жүргені жасырын емес. Өйткені әр мемлекеттің өз мүддесі тұрғысынан ұстанымдары мен көзқарастары бар. Мәселен, Тегеран теңіздің бес мемлекетке 20 пайыздан тиесілі болу керектігін, теңіз ресурстарын теңдей игеруді ұсынады. Бірақ бұл ұсыныс басқа жағалау елдерінен қолдау таппады. Каспийлік мемлекеттер теңіз құқығы бойынша БҰҰ-ның 1982 жылғы конвенциясын ұстанады. Иран Ислам Республикасының Президенті Х.Рухани құқықтық тәртіп халықаралық құқық қағидаларына сәйкес болуы тиістігін, қару-жарақ қолданудан тартынып, шетелдік қарулы күштердің Каспийге

келуіне жол берілмеуі керектігін баса айтады. 2001 жылы Иран мен Әзірбайжан бірнеше даулы аралдардың бөлінбеуіне байланысты келіспеушіліктер туындаған еді.

Осы уақытқа дейінгі модификацияланған жаңа сызық бойымен Каспий түбін бөлу кезінде Қазақстанға теңіздің 29,6 %, Әзірбайжанға – 19,5%, Ресей Федерациясына – 18,7%, Түркіменстанға – 18,4%, Иранға – 13,8% тиесілі болған еді. Иран, Әзірбайжан және Түркіменстан арасындағы принципті келісімге қол жеткізу Каспий теңізіне байланысты барлық тараптардың мүдделерін ескере отырып, консенсус негізінде ғана жүзеге асырылуы мүмкін.

Осыған орай, қазіргі уақытта Каспий аймағы күрделі мәселелердің пайда болу шартында дамып жатыр:

- Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі төңірегінде жағалауда орналасқан мемлекеттер арасындағы қарама-қайшылықтардың үдеуі, бұл жағдай мемлекеттердің өзара екіжақты және жан-жақты мәселелер жөнінде келіспеушіліктер мен сыртқы ойыншылардың қатысуы одан әрі қиындата түседі;

- Каспий аймағының көлік-коммуникация жүйесіне бақылау орнатуға күрес;

- Каспий теңізінің бай және нәзік экожүйесіне жүйелі түрде залал келтіру, бұл осы аймаққа кері әсерін тигізуі мүмкін.

Қазіргі уақытта Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі жөніндегі конвенцияны әзірлеу бойынша СІМ деңгейінде келіссөздер өткізілуде. Келіссөздер Каспийдің экожүйесін сақтау мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету, кеме қатынасын дамыту, минералдық және биологиялық ресурстарды игерудегі өзара іс-қимылдарға арналған. 2001 жылы 29 қараша және 2003 жылы 27 ақпанда Қазақстан Республикасы мен Әзірбайжан Республикасы арасындағы Каспий теңізі түбін шектеу туралы екіжақты Келісім және Хаттама қабылданды. Сонымен қатар, 2003 жылы 14 мамырда Қазақстан-Ресей-Әзірбайжан арасында Каспий теңізі түбін бөлу туралы келісім жасалды. Осындай нақты шаралардың негізінде 2003 жылы 4 қарашада Каспий теңізінің кеңістігін қорғау жөніндегі Конвенцияға қол қойылды. Бұл Теңіздің құқықтық мәртебесін айқындаудағы маңызды қадам болды [2].

Жалпы, Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін айқындау – күрделі процесс. Оған Қазақстан тарапы Мемлекет басшысы және СІМ деңгейінде үлкен үлес қосып келеді. 2002 жылғы БҰҰ Ассамблеясының 57-сессиясында ҚР Сыртқы істер министрі Қ. Тоқаев: «Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі мәселесі қазіргі кезеңдегі халықаралық қатынастарда өте өзекті мәнге ие. Бес каспийлік мемлекеттердің осы ерекше су қоймасының заңнамалық мәртебесіне байланысты ымырашылдығының болмауы Каспий теңізінің бейбітшілік пен ынтымақтастық өңіріне айналу болашағына нұқсан келтіруде» - деп айтты [3].

Осы жылдары Каспий жағалауы мемлекеттері басшыларының екі Саммиті (2002, 2007 жылдары) және Сыртқы істер министрлерінің кеңестері (1996, 2004, 2007) болып өтті. Аталған маңызды кездесулерде Каспийдің құқықтық мәртебесі, теңіздегі қауіпсіздік пен тұрақтылық, сондай-ақ Каспий жағалауы мемлекеттерінің халықаралық байланыс мәселелері (БҰҰ, МАГАТЭ ролін нығайту, ядролық қаруды таратпау, халықаралық лаңкестікпен күресу) жөніндегі ұстанымдары саяси деңгейде бекітілді.

2014 жылдың 2 қазанында Елбасы Н.Назарбаевтың қатысуымен Каспий теңізі жағалауы елдерінің IV саммиті өтті. Бес каспийлік мемлекеттер экономикалық ынтымақтастықты дамыту, қауіпсіздік, экология, ең маңыздысы, Каспийдің құқықтық мәртебесі төңірегінде пікір алмасты. «Каспийлік бестіктің» экономикалық ықпалдастығын арттыру бойынша Қазақстан тарапы белсенділік танытып келеді. Н.Назарбаев Қазақстан арқылы ашылған бағыттарды назарға алып, Қазақстан оларды Каспий маңы мемлекеттерінің тауарларын басқа елдердің нарығына, бірінші кезекте

Қытайға жеткізу үшін транзиттік көпір ретінде «Каспий еркін сауда аймағын» құру туралы ұсыныс айтты.

Каспий мәселесіне қатысты АҚШ, Қытай сынды сыртқы ойыншылардың ықпалын айтпай кетуге болмайды. Ірі державалар өз жобаларын жүзеге асыруда Каспийді тиімді пайдалануды көздейді. 2018 жылы мамырда Қазақстан Республикасы АҚШ-тың Ауғанстанға арнайы жүкті тасымалдау бағытын өзгерту туралы сұранысын қабылдап, «Қазақстан Республикасы аумағы арқылы арнайы жүкті транзитпен өткізуді коммерциялық жолмен қамтамасыз ету туралы» заңға қол қойылды. Оған сәйкес арнайы жүк Әзірбайжаннан Каспий арқылы Қазақстанға жеткізіп (Ақтау мен Құрық порттары), теміржолмен Сарыағаш, Келес және Бейнеу - Қарақалпақстан, Өзбекстан арқылы Ауғанстанға жеткізіледі. Бұл бір жағынан Қазақстанның Ауғанстан проблемасын шешудегі үлесі болса, екінші жағынан АҚШ-тың аймақтағы белсенділігінің артуын көрсетеді.

Қазақстанның бастамалары аймақтағы бірқатар жобалар арқылы жалғасын табады. 2018 жылы 31 қазанда Қазақстан, Өзбекстан, Грузия, Түркия, Әзірбайжан басшылары «Баку-Тбилиси-Карс» теміржол желісінің (ары қарай – БТК) ашылуына қатысты. Бұл – Азия мен Еуропаны байланыстыратын 21 ғасырдағы Жібек жолының маңызды дәлізі. Ұзындығы 846 шақырымға созылған темір жолмен 2034 жылға қарай 17 млн тонна жүк тасымалданатын болады. БТК желісі де Каспий теңізі арқылы өтеді. БТК арқылы Қытайдан шыққан тауарлар екі аптада Еуропаға жеткізілетін болады. Бұл теміржол желісі сонымен қатар адам тасымалында да маңызды болмақ.

Таяу Шығыс және Орта Азия бойынша сарапшы Т.Аббасовтың ойынша, Әзірбайжан ұсынған «Баку-Тбилиси-Карс» трансқұрлықтық теміржол желісі геоэкономикалық үрдіске жаңа серпіліс береді. Бұл маршрут негізгі серіктес елдер Әзірбайжан, Грузия және Түркия үшін ғана емес, маңайдағы серіктестер үшін үлкен табыс алып келеді. Жаңа бағытты пайдалануға мүдделі болған елдердің бірі Қазақстан. Оның үш мемлекетпен байланысы қарқынды дамуда.

Каспий энергетика және қоршаған орта орталығының басшысы, доктор Э.Солтановтың (Әзірбайжан) пікірінше «Бұл миллиардтаған тонна жүк тасымалдауы сөз болып отырған кең көлемді жоба. Қазақстан БТК жобасына қосылуы арқылы өзінің қытайлық бастамаларға қатысу мүмкіндігін растайды. Экономикалық дәліз Қазақстан үшін стратегиялық тұрғыда маңызды болып табылады» - дейді.

Каспийдің транзиттік мүмкіншілігін арттыру туралы Қазақстан Президенті Н. Назарбаев 2018 жылы 14 мамырда Сочидегі ЕЭО Жоғары экономикалық кеңесінің отырысында да айтты. Мемлекет Басшысы Каспий және Қара теңіздері аралығында кеме жүру каналын салу туралы сөз қозғады. Бұл каналды «Еуразия» деп атау ұсынылып отыр. Сонымен қоса «Еуразия» жоғары жылдамдықты көлік магистралін салу мүмкіншілігі де алға қойылды.

Каспийдің құқықтық мәртебесін бекіту ең алдымен теңіз жағалауындағы елдер үшін маңызды. 2017 жылы 4-5 желтоқсанда Мәскеуде өткен Каспий жағалауы елдері СІМ Кеңесінде Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі жөніндегі конвенцияның мәтіні келісілді. Кеңесте ҚР СІМ Қ. Әбдірахманов: "ҚР Президенті Н.Назарбаев Каспий жағалауындағы елдердің ынтымақтастығына үлкен көңіл бөледі. Елбасының алға қойған басым бағыттарының бірі Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі бойынша уағдаластыққа қол жеткізу. Аталған Конвенция «Каспий теңізінің конституциясы» ретінде Каспий жағалауындағы елдердің ынтымақтастығына жаңа серпін беріп, аймақтағы қауіпсіздік, тұрақтылық пен дамудың кепілі болады деген сенімдемін» деп атап өтті [4].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Абишев А. Каспий и мировая политика. - А. 2002. - С. 35.
2. <https://informburo.kz/kaz/besnsh-kaspiy-sammit-tezd-mrtebes-turaly-kelsmge-ol-ooyla-ma.html>
3. Тараков А. Как делить море // Дипломатический вестник. 1995. №12.
4. Каспий жағалауындағы бес ел мұнайлы теңіздің мәртебесін айқындай ала ма? // Егемен Қазақстан. – 24 қыркүйек — 2018 ж.

ӘОЖ 327 (045)

КАСПИЙ МАҢЫ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ МӘДЕНИ ҰНТЫМАҚТАСТЫҚ САЛАСЫНДАҒЫ «ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ АССАМБЛЕЯСЫНЫҢ» РӨЛІ

Таджимуратова Ж., студент

Ғылыми жетекші: Бағдатұлы М.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада Каспий маңы елдерінің мәдени қарым-қатынасы туралы баяндалып, «ҚХА-ның» ролі туралы талданды. Қазақстан халық ассамблеясының негізгі мақсаты, атқаратын қызметі жайлы. Көршілес елдер арасында орнатқан ынтымақтастықта тигізген септігі, ролі қарастырылған. Бүкілқазақстандық бірліктің бірегей моделін қалыптастыруда Қазақстан халқы Ассамблеясы (ҚХА) маңызды рөл атқарады.

Түйінді сөздер: мәдениет, Каспий теңізі, ассамблея, мемлекеттер, каспий, жоспар, саясат, рөл.

Тәуелсіздігімізбен бірге жасасып келе жатқан қоғамдық институт халықаралық сарапшылардың, саясаттанушылардың жоғары бағасына ие болуда. Айта кетер жайт, көрші Қырғызстанда да мұндай институт бар. Алайда, олардағы Ассамблея жұмысы туралы ешкім біле бермейді. Соның дәлелі — жақында ғана айырықша ағайындарда өткен «Этносаралық келісім мен конфессияаралық толеранттылықтың қазақстандық және қырғызстандық модельдері» атты халықаралық жиында көршіміз біздің осы саладағы әрекеттерімізді жоғары бағалап, жиырма жылдан астам уақыттан бері жинаған бай тәжірибемізбен бөлісуді сұрады. Осы жиында еліміздегі Ассамблея жұмысына көптеген мамандар жоғары баға беріп, басқа елдерге татулықтың темірқазығына айналған институттың қызметін үлгі етті [1].

Бүкілқазақстандық бірліктің бірегей моделін қалыптастыруда Қазақстан халқы Ассамблеясы (ҚХА) маңызды рөл атқарады.

ҚХА басты міндеті мемлекеттік ұлттық саясатты іске асыру, Қазақстан Республикасындағы қоғамдық-саяси тұрақтылықты қамтамасыз ету, мемлекеттік және азаматтық қоғам институттарының этносаралық қатынастар саласындағы өзара іс-қимылының тиімділігін арттыру болып табылады.

Ассамблеяның мақсаты — қазақ халқының топтастырушылық ролін арқау ете отырып, қазақстандық патриотизм, Қазақстан халқының азаматтық және рухани-мәдени ортақтығы негізінде қазақстандық біркелкілікті және бәсекеге қабілетті ұлтты қалыптастыру процесінде республикадағы этносаралық келісімді қамтамасыз ету.

Ассамблеяның негізгі міндеті — этносаралық қатынастар саласында мемлекеттік органдармен және азаматтық қоғам институттарымен тиімді өзара іс-қимылды

қамтамасыз ету, қоғамда этносаралық келісімді және толеранттылықты одан әрі нығайту үшін қолайлы жағдай жасау, ел бірлігін нығайту, қазақстандық қоғамының негіз қалаушы құндылықтары бойынша қоғамдық келісімді қолдау және дамыту [2].

Сонымен қатар, Қазақстан халқы Ассамблеясы мемлекеттік органдарға экстремизм мен радикализм көріністеріне қарсы әрекет етуге, азаматтардың демократия нормаларына негізделген саяси-құқықтық мәдениетін қалыптастыруға көмек көрсетеді.

Ассамблея этномәдени бірлестіктердің күш біріктіруін қамтамасыз етеді, этно мәдени орталықтардың, Қазақстан халқының ұлттық мәдениеттері, тілдері мен дәстүрлерінің өркендеуін, сақталуын, және дамуын қамтамасыз етеді.

Жалпы алғанда негізінен Ассамблея жұмысының арқасында біздің елімізде этносаралық және конфессияаралық келісімнің бірегей моделі, әрбір азамат этникалық және діни ерекшелігіне қарамастан Конституцияда кепілдік берілген азаматтық құқықтары мен бостандықтарын толық пайдалана алатындай ерекше сенім, ынтымақ, өзара түсініктік ахуалы қалыптасты.

Каспий маңы мемлекеттері өзара тиімді ынтымақтастықты одан әрі дамытуға ниетті. Бүгінгі таңда Иран, Ресей, Әзербайжан, Түрікменстан елдерін Қазақстанмен тығыз экономикалық қарым-қатынастар байланыстырады. Мысалы, тек биылғы жылдың 5 айында Маңғыстау облысы мен Ресейдің жақын жатқан өңірлері арасында 52 млн доллардың сауда-саттығы жасалған [3].

Аймақта көрші ел капиталының қатысуымен экономиканың түрлі салаларында 300 кәсіпорын жұмыс істеп тұр. Қазіргі таңда «Ақтау теңіз порты» арнайы экономикалық аймағында 27 кәсіпорын жұмыс істейді.

Соның ішінде Каспий елдерінің 2 кәсіпорны бар. Олар корпоративтік табыс салығынан, жер салығынан босатылады. Осы тұрғыдан әзербайжандық инвесторлардың қызығушылығы жоғары. Сол себепті өңірге көптеп инвестиция тартылатын болады. Каспий маңы елдері мемлекеттік университеттерінің арасында тығыз байланысты орнатудың маңызы зор.

Каспий теңізі мәселелерін шешу және Каспий маңы аймағында біртұтас білім беру кеңістігін құру мақсатында 1996 жылы жұмысын бастаған Ассоциацияға қазір Әзірбайжан, Иран, Ресей, Түркіменстан мен Қазақстанның 55 жоғары оқу орны мүше.

Осы жылдар аралығында көптеген ғылыми-тәжірибелік конференциялар мен дөңгелек үстелдер ұйымдастырылды, Каспий мәселесі бойынша зерттеу жобалары жасалды, ғылыми журналдар басылып, бірлескен студенттік олимпиадалар мен экспедициялар өткізілді. Атырау мұнай және газ университеті – Ассоциация құрамына енген Қазақстанның алғашқы жоғары оқу орындарының бірі.

2002 жылы Атырау мұнай және газ университеті (ол кезде институт) Бас Ассамблея мен Махамбет Өтемісовтің 200 жылдығына орай II Халықаралық студенттік Универсиаданы өткізді. Мұндай ауқымды іс-шара Атырауда алғаш рет өткізілді. Ректор, профессор Т.П.Серіковтың басшылығымен Каспий маңы мемлекеттерінің VII Ассамблеясы мен II студенттік Универсиадасын ұйымдастыру бойынша үлкен және жемісті жұмыс атқарды [1]. Ассоциация өткізген Ассамблея қатысушылары Каспий маңы, соның ішінде Каспий теңізінің өзекті экологиялық мәселелерін шешу ісінде Каспий бассейні елдерінің ғылыми және педагогикалық қоғамдастығының, студенттік жастарының күш-жігерін біріктіру, білім, ғылым және мәдениет саласындағы тиімді халықаралық ынтымақтастық идеяларын дамыту үшін Каспий маңы мемлекеттері университеттері Ассоциациясының маңыздылығына жоғары баға берді.

Каспий маңы елдері университеттерінің Ассоциациясы – әлемдік жоғары білім кеңістігіндегі елеулі құбылыс. Каспий маңы елдері мемлекеттерінің университеттер Ассоциациясының ғалымдары жаңартылатын энергия көздерін (күн, су және жел)

пайдалану бойынша ғылыми эзірлемелерді жандандыруды және жаңа технологияларды енгізуді шешті. Осы зерттеулердің координаторы болып Атырау мұнай және газ институты мен Қазақстан Республикасы Ұлттық Инженерлік академиясының Атырау филиалы белгіленді. Ассоциация үшін маңызды міндеттердің бірі студент жастарды Каспий мәселелерін шешуге тарту, Ассоциация жариялаған мақсаттар мен ізгілікті қағидаттар негізінде оларды біріктіру болып табылады.

Жыл сайын «Каспий. Ғылым. Білім. Технологиялар» Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы тек Каспий жағалауы ғана емес, сонымен қатар Ресей, Қазақстан, Әзірбайжан және Иранның басқа да аймақтарындағы ғалымдардың қызығушылығын туғызды. «Ғылым және технология» сериясы Атырау мұнай және газ университетінде; «Табиғи ресурстар» – Әзірбайжанда; «Гуманитарлық ғылымдар және спорт» – Ресейде; «Қоршаған орта және тұрақты даму» – Иранда шығады. Жинақтар ағылшын тілінде, орыс тіліндегі аннотациямен бірге жарық көреді. Ассамблеяда Каспий аймағында бірыңғай білім беру кеңістігін құру мақсатында академиялық интеграцияның ең жоғары түрі ретінде Ассоциацияның жоғары оқу орындары арасында қос диплом беру бағдарламаларын құру үдерісін күшейтуге басты назар аударды [3]. Ассамблея жұмысына қатысқан тараптардың өкілдері ынтымақтастықтың виртуальды нысандарын енгізу үшін осы мақсатта өздерінің жоғары оқу орындарында білім беру, ғылым, мәдениет, сондай-ақ толеранттылық пен мультикультурализм туралы онлайн-дәрістерді өткізу бастамасын қолға алу қажеттігін атап өтті.

Каспий теңізі біздің еліміз үшін стратегиялық жағынан өте маңызды аймақ болып табылады. Сондықтан Каспий аймағындағы көршілес елдермен экономикалық қарым-қатынасты дамыту үшін әуелі мәдени байланыс болуы тиіс екендігі есімізден шығармаған дұрыс болар, соның негізінде «ҚХА» алатын орыны ерекше екендігін айтпасада белгілі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ассамблея институтына көршілес елдер қызығушылық танытып отыр. [//https://assembly.kz/](https://assembly.kz/)
2. Динаш Мұфтахқызы Диарова. Атырау мұнай және газ университеті» (Каспий маңы елдері мемлекеттік университеттері Ассоциациясы–ашық пікір алаңы) [//bilimdinews.kz](http://bilimdinews.kz)
3. Қазақстан Халық Ассамблеясы. [//akorda.kz](http://akorda.kz)

ӘОЖ 349.6 (045)

ЭКОЛОГИЯ – ЕЛ ТЫНЫСЫ

Тайыров Б., студент

Ғылыми жетекші: Усенбаева А.У.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Мақалада «Қошқар ата» улы көлінің зардабы туралы, зиянды қалдықтардың алдын алмаса арты ауыр зардаптарға соқтыруы мүмкін екендігі, жердің шөбіне сіңген радиациялық элементтердің малдың еті мен сүтіне дарып, ол арқылы адамға берілуі мүмкін екендігі айтып, дабыл қағу, экология, қоршаған орта мәселесіне немқұрайлы қарамау қашанда негізгі міндет, басым бағыттары қамтылған.

Түйінді сөздер: радиация, мониторинг, рекультивациялау.

Таза ауа мен табиғаттың, қоршаған ортаның жайлылығы әркім үшін де алаңсыз өмір сүруде ең басты қажеттіліктердің бірі. Технологияның қарыштап дамып, өндірістің қарқыны артқан бүгінгі күні әлемде экологиялық ахуалдың ақсап тұрғаны жасырын емес. Тіпті басқаны айтпағанда, кең қолданыстағы және қолайлы саналатын полиэтилен ыдыстардың өзі табиғатқа қаншалықты зиян әкелетіні белгілі. Біз мұндай жағдайда қоршаған ортаны қалай қорғап, өзімізге және болашақ ұрпаққа алаңсыз өмірді қалай сыйлай аламыз? Бұл – бүгінгі күннің басты мәселесі.

Жер асты байлықтарымен қуантып, жер үсті сұлулығымен сүйсінтетін Маңғыстаудың экологиялық ахуалы қандай? Әрине, жер жүзінде бар мәселеден сырттай, жұмақта өмір сүріп отырмағанымыз белгілі, демек экологиялық проблема түбекті айналып өтіп кете алмайды.

Маңғыстаудағы экологияны ауызға алғанда, алдымен тілге оралатын тұс – «Қошқар ата» улы көлі – радиациялық қалдықтар қоймасы. «Айта-айта Алтайды, Жамал апам қартайды» демекші, бұл тақырып Маңғыстауда маңыздылығы жағынан да, аңыздылығы жағынан да барынша танымал тақырып. Кеңес одағы кезінде «Ұйқылыдағы» уран кенішін игеру салдарынан пайда болған улы көл көлемінің өсуі Одақ тараған соң тоқтаған өндіріспен бірге тоқтады. Жыл сайын көлге өндірістен құйылатын 25 миллион текше метр су тоқтаған соң, көл көлемі тартылып, жан-жағы жалаңаштана бастады. Бұл өз кезегінде топыраққа сіңген, құрғаған улы, зиянды тұнбалардың желмен бірге ұшып, ауаға, ауа арқылы қоршаған ортаға тарауына ұласты. Тек 90-шы жылдардың орта тұсындағы Азот-түк зауытынан әкелінген фосфат қалдығы зиянды топырақтың біраз жерін жауып, жағдайды біраз оңалта түскен [1].

Алайда, зиянды қалдықтардың алдын алмаса арты ауыр зардаптарға соқтыруы мүмкін екенін аңғарған еліміз көлді залалсыздандыру, тұмшалау жұмыстарын қолға алғанына да оншақты жылдың жүзі болды. Төрт бірдей бағдарламаны жүзеге асыруды мақсат еткендер алдымен зауыттың қалдықтары жатқан, радиациялық фон аса жоғары болып тұрған 24 гектар жердегі қалдықтарды көміп, сыртынан қалыңдығы 25 сантиметр арматураланған бетонмен, оның үстінен таза топырақпен 1 метр қалыңдықта жапты. Келесі жылы мұндай жұмыстар тағы да 31 гектар жерге жүргізілді. Екінші бағдарламада көлдің суы тартылып, жалаңаштанған 2700 гектардай жерін рекультивациялау болса, қаланың тұрғын аймағынан шыққан қалдық суларды тазалап, «Қошқар ата» көліне айдау шараларын жүргізу үшінші бағдарламаға жүк. Мамандар, жылына 8,5 миллион текше метр су айдалып тұрса, көл суының табиғи булануының орнын толтырады деп есептейді. Улы көл айналасындағы топырақ құрамына ауқымды мониторинг жүргізу төртінші бағдарламаға міндет болған. 2015 жылдан бастап улы қалдықтар мен ауыр металдардың жан-жаққа тарамалуы үшін 8 гектар аумаққа жыңғыл мен сексеуіл егілген.

Осынша жұмыстар жобаланып, жасалғанмен улы көл өзінің зияндылығын, қауіптілігін жойды ма? Мәселе осында. Жойған жоқ, себебі көлден шыққан жағымсыз иіс жүректі айнытып, басты айналдырады. Соңғы кездері экологтар ол өңірге мал жайылатынын, ол жердің шөбіне сіңген радиациялық элементтердің малдың еті мен сүтіне дарып, ол арқылы адамға берілуі мүмкін екендігін айтып, дабыл қағуда. Мамандар енді көлдің 50 шаршы шақырым аумағын қиыршық тас араласқан топырақпен көму қажеттігін айтады. Ол үшін уақыт та, қаражат та керек екен.

Маңғыстау өңірінде қазір обыр аурулары, қалқанша без – иод жетіспеушілігі дерті, өзге де сырқат түрлері көбейіп кетті. Аурудың көбеюіне «Қошқар ата» улы көлінің әсері бар шығар, кім білген?

Эколог мамандар өңірде «экологиялық ахуалды ойдағыдай деп айтуға ауыз бармайтындығын» айтады. Айтуларына, атмосфералық ауадан алынған бірқатар сынамаларда ауада азот қышқылының концентрациясы анықталса, 3 рет фенол мен метан көлемі шамадан жоғары болған. Топырақ сынамасында оның мұнай өнімдерімен,

ауыр металдармен бүлінген фактісі кезіксе, суға жүргізілген сынамалардың біреулерінен мұнай өнімдерінің жоғары көрсеткіші, марганец, темір, никель, мырыш байқалған. Су дегенде, Каспий теңізі көз алдына келе қалады. «Арқада қыс жылы болса, арқар ауып несі бар?» демекші, теңіз қауіпсіз болса, итбалықтар қырылып, «суицид» жасап несі бар?! Осы орайда, елімізде жалғыз теңіз – Каспийді түбегейлі зерттейтін бірде-бір ғылыми-зерттеу институтының жоқтығы жан ауыртады. Ал көрші Ресейде басқа суларын қоспағанда, бір ғана Каспийдің флорасы мен фаунасын, кемелердің қозғалысын, тағы басқа да теңізге қатысты барлық жағдайды зерттеп-қадағалаумен бірдей ғылыми-зерттеу институты айналысып келеді [2].

17 қап, 11 екі жүз литрлік бөшке мұнай сіңген майлақы топырақ, 130 тонна және 500 тонна балластық мұнай сіңген су астының қиыршық тасты топырағы секілді мұнай қалдықтарын тиеген ресейлік «Аракс» кемесінің Маңғыстауға келіп ұзақ уақыт аялдауы көпшілікті алаңдатты. Кеме тұрған жерден судан алынған сынама қалыпты болып танылғанмен, кемеде алынған сынама метанның қалыпты деңгейден көптігін байқатқан.

Экология – өмір, экология – болашақ. Оны қорғау, келеңсіз жағдайлардың алдын алу – өмір мен болашаққа жасалған қамқорлық. Сондықтан, экология, қоршаған орта мәселесіне немқұрайлы қарамау қашанда негізгі міндет, басым бағыт болуы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР

1.Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі. – Алматы: ЮРИСТ, 2012. - 172б.

2.Күлтелеев С.Т., Рахметов Е.Ш. Қазақстан Республикасының экологиялық құқығы: Жалпы және Ерекше бөлімі. Оқулық. – Алматы: HAS, 2008. – 328 б.

ӘОЖ 323/324(075)

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ЖОЛ ЖОҚ

Танатаров Б., студент

Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада «Сыбайлас жемқорлыққа жол жоқ» екендігі туралы, және жемқорлық-індет, аластау-міндет екендігі басым бағыттары қамтылған болатын. Қоғамдағы сыбайлас жемқорлық осы келеңсіз құбылыстың үдеп бара жатқаны ұрпақ тәрбиесіне зиян әкелетіні бәрімізді алаңдатады. Бұл мәселеге тереңірек үңілетін болсақ, сыбайлас жемқорлық ел болашағына, ұлттық қауіпсіздікке үлкен зиянын тигізеді. Яғни, осы келеңсіз құбылыспен күресу барша халықтың алдында тұрған ортақ мәселе екені міндет және басым бағыттары қамтылған.

Түйінді сөздер: паракорлық, коррупция, қоғам, «corruption».

Біз мүлде жана қоғамда өмір сүріп жатырмыз. Жана қоғамның сипаты іскерлік болса, бұл жолда жетістіктеріміз де аз емес. Ал шешімі күрделі мәселелер де бар. Ол – әлеуметтілік мәселе. Бұл салада қоғам өмірінде түбегейлі шешімі табылмай тұрған мәселе, ол – коррупция. Елімізде осы мәселеге арнайы қабылданған заңдар да, атқарылып жатқан жұмыстар да баршылық, бірақ бұл мәселе әлі толық шешімін тапқан жоқ.

Сыбайлас жемқорлықпен күресу Қазақстанның бүгінгі күнгі күрделі мәселесі болып отыр. Үлкен әлеуметтік қасірет болып табылатын ол саяси даму тұрғысынан бір-біріне ұқсамайтын әлемдегі барлық елдердің қай-қайсысын да қатты алаңдататыны анық.

«Сыбайлас жемқорлық» деген түсінік мағынасына этимологиялық қарау мұны «параға сатып алу», «пара» ретінде, «*corruptio*» деген латын сөзін алып, анықтауға мүмкіндік береді. Рим құқығында сондай-ақ «*corruptio*» түсінік болған, ол жалпы сөзбен айтқанда «сындыру, бұлдіру, бұзу, зақымдау, жалғандау, параға сатып алу» деген түсінік беріп, құқыққа қарсы іс - әрекетті білдірген. Орыс тілінің түсіндірме сөздігі сыбайлас жемқорлықты пара беріп сатып алу, лауазымды адамдардың, саяси қайраткерлердің сатқындығы ретінде сипаттайды [1].

Мемлекеттің дамуына бармақ басты, бұрынғы өткен ата-бабаларымыз да дөп басып «тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ» деген. Олардың әділдік пен турашылдықты ту еткендігін ғасыр қайраткерлері Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би және тағы да басқа біртуар билер мен шешендердің өмірі дәлел болатындығын біз тарихтан жақсы білеміз.

Қазақстан Республикасының заңнамаларына сәйкес, сыбайлас жемқорлық қылмыстарға негізінен лауазымды қылмыстар жатады. Өмір көрсеткендей, қызмет өкілеттігін теріс пайдалану, билікті не қызметтік өкілеттікті асыра пайдалану, пара алу, пара беру, парақорлыққа делдал болу, қызметтік жалғандық жасау, көрінеу жалған сөз жеткізу, сеніп тапсырылған бөтен мүлікті иеленіп алу немесе ысырап ету, көрінеу жалған жауап беру, сарапшының жалған қорытындысы немесе қате аудару, жалған жауап беруге немесе жауап беруден жалтаруға, жалған қорытынды беруге не қате аударуға сатып алу, лауазымды адамдардың сот үкімін, сот шешімін немесе өзге де сот актісін орындамау, осындай қылмыстардың барлығы жемқорлық сыбайластық байланыстарды пайдалану арқылы жасалады.

Қазіргі таңдағы мәселелердің бірі — қоғамдағы сыбайлас жемқорлық. Осы келеңсіз құбылыстың үдеп бара жатқаны ұрпақ тәрбиесіне зиян әкелетіні бәрімізді алаңдатады. Бұл мәселеге тереңірек үңілетін болсақ, сыбайлас жемқорлық ел болашағына, ұлттық қауіпсіздікке үлкен зиянын тигізеді. Яғни, осы келеңсіз құбылыспен күресу барша халықтың алдында тұрған ортақ мәселе екені айқын.

Сыбайлас жемқорлық әлеуметтік – экономикалық даму, нарықтық экономиканы құру инвестициялар тарту процесін баяулататын және демократиялық мемлекеттің саяси және қоғамдық институттарына кері әсер ететін, елдің даму болашағына айтарлықтай қауіп төндіретін құбылыс. Елбасы биылда «Қазақстан халқының әлауқатын арттыру – мемлекеттік саясаттың басты мақсаты» атты өзінің Қазақстан халқына Жолдауында «демократиялық қоғам жағдайында қылмыс пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес ерекше мәнге ие болады» деп атап көрсетті. Яғни бұл мемлекеттің осы жағымсыз құбылысты жою бағытындағы кешенді және жүйелі күрес жүргізу саясаты жанданып, әрі қарай жалғасын табады деген сөз [2].

Сонымен қатар сыбайлас жемқорлықпен пәрменді күресу үшін халықтың құқықтық сауатсыздығын жоятын, құқықты түсіндіру жұмысының деңгейі мен сапасын арттыру керектігінің маңызы зор. Халық өздерінің құқықтарын, өздеріне қарсы қандай да бір құқыққа қайшы іс-әрекет жасалған жағдайда қандай іс-қимыл қолдану керектігінің нақты жолдарын толық білулері қажет. Конституциялық тәртіпті қорғау, сыбайлас жемқорлықпен күрес аясында тиімді, бірыңғай жалпы мемлекеттік саясат жүргізу, мемлекет пен азаматтардың өмір сүруінің барлық салаларында сыбайлас жемқорлық пен оның көріністері деңгейін төмендету, қоғамның мемлекетке және оның институттарына сенімін нығайту бүгінгі күндегі басты мақсат болып табылады.

Сыбайлас жемқорлық - заман ағысымен бірге өсіп-өркендеп, мол қаражат және қоғамдық бәсекелестік пайда болған жерлерге тамырын жайып, бүгінгі күнге дейін жойылмай отырған кеселдің бірі. Бұл кесел дамушы елдердегідей біздің жас мемлекетімізге де орасан зор нұқсан келтіріп отыр.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заң талабының аясында жемқорлыққа қарсы іс-әрекеттер әр салада жүзеге асырылуда. Әсіресе, халық паракорлық дертімен жиі бетпе-бет келеді. Сондықтан, кез келген ортада пара беру мен пара алудың жолын кесуде қоғам болып белсенділік танытуымыз қажет.

Паракорлық мемлекеттік органдардың тиісті қызмет атқаруына кері әсерін тигізіп, беделіне нұқсан келтіреді, заңды қағидаларды теріске шығарып, азаматтардың конституциялық құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуына түрткі болады. Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заңына сәйкес, сыбайлас жемқорлықпен күресті барлық мемлекеттік органдар мен онда қызмет атқаратын лауазымды тұлғалар жүргізуі тиіс. Мемлекеттік органдардың ұжымдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының басшылары өз өкілеттігі шегінде кадр, бақылау, заңгерлік және өзге де қызметтерін тарта отырып, заң талаптарының орындалуын қамтамасыз етуге міндетті.

Мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлық қылмыстар және осы тұрғыдағы құқық бұзушылықтарға бой алдыруының себебі көп. Кей мемлекеттік қызметшілердің құқық бұзушылыққа немқұрайлылық танытуы, кәсіби әдептілігінің жетіспеуі де, жеке басының қамын ойлауы да паракорлықтың дендеуіне септігін тигізуде. Осы мақсаттағы жұмыстарды жүйелі жүргізуге тағы бір серпін ретінде «Қазақстан Республикасында қылмысқа және сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті күшейту және құқық қорғау қызметін одан әрі жетілдіру жөніндегі қосымша шаралар туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы қолданысқа енгізілген. Бұл Жарлық еліміздегі құқық қорғау органдары қызметтерін жетілдіруге бағыттала отырып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекеттермен олардың пайда болуының алдын-алуда жүйелі, әрі тұрақты шаралар атқаруды қамтамасыз етеді.

Қызмет құзыреті бойынша Тәртіптік кеңесі Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заңы мен Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметкерлерінің Ар-намыс кодексі талаптарының сақталуын қадағалап, аталған заңнама мен кодекс талаптарының бұзылуына жол берген қызметкерлердің тәртіптік жауапкершілігін қарау белгіленген.

Кез-келген өркениетті қоғам үшін сыбайлас жемқорлықпен күрес ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Сыбайлас жемқорлық мемлекетті ішінен жоюдың бастамасы мен жетістіктерді жоққа шығаратын, ұлттық қауіпсіздікке қауіп-қатер әкелетіндігі күмәнсіз. Сондықтан да Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатының негізгі басымдылықтарының бірі болып осы зұлымдықпен күресу болып табылады. Біздің қоғамда сыбайлас жемқорлыққа орын жоқ. Қоғамның барлық күш-жігерін біріктіріп, осы дерттің одан әрі ушықпауы үшін оны тоқтатудың барлық амалдарын қолдану арқылы ғана бұл құбылысқа тиімді түрде қарсы тұруға болады.

Ел болып еңсемізді көтергенімізге, тәуелсіздігімізді алып, шаршы әлемге танылғанымызға жиырма алты жылдай уақыт өтті. Өткенімізге көз салсақ, Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың көреген саясатының арқасында мемлекетіміздің тамыры тереңге тартып, нығая түсуіне бағытталған құқықтық заңнамалар мен іс-шаралар қабылданып, ел экономикасы мен әлеуметтік жағдайы түзеліп, әлем мемлекеттерінің ортасынан өз орынын айқындады. Бүкіл әлемге өзінің біртұтастығымен, ажырамас бірлігімен танылды. Қоғам дамуының жаңа жолын таңдап, уақыттан туындаған әртүрлі кеселдерден айығуды міндет етіп қойды. Ол жол - Президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлының бастауымен алға қойылған сыбайлас

жемқорлықпен күрес жолы. Сондықтан сыбайлас жемқорлықпен күресу барлық Қазақстан Республикасы азаматтарының азаматтық борышы деп білу керек.

Қоғамдағы көкейтесті мәселе болып, өзек жарды проблемаға айналып отырған сыбайлас жемқорлық – ел ішіне білінбей кірген індет секілді. Баяулап, қадамын ақырын басып, анықтыққа жетелейін деді де. Ал біздің осы жауға қарсы қолданар қаруымыз – қоғам. "Қоғам – өмірдің айнасы" дейміз ғой. Айналамыз таза болса, өзіміздің әсемдігіміз еріксіз байқалады. Сондықтан да қоғам қарсы болса, жай емес, тегіс қарсы болғанда ғана бұл індетті жоймақпыз. Бұл індетті жою міндет бізге. Жемқорлық қоғамға ғана залалын тигізіп қоймайды. Сенің өміріңді құрдымға жіберер кесепат. Қоғамдағы болып жатқан әр түрлі көрініс болсын, соның бір картинасы жемқорлық деп елестетуге болады. Тіпті, оның өзі үлкен бір сала болып алғандай. Сала дейміз-ау! Ішінара тармақтарға да бөлініп кеткен. Білім саласындағы жемқорлық, құқық саласындағы жемқорлық тағысын-тағы. Ақпарат тасқынында судай бұрқырап аққан бұл кесепатқа жоламауды, оны жолатпауды көздейік. Кінәлі адамдардың қылмысын әшкере ету де жемқорлықтың алдын алу болып табылады. Бұл шағым сіздің жемқорлықпен күресуіңіздің куәгеріндей. Әрі сіздің азаматтық тұлғалық міндетіңіз. Заңда көрсетілген жемқорлық жайлы фактілерді оқи отырып, түбегейлі танысып көргеніміз артық болмаса, кемдік емес. Өркениетті дамытқысы келетін, ортасын құрметтейтін әр азамат емлекеттің ішіндегі тәртіпті белгілі бір жүйеге келтіруге, ел ішіндегі қауіпсіздікті қамтамасыз етуге мүдделі. Әрі ол кісінің басты парызы. Ауқымы жылдан-жылға ұлғайып, қоғаммен бірге өркендеп, етек жайып, етене сіңісіп келе жатқан бұл кеселдің тереңнен құлаш жаймауына өз үлесімізді қосуымыз, тосқауыл болуымыз зор міндеттердің бірі. Біздің мемлекетіміздің кемістігі осы қоғамды шарпып жатқан кеселдер болса керек. Өкінішке орай, есімі аталатын бұл кеселдің белең алуы кәдуілгі мемлекеттегі ішкі бүлік секілді көрінетіндей. Қазіргі таңдағы қарастырылатын, қарастырылуы керек, қарастырылар үлкен жүйелі мәселеге айналып отырған дауасыз дерт. Сондықтан біртұтас қоғам ретінде біз де жүйелі жауап қатуымыз құба-құп. Айтылып жатқан бұл кеселден қашық болуымыз шарт. Елдің, халықтың күйреуіне әкелетін, мемлекет беделіне дақты түсіретін осы кеселді жою үшін бес-алты ай жеткіліксіз. Оған көп уақыт талап етіледі. Түп қазығын балетоманшурупы тастайтындай әрекет жасауымыз да қағида. Жемқорлық ішінара дамуды тежейтін теория. Түбі жоқ терең шыңырау десек те болады. Жемқорлықтың көріністерін атап айтар болсақ, қоғамдағы пара алу не ұрлау, қызметтік жағдайды асыра пайдалану проблемалары. Мұндай жағдайларды бей-жай қалдырмау қажет. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске жұрт болып жұмыла қарсы тұру қажет. Насихаттау ісі де ұшан-теңіз септігін тигізеді. "Бастаушы болса қостаушы бар". Бұрыннан ізашары ашып берген бұл бастамамен күресудің ізбасары болып үлес қосайық. "Ұры – қарының серігі" дегендей, "Жемқорлық сыбайластың серігі". Әлбетте, бірлесіп жасалатын бұл қылмысқа тосқауыл болуымыз құба-құп. Сондықтан қоғамның басты ескеретіні ұсыныс жасаушылық тарапы болса, бас тарту ісін құптауы тиіс. Өркениетті алға жетелейтін бағытты ұстанып, артқа тартатын шырмаудан түрлі бәле-кесепаттан сақтанып, бас емес, жаман дертті балаққа шығармайтындай халде болашаққа нық сеніммен қадам басайық. Сонда ғана әлем алдында мемлекет беделі, абыройы алтынмен әспеттелетіндей. Біріккен Ұлттар Ұйымының бастамасымен 9 желтоқсан сыбайлас жемқорлықпен халықаралық күрес күні деп аталып өтіледі [3]. Әлемнің дамыған 30 еліне кіру мақсаттарына жету үшін біз күшімізді біріктіру қажет, соның ішінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресте бірігу қажет. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясында көрсетілгендей жетістікке жету, сыбайлас жемқорлыққа тек біртұтас ағза сияқты күрескенде ғана мүмкін.

Адамзатқа ертеден таныс сыбайлас жемқорлық – заманмен бірге өсіп-өркендеп, небір тегеурінді қарсылықтарға төтеп беріп, қайда мол қаражат, пайда болса, сол жерге тамыр жайып, бүгінге дейін жойылмай отырған қауіпті кеселдің бірі. Басқа дамушы елдер сияқты, біздің жас мемлекетімізді де жегі құрттай бұл кесел айналып өткен жоқ. Республика Президенті Н.Ә.Назарбаев өзінің «Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына қосылу стратегиясы, Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында» атты халыққа жолдауында ұлттық қауіпсіздік пен қоғамдық тұрақтылыққа төнген қатер ретінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі жалпыұлттық кешенді бағдарламаны дәйекті түрде жүзеге асырудың қажеттігін айтып, сыбайлас жемқорлық қоғамның барлық мүшелеріне, сондықтан жемқорлықпен күрес жалпы барша халықтың борышы екенін атап көрсетті. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Заң қабылданғаннан бері он жылдың ішінде, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-әрекеттер дәйектілікпен жүзеге асырылуда. Осы бағыттағы шаралар мен көкейтесті мәселелерді шешуде заңдылықты жетілдіру жұмыстары тұрақты түрде жүргізіліп келеді. Жалпы алғанда, қабылданған кешенді шаралар нәтижесінде сыбайлас жемқорлық көрністерінің азаюы байқалады. Сыбайлас жемқорлықтың жиі бой көрсететін, ең қауіпті түрі-парақорлық. Бірінші кезекте пара берудің себептерін, пара алудың жағдайларын түп-тамырын жою үшін қоғам болып белсенділік танытуымыз қажет. Яғни пара беру де, пара алу да пайдалы болмайтындай, үлкен қылмыс ретінде саналатындай жағдай, қоғамдық сана қалыптасуы қажет. Парақорлық мемлекеттік аппараттың қалыпты қызмет етуіне бөгет болып, билік және басқару органдарының беделіне нұқсан келтіреді, заңдылық қағидаларын жоққа шығарып, азаматтардың конституциялық құқықтары мен заңды мүдделеріне қысымшылық жасайды. Парақорлықтың алдын алу, жолын кесу, ашу және тергеу жұмыстары жоспарлы түрде жүзеге асырылып келеді. Қандай да болмасын «қолы да, жолы да ұзын» адамдар азаматтардың құқығын таптап, заңсыз әрекеттерге баратын болса, әділдікті орнатушы құқық қорғау органдары. «Тура биде туған жоқ, туғанды биде иман жоқ» деп қара қылды қақ жарып, турасын айтып, әділдікке жүгінген қаймана халықтың ұрпағы бүгінгідей өз алдына ел болып, еңсесі биік дамыған мемлекеттердің қатарына жетуді көздеп отырған шақта сол адами қалып-парасат биігінен көрінуге тиіспіз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы: Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы. <http://adilet.zan.kz>
2. Мемлекеттік қызмет туралы: Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 23 шілдедегі № 453-І Заңы (2014 жылғы 28 қарашадағы жағдай бойынша өзгерістері және толықтыруларымен).
3. Назарбаев Н. А. Нұрлы жол – Болашаққа бастар жол: Қазақстан Республикасының Президентінің Қазақстан халқына арнаған Жолдауы.

КАСПИЙДІҢ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЖАҒАЛАУЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Тілек А., студент

Ғылыми жетекші: Усенбаева А.У.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада Каспий теңізінің экологиясын сақтау және қалпына келтіру мәселелері, оның жағалауының экологиялық жағдайы аймақ елдеріндегі экономикалық дамуы, Каспий теңізінің ластануы сирек кездесетін балықтар мен басқа да тірі организмдердің үлкен санының жойылуына алып келуі. Мұнай ластануының әсері суда жүзетін құстарда байқалуы, бекіре тұқымдастардың қоры ұдайы қысқаруы мәселелері қарастырылған.

Түйінді сөздер: акватория, дағдарыс, трансұлттық, пестицидтер, иммунитет.

Каспий теңізі кем дегенде екі себеп бойынша бірегей табиғи объект болып табылады. Біріншіден, оның "теңіз-көл" атағы бар, екіншіден, бұл алып көлде әлемдік бекіре қорының 90% - дан астамы бар. Сонымен қатар, теңіздің өзі шаян тәрізділер мен моллюскалардың көптеген сирек түрлері үшін, ал құрлық өз кезегінде сирек сүтқоректілер үшін үй болып табылады, мысалы Каспий итбалығы сияқты. Каспий теңізі соңғы жылдары қоршаған ортаның адам қызметінің қалдықтарымен ластануына байланысты экологтардың басты назарында болып отыр.

Соңғы жылдары Каспий теңізі сияқты ерекше табиғи объектінің экологиялық саулығын сақтау мәселесі өте өзекті мәселе ретінде танылады. Каспий теңізі - бірегей су қоймасы, оның көмірсутегі ресурстары мен биологиялық байлығы әлемде теңдесі жоқ. Каспий - әлемдегі ең көне мұнай өндіретін бассейн. Каспий проблемасы бүгінде өте өзекті, бірақ Каспийдің халықаралық-құқықтық мәртебесі және Каспий маңы мемлекеттері арасында мұнай ресурстарын бөлу мәселесі қалай шешілетініне қарамастан, Каспий аймақтағы ортақ экологиялық объект болып қала береді. Оның бір бөлігіндегі дағдарыс жалпы, бөлінбейтін экологиялық апатқа әкеп соғады, нәтижесінде әр мемлекеттің жеке жоспарлары мен оның даму перспективаларына әсер етеді.

Каспий аймағы (кең мағынада) Каспий теңізінің периметрі бойында орналасқан бес елді білдіреді; Бұл Әзірбайжан, Ресей, Қазақстан, Иран және Түркіменстан. Оларды «Каспий теңізі бассейні» деп атайды. Соңғы онжылдықтағы дипломатиялық тәжірибеде бұл термин аймақ елдеріне қатысты қолданылады [1].

Қазіргі уақытта техногендік қауіп-қатерлер мен тәуекелдер Каспийдің биоресурстарын пайдаланудан алынатын әрбір елдің пайдасымен еш байланысы жоқ. Мысалы, бекіре тұқымдас балықтарды аулау квоталарын анықтаудың қазіргі жүйесі кезінде мұнай өңдеу, гидростроительство, браконьерлік, өзен және теңіз суларының ластануы барлық елдер үшін шартты түрде бірдей болып қабылданады, бұл ақиқатқа сәйкес келмейді және жағдайды түзету жөнінде қажетті шаралар қабылдауды ынталандырмайды.

Теңізді ластаушы, әрине, мұнай. Мұнай ластануы Каспий фитобентосы мен фитопланктонының көк-жасыл және диатомды балдырлармен ұсынылған дамуын бәсеңдетеді, оттегі өндірісін төмендетеді. Ластанудың артуы су беті мен атмосфера арасындағы жылу, газ, ылғал алмасуға да теріс әсер етеді. Мұнай пленкасының едәуір алаңдарында таралуына байланысты булану жылдамдығы бірнеше есе төмендейді.

Каспий теңізінің ластануы сирек кездесетін балықтар мен басқа да тірі организмдердің үлкен санының жойылуына алып келеді. Мұнай ластануының әсері суда жүзетін құстарда байқалады. Бекіре тұқымдастардың қоры ұдайы қысқаруда. Мұнай шикізатын басқа шикізатпен алмастыруға болады, бірақ бекіре тұқымдас балықтарды ешнәрсе алмастыра алмайды және сіз мұнай өнімдеріне еш жерде сатып ала алмайсыз. Теңіздегі тірі организмдердің аурулары. Яғни, теңіздің ластануы теңіздегі тірі организмдердің ауруына әкеледі.

Бөтен организмдердің енуі. Жақында өткенге дейін бөтен түрлердің басып кіру қаупі елеулі болып саналған жоқ. Керісінше, Каспий теңізі бассейнінің балық өнімділігін арттыруға арналған жаңа түрлерді енгізу үшін полигон ретінде пайдаланылды. Каспийде бөтен организмдердің басқа теңіздер мен көлдерге шабуылы басталған кезде оқиғалар күрт сипат алды. Мәселен, ценофорлы мнемнопсистің жаппай көбеюі Каспий теңізі үшін нағыз апатқа айналды. Гребневик алғаш рет Азов теңізінде он жыл бұрын және 1985-1990 жылдары пайда болды. Азов пен Қара теңіздерді түбегейлі жойып жіберді. Бәлкім, оны Солтүстік Америка жағалауларынан кемелердегі балласты сулармен бірге алып келген; әрі қарай Каспийге ену онша қиын болған жоқ. Гребневик негізінен зоопланктонмен қоректенеді, күнделікті өзінің салмағының 40% - ын тұтынады, осылайша Каспий балықтарының тағамдық базасын бұзады.

Фенолдармен ластануы да бір фактор ретінде танылады. Фенолдар-хош иісті көмірсутектердің гидроксильді туындылары (ұшпалы және ұшпайтын). Ұшпа уытты және күшті иісі бар. Әдетте табиғи жағдайда фенолдар Органикалық заттардың биохимиялық тотығуы кезінде су организмдерінің метаболизмі процесінде пайда болады. Олар мұнай өңдейтін және басқа да кәсіпорындардың сарқынды сулары бар табиғи суларға түсетін ластаушы заттар болып табылады. Ауыз су және балық шаруашылығы су тоғандарының суындағы фенолдардың шекті рұқсат етілген шоғырлануы 1 мкг/л құрайды. Қазгидрометтің мәліметіне сәйкес (1992 жылғы су сапасының жылнамалығы) судағы фенолдардың орташа концентрациясы соңғы уақытта 6 РШК (0.006 мг/л) дейін өсті. 1996 жылы Каспийдің шығыс жағалауына жақын жердегі судағы фенолдардың орташа құрамы 3.9 мкг/л (3.9 РШК) құрады, бұл әртүрлі авторлардың тіркелген көрсеткіштеріне сәйкес болды [2].

Каспийдің теңіз ортасында көмірсутектермен қатар ауыр және өтпелі металдар – табиғи текті өнімдер (ерітілген және шөгінді нысандар), сондай-ақ өзен ағысы бар өнеркәсіптік қалдықтардың компоненттері түрінде енгізілген өнімдер ластаушы болып табылады. Металдар қоршаған ортаның әртүрлі әсер ету және түрлендіру түрлеріне бейім (физикалық, химиялық, биологиялық).

Каспийдің және оның жағалауының экологиялық проблемалары аймақ елдеріндегі экстенсивті экономикалық дамудың бүкіл тарихының салдары болып табылады. Бұған ұзақ мерзімді табиғи өзгерістер (теңіз деңгейінің ғасырлық ауытқуы, климаттың өзгеруі), сондай-ақ бүгінгі күннің өткір әлеуметтік-экономикалық проблемалары (өтпелі кезең, экономикалық дағдарыс, қақтығыстар, трансұлттық корпорацияларды енгізу және т.б.) да ықпал етеді.

Экологиялық проблемасы суда тіршілік ететін балықтарға және басқа да ағза түрлеріне, сонымен қатар қазіргі таңда саны азайып бара жатырған итбалықтарға да өз зиянын тигізуде. Каспийдегі итбалықтардың жаппай індетке ұшырауы жиілей түскендей. 2000 жылы Каспий теңізінде 30 мыңға жуық итбалық қырылған, оның 10 мыңнан астамы Қазақстан жағалауынан табылған болатын. Теңіз жануарларының өлі денелерін қатты жел Каспийдің солтүстігінен оңтүстік акваториясына ағызып әкелген еді. Ол кезде итбалықтардың қырылу себебін мамандар хроникалық токсикоз деп атады. Яғни, жануарлардың өлі денелерінен шикі мұнайдың ыдырау өнімдері, отын мен

флот мазуты, сондай-ақ пестицидтер табылған. Бұл итбалықтардың иммунитетінің күрт төмендеп, салдарынан жұқпалы ауруға шалдығуына әкеп соқтырған.

Каспийдің жағдайы мен ластануы бойынша туындаған проблемалар өңірдегі қоршаған ортаны қорғау жөнінде шұғыл шаралар қабылдауды талап етеді. Каспий теңізінің экологиялық жағдайын сауықтыру және қалпына келтіру үшін 1998 жылдан бастап бес жағалаудағы мемлекет үкіметтерінің шешімімен Каспий экологиялық бағдарламасы (Тасис, ЮНДП, Дүниежүзілік банк) жұмыс істей бастады.

Каспий теңізінің су сапасының жай-күйін бақылау 64 пунктте жүзеге асырылады, оның 34-і - зайырлы учаскелер, 23 пункт - жағалау, 7 балл - кен орындарында. Солтүстік және Орта Каспий акваториясында "Табиғат" кемесінің көмегімен 46 нүктеде теңіз суының жай-күйін анықтау үшін сынама алу жүзеге асырылады. Маңғыстау облысында 18 нүктеде сынамаларды іріктеу жүзеге асырылады, оның ішінде: 7 жағалау станцияларында (Форт-Шевченко (1), Фетисово (1), Қаламқас (1), "Маңғыстаумұнайгаз" АҚ жағалауындағы бөгет акваториясы (3), Құрық кентінің ауданы (3), орта және Оңтүстік Каспийдің шекаралық аумағы (маяк Адамтас) (3), "Ақтау теңіз порты" арнайы экономикалық аймағының (АЭА) акваториясындағы 4 бақылау нүктелерінде; 2 кен орындарында (Қаражанбас (1), Арман (1)).[2]

Қоршаған ортаның, экожүйенің құлдырауына ең алдымен кінәлі болып адам танылады. Адамдар табиғатты бағалауды, құрметтеуді және сақтауды, оның барлық ресурстарын дұрыс және ұтымды пайдалануды үйренгенше, мұндай проблемалар орын алатын болады. Менің ойымша, Каспий теңізінің экологиясын сақтау және қалпына келтіру үшін, бірінші кезекте, әртүрлі табиғат қорғау іс-шараларын әзірлеу және олардың іске асырылуын қатаң бақылау қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Гурбанпур, Ш. Б. Экологические проблемы Каспийского моря / Ш. Б. Гурбанпур. — Текст : непосредственный, электронный // Молодой ученый. — 2010. — № 5 (16). — Т. 1. — С. 128-131. URL: <https://moluch.ru/archive/16/1471/>

2. РГП «казгидромет» министерство экологии, геологии и природных ресурсов республики казахстан. url:<https://www.kazhydromet.kz/>

ӘОЖ 349.6

КАСПИЙ МАҢЫ МЕМЛЕКЕТТЕРІ ҰСТАНЫМЫ ҮШІН КАСПИЙ АЙМАҒЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

Тілек А., студент

Ғылыми жетекші: Кобегенова Г.Ж.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада Каспий теңізінің көптеген проблемалары оның құқықтық мәртебесінің шешілмеген мәселесі, ерекше табиғи объектінің экологиялық саулығын сақтау мәселесі және Каспийдің және оның жағалауының экологиялық проблемалары аймақ елдеріндегі экстенсивті экономикалық дамудың бүкіл тарихының салдары болып табылады туралы айтылған. Сонымен қатар, теңіздің құқықтық мәртебесі, делимитациялау мәселелері, экологиялық жағдайы туралы қарастырылған.

Түйінді сөздер: теңіз, ресурстар, ынтымақтастық, қоршаған ортаны қорғау.

Каспий теңізі - Дүниежүзілік мұхитқа табиғи шығу мүмкіндігі жоқ ішкі су айдыны, сондықтан теңіз құқығы туралы халықаралық конвенциялардың шеңберіне енбейді. Бес мемлекет Каспий жағалауында орналасқан:

- солтүстік-батыста және батыста - Ресей (Астрахань облысы, Дағыстан және Қалмакия; жағалау сызығының ұзындығы - 695 км);
- шығысында және солтүстік-шығысында - Қазақстан (2320 км);
- оңтүстік-шығысында - Түрікменстан (1200 км);
- оңтүстік-батыста - Әзірбайжан (955 км);
- оңтүстігінде - Иран (724 км).

Аймақтағы ең ірі мұнай-газ кен орындары - Қазақстанның Теңіз, Қарашығанақ, Қашаған және басқалары - халықаралық консорциумдар және АҚШ, Италия, Франция, Нидерланды және Ұлыбританияның шетелдік компаниялары әзірленуде.

Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы мәселе көптеген мәселелердің шешуші нүктелерінің бірі болып табылады. Оның шешімінсіз аймақтағы ұзақ мерзімді тұрақтылық пен ынтымақтастыққа сену мүмкін емес. Каспий проблемасының орталық мәселесі - мүдделердің алшақтығына байланысты Каспий маңы елдері анықтай алмайтын құқықтық мәртебе. Қазақстан Республикасы үшін стратегиялық сектор мұнай секторы болып табылады. Алайда проблемалар әлі де бар. Өздеріңіз білесіздер, Қазақстанның құрлықта (жер бетінде) 202 мұнай және газ кен орындары бар, бірақ олардың көпшілігі 100 жылдан астам уақыт бойы игеріліп, айтарлықтай таусылды [1].

Каспий теңізі - бұл жер бетіндегі ең үлкен су айдыны, ол көлдерде (су ағызатын жер) және теңіздерде (өте үлкен мөлшеріне байланысты), Еуразия құрлығында орналасқан. Оның солтүстіктен оңтүстікке дейінгі ұзындығы шамамен 1200 км, ені батыстан шығысқа қарай 195 км-ден 435 км-ге дейін. Жағалау сызығы шамамен 6500-6700 км, ал аралдары 7000 км-ге дейін бағаланады. Ауданы шамамен 371 мың шаршы метрді құрайды. км, максималды тереңдігі 1025 м Каспий теңізіне 130-дан астам өзен ағып жатыр, олардың ішіндегі ең үлкені - Еділ, Жайық, Терек, Сұлақ, Самур. Теңіздің табиғи ресурстарына өсімдіктердің 500-ден астам және балықтардың 854 түрі кіреді, олардың 30-ға жуығы коммерциялық маңызы бар: белуга, бекіре тұқымдас балық, стерлет, судак, бекіре (әлемдегі бекіре қорының 90% -ы) және т.б.

Республика нарықтық қатынастарға ең алдымен мұнай күші ретінде белсенді түрде енеді, дәлірек айтсақ, ел нарықтық қатынастар аясында мұнай державасына айналады. Алдағы онжылдықта республиканың планетаның мұнай өндіретін бес мемлекетінің қатарына кіру туралы өршіл жоспарлары қиял емес. Бұл жоспарлар көп күш-жігерді, жүйелік құрылымды қайта құруды, мүмкіндіктерді, материалдық және зияткерлік ресурстарды қайта бағалауды талап етеді. Қазірдің өзінде олар ішкі және мемлекетаралық қатынастарда кездесетін бірқатар маңызды мәселелерді алға тартады және шешуде [2].

Каспий елдері су айдынының түбін шектеу бойынша, сондай-ақ теңіз қайраңындағы ірі көмірсутегі кен орындарының аумақтық тиесілілігі бойынша әртүрлі ұстанымдарды ұстанды:

– Әзірбайжан, Қазақстан және Түрікменстан "модифицирленген орта сызық" әдісі бойынша Каспийді шектеуді ұсынды (әрбір нүктесі осы мемлекеттердің жағалауларындағы тиісті жақын нүктелерден тең қашықтықтағы сызық).

– Иран Каспий теңізін кондоминиум принципі бойынша жалпы пайдалануды талап етіп, бұл ретте бес тең секторларды (20% - дан) құруға жол берді. Сонымен қатар, Иран Каспий бойынша екі жақты келісімдер жасасуға үзілді-кесілді қарсы шықты.

– Ресей Каспий теңізінің жер қойнауы мен қайраңының ара жігін ажыратуды қолдады, бірақ оның акваториясының бөлінуіне қарсы болды, өйткені бұл

соңғы 70 жылда қалыптасқан су қоймасының шаруашылық пайдалану режимін түбегейлі қайта қарауды талап етеді.

– Каспий теңізінің көптеген проблемалары оның құқықтық мәртебесінің шешілмеген мәселесіне тікелей байланысты. Кеңес-Иран келісімдерінде белгілі бір кеңістіктердің меншігін анықтауға қатысты алшақтық бар. 1921 және 1940 жылдардағы кеңестік-ирандық келісімдермен бекітілген Каспий теңізінің құқықтық режимі ортақ иелік ету мен бөлісуді қамтамасыз етті. Бірақ бұл келісімдер тек тасымалдау және балық аулауға қатысты. Олар теңіз бойындағы жағалаудағы мемлекеттерге жүзу еркіндігін (басқа елдердің жалауларымен жүзетін кемелер Каспийге қарай бара алмайды) және жағалаудағы мемлекеттің балық аулауға арналған кемелері үшін сақталған 10 мильдік жағалау аймағын қоспағанда, балық аулау еркіндігін орнатады. 1962 жылы КСРО мен Иран арасында теңізде бекіре тұқымдас балықтарды балық аулауға және оларды уылдырық шашуға көшу кезінде квоталар арқылы аулауға тыйым салу туралы келісім жасалды.

Қазақстандық тараптың пікірінше, бұл келісімдер қазіргі шындыққа сәйкес келмейді және Каспий теңізіндегі жағалаудағы мемлекеттердің қатынастарын өзара тиімді негізде және толықтай келесі себептерге байланысты реттейтін құқықтық құжаттар бола алмайды:

– жоғарыда аталған шарттардың қатысушылары РСФСР және КСРО енді халықаралық құқықтың субъектілері болып табылмайтын мемлекеттер болды. Сондықтан Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі Каспий маңы мемлекеттері арасындағы жаңа шартта анықталып, бекітілуі керек;

– жоғарыда аталған шарттарда Каспий теңізі бойындағы бұрынғы кеңестік республикалар арасындағы шекараларға сілтеме жоқ, өйткені кеңес заңы бойынша шекара режимі мәселелері тек федералдық юрисдикцияда болатын.

Нәтижесінде, одақтас республикалар арасында Каспий теңізінде ешқандай шекара болмады, өйткені бұрынғы КСРО құрамындағы теңіз бөлігі федералды болған, ал республикалар Каспий теңізін делимитациялау мәселелерін қарастыруға құзыретіне ие болмаған; бұл келісімдер тек саудагерлерді тасымалдау және балық аулау мәселелерін реттейді, бірақ Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін, оның ішінде жер қойнауы мен жер қойнауын пайдалану мәселелерін толық анықтамайды.

КСРО ыдырағаннан кейін пайда болған Әзірбайжан, Қазақстан және Түркіменстан Каспий клубының жаңа мүшелері егер көмірсутегі шикізатының елеулі қоры болмаса, Каспий теңізі үшін жаңа құқықтық мәртебе туралы мәселе көтермейді деп болжауға болады. Табиғат олардың 70-80 жылдары зерттелген негізгі қорлары негізінен осы үш елдің жағалауларында шоғырланатын етіп орналастырды. Осыған байланысты Иранға жақын Оңтүстік Каспийдің терең түбі көп уәде бермейді.

Қазақстан Каспий теңізінің ерекшеліктерін ескере отырып оларды 1982 жылғы БҰҰ-ның теңіз құқығы туралы конвенциясының кейбір ережелерін кеңейтуге негізделген ұстанымды ұстанады.

Әлемдік тәжірибеде әдеттегідей және қолданыстағы халықаралық әдістеме бойынша Каспий маңы мемлекеттері арасында төменгі және төменгі ресурстарды бөлу ұсынылады. Әрбір Каспий мемлекеті өз аумағында пайдалы қазбаларды барлау мен игеруді өз бетінше жүзеге асыруы керек.

Қазақстан Республикасы Каспийдің қазақстандық бөлігінің ресурстарын игеруде басқа жағалаудағы мемлекеттермен ынтымақтастықты жақтайды. Қатысу формалары әр түрлі болуы мүмкін.

Қазақстандық тараптың пікірінше, Каспий маңындағы мемлекеттердің мұнай компаниялары басқа мемлекеттердің аумағында минералды ресурстарды игеруге жалпы шарттар бойынша қатысуы керек. Бұл ереже қолданыстағы консорциумдарға

әсер етпеуі керек. Екі немесе одан да көп Каспий маңы мемлекеттерінің аймақтарында орналасқан кен орындарын игеру тиісті мемлекеттер арасындағы өнімді бөлу туралы келісімнің мәні болуы керек [3].

Теңіздегі тіршілік ресурстарына, Каспий суларын кеме қатынасына, балық аулауға, экологиялық ынтымақтастыққа және т.б. пайдалану үшін келетін болсақ, Қазақстан кондоминиумға дейін кең келісімге келуге дайын.

Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі мәселесін шешудің ықтимал жолдары туралы мәселеге көзқарасты тұжырымдау кезінде біз барлық Каспий маңы мемлекеттерінің заңды мүдделерін оларды үйлестіру мақсатында ескеруге тырыстық, бұл теңіз жағалауын дамытудағы жағалаудағы мемлекеттердің қызметіне сенімді және ұзақ мерзімді құқықтық негіз құратын, сондай-ақ нақты мәселелер бойынша дауларды болдырмауға мүмкіндік берді. Каспийдегі кен орындары.

Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы Конвенцияның қазақстандық жобасы тек халықаралық нормалар мен шекаралық су қоймаларында орналасқан минералды ресурстарды игеру тәжірибесін ғана емес, сонымен қатар КСРО мен Иранның Каспий түбін игеру тәжірибесін де қолданады.

Қазақстан Республикасы Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі мәселесін мүмкіндігінше тезірек шешуге және Каспий маңы мемлекеттері арасында консенсусқа қол жеткізу негізінде Конвенция жасасуға айтарлықтай күш салуда. Каспий маңы мемлекеттерінің алдында тұрған басты міндет - Каспий теңізінің түбін делимитациялаудың өзара қолайлы шешімін табу және осы өзекті мәселеге айтарлықтай жақындату.

Иран тарабының түсіндірмесі бойынша Каспийдің кез-келген мемлекеті теңіз кен орындарын дербес игере алмаса, алдымен жағалаудағы басқа мемлекеттерді тең үлестік негізде (әрқайсысы 20 пайыз) осы процеске қатысуға шақырады және олар үшінші тарап компанияларын қабылдаудан бас тартқаннан кейін.

Қазақстан мұндай бөлімді әлемдік тәжірибеге және ақылға қонымды емес шынайы емес деп санайды. Ирандық тұжырымдамамен шешуші келіспеушілікті Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаев Иран Ислам Республикасының Сыртқы істер министрі К. Харразидің 1998 жылғы 14 тамызда Астанада берген сұхбатында білдірді.

Ресей мен Қазақстан олардың арасындағы аралдар, геологиялық құрылымдар, басқа да ерекше жағдайлар мен геологиялық шығындарды ескере отырып салынатын модификацияланған орта сызық бойынша жүргізілетініне келісті.

Ашхабадта өткен Каспий Саммитінде Сапармұрат Ниязов аумақтық мәселені шешпеу қантөгіске әкелуі мүмкін деп ескертті. Қазақстандық ғалым А.Сабитова дұрыс атап өткендей Каспий маңы мемлекеттері де Каспийдің қауіпсіздігіне назар аударуы керек. Терроризм - біздің заманымыздың ең қауіпті, болжанбайтын құбылыстарының бірі, ол әр түрлі формалар мен кең пропорцияларды алады. Халықаралық терроризм бүгінгі таңда Каспий маңы елдері үшін де өзекті. Осыған байланысты барлық халықаралық қауымдастықтарға әсер ететін терроризмнің барлық түрлерін болдырмауға, кесіп өтуге және жоюға бағытталған практикалық және тиімді шараларды қабылдау және бекіту үшін мемлекеттер арасындағы одан әрі халықаралық ынтымақтастықтың шұғыл қажеттілігі атап өтілді. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы Иранмен 1999 жылғы 6 қазандағы «Ұйымдасқан қылмыс пен терроризмге қарсы күрес саласындағы ынтымақтастық туралы» екіжақты келісімге қол қойды [4].

Әрбір жақ ені 15 теңіз милінен аспайтын аумақтық суларды белгілейді. Көршілес балық аулау аймағы ені 10 мильді құрайды. Конвенцияға сәйкес, аумақтық сулар іргелес болатын тікелей жер асты сызықтарын (оның топографиясын ескере

отырып, шартты түрдегі жағалау сызықтары, порттық құрылыстар мен аралдарды - ТАСС-тың түсіндірмесі) жеке келісіммен анықтау қажет.

Мемлекеттер өздерінің су айдындарында, су биологиялық ресурстарымен және түбімен және жер қойнауы ресурстарымен барлаумен және игерумен байланысты теңіздік ғылыми зерттеулерді реттеуге, рұқсат етуге және жүргізуге айрықша құқығына ие болады.

Тараптар, егер олардың жобалары халықаралық экологиялық талаптар мен стандарттарға сәйкес келсе, Каспий теңізінің түбіне суасты кабельдері мен құбырларын, сондай-ақ суасты су магистральдық құбырларын тартуға мүмкіндік алады. Бұл бүкіл «бестікті» мақұлдауды қажет етпейді, тек кабелі немесе құбыры қай салада өтетін елдердің келісімі ғана қажет. Осылайша, Түркіменстаннан Әзірбайжанға, содан кейін Түркия арқылы Еуропаға транскаспий құбырының құрылысы қазір Ашхабад пен Баку арасындағы келісімдерге байланысты.

Үшінші елдердің қарулы күштері Каспий теңізіне бара алмайды. Кемелер тек Каспий маңы мемлекеттерінің жалауларының астында ұшуы керек. Әскери базаларды құруға тыйым салатын ереже бұлыңғыр: тараптар агрессия немесе басқа тараптарға қарсы әскери операциялар жүргізу үшін өз аумақтарын бермеуге міндеттенеді. Осылайша, Каспий маңы мемлекеттеріне қарсы әскери операциялар жүргізуге арналған әскери базаларды құру мүмкіндігі анық жол берілген.

Каспий маңы мемлекеттері үшін Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі өте жоғары. Бірақ Каспий теңізінің қазіргі таңдағы ең ауқымды проблемасы болып – экологиялық проблемасы танылады. Соңғы жылдары Каспий теңізі сияқты ерекше табиғи объектінің экологиялық саулығын сақтау мәселесі өте өзекті мәселе ретінде танылады. Каспий теңізі - бірегей су қоймасы, оның көмірсутегі ресурстары мен биологиялық байлығы әлемде теңдесі жоқ. Каспий - әлемдегі ең көне мұнай өндіретін бассейн. Каспий проблемасы бүгінде өте өзекті, бірақ Каспийдің халықаралық-құқықтық мәртебесі және Каспий маңы мемлекеттері арасында мұнай ресурстарын бөлу мәселесі қалай шешілетініне қарамастан, Каспий аймақтағы ортақ экологиялық объект болып қала береді. Оның бір бөлігіндегі дағдарыс жалпы, бөлінбейтін экологиялық апатқа әкеп соғады, нәтижесінде әр мемлекеттің жеке жоспарлары мен оның даму перспективаларына әсер етеді.

Каспий аймағы (кең мағынада) Каспий теңізінің периметрі бойында орналасқан бес елді білдіреді; Бұл Әзірбайжан, Ресей, Қазақстан, Иран және Түркіменстан. Оларды «Каспий теңізі бассейні» деп атайды. Соңғы онжылдықтағы дипломатиялық тәжірибеде бұл термин аймақ елдеріне қатысты қолданылады.[5]

Қазіргі уақытта техногендік қауіп-қатерлер мен тәуекелдер Каспийдің биоресурстарын пайдаланудан алынатын әрбір елдің пайдасымен еш байланысы жоқ. Мысалы, бекіре тұқымдас балықтарды аулау квоталарын анықтаудың қазіргі жүйесі кезінде мұнай өңдеу, гидростроительство, браконьерлік, өзен және теңіз суларының ластануы барлық елдер үшін шартты түрде бірдей болып қабылданады, бұл ақиқатқа сәйкес келмейді және жағдайды түзету жөнінде қажетті шаралар қабылдауды ынталандырмайды.

Теңізді ластаушы, әрине, мұнай. Мұнай ластануы Каспий фитобентосы мен фитопланктонының көк-жасыл және диатомды балдырлармен ұсынылған дамуын бәсеңдетеді, оттегі өндірісін төмендетеді. Ластанудың артуы су беті мен атмосфера арасындағы жылу, газ, ылғал алмасуға да теріс әсер етеді. Мұнай пленкасының едәуір алаңдарында таралуына байланысты булану жылдамдығы бірнеше есе төмендейді. Каспий теңізінің ластануы сирек кездесетін балықтар мен басқа да тірі организмдердің үлкен санының жойылуына алып келеді. Мұнай ластануының әсері суда жүзетін құстарда байқалады. Бекіре тұқымдастардың қоры ұдайы қысқаруда. Мұнай шикізатын

басқа шикізатпен алмастыруға болады, бірақ бекіре тұқымдас балықтарды ешнәрсе алмастыра алмайды және сіз мұнай өнімдеріне еш жерде сатып ала алмайсыз. Теңіздегі тірі организмдердің аурулары. Яғни, теңіздің ластануы теңіздегі тірі организмдердің ауруына әкеледі.

Бөтен организмдердің енуі. Жақында өткенге дейін бөтен түрлердің басып кіру қаупі елеулі болып саналған жоқ. Керісінше, Каспий теңізі бассейнінің балық өнімділігін арттыруға арналған жаңа түрлерді енгізу үшін полигон ретінде пайдаланылды. Каспийде бөтен организмдердің басқа теңіздер мен көлдерге шабуылы басталған кезде оқиғалар күрт сипат алды. Мәселен, ценофорлы мнемипсидтің жаппай көбеюі Каспий теңізі үшін нағыз апатқа айналды. Гребневик алғаш рет Азов теңізінде он жыл бұрын және 1985-1990 жылдары пайда болды. Азов пен Қара теңіздерді түбегейлі жойып жіберді. Бәлкім, оны Солтүстік Америка жағалауларынан кемелердегі балласты сулармен бірге алып келген; әрі қарай Каспийге ену онша қиын болған жоқ. Гребневик негізінен зоопланктонмен қоректенеді, күнделікті өзінің салмағының 40% - ын тұтынады, осылайша Каспий балықтарының тағамдық базасын бұзады.

Фенолдармен ластануы да бір фактор ретінде танылады. Фенолдар-хош иісті көмірсутектердің гидроксильді туындылары (ұшпалы және ұшпайтын). Ұшпа уытты және күшті иісі бар. Әдетте табиғи жағдайда фенолдар Органикалық заттардың биохимиялық тотығуы кезінде су организмдерінің метаболизмі процесінде пайда болады. Олар мұнай өңдейтін және басқа да кәсіпорындардың сарқынды сулары бар табиғи суларға түсетін ластаушы заттар болып табылады. Ауыз су және балық шаруашылығы су тоғандарының суындағы фенолдардың шекті рұқсат етілген шоғырлануы 1 мкг/л құрайды. Қазгидрометтің мәліметіне сәйкес (1992 жылғы су сапасының жылнамалығы) судағы фенолдардың орташа концентрациясы соңғы уақытта 6 РШК (0.006 мг/л) дейін өсті. 1996 жылы Каспийдің шығыс жағалауына жақын жердегі судағы фенолдардың орташа құрамы 3.9 мкг/л (3.9 РШК) құрады, бұл әртүрлі авторлардың тіркелген көрсеткіштеріне сәйкес болды.[6]

Каспийдің теңіз ортасында көмірсутектермен қатар ауыр және өтпелі металдар – табиғи текті өнімдер (ерітілген және шөгінді нысандар), сондай-ақ өзен ағысы бар өнеркәсіптік қалдықтардың компоненттері түрінде енгізілген өнімдер ластаушы болып табылады. Металдар қоршаған ортаның әртүрлі әсер ету және түрлендіру түрлеріне бейім (физикалық, химиялық, биологиялық).

Каспийдің және оның жағалауының экологиялық проблемалары аймақ елдеріндегі экстенсивті экономикалық дамудың бүкіл тарихының салдары болып табылады. Бұған ұзақ мерзімді табиғи өзгерістер (теңіз деңгейінің ғасырлық ауытқуы, климаттың өзгеруі), сондай-ақ бүгінгі күннің өткір әлеуметтік-экономикалық проблемалары (өтпелі кезең, экономикалық дағдарыс, қақтығыстар, трансұлттық корпорацияларды енгізу және т.б.) да ықпал етеді.

Экологиялық проблемасы суда тіршілік ететін балықтарға және басқа да ағза түрлеріне, сонымен қатар қазіргі таңда саны азайып бара жатырған итбалықтарға да өз зиянын тигізуде. Каспийдегі итбалықтардың жаппай індетке ұшырауы жиілей түскендей. 2000 жылы Каспий теңізінде 30 мыңға жуық итбалық қырылған, оның 10 мыңнан астамы Қазақстан жағалауынан табылған болатын. Теңіз жануарларының өлі денелерін қатты жел Каспийдің солтүстігінен оңтүстік акваториясына ағызып әкелген еді. Ол кезде итбалықтардың қырылу себебін мамандар хроникалық токсикоз деп атады. Яғни, жануарлардың өлі денелерінен шикі мұнайдың ыдырау өнімдері, отын мен флот мазуты, сондай-ақ пестицидтер табылған. Бұл итбалықтардың иммунитетінің күрт төмендеп, салдарынан жұқпалы ауруға шалдығуына әкеп соқтырған.

Каспийдің жағдайы мен ластануы бойынша туындаған проблемалар өңірдегі қоршаған ортаны қорғау жөнінде шұғыл шаралар қабылдауды талап етеді. Каспий

теңізінің экологиялық жағдайын сауықтыру және қалпына келтіру үшін 1998 жылдан бастап бес жағалаудағы мемлекет үкіметтерінің шешімімен Каспий экологиялық бағдарламасы (Тасис, ЮНДП, Дүниежүзілік банк) жұмыс істей бастады.

Каспий теңізінің су сапасының жай-күйін бақылау 64 пунктте жүзеге асырылады, оның 34-і - зайырлы учаскелер, 23 пункт - жағалау, 7 балл - кен орындарында. Солтүстік және Орта Каспий акваториясында "Табиғат" кемесінің көмегімен 46 нүктеде теңіз суының жай-күйін анықтау үшін сынама алу жүзеге асырылады.

Маңғыстау облысында 18 нүктеде сынамаларды іріктеу жүзеге асырылады, оның ішінде: 7 жағалау станцияларында (Форт-Шевченко (1), Фетисово (1), Қаламқас (1), "Маңғыстаумұнайгаз" АҚ жағалауындағы бөгет акваториясы (3), Құрық кентінің ауданы (3), орта және Оңтүстік Каспийдің шекаралық аумағы (маяк Адамтас) (3), "Ақтау теңіз порты" арнайы экономикалық аймағының (АЭА) акваториясындағы 4 бақылау нүктелерінде; 2 кен орындарында (Қаражанбас (1), Арман (1)).[6]

Қоршаған ортаның, экожүйенің құлдырауына ең алдымен кінәлі болып адам танылады. Адамдар табиғатты бағалауды, құрметтеуді және сақтауды, оның барлық ресурстарын дұрыс және ұтымды пайдалануды үйренгенше, мұндай проблемалар орын алатын болады.

Менің ойымша, Каспий теңізінің экологиясын сақтау және қалпына келтіру үшін, бірінші кезекте, әртүрлі табиғат қорғау іс-шараларын әзірлеу және олардың іске асырылуын қатаң бақылау қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Мауленов К.С. Особенности правового регулирования нефтебизнеса в казахстанском секторе Каспийского моря // Каспийское море: правовой статус и режим, безопасность региона и охрана окружающей среды Caspian Sea: Legal status and regime, regional security and environmental protection: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф., 23-25 сент. 2005 г. Алматы, 2006

2. Зиманов С.З. Государство в контрактных отношениях в нефтегазовой отрасли. // Каспийское море: правовой статус и режим, безопасность региона и охрана окружающей среды Caspian Sea: Legal status and regime, regional security and environmental protection: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф., 23-25 сент. 2005 г. Алматы, 2006

3. К.Токаев. Внешняя политика Казахстана в условиях глобализации. – Алматы,

4. Сабитова А.А. Международно-правовые аспекты сотрудничества прикаспийских государств по борьбе с терроризмом. // Каспийское море: правовой статус и режим, безопасность региона и охрана окружающей среды Caspian Sea: Legal status and regime, regional security and environmental protection: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф., 23-25 сент. 2005 г. Алматы, 2006

5. Гурбанпур, Ш. Б. Экологические проблемы Каспийского моря / Ш. Б. Гурбанпур. — Текст : непосредственный, электронный // Молодой ученый. — 2010. — № 5 (16). — Т. 1. — С. 128-131. URL: <https://moluch.ru/archive/16/1471/>

6. РГП «Казгидромет» Министерство экологии, геологии и природных ресурсов республики казахстан. url:<https://www.kazhydromet.kz/>

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Укас Н., студент

Научный руководитель: Абдешов Д.Д.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. Данная статья рассматривает правовые аспекты при исследовании проблем инновационной деятельности. Отмечается необходимость комплексного анализа инновационного развития общества. Приведена система отраслевых институтов, регулирующих инновационные отношения в экономике и праве. Изучена проблема поиска методологически верных путей перевода экономических отношений в инновационной сфере на язык правовых норм и юридических конструкций.

Ключевые слова: юриспруденция, экономика, методология, инновационная деятельность, инновационное развитие.

Говоря о правовой и экономической науках, можно выделить области научного познания, требующие комплексного исследования, но одной из наименее изученных является сфера инновационной деятельности, связанная с творческой активностью населения, защитой и внедрением в производство результатов интеллектуальной деятельности, формированием грамотной инновационной политики государства. [1]

Конкретные способы и средства перевода экономических отношений в инновационной сфере в юридические права и обязанности зависят от характера инновационных отношений, которые очень разнообразны и потому требуют индивидуального подхода в каждом случае. Очевидно, что в процессе такого структурирования важно учитывать интересы и экономики, и правоправедения, использовать единую методологию и категориальный аппарат. Вероятным представляется такой порядок действий для всей инновационной сферы, при котором первоначально осуществляется конструирование экономической модели регулируемых отношений на основе тех понятий и терминов, которые выработаны науками совместно и определены легально (когда это будет сделано в основном законе об инновационной деятельности), а затем уже экономическая модель перестраивается в юридическую.[2]

При этом важно именно то, что первоначально экономикой используется общая терминология. Описываемое конструирование нормативного материала напрямую связано с правильно выстроенной внутренней системой отраслевых институтов, которые у экономики и права должны быть в идеале максимально приближены друг к другу или хотя бы сопоставимы между собой. 4. Систематизация отраслевых институтов, регулирующих инновационные отношения в экономике и праве, и установление связи между ними. Однозначных подходов к тому, какие институты входят в систему регулирования инновационных отношений, нет. Тем более что это зависит от емкости понятий «инновация» и «инновационная деятельность», которые сами являются предметом многочисленных дискуссий. Исходя из принципа комплексности исследования можно выделить несколько критериев, на основе объединения которых образуется система институтов инновационной сферы. Первый касается инновационного процесса, под которым понимается процесс преобразования научного знания в инновацию, и зависит от его стадий.[3]

В литературе называются разные стадии. Например, О. А. Городов выделяет стадии фундаментальных (теоретических) исследований, прикладных исследований,

опытно-конструкторских и технологических работ, освоения промышленного производства, промышленного производства. Можно рассматривать инновационный процесс шире и включать в него также стадии оформления интеллектуальной собственности, маркетинговых исследований и сбыта продукции.

Второй критерий подразумевает специфический набор субъектов инновационной деятельности, включающий пять больших групп: 1) государство: а) как законодатель и субъект государственной политики; б) как система органов, осуществляющих общие функции управления, надзора и контроля в инновационной сфере (налоговые органы, Министерство образования и науки и т. д.); в) как система органов, осуществляющих специальные функции в отношении общественного инновационного развития; 2) организации, осуществляющие научно-исследовательскую, опытно-конструкторскую деятельность: коммерческие и некоммерческие, государственные и негосударственные, узкоспециализированные и широкого профиля; 3) авторы и иные субъекты, создающие или участвующие в создании интеллектуальной собственности.[4]

ЛИТЕРАТУРА

1. Винниченко О. Ю. Методология юриспруденции: кризис или новые возможности? // Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования. – 2015. – Т. 1. – № 2 (2). – С. 90-96.
2. Комиссарова Е. Г. Методологический потенциал гражданско-правовой науки // Вестник Пермского университета. Юридические науки. – 2013. – № 4 (22). – С. 310-315.
3. Степанов Д.И. Спрос на право и диспозитивность регулирования: экономический анализ права // Вестник экономического правосудия. 2016. № 6. С. 65–124.
4. Барков А.В. О некоторых актуальных направлениях цивилистических исследований с учетом социализации экономики и права / Методологические проблемы цивилистических исследований: сборник статей. М.: Статут, 2016. С. 7–13

ӘОЖ 349.6

КАСПИЙ АЙМАҒЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

Утешова А.М., студент

Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. «Каспий маңы мемлекеттері ұстанымы үшін Каспий аймағының құқықтық мәртебесі» атты тақырыбына арнап жазылған мақалада Каспий маңы мемлекеттерінің мақсаты бір, ұстанымдары сәйкесінше келетіндігі жайлы айтыла отырып, бес мемлекетке ортақ тиістілігі бар Қарт Каспийдің құқықтық мәртебесін анықтау мақсатында, теңіз ортасын, оның биологиялық ресурстарын қорғау, сақтау, қалпына келтіру, тұрақты және ұтымды пайдалануды қоса алғанда, ластанудан қорғау мақсатында, Каспий маңы мемлекеттері біріге отырып, «Каспий теңізінің теңіз ортасын қорғау жөніндегі негіздемелік конвенциясын» қабылдағандығы баяндалады.

Түйінді сөздер: Каспий маңы мемлекеттері, ұстаным, құқықтық мәртебе, конвенция, ресурстар.

Каспий – әлемдегі шаруашылық маңызы зор, ең ірі тұйық су айдыны болып табылады. Көлеміне қарап, теңіз деп аталатын жер шарындағы ең үлкен көл, Еуропа мен Азия аралығында орналасқан.

Каспий маңында орналасқан мемлекеттерге Әзербайжан Республикасы, Иран Ислам Республикасы, Қазақстан Республикасы, Ресей Федерациясы және де Түркменстан мемлекеттері жатады. Сондықтан бұл мемлекеттерді Каспий маңы мемлекеттері деп атайды. Бұл мемлекеттердің мақсаты мен бағыты бір, ұстанымдары сәйкес.

Тараптар Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі, теңізде экономика, көлік-транзит, теңіз экологиясы, қауіпсіздік және басқа да салалар бойынша ынтымақтастық орнату мәселелерін талқылап келе жатқанына 20жылдан аса уақыт болды. Аталған жылда 52 отырысты арнайы жұмыс тобы сарапшыларының өткізгендігін атап айтқанымыз жөн. Кейбір сарапшылардың пікірінше бұл уақыт тым ұзақ уақыт. Жалпы алғанда, бұл тек бір-екі мемлекеттің ғана еншісіндегі мәселе емес, бақандай бес мемлекеттің орасан зор өте ауқымды тақырыптық мәселесі. Бес мемлекеттің бес түрлі теңіз акваториясына деген ұстанымы мен мүддесі бар [1].

Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін анықтау, экологиялық жағдайлары және тағы басқа да мәселелерін шешу мақсатында бес мемлекет біріге отырып, «Каспий теңізінің теңіз ортасын қорғау жөніндегі негіздемелік конвенциясын» қабылдады.

Конвенцияның басты мақсаты: Каспий теңізінің ортасын, оның биологиялық ресурстарын қорғау, сақтау, қалпына келтіру, тұрақты және ұтымды пайдалануды қоса алғанда, ластанудан қорғау болып табылады. Конвенция Каспий теңізінің теңіз ортасына оның деңгейінің ауытқуы мен жер үсті көздерінен ластануы ескеріле отырып қолданылады. Осы мақсатқа сай Каспий маңы мемлекеттері бірқатар міндеттерді де жүзеге асырады:

- Каспий теңізінің ластануын болдырмау, азайту және бақылау үшін барлық қажетті шараларды дербес немесе бірлесіп қабылдайды;
- Каспий теңізінің теңіз ортасын қорғау, сақтау және қалпына келтіру үшін барлық қажетті шараларды дербес немесе бірлесіп қабылдайды;
- Каспий теңізі ресурстарын оның теңіз ортасына залал келтірмейтіндей етіп пайдаланады;
- және де соңғысы аталған мақсатқа қол жеткізу үшін бір-бірімен және халықаралық құзыретті органдармен ынтымақтасады.

Уағдаласушы тараптар осы Конвенцияның мақсатына қол жеткізу және оның ережелерін орындау үшін өздерінің іс-әрекеттерінде, оның ішінде:

- Каспий теңізінің теңіз ортасы үшін маңызды қауіп төнген немесе қайтымсыз залал болған кезде осыған сәйкес сақтық шараларын қабылдау қағидаты, осындай залалдың алдын алу жөнінде экономикалық тиімді шараларды кейінге қалдыру үшін толық ғылыми сенімділіктің болмауына сілтеме жасау себеп ретінде пайдаланылмайды;
- Каспий теңізі теңіз ортасының ластануын болдырмау, бақылау және азайту шараларын жүзеге асыру жөніндегі шығыстарды ластағыштың туындауына сәйкес "ластаушы төлейді" қағидатын;
- Уағдаласушы тараптар барынша толық көлемде бір-біріне тиісті ақпарат беретін Каспий теңізінің теңіз ортасы ластануы туралы ақпараттың қол жетерлік қағидатын басшылыққа алады.

Каспий теңізі қазба байлықтарына, теңіз жануарлары мен өсімдерге және де табиғи ресурстарға бай су алыбы. Каспий маңы мемлекеттері өздеріне тиісті құқықтар мен міндеттерді иелене отырып, өз аймағына тиісті ресурстарды игеру арқылы ынтымақтастықты өз пайдасына асыра алды. Сол арқылы олардың қаржылық

жағдайында оң ахуал қалыптасты. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі анықталуы арқылы ел экономикасының дамуы мен саяси тұрақтылығы қамтамасыз етіледі.

Қарт Каспий әр мемлекеттің өз аумағына тиесілі жеріндегі энергетикалық ресурстарды игеруге, жаңадан инвесторлар тартуға үлкен мүмкіндік тудырды. Сонымен қатар, теңіздің экологиялық тазалығын сақтап, табиғи байлығын сақтай отырып оны көбейтуге, жан-жануарлар дүниесімен өсімдіктер дүниесін қорғауға құқықтық негізде реттеу жолдарын нақтылай түсті. Бұл мәселелер Каспий жағалауындағы бес мемлекеттің тығыз әрі тиімді ынтымақтастыққа бағытталған қатынастарын әрі қарай тереңдетуге мүмкіндігінше ықпал етеді. Теңізге байланысты Конвенцияның сол себептен де стратегиялық маңызы ерекше.

Каспий теңізінің құқықтық мәртебесінің айқындалуына теңіз маңындағы мемлекеттермен қатар, бірқатар алыс-жақындағы елдер де мүдделілік танытары сөзсіз. Өйткені олар, Каспий жағалауындағы мемлекеттермен ынтымақтастық жасау арқылы ондағы ірі жобаларды жүзеге асыруға қызығушылық білдіруде. Сонымен қабылданған Конвенция ұзақ-мерзімді қатынастарды заңдық тұрғыдан қамтамасыз ететін және қорғайтын негізгі базалық құжат болып табылады. Оның ережелері мен талаптарын бірінші кезекте оған қол қоюшы елдердің өздері бұлжытпай орындауы тиіс [2].

ҚР-ның «Каспий теңізінің теңіз ортасын қорғау жөніндегі негіздемелік конвенциясының» 18-бабының 3-тармағына сәйкес, «уағдаласушы тараптар, атап айтқанда, мыналарды:

- Каспий теңізін ластайтын немесе ластауға ықпал ететін көздерді анықтау мақсатында деректер жинауды, жинақтауды және бағалауды және басқа уағдаласушы тараптармен тиісті ақпараттар алмасуды;

- судың сапасы мен санының мониторингі бағдарламаларын әзірлеуді;

- төтенше экологиялық жағдайлар кезінде әрекет ету жоспарларын әзірлеуді;

- қалдық төгінділерінің, шығарындыларының және оны аластаудың нормативтерін әзірлеуді, сондай-ақ бақылау бағдарламаларының тиімділігін бағалауды;

- судың сапасын анықтау нормативтері мен өлшемдерін және қолда бар судың сапасын жақсартуды қолдау және қажет ететін жерлерде жақсарту үшін қажетті шаралардың ұсынысын әзірлеуді;

- ауыл шаруашылық, қалалық және өзге де суағарларды қоса алғанда, муниципалдық және өндірістік нүктелі және шоғырланған көздерден ластану салмағын азайту үшін іс-әрекеттердің үйлестірілген бағдарламаларын әзірлеу бойынша жұмысты дербес немесе бірлесіп жүргізеді» [3].

Қорытындылай келсек, Бүгінгі күн қарт Каспийдің экологиясы ауыз толтырып айтарлықтай жақсы емес екендігі барлығымызға аян. Осы тұстағы мәселелерді ескере отырып, тұңғыш президентіміз Н.Ә. Назарбаев «Каспий маңындағы барлық мемлекеттердің стратегиялық мүддесіне, егер көмірсутегі қорының шексіз еместігін ескерсек, оларды игеруге кіріскенде бүкіл экологиялық талаптарды сақтай отырып, және Каспий теңізінің экожүйесі мен биожүйесін сақтау тұрғысынан әрекет еткен жөн» -деп, атап өтті. Қазақстанның азаматы ретінде, ең бірінші адам ретінде тазалық сақтауға, сақталуына жағдай жасауға әрбір адам міндетті. Экологияның ластануына тек өндірістің ғана емес адамның әрекеттерінің салдарыда әсер етеді. Өзімізде бар байлықты сақтап, оны қажетімізге сай игеру ол әрбір адамның басты міндеті болуға тиіс. Өзімізге берілген құқықтар мен міндеттерді сақтай отырып, тиісті шараларды жүзеге асыруға біріге отырып, ат салысуымыз қажет деп есептеймін.

ӘДБИЕТТЕР

1. «Каспий теңізінің теңіз ортасын қорғау жөніндегі негіздемелік конвенцияны ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 желтоқсандағы N 97 Заңы. www.adilet.zan.kz

2. Сабитова А.А. Международно-правовые аспекты сотрудничества прикаспийских государств по борьбе с терроризмом. // Каспийское море: правовой статус и режим, безопасность региона и охрана окружающей среды Caspian Sea: Legal status and regime, regional security and environmental protection: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф., 23-25 сент. 2005 г. Алматы, 2006

3. Гурбанпур, Ш. Б. Экологические проблемы Каспийского моря / Ш. Б. Гурбанпур. — Текст : непосредственный, электронный // Молодой ученый. — 2010. — № 5 (16). — Т. 1. — С. 128-131. URL: <https://moluch.ru/archive/16/1471/>

ӘОЖ 347.965

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АДВОКАТУРАСЫ ЖӘНЕ АДВОКАТТЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

Утешова А., студент

Ғылыми жетекші: Кобегенова Г. Ж.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Қазақстан Республикасының адвокатураның жалпы мақсаты мен міндеті адамдардың құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалуына, ата заңымызда көзделген мемлекеттің кепілдік берген заң көмегінің тегін көрсетілуіне жағдай жасауға, даулы мәселелерді бейбіт жолмен шешуге көмектесе отырып, консультациялар беруді қамтамасыз ететіндігі жайлы қарастырылып, баяндалады.

Түйінді сөздер: адвокатура, адвокат, Конституция, заң көмегі, құқықтық мәртебе.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 13-бабының “2-ші және 3-ші” – тармақшаларына сәйкес, «2. Әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалуына құқығы бар.

3. Әркімнің білікті заң көмегін алуға құқығы бар. Занда көзделген реттерде заң көмегі тегін көрсетіледі» - деп нақты көрсетіліп кеткен. Бұл негіздеме бойынша, адвокаттар мен адвокатура барлық сот ісін жүргізу сатылары бойынша Конституциялық құқықты жүзеге асырудың негізгі субъектілері болып табылады. [1]

Қазіргі кезде елімізде қызмет ететін адвокаттардың құқықтық мәртебесін бекіту, біркелкі адвокаттық тәжірибені қалыптастыру мақсатында 2018 жылғы 5 шілдеде «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданған. [2]

Жалпы сот ісін жүргізудегі адвокаттың құқықтық мәртебесін анықтау жалпы өкіл мәртебесінің және оның қызметінің құқықтық негіздерімен тығыз байланысты. Өйткені адвокат – өкілдің құқықтары, міндеттері, құқықтары мен міндеттерін лайықты түрде орындау кепілдіктері, клиентінің құқық қабілеттілігі және әрекет қабілеттілігі, жауапкершілігі – азаматтық сот ісін жүргізудегі негізгі субъектілердің бірі болып табылатын әрі өкіл мәртебесі құрылымының құрамдас бөліктері ретіндегі қорғаушы тұлға.

Азаматтық сот ісін жүргізуге қатысатын адвокаттардың қызметі аталған заңға, сонымен қатар, Қазақстан Республикасының Конституциясын, «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Қазақстан Республикасының заңына, Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексіне, Қазақстан Республикасының «Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодексіне», Қазақстан Республикасының өзге де заң актілеріне, сондай-ақ, аумақтық адвокаттар алқалары мен Республикалық адвокаттар алқасының жарғыларына, олардың басқару органдарының шешімдері мен адвокаттардың кәсіби этикасы кодексінің талаптарына, сонымен қатар, «Адвокаттар алқаларының республикалық конференциясымен бекітілген адвокаттардың тәртіптік комиссиясы туралы ережеге», Адвокаттар алқаларының республикалық конфедерациясымен 2018 жылғы 23 қарашада бекітілген «Қазақстан Республикасының адвокаттарымен кешенді әлеуметтік заң көмегін көрсетудің көлемі мен тәртібі туралы ережеге» негізделеді. Бұл құжаттар адвокаттардың қызмет ету тәртібін, негіздерін, құқықтары мен атқаратын міндеттерін, тәртіптік жазаға тарту рәсімін, тәртіптік жауапкершілікке тарту туралы істерді қарау мерзімдерін белгілейді.

Адвокаттың құқықтық мәртебесі «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес, көрсететін заң көмегі түрлерінің, кеңес беру қызметінің сапалылығын қамтамасыз етуге, азаматтардың құқықтарының қорғалуына, мүдделерін қорғау бойынша өкіл ретінде қатысып, жүзеге асыруға бірыңғай талаптарды қалыптастыру мақсатында әзірленген адвокаттың құқықтық кеңес беру, сондай-ақ, жеке және заңды тұлғалардың мүдделерін соттарда, өзге де мемлекеттік органдарда және мемлекеттік емес ұйымдарда қорғау және олардың мүдделеріне өкілдік ету түріндегі заң көмегін көрсету стандарттарына қайшы келмеу керек және стандарттарға негізделеді.

Стандарттардың ережелері оның кәсіби тәуелсіздігіне қайшы келетін іс-әрекеттерді болдырмауға, адвокаттың «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Қазақстан Республикасының Заңының және Адвокаттардың кәсіби этикасы кодексінің талаптарын сақтауға бағытталған. Бұл құжатта құқықтық кеңес беру, сондай-ақ, жеке және заңды тұлғалардың соттарда, өзге де мемлекеттік органдар мен мемлекеттік емес ұйымдарда қорғау және өкілдік ету қызметін жүзеге асыратын адвокаттың қызметіне қойылатын ең аз талаптар келтірілген.

Заң көмегін көрсететін адвокат өзінің кәсіби міндеттерін орындау барысында мүдделер қайшылығын болдырмауға бағытталған іс-шараларды жүзеге асыруға міндетті. Заң кеңесін беру кезінде адвокат:

- 1) клиентпен әңгімелесу барысында істің мән-жайларын анықтайды;
- 2) клиент ұсынған құжаттарды зерттейді;
- 3) жеке және заңды тұлғаларға құқықтық мәселелер бойынша кеңес береді, соның ішінде: клиенттердің құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделеріне, өтініштерді, арыздар мен өтінішхаттарды және құқықтық сипаттағы өзге де құжаттарды жасауға қатысты кеңестер береді.

Адвокат клиенттерге ауызша немесе жазбаша нысанда кеңес береді. Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес заң көмегін көрсету тәртібі сақталған жағдайда, белгіленген тәртіп бойынша заң көмегін көрсету туралы шарт немесе аумақтық әділет органымен келісім, қылмыстық процесті, әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі жүргізетін орган немесе лауазымды тұлға, сондай-ақ, азаматтық істер жөніндегі сот шығарған қорғаушыны тағайындау туралы қаулы және аумақтық адвокаттар алқасының тапсырмасы заң көмегін көрсетудің негізі болып табылады.

Қорғау және өкілдік ету қорғау (өкілдік ету) туралы жазабаша хабарлама негізінде жүзеге асырылады.

Заң көмегін көрсету туралы тапсырманы қабылдау барысында адвокат келесіні орындауы қажет:

1) қорғау (өкілдік ету) туралы тапсырманы қабылдауға кедергі туғызатын немесе адвокаттың іс бойынша өндіріске қатысуын жоққа шығаратын мән-жайлардың бар болуын анықтау;

2) істің мән-жайларын зерттеу;

3) клиенттің, келтірілген күдікке, тағылған айыпқа немесе даудың мәніне қатынасын анықтау.

Қорғау мен өкілдік ету барысында адвокат:

1) клиентке кеңес береді және оның процестік құқықтары мен міндеттерін, іс бойынша қолданылатын материалдық және процестік құқық нормаларын түсіндіреді;

2) клиентке іс материалдарымен танысуға, арыздарды, өтінішхаттарды, шағымдарды және өзге де процестік құжаттарды әзірлеуге көмек көрсетеді немесе аталған құжаттарды өз бетінше әзірлейді;

3) заңнамада тыйым салынбаған қорғау мен өкілдік етудің өзге де құралдары мен тәсілдерін қолданады.

Сонымен қорытындылай келе, Қазақстан Республикасының адвокатураның мақсаты адамның өз құқықтарын, бостандықтарын сот арқылы қорғауға және заң көмегін алуға мемлекет кепілдік берген және Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген құқықтарын іске асыруға жәрдемдесуге, сондай-ақ дауды бейбіт жолмен реттеуге жәрдемдесуге арналған. Адвокаттар алқасы адвокаттардың қылмыстық істер, әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша қорғау, сондай-ақ қылмыстық және азаматтық істер мен әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша өкілдік ету, сондай-ақ жеке тұлғалардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін, сондай-ақ заңды тұлғалардың құқықтарын мен заңды мүдделерін қорғау және оларды іске асыруда жәрдемдесу мақсатында заң көмегінің өзге де түрлерін көрсету жөніндегі қызметін ұйымдастырады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30 тамыз 1995 ж. <http://adilet.zan.kz>

2. «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» заңы. 5 шілде 2018 ж. <http://adilet.zan.kz>

УДК 347.191

РОЛЬ ВНЕРЕГИОНАЛЬНЫХ ГОСУДАРСТВ НА КАСПИИ

Худайбердиева К., студент

Научный руководитель: Петросянц Т.В.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. Статья посвящена влиянию внерегиональных игроков (Китая, США и ЕС) на внутреннее развитие государств прикаспийского региона и особенностей их взаимоотношений в условиях сложного правового статуса Каспийского моря. Рассмотрены роль, способы влияния и интересы каждого из данных игроков в Каспийском регионе. Автор делает вывод, что присутствие внешних игроков негативно сказывается на стабильности региона: ситуация в регионе зависит не только от

внутренних противоречий, но и от взаимоотношений между глобальными игроками (ЕС, США, Китай, Россия) в целом.

Ключевые слова: Каспийское море, Каспий, Энергетическая дипломатия, Каспийский регион, Международные отношения, геополитика.

Запас нефти бассейна Каспийского моря обладает серьезным энергетическим потенциалом – по подсчетам экспертов, он достигает около 200 миллиардов баррелей [1, С. 12]. По этой причине в борьбе за возможность использовать ресурсы Каспия и распоряжаться ими принимают участие не только страны Каспийского региона, но и более крупные игроки международной арены, не имеющие непосредственного выхода к Каспийскому морю.

Помимо внушительных запасов энергетических ресурсов Каспийский регион обладает определенными особенностями географического положения. С точки зрения геополитики Каспийское море является важной стратегической точкой: Каспий – транспортный трансконтинентальный коридор, связывающий Европу, Закавказье, Северную, Малую и Юго-Западную Азию. Каспийское море и территории Кавказа уже давно выступают объектами политической борьбы между Ираном, Россией и Турцией [1, С. 18].

Дополнительно стоит обратить внимание на относительно большую населенность региона (около 200 млн. жителей) и на его важность для поддержания мировой безопасности. Во-первых, это связано с непосредственной близостью к одной из «горячих точек» – Афганистану, а во-вторых, с тем обстоятельством, что подавляющее большинство жителей Каспийского региона исповедует Ислам. Это приводит к угрозе распространения радикального исламизма из Ирана и Пакистана на близлежащие территории [1, С. 44].

Другой особенностью Каспийского региона являются сложности, возникающие при определении правового статуса Каспийского моря. У данного водоема нет естественного соединения с Мировым океаном. Фактически, это внутриконтинентальный водоем закрытого типа, вследствие чего международные нормы территориального разделения и судоходства не могут распространяться на Каспий. По этой причине прибрежные страны вынуждены формировать данные нормы самостоятельно. Несмотря на ряд заключенных между Каспийскими странами соглашений, вопросы использования территориальных вод, подводных недр и разграничения территории дна Каспийского моря являются актуальной проблемой и причиной прохладных отношений между прикаспийскими странами даже в наши дни [2, С. 10].

Активное вмешательство внешних сил в спорные вопросы Каспийского региона началось в начале 1990-х гг, после окончания холодной войны. До этого момента территория Каспийского моря была зоной влияния СССР. Появление Туркменистана, Казахстана и Азербайджана – новых стран, стремящихся к самостоятельности и независимости от советских инфраструктур, – повлияло на возникновение дополнительных внешнеполитических сил в регионе. К новым внерегиональным игрокам, начавшим отстаивать свои интересы на данной территории, относятся Европейский Союз, США и Китай. Рассмотрим роль, способы влияния и интересы каждого из этих игроков в Каспийском регионе.

Энергетические ресурсы Каспийского моря представляют значительный интерес для Китая: благодаря географическому положению Каспия, нефть можно эффективно транспортировать в эту страну. На данный момент Китай имеет большое влияние на добычу энергетических ресурсов в Казахстане. КНР владеет контрольными пакетами акций (около 60%) двух крупнейших казахских компаний по добыче нефти. Первая

компания – «Узеньмунайгаз» – разрабатывает месторождение, являющееся крупнейшим в Казахстане и занимающее второе место по величине в Каспийском море. Вторая компания – «Актюбинскнефть» – ведет добычу из трех нефтяных месторождений. В 1997 году между казахской и китайской сторонами было заключено соглашение на строительство трубопровода Актюбинск-Синьцзян-Уйгурский автономный район КНР с ответвлением на юг, для транспортировки нефти через территорию Туркмении в Северный Иран [3]. Несмотря на тесное экономическое и политическое сотрудничество России и Китая на международной арене, само присутствие Китая в Прикаспийском регионе и его тесное сотрудничество с Казахстаном ослабляет Россию [4, С. 95]: Казахстан, длительное время бывший верным экономическим и политическим партнером РФ, уже во многом переориентировался на Китай [4, С. 88].

США не имеют серьезных экономических интересов в Каспийском регионе, и их вмешательство в дела Прикаспийских государств обуславливается исключительно политическими и геостратегическими интересами [5, С. 16]. Во-первых, поддержка действующих правительств Азербайджана и Туркменистана приостанавливает возможное распространение исламского фундаментализма из Ирана. Во-вторых, развитие энергетических секторов данных стран создает альтернативы энергетическому сырью Ближнего Востока. В-третьих, распространение влияния на регион непосредственно ослабляет Россию и КНР, основных внешнеполитических «противников» США [5, С. 97].

Влияние США на прикаспийский регион осуществляется через экономическое и политическое сотрудничество Вашингтона с правительствами Азербайджана и Туркменистана. Наряду с Турцией и Грузией, Азербайджан превратился в надежного «проводника интересов» и малого партнера США: Азербайджан заключил с США и НАТО ряд соглашений относительно безопасности, таких как «The Caspian Guard Program» (2004) и «Партнерство ради мира» (1994 и 2010) [6, С. 231]. США вложило много средств в развитие инфраструктуры Азербайджана: более 1,3 миллиарда долларов было потрачено на строительство дорог, развитие медицины, экономики и образования. Также американские компании вовлечены в развитие энергетического и телекоммуникационного сектора страны [6, С. 231].

С 1998 года после подписания 15 пакетов документов о сотрудничестве Туркмения также является партнером США [7, С. 156]. Однако, финансовые вливания Соединенных Штатов в Туркменскую экономику незначительны – причиной тому является неудачное географическое положение, осложняющую самостоятельную реализацию сырья. Таким образом, Туркменистан остается экономически зависимым от России: экспорт туркменского газа осуществляется через российские газопроводы [7, С. 198]. Тем не менее, Туркменистан постепенно преодолевает эту зависимость: в качестве примера можно привести строительство газопровода между Туркменистаном и Китаем в 2009 году [8]. С 2015 года политическое влияние США на Туркменистан усилилось: по просьбе правительства Туркменистана США ввело свой военный контингент на пограничные с Афганистаном Туркменские территории. С учетом нарастающего экономического кризиса в Туркменистане, США скорее всего в будущем начнут оказывать более существенную экономическую помощь стране.

Будучи крупным потребителем энергоресурсов, Европейский Союз, как и Китай, непосредственно заинтересован в энергетическом сырье Каспийского региона. Появление альтернативного источника сырья ослабит зависимость ЕС от арабских и российских ресурсов. Влияние ЕС распространяется через экономическое партнерство с Азербайджаном: импорт азербайджанской нефти Италией, Францией, Германией и Чехией в сумме составляет более 50% от всего объема импорта в целом [9].

Также стоит отметить, что два региональных игрока – Россия и Иран – выступают как активные участники «политической игры» наравне с внешними игроками. Несмотря на то, что на международной арене Россия и Иран не являются соперниками и даже наоборот, демонстрируют солидарность и взаимную поддержку, межгосударственное разделение Каспийского моря и его недр является «яблоком раздора» для этих стран. Вместе с тем оба государства не заинтересованы в развитии самостоятельности энергетических секторов остальных стран Каспия и не желают активного участия внешних игроков, однако возможности их коллаборативной деятельности в дипломатической игре вокруг Каспийского региона представляются весьма сомнительными [1, С. 162].

Итак, основными внешними игроками в Каспийском регионе являются Китай, США и ЕС. Китай и ЕС преследуют, в первую очередь, экономические цели. При этом КНР непосредственно контролирует значительную долю добычи энергетических ресурсов, влияние же ЕС ограничено и осуществляется путем организации импорта. Интересы США являются, прежде всего, политическими и отстаиваются посредством военного присутствия и финансовых вливаний в экономику определенных стран.

К каким политическим последствиям приводит присутствие в Каспийском регионе внешних игроков?

Во-первых, к политической нестабильности и милитаризации. Прохладные отношения и непосредственная близость к зонам террористической активности приводят к стремлению внешних игроков (США, ЕС) увеличить военный контингент в регионе. Неразрешенный правовой статус Каспийского моря и борьба внешних стран за энергоресурсы Каспийского региона стимулируют наращивание военно-морских сил прикаспийских государств. В данных условиях не исключены острые политические конфликты, которые гипотетически могут привести к военному противостоянию. «Хрупкое равновесие и отсутствие войны возможно только и исключительно при подавляющем превосходстве одной страны — России. Любой шаг в сторону приближения возможностей флотилий остальных стран к возможностям Каспийской флотилии будет нарушать неустойчивое равновесие и усиливать возможность военных действий» – заявил российский политический эксперт Александр Собянин [9].

Во-вторых, присутствие внешних игроков приводит к обострению территориальных вопросов вокруг недр Каспия. В результате страны блокируют интересы друг друга, что мешает притоку инвестиций и разработке месторождений.

В-третьих, присутствие внешних игроков ведет к росту зависимости развития Каспийских государств от взаимоотношений между глобальными игроками в целом и их деятельности в соседних регионах. Политическая борьба международных игроков в Афганистане, Центральной Азии, Ближнем Востоке сказывается на их взаимоотношениях и степени участия в политике Каспийского региона. Усиление конфронтации приведет к усугублению региональной ситуации Каспийского моря [1, С. 84].

Таким образом, с учетом всех факторов дестабилизации в данном регионе, можно сделать вывод о зависимости внутренней ситуации Каспийских стран и особенностей их взаимодействия между собой от состояния взаимоотношений между конкурирующими глобальными международными факторами (РФ, ЕС, Китай и США). Принимая во внимание растущую в последние годы напряженность во взаимоотношениях Вашингтона и Москвы, можно предположить, что в ближайшем будущем Каспийский регион ожидает усугубление экономического и политического кризиса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Croissant M. P., Aras B. Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region. Y., 1999. – P. 330
2. Stulberg A. N. and H. Cosijn. Transatlantic Energy Security and the Caspian Basin: Moving Towards a Common Agenda, EastWest Institute Policy Brief. 1, № 6 (August 2002). 10 p.
3. Каспийский Регион, в чьих руках власть на самом деле// Молодежный научный форум: Общественные и экономические науки: электронный сборник статей по материалам VI студенческой международной заочной научно-практической конференции – М.: «МЦНО». — 2013 — № 5(5) [Электронный ресурс] – Режим доступа. – URL: [https://nauchforum.ru/archive/MNF_social/6\(6\).pdf](https://nauchforum.ru/archive/MNF_social/6(6).pdf)
4. Заславский И. Дело труба. БТД и казахстанский выбор на Каспии. М.: Европа, 2005. С. 192.
5. Меджид Ф. США и Азербайджан провели консультации по вопросам безопасности. 25 июня 2011 // URL: <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/187865/>
6. Pinar Ipek. Azerbaijan's Foreign Policy and Challenges for Energy Security. // Middle East Journal. 63, № 2, Spring 2009. P. 227-239.
7. Badykova Najia. Turkmenistan's quest for economic security // The Security of the Caspian Sea Region. Edited by Gennady Chufrin. Oxford University Press, 2001. 375 з.
8. Мануков С. Куда девать туркменский газ? / ru, 6 июня 2017 года // URL: http://expert.ru/2017/03/14/v-ashhabade-potoropilis-ob_yavlyat-eru-protsvetaniya/
9. The Economics and Politics of Oil in the Caspian basin. The redistribution of oil revenues in Azerbaijan and Central Asia. Edited by Boris Najman, Richard Pomfret and Gael Raballand. Routledge, London and New York, 2008.

УДК 65.023.28

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО СТАТУСА КАСПИЯ

Шуак Б., студент

Научный руководитель: Абдешов Д.Д.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы разграничения дна Каспийского моря с целью эффективного и взаимовыгодного сотрудничества в области торгового сотрудничества на Каспийском море. Пятисторонние переговоры - довольно сложный процесс, поскольку каждое из государств имеет свои цели, задачи и национальные интересы. Согласно положениям заключенных международных договоров стороны обладают исключительными правами на добычу нефти и газа в своих секторах дна.

Ключевые слова: экономическое сотрудничество, торговля, прикаспийские государства, предприниматель, экономический форум, конвенция.

Во время существования Советского Союза отношения на Каспии носили двусторонний характер и регулировались российско-персидским договором 1921 года и советско-иранским договором о торговле и мореплавании 1940 года. После распада СССР и появления на его пространстве, вокруг Каспийского моря, вместо одного четырех новых государств - Казахстана, Азербайджана, России и Туркменистана, сложилась новая геополитическая и геоэкономическая ситуация. Существовавший

ранее режим Каспийского моря, закрепленный в упомянутых договорах, не отвечал изменившимся условиям и не мог регулировать отношения прибрежных государств на взаимовыгодной основе и в полном объеме, поскольку затрагивал лишь некоторые вопросы торгового мореплавания и рыболовства и не содержал никаких предписаний относительно таких компонентов правового статуса моря, как режим его дна и недр, воздушного пространства над ним, природоохранные нормы и многих иных.

Соответственно возникла необходимость выработки нового правового статуса моря в целях полноценного урегулирования всего комплекса возникших вопросов с учетом интересов пяти прибрежных государств. В период с 1992 года по 1996 год было проведено несколько встреч как в двустороннем, так и в многостороннем форматах, в ходе которых стороны обсуждали отдельные вопросы, связанные с Каспийским морем. По итогам совещания министров иностранных дел прикаспийских государств, состоявшегося в ноябре 1996 года в Ашхабаде, была создана Специальная рабочая группа по разработке Конвенции о правовом статусе Каспийского моря на уровне заместителей министров иностранных дел прикаспийских государств (СРГ), главной задачей которой стало заполнение образовавшегося правового вакуума путем разработки и принятия упомянутой конвенции. Данный документ должен стать для всех прибрежных стран универсальной юридической основой, регулирующей все виды деятельности на Каспии. Заседания Специальной рабочей группы проводятся регулярно поочередно на территории каждого прикаспийского государства. Вопросы сотрудничества прикаспийских государств на море, в том числе различные аспекты правового статуса Каспия, обсуждаются также и на самом высоком уровне. Так, к настоящему времени состоялось четыре саммита «каспийской пятерки». К важным итогам второго каспийского саммита (г. Тегеран, 2007 год) следует отнести принятие итоговой декларации, которая впервые закрепила на высшем политическом уровне имеющиеся договоренности государств по основным вопросам правового статуса Каспия, безопасности и стабильности на море, а также позицию прикаспийских государств по актуальным международным вопросам. В рамках третьего каспийского саммита, прошедшего в Баку в 2010 году, были подписаны Совместное заявление президентов, а также Соглашение о сотрудничестве в сфере безопасности на Каспийском море. Являясь рамочным документом, оно создает правовой фундамент для регламентации взаимодействия прибрежных государств в обеспечении безопасности и борьбе с противоправной деятельностью на Каспии, закрепив основные области и формы сотрудничества в этих областях [1].

В Совместном заявлении лидеры «каспийской пятерки» вновь подтвердили приверженность позициям, отраженным в декларации второго саммита, и отметили необходимость скорейшего завершения работы над конвенцией о правовом статусе Каспийского моря. Что касается вопросов разграничения дна Каспия, то на сегодня уже заключены соответствующие соглашения между Казахстаном, Азербайджаном и Россией, которые стали новым этапом в переговорном процессе, заложив основу нормативно-правового закрепления секторального раздела дна между прибрежными государствами. Согласно положениям заключенных международных договоров стороны обладают исключительными правами на добычу нефти и газа в своих секторах дна. Принятие таких норм позволяет нашим странам на договорно-правовой основе производить разработку углеводородов Каспия и обеспечивает необходимые правовые условия и надежные гарантии для всех участников данного процесса. В вопросах обеспечения экологической безопасности Каспия следует отметить принятие в 2003 году Рамочной конвенции по защите морской среды Каспийского моря.

В ней заложены основные положения по регулированию антропогенного воздействия на морскую среду, вопросам охраны биологических ресурсов и общему

взаимодействию между сторонами в отношении мероприятий по охране экологической системы Каспия. В целях расширения договорной базы сотрудничества в области охраны окружающей среды были также подписаны протоколы к Рамочной конвенции: о региональной готовности, реагировании и сотрудничестве в случае инцидентов, вызывающих загрязнение нефтью, а также по защите Каспийского моря от загрязнения из наземных источников и в результате осуществляемой на суше деятельности [2].

Сторонами продолжается согласование проектов протоколов к Рамочной конвенции, касающихся сохранения биологического разнообразия и оценки воздействия на окружающую среду в трансграничном контексте. Пятисторонние переговоры - довольно сложный процесс, поскольку каждое из государств имеет свои цели, задачи и национальные интересы. При этом в каспийских переговорах для решения любых вопросов, связанных со статусом моря, избран принцип консенсуса, то есть учета мнений пяти сторон одновременно. Несмотря на это, можно с удовлетворением констатировать, что степень взаимопонимания и взаимодействия достаточно высокая. В активном ключе переговоры продолжаются как в многостороннем, так и в двустороннем форматах, и прогресс в данном случае очевиден. Вместе с тем неопределенность правового статуса Каспия требует от прикаспийских государств дальнейших конструктивных шагов в нахождении взаимоприемлемых решений в пятистороннем формате. В последнее время проводится результативная работа по подготовке к проведению четвертого каспийского саммита, намеченного на 29 сентября текущего года в Астрахани, как в рамках Специальной рабочей группы по разработке Конвенции о правовом статусе Каспийского моря, так и в формате других переговорных механизмов.

С данным мероприятием связываются большие надежды в плане возможности согласования перечня принципов, в соответствии с которыми будет осуществляться деятельность сторон на море и, следовательно, которые будут заложены в основу Конвенции о правовом статусе Каспия. Сегодня уже практически закончена работа по трем пятисторонним соглашениям в области защиты биологических ресурсов, в сфере реагирования на чрезвычайные ситуации в море, а также о сотрудничестве по вопросам гидрометеорологии Каспия. С большой долей вероятности документы могут быть подписаны в ходе предстоящей встречи.

Все это, безусловно, позволит придать дополнительный положительный импульс работе над проектом Конвенции о правовом статусе Каспийского моря, поскольку согласование на высшем уровне наиболее принципиальных вопросов позволит в ближайшей перспективе выйти на подписание данного основополагающего международного договора. Разработка месторождений Каспийского моря требует решения вопроса о его правовом статусе [3].

ЛИТЕРАТУРА

1. Баркелиев Т. Главные экологические проблемы Каспийского моря / Т.Баркелиев // Экспертиза – 2018г.
2. Рожков И.С. Ретроспектива каспийских саммитов: от стабильности к прогрессу. Проблемы постсоветского пространства. 2017;4(3):210-220
3. Федоров Ю.Е. Правовой статус Каспийского моря. М., Исследование ЦМИ МГИМО, 2013, № 8, с. 3

ПОЛИТИЧЕСКАЯ СПЕЦИФИКА РЕГИОНАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ КАСПИЯ

Юсупова З., студент

Научный руководитель: Аманчаева К.Р.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. Создание благоприятных внешних условий для модернизации экономик стран региона, перевода их на инновационный путь развития; формирование отношений добрососедства между прикаспийскими государствами, содействие устранению имеющихся и предотвращению возникновения новых очагов напряженности и конфликтов в прилегающих регионах и других районах мира; поиск точек коммуникации и совпадающих интересов со странами региона, создание на этой основе системы двусторонних и многосторонних партнерских отношений, призванной обеспечить устойчивость международного положения региона к колебаниям геополитической конъюнктуры; принятие комплекса мер и шагов для сохранения уникальной природной среды Каспия.

Ключевые слова: политика, региональные проблемы, Каспий.

Во всякой политической системе государство - ключевой элемент, лишь оно имеет монополию власти, его сущность - интеграция интересов всех слоев общества, осуществляемая для его сохранности и развития [1].

В состав территории государства, наряду с сушей и внутренними водами, входят территориальные воды Мирового океана в пределах которых государство обладает юрисдикцией в полном объеме. Большая часть приморских государств (121) имеет территориальные воды от 3 до 12 миль, 6 – от 15 до 50 миль, а 13 – объявили установление 200-мильной зоны территориальных вод (латиноамериканские и некоторые африканские страны). Поскольку в 200-мильной зоне расположены основные рыбопромысловые районы, подводные ресурсы континентального шельфа многие страны устанавливают «зоны исключительного рыболовства» (4 – на расстоянии до 12 миль, 41 – от 20 до 200 миль и 93 – в пределах 200 морских миль (1990 г.) и «экономические зоны» [2].

Постсоветская геополитическая архитектура в Каспийском регионе обусловлена усилением разнонаправленных глобальных сил. Это совершенно новая реальность, не характерная для исторически и географически закрытого региона на протяжении длительного периода времени. Сегодня политическая карта Каспия окрашена в цвета пяти независимых государств. Активное развитие добычи углеводородного сырья (фактически можно говорить о «каспийском буме»), привлекла в регион интересы крупнейших нефтегазовых корпораций мира. Трудные процессы постсоветской политической трансформации отразились и на характере межрегиональных связей: местами произошел откат в сторону архаизации социально–политических отношений. Региональные экономики испытали сильнейший удар после крушения Советского Союза и ряда последующих кризисов. Характерно неравномерное распределение трудовых ресурсов. Усложнилась экологическая ситуация, повышен уровень загрязнения среды.

С другой стороны, в регионе активно развиваются внутренние транспортные коммуникации, проходят глобальные торговые маршруты. Настоящий бум переживают крупные города региона, что позитивно влияет на инвестиционную привлекательность.

Прикаспийские государства обладают разным геополитическим весом и возможностями влияния на соседей в деле продвижения своих интересов. Россия остается второй ядерной и самой мощной энергетической державой мира. Однако, не смотря на столь значимое соседство, все каспийские страны строго держатся своих переговорных позиций и не демонстрируют уступок или односторонних компромиссов.

Одной из наиболее острых проблем региона остаётся проблема правового статуса Каспийского моря. Между «каспийской пятеркой» – Азербайджаном, Ираном, Казахстаном, Россией и Туркменистаном - есть договоренность о необходимости подписания Конвенции о правовом статусе Каспийского моря. Работа над этим документом идет уже много лет, но авторы аналитического доклада убеждены, что интересам всех государств «пятерки» соответствует скорейшее подписание Конвенции. До вступления в силу этой новой Конвенции продолжают действовать советско-иранские договоры от 26 февраля 1921 года и 25 марта 1940 года. Этими документами установлен режим свободы судоходства и рыболовства. Вопросы недропользования и природоохранной деятельности этими договорами не регулировались.

С сожалением, но совершенно однозначно, можно констатировать, что на сегодняшний день на Каспии имеют тенденцию развития следующие негативные факторы, влияющих на безопасность и устойчивое развитие прикаспийских государств:

- Стабильный рост загрязнения акватории Каспийского моря и окружающей среды в целом;
- Угрожающие для экосистемы региона масштабы браконьерства;
- Появление и возрастание угрозы международного терроризма;
- Высокий риск обострения этнических и религиозных проблем;
- Долговременное отрицательное воздействие внутренних вооруженных конфликтов;
- Сырьевой перекос в развитии региональных экономик, в перспективе чреватый застоем в развитии региона;
- Слабое развитие межрегиональных инфраструктурных проектов, снижающее экономический потенциал региона;
- Неэффективное использование продовольственного и рекреационного потенциала [3].

ЛИТЕРАТУРА

1. https://spravochnick.ru/politologiya/sovremennoe_politicheskoe_gosudarstvo/
2. https://www.bygeo.ru/materialy/piaty_i_kurs
3. Аналитический доклад Каспийская повестка накануне III саммита прикаспийских государств // <https://zinref.ru>. - Москва 2010 г.

СЕКЦИЯ 3

КАСПИЙ АЙМАҒЫ: ТУРИЗМ, ЛОГИСТИКА ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАНЫҢ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

УДК 379.85

ПОТЕНЦИАЛ КАЗАХСТАНСКОГО ТУРИСТСКОГО ПРОДУКТА

Петросянц Т.В.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. Представленная статья посвящена изучению и анализу туристических услуг в Республике Казахстан. В работе проведены исследования по различным видам туризма. Проведенный обзор позволит сформировать комплексное представление о состоянии туристической отрасли, а результаты найти применение для опережающего развития отрасли и занять равноценные позиции на мировом рынке туристических услуг.

Ключевые слова: туризм, рынок, турпродукт, инфраструктура, потенциал.

Туризм как отрасль народного хозяйства производит продукт, который должен соответствовать рыночным категориям спроса и предложения. В связи с этим существует следующее разграничение: международный рынок, ориентированный на зарубежного потребителя и внутренний рынок, предназначенный для граждан Казахстана.

Международный туристский рынок, сегодня представляет собой гигантский механизм с многомиллиардным оборотом и ожесточенной конкурентной борьбой. Поэтому первоочередной задачей становится определение туристского продукта, который имеет присущие только Казахстану особенности и будет востребован. От этого зависит в каких сегментах рынка казахстанский турпродукт будет иметь наилучшие перспективы.

На сегодняшний день можно выделить два базовых компонента казахстанского туристического продукта:

1. Культурный туризм - территория Великий Шелковый путь (паломнический и традиционный) и тесно связанный с ним

Эко-приключенческий туризм – территория: Великий Шелковый путь, регионы: Алматинская, Жамбылская, Южно-Казахстанская, Восточно-Казахстанская, Акмолинская области (сафари, рафтинг, орнитологический, треккинг, альпинизм, охота, рыбалка). [1]

В Казахстане более 100 известных туристских объектов, способных стать так называемыми «туристскими магнитами» и «точками туристского роста». Казахстан, занимая выгодное геополитическое положение, обладая значительными природно-рекреационными ресурсами и объектами мирового культурного и исторического наследия (в список всемирного культурного наследия ЮНЕСКО включены 11 объектов), уникальным природным разнообразием, имеет потенциал развития новых турпродуктов и все необходимые базовые предпосылки, чтобы стать крупным игроком на карте мирового туризма.

В Казахстане в настоящее время имеется более 100 известных туристических объектов, способных стать так называемыми «туристическими магнитами» и «точками

туристического роста». Вместе с тем, ввиду ограниченности ресурсов и необходимости вложения значительных инвестиций в развитие всех данных объектов, Министерством культуры и спорта была проведена работа по отбору наиболее значимых туристических объектов, так называемую «Карту туристификации Казахстана». Критериями отбора стали уникальность объекта в качестве туристического магнита и потенциальный рост туристического потока. Так же учитывалась из историко-культурная значимость. Например, памятники ЮНЕСКО или вошедшие в перечень объекты великого Шелкового пути, а так же Сакральные объекты программы «Рухани Жаңғыру»

ТОП-10 приоритетных туристических территорий в Казахстане обладающих наибольшим потенциалом:

- 1) озеро Алаколь – с потенциалом 2 500 000 туристов в год (текущий поток - 772 000 туристов в год);
- 2) горный кластер Алматинского района – с потенциалом 2 500 000 туристов в год (текущий поток – 500 000);
- 3) Щучинско-Боровская курортная – с потенциалом 2 000 000 туристов в год (текущий поток - 750 000);
- 4) Баянаульская курортная зона – с потенциалом 450 000 т туристов в год (текущий поток - 200 000);
- 5) Имантау-Шалкарская курортная зона – с потенциалом 400 000 туристов в год (текущий поток - 130 000);
- 6) озеро Балхаш – с потенциалом 400 000 туристов в год (текущий поток - 130 000);
- 7) развитие историко-культурного туризма Туркестана – с потенциалом 1 500 000 туристов в год (текущий поток - 500 000);
- 8) развитие пляжного туризма Мангистау - с потенциалом 750 000 туристов в год;
- 9) развитие MICE туризма г. Нурсултан – с потенциалом 1 000 000 туристов в год;
- 10) развитие туристической зоны «Байконур», как развлекательного туристского хаба с потенциалом от 250 000 до 500 000 туристов в год.[2]

Необходимо учитывать специфику туризма в центрально-азиатском регионе. В сегментах Шелкового пути и приключенческого туризма основной поток зарубежных туристов нацелен на постоянное передвижение, причем в пределах всего указанного региона: Казахстан, Синьцзян-уйгурский автономный округ (КНР), Кыргызстан, Узбекистан, Туркменистан.

Таким образом, казахстанский туристический продукт может быть эффективно представлен на рынке только в составе комплексного центрально-азиатского турпродукта, из чего вытекает следующие:

1. Институциональные элементы туристического продукта должны быть согласованы на межправительственном уровне.

2. Казахстанский туристический продукт не должен уступать (по крайней мере в соотношении цена/качество) туристическим продуктам соседних регионов.

Отличительной чертой казахстанского туристского продукта является сезонность его характера, что требует принятия определенных мер и развития альтернативных видов туризма в несезон. [3]

Инфраструктура, соответствующая вышеуказанным сегментам, имеет определенные требования. Это должны быть простые, относительно недорогие не крупные (в пределах 25-100 мест) объекты размещения (стационарные и временные), расположенные на туристских маршрутах в экологически чистых местах, рассчитанные на пребывание клиентов на одном месте в течение 2-3 дней.

Определенные перспективы Казахстан имеет в сегменте бизнес-туризма. Это прежде всего города Алматы, Нурсултан, Атырау. Геополитическое положение и природно-сырьевые ресурсы позволяют рассчитывать на увеличение количества бизнес-туристов, приезжающих в Казахстан по вопросам бизнеса и участия в международных конвенциях. Инфраструктура вышеуказанных центров в основном соответствует международным стандартам. Город Алматы является стратегическими (воздушными, автомобильными, железнодорожными) воротами для республики и основная миграция происходит именно через этот город. Помимо удобных для проведения различных форумов зданий и гостиниц город имеет все необходимое для отдыха и развлечений, кроме того на территории близлежащей городу в радиусе 500 км расположены замечательные рекреационные зоны. Город Нурсултан стратегически не уступает Алмате. Всевозрастающий интерес к городу, как к молодой столице нашего государства, имеющей современный облик и инфраструктуру, служит стремительному развитию в городе международного и внутреннего туризма. [4]

Важнейшей составляющей турпродукта является транспорт. В качестве средства доставки туристов в Казахстан главную роль играет авиасообщение. Поэтому чрезвычайно важным вопросом является развитие и усиление позиций на рынке национального авиаперевозчика. Необходима нейтрализация эффекта падения конкурентоспособности национальных авиалиний путем открытия рейсов по аналогичным маршрутам.

Учитывая обширность территории республики, большое значение имеет надежное автобусное сообщение и железнодорожный транспорт, так как туристы-индивидуалы, которые составляют большую часть указанных сегментов рынка, предпочитают самостоятельное передвижение на автобусах и поездах.

Внутренний туристский рынок в большинстве развитых в туристском плане странах приносит от 30 до 50 процентов общего дохода от туризма. В этом отношении Казахстан имеет хорошие перспективы. В то же время следует отметить, что сегодня внутренний туризм в основном является стихийным, неорганизованным. Исключение составляет деятельность немногих курортов, санаториев и туристских баз. Из-за отсутствия должного внимания развитию этого вида туризма, бюджет государства недополучает нужную большую сумму, продолжает разрушаться инфраструктура, наносится серьезный ущерб экологическому состоянию природных, культурных и исторических памятников.

Большой экономический потенциал представляет развитие социального туризма, субсидируемого из источников внебюджетного финансирования, в целях создания условий для путешествий школьникам, молодежи, пенсионерам, инвалидам, ветеранам войны и труда и иным гражданам, которым государство, государственные и негосударственные фонды, иные благотворительные организации и фонды оказывают социальную поддержку, как наименее обеспеченной части населения при использовании их права на отдых. [4]

При этом люди с инвалидностью и престарелые, составляя все более многочисленную группу потребителей услуг индустрии путешествий и других видов отдыха в мире, а также семьи с детьми, которые также становятся частью этого расширяющегося рынка индустрии туризма, не имеют физического доступа к большинству гостиниц, транспортных средств и туристских достопримечательностей. Таким образом, доступность туристских ресурсов становится все более важным фактором в развитии туризма. Несмотря на увеличение числа туристов, к которому привело бы расширение доступа к туристским ресурсам и услугам, многие туроператоры пока еще не осознали значения принятия мер в этом отношении. Поэтому необходимо выработать четкую политику и стратегию содействия

обеспечению доступности туристских ресурсов, поднять уровень специальной подготовки персонала в индустрии туризма, повысить информированность общественности о потребностях туристов с инвалидностью и о значимости туризма в социально-экономическом-развитии.

Государственными и местными органами управления должна быть продолжена практика поддержки предприятий малого бизнеса, в том числе осуществляющих деятельность в сфере социального туризма. Должны поощряться благотворительность, меценатство и спонсорство в отношении социального туризма. [5]

Развитие социального туризма, в том числе краеведческого, спортивного, самодеятельного, лечебно-оздоровительного, культурно-познавательного, экологического туризма, семейных путешествий, туризма пожилых лиц и инвалидов, молодежного и детско-юношеского туризма имеет большое воспитательное и патриотическое значение.

В решении всех этих вопросов первостепенную роль приобретают институциональные элементы формирования турпродукта.

Продвижение турпродукта с фирменным названием "Казахстан" требует не только четкого определения всех его компонентов и месторасположения в том или ином сегменте рынка, но подразумевает поиск наиболее эффективных каналов сбыта, выбор целевых рынков (например, рынков Англии, Германии, Японии и др.).

ЛИТЕРАТУРА

1. <http://mfa.gov.kz/ru/kyev/content-view/turizm-v-kazahstane>
2. <https://strategy2050.kz/ru/news/top-10-turisticheskikh-zon-kazahstana/>
3. Концепции развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2023 г.: Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 406.
4. Постановления Правительства Республики Казахстан «Об утверждении перечня особо охраняемых природных территорий республиканского значения» от 26 сентября 2017 года № 593.
5. Туризм в Республике Казахстан в 2011 г. // Стат. сб. Агентство Республики Казахстан по статистике. — Астана, 2012.

УДК 911.321

УЛУЧШЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ ХВОСТОХРАНИЛИЩА «КОШКАР-АТА»

Шалабаева Г.С.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. Хвостохранилище является потенциально опасным объектом вследствие пыления и ветрового разноса хвостовых отложений. Хвостохранилище Кошкар-Ата находится вблизи жилого массива г. Актау. Необходимо признать, что наличие потенциально опасного объекта на территории, где проживает население, является для него стрессовым фактором, то есть, очевидна необходимость рекультивации хвостохранилища. В статье приведены оценка современного состояния хвостохранилища. Приведены результаты работ по рекультивации двух радиационно-опасных участков хвостохранилища «Кошкар-Ата».

Ключевые слова: химическое производство, Прикаспийский регион, хвостохранилище, горно-металлургический комбинат, сернокислотный завод, твердый радиоактивных отходов.

Хранилище урансодержащих отходов химического производства «Кошкар-Ата» является наиболее серьезной экологической проблемой Прикаспийского региона. Оно расположено на расстоянии 7-8 км от Каспийского моря и в 3-4 км от областного центра. Наиболее низкая отметка дна впадины достигает 38,2 м ниже уровня моря.

Бессточная впадина «Кошкар-Ата» с 1965 года используется в качестве хранилища хвостовых отходов трех заводов бывшего гиганта – Прикаспийского горно-металлургического комбината (ПГМК), химико-гидрометаллургического завода (ХГМЗ), сернокислотного завода (СКЗ) и азотно-тукового завода (АТЗ) для складирования и хранения не используемых твердых отходов химико-горнометаллургического производства. Используется также для приема и последующего испарения транспортирующей твердые отходы морской воды, сбросных вод СКЗ, включая «кислые стоки» и неочищенные хозяйственно-бытовые сточные воды верхних микрорайонов г.Актау. В южной части впадины до 1994 года в могильнике траншейного исполнения без разработки проекта, производилось захоронение твердых и жидких радиоактивных отходов ХГМЗ [1].

Занимаемая хвостохранилищем площадь 77 км² не имеет аналогов в мире. Общая площадь размещенных отходов составляет 66 км², площадь оголившихся пляжей в данное время составляет около 50 км² и процесс снижения уровня водной фазы продолжается. В состав размещенных в хвостохранилище отходов также входят такие вещества как нитраты, нитриты, аммоний, железо, фосфаты, фтор, стронций, цинк, медь, хром, молибден, марганец, свинец, уран, радий, торий и пиритный огарок, фракции которого составляют менее 10 микрон.

За весь период эксплуатации хвостохранилища Кошкар-Ата в нем было заскладировано 51 790 000 тонн урановых руд с суммарной активностью 11242, 825 Кюри. Всего в хвостохранилище размещено 105 млн. тонн токсичных и радиоактивных отходов.

Отходы в виде пульпы или сбросных вод подавались в хвостохранилище с одной стороны – с южной части озера. Постоянная подача складировемого материала с одной позиции привела к образованию 1986-1987 годах надводной части твердых отложений в этой части хвостохранилища – так называемого «пляжа».

Для оценки современного состояния хвостохранилища было проведено достаточно подробное его обследование. Исследования и мониторинг за пылением радиоактивных и токсичных отходов проводились следующими организациями: 1) в 2001 году ЗАО «Механобр инжиниринг» (г.Санкт-Петербург); 2) ТОО «Казмеханобр»; 3) в 2002 году ДГП "Институт радиационной безопасности и экологии" РГП "Национальный ядерный центр Республики Казахстан"; 4) в 2002-2004 годах ДГП "Институт ядерной физики" РГП "Национальный ядерный центр Республики Казахстан; 5) в 2007-2008 г. АО «Волковгеология» г.Алматы.

Также в 2002-2003 гг. ТОО «Мангистау-Мониторинг» проведено мониторинг подземных вод по заказу Управления природных ресурсов и регулирования природопользования Мангистауской области, в 2006-2008 гг. по заказу Миинстерства энергетики и минеральных ресурсов Республики Казахстан [2].

По заказу Управления природных ресурсов и регулирования природопользования Мангистауской области ТОО «КАТЭП» (г.Алматы) разработан проект «Рекультивация двух радиационно-опасных участков хвостохранилища «Кошкар-Ата» [3].

В соответствии с долгосрочной программой «Консервация уранодобывающих предприятий и ликвидация последствий разработки урановых месторождений на 2001-2010 гг.», утвержденной Постановлением Правительства Республики Казахстан от 25.07.2001 г. №1006, в конце 2007 года началась работа по рекультивации двух радиационно-опасных участков хвостохранилища «Кошкар-Ата». Работа завершена в августе 2009 г. Проведена работа по рекультивации в южной части хвостохранилища площадью 65 гектара путем укрытия слоем грунта толщиной 0,3-1 м. Поверхностные пункты захоронения радиоактивных отходов укрыто железобетонным саркофагом площадью 20300 м², толщиной 25 см [4].

В 2012-2014 гг. проведена научно-исследовательская работа «Исследование воздействия хвостохранилища «Кошкар-Ата» на экосистему прилегающих территорий». В ходе обследования выявлено накопление отдельных радионуклидов в растениях. В частности из исследованных радионуклидов отмечается высокий уровень аккумуляции Ra-226 в пунктах Мангышлак, а содержание Ce-137 и Sr-90 не превышает значения НД. По видам растений максимальное накопление Ra-226 в растениях итсигек и полыни [5].

Выявлена аномалия в хромосомах и ДНК в организмах грызунов, проживающих вблизи хвостохранилища. Это свидетельствует о потенциальной генетической опасности загрязнителей хвостохранилища Кошкар-Ата на стабильность генома биоты включая человека.

В связи с необходимостью исследования потенциального влияния хвостохранилища «Кошкар-Ата» на людей, проживающих на прилегающих территориях Управлением природных ресурсов и регулирования природопользования Мангистауской области ведется работа на тему «НИР «Эколого-генетическая оценка влияния «Кошкар-Ата» на здоровье населения прилегающих территорий». Научно-исследовательская программа позволит дать научную эколого-генетическую оценку влияния хвостохранилища Кошкар-ата на здоровье населения прилегающих территорий и прогнозировать экологическую безопасность здоровья населения [6].

С уменьшением водной фазы растут оголенные пляжи, что приведет к увеличению пылепереноса токсичных и радиоактивных веществ. В связи с тем с целью уменьшения пыления проводится работа по стабилизации уровня жидкой фазы искусственного озера и ежегодно закачивается более 8, 4 млн.м³ доочищенной воды. Также для улучшения экологической обстановки прилегающего населенного пункта ведется работа по созданию зеленой защитной зоны площадью 8,2 га в южной части хвостохранилища до 2017 г [7].

По заказу Управления природных ресурсов и регулирования природопользования Мангистауской области ТОО «НПЦ «Мангистау-Геология» (г.Актау) разработан проект «Технико-экономическое обоснование рекультивации хвостохранилища «Кошкар-Ата» для полной технической рекультивации высохшей части хвостохранилища. ТЭО утверждено приказом Комитета по делам строительства, ЖКХ и управлением земельных ресурсов от 27.02.2015 г. №87-ПИР. Также разработана проектно-сметная документация рекультивации хвостохранилища «Кошкар-Ата».

ЛИТЕРАТУРА

1. Отчет «Мониторинг исходного состояния и проведение НИР по определению химического состава береговых грунтов и донных отложений хвостохранилища Кошкар-Ата, проведение расчета рассеивания пыли с определением

значений и расстояний достижения ПДК», ЗАО "Механобр Инжиниринг", Санкт-Петербург, 2001 г.

2. «Разработка комплекса мероприятий по предотвращению негативного влияния хвостохранилища Кошкар-Ата на окружающую среду с выдачей Технологического регламента рациональной эксплуатации хвостохранилища», ДГП ГНПОПЭ «Казмеханобр», Алматы, 2000 г.

2. Рабочий проект «Рекультивация двух радиационно опасных участков хвостохранилища Кошкар-Ата». ТОО «КАТЭП». Алматы. 2007 г.

3. Программа «Консервация уранодобывающих предприятий и ликвидация последствий разработки урановых месторождений на 2001-2010 гг.», утвержденной Постановлением Правительства Республики Казахстан от 25.07.2001 г. №1006.

4. Научно-исследовательская работа «Исследование воздействия хвостохранилища «Кошкар-Ата» на экосистему прилегающих территорий». ДГП "НИИ проблем биологии и биотехнологии" РГП "КазНУ им.аль-Фараби", 2013 г.

5. Научно-исследовательская работа «Эколого-генетическая оценка влияния «Кошкар-Ата» на здоровье населения прилегающих территорий». ДГП "НИИ проблем биологии и биотехнологии" РГП "КазНУ им.аль-Фараби", 2015 г.

6. Научный отчет "Радиоактивно загрязненные зоны Мангистауской области». ОАО «Волковгеология», 2003 г.

УДК 911.321

КАСПИЙ – ЗОНА СОВМЕСТНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПРИКАСПИЙСКИХ ГОСУДАРСТВ

Шалабаева Г.С.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В данной статье приведена реальная экологическая обстановка области, состояние атмосферного воздуха, проводимые мероприятия по уменьшению выбросов загрязняющих веществ в воздушный бассейн, состояние водных ресурсов, негативные факторы влияющие на морскую биоту, создание системы искусственных рифов на дне моря в целях сохранения морского биоразнообразия, результаты работ по восстановлению и сохранению биоразнообразия Мангистауской области.

Ключевые слова: Прикаспийские государства, морской порт, ядерные испытания, разведочные работы, опустынивание земель, шельф Каспийского моря.

Мангистауская область имеет границы с пятью государствами Каспийского региона. Сотрудничество развивается по многим направлениям, в числе которых сотрудничество в зоне Каспийского моря имеет особое, стратегическое значение, поскольку Каспий – это зона совместной многосторонней ответственности всех Прикаспийских государств.

Ежегодно растет объем товарооборота российских регионов с Мангистауской областью, так как обеспечивает около 23% товарооборота приграничных регионов Казахстана и России. Большое будущее, также ориентированные на тесные экономические связи с Россией и у морского порта Курык с его судоверфями и нефтеналивными причалами. Во исполнение Постановления Правительства Республики Казахстан «Об утверждении комплекса мер по развитию приграничных районов Республики Казахстан на 2014-2020 годы» принят План мероприятий по

развитию приграничных районов Мангистауской области на 2014-2020 годы (сел Тажен, Сам и Акжигит Бейнеуского района, Болашак Каракиянского района) [1].

Охрана окружающей среды. Состояние атмосферного воздуха.

На экологическую обстановку области влияет факт проведения на ее территории ядерных испытаний. Кроме того, исторические загрязнения продолжают оказывать негативное влияние на окружающую среду и медико-демографическую ситуацию. Наряду с этим, интенсивный рост объемов добычи и транспортировки углеводородного сырья на суше и начало производства разведочных работ на шельфе Каспийского моря усугубляют и без того напряженную экологическую обстановку. Наибольший вклад в загрязнение атмосферного воздуха Мангистауской области вносят промышленные предприятия областного центра г.Актау – 20% от общего количества выбросов, г.Жанаозен – 17%, Бейнеуского района – 17%.

С целью уменьшения выбросов загрязняющих веществ в атмосферу в области применяются новые технологии нефтегазового производства. За 2014-2016 г. в области построены три завода по комплексной подготовке газа. Также разработаны экологические паспорта г.Актау и г.Жанаозен. Вместе с тем, в области отсутствуют посты наблюдения за загрязнением окружающей среды, кроме 4-х постов наблюдения областного значения филиала РГП «Казгидромет» в г.Актау.

Состояние водных ресурсов.

В работах по освоению нефтяных месторождений Северного Каспия задействованы около 300 крупнотоннажных судов с осадкой 3 и более метра, которые уничтожат данные и придонные организмы, нарушая среду обитания биоразнообразия.

Промышленными предприятиями, которые используют месторождения, не проводится переоценка эксплуатационных запасов подземных вод, таким образом, при водозаборе не учитываются экологические отрицательные последствия в данном районе.

В целях сохранения видового разнообразия и биологической продуктивности прибрежной зоны шельфа у побережья г.Актау был запущен проект «Создание системы искусственных рифов в шельфовой зоне Каспийского моря у побережья Актау». Установлено 9 рифов разной формы на дне моря в бухте мыса Меловой [2].

Восстановление и сохранение биоразнообразия

По результатам последних исследований, количество некоторых видов парнокопытных животных сократилось на несколько раз. В целях сохранения и восстановления естественных экосистем в 2012 г. созданы государственный региональный природный парк местного значения «Кызылсай» (68,4 тыс.га), также государственные природные заказники местного значения «Жабайушкан» (316 тыс.га) и «Тасорпа» (160, 0 тыс.га) с общей площадью 544,5 тыс.га.

Борьба с опустыниванием земель

В 2014-2016 гг. проводились работы по восстановлению растительного покрова деградированных песчаных массивов Туйесу рядом с.Сенек, Бостанкум вблизи с.Уштаган и с.Тушукудук ежегодно по 100 га. В настоящее время в результате проведенных работ вокруг села Сенек и Уштаган созданы искусственные оазисы.

Лесной фонд

Общая площадь покрытых лесных угодий Мангистауской области составляет 122 431 га. Основную часть лесного массива составляет черный саксаул. А также встречаются тамариск, ячмень, боялыч и т.п.кустарники.

В настоящее время в регионе имеются два государственных лесных учреждения: Самское государственное учреждение по охране лесов и животного мира и Бейнеуское государственное учреждение по охране лесов и животного мира. Ежегодно проводятся

работы по посеву семян черного саксаула на 300 гектарах. Также проводятся патологические исследования лесов, противопожарные мероприятия и охрана [3].

Обеспечение стабильной экологической обстановки, сохранение воспроизводственного потенциала природного комплекса и улучшение качества окружающей среды, благоприятного для жизнедеятельности общества является важной стратегической задачей.

Для сохранения природных ресурсов и улучшения окружающей среды были проведены нижеследующие работы:

- проведена комплексная оценка техногенного воздействия морских портов и нефтепромыслов Мангистауской области на прибрежную зону Каспийского моря;
- разработан экологический паспорт Мунайлинского, Тупкараганского, Бейнеуского, Каракиянского и Мангистауского районов и в целом области.

ЛИТЕРАТУРА

1. Постановления Правительства Республики Казахстан №1289 от 29 ноября 2013 г. «Об утверждении комплекса мер по развитию приграничных районов Республики Казахстан на 2014-2020 годы»;
2. План мероприятий по развитию приграничных районов Мангистауской области на 2014-2020 годы;
3. Государственный экологический мониторинг на шельфе и прибрежной зоне Каспийского моря. Оценка техногенного воздействия нефтяных месторождений Мангистауской области на прибрежную зону и порты Каспийского моря. Финальный отчет. –Актау.:2016 г.

УДК 339.9:332.1:001.891

РАЗВИТИЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА МАНГИСТАУСКОГО РЕГИОНА

Бермухамедова Г.Б.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В статье описывается положение нынешней ситуации приводятся практические рекомендации по управлению внешнеэкономического развития промышленного комплекса Мангистауского региона на основе активизации внешнеэкономического потенциала. Целью направления послужило использование методологии системного подхода и системного анализа для оценки наиболее перспективных сфер социально-экономической деятельности региона. Рассмотрен производственный потенциал области в качестве имеющейся объективной предпосылки, способствующей развитию экономической деятельности.

Ключевые слова: инновационные системы, внешнеэкономический потенциал, внешнеэкономического сектор, производства продукции, промышленный комплекс.

Сегодня внешнеэкономическая деятельность стала органической составляющей совокупного экономического механизма всех стран мира, а экспорт выступает в виде главного источника финансового подъема государств и регионов.

Главная задача каждого региона Казахстана на сегодня - стать более конкурентоспособным, что особенно важно в свете вступления республики в ВТО.

Ресурс нашего будущего выживания - как раз в том, чтобы взаимодействовать с внешним миром, стать более экономически развитым и использовать те ресурсы, которые мы накопили.

Согласно озвученной Президентом Казахстана Н.А. Назарбаевым в начале 2017 года установке развития нашей республики в русле «реализации третьей модернизации», сказано, что страна и ее регионы «... должны исходить из наших сильных сторон и не растерять потенциал, который вместе создали за 25 лет нашей независимости».

В преддверии проведения в этом году в Астане международной выставки экономических достижений (ЭКСПО), каждый из казахстанских регионов должен продемонстрировать свои индустриальные возможности для наращивания объемов внешнеэкономического сотрудничества.

Состояния внешнеэкономического сектора страны или региона требует проведения изучения его природы, отражения количественных и качественных параметров развития как целого и его составных частей. Среди новых базовых величин, характеризующих внешнеэкономическую деятельность государства, в последние десятилетия особое место занимают такой показатель, как уровень развития внешнеэкономического потенциала.

В процессе развития внешнеэкономических отношений Казахстана, как унитарного государства, активную роль и приоритетное значение должна играть каждая из областей республики, поскольку объективно регионы лучше представляют свои проблемы, полнее учитывают экономические и социально-культурные особенности, глубже знают потребности и возможности действующих на их территории предприятий и организаций, эффективнее могут использовать свои природные, материально-технические и финансовые ресурсы для реализации внешнеэкономических интересов.

Разработка новых направлений развития экспортного потенциал Мангистауской области приобретает особую актуальность на фоне замечаний Президента Республики Казахстан, прозвучавших в ходе его недавнего визита в Акту (сентябрь 2014 г.). Глава государства отметил, что «экономика области в основном держится на нефтедобыче, в то время как доля малого и среднего бизнеса в структуре ВВП остается незначительной. В этой связи назрела необходимость развития логистики, транзита, сервисных услуг и туризма» [1].

Отмечено, что за период 2014-2016 годы в металлургической промышленности наблюдается спад объема производства продукции и индекса физического объема отрасли. В 2013 году были ужесточены экономические санкции против Ирана, что сказалось на сокращении экспорта стальных заготовок. На внутреннем рынке конкуренция со стороны российских производителей привела к сокращению продаж арматуры. В 2016 году снизились цены на мировом рынке металлов в результате чего компания «АЛЗ» не выполнила обязательства по Плану реабилитации программы Посткризисного восстановления. К ним присоединились основные предприятия отрасли: Актауский литейный завод специализирующийся на производстве стальных заготовок и прокатного производства на базе переработки лома и ArcelorMittal Tubular Products Aktau (производство стальных спирально-шовных труб большого диаметра) [Президент указал на недостатки в развитии Мангистауской области // www.kazpravda.kz, 30 сентября 2014 года].

Однако есть и существенные продвижения развития промышленного производства, например, в области нефтепереработки. Основные предприятия отрасли: CASPI BITUM, завод по производству дорожных битумов и Казахский газоперерабатывающий завод, производящий сжиженный и углеводородный газ. За

период с 2014 по 2016 годы доля подотрасли в составе обрабатывающей промышленности выросла с 8,7% до 19,3% благодаря вводу в 2013 году казахстанско-китайского предприятия - CASPI BITUM. Исходя только из данных фактов, сложная составляющая неравномерного развития промышленности области даёт основания всесторонне исследовать критерии спадов и подъёма производственных сфер, слагающих основной костяк экономических показателей Мангистауской области.

Оценивая уровень промышленного развития региона, прежде всего, необходимо исходить из существующих естественных конкурентных преимуществ, которые обеспечиваются природным, производственным, трудовым и интеллектуальным потенциалами. Важнейшим фактором, определяющим региональное развитие, является позиционное положение – экономико-географическое положение [2].

Если опираться на данные развития некоторых европейских стран то можно отметить, что развитие некоторых регионов на основе топливно-энергетических комплексов в Европе, ориентируется также как и Мангистауская область Казахстана на природный газ и нефть. При этом для гармоничного развития региона используют метод т.н. эндогенного развития, который опирается на использование локальных местных преимуществ, в первую очередь уникальных навыков и знаний кадров, обеспечивающих конкурентоспособное преимущество. Базовые установки подобного развития: концентрация ресурсов и использование преимуществ агломерации, что позволяет менее густонаселённым районам получать преимущества крупных городов; увеличение региональной вовлеченности производства через регулярную модернизацию; предоставление прав местным малым и средним предприятиям; сохранение социальной сплочённости.

Такой подход к развитию отдельного региона может быть реализован с помощью таких инструментов, как создание региональных кластеров и специальных инновационных систем, обучающих центров и т.д. Все они взаимосвязаны, поскольку направлены на то, чтобы стимулировать накопление местных ресурсов и генерировать объединение региона в единую производственную сеть. Идея создания такого района или кластера применима не только к развитию сетей малого и среднего бизнеса, но и крупных промышленных предприятий, которые могут закрепить мобильный капитал за данной территорией, используя местные преимущества [3-5].

В химической промышленности Казахстана объем производства продукции и индекс физического объема за 2014-2016 годы демонстрируют тенденцию роста. Основное предприятие в данной области компания КазАзот - крупное предприятие в Республике Казахстан по выпуску азотных минеральных удобрений (более 93% всего объема выпуска азотных минеральных удобрений в РК). Объем производства продукции и индекс физического объема в строительной индустрии и производстве строительных материалов за 2013-2015 годы по отрасли «Производство прочей неметаллической минеральной продукции» также демонстрирует тенденцию роста. Основные предприятия отрасли представлены: «Каспий Цемент», Мангистауский комбинат дорожно-строительных материалов», «Темиртас-1», «Управление производственных предприятий», «Карьертау», «Строй-Деталь». В Форте-Шевченко имеются предпосылки для развития строительной индустрии и производства строительных материалов. Здесь ведется разработка камня-ракушечника и щебня, начато производство железобетонных изделий.

Основные предприятия легкой промышленности в Мангистауской области: «Жамал-ай», «Жанарыс», «УПП КОС». Основные виды продукции: специальная защитная обувь и одежда для силовых структур, текстильные изделия, специальная одежда для нефтегазовой отрасли, товары народного потребления. Однако индекс физического объема продукции отрасли лёгкой промышленности снизился с 126,3% в

2015 году до 116,1% в 2016 году (в 2013 году – 93,4%). За январь-декабрь 2016 года промышленными предприятиями области произведено продукции в действующих ценах предприятий на 1861,2 млрд. тенге, индекс физического объема (далее – ИФО) промышленной продукции к 2015 году составил 96,9%.

В 2016 году в горнодобывающей промышленности произведено продукции на 1608,4 млрд. тенге, что составляет 86,4% от общего объема промышленного производства области и подчеркивает доминирующую роль данного сектора промышленности в регионе. ИФО продукции отрасли составил 96,8% к аналогичному периоду. Объем добычи нефти составил 18076,1 тыс. тонн или 97,9% к соответствующему периоду прошлого года (вследствие падения мировых цен на нефть). Объем добычи природного газа составил 2886,8 млн. куб. м. или 113,8% к уровню 2015 года.

В обрабатывающей промышленности наблюдается рост, объем производства составил – 132,2 млрд.тенге, ИФО – 110,9%. Доля отрасли в структуре промышленности за отчетный период составила – 7,1%. Увеличение объемов производства наблюдается в производстве готовых металлических изделий, кроме машин и оборудования (ИФО 192,1%), в химической промышленности (ИФО 110,6%), в легкой промышленности (ИФО 102,2%), в производстве прочей неметаллической минеральной продукции (стройиндустрия)(ИФО 100,7%).

Снижение объемов производства за отчетный период наблюдается в следующих отраслях обрабатывающей промышленности:

- в машиностроении (ИФО 90,9%),
- в производстве продуктов нефтепереработки (ИФО 95,6%),
- в металлургической промышленности ((ИФО 45,2%),
- в производстве резиновых и пластмассовых изделий (ИФО 76,3%),
- в производстве продуктов питания (ИФО 86,5%) [Президент указал на недостатки в развитии Мангистауской области // www.kazpravda.kz, 30 сентября 2014 года].

Размещение производственного потенциала влияет и на расселение населения, так наибольшую долю в общей численности населения области занимает городское население - 75,9%, меньшую долю - сельское. В соответствии с данными статистики за последние годы значительно увеличилась численность населения в городах Актау и Жанаозен (на 3,6% и 2,9% в 2016 году соответственно) в связи с интенсивным развитием нефтегазового сектора и увеличением притока оралманов, преимущественно поселяющихся в этих городах.

В г. Актау кроме горнодобывающей промышленности, развивается обрабатывающая. В г. Жанаозен развиты горнодобывающая, включая предприятия по добыче и обработке камня-ракушечника, легкая и пищевая промышленности. В Бейнеуском районе в последние годы развивается горнодобывающая промышленность, это связано за счет увеличения числа совместных и иностранных предприятий, привлекающих местную рабочую силу (Казполмунай», «Аском интеройл», «Толкыннефтегаз»). В районе производится основная доля камня-ракушечника и известнякового камня. Разработка Каспийского Шельфа, развитие береговой инфраструктуры, активизация деятельности крупной иностранной компании АДЖИП ККО и других сервисных предприятий в районе порта Баутино обусловили развитие производственного потенциала и улучшение экономики малого города Форт-Шевченко и в целом Тупкараганского района. Мангистауская область является донором республиканского бюджета и объем бюджетных изъятий в вышестоящий бюджет в 2013 году - 24,6 млрд. тенге, в 2014 году – 10,1 млрд. тенге, 2016 год – 10,7 млрд. тенге [6].

В тоже время, экономика Мангистауской области в значительной степени подвержена колебаниям следующих внешних факторов, в том числе и глобального характера: снижению мировых цен на энергоносители и сырье; девальвации национальной валюты; усилению продовольственных и экологических проблем. Основные проблемы макроэкономики Мангистауского региона показаны в таблице 1.

Таблица 1. - Анализ слабых сторон и угроз экономики Мангистауского региона

СЛАБЫЕ СТОРОНЫ:	УГРОЗЫ:
<ul style="list-style-type: none"> - моноспециализация экономики региона (преобладание горнодобывающей промышленности); - отсутствие естественных источников пресной воды, природно-климатические ограничения для развития сельского хозяйства и обеспечения безопасности в продовольственной области; - незначительная численность населения (16 место в региональном разрезе); - дефицит квалифицированных трудовых ресурсов области, значительный приток мигрантов с невысокой квалификацией; - ограниченный объем рынка потребления в области и недостаточное развитие логистики; - дифференциация заработной платы между нефтегазовым сектором и остальными секторами экономики. 	<ul style="list-style-type: none"> - опасность сокращения нефтегазовых ресурсов области; - потеря конкурентной позиции по транзитному потенциалу из-за просрочки работ на казахстанских участках МТК «Север-ЮГ» и ТРАСЕКА; - понижение привлекательности региона для инвесторов из-за переноса начала реализации 2-ой фазы Северо-Каспийского проекта; - высокая зависимость от ввоза продовольственных товаров и сырья для их производства и как следствие низкая продовольственная безопасность
Примечание - составлено на основе источников [2,3,5-6]	

Проведенный анализ в таблице 1 анализ проблем развития экономики Мангистауской области показывает, что на пути развития ВЭП в регионе еще стоит ряд трудностей.

Эффективное использование хотя бы одного из этих факторов, позволит завоевать на определенное время прочные позиции в конкуренции на мировом рынке. Наиболее актуальной задачей развития Мангистауской области является последовательный отход от сырьевой направленности экономики и ее модернизация с учетом требований современных мировых трендов, характеризующихся переходом к новому технологическому укладу.

Проведенный анализ промышленного потенциала Мангистауской области выдвигает внешнюю торговлю в число важнейших приоритетов развития области. Для этого необходимо привлечение внимания широкой общественности к осознанию факта тесной взаимосвязи между состоянием мировых товарных рынков и динамикой экономического развития региона, признания успешных экспортных усилий тех или иных местных предприятий. На базе анализа исследований обнаружены главные трудности, которые нуждается в помощи государства, областных и районных органов власти, даже в помощи международных организаций. Кризисное их состояние настолько нарастает, что решение этой проблемы стало одной из актуальных задач не только областного, но и общенационального значения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана. Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность: утв. 31 января 2017 г. // [Электронный ресурс]: www.akorda.kz
2. Кенжалиев А.Т. Совершенствование механизма управления инвестиционным потенциалом региона (на материалах Южно-Казахстанской области): автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.05: Республика Казахстан-Туркестан, 2010.- 23с.
3. Лукс Г. Эндогенное развитие: Новые вызовы для промышленности Центральной Европы / Регион: Экономика и социология.- 2015. - №1(85). – С. 256-274
4. Markusen, A. (1996). Sticky places in slippery space: A typology of industrial districts./ *Economic Geography* , №3, P. 293–313.
5. Menghinello, S., L. De Propriis & N. Driffield Industrial districts, inward Foreign Direct Investment and regional development./ *Journal of Economic Geography*. - №10, 2010. – P.539–558.
6. Гаврилов, А.И. Региональная экономика и управление / А.И. Гаврилов. – М.: Экономика, 2009.-239 с.

УДК 332

АНАЛИЗ ТЕКУЩЕЙ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ ГОРОДА АКТАУ

Кузембаев С.У.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В статье на основании анализа итогов социально-экономического развития города Актау, прогноза изменения демографического положения и с учетом изучения передового международного опыта разработаны стратегические направления и инициативы в целях адекватной и качественной разработки стратегии, необходимости учета потребностей населения, улучшения экологической ситуации и повышения стандартов качества жизни.

Ключевые слова: анализ, демография, занятость, социально-экономического развитие, качество жизни, прогноз.

Стратегия развития города разработана на основе анализа текущей ситуации и итогов социально-экономического развития по таким направлениям, как демография, занятость, экономическое развитие, качество жизни.

По мере возможности информация анализировалась также и по Мунайлинскому району Мангистауской области, связанному с областным центром производственными, трудовыми, транспортными и другими связями, фактически делающими его частью Актауской агломерации.

В ходе анализа использовалась официальная информация из открытых источников с упором на статистическую информацию Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан (КС МНЭ РК), данные местных исполнительных органов Актау и Мунайлинского района.

Демография.

Численность населения г. Актау с учетом Мунайлинского района за период с 2007 года увеличилась с 202,8 тыс. человек до 348,9 тыс. человек в 2018 году или в 1,7 раза.

В том числе в г. Актау численность населения выросла со 149,4 тыс. человек в 2007 году до 187,6 тыс. человек в 2018 году или на 25,6% и в Мунайлинском районе с 53,4 тыс. человек в 2007 году до 161,3 тыс. человек в 2018 году или в 3 раза.

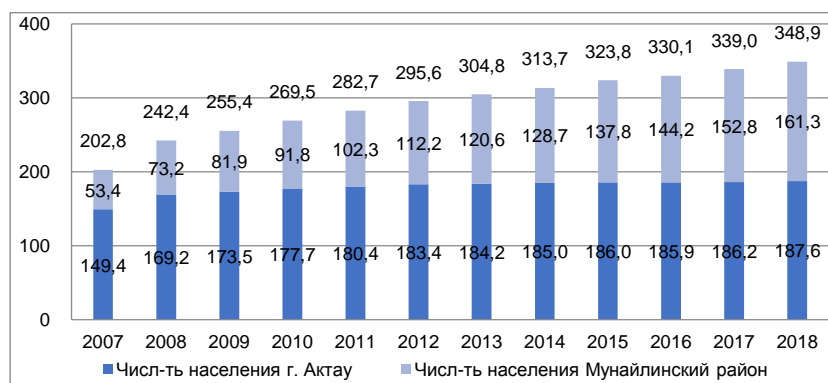

Рисунок 1 - Динамика численности населения (Источник: КС МНЭ РК)

Вместе с тем в последние годы среднегодовые темпы прироста численности населения в Мунайлинском районе снизились до 105-106%.

В тоже время в последние годы показатели коэффициента рождаемости г. Актау превышают аналогичные показатели Мунайлинского района при умеренной динамике снижения коэффициента смертности в обоих административно-территориальных образованиях.

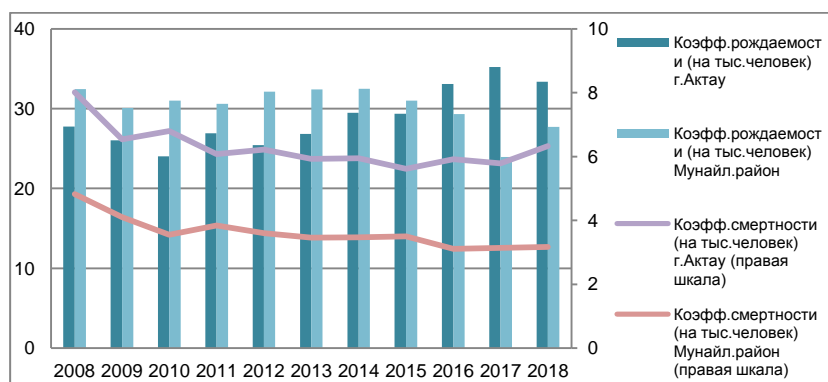

Рисунок 2 - Динамика показателей естественного движения населения на 1000 человек (Источник: КС МНЭ РК)

Наблюдается 2 основных периода изменения сальдо миграции: рост в период 2007-2012 гг. (достижение максимума) и снижение в период с 2013 по 2018 год с отрицательным показателем в 2016 г. за счет г. Актау.

Рост в абсолютном и относительном выражении молодежной категории населения создаст давление на социальную инфраструктуру, также в среднесрочной перспективе возможно усиление проблемы молодежной безработицы.

Отрицательное сальдо миграции по г. Актау наряду с ростом удельного веса категории молодежи на фоне стабилизации численности в целом по городу и району может свидетельствовать об оттоке экономически активного населения.

Занятость.

В 2014-2018 гг. численность экономически активного населения изменилась разнонаправлено: в Мунайлинском районе выросла на 72% – с 45,1 тыс. человек до 77,5 тыс. человек (или с 35% от численности населения района до 48%), в г. Актау снизилась со 105,4 тыс. до 94,1 тыс. человек (или с 57% от численности населения района до 50%).

В сумме по г. Актау и Мунайлинскому району численность экономически активного населения за период 2014-2018 гг. выросла со 150,5 тыс. человек или 48% от численности населения на конец периода до 171,6 тыс. человек или 49,2%, темп роста составил 114% и 102,5% соответственно.

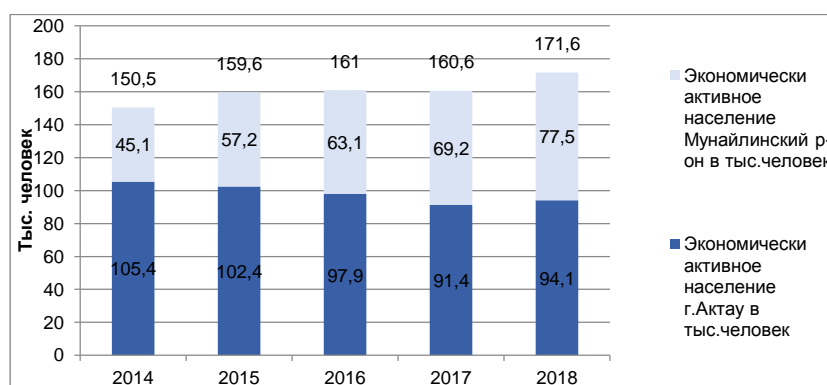

Рисунок 3 - Динамика прироста экономически активного населения (Источник: КС МНЭ РК)

Анализ структуры экономически активного населения в совокупности г. Актау и Мунайлинского района по типам занятости за 2014-2018 гг. показывает опережающий рост категории безработного населения как в абсолютном, так и в относительном выражении. В частности, если в 2014 году численность безработных составляла 7,1 тыс. человек или 4,7% от общего количества экономически активного населения, то к 2018 году она последовательно выросла до 8,6 тыс. человек (рост 121,1%) и 5% (рост 106,3%) соответственно.

Также можно отметить нестабильную динамику численности самостоятельно занятого населения. Так, если в 2014 году количество самозанятого населения составляло 8,5 тыс. человек, то в 2015 году оно снизилось до 4,5 тыс. человек, затем в 2016 году выросло до 7,1 тыс. человек, вновь снизившись до 6 тыс. человек, и вновь произошел рост до 10 тыс. человек. В результате, хотя к 2018 году численность самостоятельно занятого населения выросла в номинальном выражении, удельный вес в общей численности экономически активного населения остался почти на том же уровне.

Более углубленный анализ в разрезе административно-территориальных образований показывает, что в них происходят разнонаправленные процессы в сфере занятости: в г. Актау снижается количество наемных работников и стабильно количество безработного населения, тогда как в Мунайлинском районе растет и численность, и уд. вес обеих этих категорий экономически активного населения. Общим для обеих территорий является флуктуация самостоятельно занятого населения как в абсолютном выражении, так и в относительном.

Анализ показывает, что на обеих территориях происходит переток занятого населения из сферы промышленности и строительства в сферу услуг: если в 2014 году в сфере услуг количество занятого населения составляло 88,1 тыс. человек (или 61,4% от общего количества занятого населения), то к 2018 году оно последовательно выросло до 114 тыс. человек (или 70,4% от общего количества занятого населения), то есть на 30%.

Соответственно, в сфере промышленности и строительства число занятого населения снизилось с 54,6 тыс. человек (38,1% от общего количества занятого населения) до 47,6 тыс. человек или на 13% (29,2% от общего количества занятого населения). Что касается отрасли сельского, лесного и рыбного хозяйства, то она не играет заметной роли в плане занятости.

Численность экономически активного населения растет, однако также растет и категория безработного населения, при этом отсутствует устойчивый рост самостоятельно занятого населения, которое могло бы абсорбировать часть безработных. Необходимы меры по повышению эффективности политики поддержки предпринимательства.

Сфера услуг развивается опережающими темпами.

При высоком уровне зарплат в номинальном выражении, тем не менее, на протяжении ряда лет отсутствует рост реальной заработной платы. Возможны негативные последствия в виде эрозии слоя высококвалифицированных специалистов, «утечки мозгов», то есть эмиграции наиболее креативного и продуктивного человеческого капитала.

Чрезвычайно велико расслоение общества по размеру дохода, приводящее к острому социальному неравенству: уровень заработной платы в социальной сфере (образование, здравоохранение) в несколько раз ниже, чем в промышленности.

Ситуация с трудоустройством и уровнем зарплаты является предметом недовольства большей части горожан.

Экономическое развитие.

Несмотря на то, что и в г. Актау, и в Мунайлинском районе в номинальном выражении объем промышленного производства растет, индекс физического объема промышленной продукции в процентах к предыдущему году нестабилен, периоды роста сменяются периодами снижения, особенно это характерно для г. Актау, где в каждом следующем году направление динамики роста противоположное.

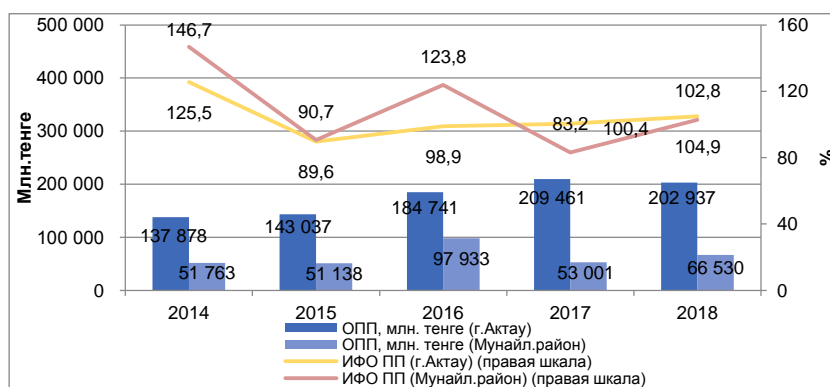

Рисунок 4 - Динамика объема промышленного производства (Источник: КС МНЭ РК)

Горнодобывающая промышленность не играет существенной роли в жизни города и района, более того, наблюдается тенденция ее дальнейшего снижения с 7% в 2014 году до 4% в 2018 году.

В структуре промышленности в сумме по г. Актау и Мунайлинскому району основной объем приходится на отрасли «Обрабатывающая промышленность» и «Электроснабжение, подача газа, пара и воздушное кондиционирование» с преобладанием последней, причем их совокупный уд. вес растет. Так, если в 2014 г. этот показатель составлял 67%, то к 2018 г. он увеличился до 77% или на 15%.

Более углубленный анализ показывает, что данная тенденция характерна для экономики г. Актау: совокупный уд. вес отраслей «Обрабатывающая промышленность» и «Электроснабжение, подача газа, пара и воздушное кондиционирование» последовательно увеличивается с 85% в 2014 г. до 96% в 2018 г.

Анализ динамики структуры инвестиций в жилищное строительство г. Актау по источникам финансирования за 2014-2018 гг. показывает увеличение доли собственных средств с 35% в 2014 году до 87% в 2018 году на фоне сокращения бюджетных инвестиций с 65% до 7,3% в тех же периодах.

Следует отметить, что доля средств населения в общем объеме собственных средств также снизилась с 74% до 32%, что вкупе с наблюдаемым устойчивым ростом ввода жилых зданий говорит о привлекательности данной сферы деятельности для бизнеса.

Умеренно растет количество активных субъектов малого и среднего предпринимательства, в частности, за период с 2015 по 2018 гг. рост произошел с 30,2 тыс. до 34,2 тыс. или на 13%. В то же время численность занятых в малом и среднем предпринимательстве выросла за этот период на 25% (с 77,6 тыс. человек в среднем за год до 96,7 тыс. человек).

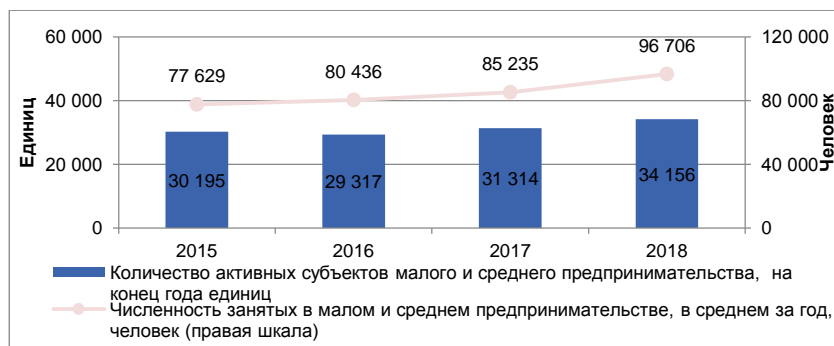

Рисунок 5 - Динамика количества активных субъектов МСП и численности занятых в МСП (Источник: КС МНЭ РК)

Розничный товарооборот сохраняет положительную динамику роста в номинальном выражении, однако в процентном отношении рост неустойчив (амплитуда колебаний от 72% в 2017 году до 119% в 2018 году). Оптовый товарооборот показывает устойчивую положительную динамику развития (среднегодовой темп роста 110,8%).

Инвестиции в основной капитал после снижения в 2016-2017 гг. выросли в 2018 г. до 155 млрд тенге или на 159,6% год к году. Основной объем инвестиций в основной капитал осуществляется в г. Актау.

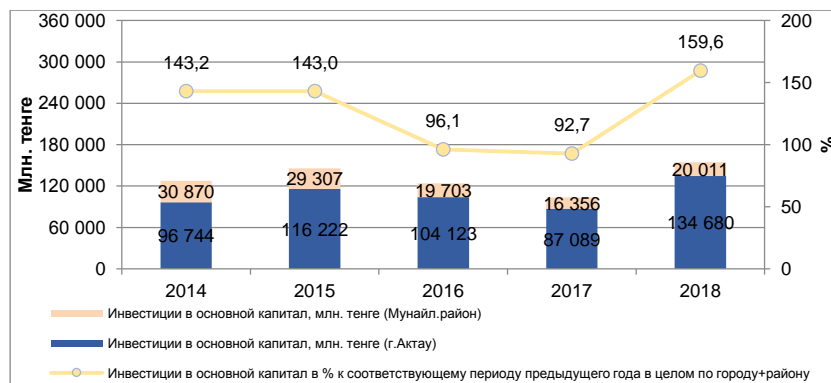

Рисунок 6 - Динамика инвестиций в основной капитал (Источник: КС МНЭ РК)

В целом рост экономики стагнирует. Это видно по динамике объема промышленного производства, отсутствию роста заработной платы в реальном выражении и товарооборота. Косвенно об этом свидетельствует и усиление миграции из города.

Грузовые и пассажирские перевозки могут служить новыми драйверами роста региональной экономики. Порт Актау имеет огромный транзитно-логистический потенциал. С учетом реализуемого Китаем в настоящее время проекта «Один пояс – один путь», сфера транзита обладает мощным потенциалом создания новых рабочих мест, генерации платежеспособного спроса на товары, работы и услуги.

Потенциал роста сельского хозяйства, строительства жилых зданий реализуется не в полной мере. Туризм – одно из самых многообещающих и ожидаемых горожанами направлений.

Большое значение в стратегических документах имеют вопросы развития экономики.

В частности, переход от простых поставок сырья к сотрудничеству в области переработки и обмену новейшими технологиями, привлечение инвесторов только на условиях поставки самых современных технологий добычи и переработки, необходимость развития производства альтернативных видов энергии, развитие новых производств с упором на расширение несырьевого сектора, ориентированного на экспорт, создание условий для самореализации населения в бизнесе. Принципиальное значение придается передаче в частные руки предприятий и услуг нестратегического характера как важного шага укрепления отечественного предпринимательства. Важным для Стратегии развития города Актау является требование создания благоприятных условий для стратегических (якорных) инвесторов, имеющих успешный опыт создания туристских кластеров.

ЛИТЕРАТУРА

1. Статистическую информацию Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан (КС МНЭ РК);
2. Данные местных исполнительных органов Актау и Мунайлинского района.

ВОПРОСЫ СТАБИЛЬНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АКТАУСКОГО МОРСКОГО ТОРГОВОГО ПОРТА

Саймагамбетова Г.А.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы повышения эффективности деятельности Актауского морского торгового порта в условиях быстроменяющейся внутренней и внешней среды. Авторы в статье приводят обоснование целесообразности использования в управлении морскими портами системы маркетинга.

Ключевые слова: транспортная инфраструктура, Актауский морской торговый порт, перевалка грузов, конкурентоспособность.

Развитие транспортного комплекса является одной из приоритетных задач экономической политики государства. С эффективным развитием транспорта связано полноценное функционирование всей экономической системы, успешная интеграция Казахстана в мировую экономику, стабильное социально-экономическое положение страны. Географическое расположение Казахстана между емкими и динамично развивающимися рынками Европы, Восточной и Юго-Восточной Азии позволяет рассчитывать на определенные геополитические выгоды за счет привлечения регионального и трансконтинентального транзита через свою территорию. С учетом географических особенностей Казахстана транспортная отрасль является одной из наиболее грузоемких в мире, предоставляя наиболее выгодные мультимодальные маршруты и обеспечивая транспортную связь между странами Юго-восточной Азии, Ближнего Востока и Европой. [1]

В настоящее время береговая транспортная инфраструктура Казахстана на Каспийском море включает действующий морской порт Актау, структурное подразделение морского порта Актау - грузовой район Баутино, Актауский морской северный терминал и порт Курык. Соседство с государствами, имеющими огромные рынки сбыта, способствует перспективному развитию отечественной транспортной системы. В этой связи, в настоящее время государство в рамках масштабных проектов, направленных на дальнейшее развитие транспортной инфраструктуры, реализованы такие проекты, как расширение порта Актау в северном направлении и строительство порта Курык. Реализация данных проектов позволило Казахстану замкнуть цепочку Транскаспийского коридора из Китая в Европу, что способствует реализации проекта Новый Шелковый Путь.

В сопряжении с проектами Жезказган-Бейнеу и Боржакты-Ерсай, а также СЭЗ «Хоргос-Восточные ворота», новыми паромными терминалами в порту Алят в Азербайджане, строящейся железнодорожной линией Баку-Тбилиси-Карс (Азербайджан-Грузия-Турция), позволит открыть прямой мультимодальный коридор с выходом отечественных и транзитных грузов на европейские рынки. Тем самым повышая шансы в борьбе за транзитные потоки, учитывая активизацию отношений России, Азербайджана и Ирана в деле строительства транспортного коридора Север-Юг, протяжённостью 7200 км вдоль Каспийского побережья, который должен связать Персидский залив с Россией и Европейским союзом. Основными портами Каспийского бассейна являются: Анзали, Амирабад, Ноушахр, Нека на иранском побережье, Баку на азербайджанском побережье, Махачкала, Астрахань, Оля на российском побережье,

Актауский морской торговый порт, Актауский северный терминал и порт Курык на казахстанском побережье, Туркменбаши на туркменском побережье.

По сравнению с транспортными маршрутами, проходящими через Персидский залив, перевозка грузов через порты Каспийского моря в Европу является наиболее подходящей благодаря благоприятному климату и короткому маршруту. Наличие сильных рыночных позиций, развитых логистических компетенций и опыта взаимодействия с прикаспийскими странами позволяют рассматривать Порт в качестве площадки для дальнейшего интегрированного развития.

Морской порт Актау находится под управлением национальной компании «Казахстан темир жолы», 100% акций порта находятся в ее доверительном управлении. Поэтому это позволяет гармонизировать нормативно-правовую базу, предоставлять конкурентные сквозные тарифы, своевременно предупреждать административно-физические барьеры при перевозке грузов, а также повышать ориентированность на клиента.

К порту Актау подходят железнодорожные и автомобильные подъездные пути, имеется смежная инфраструктура по сливу, наливу нефти и нефтепродуктов.

Возможности ориентации грузопотока в направлении ГР «Баутино», в совокупности с предложениями рынка транспортных услуг приводят к тому, что отсутствие железнодорожной ветки Мангышлак – Баутино и ограничения по нагрузкам на дорожное полотно и, как следствие, увеличение количества совершаемых рейсов, приводят к увеличению стоимости транспортной составляющей. Вместе с тем, наличие высокой конкуренции со стороны частных владельцев терминалов, необходимость поддержания контрольно-пропускного режима, что требует наличие свободного причала для открытия и закрытия границы, создают для клиентов административные и физические барьеры при перевалке грузов через грузовой район «Баутино». Наличие данных факторов негативно отражается на клиентоориентированности и текущих производственных показателях.

Основной номенклатурой груза, обрабатываемой в порту Актау, является нефть, металл и зерно. Производственные показатели порта Актау демонстрируют отрицательную динамику за последние три года.

Таблица 1 - Динамика перевалки грузов за 2016 – 2018 годы (в тыс. тонн)

Наименование	2016 год	2017 год	2018 год
	факт	факт	факт
Нефть, в т.ч:	2 320	1 437	2 089
- нефтепричалы	2 278	1 277	2 089
- паром	42	160	-
Металл	1 268	365	188
Другие грузы, в т.ч:	268	177	358
- АМТП	266	176	357
- Баутино	1,5	1,2	1
Зерно (зерновой терминал)	528	494	700
Паромные грузы	1 081	560	95
Итого	5 465	3 033	3 553

В 2018 году перевалка в порту составила 3 млн 553 тыс. тонн. Основная масса зерна отгружается из Актау в Азербайджан и Иран. Американские санкции затрудняют экспорт казахстанского зерна и масличной продукции в Иран [3].

Нацкомпания «Актауский морской торговый порт» в 2019 году перевалила 3 млн 514 тыс. тонн грузов. Перевалка нефти и нефтепродуктов по итогам 2019 года увеличилась на 2,2%, до 2 млн 136 тыс. тонн, перевалка зерна, напротив, уменьшилась на 3,4%, до 794,7 тыс. тонн. Общая перевалка металлопродукции в 2019 году уменьшилась в четыре раза, до 46 869 тонн. В связи с переориентацией потока паромных грузов на порт Курык, в 40 раз снизились объемы паромных перевозок.

По итогам 2019 года через паромный комплекс порт Актау отправлено 2381 тонна паромных грузов против 96 374 тонн за соответствующий период 2018 года. Перевалка вагонов из паромного терминала в 2019 году по направлению Баку – Актау – Баку морским путем составила 42 вагона, что на 0,1% больше аналогичного периода 2018 года. Общее количество обработанных в порту Актау контейнеров в 2019 году увеличилось почти в шесть раз, до 14 324 ДФЭ (двадцатифутовый эквивалент). Рост связан с началом фидерного сообщения по маршруту Казахстан (порт Актау) – Азербайджан (порт Алят) с апреля 2019 года. В целом объем перевалки других видов грузов в 2019 году вырос в 1,5 раза, до 534 088 тонн.

Маркетинг порта был расширен такими грузами, как полипропилен, ветрогенераторы, медь катодная, калийные удобрения. Увеличился спрос на строительные материалы, что позволило порту нарастить объемы цемента из Ирана, а также предоставить скидочные условия клиентам за гарантированный объем [3].

Доходы от основной производственной деятельности формируются за счет:

- услуг судозахода, взимаемых в соответствии с Перечнем обязательных услуг морского порта, утвержденным Приказом Министра по инвестициям и развитию РК от 30 января 2015 года №77;
- погрузочно-разгрузочных работ, выполняемых силами и средствами порта (перевалка генеральных грузов);
- погрузочно-разгрузочных работ, выполняемых силами и средствами клиента (перевалка нефти, зерна, паромных и других грузов);
- прочих работ и услуг (документальное оформление, пользование буксирами и другими плавсредствами, услуги экспедирования, передача и распределение энергоресурсов).

Основными факторами, угрожающими стабильному функционированию АО «НК «АММТП», является:

- колебания объемов перевалки металла, что связано с нестабильной ситуацией на мировом рынке. Повышение Ираном экспортных пошлин на металл и изделий из него;
- снижение темпов роста ВВП страны, что привело к падению объемов перевалки других грузов;
- износ погрузочно-разгрузочной техники;
- ограниченная номенклатура переваливаемых грузов, отсутствие инфраструктуры для обработки опасных грузов.

Важным аспектом дальнейшего развития грузоперевозок через регион является рассмотрение ситуации с АО «Каскортранссервис» - владельцем подъездных путей от ст. Актау-порт до порта Актау протяженностью порядка 15 км. Необходимо также отметить ограниченность околопортовой территории для последующего расширения при увеличении экспортно-импортного и транзитного грузопотока. Целевая структура отрасли, распределение функций и активов производственно-технического комплекса, механизмы и нормы взаимодействия субъектов, обеспечивающих функциональную целостность и достижение стратегических целей отрасли, являются предметом дальнейшего реформирования.

В результате анализа основных маршрутов грузопотоков, следует отметить, что основной причиной негативного влияния на финансовое состояние АО «НК «АММТП», является снижение объемов перевалки нефти, что связано с переориентацией экспортных маршрутов в направлении КНР и на трубопроводный транспорт (через Казахстанско-китайский трубопровод, трубопровод Атырау-Самара, Каспийский трубопроводный консорциум). Дерегулирование большей части оказываемых услуг порта позволило реализовать ряд стимулирующих мер по удержанию действующих и привлечению новых клиентов. Однако, особенности административно-правовых норм, регулирующих деятельность порта Актау, не позволяют в зависимости от географии грузоперевозок и особенности груза предоставлять индивидуальные коммерческие предложения, позволяющие в полной мере реализовать транзитно-транспортный потенциал региона и страны в целом [2].

1. Важным аспектом дальнейшего развития грузоперевозок через порт Актау является разработка и утверждение комплексных конкурентоспособных транзитных ставок, для переориентации грузов с альтернативных маршрутов, пролегающих через Российские порты на Каспийском море. Вместе с тем, необходимо детально проработать возможность использования внутренних водных путей России в совокупности с потенциалом порта Актау для полноценной реализации потенциала морского ответвления МТК «Север-Юг». [4]

Для достижения основных целевых ориентиров, необходимо решение следующих задач развития АО «НК «АММТП»:

2. Достижение основных финансово-экономических показателей с развитием лидирующих позиций среди портов Каспия по обеспечению грузовой базой. Проведение необходимых мероприятий по модернизации портовых мощностей и обеспечение эффективного развития портовой инфраструктуры.

3. Повышение эффективности производственных процессов, в том числе по средствам:

- усиление мер по обеспечению безопасного функционирования морской портовой инфраструктуры;
- создание условий и предпосылок для диверсификации грузов и привлечения транзитного грузопотока;
- изучение и внедрение международного опыта в сфере управления портами;
- повышение профессионализма и эффективности работы персонала.

ЛИТЕРАТУРА

1. Государственная программа развития и интеграции инфраструктуры транспортной системы РК до 2020 года, утверждённая Указом Президента РК от 13.01.2014. №725.

2. Бодровцева Н. Ю. Систематизация факторов и показателей оценки конкурентоспособности морских портов / Транспортное дело России. Экономика. Управление. Транспорт. // М.: Изд-во «Морские вести России», 2017. № 2 (129).

3. Морпорт Актау снизил объем перевалки грузов на 1,1% в 2019 году. <https://inbusiness.kz>.

4. Стратегия развития АО «НК «АМТП» на 2018-2027 гг.

ИНВЕСТИЦИЯ АЛДЫНДАҒЫ ФАЗАНЫ ІСКЕ АСЫРУ КЕЗЕҢДЕРІ

Шайхиева К.М.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада инвестициялар негіздемесін әзірлеу туралы айтылған. Осындай мәселелерді әзірлеу міндеттерінің бірі жобаның экономикалық тиімділігін есептеуге негіздеме болып табылады. Инвестициялар негіздемесі - бұл инвестициялардың шаруашылық қажеттілігі, техникалық мүмкіндігі, коммуналдық, экономикалық және әлеуметтік орындылығы туралы қорытындылар берілген параметрлер, талаптарды сақтау кезінде объектіні салу мен шарттарын ескере отырып, оны экологиялық және пайдалану қауіпсіздігі.

Түйінді сөздер: инвестиция, жоба, құрылыс, кәсіпорын, қаржы, тапсырыс беруші.

Жобаның инвестиция алдындағы фазасы жалпы жағдайда үш сатыда жүзеге асырылады, олардың әрқайсысында зерттеулер жүргізіледі және тиісті негізгі жобалау алдындағы құжаттар өңделеді[1].

Инвестициялау мүмкіндіктерін зерттеу деп аталатын инвестициялау алдындағы фазаның бірінші кезеңінде инвестициялау алдындағы зерттеулер бағдарламасы қалыптастырылады, инвестициялау мақсатын айқындау жүргізіледі, құрылыс объектісінің мақсаты мен қуаты, өнімнің но-менклатурасы, тапсырыс берушінің(инвестордың) қағидаттық талаптары мен шарттарын ескере отырып, объектілерді орналастыру алдын ала орны(ауданы) айқындалады, инвестициялау алдындағы зерттеулер жүргізуге арналған шарттар әзірленеді, келісіледі және ресімделеді. Осы кезеңде қажетті зерттеулер мен пысықтаулар негізінде барынша мүмкін болатын ақпараттық деректер базасын пайдалана отырып, қаржыландыру көздері, қойылған мақсатты іске асыру шарттары мен қаражаты айқындалады. Тапсырыс беруші (инвестор) инвестициялау мүмкіндіктерін және белгіленген техникалық-экономикалық көрсеткіштерге қол жеткізуді бағалауды жүргізеді. Осы кезеңде техникалық - экономикалық ойлар немесе инвестициялық ой (инвестициялау мақсаттары) әзірленуі мүмкін. Осы кезеңде қабылданған шешімдерді ескере отырып, тапсырыс беруші ниет туралы декларация (өтініш) әзірлеуді бастайды.

Жергілікті атқарушы билік органдарына белгіленген тәртіппен ұсыну үшін кәсіпорындар, ғимараттар мен құрылыстар салуға инвестициялау ниеті туралы декларация(хат-хабар) әзірлеу көзделеді. Бұл құжатта күрделі салымдар объектісіне инвестициялаудың ең қолайлы нұсқасын таңдау, инвестордың қаржылық мүмкіндіктері шегінде объектіні орналастырудың алдын ала шарттары мен орнын (ауданын) және үлгілік техникалық-экономикалық көрсеткіштерді анықтау жүргізіледі.

Ниет туралы декларацияның құрамы жобаның сипатына байланысты. Сонымен, мысалы, инвестициялық жобаны жүзеге асыру жөніндегі ниеттер туралы декларация(өтініш) мынадай мәліметтерді қамтиды:

- 1)инвестордың(немесе Тапсырыс берушінің) атауы және оның мекенжайы;
- 2)құрылыс объектісінің орналасқан жері;
- 3)өнім түрлерінің сипаттамасы және шығару көлемі;
- 4)белгіленген қызметтің әлеуметтік-экономикалық қажеттілігін негіздеу;
- 5)кәсіпорынды пайдалану үшін түрлі ресурстарға қажеттілік

(еңбек, шикізат және материалдар, энергия ресурстары);

6) көлікпен қамтамасыз ету;

7) кәсіпорынның қоршаған ортаға ықтимал әсері;

8) қаржыландыру көздері;

9) белгіленген құрылыс мерзімі.

Декларация материалдары атқарушы биліктің тиісті органынан объектіні орналастыру орнын(учаскені таңдау актісін) алдын ала келісу және алдын ала техникалық шарттар алу үшін негіз болады. Инвестициялаудың жүзеге асырылуын(орындылығын) техникалық-экономикалық бағалау деп аталатын инвестиция алдындағы фазаның үшінші кезеңінде атқарушы билік органының ниет туралы декларацияны(өтінішті) оң қарау және құрылыс объектісін орналастыру орнын алдын ала жариялау нәтижелері бойынша шешім қабылданады. Осы кезеңде практикалық іске асыру жөніндегі іс-қимылдарды іске асыруға рұқсат рәсімделеді, болжанып отырған құрылыс алаңында инженерлік іздестірулерді жүргізуге рұқсат рәсімделеді және жобаның инвестиция алдындағы сатысы үшін қажетті көлемде тиісті іздестірулер жүзеге асырылады. Қажет болған жағдайда оның бизнес-жоспары әзірленуі мүмкін. Осы кезеңнің нәтижесі-Тапсырыс берушінің(инвестордың) одан әрі инвестициялаудың орындылығы туралы және жобалық құжаттаманы әзірлеу туралы шешім қабылдауы. [2].

Жобалық талдау

Бастапқы(инвестиция алдындағы) фазаның негізгі мақсаттарының бірі жоба тұжырымдамасын әзірлеу болып табылады. Ол келесі кезеңдерді қамтиды:

1) жобаның инвестициялық мақсатын(идеясын) қалыптастыру;

2) жобаның мақсаттарын, міндеттері мен нәтижелерін алдын ала пысықтау ("жобаны анықтау»);

3) жобаның жүзеге асырылуын алдын ала талдау;

4) ниет туралы декларация (өтініш) дайындау;

5) бизнес - жоспарды әзірлеу.

Жобалардың пайда болуының негізгі себептері: жоба өніміне қанағаттанарлықсыз сұраныс; артық ресурстар; бастама экономикалық және саяси жағдайдың өзгеруі. Жобаның баламалы идеяларының белгілі бір санын қалыптастырғаннан кейін алдын ала қабылданбайтын идеяларды одан әрі қараудан алып тастау мақсатында оларға алдын ала сараптама жүргізіледі. Жобаның түрлі идеяларының ауытқуының жалпы себептері болуы мүмкін:

1) жоба өніміне сұраныстың жеткіліксіздігі немесе оның болмауы өнімнің ұқсас түрлерінің алдында нақты артықшылықтар;

2) жобаның тым жоғары құны;

3) жобаға қажетті кепілдіктердің болмауы (мысалы, қаржылық) жобаға тапсырыс берушінің немесе Үкіметтің тараптары;

4) жобаны орындаудың шамадан тыс тәуекелі;

5) шикізаттың жоғары құны.

Жобаның инвестициялық мақсатын қалыптастыру процесінде келесі сұрақтарға жауаптар алынуы тиіс:

1) инвестициялау мақсаты мен объектісі;

2) орналастыру орны(немесе ауданы) ;

3) түгендеу объектісінің мақсаты, қуаты және негізгі сипаттамалары;

4) өнімнің сипаттамасы және шығару көлемі;

5) жобаның өтімділік мерзімі;

6) жобаның кірістілігі;

7) болжамды қаржыландыру көздері мен схемасы.

Жобаны анықтау процесінде оның мақсаттары, міндеттері мен нәтижелері нақты тұжырымдалуы тиіс. Бұл қажетті шарт болып табылады іріктеудің негізгі сипаттамаларын(көрсеткіштерін, өлшемдерін) қалыптастыру жоба. [3].

Мұндай критерийлердің қатарына жатқызуға болады:

- 1) осы жобаның балама нұсқаларының болуы;
- 2) жоба өніміне сұраныс;
- 3) жобаны орындау ұзақтығы, оның ішінде оның инвестициялық фазасы;
- 4) жоба өніміне ағымдағы және болжамды бағалар деңгейі(байланысты сұраныспен);
- 5) жобаның құны;
- 6) жоба өнімін экспорттау перспективалары;
- 7) жобаның оны пайдаланушылар үшін әлеуметтік аспектіде қолайлылығы;
- 8) жобаны іске асыру ауданындағы инвестициялық ахуал;
- 9) жобаның экологиялық қорғалуы.

Жобаның инвестициялық мақсатын, сондай-ақ мақсаттарын, міндеттері мен нәтижелерін қалыптастыру талдау. Оның негізгі мақсаты– нәтижелерді (немесе құндылығын) анықтау) жоба. Бұл ретте "жобамен" және "жобасыз" жағдайлары талданады» және басқа жағдайда пайда мен шығындар салыстырылады. Жобалық талдаудың келесі түрлері бар: техникалық, өлшеу, экологиялық, ұйымдастырушылық, әлеуметтік, экономикалық. Техникалық талдау шеңберінде инвестициялық жобалар үйренуде:

- 1) жобаның техникалық-технологиялық баламалары;
- 2) орналасу опциялары;
- 3) жобаның мөлшері;
- 4) жобаны іске асыру мерзімдері;
- 5) шикізат көздерінің, жұмыс күшінің және басқа да талап етілетін ресурстар.

Коммерциялық талдаудың негізгі міндеті жобаны бағалау болып табылады. Оның өнімдері мен қызметтерін түпкілікті тұтынушылар көзқарасы тұрғысынан. Жалпы алғанда, бұл тапсырманы үш топқа қосуға болады:

- 1) маркетинг;
- 2) ресурстарды алу көздері мен шарттары;
- 3) өнім өндіру шарттары.

Коммерциялық талдау нәтижесінде өнім қайда өткізілетіндігі және нарықтың жұтылу үшін жеткілікті сыйымдылығы бар-жоғы анықталады барлық өнімнің жобаның әсерін тигізбей, оның бағасын. Жобаны экологиялық талдаудың міндеті жобамен келтірілетін қоршаған ортаға көлеңкелі залал белгілеу, сондай-ақ осы залалды жеңілдету немесе болдырмау үшін қажетті шараларды айқындау болып табылады. Экологиялық талдау сандық және сапалық болып табылады. Кезінде сандық талдауда экологиялық шығындар мен нәтижелер салыстырылады, оларды кейде есептеу қиын. Мысалы, қандай да бір ластаушы заттың адамға, жануарларға және өсімдіктерге кез келген жағдайда сандық және сапалық талдау "жобамен" және "жобасыз" жағдайлар арасындағы айырмашылықты көрсету. Ұйымдық талдаудың мақсаты құқықтық, саяси және әкімшілік жағдайды бағалау болып табылады - жобаны іске асыру және пайдалану. Мұнда сондай-ақ ұйымдастыру құрылымы, жоспарлау, персоналды жинақтау және оқыту, қаржы қызметі бөлігінде қажетті ұсынымдар және жалпы саясат өңдеуге кіреді. [1,б.204].

Ұйымдық талдаудың негізгі міндеттері:

- 1) қолданыстағы заңнамаға және заңға тәуелді актілерге(яғни нұсқаулықтарға) қатысты жобаға қатысушылардың міндеттерін анықтау);

2)материалдық-техникалық базаны, біліктілігін, қажетті құрылымдарды, қаржылық жағдайын зерттеу нүктесінен жобаға қатысушылардың күшті және әлсіз жақтарын бағалау;

3)зандардың, саясат пен нұсқаулықтардың жобаның тағдыры - әсіресе жалақы, баға, мемлекеттік қолдау бөлігінде;

4)талдау процесінде анықталған жобаға қатысушылардың әлсіз жақтарын жою жөніндегі шараларды, сондай-ақ жоба ортасының теріс әсерін төмендету жөніндегі шараларды(зандар, саясат, нұсқаулықтар) әзірлеу.

Әлеуметтік талдаудың мақсаты оның тұтынушылары үшін жоба қатысушыларының жарамдылығын анықтау болып табылады. Жоба халықтың қолдауын пайдалануы тиіс және жергілікті мәдениет үшін қолайлы болуы тиіс.

Әлеуметтік талдау процесінде әлеуметтік нәтижелердің негізгі түрлері, атап айтқанда:

- 1) өңірдегі жұмыс орындары санының өзгеруі;
- 2) қызметкерлердің еңбек жағдайларының өзгеруі;
- 3) қызметкерлердің тұрғын үй және мәдени-тұрмыстық жағдайларын жақсарту және басқа да.

Экономикалық талдау шеңберінде жобаның өміршеңдігі мен қаржылық іске асырылуын бағалау жүргізіледі(яғни қаражаттың өтелімділігі, талап етілетін рентабельділік деңгейі). Осындай бағалау нәтижесінде инвестор (немесе Тапсырыс беруші) жоба аяқталғаннан кейін ол өзін-өзі ақтауды қамтамасыз ететін табыстарды генерациялай алатынына сенімді болуы тиіс инвестор үшін қолайлы мерзімде және талап етілетін рентабельділік деңгейі. Бұл міндет "ақпаратты негіздеу" аясында шешіледі.[2].

Осылайша, кешенді жобалық талдау нәтижесінде жоба нұсқаларының қолайлылығының негізгі өлшемдері болып табыласыз. Белгілі бір өлшемдердің негізінде жобаның жүзеге асырылуын алдын ала талдау жүргізіледі. Бұл мақсат үшін әдетте жоба нұсқаларын сараптамалық бағалау қолданылады.

Жобаның жүзеге асырылуын сараптамалық бағалаудың негізгі кезеңдері:

- 1) факторлар(немесе өлшемдер) тізбесін айқындау; жобаның табысты орындалуына айтарлықтай әсер ету;
- 2) факторлардың басымдылығы кему тәртібімен орналасуы;
- 3) әрбір фактордың салмағын бағалау(саралау);
- 4) әрбір факторлар(өлшемдер) бойынша жоба нұсқаларын бағалау бағалау);
- 5) жоба варианттарының маңыздылығын интегралдық сараптамалық бағалауды анықтау және ең жақсы нұсқаны таңдау.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Воропаев, В.И. Управление проектами в России– М.: Аланс, 1995.
2. Разу, М.Л. Управление программами и проектами: 17-ти модульная программа для менеджеров. Модуль 8 – М.: ИНФРА– М, 2000.
3. Управление проектами: справочное пособие. – М. : Высшая школа, 2001.
4. Мазур, И.И. Управление проектами: учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности «Менеджмент организации»– 9-е изд., стер. – М.: Издательство«Омега-Л», 2013.

МАҢҒЫСТАУ ТУРИЗМІНІҢ ДАМУ ӘЛЕУЕТІ

Байискакова К.А.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Туризм әлеуметтік-экономикалық қызмет ретінде кез-келген елдің шаруашылығында маңызды орынды иеленіп отыр. Соңғы жылдары Қазақстанда осы үрдіс қарқынды дамуда. Қазақстанның туристік саласын дамыту үшін мемлекет жылдан-жылға бар назарын салып отырғанын, бөлініп жатқан бюджеттік қаражат растап отыр. Салыстырмалы түрде тәуелсіздігімізге дейінгі жылдарда бюджетте «туризм» деген жол да болған жоқ, оның дамуына да ешқандай қаражат бөлінбеді. Соңғы жылдары ғана туризм мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының біріне айналды. Ол Президентіміздің жолдауларында нақты айтылды. Маңғыстау облысы кез-келген саяхатшыны таңқалдыра алады. Каспий теңізінің тасты жағажайы, онда балық аулау, желкенмен сырғанау мүмкіндігі және сонымен қатар әлемдегі терең ойыстың бірі Қарақия сияқты табиғаттың таңғажайыптары, ақ таулар, шөлдегі оазистер және қонақты ұлттық тәтті тағамдармен қарсы алатын жылы қонақжайлық бәрі осы жерде.

Түйінді сөздер: туризм, Маңғыстау туризмі, Каспий теңізі, өлке экономикасы, туристік- рекреациялық ресурстар.

Туризм (франц. tourisme, tour – серуендеу, жол жүру) – адамның бос уақытындағы саяхаты, белсенді демалыстың бір түрі. Қазіргі таңда әлемдік экономикада туристік сала – аса жанды және перспективалы салалардың бірі, кейбір елдерде туризм мемлекет кірісінің бірден-бір көзі болып табылады. Бүкіләлемдік туристік ұйымның болжамы бойынша, Қазақстан тұрақты туризмді дамыту үшін болашағы бар елдер қатарында. Барлық туристік нарықта Қазақстанның табиғатына, ландшафтарына және ұлттық мәдениетіне үлкен қызығушылық білдіреді [1].

Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытуда үлкен мүмкіндігі бар аймақ – Маңғыстау облысы. Бұл жер шөл даланың керемет ландшафтарының барлық түрін, қарт Каспийдің көкшіл суы мен шексіз құмды жағажайын, көшпелі сәулет өнерінің жарқын да, қайталанбастай үлгілерін, қазақтың алғашқы қауымдық дәстүрлі мәдениетін өзіне сіңірген.

Маңғыстау табиғатының астарлы сыры таңғажайып. Бір жағынан ақшағыл сусыма құмды жағажайы бар жүздеген шақырымға созылып жатқан жартасты Каспий жағалауы жатса, екінші жағынан жер шарындағы шөл даланың түгелге жуық үлгісін көз алдыға келтіргендей керілген кең байтақ шөлейт жатады. Бір жағынан құлама құздар мен тылсымға толы терең ойпаттар болса, екінші жағынан Ақтау ақшаңқан шыңдары мен бұлт шалған Қаратаудың шыңдары, ондаған тау аңғарынан сылдырап аққан бал бұлақтары, төңірегі көк шалғынға бөленген жасыл желекті жазира көрініс табады.

Маңғыстауда туризмді дамытудың басым бағыттарының бірі – өлкенің экономикасын дамыту. Бүгінгі таңда осы сала қызметін тұтынушылардың әлемдік нарығында облыстың туристік ресурстарын белсенді насихаттаудың аса өзекті мәселелерін қарастыру қажет. Маңғыстаудағы тартымды туристік объектілерге тоқтала кетсек.

Каспий теңізі – Қазақстан, Ресей, Әзірбайжан, Иран, Түркіменстан – бес мемлекетті біріктіретін үлкен тұйықталған су айдыны. Каспий теңізінің жалпы ауданы

376 мың км². Оның беті теңіз деңгейінен 28 м төмен жатыр. Теңіз солтүстіктен оңтүстікке қарай 1200 км-ге созыла орналасқан. Теңіздің ендірек жері - 435 км, ал еңсіз жері - 193 км. Каспий теңізінің жағалау сызығының ұзындығы - 7000 км. Оның суы 5 мемлекеттің нсағалауын шайып жатыр. Жағалау сызығының Қазақстан үлесіне - 29% (2340 км), Ресейге - 9%, Әзірбайжанға - 20%, Түрікменстанға- 21%, Иран Ислам Республикасы - 14% тиеді.

Маңғыстау облысында теңіз туризмін дамыту жобасы мақұлданды. Мамандар өлкеде туризмді дамытудың басым бағыттарының бірі круиз (кемеге отырып саяхаттау) және желкенді қайық спортын ұйымдастыру керек деп есептейді. Асау Каспийдің жағасындағы демалыс ұмытылмайтын әсер қалдырады. Жағаға соққан толқынның мейірімді сыбдыры тыныштық орнатады. Теңіз суы тәулік бойында сұр түстен жасыл түске дейін өзгереді

Тамшалы – мәдени-демалыс аймағы. Туризм мен демалыстың ғажайып орындарының бірі – Тамшалы тамаша табиғаты болып табылады.

Осынау табиғаттың төл туындысына таза ауамен тыныстап, мөлдір де моншақтай тамшылардың күміс сыңғыры бойынды сергітіп, жаныңды жадыратады.

Күнқағарлы бөрік кигендей жартас ені 40 метрлік тамшалы тұғырымен тұйықталады. Осы тұрғыдан төмен қарай тамшы сорғалап, моншақ тамшылары табан тасқа созыла сазды әуенмен әдемі әсерге бөлейді. Жартастың жоғарғы тұсында қола дәуіріндегі қоныстардың сілемі, орта ғасыр дәуіріндегі баспана-бекініс, құдықтар, су жинайтын бөгет, сондай-ақ ескі қорғандар мен зираттар сақталған.

Шерқала-«Арыстан қала». Шерқала – ғажайып тұлғалы тау. Егер оған бір бүйірінен көз жіберсек, ауқымды көлемдегі күмбезелі көтерілген қазақтың киіз үйін еске салады. Екінші бір тұсынан қарасақ, Шерқала «Ұйқыдағы» айбыны асқан арыстандай көзге елестетеді. Оның Шерқала аталуы да содан болар. Тау тұлғасы біздің қиялымызды оятып көкжиекке көз салып, айналаға бұрынғыдан да ынтыға, ықыластана қарауға мүмкіндік береді.

Шерқаланың жақын маңайында шар тәрізді тастар мен тұтас гранитті сом тастар көптеп кездеседі. Түбектің тамаша табиғаты, осынау тастарды алуан түрлі пішімі мен кескініне жасағандай ғажап әсерге бөлейді.

Саура шатқалы – тасбақалар мекені. Саура шатқалы – ғажайып әлем. Қалың өскен жұпар гүлді жыңғылдар көмкерген бұралаңдаған сүрлеу жол бойымен төңірегін әсем жартастар қоршаған, оның етегінен аққан бұлақтардан құралған айдын көлге келуге болады. Алуан түрлі өсімдіктермен көмкерілген айдын көл тек осы жерге тән батпақ тасбақаларының тұрақты мекеніне айналады. Суретке түсіретін не бейнеге түсіретін камерасы бар туристерге айдын көл мен хош иісті өсімдіктердің саф ауасымен рахаттана тыныстана, тасбақалардың тіршілігін қызықтап қарауына мүмкіндігі бар. Туристер тау шатқалының бастауында өсіп тұрған биік ағаштың көлеңкесінде демалуына болады.

Самал тау сырқырамасы. Маңғыстауда тау бұлақтары ағатын көрікті шатқалдар мол. Самал шатқалы – әдемі демалыс орындарының бірі.

Шатқалдың төрт жағынан ағатын көптеген бұлақтар шатқалдан шығар тұста сарқырамаға айналады..

Қарақия ойысы. Маңғыстау облысы, Қарақия ауданы жерінде орналасқан. Ойыс табаны мұхит деңгейінен 132 м төмен жатыр. Ойыстың шығыс кемері негізінен түрлі түсті ұлутастар мен бор жыныстардан тұрады. Олар мыңдаған жылдар бойы ұдайы күнге тотығу салдарынан қоңырқай тартқан. Сондықтан бұл бөлігі алыстан қарағанда қара түсті тік жарқабақ (биіктігі 10-15 м және одан да биік) тәріздес болып көрінеді. Осыған байланысты ойыстың аты "Қарқия" деп аталған. Ойпаттың жоғарғы жағы сарматтық берік ізбестен, орталық жағы – жұмсақ балшық, тез қирайтын тау

жыныстарынан құралған. Жаңбыр суының ағындары, жел, өзеннің бұзылған жылғалары ойпаттың жер бедерін қалыптастырады. Ойпаттың биік басынан айналаны тамашалауға – алыста мұнарланған тұман, төселген көкжиек, ал жанында демінді шығармайтындай тұңғыық шыңырау. «Қарақия» түрік тілінен аударғанда «қара аңның араны» дегенді аңғартуы тегіннен емес. Айналаның барқыт жамылған адыр төбесі жол-жөнекей өтетін жолаушылардың көзін тамсандыратындай. Қарақия ойпаты өткен алыс жылдарда Каспий теңізінің бір бөлігі болған, теңіз иірімімен толып Қарақия шығанағында бөлініп шығатын болған. Міне, осы күйінде Қарақия шығанағы Шығыс Каспийді зерттеуші-ғалым Александр Бекович-Черкасский құрастырған картаға түсірілген. Қарақия ойпатының солтүстік-шығыс ұшпасында тарихи ескерткіштер, ежелгі адамдардың қоныстанған мекені болған.

Сонымен қатар Шопан ата, Масат ата, Қараман ата, Шақпақ-ата, Бекет-ата, Темір баба киелі орындары, Форт-Шевченко мұражай қалалары, Үстірттегі Бозжыра шыңы, Марс тәріздес Көкесем жері, Көкала үңгір тауы, Шоманай таулары, Түпқараған жазығы, Сұлтан-үпі сайы, Қаракөл көлі тағы басқа әлі сыры ашылмаған керемет жерлер жетерлік .

Шопан Ата 13–14 ғасырларда өмір сүрген және Қожа Ахмет Иасауи тариқатының басшыларының бірі болған. Жалпы ислам дүниесінде әрбір кәсіптің киелілігін, абыройлығын әйгілеп, ол кәсіптердің бастауында тұрған рухани ұстаз, қасиетті пірге құрмет көрсету дәстүрі бар 1-сурет.

Бекет-ата жерасты мешіті Оғыланды шоқысына қашалып салынған тарихи-сәулет ескерткіші, Үш-төрт қанат киіз үйдің көлеміндей үш бөлмелі қасиетті ерекше орын 2-сурет.

Ақтаудан 298 километрде орналасқан, керемет арна мен оның түбінде Босжыра шатқалы барын, көп адам біле бермейді. Үстірттің батыс қиырындағы Босжыра тау тізбегі, келесі визит карточкасымен: өзінің нысаны Азу тістерге ұқсайтын, екі әктасты шыңдарымен атақты [2].

Маңғыстау облысын халықаралық іскерлік және туризм орталығына айналдыру керектігін елбасы Н.Ә.Назарбаев та баса айтқан болатын. Ол үшін турфирмалар арасында ұсынылатын қызмет сапасы мен бағасы жағынан бәсекелестік болуы, басқа

қалалар секілді туристерді бірінші өз еліміздің ішінде тарта біліп, шетелге шыққанша жоғарыда аталып кеткен өз елімізде саяхат жасауға болатынын көрсете білу керек. Қазір Қазақстан Республикасын алып қарасақ кіру туризміне қарағанда шығу туризмінің басымдығы көрсетілген.

Маңғыстау облысында туризмді дамытуға кедергі келтіретін мәселелерге тоқталсақ:

- инфляцияның өсуі, әлемдік қаржы нарығының тұрақсыздығы;
- табиғи апат факторлары;
- бағдарламаның толыққанды орындалмауы, стратегиялық құжаттардың сапасыз іске асырылуы;
- білікті мамандардың аздығы;
- инфрақұрылымның жеткілікті дамымауы;
- жергілікті атқарушы биліктің жеткілікті дәрежеде көңіл бөлмеуі;
- маркетингтік шаралардың жеткіліксіздігі.

Маңғыстау облысының болашағы мұнда туризм саласын дамытуға тікелей байланысты. Сондықтан қазір аймақта осы бағытта үлкен жұмыстар жасала бастады. Болашақта Маңғыстау тек мұнаймен ғана емес, заманауи туристік кешендерімен де мақтанатын болады. Бүгінде Туризм саласын дамыту институты «Кендірлі» демалыс аймағын дамытудың 2023 жылға дейінгі мерзімді қамтитын жүйелік жоспарын жасады. Болашақ демалыс аймағының сыртқы инженерлік инфрақұрылымын жасау үшін арнайы жобалар жасалып, оларды іске асыруға қатысты шаралар қолға алынды. Сондай-ақ туризм саласын дамыту жоспары аясында облыс орталығы Ақтау қаласын дамытудың да бас жоспары жасалған[3].

Осындай киелі Маңғыстаудағы тарихта өзінің ізін қалдырып әлі күнге дейін сақталып келе жатқан туристік объектілері мен мекендерін жан -жақты жетілдіріп, инфрақұрылымын дамыту, Маңғыстау облысы туризмінің брендині ұсынып туристерді тарту арқылы өлке туризмін дамыту жолдарын жетілдіруге тиіспіз. Сонда ғана бәсекеге сай туризм саласын дамыта аламыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы»
2. Маңғыстау энциклопедиясы, 2008 ж.
3. Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 30 маусымдағы № 406 қаулысы. <http://adilet.zan.kz/kaz>

ӘОЖ 327

ТЕРРОРИЗМ - ҚАЗІРГІ ЗАМАННЫҢ ЖАҒАНДЫҚ ПРОБЛЕМАСЫ

Берікбосынова М.Ү.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

XXI ғасырдың басында әлемдік саяси өмірдегі басты ерекшелік – терроризмнің (лаңкестік) адам өміріне қаупінің бұрын-соңды болып көрмеген дәрежеде етек алуы. Тіптен мемлекетаралық, этникалық қақтығыстар мен локалды соғыстарға қарағанда қандай мемлекетке болмасын терроризм қаупі басым бола түсуде. Терроризм әлемдік

тарихтың жаңа қауіпті феноменіне айналды. Оның шексіз әділетсіздігі көп жағдайда жазықсыз бейбіт адамдардың өмірлеріне қауіп төндіруінде. Соңғы онжылдықта лаңкестік әрекеттер ондаған мың адамдар өмірін қиып, миллиардтаған доллар материалдық шығындар әкелгені даусыз. Ресми деректер бойынша 2002 жылы сегіз айда ғана 390 теракт болып, онда 4776 адам қаза болған. 1992 жылдан бастап терактілер саны жыл сайын он пайызға жуық артып отырған[1]. Терактілер әлемнің түпкір-түпкірінде дүркін-дүркін қайталануда. Оның құрбандары АҚШ-тың, Ресейдің, Пәкістанның, Индонезияның, Жапонияның, Ирактың, Түркияның, Испанияның т.б. елдердің бейбіт халқы, бейқам тұрғындары. Жазықсыз жандар саяси теке-тірестің құрбаны болуда. Бұл ретте терроризмді қазіргі қоғамдағы абсурдтық құбылыс деуге болады. Оның өзекті, өмірлік мән-мағынасы жоқ. Себебі террористер әрекеттерінен жекелеген мемлекеттердің саясаты, қоғамдық ой-пікірлер өзгеріп жатқан жоқ. Терроризм тек қорқыныш пен үрей ғана әкеледі. Террористік топтар саяси күрестен еш нәтиже ала алмаған соң жанкештілік, өшпенділікпен кек алуға кіріскен топтар. Олар үшін кек алу, қорқыту, бейбіт адамдарды қыру саяси қарсыластарын өз дегендеріне көндіру жолы. Осы мақсат үшін лаңкестер ешкімді аямақ емес. Көкейкесті мақсат жолында шектен шыққан қатігездікке бару, жанпидалыққа салыну терроризмнің күрес тәсіліне айналып отыр. Террористердің ешкімді аямайтындығын, олар үшін қасиетті ештеңе жоқ екендігін, Алланың атын қаралап айуандыққа салынған қара долы күш екендіктерін Ресейдің Солтүстік Осетиядағы Беслан қаласында болған 2004 жылы 1 қыркүйектегі оқиғалар дәлелдеп берді.

Террористердің идеологиясы ислам туын жамылғанымен, бейбіт өмірді уағыздайтын ислам дініне ешқандай қатысы жоқ. Құран Кәрімдегі кәпірлерге қарсы қасиетті соғыс идеясын басқыншылыққа, тікелей агрессияға қарсы бүкіл халықтық соғыс деп түсінуіміз керек. Ислам діні бейбіт халықты дініне, сеніміне қарай бөлген емес. Бейбіт адамдары дін жолы үшін құрбандық етуге ешқашан шақырған емес. Демек, террористік әрекеттер ислам дінінің дәстүрлі канондарына қарсы, дінді бұрмалаудың дөрекі құбылысы деп бағаламасқа амал жоқ. Лаңкестер ислам дінін бұрмалаушылар ғана емес, оған қарсы әрекет етіп, оған қара күйе жағушылар. Ислам дінін саяси мақсат жолында бұрмалаушылар. Қазіргі терроризм тамыры күрделі. Оның себептерінің қалтарыстары көп. Әр елдегі лаңкестік себептері әр түрлі. Олардың қаржыландыру көздері де әр текті. Терроризмді бизнеске айналдырған құпия топтар да бар екендігі ақиқат. Көп жылдар бойы Ауғанстан жері содырлар дайындайтын лагерлердің мекені болып келді. Әлемдік терроризмнің Ауған жеріндегі орталықтары талқандалған соң, олардың басшылары Пәкістан, Иран мемлекеттеріне ауысуы ықтимал. Терроризм құбылысы шекараны білмейді. Ондай топтар қандай жер өзіне қолайлы деп шешсе сол елге көше береді. Сонымен қатар көптеген мемлекеттерде, тіптен дамыған елдерде олардың құпия, қосалқы базалары бар екендігі дәлелденуде. Терроризмді қаржыландырушы әлемдік қаржылық топтар бар екендігі де ақиқат. Ондай топтар халықаралық қақтығыстар мен шиеленістерден өте мол пайда табады немесе көкейкесті мақсаттарын орындауға қол жеткізді.

Террористік әрекеттер әлемінің түкпір-түкпірінде халықтардың бейбітшілік пен тыныштықта өмір сүруіне бөгет болуда. Терроризм – зорлық пен күш көрсету арқылы қылмыстық әрекеттер жасау.

Террористік әрекеттерге бастайтын мотивтер қандай көп болса, лаңкестік әрекеттердің әдіс-тәсілдері де сондай көп. Жекелеген адамдарды тұтқында ұстау немесе өлтіру, ұшақтарды басып алу, үкіметке талап қою, мектептерді, магазиндерді, банктерді ішіндегі адамдарымен кепілдікке алу, өмірлік маңызды объектілерді басып алу арқылы су қоймасын, атом электр станциясын жарамыз деп халық пен билікті шантаж жасау сияқты толып жатқан лаңкестік әрекеттер тәсілдері бар. Террористік әрекеттердің

басты ерекшелігі оның аса құпия жағдайда дайындалуы және тосыннан іске асырылуы. Террористік әрекеттерді әдетте мұқият конспирацияланған, саны шағын, арнаулы лагерлерде дайындықтан өткен топтар жасайды. Елдегі тұрақсыздық пен хаос террористік топтардың мақсаттарын орындауға қолайлы жағдайлар туғызады. Кейде террористік топтар әрекеттері арқылы мемлекеттік билеуші топқа қарсы қоғамдық пікір қалыптасады. Терроризм ешуақытта тікелей қарсыластар арасында ғана өрістемейді. Лаңкестік әрекеттердің құрбандарының дені бейкүнә жандар. Олардың үйреншікті, бейбіт тіршілігін лаңкестік әрекеттер әп-сәтте бұзады. Бейбіт адамдар ойламаған жерден лаңкестердің мақсатының құрбанына айналады[2].

Әлемдегі саяси күрес барда, трансұлттық олигархиялық топтардың мүдделері барда, жекелеген мемлекеттердің империялық, зорлықшыл саясаты барда терроризм қайталана береді. Кейбір сарапшылар терроризмді үшінші дүниежүзілік соғыс деп те атайды [3]. Бұл бағаның мәні де бар. Себебі, терроризм әлемнің көптеген мемлекеттерін қамтып, шекарасыз жүріп жатыр. Кейінгі он жылдықта терроризмді ауыздықтау тіптен мүмкін болмай кетті. Терроризмге қарсы тиімді күрес жүргізу үшін жалпыұлттық тиімді антитеррорлық саясат және заңнамалық талаптар жасалынуы тиіс. Бүкіл халық терроризмнің зиянды екендігін және қауіптілігін түсінуі қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Назарбаев Н.А. Критическое десятилетие. Алматы: Атамұра, 2003, 204 б.
2. С.М.Борбасов Әлемдік қайшылықтар және әлемдік саясат. Алматы, «Эверо», 2016. 57-58 б.
3. «Аль-Каида» – вне закона // Известия-Казахстан. 2004., 13.10.

ӘОЖ 327.341

КАСПИЙДЕГІ АЙМАҚТЫҚ ЕМЕС МЕМЛЕКЕТТЕРДІҢ РӨЛІ

Берікбосынова М.Ү.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада аймақтық емес ойыншылардың (Қытай, АҚШ және ЕО) Каспий маңы мемлекеттерінің ішкі дамуына әсер етуі және олардың Каспий теңізінің күрделі құқықтық мәртебесі жағдайындағы қарым-қатынастарының ерекшелігі қарастырылады. Каспий аймағындағы осы ойыншылардың әрқайсысының рөлі, әсер ету әдістері мен мүдделері сипатталады. Сыртқы ойыншылардың болуы аймақтың тұрақтылығына теріс әсер етеді, аймақтағы жағдай тек ішкі қайшылықтарға ғана емес, сонымен қатар жаһандық ойыншылардың (ЕО, АҚШ, Қытай, Ресей) қарым-қатынасына да байланысты.

Түйінді сөздер: Каспий теңізі, Каспий, энергетикалық дипломатия, Каспий аймағы, халықаралық қатынастар, геосаясат.

Каспий теңізіндегі мұнай қоры айтарлықтай энергетикалық әлеуетке ие – сарапшылардың есептеулері бойынша, бұл шамамен 200 млрд. баррельге жетеді. Осы себептен, Каспий ресурстарын тек Каспий маңы елдері ғана емес, сонымен бірге Каспий теңізіне тікелей қатынасы жоқ халықаралық аренадағы үлкен ойыншыларда пайдалану үшін мүмкіндігінше күресуде.

Энергия ресурстарының қорларымен қатар, Каспий өңірі географиялық орнымен де ерекшеленеді. Геосаясат тұрғысынан Каспий теңізінің стратегиялық маңызы өте зор. Каспий теңізі Еуропаны, Кавказды, Солтүстік, Кіші және Оңтүстік-батыс Азияны байланыстыратын транспорттық трансконтинентальды дәліз болып есептеледі. Каспий теңізі мен Кавказ территориясы бұрыннан бері Иран, Ресей және Түркия арасындағы саяси күрестің нысандары болып келеді.

Сонымен қатар, салыстырмалы түрде аймақтағы халық санына (шамамен 200 млн. тұрғын) және оның әлемдік қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі маңыздылығына назар аударған жөн. Біріншіден, бұл «ыстық нүктелердің» бірі – Ауғанстанға жақын орналасуымен, екіншіден, Каспий маңы тұрғындарының көпшілігінің ислам дінін ұстануымен тікелей байланысты. Бұл Иран мен Пәкістаннан жақын аумақтарға радикалды исламизмнің таралу қауіпіне әкеледі[1].

Каспий өңірінің даулы мәселелеріне сыртқы күштердің белсенді араласуы қырғи-қабақ соғысы аяқталғаннан кейін, 1990 жылдардың басында басталды. Осы кезге дейін Каспий теңізі КСРО-ның ықпал ету аймағы болды. Кеңестік инфрақұрылымнан тәуелсіз болуға тырысқан Түрікменстан, Қазақстан және Әзірбайжан сияқты жаңа мемлекеттердің пайда болуы аймақта қосымша сыртқы саяси күштердің пайда болуына әсер етті. Осы аймақта өз мүдделерін қорғауға кіріскен жаңа аймақтық емес ойыншыларға Еуропалық Одақ, АҚШ және Қытай жатады. Аталған ойыншылардың Каспий аймағындағы әрқайсысының рөлін, әсер ету әдістерін қарастырайық.

Каспий теңізінің энергетикалық ресурстары Қытай үшін үлкен қызығушылық тудырады. Каспийдің географиялық орналасуы арқасында, мұнайды осы елге тиімді тасымалдауға болады. Қазіргі уақытта Қазақстандағы энергетикалық ресурстарды өндіруге Қытайдың ықпалы зор. Қытай қазақстандық мұнай өндіруші екі компания акцияларының бақылау пакеттерін (шамамен 60%) иеленген. Бірінші компания - «Өзенмұнайгаз» компаниясы. Ол Қазақстандағы ең ірі кен орнын игеруде және Каспий теңізінде көлемі бойынша екінші орында. Екінші компания үш мұнай кен орынынан мұнай өндіретін - «Ақтөбемұнай» компаниясы. 1997 жылы қазақстандық және қытайлық тараптар арасында Түрікменстан территориясы арқылы Солтүстік Иранға мұнай тасымалдау үшін оңтүстікке тармақталған Ақтөбе – Синьцзян – ҚХР Ұйғыр автономиялық ауданы құбырын салуға келісім жасалды[2]. Халықаралық аренадағы Ресей мен Қытай арасындағы тығыз экономикалық және саяси ынтымақтастыққа қарамастан Қытайдың Каспий маңы аймағында болуының өзі және оның Қазақстанмен тығыз ынтымақтастығы Ресейді әлсіретеді. Ресей Федерациясының ұзақ уақыт бойы адал экономикалық және саяси серіктесі болған Қазақстан, көп жағдайда Қытайға қайта бағдарланған[3].

АҚШ-тың Каспий аймағында елеулі экономикалық мүдделері жоқ, және олардың Каспий маңы мемлекеттерінің істеріне араласуы тек саяси және геостратегиялық мүдделермен негізделеді. Біріншіден, қазіргі Әзірбайжан және Түрікменстан үкіметтерін қолдау Ираннан исламдық фундаментализмнің таралу мүмкіндігін тоқтатады. Екіншіден, осы елдердің энергетикалық салаларын дамыту Таяу Шығыстың энергия шикізатына балама жасайды. Үшіншіден, аймаққа ықпалының таралуы сәйкесінше, АҚШ-тың негізгі сыртқы саяси «қарсыластары» Ресей мен Қытайды әлсіретеді.

АҚШ-тың Каспий өңіріне ықпалы Вашингтонның Әзірбайжан және Түрікменстан үкіметтерімен экономикалық және саяси ынтымақтастығы арқылы жүзеге асырылады. Түркия және Грузиямен қатар Әзірбайжан АҚШ-тың сенімді «мүдделер бағыттаушысы» және шағын серіктесі болды. Әзірбайжан АҚШ және НАТО-мен қауіпсіздікке байланысты «The Caspian Guard Program» (2004 ж.) және «Бейбітшілік үшін серіктестік» (1994 ж. және 2016 ж.) деп аталатын келісімдерге қол

қойды. АҚШ Әзірбайжанның инфрақұрылымын дамытуға көп қаражат жұмсады. Жол құрылысына, медицинаға, экономика мен білім саласын дамытуға 1,3 млрд. доллардан көп қаражат жұмсалды[4]. Сондай-ақ, американдық компаниялар елдің энергетикалық және телекоммуникациялық саласын дамытуға да тартылды.

1998 жылдан бастап ынтымақтастық туралы он бес құжаттар пакетіне қол қойылғаннан кейін Түрікменстан да АҚШ-тың серіктесі болып табылады. Алайда АҚШ-тың Түрікменстан экономикасына құйған қаржылары мардымсыз. Оның себебі, шикізатты тәуелсіз сатуды қиындататын тиімсіз географиялық орналасуы болып табылады. Осылайша, Түрікменстан Ресейге экономикалық тұрғыдан тәуелді, себебі, түрікмен газының экспорты орыс газ құбырлары арқылы жүзеге асырылады. Алайда Түрікменстан бұл тәуелділік мәселесін біртіндеп шешуде. Оған мысал ретінде, 2009 жылы Түрікменстан мен Қытай арасында газ құбырының салынуын айтуға болады. 2015 жылдан бастап АҚШ-тың Түрікменстанға саяси ықпалы күшейе түсті. Түрікменстан үкіметінің өтініші бойынша, АҚШ өзінің әскерін Ауғанстанмен шекаралас түрікмен аумағында енгізді. Түрікменстандағы экономикалық дағдарыстың өсіп келе жатқандығын ескере отырып, АҚШ болашақта елге едәуір экономикалық көмек көрсетуі мүмкін[5]

Қытай сияқты энергетикалық ресурстардың ірі тұтынушысы ретінде Еуропалық Одақта Каспий аймағының энергетикалық шикізатына қызығушылық танытады. Балама шикізат көзінің пайда болуы ЕО-тың араб және орыс ресурстарынан тәуелділігін әлсіретеді. ЕО-ның ықпалы Әзірбайжанмен экономикалық серіктестік арқылы таралады. Әзірбайжан мұнайының Италия, Франция, Германия және Чехиямен импортталуы жалпы импорт көлемінің 50%-дан астамын құрайды.

Сонымен, Каспий аймағындағы негізгі сыртқы ойыншылары Қытай, АҚШ және ЕО болып табылады. Қытай және ЕО алдымен экономикалық мақсаттарға ұмтылады. Сонымен бірге, Қытай энергетикалық ресурстар өндірісінің айтарлықтай үлесін тікелей бақылайды, ЕО әсері шектеулі және ол импортты ұйымдастыру арқылы жүзеге асырылады. АҚШ-тың мүдделері ең алдымен саяси сипатта және ол әскери қызмет пен жекелеген елдердің экономикасына қаржы құю арқылы қорғалады.

Каспий аймағында сыртқы ойыншылардың қатысуының саяси салдары қандай?

Біріншіден, саяси тұрақсыздық пен милитаризацияға әкеледі. Салқын қарым-қатынас және террористік белсенділік аймақтарына жақындау сыртқы ойыншылардың (АҚШ, ЕО) аймақта әскери күштерін арттыруға ұмтылуына әкеледі. Каспий теңізінің шешілмеген құқықтық мәртебесі және Каспий өңірінің энергетикалық ресурстары үшін сыртқы елдердің күресі Каспий маңы мемлекеттерінің әскери-теңіз күштерінің құрылуын ынталандырады. Мұндай жағдайда әскери қарама-қайшылыққа әкеліп соқтыратын өткір саяси қақтығыстар болуы мүмкін.

Екіншіден, сыртқы ойыншылардың қатысуы Каспийдің жер қойнауы төңірегіндегі аумақтық мәселелердің шиеленісуіне алып келеді. Нәтижесінде елдер бір-бірінің мүдделерін бұғаттайды, бұл инвестициялар ағыны мен кен орындарын игеруге кедергі келтіреді.

Үшіншіден, сыртқы ойыншылардың қатысуы Каспий мемлекеттерінің дамуының жалпы жаһандық ойыншылардың арасындағы өзара қарым-қатынастарына және олардың көршілес аймақтардағы қызметіне тәуелділігінің өсуіне алып келеді. Ауғанстандағы, Орталық Азиядағы, Таяу Шығыстағы халықаралық ойыншылардың саяси күресі олардың өзара қарым-қатынасына және Каспий өңірінің саясатына қатысу дәрежесіне әсер етеді. Конфронтацияның күшеюі Каспий теңізінің өңірлік ахуалының ушығуына алып келеді.

1. Международный научно-исследовательский журнал, 2017, №8(62).
2. Каспийский Регион, в чьих руках власть на самом деле // Молодежный научный форум: Общественные и экономические науки: электронный сборник статей по материалам VI студенческой международной заочной научно-практической конференции – М.: «МЦНО». — 2013 — № 5(5).
3. Заславский И. Дело труба. БТД и казахстанский выбор на Каспии. М.: Европа, 2005.
4. Меджид Ф. США и Азербайджан провели консультации по вопросам безопасности. 25 июня 2011. //URL:<http://www.kavkaz-uzel.ru/articles>
5. Данилов-Данильян В.И. Проблема доступа к ресурсам как источник напряженности между государствами / Евроатлантическое пространство безопасности / Под ред. А.А. Дынкина, И.С. Иванова. М.: ЛЕНАНД, 2011.

УДК 335.078

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Кизимбаева А.Б., доцент

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В статье отражены совершенствование системы государственного управления целого комплекса объективных и субъективных факторов, среди научно-технический прогресс, развитие рыночной экономики и уровня общественно-технологического и материального роста государства и населения в целом.

Ключевые слова: Государство, регулирование, эффективности, управления, координации, субординации, государственного аппарата.

Государство, будучи сложным и многогранным общественным явлением и выступая в качестве субъекта управления, придает управлению общественными делами свойство системности, которое приобрело принципиальное значение. Только при наличии государства в обществе возможно достижение необходимой согласованности, координации, субординации, целеустремленности, следовательно, рациональности и эффективности в управлении.

Государство реализует свое политическое воздействие, посредством законодательства, устанавливая общие, типовые правила (нормы) поведения всех людей во всех сферах общественной жизни и обеспечивает их соблюдение не только силой власти, но и другими механизмами регулирования (экономического, ценностного, нормативного, нравственного), постоянно расширяя сферу их применения.

Государственное управление среди всех видов управления занимает особое место, которое объясняется некоторыми, только ему присущими свойствами.

Определяющее влияние на характер целенаправленных, организующих и регулирующих воздействий, осуществляемых данным видом управления, оказывает его субъект - государство. При всех различиях в трактовке государства и многообразии его проявлений почти все выделяют заложенную в нем мощную властную силу.

М. Вебер писал: «Государство... есть отношение господства людей над людьми, опирающееся на легитимное насилие как средство»[1]. В этой связи и само государственное управление общественными делами отличается присущими только ему свойствами.

Эффективность государственного управления зависит от многих факторов, но определяющим из них, на наш взгляд, является качество социальной связи общества и государства. Нет необходимости доказывать, что обществу необходимо сильное государство, ибо национальная и личная безопасность граждан может быть обеспечена только сильным и умным, правовым демократическим государством. Поэтому укрепление государственности - должно являться постоянной заботой граждан. Укрепление возможно только на основе его совершенствования, демократизации, расширения связей с гражданским обществом, построения правовых основ. Совершенно очевидно, что в соответствии с требованиями времени должна меняться сама сущность и теория государственного управления.

Сегодня, чтобы выполнить свой долг перед обществом - обеспечить национальную и личную безопасность своих граждан, использовать свои властные полномочия в интересах общества, упорядочить распорядительно-организационные, регулятивные, нормотворческие и силовые функции, государство, обязано ответить на те вызовы времени, которые порождены тремя революциями: научно-технической, информационной, управленческой. Это задача каждого субъекта управления, но, прежде всего государства как главного и основного субъекта управления. А суть этих требований такова: сегодня нельзя упорядочить распорядительно-организационные, нормотворческие и силовые функции без коренного качественного изменения своих усилий в области информационно-аналитической концептуальной деятельности. Без этого, как показывают исследования многих ученых, государство не может разработать и принять выверенную стратегию развития общества на основе перспективной общественной доктрины, разработать и предложить обществу понятный и приемлемый для него курс. Как показывает мировой опыт, в деятельности цивилизованных государств, происходит существенная перегруппировка функций, выдвижение новых приоритетов в государственной работе.

Главный субъект управления делегирует многие распорядительно-организационные, регулятивные, нормотворческие, финансово-экономические функции разным субъектам управления, мотивируя реальное становление гражданского общества.

Тем самым, государство избавляется от ставших во многом рутинными функций управления, наполняет их новым содержанием, освобождая себя для решения наукоемких, творческих и трудозатратных работ: информационно-аналитических и стратегических. Без них решение глобальных и геополитических задач просто невозможно. Это существенным образом меняет всю систему государственного целеполагания, организующего и регулирующего воздействия государства на общественную жизнедеятельность людей в целях ее упорядочения, сохранения или преобразования. Проблемная ситуация в этой области известна: командно-административная система разрушена, а новая информационно-аналитическая, стратегическая, глобальная и геополитическая еще не создана. Поэтому действия главного субъекта управления нередко носят спонтанный характер, управляемость общественными процессами резко снизилась, что наносит ущерб национальным интересам страны.

Характерно, что государство продолжает во многом по инерции наращивать свои организационно-распорядительные функции: растет аппарат управления, издаются законы и другие нормативно-правовые документы, наращиваются силовые

структуры, а эффективность государственного управления падает, в обществе увеличиваются явления дезорганизации, деструктивности, следовательно, незащищенности каждого гражданина. Причем в общественном мнении осознание этого тревожного положения есть. Оно проявляется в резком отчуждении граждан от власти, в снижении их политической активности, в нарастании протестных движений, но в самой власти адекватных оценок сложившегося политического положения нет, либо они явно ведомственные.

Нарастающее противоречие между обществом и властью, между государством и гражданами таит в себе опасности социального взрыва, дестабилизирует общество. Есть ли выход из этого положения? Ответ на этот вопрос давно известен. Только поставив деятельность государства под эффективный социальный контроль со стороны общества, его демократических институтов путем расширения подлинной демократии самого народа, развития народного самоуправления возможно преодоление политического кризиса, достижение прочного общественного согласия.

В конституциях всех демократических государств четко отражена мысль, что единственным сувереном власти является народ. Развитие демократии и народного самоуправления не есть ослабление центральной власти, наоборот, разгружает ее от несвойственных функций, ставит саму власть в рамки правового поведения и позволяет сосредоточиться на решении современных вопросов цивилизованного отправления властных полномочий. Необходима разработка стратегии развития общества, выверенного политического курса, нахождение места государства в геополитическом пространстве, усиление информационно-аналитической работы, что и является сегодня определяющим в обеспечении национальной и личной безопасности граждан.

Формирование гражданского общества на принципах корпоративности поставит под контроль государство, публичную власть, которые в большей мере будут выполнять свою главную функцию, - защиту безопасности общества, каждого гражданина на основе закона, а не перераспределения ресурсов и обеспечения хозяйственной жизни.

Государственно-правовое регулирование может быть организовано на основе гражданского договора, при котором каждый гражданин, семья, трудовая ассоциация часть прав отчуждают в пользу сообщества для решения общественно значимых дел.

Выработка доктрины общественного развития и механизма ее реализации требует усиления внимания государства к научным «исследованиям, прежде всего в области теории и практики управления, активного включения данных науки в практическую работу органов государственного управления. Сегодня следует признать как неоспоримый факт, что управленческая наука выключена из механизма нормального функционирования общества.

Изменить такое положение дел можно только тогда, когда политической деятельностью займутся в массе своей исключительно профессиональные и нравственные люди, способные действовать в интересах своих граждан на основе законов и принципов, лежащих в основе научного государственного управления»[1].

С начала широкомасштабных экономических и политико-социальных реформ в Казахстане взят курс на системную модернизацию органов государственного управления, адаптированных к реалиям современного периода. В советский период республика имела неэффективную систему командно-административного управления, совершенно непригодную в условиях переходного этапа для изменения политико-экономической системы. Экономическое положение страны вначале перестройки было тяжелым, как и в других постсоветских республиках, из-за разрыва старых экономических связей внутри Союза. Возникающие проблемы и задачи в транзитный период от тоталитаризма к демократии, особенно в экономической сфере, требовали

немедленного усовершенствования всего механизма государственного управления страны с созданием такой системы, которая была бы способна оперативно и адекватно реагировать на новые политические и экономические процессы, в условиях трансформации общества.

Переход от тоталитарной системы власти к демократической — очень длительный и сложный процесс, сопровождающийся резким падением уровня жизни большинства слоев общества. Экономический кризис, возникающий при этом, является следствием данной перестройки с появляющимися в ней такими социальными явлениями как безработица, падение темпов общественного производства, снижение социальных гарантий государства и возрастанием уровня инфляции. По мнению российских ученых Д. Зеркина и В. Игнатова, «восстановление управляемости общественными процессами предполагает широкое применение административно-правовых методов и создания достаточно жесткой единой вертикали государственной власти. Вместе с тем эффективная управляемость формируется на демократической основе, сочетающей централизацию власти с децентрализацией»[2].

Под системой государственного управления нами подразумевается механизм государственного административного менеджмента, в котором эффективно функционирует государственный аппарат, при помощи политических и управленческих процессов воздействующий на изменения общественной системы.

Конечно, организация государственного воздействия на общественную систему имеет сложный характер. Сюда входит ряд компонентов: с одной стороны, — кадры государственной службы, информация и оргтехника, обеспечивающие управленческий процесс, с другой — принципы, функции, методы, формы и стиль руководства, выражающие социально-политическую сущность и содержание государственного управления. И, наконец, элементы самого управленческого процесса — стадии управленческого цикла, управленческие отношения и др. С учетом особенностей государственного управления его механизм закрепляется в правовой форме. В его составные части входят госаппарат как субъект государственного управления, общественная система как его объект, кадры, информация, принципы и функции управления, методы, формы и стиль управления, а также прямая и обратная связь.

Несомненно, становление и модернизация системы государственного управления в Казахстане осуществляется с момента обретения суверенитета и продолжается до сегодняшнего дня. За этот срок в процессе реформирования была создана эффективная модель управления на всех уровнях государственной власти с четкими разграничениями функций между всеми уровнями власти и переносом центра проведения реформ на нижние уровни местного государственного управления. При этом ставилась задача, «выстраивать качественно новую модель государственного управления, где во главу угла будут поставлены интересы потребителей государственных услуг. Государственный аппарат должен функционировать на принципах корпоративного управления, транспарентности и подотчетности обществу с учетом лучшего международного опыта»[3].

В целом, этот отрезок политико-исторического развития отличался поиском собственной модели государственного управления, включающей в себя выбор между парламентской и президентской формой правления, разграничение функций на местном уровне власти между местными Советами и местными исполнительными администрациями, а также перераспределение управленческих функций власти между центральными и местными уровнями во избежание дублирования полномочий. На наш взгляд, исследуемый период создания новой системы государственного управления обозначал лишь ее контуры, обнажив при этом уязвимые места, а принятые

нормативно-законодательные акты, хотя и были несовершенными, все же позволили заложить основы формирования новой системы государственного управления.

В центральных органах системы государственного управления также происходили разграничения функций между отдельными ветвями власти и имели место реорганизационные процессы внутри самих республиканских органов. Во время экономического кризиса, который характеризовался резким спадом производства и возрастанием уровня инфляции, было сокращено и упразднено в организационном плане немало министерств и ведомств в целях более эффективного реагирования на новые экономические реалии. В этот период произошло ослабление властных полномочий представительных органов, как на местном, так и на республиканском уровнях власти.

Вторым шагом стало укрепление президентской модели управления с расширением и доминированием на местной вертикали власти роли и позиции акиматов (администраций). Последующие шаги по модернизации системы государственного управления, в первую очередь, связаны с принятием новой Конституции 1995г., которая определила Казахстан как президентскую республику со всеми вытекающими отсюда политическими последствиями.

Вспоминая время, когда разрабатывалась новая Конституция страны, Президент Н. А. Назарбаев отмечал, что «что жизнь общества, которое совершает переход в качественно новое состояние, настолько многогранна, что любые государственные решения и документы рано или поздно отстают от велений времени. То же самое происходит с Конституцией, которая должна адекватно отражать реальные процессы, происходящие в жизни общества и государства. Конституционный процесс в любой стране не останавливается с принятием Конституции, юридическое оформление социально-экономических и политических процессов должно не только соответствовать динамике происходящего в обществе, но и опережать ее»[3].

Определяя задачи и пути их реализации по повышению эффективности всей системы государственного управления в целях динамического развития республики, Н. А. Назарбаев в послании народу Казахстана отметил, что «после завершения формирования основ государства нам предстоит кропотливая работа по отлаживанию механизмов управления. Приводным ремнем этих механизмов должны стать только законы. В противном случае говорить о демократической государственности нет смысла»[3].

Конституция 2005 г. тесно связана со Стратегией долгосрочного развития Казахстана до 2030г. В Стратегии обозначены четкие направления реформирования государственной власти путем проведения реорганизации государственного управления. Необходимо создание компактного и профессионального правительства, сконцентрированного на выполнении наиболее важных административных функций; организации работы органов власти по программам действий на основе стратегий развития.

Организации четко налаженной системы межведомственной координации; повышения полномочий и ответственности министров, их подотчетности; осуществления стратегического контроля деятельности министерств и ведомств; децентрализации внутри министерств, от центра к регионам и от государства в частный сектор; формировании эффективной системы противодействия коррупции; улучшении системы найма, подготовки и продвижения кадров.

Соответственно, приоритетная задача всех намеченных действий — «создать для Казахстана эффективную, современную государственную службу и структуру управления, которая была бы оптимальной для рыночной экономики; сформировать

правительство, способное реализовать приоритетные цели; построить государство, стоящее на страже национальных интересов»[3].

В ходе дальнейшего развития событий по поиску оптимальной казахстанской модели формирования системы государственного управления была принята программа демократизации политических реформ, основными целями которой являлись усиление роли Парламента и неправительственных организаций. В соответствии с этим устанавливается подотчетность Кабинета Министров перед Парламентом республики и повышается статус неправительственных институтов в жизни общества и их воздействие на государственные органы власти в целях создания правового гражданского общества.

Современный этап системной модернизации государственного управления характеризуется тем, что республике удалось перейти к рыночной экономике, зародившийся в начале реформ средний класс окреп и постоянно увеличивается. Кроме того, улучшается качественный уровень жизни населения, уменьшается число безработных и др. Но при этом сверх централизованная государственная власть становится тормозом для более поступательного движения республики на пути к дальнейшей либерализации экономики и демократизации казахстанского общества.

Вступил в силу Закон «О разграничении полномочий между уровнями государственного управления», правительственным постановлением была утверждена типовая структура местных органов управления, создана рабочая группа для подготовки законопроекта «О местном самоуправлении».

Предприняты определенные шаги по совершенствованию системы государственного управления и государственной службы. Это один из основных приоритетов дальнейшей политической модернизации, так как в условиях переходных обществ именно государство и его аппарат выступают главным инструментом продвижения реформ. И именно от эффективности государственного управления в целом зависит результативность демократических преобразований.

В целом, в стране вопросы и проблемы эффективности государственного управления находятся в центре внимания политической науки и общественной практики. Все чаще возникает вопрос об адаптации системы государственного управления к общественным и иным интересам и запросам всего казахстанского общества, о поддержке слабозащищенных социальных групп и каждого человека.

На современном этапе на повестке дня стоит вопрос о дальнейшей децентрализации государственного управления. Децентрализация в развитом государстве выступает как одно из основных направлений в процессе демократического, эффективного государственного управления. В ходе демократических и политических реформ системы государственного управления встает вопрос о степени децентрализации, т.е. о выборе оптимального уровня и рационального варианта децентрализации в зависимости от целого ряда обстоятельств.

Под влиянием целого комплекса объективных и субъективных факторов, среди которых научно-технический прогресс, развитие рыночной экономики и уровня общественно-технологического и материального роста государства и населения в целом, многие страны мирового сообщества стали активно проводить административные реформы, направленные на повышение эффективности государственного управления. Это обусловило и заимствование многих теоретико-практических заимствований лучших результативных управленческих практик из бизнеса и менеджмента в целом, что не могло не привести к общественно-политическому, экономическому и финансовому изменению облика современных государств.

В результате проделанной работы постепенно выстраивается своеобразная модель четкой структуры государственного управления, что значительно облегчает

переход к эффективному демократическому управлению. При этом главный приоритет - это сохранить статус и целостность унитарного государства и не ослабить центральную власть Республики Казахстан.

По мнению экспертов, необходимо проанализировать 3000 государственных функций и по каждой из них разобраться - к какому из уровней ее необходимо передать. Законодательным и исполнительным органам предстоит серьезная работа, внесения соответствующих изменений в нормативно-правовые акты по расширению полномочий акимов (глав администраций) районных, сельских и аульных округов. Специалисты и эксперты исследовав функциональные полномочия, пришли к выводу о том, что из 3000 функций необходимо 600 осуществлять в качестве рыночных коммерческих услуг[3].

На наш взгляд, казахстанская модель системы государственного управления на современном этапе базируется на следующих политико-правовых принципах:

- политико-правовое закрепление за Конституцией Республики Казахстан универсальной нормы разделения власти;
- целесообразная адаптация конституционного передового, позитивного опыта зарубежных стран к реалиям казахстанского общества;
- приоритет сохранности политической стабильности путем правового регулирования взаимоотношений между различными органами власти, а также между элитой и обществом;
- поддержание реального баланса политических сил между тремя ветвями государственной власти.

ЛИТЕРАТУРА

1. Атkinson Эн.Б. Лекции по экономической теории государственного сектора: учеб. пособие / Э.Б.Атkinson, Д.Э.Стиглиц / Пер. с англ. Л.И.Западниной (рук.) и др. / Под ред. Л.Л.Любимова; учеб. изд. — М.: Аспект Пресс, 2009.
2. Назарбаев Н. А. Казахстан на пути ускоренной экономической, социальной и политической модернизации. Послание Президента РК Нурсултана Назарбаева народу Казахстана. - Астана: Елорда, 2005.
3. Уваров В. Н. Государственная служба и управление: Учебник. Петропавловск: Северо-Казахстанская юридическая академия, 2004.

УДК332.05

ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ АПК В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Кизимбаева А.Б.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В статье представлены описание теоретических особенностей государственного регулирования АПК в Республике Казахстан. Рассмотрены практические характеристики вмешательства государства в экономику агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: Агропромышленный комплекс, эффективная государственная власть, совокупность отраслей экономики.

Государственное регулирования АПК в Республике Казахстан нуждается в совершенствовании, которое бы базировалось на научно обоснованных механизмах и направлялось на соблюдение принципов протекционизма.

Во всех направлениях и отраслях современной экономической науки одно из центральных мест занимают вопросы рыночной экономики и объективные законы, определяющие основу ее функционирования. Мир рынка, по признанию классиков мировой науки, переориентировал основное внимание экономистов на себя. За два с лишним столетия, прошедшие с того времени, мировые научные школы обосновали объективные законы развития сферы материальной экономики, с позиций теории и практики охарактеризовали разные этапы ее прогресса, разработали основы, как макроэкономики и микроэкономики. Синтез разных названных здесь направлений экономической науки позволяет соединить в себе положительные элементы как теории, так и практики, правильно объяснить происхождение материальных ценностей в современной экономике, куда относится, прежде всего, органичное взаимодействие производителя и потребителя товаров. Данное положение больше всего касается агропромышленного комплекса экономики, производители и потребители которого связаны как с микроэкономикой, так и макроэкономикой.

Агропромышленный комплекс активно участвует как в сфере макроэкономики, так и микроэкономики, предъявляет особые требования к исследованию проблем, связанных с его развитием в общей системе экономики.

В стратегической цели нашего государства по повышению эффективности агропромышленного комплекса центральное место занимают проблемы всемерной его интенсификации на основе научно-технического прогресса, структурной перестройки экономики сельского хозяйства, рациональных форм управления, организации и стимулирования труда.

В настоящее время ряд новых задач встает перед АПК в связи с развитием международного разделения труда, усилением необходимости его интеграции с внешними рынками. С этим связано также углубление внутри страны агропромышленной поддержки государства и агропромышленной интеграции, расширением и углублением рыночных отношений. Все эти вопросы заслуживают пристального изучения и обобщения, объективной оценки, практической проработки.

Государственное регулирование агропромышленного комплекса (АПК) – это система законодательного, административного и экономического воздействия государства на производство, переработку и реализацию сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия [1].

Главные принципы государственной политики Республики Казахстан определены Президентом Республики Казахстан Н.А. Назарбаевым. Сильная, эффективная государственная власть, политическая стабильность в нашей стране - важнейшие условия государственного курса на эволюционное и поступательное развитие национальной экономики.

Казахстан является не только развитой индустриальной страной, но имеет значительную аграрную составляющую. Корни народа - материальные и духовные находятся в селе. Во все годы, в том числе экономически сложные, государство помогало деревне и продолжает поддерживать сельского производителя.

Агропромышленный комплекс является одной из ключевых отраслей экономики и от степени его развития всецело зависит не только уровень продовольственной безопасности страны, но и в общественно-политическая стабильность государства. Кризисная ситуация, возникшая в последнее время на мировых продовольственных рынках, и ее негативные последствия, как никогда подняли актуальность продовольственного вопроса и выдвинули его на первый план в мировой

экономической политике. Практически все страны мира пересматривают свою аграрную политику, внося в нее соответствующие коррективы. При этом основная ставка делается на усиление регулирующей и поддерживающей роли государства в вопросах наращивания объемов производства и стабилизации ситуации на внутреннем рынке продовольственных товаров.

Если остановиться на вопросе государственного управления агропромышленным комплексом (далее АПК) Республики Казахстан, то следует заметить тот немаловажный факт, что он связан с риском между государственными органами, частными землевладельцами и даже международными организациями в лице, к примеру, всемирной торговой организации. Причина кроется в том, что сельское хозяйство – это сезонная работа и отсюда несовпадение рабочего периода с периодом производства, а значит и с получением прибыли. Труд как одна из составляющих капитала не совсем адекватно оценивается в связи с несовпадением вышеназванного со временем получения готовой продукции. Медленный оборот основного капитала в АПК замедляет накопление амортизации и использование ее для восстановления основных фондов.

Прежде чем говорить о государственном управлении агропромышленным комплексом, необходимо дать ему определение – агропромышленный комплекс – совокупность отраслей экономики, включающих производство, заготовку, хранение, транспортировку, переработку и реализацию продукции сельского, рыбного хозяйства, а также пищевую промышленность, сопутствующие производства и сферы деятельности, обеспечивающие их современной техникой, технологическим оборудованием, деньгами, информационными и другими ресурсами, ветеринарно-санитарную и фитосанитарную безопасность, научное обеспечение и подготовку кадров.

По словам известного русского философа и гуманиста Н.А. Бердяева: «Общество должно быть организовано так, чтобы хлеб был для всех, и тогда именно духовный вопрос предстанет перед человеком во всей своей глубине» [1]. Трудно не согласиться с этой бесспорной истиной. Ведь в самом деле недостаток хлеба обнажает человеческие пороки, и приглушает в людях истинно ценные человеческие качества. Не секрет, что большинство войн, и связанных с ними бедствий прямо или косвенно принес человечеству "хлебный вопрос". Несомненно, и то, что нерешенность продовольственной проблемы тормозит социально-экономическое развитие общества. Решить эту проблему на современном этапе можно только благодаря успешному сотрудничеству государства и населения в сфере агропромышленного комплекса. Таким образом, становится очевидной и понятной важность выбранной темы Государственное управление агропромышленным комплексом в Республике Казахстан.

Агропромышленный комплекс является жизненно необходимой сферой экономики любой страны. Так как он обеспечивает население продуктами питания, а отрасли, производящие предметы потребления, сырьем, эта тема очень актуальна для исследования.

Фирмы агробизнеса, как многопрофильные комплексы, объединяют в себе производство, переработку и реализацию сельскохозяйственной продукции. Создание фирм агробизнеса обеспечит привлечение долгосрочных инвестиций и новых технологий в АПК РК, интеграцию финансово-коммерческих структур в аграрную сферу на рыночных основах, конкурентоспособность российской сельскохозяйственной продукции на мировом рынке.

Опыт развитых стран, система агробизнеса которых продолжительное время формировалась под влиянием государства, убедительно удостоверяет, что в условиях рыночной экономики жизнеспособность сельскохозяйственных предприятий,

эффективность аграрного производства и относительная стабильность социальной сферы в сельской местности, значительно обусловленные государственным регулированием.

Потребность и особенности государственного регулирования агропромышленным комплексом определяет ряд объективных факторов: разнообразие природно-климатических условий; страхование их деятельности; непостоянство цен и доходов в агропромышленном производстве, которое зависит от естественных факторов и конъюнктуры рынка; конкурентная среда в сельском хозяйстве и высокая степень монополизации в ресурсосберегающих перерабатывающих сферах; низкая привлекательность инвестирования аграрного производства через специфику аграрного производства; потребность экологизации сельского хозяйства; особенности формирования социальной инфраструктуры села.

Масштабы регулирования, преимущественно, зависят от уровня экономического и социального развития хозяйства, сбалансированности спроса и предложения на аграрных рынках. Государственное регулирование агробизнеса на Западе ведут за такими главными направлениями: регулирование цен и фермерских доходов; бюджетное финансирование; кредитование; налогообложение; стабилизация рынка сельскохозяйственной продукции.

Почти все западные страны во взаимоотношениях сельского хозяйства с другими областями, в вопросах экспорта и импорта сельскохозяйственного сырья и продуктов придерживаются принципа аграрного протекционизма.

Государственное регулирование развития АПК в значительной мере можно обеспечить программным регулированием.

В зависимости от поставленных задач программы разделяют на такие: межотраслевые, которые регулируют важные макроэкономические пропорции; отраслевые, ориентированные на решения проблем областей и сфер АПК; товарные, которые определяют рыночные механизмы относительно того или другого продукта; функциональные, направленные на реализацию ключевых функций государственного регулирования АПК (инвестиционный, социально-экономический, научно-технический, инновационные, природоохранные и др.); региональные, что содержат комплекс мер воздействия государства на состояние АПК отдельных областей и регионов.

Для субъектов АПК программы имеют большей частью рекомендационный характер, однако могут быть и обязательными. Прежде всего, это относится к государственным предприятиям и предприятиям-монополистам, реализации антикризисных мероприятий, выполнение экологических программ и т.п.

В конкретных программах отображенные главные рычаги государственного регулирования — законодательная деятельность, прямая государственная поддержка субсидии, дотации и др.), механизм санкций, таможенное регулирование, кредитная система, налогообложение и ценовое регулирование.

Существенным элементом государственного регулирования сельскохозяйственного производства есть изменение его производственной структуры. С этой целью повели прямое планирование объемов производства, введя контракт-систему договоров между государством и фермерами, в частности, используют два типа такой системы: подписание контрактов относительно ограничения посевов определенной культуры и вывода земли из оборота с соответствующей компенсацией; введение прямого квотирования объемов производства. Итак, фермер пользуется льготами, государственной поддержкой в фазу выполнения плана определенного объема производства, а государство имеет возможность регулировать количество земель, которые используются под посевы и многолетние насаждения.

Пути выхода АПК на мировой уровень. Стимулом для иностранных инвесторов вкладывать средства в аграрную сферу может быть, прежде всего, высший уровень прибыли на вложенный капитал, чем в западных странах, дешевая рабочая сила, практически неосвоенный рынок товаров и услуг, вкладывание средств в развитие инфраструктуры АПК, в частности, в формирование материально-технической базы, прежде всего производство минитехнологий для переработки сельскохозяйственного сырья и изготовления сельскохозяйственной продукции массового спроса.

Только достаточно высокий уровень цивилизованности предпринимательских отношений, осведомленность предпринимателей с основами ведения предпринимательской деятельности, создание юридической базы даст возможность вывести сельскохозяйственное производство страны на мировой уровень. Нужно создавать интегрированные объединения предпринимательских структур ассоциации, союзы предпринимателей агропромышленного направления, финансово-промышленные группы, инвестиционные фонды. Такие объединения обеспечат эффективное развитие сельских регионов, дадут возможность наладить и внедрить прогрессивные ресурсосберегающие технологии, поставлять продукцию на внутренние и внешние рынки, обеспечить высокий уровень оплаты работников сельскохозяйственного сектора, быть равноправными партнерами с иностранными предпринимателями и инвесторами.

Становление предпринимательства в АПК будет сопровождаться развитием предпринимательских структур в сфере обслуживания потребностей АПК, которое обеспечит занятость населения сельской местности. Для этого нужно поддерживать новые, прогрессивные формы хозяйствования в сельском хозяйстве, прежде всего фермерство, реформировать организационную структуру управления АПК, предоставить сельскохозяйственным предприятиям корпоративные права в предприятиях по переработке сельскохозяйственного сырья. Для этого предлагают модель агроперерабатывающего общества, отношения в котором регулируют объединением интересов аграрных производителей и перерабатывающей сферы АПК. Эта модель предусматривает такое проведение новой эмиссии акций для размещения их среди предприятий-поставщиков; формирование уставного фонда на равные, достаточному для выделения контрольного пакета акций сельскохозяйственным товаропроизводителям, в том числе с использованием особого механизма оплаты акций; применение трехступенчатой структуры органов управления и максимальное расширение финансово-хозяйственной самостоятельности производственных подразделов общества; объединение практики ежегодной выплаты дивидендов с предоставлением определенных льгот собственным акционерам относительно частичного перераспределения конечного результата; создание благоприятных условий для приобретения акций поставщиками сырья и др.

В заключение государственные меры воздействия на экономику АПК имеют, по обыкновению, противоречивый характер. Эти разногласия обусловлены объективно, во-первых, несоответствием конечных целей государственного регулирования внутренним закономерностям рыночного развития; во-вторых, нарушением интересов отдельных групп производителей и потребителей; в-третьих, неминуемым внутренним разногласием любого решения вследствие учета разных взглядов и интересов, отличий в понимании реальной действительности и результатов внедрения государственных мероприятий.

В общем, опыт государственного вмешательства удостоверяет, что масштабы и возможность регулирования, пропорциональные к силе государственной власти. Действенность инструментов и механизмов регулирования также зависит от способности органов управления и власти контролировать ситуацию. Переходное

состояние допускает и требует не только косвенного, а и прямого влияния на экономику, которая обусловлена скоростью, силой и сравнительно меньшими бюджетными затратами.

В государственном регулировании аграрного сектора АПК России есть определенные проблемы, нет опыта использования механизмов регулирования, которые основываются на принципах добровольности и заинтересованности. Отсутствие системности, некомплектность мероприятий и опоздания в принятии решений резко снижают эффективность регулирования. Кроме того, нужно также учесть сложность финансового состояния экономики, которая ограничивает возможности и масштабы поддержки АПК.

В условиях, которые сложились сегодня в России, с целью развития АПК и страны в целом, государство должно: поддерживать развитие фермерства; оказывать содействие в реализации продукции в границах квот и гарантированных цен, которые вводят органы государственной власти; дотировать производство отдельных видов продукции; поддерживать развитие аграрного предпринимательства; проводить антимонопольную политику; обеспечивать подготовку кадров, поддерживать развитие аграрной науки, социальной инфраструктуры.

Правительством РК предусмотрено дальнейшее расширение мер государственной поддержки агропромышленного комплекса, укрепление инфраструктуры сельских регионов, развитие несельскохозяйственных видов бизнеса на селе и стимулирование предпринимательской активности сельских жителей. В этой связи значительно повысится потребность субъектов АПК в своевременном получении информационных и консультативных услуг как в традиционной форме, так и в дистанционной посредством использования средств электронной связи.

Таким образом, систему государственного регулирования аграрной сферы в России, так же, как и регулирование агробизнеса на Западе, должны характеризовать всеохватывающее влияние на разные стороны процесса производства сельскохозяйственной продукции и высокий уровень поддержки внутренних товаропроизводителей. Цель регулирования — стимулировать производство, аграрное предпринимательство и социальную поддержку села.

Результаты и выводы научного исследования проведенного в данной научной статье в хронологическом порядке от становления АПК с начала обретения независимости по сегодняшний день свидетельствует о том, что Республика Казахстан движется поступательно и планомерно реализуя государственные программы по развитию АПК. Необходимо придерживаться заданного вектора развития, но мое личное мнение необходимо переходить к более передовым методам развития АПК заимствуя больше опыта у стран которые имеют в данном секторе экономики успехи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бенке, И.Ю. Проблемы и перспективы устойчивого антикризисного развития продовольственной безопасности в Казахстане // Аль-Пари, – 2011. – 1 (65). – С. 47-52.
2. Ходов, Л.Г. Государственное регулирование национальной экономики: учебник. – М.: Экономистъ,
3. Кайгородцев, А. Государственное регулирование АПК как фактор обеспечения продовольственной безопасности // Транзитная экономика. – 2006. – № 1. – С. 20-23.

НАРЫҚ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ФАКТОРЛАР НЕГІЗІНДЕ ТУРИЗМДІ ДАМУДЫҢ БАҒЫТТАРЫ

Конысбаева А.А.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Туристік даму – экономикалық, әлеуметтік және қаржылық көрсеткіш. Ол көптеген факторлардың негізінде қалыптасады, олардың әсері сұранысты көбейтеді немесе төмендетеді. Туризм нарығындағы жағдайдың өзгеруіне әсер ететін ең факторларды дара талдау маңызды болып табылады.

Түйінді сөздер: туризм, туризмнің дамуы, туризмді дамытушы факторлар, туризмнің дамуын модельдеу.

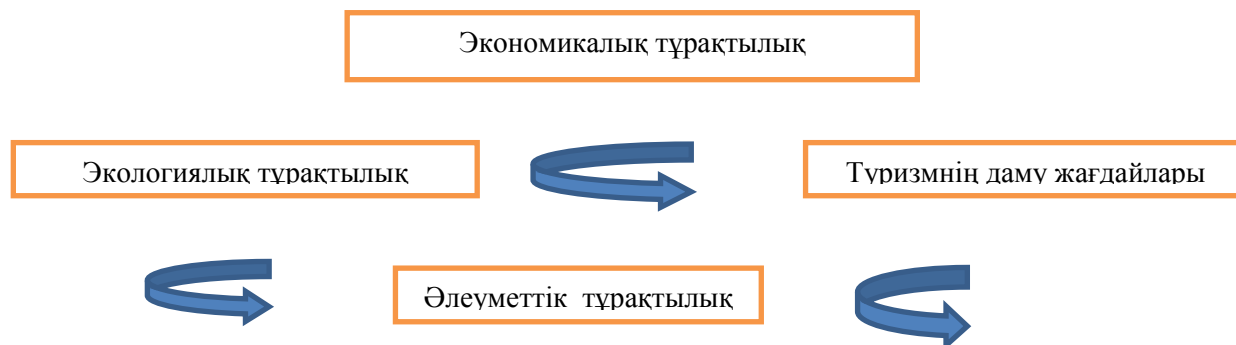
Қазіргі әлемдегі туризм барлық байланысты инфрақұрылымдардың дамуына тікелей және жанама әсер ететін әлеуметтік-экономикалық құбылыс ретінде қарастырылады. Қазіргі туризм көліктің, әлеуметтік саланың және қызмет көрсету саласының жоғары даму деңгейіне негізделген, нәтижесінде оны экономиканың жоғары табысты саласына айналдырады.

Туризмнің дамуын модельдеу үшін аймақтық туристік нарықтың қазіргі жағдайын талдау қажет:

- нарықтағы туристік ресурстардың болуын анықтау,
- ✓ туризм саласындағы мемлекеттік саясаттың күші мен бағытын,
- ✓ саланың динамикасын бағалау,
- ✓ туризмнің дамуына кедергі келтіретін факторларды анықтау.

Факторлар жалпыланған және шартты сипатта болады, белгілі бір аймақта туризмді дамытуды жоспарлау кезінде факторларды таңдауды неғұрлым егжей-тегжейлі зерделеуді қажет етеді.

«Блок-факторлар» жүйесінде туристік индустрия жұмысының сапалық заңдылықтарын бағалау үшін сапалы модельдеу әдістері қолданылады. Сапалы модельдеу көптеген әсер етуші факторлардың өзгеруіне байланысты күрделі жүйеде негізгі айнымалылардың даму бағытын анықтауға мүмкіндік береді. Сапа модельдерінің бастапқы деректері модельдің ауыспалы құрамы арасындағы сапалы өзара тәуелділік болып табылады, статистикалық мәліметтердің болуы талап етілмейді. Гипотезаларды тексеру, зерттеу аймағын жүйелеу және дамудың негізгі факторларын іздеу үшін сапа модельдерді қолдануға болады.

Сурет 1 - Туризмді дамытудың жалпы факторлары

Туризмнің тұрақты дамуының индикаторы ретінде кез-келген сипаттаманы аймақтағы блоктың дамуының сәтті көрінісі ретінде қолдануға болады (мысалы, жанама әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштер). Сызбада туризмнің тұрақты даму көрсеткіштері мен блоктарының жиынтығының шартты сызбасы келтірілген:

Сурет 2 - Блок-факторлар негізінде туризмді дамыту

«Блок-факторлар» жүйесінде туристік индустрия жұмысының сапа заңдылықтарын бағалау үшін сапа индикаторлық модельдеу әдістері қолданылады. Туристік қызметтерді ұсыну шеңберіндегі өзара әрекеттесудің 3 теориялық моделі қарастырылады:

1. Субъектілердің біреуінің әсерімен сипатталатын бір бағытты модель туризм индустриясы (тұтынушыларға қызмет көрсету, мемлекеттік орган, туризм субъектісінің өз мүдделерін қанағаттандыру);

2. Үш жақты мүдделермен келісілмеген кезде бір-бірінің мүдделерін ескере отырып, ортақ мақсатқа жету үшін екі фактордың өзара әрекеттесуімен сипатталатын екі бағытты асимметриялық модель;

3. Өзара әрекеттесумен сипатталатын екі жақты бағытталған симметриялы модель бұл туристік индустрия субъектілері бір-бірінің мүдделерін ескере отырып, ортақ мақсаттарға жету процесі.

Бұл модельдің кілті мемлекеттік туризм бағытын екіге бөлу болып табылады. Бір сала жаһандық басқару мәселелерімен айналысады: реттеуші саланың құқықтық негіздері, статистикалық ақпаратты өңдеу, қызметті үйлестіру өңірлер, мемлекетаралық деңгейдегі халықаралық ынтымақтастық. Екінші - Маркетинг. Оның құзыретіне шетелде елдің имиджін құру үшін қажет нәрсенің бәрі кіреді. Шетелдік көрмелерге қатысу, шетелдегі туристік кеңселерді басқару. Іске асыру үшін серіктестік моделі белгілі бір шарттарды талап етеді: салаға ірі қаржылық инвестициялар туризм, туризм инфрақұрылымына инвестициялар.

Бұл жағдайда макроэкономикалық реттеудің әкімшілік тетіктері басым болады, атап айтқанда заңдар, туризмнің бағдарламалары, лицензиялау, сертификаттау және басқа да құқықтық реттеудің тетіктері туристік бизнес.

Маңызды рөл экономикалық құралдарға да беріледі:

- ✓ жеңілдетілген салық салу,
- ✓ мемлекеттік қарыздар және басқалар.

Туризм саласының дамуына әсер етуші бірнеше факторларды бөліп қарастыруға болады:

Саяси факторлар. Мемлекеттегі тұрақты саяси жағдай- туризмнің дамуының алғышарттарының ең бастысы, туризмнің дамуына мемлекеттің басқа мемлекеттермен орнатқан байланыстары мен қатынастарыда әсер етеді.

Экономикалық фактор. Елдердегі өмірдің жоғары деңгейі, сол ел азаматтарына туристік саяхаттарға көп қаржы бөлуге мүмкіндік. Туризмге сыртқы экономикалық іс-шаралар, әлем экономикасындағы интеграциялық және жаһандану үрдістері қатты әсер етеді. Осындай үрдістер аймақтың іскерлік белсенділігіне әкеледі, соған сәйкес бизнес туризмнің дамуына әкеледі.

Әлеуметтік-демократиялық фактор. Туризмнің дамуына халық санының өсуі әсерін тигізеді.

Мәдени фактор. Бұл факторға адамдардың басқа елдің мәдениеті тарихы, өмірін зерттеу кезінде пайда болатын мәдени, білім, эстетикалық қажеттіліктері.

Ғылыми-техникалық прогресс. Қазір ғылыми-техникалық прогрестің арқасында жоғарғы екпінмен алыс арақашықтықты аз уақытта жүріп өту; қызмет көрсету деңгейінің жоғарылауы. Транспорттарда туристтердің жайлылығы үшін жағдайлар жасалу.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Денгаев А. М. Формирование инновационной социально-ориентированной модели развития туристской отрасли // Молодой ученый. — 2015. — №8. — С. 503-506. — URL <https://moluch.ru/archive/88/17365/> (дата обращения: 04.04.2020).

2. Киселева И.А., Трамова А.М. Моделирование инвестиционной привлекательности туристической отрасли региональной экономики / Аудит и финансовый анализ. 2010. № 5. С. 241-246.

3. Борисова Ю.Н., Гаранин И.И., Забаев Ю.В., Сеселкин А.И. Маркетинг в туризме, Москва, 1996, 67 с.

4. Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызметті дамыту: Монография. — Қарағанды: М 83, Қазақтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, - 2010. - 120 бет.

ӘОЖ 33.330.34

ҚАЗІРГІ ТУРИЗМНІҢ ДАМУ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ТУРИСТІК АҒЫНДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ

Конысбаева А.А.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Әлемдік туризм индустриясының жағдайы, соңғы жылдардағы объективті қиындықтарға қарамастан, жалпы алғанда сұранысы жоғары салалардың бірі болып табылады және сала әлемдік экономиканың ең ірі, жоғары кірісті және тез дамып келе жатқан секторының бірі ретінде.

Түйінді сөздер: туризм, туризмді дамыту, туристік ағындар, туризм әлеуеті, туристік индустрия.

Туризм - бұл экономиканың дамуына әсер ететін, әлеуметтік міндетті шешуге ықпал ететін салалардың бірі. Әлемдік туризм индустриясының ЖІӨ-ге қосқан үлесі 9% құрайды, әрбір 11-ші жұмыс туризм саласында [1].

Туризм – реформалық үрдістерге тез әрекет ететін, экономиканың тез түрленуші саласы және ол туристік қызмет нарығының қалыптасуын болжайды, мемлекетте балама жеке туристік кәсіпкерліктің пайда болуына ықпал етеді. Осыған орай, туристік нарықтың монополизациялану үрдісі белең алды, себебі, өндірістердің шоғыры туристік бизнестің дамуына әсер ететін ірі компанияларды құруға мүмкіндік берді. Жаңа мыңжылдық халықаралық туризмнің өсуімен ғана емес, сонымен қатар осы саланың дамуындағы жаңа бағыттардың пайда болуымен де белгіленді. Әлемде экспорттық кіріс, әлеуметтік-экономикалық прогрестің негізгі қозғаушы күші ретіндегі туризм жұмыс орындары мен кәсіпорындары ашылып, инфрақұрылымдардың дамуына серпін беруде, көптеген бағыттар бойынша саяхат сапарлары ашылуда.

Қарқынды дамушы және ірі экономикалық сектордың біріне айналған туризм соңғы онжылдықта өрісі кеңейіп, өзіндік даму жолына түсті. Статистикалық көрсеткіштер туризмнің тұрақты даму қарқынын көрсетеді. 1950 жылы туристердің жалпы саны 25 миллион, ал туризмнен түсетін табыс 2,1 миллиард долларды құрады, 1987 жылы ДСҰ мәліметтері бойынша бұл көрсеткіштер сәйкесінше 363 миллион және 150 миллиардты құрады, 2000 жылы саяхатшылардың саны 698 миллионға жетті, туризмнен түсетін табыс - 476 миллиард доллардан асты. 2002 жылы туристердің саны 702 миллионды құрады, халықаралық туризмнен түсетін валюталық түсім 474 миллиард АҚШ долларына жетті, 2007 жылы туристер саны 898 миллион адамды құрады. Дүниежүзілік экономикада туризм әлемдік жалпы ішкі өнімнің 6%, әлемдік инвестициялардың 7%, тұтынушылық шығындардың 11% құрайды. Туристік ағымдардың ұлғаюы және соған байланысты әлеуметтік-экономикалық, қаржылық және басқа салалардағы өзгерістер экономикалық өсудің және халықаралық қатынастардың үдемелі дамуының маңызды факторына айналды. Қазіргі уақытта туризм саласы қарқынды дамып келеді. Бұл Еуропада әлеуметтік туризмді дамытудың негіздемесі болып табылады, онда саяхаттайтын адамдардың пайызы шамамен 60% құрайды [2].

Қазіргі туризм мақсаты туристік қызметтерді халықтың барлық топтарына арналуы міндеті екендігін негіздейді - адамдардың денсаулығын қалпына келтіруге, өмірдің жаңа қырларын көруге және жаңа мақсаттар табуға мүмкіндік беретін әлеуметтік туризмнің негізін қарастыру аса қажет.

Туристік ағындар жер шарының бірнеше аймақтарында шоғырланған және олардың қозғалысы негізінен аймақаралық сипатта болады. Қазіргі уақытта туристік ағындарда келесі арақатынастар байқалады: топтық туристер шетелге шығатын адамдардың жалпы санының 25-35% құрайды; жеке туристер, 65-75%, негізінен жақын елдерге саяхаттайды.

Қазақстанда ешкімді бей-жай қалдырмайтын ерекше табиғи нысандар жеткілікті, ал Ұлы Жібек жолының тарихи мұрасы ежелгі дәуірді сүйетіндердің қажеттіліктерін қанағаттандыра алады. Туризм, Қазақстан индустриясының басым бағыттарының бірі ретінде, еліміздің халқының барлық топтары үшін қол жетімді болуы керек. Туристік нысандар мен курорттарды таңдау орта арзан бағадағы «қалыпты турларға» бағытталған, қоғамның әлеуметтік жағдайына сай өте жақсы демалуға, сервистік қызмет пен төмен табыстылық әліде мүмкіндік бермейді.

Қазіргі заманғы туристік индустрия Қазақстан Республикасының бірегей туристік-рекреациялық әлеуетіне негізделеді, алайда туризм индустриясының дамуы әр аймаққа тән бірқатар мәселелерді көрсетеді:

✓ жоғары сапалы қонақ үйлер мен ойын-сауық инфрақұрылымының жоқтығы,

- ✓ қызмет көрсету деңгейінің төмендігі,
- ✓ туристік нысандардың көлік жолдарына қол жетімсіздігі,
- ✓ экологиялық жағдайдың нашарлығы және су объектілері мен табиғи аумақтардың жағалау аймақтарының қоқыстануы,
- ✓ білікті мамандардың тапшылығы,
- ✓ ұйымдастырылған маркетинг сапасын үнемі жетілдірудің қажеттігі,
- ✓ қолайсыз, өзгергіш бизнес-орта,
- ✓ салаға жеке инвестицияларды тарту үшін нормативтік-құқықтық базаның жетіспеуі.

Мұның салдары туристік өнімнің ел ішінде нашар жылжуы, негізінен шетелдік резиденттердің, достары мен туыстарының іс сапарлары мен кәсіби іссапарлары арқылы келетін туризмнің әлсіз дамуы болды. Осы мәселелерді шешу үшін мемлекет мемлекеттік-жеке меншік серіктестік тетіктерін қолданады, туризм саласындағы жеке инвестициялық жобаларды қолдау және индустриялық бағдарламаларды қабылдау, іске асыру, ірі халықаралық спорттық және мәдени іс-шараларды ұйымдастыру арқылы туризмді дамытудың белсенді саясатын жүргізеді. Салалық бағдарламаларды сәтті жүзеге асыру туристер ағынын арттырады [3].

Халықаралық және ұлттық масштабтағы адамдардың ұтқырлығы, жұмыспен қамту мәселелерін шешуге айтарлықтай үлес қосады және мемлекет тарапынан да, туризм индустриясының түрлі кәсіпорындарынан да айтарлықтай кіріс әкеледі. Ұйымдастырылған және жақсы дамыған туризм индустриясы елге ақша ағымының артуына және салықтар арқылы мемлекет қазынасының кірісіне ықпал етеді. Сонымен қатар, туризмнің кез-келген түрі тек коммерциялық бастама ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік компонент болып табылады және басты объект - бұл адам және оның демалу мен саяхатқа деген қажеттіліктерін қанағаттандыру, күші мен денсаулығын сақтау және қалпына келтіру, демалу. Туризмнің танымдық және білім беру функциялары үлкен рөл атқарады. Туризмнің әлеуметтік маңыздылығын, оның жеке тұлғаның рухани және физикалық дамуындағы, өмір сүру деңгейі мен сапасын қалыптастырудағы рөлін атап өту қажет. Бүгінгі таңда туризмнің «әлеуметтік туризм» ұғымы жыл сайын маңызды бола түсуде.

Қазіргі туристік индустрия халықаралық қызметтер саудасында ең ірі жоғары табысты және қарқынды дамушы сегменттердің бірі болып табылады. Ол дүние жүзінде көптеген мемлекеттерде валюта ағымының негізгі көзі [4].

Туризмнің дамуы - болашақта ұзақ мерзімді және экономикалық тиімді перспектива, өйткені туризм шетелдік валюта ағымын қамтамасыз етеді және мемлекеттің төлемқабілеттілік балансы мен жиынтық экспортқа жағымды әсерін тигізетіндігімен анықталады. Туризм индустриясы көптеген шағын және орта кәсіпорындармен сипатталады. Олардың қазіргі кезде қажетті зерттеу құралдары, «ноу-хау» немесе тәжірибелі дамыған бизнес үлгілері. Олар жарнама жүргізуді, өткізуді және нарықты зерттеу мен өнімді жетілдіру әрекеттерін зерттейді. Бұл қызмет көрсетудің көптеген салаларында қолданылады. Бәсекенің күшеюі және клиенттердің талаптарының көбеюі туристік ұйымдардың көпшілігі үшін маркетингті қолдануына алып келеді, яғни бәсекелік күресте жетістікті қамтамасыз ету және сыртқы орта өзгерістеріне бейімделуі үшін стратегиялық маркетингтік жоспар құрады

ӘДЕБИЕТТЕР

1. UNWTO Tourism Highlights, - 2014,
2. Hall D. Brown F. Towards a welfare focus for tourism research// Progress in Tourism and Hospitality Research. -1996.- № 2.,

3. Туризм дамуына әсер етуші факторлар, <https://malimetter.kz/turizm-damuyna-aser-etushi-faktorlar>,
4. <https://articlekz.com/kk/article>.

ӘОЖ 33.330.354

ҰЙЫМДАСТЫРУ МАҚСАТЫНА БАЙЛАНЫСТЫ ТУРИЗМДЕГІ ҮЛГІЛЕУ ӘДІСТЕМЕЛЕРІ

Конысбаева А.А.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Қатаң бәсекелестік жағдайында, әр кәсіпорын өзінің қызмет ету түріне және көлеміне қарамастан, сәтті жұмыс істеу және нарықтық сұранысты қанағаттандыру үшін белгілі бір талдау құралдарын қолданады, яғни зерттеу бағытына сай нарықты жан жақты зерттеу үлгісін таңдайды.

Түйінді сөздер: туризмді ұйымдастыру, туризм саласы, туризмді үлгілеу, туризмнің дамуын үлгілеу, туризмнің даму көрсеткіштерін үлгілеу.

Туризмді дұрыс ұйымдастырудың мақсаты - сатып алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру және осының негізінде оның өсуі мен мол пайда табу мақсатына жетуін көздейді. Тұрақты туризмнің дамуын модельдеу үшін аймақтық туристік нарықтың қазіргі жағдайын талдау қажет: нарықтағы туристік ресурстардың болуын анықтау, туризм саласындағы мемлекеттік саясаттың күші мен бағытын, сонымен қатар саланың динамикасын бағалау, туризмнің дамуына кедергі келтіретін факторларды анықтау. Поляк ғалымы Лесек Бутовскийдің тұрақты туризм модельдері - тұрақты туризм дамуының мәнін барынша толық, түсінікті және қарапайым түрде ұсыну. Модельдің бастапқы болжамдары:

✓ Туристік бағыт аумағында бенефициарлардың екі тобы өзара әрекеттеседі, олардың қажеттіліктерін (жеңілдіктерін) қанағаттандыру үшін тепе-теңдікті сақтау қажет: туристік қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін демалыс аймағына келген туристер, демалу аумағында тұратын немесе туристік салаға қатысатын, туристік ағыннан пайда көретін адамдар.

✓ Туристік қызметтен туристер мен жергілікті тұрғындар алатын артықшылықтардың артуы табиғи және әлеуметтік-мәдени ресурстардың тозу деңгейінің жоғарылауына әкеледі. Бұл тұрғыдан экологиялық деградацияны территорияда туризмді дамытудың сөзсіз бағасы ретінде қарастыруға болады.

Бегеулова моделі 2010 жылы Бегеулова М.М. аймақтық туризм экономикасының динамикалық тепе-теңдік моделін ұсынды [1].

Модельдің мұндай жорамалы қысқа мерзімді перспективаларды талдау кезінде ғана мүмкін болады, өйткені ұзақ мерзімді перспективада деградацияның рұқсат етілген деңгейінен асқаннан кейін қатысушыларға пайда алу мүмкін болмайтыны анықталады. Модельде туристердің пайдасы мен жергілікті тұрғындардың пайдасы арасында кері байланыс болуы мүмкін деп болжанады, тұрақты туризм моделінде бұл «тепе-теңдік аймағын» табу қажеттілігіне әкеледі.

Ұлттық туристік нарықта ұлттық J - аймақтық туристік нарықтар бар деп болжанады, әр аймақтық туристік нарық өз кезегінде көптеген I - туристік бағыттарды қамтиды. Ұлттық туристік нарық рекреациялық қызметтердің көптеген пакеттерінен

тұрады, оларды $ij \in I \times J$ көрсеткіштерімен белгілеуге болады. Рекреациялық (туристік) қызметтер пакетінде келесі қызметтер жиынтығы бар [2]:

- Туристерді орыналастыру. Әрбір бағыт туристік орналастыру секторына капиталды инвестициялайды, инвестициялар белгілі бір орындарды ұсынады 31 орын T_{ij} . Инвестицияның өсуімен туристік қызметтердің сапасы артады, оны K_{ij}/T_{ij} деп өлшеуге болады.

- Локальды емес қоғамдық игіліктер, тауарлар (денсаулық сақтау, инфрақұрылым және т.б.). Жергілікті емес қоғамдық тауарлардың көлемі - GA_j . Жеке тұтынушы үшін көлем (қол жетімділік) - GA_j / T_j .

- Локальді қоғамдық тауарлар. Жергілікті халыққа ұсынылатын тауарлар көлемі - GB_{ij} . Жеке тұтынушы үшін көлем (қол жетімділік) - GB_{ij} / T_{ij} .

- Аумақтың экологиялық сапасымен қамтамасыз етілетін қызметтер. Қоршаған орта сапасы N_j деп сипатталады. Болжамдарға сүйене отырып, туристік қызметтер пакетінің P_{ij} (туристік бағыттағы i аймақтық туристік нарықта j) бағасы келесі функция ретінде ұсынылуы мүмкін:

$$P_{ij} = P \left(\frac{K_{ij}}{T_{ij}}, \frac{GA_j}{T_j}, \frac{GB_{ij}}{T_{ij}}, N_j \right) \quad (1)$$

Функция негізінде М.М. Бегеулова туристік бағыттардың толық кірісінің формуласын алады, қоршаған ортаға туристік салықты қоғамның материалдық әлауқатын арттыру құралы ретінде қолдануды ұсынады. М.М. Бегеулованың жұмысы аясында ең маңыздысы - N параметрі, бұл қоршаған орта сапасы. Модельде қоршаған орта сапасы N туристер ағынына теріс әсер ететін жаңартылатын ресурс ретінде түсіндіріледі. t уақыт кезеңіндегі қоршаған орта сапасының N өзгеруі келесі теңдеудің негізінде есептеледі

$$dN/dt = \sigma(N^* - N) - zT \quad (2)$$

Мұндағы N^* - қоршаған орта сапасының ең жоғары деңгейі, σ - қоршаған орта сапасының қалпына келу жылдамдығы, z - бір орынның қоршаған орта сапасына әсер ету күшін сипаттайтын коэффициент.

Сапалық модельдеудің бастапқы деректері модельдің ауыспалы құрамы арасындағы сапалы өзара тәуелділік болып табылады, статистикалық мәліметтердің болуы талап етілмейді.

Заманауи электрондық бизнес моделі келесі бағыттарды қарастырады:

- 1) компания ішіндегі бизнес-процестерді автоматтандыру. Интранет жүйесін құру - компанияның ішкі ақпараттық жүйесі - және осы жүйеде жұмыс технологияларын қолдану. Бұл жабдыққа (кеңсе қызметкерлерінің немесе корпорация қызметкерлерінің дербес компьютерлерін қосатын желі) және компьютерлерге орнатылған бағдарламалық жасақтаманың арқасында қол жеткізіледі;

- 2) серіктестікті сыртқы серіктестермен (жеткізушілер, тұтынушылар) байланыстыратын бизнес-процестерді автоматтандыру. Кәсіпорынның сыртқы ақпараттық жүйесін - экстранет жүйесін құру және осы жүйеде жұмыс технологияларын қолдану. Бұл жабдыққа (Интернет, кеңсе желісін немесе корпорация желісін серіктестер желісіне немесе тұтынушы компьютерлеріне қосатын) және компьютерде орнатылған бағдарламаның арқасында қол жеткізіледі;

- 3) корпорацияның барлық ішкі қызметтерін біріктіретін және электронды деректермен алмасу, ақша аударымдары, электрондық коммерция әдістері арқасында

сыртқы сұраныстарға жауап беретін интранет және экстранет жүйелерін бір бизнес ортада біріктіру.

Туризмнің дамуына әсер ететін негізгі факторлар екі топқа бөлінеді:

✓ статикалық, уақыт бойынша тұрақты мәні бар. Бұл топқа ең алдымен табиғи және мәдени-тарихи ресурстардың саны мен сапасында көрсетілген аумақтың рекреациялық және ресурстық әлеуеті кіреді;

✓ динамикалық - саяси, әлеуметтік-демографиялық, қаржылық-экономикалық, материалдық-техникалық.

Нарықты болжау және ұйымдастыру үшін үлгі құру туризмнің көлеміне әсер ететін ауыспалылармен бағаланады. Модельде айнымалы ретінде келесі шамалар алынады:

1. Жан басына шаққандағы табыс.

2. Жеткізу шығындары, шығатын елдің валютасымен көрсетілген шығындар (тасымалдау шығындары әуе билеті тарифтерін немесе көлігін пайдалану кезінде жанармай құны) және тағайындалған жерге кеткен шығындар (баға) резиденттік және т.б.) және қабылдаушы елдің валютасымен көрсетіледі.

3. Айырбастау бағамы, бағалық индикаторлар.

4. Ауыстырылатын өнімдердің құны. Потенциалды туристер, әдетте, туристік орталықта демалысты жоспарлау кезінде оны үйдің шығындарымен және басқа жерлерде өткізілген алдыңғы демалыстардағы шығындармен салыстырады.

5. Болып жатқан жағдайлар, ауыспалы құрамдас бөлігі ретінде туризмге сұраныстың эконометрикалық моделіне қосылуы мүмкін.

6. Тренд деп аталатын параметрде зерттеу уақытында туристік орталықтың танымалдылығының өзгеруі суреттелуі мүмкін.

7. Туристік өнімді жылжыту белсенділігінің көрсеткіші оны шетелде жылжыту шығындарын көрсетеді.

8. Белгілі бір елді мекенге деген сұраныстың үнемі өсімі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Моделирование динамического равновесия региональной экономики, специализирующейся на предоставлении туристских услуг, Текст научной статьи «Экономика и бизнес», <https://cyberleninka.ru/article/n/modelirovanie>

2. https://eduhm.ru/publ/ehkonomika/turistik_k_siporyn

3. <https://business.gov.kz/>

ӘОЖ 37.379.85

ТУРИСТІК ФИРМАДАҒЫ ЖАРНАМА

Низаматдинова Ж.С.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Жарнама сауда көлемін ұлғайтады. Туристік қызмет ету масштабты өтім фирмалардың кірісінің өсуін, персоналдық еңбек ақысын төлеуін, болашақта тұрақтылық және сенімділікті қамтамасыз етеді. Туристік жарнамалардың түрлері. Маркетингтің жетілуінің себебінен жарнамалық қайраткерлік неғұрлым күрделі, көп деңгейлі және көп құрылысты болады.

Түйінді сөздер: жарнама, туристік фирма, тауар, аудитория.

Туристiк фирмаларда маркетингiлiк стратегиялық орындалуда жарнама үлкен роль атқарады. Ол қоғамға әлеуметтiк – мәдени және психологиялық түрде әсер етедi. Өркениеттi жарнама - бұл қоғамдық сананы манипуляциялау емес, адамдардың ұсыныстарының жетiлуiне актуалды қалыптастыру бағыты. Жарнама тұтынушыға жаңа бiлiм, тәжiрибе бередi және сатып алу қанағаттанушылығын өсiредi. Жарнаманың көмегiмен туристiк кәсiпорындар өткiзудiң жаңа нарығын игередi. Бәсекелес күрестiң амалы болып, жарнама бұл күрестi ұдайтып, туристiк қызмет етудiң сапасының жоғарышауына себеп болады. Бiрақ та әлемдiк және отандық тәжiрбиеде маркетингтiк байланысты iске асыруды қиындататын жарнама түрлерiнiң бiрлiк классификация жоқ.

Объектiге жарнаманың тәуелдiлiгiн негiзгi екi жарнама түрiнен айтуға болады: тауарлық және беделдi. Тауарлық жарнаманың негiзгi мақсаты - туристiк азық-түлiкке сұранысты қалыптастыру және ынталандыру. Осындай жарнама потенциалды клиенттердi өнiмнiң сапасына қызықтырады және оны сатуға ақпараттар жасайды. Абыройлы немесе беделдi - жарнама өзiмен бiрге жарнаманың құндылығын бәсекелестерiнен фирманың тиiмдi екенiн көрсетедi. Оның мақсаты-ең бiрiншiден белсендi және әлеуметтi клиенттерге тартымды беделмен туристiк жеке шаруашылықтардың сенiмiн және оларға ұсынылатын ұсыныстарды құру. Беделдi жарнамаларды жолдау уағыздар бойынша үйлесуi керек. Жолдау бойынша туристiк фирмалардың жарнама мүмкiндiгi мен жарнамалау талаптарын айырады. Жарнамалау мүмкiндiгi туристiк шарттардың жеткiзiлген аймақтарында жеке шаруашылық мүмкiндiктерiн толығымен ақпараттандыруға негiзделген. Оның мекен-жайы заңгерлiк сол сияқты жеке тұлға болуы мүмкiн. Заңгерлiк тұлға өзiнiң қызметтестерiнiң қызметтiк және демеушi сапарлары бойынша демалыс ұйымдарының фирма шарттарымен алдын-ала танысуы мүмкiн. Жеке тұлға негiзгi алынған ақпараттар бойынша туризм түрлерiн, бағытты, жолдаманы және қаржы мүмкiндiгiне байланысты сапардың ұзақтылығын таңдайды. Жарнама мүмкiндiгi тек қана ақпараттап қана қоймай, сонымен қатар клиенттердi жоғарғы сапалы қызмет көрсету кепiлдiгiне, сапардың сенiмдi және қауiпсiз екендiгiне көздерiн жеткiзу. Талап ету жарнамасы iскер серiктестерiне фирманың бар екендiгiн және оның талаптарын ақпараттандыру үшiн арналған. Осындай жарнаманың көмегiмен туристiк фирмалар, материалды техникалық ресурстарды (офистер орындары, транспорттар, жиһаздар, оргтехникалар) сатуды және iздестiрудi, қызметкерлерiнiң уақытша немесе тұрақты жұмыстарының қиындықтарын шешедi. Жарнамалық, көңiл бөлу ерекшелiктерiнiң тәуелдiлiгiн ақпараттық сендiретiн және еске түсiретiн жарнамалармен айырады. Ақпараттық жарнаманың негiзгi мақсаты фирманы, оның шарттарын, сипаттамаларын, сенiмдiлiгi туралы ақпараттарды әлеуметтiк клиенттерге жеткiзу болып табылады. Жарнаманың агрессивтi көбiрек нандыратын түрiнiң негiзгi мақсаты - әлеуметтiк клиенттердi бiртiндеп жарнамаланған азық-түлiктi қолдануды, бәсекелес өнiмдердi емес өз өнiмдерiн тұтынуды қалыптастырудан, сату тәртiптерiн кеңейтуден т.б. тұрады [1].

Жалпы аудиторияға есер ету тәсiлi бойынша рационалды және эмоционалды жарнамаларды айыру қажет. Рационалды жарнама, әлеуметтiк клиенттердiң ойына көңiл бөледi, көбiнесе ауызша түрде ақпараттарға дәлелдемелер келтiредi. Эмоциялық жарнама сезiмге, эмоцияға, еске түсiруге ассоциация арқылы көңiл бөліп әсер етедi. Оның сүйiктi заты-иллюстрация және төменгi деңгейлi дыбыс. Көптеген жарнамалық қаратулар әр түрлi комбинациялардың түрлерiн өзiмен бiрге көрсетедi. Жалпы аудиториядағы анықталған сегменттегi араласу белгiлерi келесi ажыратулардан тұрады:

- тұтынушылардың (нарық буыны) анық бiр тобына нық бағытталған сайлау жарнама.
- нақты және әлеуметтiк тұтынушылардың кең ортасына бағытталған бұқаралық жарнама. Жарнаманың территорияға таралу қабiлеттiлiгiне бөлінедi:

• жергілікті жарнама (жеке қоныстанған пункттар территорияларына дейінгі нақты сату орнының - масштаб);

- аймақтық - елдердің анықталған бөлігін қамтиды;
- жалпы ұлттық - барлық мемлекеттер масштабында іске асады;
- халықаралық.

Жарнама қаржының әртүрлі бастауларын жасауы мүмкін. Берілген белгілерге сәйкес жарнама келесі түрде ажыратылады: жеке туристік кәсіпорындар атынан (кіші фирмалық) және біріккен (корпоративтік). Горизанталды біріккен жарнама, бір туристік өнім төңірегінде тәуелсіз туристік кәсіпорындардың жарнамалық күштерінің бірігулерін қарастырады. Вертикалды біріккен жарнама туристік ұсыныстарды (қонақ үйлер, мейрамханалар, транспорттық ұйымдар) өндірушілер және туристік күшейтулерді біріктіруді жорамалдайды. Біріккен жарнаманың кіші – кіші фирмалардың алдында бірқатар артықшылықтары бар:

- жарнамалық бюджетті ұлғайту;
- жарнамалық ақпараттарды кеңінен спектор жабдықтарында таратуды қолдану;
- бүтіндей аудиторияларды бұқаралық қамтуды қамтамасыз ету.

Тарату жабдықтарынан тәуелділігін келесілер айырады:

- қыспақтағы жарнама;
- баспалы жарнама;
- аудиовизуальды жарнама;
- радио және тележарнама;
- жарнамалық сувенирлер;
- тура почталық жарнама;
- сыртқы жарнама;
- кермелер және жәрмеңкелер;
- компьютерленедірілген жарнама.

Жарнамаларды тарату жабдықтарын таңдауда және бірқатар факторлардың ықпалын осы шешім кезінде көрсететін негізгілері болып табылатындар:

- жарнамалар мақсаты;
- өнімді жарнамалайтын специфика;
- жарнаманың күштік әсері және қалау бойынша кеңінен қамту;
- бүтіндей аудиториялардың сипаттамасына жарнаманың тарату жабдықтарын сәйкестендіру;
- бүтіндей аудиторияның сырттай нақты жабдыққа сену деңгейі;
- бәсекелестердің жарнамалық қайраткерлігі;
- қатысты жабдықтардың бар болуы;
- ақпараттарды таратудың анықталған жабдықтарымен қолдану мүмкіндігі;
- жарнамаларды таратудың жеке жабдықтарының кемшілігі және артықшылығы, ерекшелігі [2].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Мазбаев О.Б. Жарнама. Оқу құралы. – Алматы: «Эверо», 2018. -84 бет.
2. Дурович А.П. Маркетинг в туризме: учеб. пос. – Минск: Новое знание, 2001.- 496с

ТУРИЗМ И ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ

Низаматдинова Ж.С.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. Туризм является важной составляющей хозяйственной деятельности в охраняемых территориях, формируя, в числе прочего, финансовые средства для их природоохранной деятельности, стимулируя региональный экономический рост.

Ключевые слова: охраняемые территории, национальные парки, охрана природы, [экологический туризм](#).

В последние годы уровень и динамика развития сферы туризма и рекреации оказывают большое влияние на экономическое и социальное развитие многих стран. Туризм и рекреация развиваются на привлекательных для отдыхающих территориях, в том числе на особо охраняемых природных территориях. По мере освоения территорий возникла проблема обеспечения сохранения хотя бы части первозданной природы, а также отдельных рукотворных объектов, представляющих культурно-историческую ценность для данной страны или общества или для всего человечества. Для этого в мире практически во всех государствах выделены определенные участки суши или водных пространств, объявленные охраняемыми территориями. С развитием туризма в национальных парках связано понятие «экотуризм», в трактовке которого существует много нюансов. Наиболее точным является определение экспертов Всемирной туристской организации: «Экотуризм – это целенаправленное путешествие в природные территории с целью более глубокого понимания местной культуры и природной среды, которые не нарушают целостность экосистем, при этом делая охрану природных ресурсов выгодной для местных жителей».

Наиболее распространенной формой организации охраняемой территории является создание национальных (региональных) парков. Парки создаются по решению государства (или регионального субъекта) или по согласованию с ними, по решению международных организаций, например, ЮНЕСКО, там, где экосистемы не подверглись существенному воздействию вследствие хозяйственной деятельности человека, растительный и животный мир сохранился в первозданном виде, геоморфология и среда обитания представляют особый интерес, где имеются особо красивые ландшафты.

Уникальная природа, растительный и животный мир национальных парков находятся под охраной государства. Практически во всех национальных парках хозяйственная деятельность человека существенно ограничена, минимизированы эксплуатация природных ресурсов, добыча полезных ископаемых, заселение территорий. Одновременно разрешается в ограниченных контролируемых пределах посещение парка с научными целями, а также туристами в целях эстетического наслаждения, приобщения к культуре [2]. В категорию территорий, охраняемых Международным союзом охраны природы - МСОП (создан в 1948 г.) относятся:

- 1) строгий природный резерват;
- 2) территория дикой природы;
- 3) национальный парк;

- 4) памятник природы;
- 5) управляемый резерват дикой природы;
- 6) охраняемый ландшафт;
- 7) управляемая ресурсная территория.

Главными целями являются планирование освоения и защиты территорий животного и растительного мира, проведение научной, научно-исследовательской и культурной деятельности. В 1958 г. эта организация рекомендовала ООН вести наблюдение за проблемой создания и поддержания национальных парков, а в 1962 г. состоялась Международная конференция по национальным паркам, в работе которой приняли участие представители более 70 государств.

Значительная часть национальных парков широко используется для туризма, где туристы следуют по строго определенным маршрутам в специальных автомобилях с проводниками, организуются ночевки в выделенных кемпингах. Развитие туризма в национальных парках становится серьезным видом бизнеса. Туризм служит источником самофинансирования и инструментом охраны природы. Однако чаще всего парки и территории находятся на бюджетном финансировании данной страны или международных организаций, особенно если находятся вне зоны действия национальной юрисдикции. Для этого осуществляется регулирование и планирование туризма, а также соблюдение показателя пропускной способности территории или объекта.

В мире существует свыше 5300 охраняемых территорий и национальных парков, из них 2600 крупные, имеющие мировое значение и внесенные в реестр ООН. Наибольшая концентрация национальных парков наблюдается в Северной Америке (США, Канада), где национальные парки стали объектом туризма, а количество туристских прибытий в них постоянно растет [2]. Первый в мире национальный парк - [Йеллоустонский](#) - был создан в 1872 г. в США, а в 1885 г. был создан национальный парк Банф в Канаде, на восточных склонах Скалистых гор (26 км²). Процесс выделения национальных парков и других охраняемых территорий активизировался после Второй мировой войны, в 1950 г. насчитывалось около 50-ти национальных парков, к 1982 г. более 1000 [2]. Несмотря на то, что сегодня охраняемые природные территории Северной Америки проникли в урбанизированные районы, количество национальных парков продолжает увеличиваться. Сегодня природа Канады охраняется 41 национальным парком, национальными лесами, 46 заповедниками, более 100 территорий для перелетных птиц, национальными парками провинциального уровня и резерватами других категорий.

В последнее время растет число туристов, предпочитающих активный отдых на природе, что обуславливает расширение территорий, охваченных туристской деятельностью. В связи с этим происходит увеличение нагрузки на природные комплексы, ведущие к деградации этих комплексов. Разные природные комплексы и их элементы различаются своей потенциальной стойкостью к рекреационным нагрузкам. Поэтому выделение оптимально допустимой рекреационной нагрузки, то есть максимальной нагрузки, которую может выдержать туристская территория без ущерба для местных ресурсов, является основной задачей национальных парков. Наиболее оптимальным для развития туристской деятельности национальных парков является выделение специальных зон, строгое соблюдение принятой природоохранной системы и четкое нормирование числа посетителей. В большинстве случаев национальные парки являются единственными структурами, способными взять на себя функции планирования, управления и мониторинга туристской деятельности.

В целом экономические функции развития системы национальных парков являются созданием своеобразного рынка для реализации природных ресурсов, что

формирует финансовые средства для их природоохранной деятельности, рационализации и повышения эффективности природопользования и стимулирования регионального экономического роста [3]. Практика деятельности национальных парков показывает возрастающее значение туризма для достижения финансового самообеспечения при сохранении экологического равновесия в их пределах.

ЛИТЕРАТУРА

1. География туризма: учебник / А.Ю. Александрова, Е.В. Аигина, В.Н. Баюра др. / под ред. д.геогр.н., проф. А.Ю. Александровой. - М.: Кнорус, 2008. - 592 с.
2. [Биржаков М.Б. Введение в туризм. - М.; СПб.: Невский Фонд: Издательский дом Герда, 2007. - 576 с.](#)
3. Бишоп К., Грин М., Филипс А. Модели национальных парков. - М.: Изд-во ЦОДП, 2000. - 216 с.

ӘОЖ 37.379.85

ЖАРНАМА ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Низаматдинова Ж.С.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Жарнама – мәдениеттің сыртқы бейнесі. Әр ел өз-өзімен отыз секундтық жүздеген жарнамалық көрсету арқылы сөйлеседі, олар адамды қоршаған күнделікті заттарға мәдени призма арқылы қарауға шақырады. Жаһандану ештеңені өзгертпейді. Керісінше егер жергілікті колоритті қолданса жарнама қызықты болады. Біртұтас әлем бола отырып, әр ел өзінің мәдени өзгешелігін сақтауға ұмытылады, оны жарнамалардан көруге болады.

Түйінді сөздер: Жарнама, жарнама пакеттері, америкалық жарнама, еуропалық жарнама.

Мәдени өзгешеліктер, әр түрлі әлеуметтік-экономикалық потенциал және өмір сүру деңгейі, халықтардың менталитеті, дәстүрлері, қалыптасқан әдеттері әртүрлі ұлт пен халық өкілдерінің жарнамаға деген көзқарастары. Жарнама қайсы бір мәдениетті бейнелейтін болғандықтан, оны осы факторларды ескере отырып психологиялық дұрыс ұйымдастыру керек. Осыған байланысты мынадай түсініктер қалыптасқан; америкалық жарнама ермек үшін емес, ағылшындық - әзіл-ысқақты, немістік-міндеттеуші, француздық-таптырмайтын, жапондық-эзотериялық. Әр елдің жарнама әлемінде көптеген өзгешеліктер бар. Ол сол елдің тұрғындарының қажеттілігіне байланысты және тұтынушының мінез-құлқына байланысты [1].

Солтүстік Американың жарнамасы дүниежүзілік жарнама индустриясының жетекшісі болып табылады. Бұған жылдан жылға бірінші орынға ие болатын ұлттық жарнамалық бюджет, америкалық жарнаманың көптеген елден тұтынушы нарығына ену деңгейі, халықаралық деңгейдегі америкалық коммуникациялық торлардың жұмыстары куә. Америкалық жарнаманың сараптамасы бойынша, АҚШ жарнама мен өмірді теңестірудің айқын мысалы бола алады. Қазіргі кезде Америкада жарнамаға деген көзқарас өте бейжай. Америкада жарнама өмір сүру бейнесі бола алды. Ол америкалықтардың түйсігіне терең енген. Тарихшы Бурстиннің ойынша, жарнама көпжағынан америкалық ұлтты қалыптастырды. Америкалық жарнама өзінің

басылымдылық жағынан ең әсерлі жарнама болып табылады. АҚШ-та жарнаманы тарату әдісі әртүрлі. Дәстүрлі жарнама тасушылардан басқа да жолдар қолданылады. АҚШ-та клиенттермен әрдайым байланыс жасайтын жүйе қалыптасқан. Ке келген американдық тауар туралы ақпаратты күнделікті алып отырады: жеңілдіктер, бағасын төмендетіп сату, купондар, сыйлықтар, лотореялар. Ол тұтынушыға ақшасын үнемдеуіне және қамқорлықты сезінуге әкеледі. Америкалық өндірушілер тұтынушыны қызықтырудың жаңа әдістерін ойлап шығарып отырады: “прогресивті” жеңілдіктер жүйесі, “жарнама пакеттері”, төмен бағамен сату, лоторея ойнатулар, жақсы көретін актерлерінің рекомендациясы. Сонымен бірге дәстүрлі жарнамалық хабарлар жиі басылымдарда, теледидарда, радиода пайдаланылады. Кез келген елдің жарнамасы өзінің ерекшелігіне ие және өзінің сипаттамасы бар. Олар салыстыруда көп көрінеді. Сондықтан келесі тауар материалы жарнаманың салыстырмалы сараптауынан тұрады, оның негізінде мәдени дәстүрлер жатыр [2].

Қазіргі кездегі еуропалық жарнама. Егерде француз және американдық жарнаманы салыстырсақ, көптеген өзгешеліктерді көруге болады. Бұлар көбіне ұлттық іскер мәдениетінен көрінеді. Француз және американың бизнеске көзқарасы толық қарама-қайшылықта. Жарнамада оның бейнесін көруге болады. Атлантиканың Еуропалық жағалауында коммерциялық іс-әрекетке сенімсіз қарайды. Сатып алушылар сатушыға онша сенім артпайды. Ал ол жарнамада жанама және айқындалмаған аргументтер қолдануына тура келтіреді. Францияда жарнамалау тесттелген. Ал бұл процесс АҚШ-та өзгеше өтеді. Америкалық бизнесе еркін іс атқарудан қорықпайды. Олар қатаң прагматизмді насихаттайды жетуге басқыншылық жасайды. Осының негізінде АҚШ-та “Salesmanship” мәдениеті қалыптасты. Американдықтар үшін жарнама – сату құралы, маркетингтің кез келген құралына ұқсас. Америкалық хабардың 70 % марканы жарнамалаушы актер экраннан көрерменнің тура көзіне қарайды, камера қарап сөйлейді. Ал Францияда жарнама беруші тауарды “сақтықпен” сатады. Жарнамалау стилінің бейнелік анықтамасы осы елге тән сипаттамасы елдің іскерлік мәдениетінің қалыптасу тарихымен байланысты. Американдықтар гиперреализмді шығарушылар. АҚШ-ң мәтінді жазудың визуалды дәстүрі бар. Ол ағылшын тілінің ерекшелігіне байланысты. Тілдің ерекшелігі англо-саксон елдерінің жарнамаларында көрінеді. Назар аудару үшін бірнеше сөз жеткілікті. Сондықтан да американдықтар жарнамалық сөздерді тез жаттап алады. Француз тілі – бейнелеу, метафора және сипаттау тілі. Бұдан Францияда бұрыннан келе жатқан жарнамалық плакаттар дәстүрі сақталғанын көреміз. Плакат ашық визуалды әсер қалдырады. Ондаған жылдар бойы француз арт-директорлары және концептуалистері жарнамада жай макетист немесе суретші болған жоқ, олар негізгі ойды құраушылар болды, ол АҚШ-та–мәтінді құраушылар болды. Сондықтан да көптеген француз арт-директорлары жарнамалық агенттіліктерде жұмыстарын дизайнер болып бастайды. Француз жарнамасы соңғы уақытқа дейін Ұлыбритания және әсіресе АҚШ жарнамаларының артында қалып келді. АҚШ-та және Еуропалық одақ елдерінде жарнама ішкі өнімнің орташа 2%-ын құрайды, ең жоғарғы деңгей Солтүстік Америкада - 6%, ал Францияда 0,6%-дан жоғары емес. Бірақ та бұл француз жарнамашыларына көрсеткіштер бойынша алдыңғы позициядан көрінуіне бөгет болмайды (еуропалық және дүние жүзілік жарнамада).

Англия толығымен Америкаға қарма-қарсы болып табылады. О.Уольдтың айтуынша “Англия және Америка ортақ тілі бар екіге бөлінген ұлт”. Бұл айырмашылық екі елдің жарнамасында да айқын көрінеді. “Тұспалдау” – Ұлыбританияның іскерлік мәдениетіне тән мінез. Британдық креаторлар жарнамаберушілер мен көрермендер арасында өзара байланыс бар екенін көрсетті. Олардың ойынша хабарлау оңой қабылданады., егер де ол қарапайым болса Лондон жарнаманың меккесі болып

саналады, ол дүние хүзі креаторларына үлгі болып табылады. Ұлыбритания жарнамасының ерекшелігі жарнама заттар мен адамдарға толық бақылау жасап алуға дейін әрекет жасайды. Өткен ғасырдың ортасында қазіргі ағылшын жарнамасының дамуына бірқатар елеулі оқиғалар себеп болды. Солардың бірі – екінші дүние жүзілік соғыстың аяғында құрылған Лондондағы орталық ақпараттық бюро ол мемлекеттік жарнамалық агенттілік, жарнаманың дамуына соғыстан кейінгі кезеңде ықпал етті. Осы бюро арқылы көптеген ұлттық жарнама – насихаттаушы мемлекеттік бағдарламалар құрылды: тұрғындарды егу (вакцинация) ауыл шаруашылығының дамуы; экономика аймағында. 1950 жылға қарай жарнама экономикалық сенділіктің маңызды аймағы болды. 1955 жылы тележарнаманың бірінші каналы ашылады – Independent Television Authority. Бизнес және өндіріс жарнамасы Ұлыбритания жарнамасының қомқты бөлігін алады. Ол ғасырлар бойғы англосаксон дәстүрін енгізу болып табылады. Баспа жарнамасында талапты дизайнерлер және суретшілер көрінеді: Grey, Him, Scheliger. Бәсекелестік жарнаманың өмір сүруге құштарлығын оятады, ол жарнама өз ретінде ұлттық өндіріс алыптары арасында бәсекелестік күресті күшейтеді 60-жылдардан бастап ол беделді және кірісті іс-әрекет болды. Англияда ол сауда құралы болып қана қоймай, өнердің ерекше түрі болып табылады. Көрермендер кино және теледидардан көрсетілетін жарнамалық туындылардан ләззәт алады. Жарнаманың танымалдығының өсуіне байланысты ұлттық жарнамалық агенттіктер күшті қарқынмен дамиды және халықаралық жарнамалық кеңістікте жетікші позиция алады. Жарнамалық қойылымдарды реңі ретінде лорд сарайлары, ұлттық намыс атрибуттары: британ туы, британ арыстары. Осы уақытта PR – жұмысына байланысты шаралар дами бастады. Англияда бұл аймақта 2000-нан астам мамандар жұмыс атқарды. Жыл сайын Ұлыбританияда миллиондаған фунт жұмсалды және бұл жарнамалық бюджеттер тез қарқынмен өсті. Тұманды Альбиона тұрғындары жайлылықты, тұрақтылықты ұнатады: жұмыста, өмірге қажетті сұрақтарды шешкенде, жарнамаланған тауарды және қызмет көрсетулерді таңдағанда. Жоғары стандарт елі, лайықты деңгейде өмір сүрушілер жарнамаға нарық байланысының қажетті элементі және ұлттық экономиканың көмекші құралы түрінде қарастырады. Олар тауар сапасына көп назар аударады, сол үшін артық ақша төлеуге барады. Бұл қатынастың себебі: біріншіден ағылшындар ең жақсыға мақсат қойған және сапа үшін төлеу керек екенін түсінеді; екіншіден Ұлыбритания тұрғындары ескі көзқарасты тұтынушылар болып саналады және бұл ескі дәстүрмен тәрбиеленуден болады. Жарнамалық шығармашылықтың деңгейінің жоғарлығына байланысты олардың жарнамаға деген сенімсіздіктері аз, әр екінші британдық жарнаманы қолдайды. Британдықтар өздерінің әдеттерімен ұнамдарын жиі өзгертпейтін болғандықтан тауардың оралымындағы ақпарат қызықтырмайды, себебі өнім сапасы және пайдасы туралы ғасырлар бойы мұра болып келе жатқандығынан. Ұлыбританияда жарнаматасушылар дамуының деңгейі мейлінше биік, ол жарнамалық материалды қабылдауға көп әсер етеді. Мысалы ағылшындардың 45%-ы жақсы жасалған жарнаманы құштарлықпен көреді. Баспасөздегі жарнамаға да жақсы көзқараспен қарайды. Газеттер ақпараттың негізгі көзі болып табылады және баспа шығармаларына сенім дәрежесі көп. Ағылшындардың медиатаңдаулары сирек өзгереді [3].

Германия жарнамаға өзін ұстаудың жолдарын көрсетеді. Бұл елде жарнама нарық жүйесінің құралы болып қана көрінеді. Жарнама индустриясының құрылымы жарнамамен шұғылданатын өндірістерден, жарнама агенттіктерінен өзін-өзі басқару органдардан тұрады. Бірақ та барлығы да өз күшімен жарнамалық компания жүргізе алмайды – концепцияны құру, сату, қорытындыны бақылау. Неміс жарнамашылары жарнама арқылы тауарды сатып жіберуге ұмтылады. Олар өнімнің өміріне тікелей

екенін үнемі мойындайды. Неміс жарнамалары аргументті және фактілерге сүйенеді. Олардан романтизм мен ерекше шығармашылық шешімдерді көруге болады.

Испанияда жарнама өте әсерлі қабылданады. Испандық үшін тоңазытқыш сату ешқандай комментарийді талап етпейді – көзбен көрсе жеткілікті. Испандықтар екпінді тосын сюжеттер және жақсы есте сақталатын белгілерге түсіреді. Мысалы Zanussi фирмасының жарнамалық қойылымының сюжеті “Тоңазытқыш ыстық шөл далада қойылған. Экранда қол пайда болады да тоңазытқыштан жұмыртқаны алып, ыстық қақпаққа қояды. Жұмыртқа екі секундта пісіп шығады. Экранда Zanussi деген сөз шығады. Осылай көрермен аяқталған жарнамалық хабарлама алады. Испанияда жарнама кеінірек пайда болды. Испания дүниежүзінде шығармашылық елдің бірі, жарнама шығарушылар бюджет тапшылығына қарамастан, ескі шындықты дәлелдейді. Испан жарнамасы ұлттық темпераментті анық көрсетеді, оған табиғи қарапайымдылық, шыншылдық береді. Испан жарнамасының жетекші тақырыбы - өнер. Бюджеттің көп бөлігі ұлттық құнды заттарды, туризм уақиғаларын жарнамалауға кетеді.

Азия елдерінің жарнамалары Азия елдерінде жарнама әртүрлі даму деңгейінде. Егер Филиппин, Тайвань, Жапония әлем өлшемі болса, Вьетнам енді ғана өтпелі кезең үстінде. Азия жарнамасының ерекшелігі континентальдықта емес, ұлттық ерекшелікте, ол мәдени, тарихи, философиялық дәстүрге және принциптерге негізделген. Батыс жарнама берушілердің қиын шешілетін проблемасы. Азия елдерінің тілдік кедергісі мен мораль-этикалық әртүрлілігі. Бұл елдерде жарнаманы құрғанда олардың жергілікті тіліне және мәдени дәстүріне міндетті түрде назар қою керек. 90-жылдары дамып келе жатқан “5 Азия барысы” аталатын Оңтүстік-Шығыс Азия елдері батыс жарнама берушілердің көзіне жаңа түскен нарық болды. Олардың соңынан бұл елдерге ірі халықаралық жарнамалық топтардың торлары ұмтылды, олар ұлттық жарнам нарығының дамуына осы елдерде ықпалдарын жасады. Мысалы Тай елінің жарнамасы Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінің жарнама фондында айқын ерекшеленеді. Бангкокта жарнамашылар өздерінің жеке стилін анықтайды, әрқашан өздерінің мәдениетіне қайтып орала отырады. Мұны Тайланд осы аймақтағы басқа мемлекеттің қарамағында болмаған жалғыз ел болмағандығымен түсіндіруге болады. Жапондықтар технологиялық процесс және дәстүрлі қоғам консерватизмін біріктіріп қарайды. Ал бұндай екіжақтылық көптеген еуропа елдеріне тән. Сыртқы сабырлығына қарамастан жапондықтарда мәдени құндылықтар қатарын толықтыру жасырынып тұрады. Жапон жарнамаларынан, мысалы француздардың аллергияға бейімділігін көруге болады. Бұны 100 жылдан астам уақытта “Seibu” және “Shiseido” жарнамаларында көрсетіп отырған. “Seibu”-ның жапондық әмбебап дүкеніне арналған плакатта су астында жүзіп жүрген сәби бейнеленген. Сурет өте сапалы. Тек қана плакаттың жоғарғы жиегінде су беті көрінеді. Ал қалған кеңістік – суда жүзіп жүрген сәбидің ашық көзінде. Фотосуреттің қалған бөлігі көк түспен боялып, “өзіңді сына” сөзімен аяқталған. Жапондықтар үшін “Өзіңді сына” тақырыбынан артық ештеңе жоқ. Жапондықтар өздерін дәстүрлі түрде бір отбасы деп қарастырады. Дәстүрлер мен тарих оларға біртұтастық сезімін тудырады.

Жапондықтар біреумен әңгімелескенде оның көзіне тіке қарауды ыңғайсыз және сыйламаушылық деп есептейтіндіктен, оларды батыстың жарнамалау әдістері қолайсыздандырады. Оның орнына жапондықтар тауар айналысында оң көзқарас тудыруға ұмтылады. Жапондықтар қысқа әңгімелесу арқылы түсіністікке келуді қолдайды. Сондықтан жапондық коммерциялық хабарландыруларда сөз аз қолданылады. Тауар қысқаша суреттеледі, тікелей мақтаудың орнына басқа ұнамды заттар айтылады. Жапондықтар әңгімелушіні сұрақ қоймай түсінуге бейімделген. Жапон қоғамында сұрақ қою ол адамға деген сенімсіздікті білдіру деп қабылданады.

Бұдан сенім мен өзара түсіністік туындайды. Осы мәдени ерекшелік жарнамада көрінеді [4].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Мазбаев О.Б. Жарнама. Оқу құралы. – Алматы: «Эверо», 2018. -84 бет.
2. Карпер Г. Эффективная реклама. Пудеводитель для малого и среднего бизнеса. Бизнес информ. 2000.
3. Котлер Ф. Маркетинг негіздері. Солтүстік-Батыс Университеті. Алматы. Жазушы, 2000.
4. Уткин Э.А., Кочеткова А.И. Рекламные дела. Учебник. М. 1997г.

УДК 338.48:908(045)

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАБОТЫ С КЛИЕНТАМИ В ТУРИЗМЕ

Жангожаева Э.Т.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау

Аннотация. В статье рассматриваются психологические аспекты работы с клиентами в туризме. Одним из важнейших факторов в работе любого туристского агентства является понимание того, чего желают клиенты. Следует понять причину, побудившую их выбрать тот или иной тур, их ожидания от поездки. Иными словами, понять весь спектр мотивов. Наибольшей популярностью пользуется теория мотиваций потребностей человека А. Маслоу.

Ключевые слова: туристская деятельность, миграция, адаптация, психологические аспекты.

В туристской деятельности контакты между людьми являются фундаментальными. Поэтому во взаимоотношениях менеджера и клиента четко проявляется психологическое поведение. Этот фактор, а также желание понять, что стоит за мотивацией совершить ту или иную поездку, выбрать то или иное направление в итоге, и привело к возникновению соответствующей прикладной психологии. Психология туризма относится к социальной психологии, точнее, к той ее части, которая изучает взаимоотношения людей во время проведения отдыха, исследует мотивации, связанные с туристскими миграциями и услугами. Можно сказать, что прикладная психология туризма изучает поведение в связи с экономическими, социальными, трудовыми и культурными аспектами туристской деятельности/1/.

Одним из важнейших факторов в работе любого туристского агентства является понимание того, чего желают клиенты. Следует понять причину, побудившую их выбрать тот или иной тур, их ожидания от поездки. Иными словами, понять весь спектр мотивов. Наибольшей популярностью пользуется теория мотиваций потребностей человека А. Маслоу. В его трудах «Мотивы и личность» и «Теория мотиваций человека» обоснована пирамида потребностей, в основании которой – наиболее фундаментальные, а на вершине – личностные. Иерархии потребностей излагаются им следующим образом. Психология туристских потребностей охватывает изучение всех психологических аспектов клиента: его поведения, мотивации, желаний, культурных и других потребностей, основанных на:

- мотивации и желаниях туриста;
- типологии туристской клиентуры.

Эгоцентрики предпочитают активные и разнообразные развлечения; приключения и острые ощущения в жизни; путешествия для удовлетворения любознательности. Наибольшую привлекательность видят в малоосвоенных туристских районах. Стараются максимально использовать авиатранспорт, требовательны к бытовым условиям, хорошему питанию. Для них не обязательна «современность» точнее, следование моде, поскольку их не интересуют раскрученные, «заезженные» курорты и достопримечательности. Они предпочитают знакомиться с новой культурой и общаться с иностранцами. При наличии в программе экскурсий не приемлют строгих графиков и требуют максимальной степени свободы и независимости.

Адаптация данной классификации на российской почве – спорный и непростой вопрос. И однозначных ответов мы не сможем дать еще долгое время, поскольку постоянно путешествующая прослойка общества, во-первых, мала, во-вторых, еще находится в состоянии формирования предпочтений.

Понятно, что без должного поведения персонала одного понимания нужд клиента мало. Поэтому работу с посетителями, как и любую другую деятельность, необходимо организовать. Одной из первоочередных задач является подбор персонала. Существует ряд нестандартных критериев подбора сотрудников, желающих работать в туристском предприятии. При прочих равных условиях шансы получить место в турфирме выше у женщин, особенно в возрасте 30 – 35 лет. То, что работодатели предпочитают женский персонал, имеет логическое объяснение: клиент – это все равно что дорогой гость, а прием гостей – женская стихия. Возрастная категория – тоже не случайная прихоть. Дело не только в том, что женщины «за тридцать» решили свои семейные проблемы. Как правило, они уже имеют достаточный жизненный опыт, чтобы действовать самостоятельно и не беспокоить шефа по любой нестандартной ситуации. К этому следует добавить чувство ответственности за порученное дело, аккуратность и исполнительность.

К внешности персонала туристской фирмы также предъявляются определенные требования: простота, аккуратность, деловой стиль. Внешность фотомодели в туристском бизнесе преимуществ не дает. Вечерний макияж и смелые решения туалетов ничего, кроме раздражения или недоумения, не вызывают, тем более, что основными посетителями турагентств являются женщины средней и старшей возрастной группы или семейные пары. Существует ряд достаточно универсальных правил, позволяющих персоналу туристской фирмы эффективно организовать прием и работу с посетителями. Психологические особенности обслуживания клиентов в офисе туристской фирмы в значительной степени основываются на психологической культуре делового разговора. Психологическая культура делового разговора - это единство знаний, отражающих закономерности психической деятельности собеседников, и умение применять эти знания в конкретных деловых ситуациях. Психологическая культура продаж туристского продукта начинается с создания благоприятного психологического климата/2/.

Чтобы расположить к себе клиента туристской фирмы, не следует стремиться к достижению только односторонних выгод. К чему устраивать гонки за слишком большой собственной выгодой? К чему это может привести? Прежде всего, к тому, что клиент Вас запишет в разряд малоинтересных партнеров для последующих переговоров. Очень важно заинтересовать клиента эксклюзивностью и уникальностью или, наоборот, широкой популярностью предлагаемого туристского продукта. Желательно начать беседу так, чтобы клиент сам высказал то, что менеджер хотел бы

от него услышать. Менеджер должен принять точку зрения клиента и попытаться прочувствовать все то, что может испытывать последний.

Пользуясь психологическими приемами, разработанными Дейлом Карнеги, менеджер может в самом начале деловой беседы быстро расположить к себе клиента и безболезненно для его самолюбия склонить к своему мнению.

В самом начале разговора специальными фразами рекомендуется начать внушать клиенту сознание его собственной значимости. Важна искренность. Не следует делать дешевые комплименты. Ведь глубочайшим стремлением, присущим человеческой природе, является желание быть значительным. Каждый человек страстно стремится быть оцененным по достоинству. Внушив клиенту собственную значимость, менеджер туристской фирмы делает первый важный шаг по созданию благоприятного психологического климата. Сознание значительности можно внушить следующими способами:

Во-первых, называть человека по имени. Д. Карнеги был убежден, что все люди любят свои имена. Имя - любимая музыка для человека. В процессе продаж туристского продукта очень важно обращаться к клиенту по имени. Делать это желательно как можно более непринужденно, давая понять, что его имя для менеджера туристской фирмы много значит.

Во-вторых, не прибегать к спору, поскольку в девяти случаях из десяти спор кончается тем, что каждый из его участников еще больше, чем прежде, убеждается в собственной правоте. Как же быть, когда клиент явно неправ? В данном случае можно прибегнуть к фразе: «Подумать только, я-то считал иначе, но, возможно, я ошибаюсь. Давайте лучше вместе проверим факты.

Благоприятный психологический климат во время продаж туристского продукта в значительной степени связан с тем, каков психологический настрой клиента, каково его душевное состояние или психологическое самочувствие. Психологи выделяют ряд аспектов, обеспечивающих любому человеку хорошее психологическое самочувствие. Знание и применение во время продаж туристского продукта этих аспектов позволит создать и поддерживать хорошее настроение клиента. В их состав можно включить умение:

- вести себя спокойно и непринужденно;
- сосредоточить все внимание на клиенте;
- улыбаться и поддерживать контакт глаз;
- подчеркивать мимикой заинтересованность в беседе;
- использовать открытые жесты;
- говорить с той же скоростью, что и клиент; » положительно отзываться о личности клиента;
- показывать собственное уважение коллег по работе;
- демонстрировать доброжелательность, удовлетворенность жизнью, гармонию с собой и окружающими/1/.

Одним из решающих факторов, влияющих на эффективность продаж туристского продукта, является способность менеджера создать о себе хорошее впечатление. Чтобы произвести хорошее впечатление, менеджеру туристской фирмы рекомендуется:

1. Избавиться от напряженности и скованности или, наоборот, фамильярности и развязности, то есть вести себя естественно. Никакой фальши, напускной занятости или серьезности!

2. Проявлять интерес к личности клиента. Это один из самых лучших способов произвести хорошее впечатление.

3. Указывать на моменты сходства с клиентом. В процессе продажи туристского продукта менеджер обязательно сумеет произвести впечатление на клиента, если будет подчеркивать те интересы и привязанности, которые их объединяют.

4. Использовать комплименты. Менеджеру туристской фирмы следует помнить, что в комплиментах может содержаться небольшое преувеличение положительных качеств клиента. За счет этого срабатывает психологический феномен внушения. Поэтому клиент будет стараться поступать и выглядеть так, как менеджер ему «поручил» в комплименте. Скорее всего, он захочет оправдать ожидания. В то же время формируется ответная симпатия, доверие, чувство надежности, желание ответить взаимностью, снимается психологическая защита и закрытость. Все это создает хорошее впечатление о менеджере туристской фирмы.

Комплименты можно делать разными способами. К примеру, можно хвалить не самого клиента, а то, что ему дорого и ценно: его должность, успехи, заслуги, предметы одежды, аксессуары и т. п.

С другой стороны, клиенту будет очень приятно, если менеджер найдет в нем нечто, что он очень ценит в людях. Например: «Я бы очень хотел иметь такого ответственного партнера, как вы». Этот комплимент является самым тонким и наиболее приятным для большинства людей. Однако его применение не всегда уместно. Во-первых, необходимо наличие близких и доверительных отношений между менеджером и клиентом. И, во-вторых, клиент должен знать, сколь важно для самого менеджера то, на что он обратил внимание.

Еще более действенным, эмоциональным и запоминающимся, но в то же время и рискованным является комплимент когда менеджер после небольшой критики клиента компенсирует ее значительной похвалой. Критика должна вызвать легкое недоумение, замешательство, «разогреть кровь» или даже готовность возразить. Но в этот момент, не дав опомниться клиенту, менеджер внезапно говорит что-то очень приятное и запоминающееся. Эффективность такого комплимента обусловлена тем, что его восприятие клиентом осуществляется тогда, когда он уже выведен из состояния эмоционального равновесия. Уязвленное критикой самолюбие всегда жаждет компенсации. И чем больше ее будет, тем лучше. Но если критика окажется сильнее похвалы, последствия для менеджера могут оказаться весьма непредсказуемыми. Клиент может просто отказаться от услуг данной турфирмы, а может и разжечь конфликт/2/.

Одним из способов ухода от конфликта является комплимент на фоне самокритики. Почему этот комплимент эффективен? Потому что не только вызывает удовлетворение потребности клиента в усовершенствовании какой-то его черты характера, способности, привычки, умения, но и в претворении в жизнь его установки на критику менеджера/8/. В процессе продажи туристского продукта основой для построения доверия у клиента является состояние раппорта. Состояние раппорта с клиентом характеризуется установлением позитивных взаимоотношений, понимания и доверия. Раппорт означает, что чувства, мысли и интересы людей находятся в гармонии, что людям хорошо вместе, и они служат опорой друг другу. Он позволяет значительно сократить дистанцию общения и открыть дверь в бессознательное клиента. Раппорт между двумя людьми - это близкие, доверительные, открытые, свободные, надежные и приятные отношения между ними.

Чтобы достичь состояния раппорта, первое, что нужно сделать, - это продемонстрировать клиенту собственную конгруэнтность. Конгруэнтность менеджера туристской фирмы заключается в том, что его слова (элемент сознания) не находятся в противоречии с телодвижениями, интонацией, мимикой и жестами (бессознательное).

Конгруэнтность менеджера - показатель его искренности. Отсутствие конгруэнтности может оказаться отрицательной информацией для клиента, который подумает, что его обманывают[1].

Достижение конгруэнтности с клиентом туристской фирмы - другое необходимое условие для возникновения раппорта. Поведение клиента в значительной степени является только следствием поведения менеджера. Больше всего люди на бессознательном уровне доверяют самим себе. Но они доверяют также и тому, кто в чем-то на них похож, и не хотят спорить с теми, кто им нравится. В ситуации раппорта поведение двух человек становится взаимно отраженным: они почти одновременно изменяют позу, моргают, поднимают руку, зевают и т.п. Все происходит так быстро, что постороннему наблюдателю это почти незаметно. Однако менеджер по продажам туристского продукта должен уметь улавливать моменты, когда раппорта нет. Так, если в ходе презентации турпродукта клиент считает, что нарушаются его ценности или ожидания, он начинает проявлять признаки беспокойства. Менеджер должен спросить себя, доверяет ли он клиенту. Если доверия нет, то следует подумать над возможными причинами его отсутствия. Может быть, клиент напоминает менеджеру какого-то неприятного человека, клиент пришел не вовремя, у самого менеджера плохое настроение и т. д. Если причину установить удалось, то, прежде чем переходить к каким-либо другим действиям, следует попытаться ее устранить, если это возможно.

Важно убедиться, доверяет ли клиент менеджеру. Для этого нужно уметь распознавать невербальные сигналы - мимику, жесты, интонацию и др. Это, в свою очередь, требует внимательности, чуткости и наблюдательности. В случае обнаружения недоверия следует проанализировать его причины и предпринять соответствующие действия. К примеру, менеджер обнаружил, что клиент, слушая информацию о предлагаемом туре, занял оборонительную позицию (сел напротив, скрестил руки, нахмурил брови, откинулся на спинку стула, опустил подбородок, положил ногу на ногу и др.). Выйти из такой ситуации можно, предложив клиенту рекламные проспекты, каталоги (это позволит высвободить руки из оборонительной позиции), можно изменить линию беседы, задать уместный вопрос с целью изменения хода мыслей клиента в нужном направлении[2].

Установить доверительные отношения менеджеру туристской фирмы поможет подстройка под тон голоса и темп речи клиента. Подстройка обычно проходит незамеченной, поскольку люди, как правило, не осознают тона голоса и темпа своей речи. Синхронизация тона или темпа голоса - лучший путь установления доверия. Тон голоса бывает высоким или низким, громким или мягким, тихим. Темп голоса бывает быстрым или медленным, с паузами и без пауз. Мы обычно следуем привычному для нас тону и темпу, но прислушавшись, можно заметить, что если мы, например, говорим тихо и медленно, громкая и быстрая манера клиента говорить будет восприниматься как нападение. Однако, подстраиваясь под голос клиента, важно не перестараться: резкая смена тона и темпа речи может показаться ему насмешкой. Имитация позы клиента основывается на технике простого отражения, на подражании. Это наиболее легкая техника, но одновременно и наиболее очевидная и распознаваемая. В случае распознавания клиент также может расценить ее как откровенное глумление (особенно, если клиент мнителен).

Более изысканными техниками и, к сожалению, пока еще редко применяемыми в туризме являются установление соответствия дыханию и ритму движения клиента. Если менеджеру заметно дыхание своего клиента, то подстроиться под него несложно. Но иногда уловить ритм дыхания трудно. В подобных случаях необходимо сосредоточиться на верхней линии плеч и попытаться различить довольно заметные движения вверх и вниз. Если удалось уловить ритм дыхания человека, можно

подстроиться под него: дышать с той же скоростью. Аналогичным образом можно достигать гармонии в ритме движений. Для этого нужно заметить какое-нибудь движение, которое клиент постоянно повторяет, и постараться сопровождать его каким-то другим своим жестом. Подстроиться под ритм движений собеседника можно, например, взятием авторучки, сменой позы или движением пальцев. Данная техника у кого-то вызовет удивление и покажется недействительной. Однако практический опыт свидетельствует, что она эффективна. Ее применение не только способствует созданию доверительной обстановки, но и существенно обогащает психологические знания и навыки менеджера туристской фирмы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бугорский, В. П. Организация туристской индустрии. Правовые основы : учеб. пособие для СПО / В. П. Бугорский. — М. : Издательство Юрайт, 2016. — 5 с.
2. Березовая, Л. Г. История туризма и гостеприимства : учебник для СПО /
3. Г. Березовая. — М. : Издательство Юрайт, 2019. — 477 с.

УДК 338.22

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ПРОИЗВОДСТВОМ ТОО «ЖУРМАНГАЗЫМУНАЙПЕТРОЛЕУМ» В УСЛОВИЯХ РЫНКА

Гусманова А.Г., Манкешева О.Т., Қойшиева А.Ә., Қойшиев А. Ә.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау

Аннотация. в условиях рыночных отношений при хозяйственной самостоятельности предприятий одним из главных требований к планированию и управлению являются обеспечение его финансовой устойчивости, текущей платежеспособности, самокупаемости, высокого уровня самофинансирования и периодическое решение таких задачи как выбор номенклатуры выпускаемой продукции, согласование показателей объема выпуска продукции с ресурсами, оптимизация затрат назначение цены, распределения прибыли, определение источников финансирования, ускорение сбыта продукции и другие.

Ключевые слова: управление, прибыль, рентабельность, потребитель, рынок, затраты.

Особенности системы управления промышленными предприятиями на современном этапе тесно связаны с изменением стратегических ориентиров в их деятельности. Основными экономическими целями предприятия в рыночных условиях являются повышение эффективности производства, максимизация прибыли, завоевание новых рынков и удовлетворение потребностей коллектива. Вместе с тем возрастает влияние фактора хозяйственного риска, появляются преимущества свободного ценообразования, возможности самостоятельного выбора поставщиков и потребителей. Одновременно с этим с государства снимается всякая ответственность за обеспечение предприятия сырьем и материалами, за сбыт его продукции, за уровень его заработной платы.

Проводимая в стране экономическая реформа предполагает коренное изменение сложившихся методов стратегического развития самих предприятий и государственного регулирования экономики. Цель экономической реформы

заключается в создании новых отношений между предприятиями, а также внутри отдельных предприятий. Сферой государственного регулирования все больше становятся макроэкономические преобразования, а общей тенденцией является децентрализация управления и смещение основных рычагов регулирования на микроуровень с переходом ко все большей экономической самостоятельности предприятий, прежде всего, на базе развития на них отношений собственности. Каждое предприятие вынуждено в основном самостоятельно выбирать путь выхода из кризиса и вхождения в рынок. Основная проблема реформирования экономики в Казахстане, как, в прочем, и в других бывших социалистических странах, состоит в том, что разработчики программы реформ не до конца предусмотрели формирование нового типа предприятий, который характерен для переходного периода. Такие предприятия не являются ни социалистическими, ни рыночными. Они скорее ориентированы на выживание и пытаются обеспечить продолжение своей деятельности в крайне нестабильных условиях.

Главная отличительная черта функционирующих сегодня предприятий состоит в том, что они действуют в постоянно меняющихся экономических условиях.

Что касается экономики переходного периода, то здесь структура отрасли постоянно меняется. Условия выживания предприятия уже не столь ясны и очевидны. Переход от системы без банкротств к системе, при которой разорение предприятий, возможно, связан с периодом некоторой неопределенности. Кроме того, ситуация становится еще более неопределенной в условиях приватизации, так как директора могут быть фактически отстранены от управления предприятиями.

Для того чтобы выжить в столь сложных условиях на базе многих предприятий были созданы холдинги, дочерние предприятия в которых начинали свою деятельность как новые предприятия, что давало им шанс выжить. Управление такими структурами очень сложная задача. Для обеспечения эффективного управления холдингом необходимо создать рациональную структуру управления. Изменение организационно правовых основ предприятий, изменение специализации и переход на выпуск новой продукции неизбежно влечет за собой изменение организационной структуры управления. Этот процесс весьма сложный и болезненный. От того, на сколько своевременно производится изменение оргструктуры, зависит и эффективность работы предприятия и его аппарата управления.

Актуальность проблемы исследования рынка связана с существующими экономическими условиями хозяйствования предприятий в Республике Казахстан и необходимостью осуществления реформирования структуры управления как на самом предприятии, так и в отрасли целом. Объектом исследования являются управленческие концепции, методика организации управления на предприятии и процесс создания функциональных моделей управления, а также функционирование предприятий на производственных объединениях в Республике Казахстан. Цель исследования: исследовать основы управления предприятием и перспективы и новые подходы для реструктуризации предприятий в современных экономических условиях хозяйствования.

Анализ функционирования многих казахстанских предприятий в период 90-х годов показывает, что характерной особенностью является непригодность их хозяйственного механизма к рыночной экономике, значительная часть продукции которых не находит спроса, вследствие этого не работает система самофинансирования предприятий и невозможно осуществить расширенное воспроизводство.

К числу многих объективных причин, поставивших предприятия в трудные условия, следует отнести разрушение системы централизованного управления, экономических связей, раздробленность предприятий

промышленности, нарушение их кооперации и плохую управляемость на уровне отраслей. Однако кроме объективных имеются многие субъективные причины низкого уровня эффективности и доходности предприятий, среди которых важное место занимает неподготовленность персонала управления предприятий к работе в сложнейших условиях рынка. Известные персоналу управления модели плановой экономики не пригодны в настоящее время, а модели управления для рыночной экономики не освоены на многих казахстанских предприятиях.

Управление технологическим процессом зависит от конкретной структуры определённого предприятия. А также от способа построения функциональной системы предприятия.

При централизованном способе все функции управления сконцентрированы в функциональных отделах управления предприятия.

В цехах и на участках оставлены только линейные руководители. Для приближения функционального аппарата к производству часть этого аппарата может быть размещена на территории цехов, которые она непосредственно обслуживает. Но работники этой части подчиняются начальнику общего функционального отдела предприятия. Централизованная система оправдывает себя при небольших объёмах производства, хотя она и широко применялась в прошлом на всех предприятиях в «застойные» времена.

При децентрализованном способе все функции обслуживания передаются цехам. Каждый цех превращается в замкнутое производственное подразделение.

Наиболее эффективен смешанный способ, который получил наибольшее применение на большинстве предприятий. При этом вопросы, которые могут более оперативно и лучше решить цех или хозяйственное бюро, передаются в их ведение, а методическое руководство функциональными подразделениями и контроль за качеством продукции выполняют функциональные отделы аппарата управления предприятием.

Так как основная часть производственного процесса проходит непосредственно в цехе, он имеет свой аппарат управления технологическим процессом. Во главе цеха стоит начальник, назначаемый из числа опытных, высококвалифицированных работников и подчиняется директору предприятия. Он организует труд всего коллектива, проводит мероприятия по производству механизации и автоматизации производственного процесса, производству внедрению новой техники, осуществляет меры по охране труда.

Для решения конкретных технико-экономических задач в крупном цехе создаются:

- ✓ техническое бюро, занимающееся совершенствованием технологических процессов производства, оказанием помощи участкам при освоении технологических процессов и контролем технологической дисциплины;
- ✓ производственно-диспетчерское бюро, осуществляющее оперативно-производственное планирование и управление производственным процессом;
- ✓ группа механика цеха, обеспечивающая уход за оборудованием и его ремонт.

Важнейшим звеном производственной структуры цеха является производственный участок, во главе которого стоит мастер. Мастер - непосредственный организатор процесса производства в своём подразделении. Он имеет право: принимать на работу и производить расстановку рабочих на участке, производство согласованию с начальником цеха освобождать лишних рабочих; присваивать тарифные разряды рабочим; премировать и штрафовать рабочих.

Пользуясь этими правами, мастер обязан: обеспечивать выполнение работ и заданий, стоящих перед участком; предупреждать брак в производстве; обеспечивать экономное использование сырья и материалов; обеспечить строгое выполнение техники безопасности и охраны труда.

Повсеместное использование административная система управления упрощает процесс управления. Основа административной системы управления - интегрированная обработка производственно-экономической информации, охватывающая решение задач прогнозирования, планирования и управления производством с использованием современных средств.

Административная система управления решает три задачи:

- ✓ оперативное планирование и управление всех цехов завода;
- ✓ технико-экономическое планирование и материально-технического снабжения;
- ✓ учёт движения товарно-материальных ценностей, готовой продукции, расчётов с поставщиками, кассовых и банковских операций.

Действующие административные системы управления безусловно доказали свою исключительную экономическую эффективность.

Основными направлениями совершенствования системы управления являются децентрализация управления, специализация и диверсификация производства, совершенствование хозяйственного механизма, постоянное стремление сделать предприятие эффективно работающим, создание стабильности в деятельности предприятия.

На сегодня в условиях рыночных отношений при хозяйственной самостоятельности предприятий одним из главных требований к планированию и управлению являются обеспечение его финансовой устойчивости, текущей платежеспособности, самоокупаемости, высокого уровня самофинансирования. Также необходимо периодически решать такие задачи как выбор номенклатуры выпускаемой продукции, согласование показателей объема выпуска продукции с ресурсами, оптимизация затрат назначение цены, распределения прибыли, определение источников финансирования, ускорение сбыта продукции и другие.

Для совершенствования управления предприятия в рыночных условиях важное значение имеет:

во-первых, определение основных направлений совершенствования системы управления производством.

К этим направлениям можно отнести следующие: это децентрализация управления, специализация и диверсификация производства, совершенствование хозяйственного механизма, постоянное стремление сделать предприятие эффективно работающим, создание стабильности в деятельности предприятия;

во-вторых, важное значение нужно уделять к профессиональному уровню управлению персонала предприятия потому что, как я уже выше сказал, качество управления предприятием эффективность его работы зависит от качественного профессионально - квалификационного состава персонала.

том числе для ТОО «КурмангазыМунайПетролеум» предлагается следующее: обучение, стажировка персонала, повышение квалификации, улучшение профессионально - квалификационного состава персонала ТОО «КурмангазыМунайПетролеум», совершенствование организационной структуры, внедрение новой техники и технологии, модернизация производства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мескон Х. "Основы менеджмента", М.: 2000г.
2. Жданов С. А. "Методы и рыночная технология экономического управления", М. "Дело и сервис", 2006г.
3. Ежегодный отчет ТОО «КурмангазыМунайПетролеум» за 2007г.

УДК 32.328

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В НЕЯЗЫКОВЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Ахманбетова Д.С., Шулешова К.К.

Национальный университет обороны имени Первого Президента
Республики Казахстан – Елбасы, г. Нур-Султан

Аннотация. В статье рассматриваются сущность и задачи профессионально-ориентированного обучения иностранному языку, роль и актуальность дисциплины в связи с возрастающим значением иноязычного общения в профессиональной деятельности современных специалистов.

Ключевые слова: профессионально-ориентированный иностранный язык, коммуникативные умения, мотивация.

Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку признается в настоящее время приоритетным направлением в обновлении образования. По-прежнему актуально обсуждение того, что преподавать и как преподавать иностранный язык с учетом объективных, социальных и профессиональных потребностей будущих специалистов в нашей стране. Данную задачу помогает решить профессионально-ориентированный подход к обучению иностранного языка для нелингвистических специальностей, который предусматривает формирование у них способности иноязычного общения в конкретных профессиональных, деловых, научных сферах и ситуациях с учетом особенностей профессионального мышления. [1]

Сущность профессионально-ориентированного обучения иностранному языку заключается в его интеграции со специальными дисциплинами с целью получения дополнительных профессиональных знаний и формирования профессионально значимых качеств личности. Основой курса становятся аутентичные тексты, отобранные по тематическому принципу. В дополнение к текстам используется система специальных упражнений, направленных на формирование необходимых навыков и умений. Упражнения лексико-грамматического характера способствуют накоплению специального тезауруса. Упражнения на уровне текста (вычленение основной мысли текста, нахождение ключевых слов и т.д.) помогают обучающимся в формировании высказываний в устной или письменной речи. Упражнения по структурированию информации способствуют формированию навыков самостоятельной работы с различными источниками. С их помощью обучающиеся учатся комментировать, аргументировать, отстаивать свою точку зрения, вести дискуссию и т.д.

Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку должно быть направлено на решение следующих задач:

1) развитие коммуникативных умений по видам речевой деятельности (говорение, аудирование, чтение, письмо). Успешное овладение навыками

диалогической речи заключается в умении вести беседу на различные темы, обмениваться информацией профессионального характера. Монологическая речь предполагает умение выступить с докладом, сообщением, высказать свою точку зрения в дискуссии. Целью обучения аудированию является формирование умений восприятия и понимания высказываний собеседника на иностранном языке, в соответствии с определенной ситуацией и сферой общения. Результатом обучения чтению становится владение всеми видами чтения публикаций различных жанров, в том числе и специальной литературы. Целями обучения письму являются умение составления аннотации, реферативного изложения прочитанного, перевод, а также написание деловых писем, оформление договоров и т.д.

2) овладение определенными языковыми знаниями (знания фонетических явлений, грамматических форм, правил словообразования, лексических единиц). Языковые знания приобретаются на протяжении всего курса, так как каждая тема или ситуация общения соотносится с определенными языковыми и речевыми средствами.

3) формирование социокультурных знаний, которые приобщают обучающихся к культуре народа-носителя изучаемого языка, помогают адаптироваться к иноязычной среде, избежать недопонимания в общении. Но при этом главным является не зазубривание фактов, а умение сравнивать социокультурный опыт народа, говорящего на изучаемом языке, с собственным опытом, с культурными ценностями своей страны, что способствует формированию общей культуры обучающихся.

4) овладение определенным набором единиц профессиональной лексики, специальной терминологией на иностранном языке. Изучение языка специальности требует усвоения большого количества терминов и специальных понятий, необходимых будущему специалисту. Но за время, отведенное на изучение иностранного языка в вузе, невозможно овладеть всей терминологией, поэтому очень важным является развитие у обучающихся навыков работы со специальными словарями, глоссариями, справочниками по специальности. [2]

Так, М.В. Ляховицкий обосновал принцип профессиональной направленности учебного материала при обучении иностранному языку в неязыковых вузах. Автор считал изучение иностранного языка средством повышения уровня образованности, эрудиции в своей специальности. Специфика специальности, по мнению автора, состоит в работе над специальными текстами и темами для развития устной речи, в работе над словарем-минимумом по соответствующей специальности, создании преподавателями пособий для активизации грамматического и лексического материала обучающихся [Ляховицкий, 1973].

При обучении профессиональному английскому языку содержание обучения и методы согласуются с причинами изучения английского языка и в основу обучения берутся три основных принципа: комплексно-аспектный подход к обучению, профессиональная направленность, мотивация овладения иностранным языком. При этом мотивация является одним из важнейших элементов совершенствования профессионально-ориентированного обучения иностранному языку. В основе мотивации изучения иностранного языка можно выделить следующие шесть потребностей человека:

- 1) потребности в изучении, исследовании неизвестного;
- 2) потребность в воздействии на среду и изменении;
- 3) потребность в деятельности, развитии и проявлении способностей как физических, так и умственных;
- 4) потребность в стимуляции средой, другими людьми или идеями, мыслями и чувствами;

5) потребность в знании, обработке и интернализации результатов изучения, воздействии, деятельности и стимуляции, разрешении противоречий, поиске решений проблем;

6) потребности в повышении значимости своего «я» (эго), его признании и одобрении другими. Выделяются и другие факторы, объясняющие мотивацию, но именно шесть потребностей передают сущность наиболее общих категорий потребностей изучения иностранного языка.

При несоблюдении вышеуказанных принципов обучения профессиональному иностранному языку, учебный процесс сводится к переводу текстов с иностранного языка на родной и к анализу грамматических явлений. Необходимо отметить также принцип баланса осознанного изучения иностранного языка и неосознанного овладения им. Изучать язык вовсе не значит решать языковые проблемы.

Обучаемые могут изучать различные единицы языка как бы между прочим, размышляя о чем-то еще. Решаемые проблемы вовсе не обязательно должны быть языковыми. Они должны ставить обучаемых перед необходимостью использовать язык и тем самым вводить языковые единицы в матрицу знаний в их памяти [3].

И последнее - принцип внутренней системности. Несмотря на то, что мы обучаемся иностранному языку, систематизируя знания, сам процесс учения не является систематическим. Обучаемые должны создать внутреннюю систему. Внешняя система может быть полезной, но не более того.

Таким образом, профессионально-ориентированное обучение иностранному языку требует принципиально нового подхода к отбору содержания и решения новых проблем.

Требуется естественное изменение процесса обучения, во время которого обучающиеся могут ощущать всю необходимость изучения иностранных языков не только с теоретической точки зрения, но и применять свои знания на практике. Подобный инновационный переход сформирует естественную мотивацию изучать иностранный язык и делиться своими изобретениями и открытиями на международном уровне, свободно преодолевая языковые барьеры и с удовольствием вливаясь в акт коммуникации [4].

Такое образование должно быть ориентировано на последние достижения в совершенно любой сфере человеческой деятельности, своевременно отражать научные открытия, непосредственно формируя профессиональные интересы обучающихся и предоставлять им возможность для дальнейшего профессионального роста.

ЛИТЕРАТУРА

1. Синельникова Е.Ю. Проблема профильно-ориентированного обучения иностранному языку студентов лингвистических специальностей
2. Кучерявая Т.Л.- Теория и практика образования в современном мире: материалы I Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, февраль 2012 г.). С.336-337.
3. Китайгородская Г.А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам / . - М.: Высш. шк., 19с.
4. Волкова А.Ю. - Молодой ученый - 2015.- № 15 (95).- С. 575-577

МАҢҒЫСТАУ ӨңІРІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Темирова С. Д.

ҚР Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының
Маңғыстау облысы бойынша филиалы, Ақтау қаласы

Аңдатпа. Облыс экономикасының негізі бөлігін мұнай-газ өнеркәсібі құрайды, теңіз инфрақұрылымын дамыту мен өңірдегі жүк айналымын ұлғайтудың негізгі басымдықтарының бірі. Өңірдегі экономикалық жағдайды одан әрі дамыту үшін экономиканы әртараптандыру және бәсекелестікті арттыру үшін жаңа өнімдер өндірісін ретке келтіру қажет, бұл экономикалық қызметтің кеңейіп, қызмет көрсетудің басқа да салаларына енуіне себеп болады.

Түйінді сөздер: «Нұр Капитал» өңірлік бағдарламасы, «Бизнестің жол картасы - 2020», «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы, TransCaspian Fiber Optic (ТСFO) - Каспий теңізінің түбінде Қазақстан мен Әзербайжан арасындағы байланыстың талшықты-оптикалық желісін салу бойынша ауқымды жоба, Орталық Азия аймағын Еуропамен байланыстыратын, цифрлық Жібек жолы.

ҚР Тұңғыш Президенті – Елбасы Н. Назарбаев Үкіметтің, «Nur Otan» партиясының және оның фракциясының мүшелерінің қатысуымен Парламент Мәжілісінде әрбір аудан, қала, облыс бойынша аумақтарды дамыту бағдарламаларын әзірлеуді аяқтауды тапсырды. Өз кезегінде, Елбасының стратегиялық бағдарын жалғастыра отырып, Мемлекет басшысы Қ. Тоқаев «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» Қазақстан халқына арнаған Жолдауында өңірлерді дамыту мәселесінде жергілікті билік органдары жұмысының тиімділігін арттыруға, бюджетаралық қатынастар жүйесін реформалауға, басқарылатын урбанизацияға және бірыңғай тұрғын үй саясатына көңіл бөлу керек екенін атады [1].

Маңғыстау облысы Қазақстанның оңтүстік-батысында орналасқан, солтүстік-шығысында Атырау және Ақтөбе облыстарымен, батысында теңіз бойынша Ресей Федерациясымен, Әзербайжанмен және Иранмен, оңтүстігінде Түрікменстанмен және шығысында Өзбекстанмен шектеседі. Маңғыстау облысының аумағы 165,6 мың кв км құрайды. Облыста 2 қала (Ақтау, Жаңаөзен), аудандық маңызы бар бір шағын қала, 5 аудан және 58 ауылдық елді мекен бар. Бұл өнеркәсіптік өңір, мұнда Қазақстан мұнайының 25% өндіріледі.

Облыстың ауданы 165,6 мың кв км құрайды. 2019 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша халық саны 693,5 мың адамды құрады, оның ішінде қала халқы 272,6 мың адам (39,5%).

Облыс экономикасының негізін мұнай-газ өнеркәсібі құрайды. Өңірге елдің тау кен өндіру өнеркәсібінің 18%-і тиесілі (2-орын). Өңірде химия өнеркәсібі, машина жасау, мұнайды қайта өңдеу өнімінің өндірісі және құрылыс материалдарының өндірісі дамыған. Өңір ЖӨӨ көлемі бойынша 5-орынға ие.

Маңғыстау облысының экономикалық дамуы соңғы үш жылда 3,7 пайызға өсті, 2019 жылдың 10 айындағы өнеркәсіптік өндіріс көлемі 2 440,2 млрд теңгені құрады, бұл өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 0,2%-ға артқан. Тау-кен өндіру өнеркәсібіндегі көлем – 2,194 млрд теңге, өңдеу өнеркәсібінде өндіріс көлемі 0,1% артып, 139 млрд теңгені құрады.

Өңірдің нақты көлем индексі 2019 жылғы қаңтар-қазанда тау-кен өндірісі өнеркәсібі саласындағы техникалық қызметтердің 106,5%-ға өсуіне байланысты, сондай-ақ, ет өнімдерін өндірудің 139,3%-ға және сүт өнімдерін өндірудің 110,8%-ға өсуі есебінен 100,2% құрады.

Сонымен қатар, негізгі капиталға салынған инвестициялар 10 айда өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 6,7%-ға өсіп, 445,2 млрд теңгені құрады [2].

Құрылыс жұмыстарының көлемі 134,7 млрд теңгені немесе 2018 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 81,7% құрады. 2019 жылдың қаңтар-қазан айларында 961,3 мың ш.м. тұрғын үй пайдалануға берілді.

2019 жылы әлеуметтік салаға 106,5 млрд теңге бөлінді, оның 78,3 млрд теңгесі білім беру саласына, 4,4 млрд теңгесі – денсаулық сақтауға.

Қазіргі уақытта қанағаттанарлық жағдайдағы жергілікті жолдардың үлесі 92% құрайды. Республикалық және облыстық бюджеттерден жергілікті маңызы бар автомобиль жолдарын салуға, күрделі, орташа, ағымдағы жөндеуге және күтіп ұстауға, салуға 23,5 млрд теңге бөлінді, оның 2019 жылғы 1 қарашадағы жағдай бойынша 7,6 млрд теңгесі игерілді.

Бүгінде Маңғыстау облысында кәсіпкерліктің даму динамикасының оң нәтижелері бар. Алғашқы 7 айда жұмыс істеп тұрған шағын және орта кәсіпорындардың саны 53 000 бірлікті құрады. Шағын және орта бизнесте жұмыспен қамтылғандар саны 114 мың адамға жетті, ал олардың үлесі 37% құрады. Көрсеткіштердің өсуі елімізде іске асырылып жатқан «Бизнестің жол картасы - 2020», «Қарапайым заттар экономикасы», 2017-2021 жылдарға арналған нәтижелі жұмыспен қамту және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың «Еңбек» бағдарламаларының арқасында мүмкін болды.

Дүниежүзілік банктің рейтингінің нәтижелері бойынша Маңғыстау облысы бизнес жүргізу жеңілдігі бойынша Алматыдан кейін екінші орында екенін атап өткен жөн.

Биыл 10 айда жұмыс істеп тұрған шағын және орта бизнес субъектілерінің саны 54 мың бірлікті құрады, бұл өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 6,5%-ға артық.

2019 жылдың 1 қарашадағы жағдай бойынша «Бизнестің жол картасы - 2020» бизнесті қолдау мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасы аясында 70,5 млн теңге сомасына 57 жобаға несиені жартылай кепілдендіру мақұлданды. 635 жаңа жұмыс орнын құрумен ждалпы несие сомасы 3,3 млрд теңгеге жаңа 104 жоба бойынша субсидиялар төленді. Сонымен қатар жаңа бизнес идеяларды іске асыру үшін шағын кәсіпкерлік субъектілеріне бағдарлама аясында 26 жаңа жұмыс орнын құрумен 21 млн теңге сомасына 9 грант берілді.

2017-2021 жылдарға арналған нәтижелі жұмыспен қамту және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың «Еңбек» бағдарламасы аясында және «Даму» кәсіпкерлікті қолдау қоры» АҚ 1 қарашадағы жағдай бойынша жалапы сомасы 548,5 млн теңгеге 95 жаңа жұмыс орнын құрумен 47 шағын несие берілді.

Тұрғындарға шағын несие беруді «Даму» кәсіпкерлікті қолдау қоры» АҚ, «Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры» АҚ, «Аграрлық несие копорациясы» АҚ филиалы, «Атамекен» шағын қаржы ұйымы» ЖШС жүзеге асыратынын айта кеткен жөн.

«Нұр Капитал» өңірлік бағдарламасы несиелерді жылдық 1% мөлшерлемен беру арқылы шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерін қолдауға және дамытуға бағытталған. Бағдарлама іске қосылғаннан бері (2018 жылғы қараша) жалпы сомасы 2,2 млрд теңгеге 932 жаңа жұмыс орнын құрумен 113 жоба берілді [3].

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы аясында елімізде қоғамның экономикалық қалыптасуының сапалы жаңа кезеңін дамытуға бағытталған бірқатар перспективалы жобалар іске асырылып жатыр. 2019 жылдың 18-19 қарашада ҚР Премьер-Министрі Асқар Мамин Маңғыстау облысына жұмыс сапары аясында Әзербайжан Премьер-Министрі Али Асадовпен Каспий теңізінің түбінде екі ел арасындағы байланыстың талшықты-оптикалық желісін (ТОБЖ) салу бойынша «Trans Caspian Fiber Optic» (TCFO) салуды бастау салтанатты рәсіміне қатысты.

Жоба трансқұрлықтық бола отырып, Еуропа мен Азия арасындағы цифрлық телекоммуникациялық дәлізді құрады. Каспий теңізінің түбінде ұзындығы 380-400 шақырымға жуық болатын кабель тарту жұмыстарын «Транстелеком» АҚ, «KazTransCom» АҚ және «AzerTelecom» әзербайжан байланыс операторы жүзеге асырады. ТОБЖ 2021 жылдың соңына қарай пайдалануға беріледі, ол кемінде 4-6 терабит/с сыйымдылықпен ақпараттарды жеткізуге мүмкіндік береді.

TransCaspian Fiber Optic (TCFO) – Каспий теңізінің түбінде Қазақстан мен Әзербайжан арасындағы байланыстың талшықты-оптикалық желісін салу бойынша ауқымды жоба. Бұл тығыз сауда-экономикалық қатынастар тамырымен тарихи өткенмен байланысатын екі елдің әлеуетін дамытудың жаһандық бастамаларының бірі.

Бұл бизнестің халықаралық инвестициялық белсенділігін ынталандыратын, өмірдің барлық салаларына әсер ететін жаһандық цифрлық трансформацияның арқасында мүмкін болды. Қазақстан мен Әзербайжан әлемдік қоғамдастықтың бөлігі бола отырып, екі ел экономикасының сәтті дамуы үшін қажетті осы процестерге қатысады. Бұған цифрлық технологиялармен жұмыс істейтін бизнесті дамытуды қарастыратын және экономиканың тұтастай трансформациялану процесін қолдайтын «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы ықпал етеді.

Smart city, IoT, Big Data, 5G секілді жаңа технологиялардың қарқынды дамуы байланыстың магистральдық желілерін дамытусыз мүмкін емес. Осы тұрғыдан TransCaspian Fiber Optic Еуропа мен Азия арасындағы транзиттің барлық қажеттіліктерін толықтай қанағаттандыратын, екі ел үшін стратегиялық маңызды жобаға айналмақ.

Орталық Азия, Қытай және Еуропа елдері арасындағы коммуникацияны дамыту бойынша халықаралық синергия — «Бір белдеу, бір жол» аясында — Транскаспий ТОБЖ құру екі елдің экономикасын дамытуда және бүкіл Каспий маңы аймағында бизнес белсенділікті ынталандыруда жаңа мүмкіндіктер ашады.

Айта кету керек, TransCaspian Fiber Optic (TCFO) Қазақстан мен Әзербайжанның барынша тығыз интеграциялануына үлкен мүмкіндіктер береді. Прогрессивті цифрлық технологиялардың болуы коммуникациялық мүмкіндіктермен тікелей байланысты, және Каспий теңізінің түбі бойынша салынған жаңа магистраль Орталық Азия аймағын Еуропамен байланыстыратын, цифрлық Жібек жолын дамытуда маңызды рөл атқарады. Каспий теңізінің түбіндегі бұл учаске бұған дейін Гонконгтан Франкфуртқа дейінгі бағытты байланыстыруға мүмкіндік берді. Бұл жоба жаңа мүмкіндіктер ашады. Бүгінгі таңда Қазақстанда өткізу қабілеті шамамен 4 терабайт және бұл жоба өткізу қабілетін 2-2,5 есе арттырады. Егер біз бұған дейін Қазақстан бойынша шамамен 15 млрд теңге кіріс тапсақ, онда бұл жоба транзиттен түсер кірісті 2-2,5 есеге арттырады [4].

Облыста Қазақстанның «теңіз қақпалары» — аттас халықаралық транзиттік порты бар Ақтау қаласы орналасқан, бұл еліміздің транзиттік-көліктік әлеуетін дамытуда маңызды мәнге ие. Ақтау портының оңтүстігінде, Каспий теңізінің шығыс жағалауында автокөлік транзитіне жаңа мүмкіндіктер беретін Құрық мультимодальды паром кешені орналасқан. Жалпы, көлік инфрақұрылымының дамуы экономиканың бәсекеге қабілеттілігінің өсуіне мультипликативті әсер береді және жаңарған Жібек

жолының сауда ағындарына жаңа серпін береді, осылайша ынтымақтастықты кеңейтеді және өңірдің экономикалық дамуына ықпал етеді.

Қазіргі уақытта Каспий бассейнінде порттарды дамытудың 2030 жылға дейінгі стратегиясы бар. Стратегия 2017 жылы бекітілді, ол Каспийде Қара теңіз және Жерорта теңізі бұғаздарына, сондай-ақ Суэц каналы арқылы дәстүрлі теңіз жолына бәсекеге қабілетті балама ретінде транзиттік сауда құруды көздейді. Жүктердің негізгі қозғалысы қытай мен Үндістан аумағынан Еуропа елдеріне, сондай-ақ Сауд Арабиясы мен Парсы шығанағының басқа да елдеріне қарай жүзеге асырылады.

Бүгінгі таңда Ақтау порты — Қазақстанның ірі хабы. Осы жерден біздің көрші мемлекеттердің порттары арқылы әлемнің кез келген нүктесіне жүк жіберуге болады. Порт — басты, құрғақ жүктерді, мұнай мен астықты толық тиеп жөнелтуді қамтамасыз ететін көп функциялы заманауи кешен. Темір жолдар мен автомобиль трассалары осында түйіседі. Жалпы, Ақтау порты өзінің техникалық параметрлері бойынша халықаралық стандарттарға толық сәйкес келеді. Порттың су айдыны қауіпсіз тұрақ, кемелерге жан-жақты қызмет көрсету және жүк операциялары үшін арнайы жабдықталған. Порттың өткізу қабілеті 16,5 млн тоннаны құрайды. Жоғары интеграцияланған экономика және халықаралық бағдарларды қайта бағдарлау жағдайында Ақтау порты транзиттік тасымалды дамытуға бағыт алды [4].

Теңіз инфрақұрылымын дамыту мен өңірдегі жүк айналымын ұлғайтудың негізгі басымдықтарының бірі Каспий бассейнінің порттары арасындағы контейнерлік тасымалдар көлемін арттыру және жүктердің жаңа түрлерін тарту. Қазіргі уақытта Қазақстан, Қытай, Оңтүстік-Шығыс және Орталық Азия, Түркия және Оңтүстік Еуропа елдері арасындағы жүк тасымалын қамтамасыз етуге бағытталған Транскаспий халықаралық көлік маршрутын (ТХКМ) дамытуға көп көңіл бөлінуде.

Ақтау порты - осы бағыттағы маңызды түйіндердің бірі. Маршруттың әлеуеті өте жоғары - жылына 300 мың контейнерге дейін. Сондықтан Қазақстанда Солтүстік теңіз терминалы мен Құрық порты қосымша құрылды. Ақтау порты да жаңа мамандандырылған техника сатып алу арқылы осы көлемдерге белсене дайындалуда. Бүгінгі таңда порттың сыйымдылығы жылына 40 мыңға дейін контейнерді қабылдауға және өңдеуге мүмкіндік береді, бірақ стратегиялық мақсаттары әлдеқайда жоғары 75-100 мың контейнер. Қазіргі уақытта Құрық портының паром кешені заманауи инфрақұрылым нысандарымен жабдықталған. Порттың жобалық қуаты жылына 6 млн тонна жүкті құрайды. Порттың одан әрі дамуы әмбебап аймақтың құрылысын және габаритті емес және басқа да жүктерді ауыстырып тиеу үшін кран орнатуды көздейді. Порт жұмыс істей бастағаннан бері 1128 кеме өңделді, жүктерді ауыстырып тиеу 3,7 млн тоннадан астам жүктерді құрайды. 2019 жылдың тоғыз айында 1 млн 62 мың тоннаға жуық түрлі жүк өңделді, оның 600 мың тоннасы импорт бағытында, 463 мың тоннасы экспорт бағытында.

Жалпы, порттың теміржол және автомобиль инфрақұрылымдары Құрық порты арқылы транзиттік және Түркиядан/Түркияға экспорттық-импорттық бағытта өтетін барлық жүктерді қабылдауға және шұғыл қызмет көрсетуге толық дайын.

Осыған байланысты, еліміздің көліктік қауіпсіздігін қамтамасыз ету және Каспийдегі паромдар қозғалысын дамытуға жаңа серпін беру үшін, бастапқы кезеңінде екі бірлік мөлшерінде Қазақстанның меншікті теміржол паромдарын салу, әрі қарай паромдардың санын төртке дейін көбейту мәселесі пысықталуда. Меншікті паромдардың болуы Каспий аймағындағы көлік паром тасымалдары нарығына толық құқылы серіктес ретінде кіруге, нарық конъюктурасына байланысты жүктерді тасымалдау маршруттарын дербес анықтауға және сыртқы халықаралық факторлардан тәуелсіз болуға мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың тапсырмасымен «Ақтау қаласының курорттық аймағын дамыту жөніндегі іс-шаралар жоспары» жасалды. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасының туристік индустриясын дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына Каспий теңізі жағалауындағы теңіз курортының инженерлік-коммуникациялық инфрақұрылымын дамыту шаралары енгізілген [5].

Қазіргі таңда Каспий аумағында туризм саласы қарқынды даму үстінде. Кең байтақ Қазақ жерінің табиғатының сан қырлы сұлулығын көріп таң қалмау мүмкін емес. Туризмді дамытып әлемге паш ететін Маңғыстаудың туристік потенциалы мол.

Маңғыстау облысында басымдық берілген саланың бірі - туризм кластері. Туризм индустриясы саласының әлеуеті – инфрақұрылымды жақсарту, өңірлерді дамыту және қалықты жұмыспен қамту, әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Осы бағытта қазір Ақтау қаласында түркиялық инвесторлардың (Сембол Контракшн) қатысуымен құны 57 млрд.теңге болатын 500 орынға арналған туристік қонақ үй кешенінің құрылысы жүруде.

Қорытындылай келе, Өңірдегі экономикалық жағдайды одан әрі дамыту қажет. Ол үшін экономиканы әртараптандыру және бәсекелестікті арттыру үшін жаңа өнімдер өндірісін ретке келтіру қажет, бұл экономикалық қызметтің кеңейіп, қызмет көрсетудің басқа да салаларына енуіне себеп болады.

Маңғыстау өңірін дамытудағы негізгі басымдықтар мен қабылданған шешімдер өз дәрежесінде іске асса, экономикалық өсімнің қарқыны мен сапасын арттыруға, сонымен қатар, халықтың өмір сүру деңгейін жақсартуға мүмкіндік беретінін айтты

Жоғарыда айтылғанның барлығы экономиканың тұрақтылығы мен әлеуметтік – экономикалық көрсеткіштердің жақсаруының нәтижесі болып табылады, яғни, түйіндеп айтар болсақ, мұның бәрі қазыналы қаламыздың экономикасын дифференциациялауға және бәсекеге сай болуына мүмкіндіктер туғызады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Сындарлы қоғамдық диалог - Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» ҚР Президентінің Жолдауы 02 қыркүйек 2019 жыл. Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы <https://primeminister.kz/kz/news>
2. Маңғыстау облысының 2019 жылды қорытындылау есебінен. <https://mangystau.edu.kz/>
3. «Нұр Капитал» өңірлік бағдарламасының Маңғыстау облысы бойынша есебі <https://www.gov.kz/memleket/entities/mangystau>
4. Қазақстан-Әзербайжан Премьер-Министрлері Каспий теңізінің түбінде салынатын ТӨБЖ құрылысын ашуы, 19 қараша 2019жыл <https://egemen.kz/article/>
5. Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2019 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы, 2019 жылғы 31 мамырдағы № 360 қаулысы

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ДОБЫЧИ УГЛЕВОДОРОДОВ В КАСПИЙСКОМ РЕГИОНЕ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА

Тараскина Ю.В.

ФГБОУ ВО Астраханский государственный технический университет,
г. Астрахань, РФ

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы развития добычи жидких углеводородов в бассейне Каспийского моря: представлены данные об объемах разведанных запасов, выявлены причины привлекательности региона для инвесторов, проведен анализ воздействия мирового кризиса COVID19 на нефтяную отрасль и динамику цен на нефть, приведены инструменты нивелирования его воздействия.

Ключевые слова: нефтяная отрасль, Каспийское месторождение, запасы, кризис, нефтедобыча.

В настоящее время энергетические интересы пяти суверенных прикаспийских государств России, Казахстана, Азербайджана, Ирана, и Туркменистана столкнулись в регионе Каспийской нефтяной провинции. После распада СССР в 1991г. возникли противоречия и геополитические споры по вопросам раздела как балансовых, так и потенциальных запасов углеводородов нефтегазоносных месторождений Каспия. Каспийский регион является одним из старейших регионов нефтедобычи в мире.

Геологическое районирование говорит о том, что Каспийское море имеет три основных нефтегазоносных бассейна: Южно-Каспийский, Средне-Каспийский и Северо-Каспийский. При этом в недрах этих бассейнов выделяют 10 продуктивных областей.

Специалисты в области геологоразведки расходятся в оценке объемов разведанных запасов углеводородов Каспийского моря. Российские специалисты считают, что объем всех запасов, включая нефть, природный газ и газовый конденсат, составляет 12 миллиардов тонн условного топлива, из которых 7 миллиардов тонн приходится на каспийскую нефть, однако эту оценку можно назвать одной из самых пессимистичных. По данным других источников только запасы нефти акватории Каспийского моря составляют 12 миллиардов тонн. Распределение нефтяных ресурсов, по странам региона, представлено на рисунке 1[1].

Рисунок 1 – Подтвержденные запасы нефти в Каспийском бассейне, млрд.т.

По версии транснациональной нефтегазовой компании British Petroleum[2], объем суммарных запасов нефти пяти прикаспийских государств составляет примерно 30 миллиардов тонн, а это примерно 19% всех доказанных мировых запасов нефти.

По данным Международного энергетического агентства (IEA) запасы жидких углеводородов на прибрежных территориях и бассейне Каспийского моря только четырех прикаспийских государств составляют 54,5 млрд.баррелей (рисунок 2)[3].

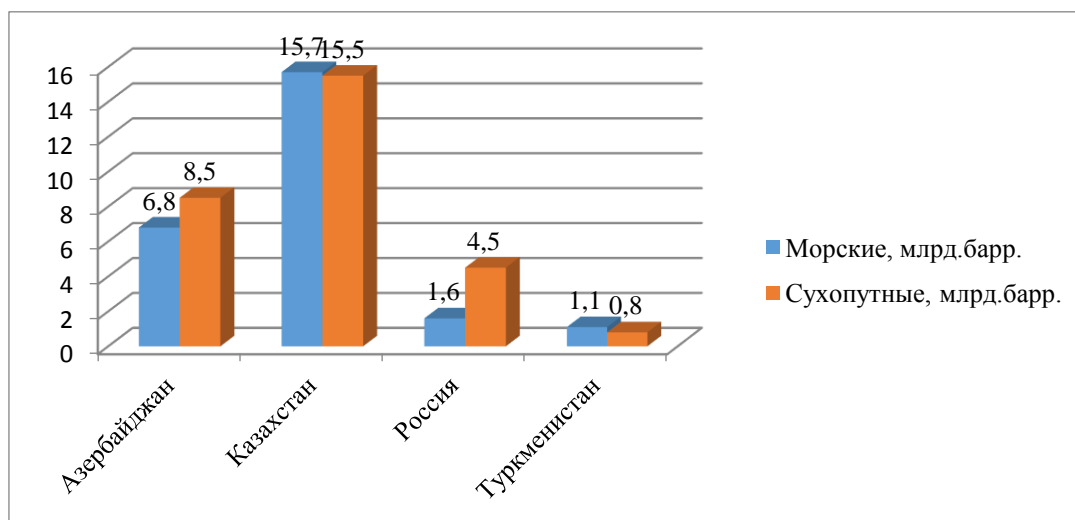

Рисунок 2 - Запасы жидких углеводородов на прибрежных территориях и бассейне Каспийского моря по данным IEA в млрд.барр.

По прогнозам данного агентства, добыча нефти в Каспийском регионе к 2024 году достигнет объемов 200 млн. тонн в год.

Приведенные выше данные, позволяют сделать вывод, что объемы запасов нефти Каспийского бассейна дают возможность прикаспийским государствам оказывать значительное влияние на мировой рынок нефти.

Однако существует негативный фактор, который сдерживает развитие Каспийской нефтеносной провинции – это ее географическое положение. Именно удаленность региона от основных потребителей углеводородного сырья делает затруднительной его доставку. Каспийское море является морем-озером, по причине этого отсутствует прямой морской путь доставки нефти и газа потребителям, а ведь именно морской транспорт является самым дешевым после трубопроводного, но его эффективное использование не представляется возможным из-за ограничения размеров нефтеналивных судов. Доставка углеводородов железнодорожным транспортом влечет за собой значительные расходы, что приводит к невысокой рентабельности такой транспортировки.

Нефть из Каспийского региона может попасть на мировые рынки только через Россию, Грузию, Иран или Турцию. Наиболее экономическими выгодными являются российский (Баку-Грозный-Новороссийск и далее в Средиземное море) и иранский (Баку-Тебриз – Тегеран – Абадан к Персидскому заливу) маршруты. Но оба не устраивали США и ЕС и ряд крупных региональных игроков, что дало толчок формированию новых коридоров транспортировки стратегического сырья (согласно интересам прежде всего ЕС) и новых геополитических линий и геополитических опорных точек (согласно интересам США), конфигурации которых естественным образом совпадают.

В настоящее время наблюдается ажиотажный интерес со стороны ведущих мировых держав к Каспию, как к нефтеносному региону. Можно утверждать, что Каспийский регион превратился в один из центров сосредоточения активности ведущих мировых нефтегазодобывающих компаний. Уровень активности подтверждают данные о корпорациях, которые в данный момент участвуют в разработке нефтяных и газовых месторождений Каспийского моря: 17 ведущих компаний США, в том числе такие гиганты как Chevron Oil, Exxon; 4 французских компании, включая Total; 7 британских, в числе которых British Petroleum, 5 японских. В числе других стран, осуществляющих деятельность по нефтегазодобыче, следует перечислить: Южную Корею, Италию, Германию, Турцию, Аргентину, Малайзию, Сингапур, Норвегию, Саудовскую Аравию, Финляндию, Австралию, Голландию, Китай, Оман, Румынию, Индонезию, Израиль. И этот список далеко неполный и не учитывает совместных проектов, реализуемых на шельфе Каспийского моря.

Следует отметить, что такой активности не наблюдается больше ни в одном нефтегазонасном месторождении мира. На наш взгляд, это обусловлено следующими причинами:

Во-первых, распад СССР способствовал установлению контроля американских и европейских компаний над запасами Каспийского моря предоставил американским и европейским нефтяным монополиям прекрасный шанс установить контроль над одним из самых богатых нефтеносных регионов мира ввиду того, что он привел к разобщению стран прикаспийского региона. До настоящего времени не существует никакого совместного договора о защите своих интересов между прикаспийскими государствами, такого например как у стран ОПЕК. Большую роль также сыграло то, что Россия, Казахстан, Азербайджан и Туркменистан, получив независимость, долгое время испытывали значительные политические и экономические трудности. Этой ситуацией воспользовались богатые нефтяные корпорации, получив возможность оказывать как экономическое, так и политическое давление на правительства вышеперечисленных государств, не рискуя натолкнуться на серьезное сопротивление с их стороны.

Во-вторых, в последние десятилетия значительно возросла роль углеводородов для экономики как развитых, так и развивающихся стран - это привело к необходимости повышения их энергетической безопасности, заставляет правительства этих стран вступать в борьбу за право контроля над мировыми энергетическими ресурсами, независимо от того, где они расположены.

В-третьих, современное положение дел таково, что нефтяной и газовый бизнес стали одним из самых высокодоходных видов предпринимательства, что привело к тому, что все страны мира вступили в жесточайшую конкуренцию по возможностям вложения капитала в нефтегазодобывающий сектор, а Каспийский регион предоставил им возможность разместить эти вложения с минимальными усилиями. Так в Азербайджане осуществляют свою деятельность 33 крупные иностранные компании, общий объем инвестиций которых в нефтяную отрасль Азербайджана составляет 40 млрд.\$. Объем привлеченного иностранного капитала в Казахстане составил примерно 36 млрд.\$. Однако Россия и Иран значительно отстают по этим показателям.

В 2020 ситуация кардинально поменялась. С начала года наблюдается резкое, можно даже сказать катастрофическое падение цен на нефть, что привело к значительному снижению доходности мирового нефтяного сектора и как следствие не могло не сказаться на объемах добычи нефти на Каспии. Компании практически отказались от капитальных вложений в разведку и разработку новых месторождений, сосредоточив свои усилия на эксплуатации существующих промысловых зон.

Основными причинами падения нефтяных котировок в первые два месяца 2020 стали:

- увеличение объемов добычи сланцевой нефти в США;
- продолжающийся вооруженный конфликт в Сирии и Ираке, который не дает возможность взять под контроль месторождения региона;
- рост объема поставок из стран, не являющихся членами ОПЕК, которые не ограничены ежедневными квотами на добычу;
- выход России из сделки ОПЕК+;
- общий мировой экономический кризис, вызванный пандемией COVID-19.

Таким образом, увеличение объемов добычи нефти и резкое сокращение спроса на нее привело к обрушению нефтяных рынков в марте-апреле 2020г. Динамика цены на нефть марки BRENT в 2020 году представлена на рисунке 3.

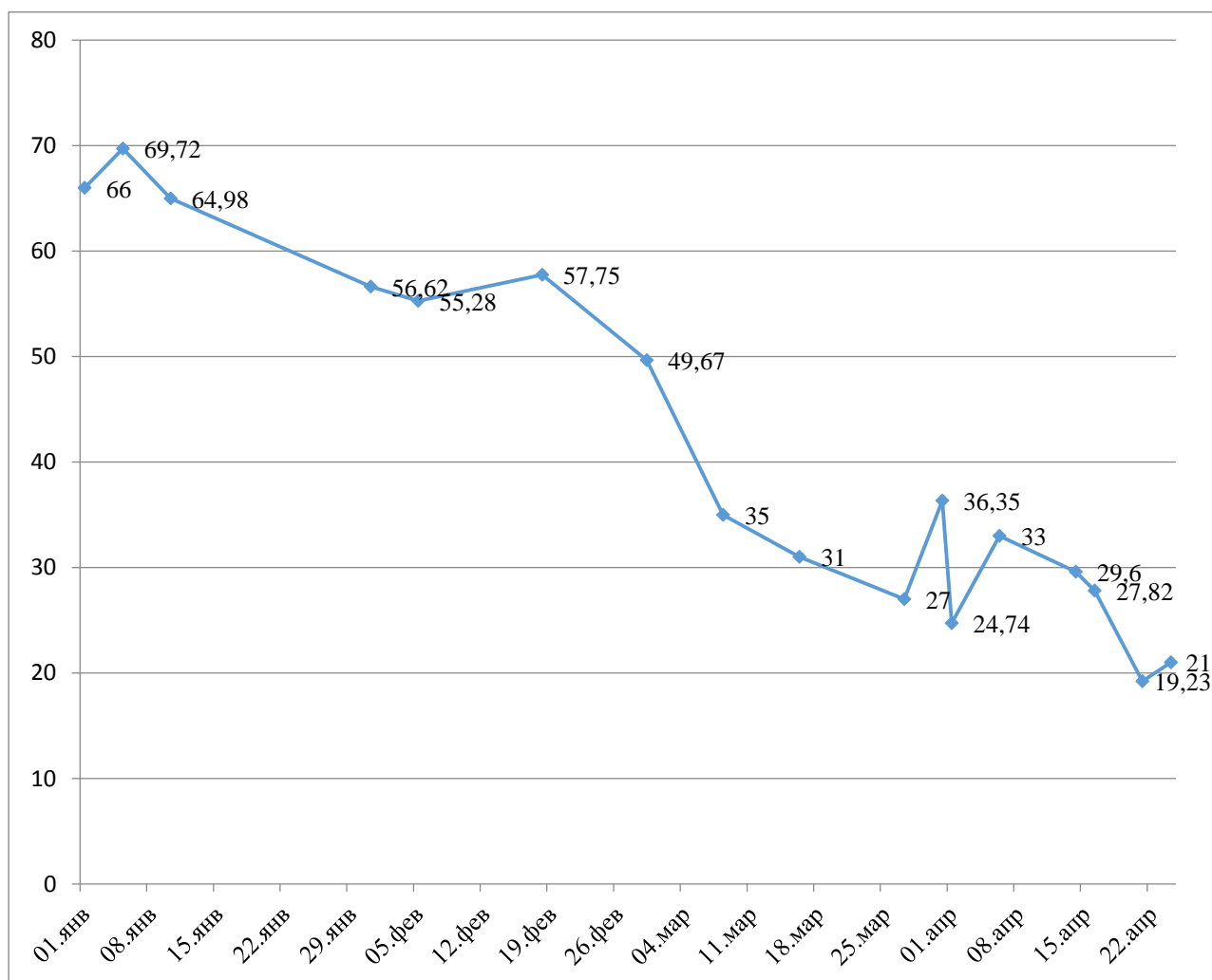

Рисунок 3 - Динамика цены на нефть марки BRENT с 01.01.2020 по 16.04.2020г.

Из рисунка 3 видно, что с января по апрель 2020 года цена на нефть марки BRENT упала более чем в 3 раза с 66 \$ за баррель в январе, до 21 \$ за баррель в апреле. Следует отметить, что в некоторые дни котировки нефти были вообще отрицательными, чего не наблюдалось в истории торгов никогда.

В сложившейся ситуации долгосрочные прогнозы не представляются возможными, поэтому определим основные краткосрочные перспективы рынка жидких углеводородов.

По ожиданиям аналитиков в 2020 году будет наблюдаться рекордное сокращение мирового спроса на нефть до 9,3 млн. баррелей в сутки. В результате введения ограничительных мер по сдерживанию COVID9 на территории 187 стран отмечается почти полное прекращение мобильности. По предварительным оценкам, спрос на нефть в апреле 2020г. упал на 29 млн. баррелей к уровню апреля 2019г. Последний раз уровень спроса на нефть находился на этой отметке в 1995 году. По прогнозам в мае 2020 спрос будет ниже на 23 млн. баррелей в сутки по сравнению с аналогичным периодом 2020г. Восстановление спроса на нефть по наиболее реалистичному сценарию ожидается к декабрю 2020г.

Таким образом, в настоящее время нефтяная отрасль, как и весь мир, переживает один из самых серьезных кризисов со времен Великой депрессии в 1930-х годах. Ограничительные меры, введенные в 187 странах, хоть и различны по объему, но однозначно привели к повсеместному сокращению активности в транспортном секторе, и почти полному отказу от авиаперевозок. Даже если предположить, что ограничения на поездки будут сняты во второй половине года, мы ожидаем, что мировой спрос на нефть в 2020 году упадет на 9,3 млн. баррелей в день по сравнению с 2019 годом, что приведет к потере почти десятилетнего роста.

Не вызывает сомнений, что ситуация требует принятия радикальных мер на самом высоком уровне. Для преодоления кризиса на мировом нефтяном рынке только за последние две недели было осуществлено два стратегических мероприятия:

1. Группа стран производителей нефти ОПЕК + подписала соглашение о сокращении добычи нефти на 9,7 млн баррелей в сутки, начиная с 1 мая.

2. В виду беспрецедентной глубины кризиса, по инициативе Международного энергетического агентства (IEA) состоялась экстренная встреча министров энергетики стран G20 с участием представителей других стран, в ходе которой велись переговоры по сокращению производства нефтепродуктов в краткосрочной перспективе.

Следует отметить, что меры, принимаемые группой стран, входящих в ОПЕК + и странами G20, не смогут привести к немедленному установлению равновесия на нефтяном рынке, однако снижение избыточного предложения и сглаживание кривой роста запасов помогут нефтяной отрасли избежать пессимистического сценария развития кризиса.

Не смотря на то, что низкие цены на нефть кажутся привлекательными для потребителей, они не приносят никакой пользы, не говоря уже о вреде странам-производителям нефти, ввиду того, что низкие цены на нефть влияют на уровень жизни миллионов людей, занятых в обширной цепочке создания стоимости в нефтяной промышленности. А ущерб, наносимый экономике слабых стран-производителей, может привести к нарушению социальной стабильности. Не следует забывать, что роль нефтяной отрасли остается центральной в функционировании мировой экономики и нарастающий кризис может привести к катастрофическим последствиям.

Преодолению негативного воздействия кризиса, вызванного пандемией Covid-19 можно только солидарностью, которую должны проявить политики высшего уровня, как стран-производителей нефти, так и стран-потребителей. Только совместная работа и договороспособность позволят решить проблему обеспечения стабильности на рынке нефти.

ЛИТЕРАТУРА

1. О. Герасимов Каспийская петля// Новый оборонный заказ. Стратегии. – 2016. - № 4(41). [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://dfnc.ru/c108-novosti-2-1/kaspijskaya-petlya/>
2. British Petroleum. Официальный сайт. Режим доступа: <https://www.bp.com/>
3. Международное энергетическое агентство (IEA). Официальный сайт. Режим доступа: <https://www.iea.org/>

УДК 658.51

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ ПЛАНИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИИ

Таскинбайкызы Ж.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. Планирование является способом совершенствовать развитие компании, показателей среды его деятельности: производства и поставок продукции, потребления и использования ресурсов компании, рынка продукции и цен, затрат и результатов, денежных потоков и эффективности функционирования.

Ключевые слова: планирование, эффективность, сбалансированная система показателей, бизнес-процесс, стратегическая карта

Эффективное планирование улучшает результаты работы компании. Профессор Р.А. Фатхутдинов отмечает что, планирование должно:

- 1) синтезировать в единое целое технические, технологические, экологические, экономические, управленческие и другие аспекты развития объекта управления;
- 2) интегрировать различные стороны управляемого объекта (например, миссию, потенциал, структуру, корпоративную культуру, систему менеджмента и др.);
- 3) ориентировать на достижение стратегических целей, которые обеспечивают удовлетворение стратегических общественных, корпоративных и личных интересов;
- 4) воплощать в себе научные достижения в области экономики, техники, управления и других наук;
- 5) быть гибким и учитывать многовариантность стратегических ситуаций, которые возникают во времени и в пространстве;
- 6) концентрировать стратегические и тактические конкурентные преимущества объектов управления, внешней среды, умения, знания, опыт всего коллектива. В разработке плана должны принимать участие все творческие сотрудники компании;
- 7) стратегический план должен быть умеренно рискованным, но не занижающим преимущества конкурентов и не завышающим свои преимущества [1].

Условиями повышения качества планов являются:

- применение научных подходов к управлению;
- применение принципов планирования;
- повышение качества информационного планирования.

А.Гершун в учебнике «Технологии сбалансированного управления», отмечает, что процесс реализации новой концепции управления состоит из четырех этапов:

- разработка сбалансированной системы показателей (ССП) - превращение перспективных планов, стратегий в совокупность поставленных целей и мероприятий.

После разработки системы, она должна быть интегрирована в управленческий процесс;

- сцепление - увязку всех иерархических уровней (от высшего управленческого звена до вспомогательных звеньев), путем выстраивания соответствующих целей и показателей компании, стратегической коммуникации и обеспечение компенсации за инициативные решения;

- планирование - определение путей достижения во временном отрезке запланированных результатов, через конкретные разработанные плановые задания, распределение ресурсов, проектирование стратегических мероприятий;

- обратная связь и обучение - тестирование теоретической базы стратегии, ее обновление с последующим отражением полученных знаний.

Сбалансированность следует понимать именно как баланс между будущим и настоящим, что требует от менеджеров компании анализа всех важных процессов с точки зрения того, какие шаги в настоящем приведут компанию к определенным результатам в будущем [2].

Концепция ССП предполагает анализ, как внутренних процессов в компании в их взаимосвязи и взаимообусловленности, так и анализ влияния внешней среды на устойчивое состояние, что обусловлено тем, что не только предприятие «движется» к целевому состоянию, но и само пространство (внешнее окружение), в котором происходит движение, изменяется.

Отсюда и следует необходимость в непрерывном мониторинге внешней среды, позволяющего своевременно реагировать на изменение множества экзогенных параметров.

Сбалансированная система показателей (ССП) - это не просто система измерения, а система управления, которая позволяет организации четко сформулировать планы и стратегию на будущее, но и воплотить в реальные действия.

Она обеспечивает обратную связь между внутренними бизнес-процессами и внешними показателями, необходимую для повышения стратегической эффективности и достижения конечных экономических результатов [3].

ССП состоит из четырех составляющих: финансы, внутренние бизнес-процессы, клиенты и персонал (рисунок 1).

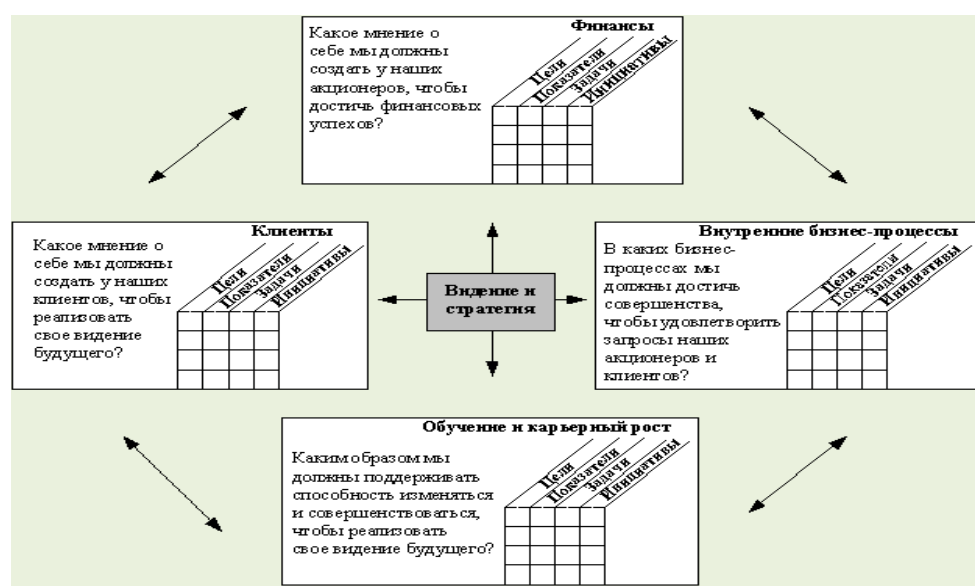

Рисунок 1 - Сбалансированная система показателей внутрифирменных управленческих

Необходимость введения в компании ССП связана с тем, что при реализации стратегии недостаточно оценивать деятельность компании лишь по финансовым показателям, характеризующим, как правило, результаты прошедшего периода.

Крайне важно оценить ресурсные возможности компании, представляющие собой долгосрочные активы, определяющие кадровый, технологический, организационный потенциал, необходимый для достижения стратегических целей.

В ССП для анализа причинно-следственных связей используются стратегические карты. Пример такой карты для компании представлен на рисунке 2.

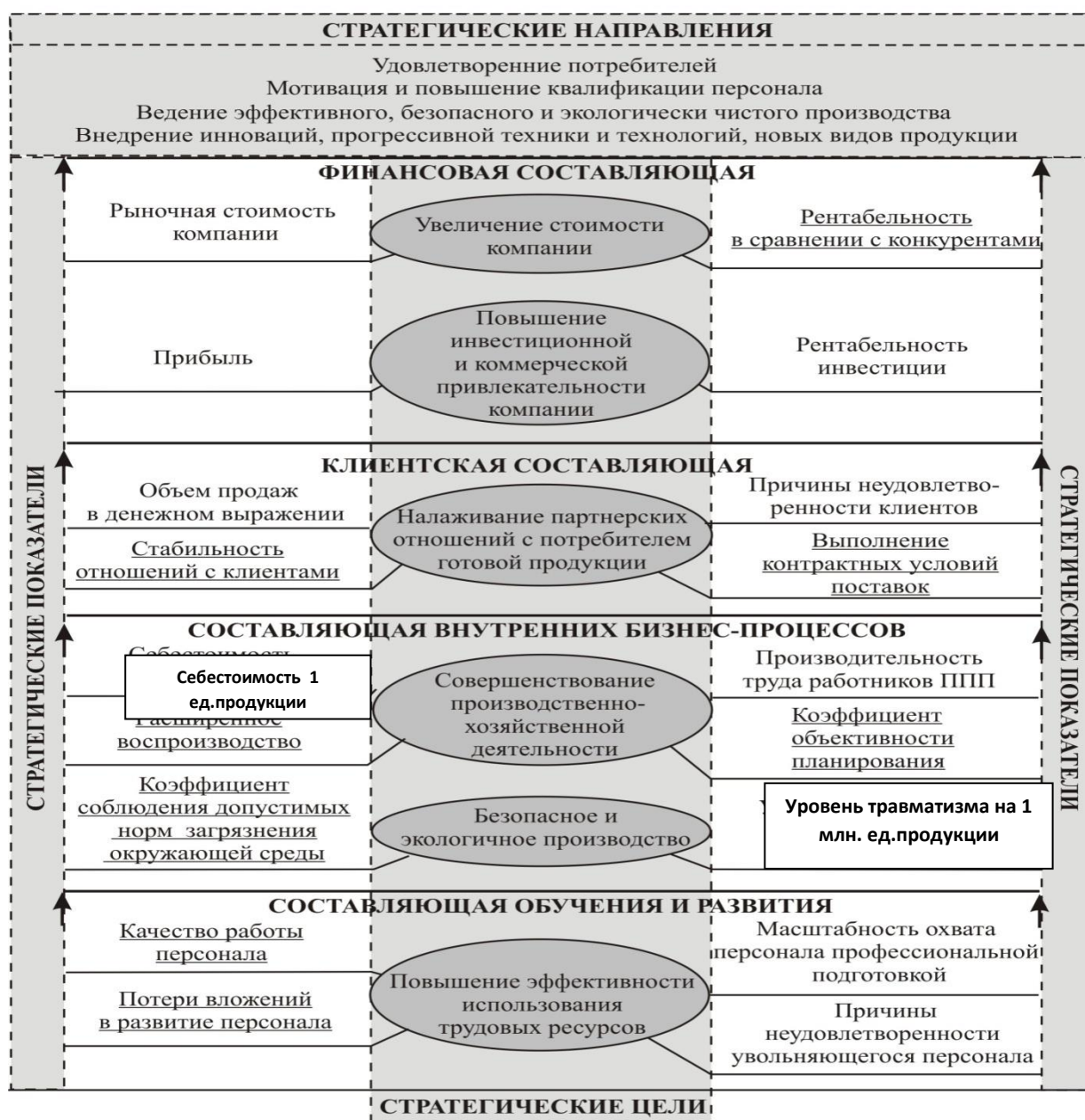

Рисунок 2 - Примерная корпоративная стратегическая карта компании

Системный подход реализуется в ССП через включение в анализ таких составляющих, как клиенты, внутренние бизнес-процессы, обучение и развитие. При этом анализ внутренней среды организации ведется по двум направлениям: внутренние бизнес-процессы (послепродажное обслуживание, инновационный процесс,

операционный процесс), обучение и развитие сотрудников (сохранение кадрового состава, удовлетворенность работников, эффективность работника).

Анализ внешней среды в ССП реализован через составляющую - клиенты (доля рынка, расширение клиентской базы, сохранение клиентской базы, удовлетворение потребностей клиента, прибыльность клиента).

Раскрытие экономической сущности изучаемого явления и процесса возможно в результате анализа причинно-следственных связей и выявления факторов, которые обеспечивают достижение результативного показателя.

Таким образом, сбалансированная система показателей является инструментом, который позволяет полномасштабно увязать стратегические планы предприятия с оперативным планированием бизнеса. Кроме того, новая система дает возможность принимать вполне объективные решения в области распределения ресурсов компании. При полном внедрении ССП преобразует стратегическое планирование из теоретического упражнения в ключевую деятельность компании.

ЛИТЕРАТУРА

1. Фатхутдинов Р.А. Стратегический менеджмент. - М.: Дело, 2015.
2. Гершун А. Технологии сбалансированного управления. - М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2019.
3. Ильин А.И. Планирование на предприятии. Учебник. - Мн.: Новое знание, 2017.

ӘОЖ 338.48(045)

ТУРИСТІК САЯХАТТЫҢ МОТИВАУИЯСЫНДАҒЫ ТУРИСТІК ДЕМАЛУ ОРНЫНЫҢ ОРНАЛАСУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ РӨЛІ

Жангожаева Э.Т.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Туризм – бұл қысқа уақыт аралығына негізделген, нақты ойластырылған және орындалу әдісімен сипатталатын өмір және оның әртүрлілігі. Туризм көптен бері адам өмірінің ажырамас бір бөлігіне айналды. Кез келген саяхаттың түп тамырында мотивация болады. Туристтік саяхатты таңдау мотивациясы туристің саяхатты, демалысты және тағы да басқа заттарды жоспарлау кезіндегі әрекетке тікелей әсер етеді.

Түйінді сөздер: турист, мотивация, орналасу орны, саяхат, шығу пункті.

Туристтік саяхаттың мақсаты туристік демалу орнын таңдау арқылы шешіледі. Бұл кез-келген аймақ жергілікті жер немесе ұлттық территория болуы мүмкін. Коммерциялық деңгейде туристік демалу орны маусымдық және жыл бойғы тек демалу мақсатымен ғана емес басқа да мақсаттармен жасалған саяхат арқылы анықталады. Туристтік демалу орны бұл- туристің саяхат мақсаты болып табылады.

Қабылдау қабілеттілігіне қарай туристік демалу орындары 2 санатқа бөлінеді:

1) Туристердің көп ағылшын қабылдайтын, бірақ өзінің туристік бейнесіне зиян келтірмейтін және оны жоғалтпайтын ірі қала.

2) Белгілі бір шекте туристерді қабылдай алатын аймақ, тіпті орналастыру орындарын көбейткен жағдайда (Мысалы: жағажай көлемі, тау беткейінің ұзындығы

және т.б көрсеткіштерімен қабылдау қабілеттілігі анықталатын таулы курорт). Аймақты мұндай объектілердің шектен тыс көбеюі қоршаған ортаға, демалып жатқан адамдарға жағымсыз әсер етуі мүмкін. Мұның нәтижесінде туристік демалу орны тартымды болмайды.

Тығыздықтың белгілі бір деңгейге жетуі туристік қозғалыстың интенсивтілігінің төмендеуіне әкеледі; туристік өнімнің потенциалды тұтынушылары басқа орындарға барып, жаңа туристік демалу орындарының пайда болуына жағдай жасайды. Сонда, саяхаттарға сұраныс өседі, ал ол өз кезегінде, жаңа туристік орындарды ашудың көзі болып табылады.

Туристік қозғалыс үрдісінің өсімі мен интенсивтілігі жаңа туристік демалу орындарының пайда болуы мен дамуына өз септігін тигізеді. Бұл тек белгілі бір туристік ағымды беретін аймақтарға ғана тән емес. Әлемде туристер шығатын аймақтар саны көбеюде. Бұл туристік ағымдарды құрып, оларды жаңа туристік демалу орындары кеңістігіне таратады [1].

Саяхат өз еркімен жасалатын әрекет болып 2 бақылау нүктесіне ие болады

- 1) Шығу пункті;
- 2) Келу пункті.

Шығу пункті – басты нүкте болып классикалық туристік мотивацияны құрайды: белсенді демалысқа, күшті қалпына келтіруге, психологиялық босансуға қажеттілік.

Келу пункті – басты нүкте болып, таңдау элементін жояды және туристік демалу орны міндетті сипатқа ие болады. Бұл жағдайда мотив тек бір бағытқа ие болады.

Саяхат мақсаттарына негізделген туристік мотивтердің әр түрлі болуы жаңа туристік демалу орындарының пайда болуына әкеледі.

Өмір сүру салтының дифференциациясы туристік мотивтердің спектріні кеңейтеді. Туристік мотивациялар мен жаңа туристік демалу орындарының өзара байланысуы төмендегідей болады:

- Демалыс өткізудің түрлі концепциялары, мысалы: мәдениетке, белсенді демалысқа, қоршаған ортамен байланысқа бағытталу жаңа туристік демалу орнымен анықталады.

- Экономикалық қызмет (саяси, ғылыми және кәсіби) өзіне қызығушылық білдіретін мамандар мен жеке тұлғаларды өзіне тартады.

- Спорттық және мәдени шаралар қатысушыларды міндетті туристік демалу орнына жинайды.

Туристік демалу орны өзінің табиғи немесе жасанды факторларымен өзіне көңіл аудартуы мүмкін. Қызмет көрсетудің сапасыздығы мен жетіспеушілігі, туристік демалу орнына туристердің келуін азайтады.

Туристік демалу орнының дара бейнесі туристерді өзіне қаратудың негізгі факторы болып табылады.

Кейбір туристік демалу орындары стихиялық болады, яғни жеке тұлғалар да, туристік кәсіпорындары да туристерді өзіне қаратуда ешқандай жұмыс атқармайды.

Жарнама және саяхатты ұйымдастырушылар туристік демалу орны дамығаннан кейін ғана пайда болады[2].

Туристік демалу орнының стихиялық пайда болуы табиғи аймаққа, емдік қасиеті бар минералды және термальді көздеріне байланысты.

Мәдени мұраларға толы, туристік демалу орындары болған, көптеген орындар бар.

Туристік демалу орнының негізгі элементтеріне мыналарды жатқызуға болады:

- Географиялық орналасуы. Басқа элементтермен бір бүтін құрайды және туристік өнімді тұтынушының туристік демалу орнының бейнесі болып табылады.

- Климат, флора, фауна. Туристік демалу орнының табиғи сапасына байланысты және оған спецификалық тартымдылықты береді.

- Туристерді әкелетін зонадан алшақ орналасуы. Қашықтықты өту жолында негізгі рөлді көлік инфрақұрылымы атқарады (автокөлік, және теміржол жолдары, теңіз және өзен көліктері, әуежайлар және т.б.)

Туристік демалу орнының ерекшелігі көбінесе туристерді қарсы алу қызметін атқаратын жергілікті тұрғындардың тұрмыс жағдайына байланысты (кіріс және оның қоғамдағы әр сатыдағы топтар арасында бөлінуі, мәдениеттің жағдайы және т.б.) Жаңа туристік демалу орнының пайда болуы халықаралық және ұлттық мәселелерімен тығыз байланысты. Нақтырақ айтсақ, дамыған және дамушы елдер арасындағы теңсіздікпен байланысты.

Туристік бағыттары негізделген аймақты дұрыс дамыту үшін келесі шарттарды қарастыруға болады:

1. Аймақта бұдан басқа пайдалы қызмет түрі болмау керек.
2. Туристік демалу орны қызмет ететін тұрақты қызмет ету түрлеріне немесе қоршаған ортаға және әлеуметтік-мәдени ортаға шығын келтірмеу керек.
3. Басты қызмет ету түрлері жаңа туристік демалу орнын жасауға кедергі жасамау керек.

Туристік демалу орны аймақтың экономикалық және әлеуметтік өмірінің шегінде болуы керек. Бұдан аймақта орналасқан мәдени, тарихи және табиғи элементтер белгілі мөлшерде пайдаланылуы қажет. Туристік демалу орнын тек қана демалу мақсатында жасау табысты емес. Себебі, бұл түрде туристік қызмет мнұсымдық сипатта болады. Ал кәсіби, сауықтыру мақсатында жасалған туристік демалу орындар жыл бойы табысты қызмет етеді. Бұл бағытты жүзеге асыру үшін туристік демалу орны және оның туристерді қабылдауы белгілі туристік мотивтерге сүйену керек. Танымал туристік демалу орындарына- туристердің, әсіресе, “жоғарғы” кезеңі әсер етеді. Танымалдылығы өскен сайын, әсері де күшейеді. Туристердің көбі демалу орнының танымалдылығына көп көңіл аударады. Туристік ағымдарды бөлудің ең басты қиыншылығы – жаңа туристік демалу орындары аймаққа әсер ету болып табылады[3].

Туристік ағымдарды 2 жолмен бөлуге болады:

1) Жаңа жердегі туристік демалу орнының сұранысын көтеру үшін аймақта жарнама қолданылады және оларды туристерге таратылады. Бұл нашар дамыған аймақтарда пайдаланылуға тура келеді.

2) Жаңа туристік демалу орнын негізгі туристік маршрутына бойлай жасау керек. Жаңа туристік демалу орны қалыпты немесе қалыпты емес болуы мүмкін. Қалыптыға мысалы, жаңа шаңғы жолы әрекет ететін қысқы курорттың жанында жасалуы мүмкін, ал қалыпты емес территорияның түпкірінде клиенттердің көңілін аударуына жасалады, мысалы, теңіз жағалауындағы демалушылар.

Жаңа туристік демалу орнын дамыту 2 басты принципке сүйенеді:

1. Табыс көрсеткен, бұрын жасалған үлгіні жаңа туристік демалу орнында қолданған жағдайда табысты болатыны кепілсіз.

2. Жаңа туристік демалу орнын туристік ынталандырудың саяхаттарды өзгертуге бола алатындай дайындау керек.

Бұл принциптертің негізгі факторы - туристік қызметке сұраныс үздіксіз ауысып отыруы. Жаңа туристік демалу орны сұраныс пен саяхат жасау себептеріне сай болу қажеттілігі бастапқы туристік демалу орындары белгілі бір дәрежеде қызмет көрсете алмауына байланысты болады. Жаңа туристік демалу орнын жоспарлау үшін ең алдымен клиенттер жайлы хабар керек, бұл туристік қызметтің кімге жасалғанын көрсетеді. Осылайша, жаңа туристік демалу орнын жоспарлаған кезде туристік өнім кімге арналған, потенциалдық туристердің демографиялық, әлеуметтік және

мамандандырылған құрылымындағы өзгерістер жайлы сұрақтарға жауап бере алу үшін, клиентура жайлы толық мағлұмат алу керек, сонымен қатар саяхат және саяхаттау мотивінің прфилінің өзгеру мүмкіндіктері жайлы соңғы мәліметтерді алу үшін, турстік мотивтер динамика бойынша қаралуы тиіс. Жаңа туристік демалу орнын құру және дамыту кезінде туристік ағымды зерттеу өте маңызды және де олардың динамикасы мен таралуын, сонымен қатар келіп, кету пунктін әлеуметтік зерттеулер саяхаттың негізгі мотивтерін анықтай алады, және ірі туристік ағымдарды құрайтын немесе оның құрылымында өзгерістерге шақыратын жаңа туристік демалу орнының дәстүрлі туристік мотивтерге сай келуін анықтайды. Туристік мотивтердің әртүрлілігі басқа туристік демалу орындарының пайда болуының түрлерін, туристік ағымдардың таралуын анықтайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қонаев.Ә.А. Қазақстан туризмі 2015 жылғы статистикалық жинақ, Алматы, 2016ж, 144б.
2. ru.wikipedia.org
1. stud.kz

ӘОЖ 338.43

ЖЫЛЖЫМАЙТЫН МҮЛІКТІ БАСҚАРУ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНІҢ ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Утебалиева Д. Б.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Батыс және Шығыс Еуропа елдерінде тұрғын үй секторында мамандандырылған қаржы институттарын құру арқылы кондоминиум объектілерінің ортақ мүлкіне күрделі жендеу жүргізу (жаңғырту) бойынша көп пәтерлі тұрғын үйлердің иелерін мемлекеттік қолдау жөнінде бірқатар шараларды іске асырылды, олар көп пәтерлі тұрғын үйлерді жаңғыртуға және жалға берілетін муниципалдық тұрғын үй қорын арттыруға кредиттер мен субсидиялар береді. Шетелдегі осындай игі бастамалар мақалада қарастырылған.

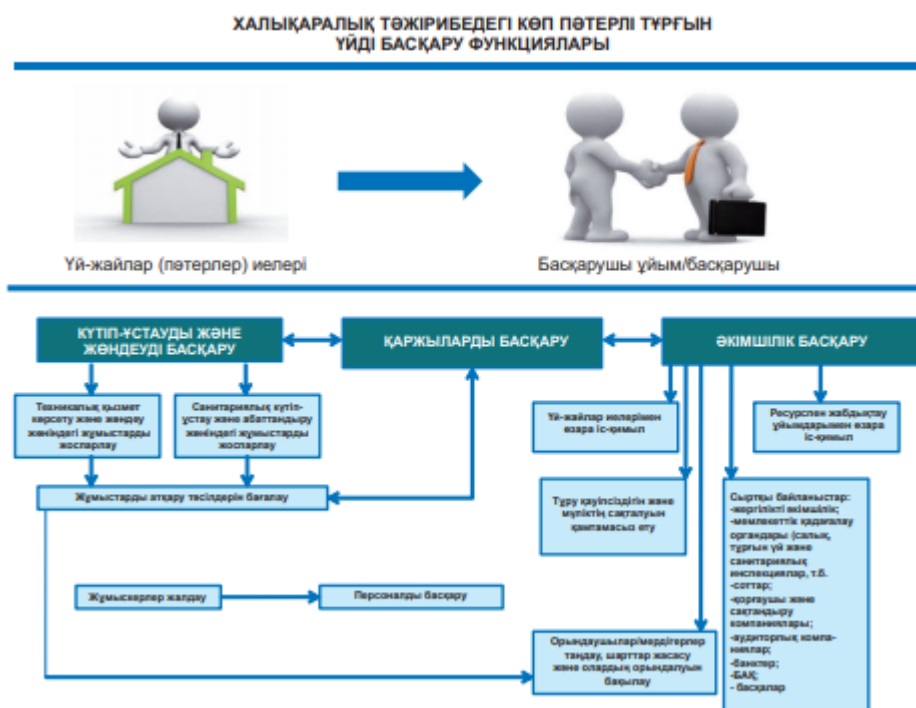
Түйінді сөздер: кондоминиум, көп пәтерлі тұрғын үйлер, персонал, санкция.

Әлемдік практикада тұрғын жылжымайтын мүлікті басқару жөніндегі кәсіби қызмет деп басқарушы ұйымның/басқарушының жылжымайтын мүлік иесі қалыптастырған мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған жылжымайтын объектіге қатысты кез-келген іс-қимылын атайды. Көп пәтерлі тұрғын үйлерді басқарудың негізгі қағидаттары объектілік және клиентке бағдарлылық болып табылады. Объектілік қағидаты басқарудың үйдің техникалық жай-күйін, оның абаттану дәрежесін, абаттандыру және жасылдандыру элементтері бар көп пәтерлі тұрғын үй орналасқан жер учаскесінің жай-күйін ескере отырып, осы үйдегі үй-жайлар иелері айқындаған мақсаттар негізінде өздігінен басқару объектісі ретінде әрбір жеке көп пәтерлі тұрғын үйге қатысты жүзеге асырылуына негізделеді. Басқарушы компанияның клиентке бағдарлану қызметі оның клиенттер ретіндегі тұрғын үй иелерінің қажеттілігін қанағаттандыруға бағытталуымен сипатталады. Кондоминиум объектісін басқару органы (ПИК, басқарушы ұйым, т.б.) меншік иелері алдында заңмен және шарттық

тәртіппен есеп бере отырып, басқару шартында белгіленген өкілеттіктер шеңберінде әрекет етеді. Басқарушы ұйымның/басқарушының кәсіпқойлығы басқару мақсаттарын айқындауда және қажеттілікті қалыптастыруда меншік иелеріне жәрдем көрсете алуында көрініс табады, бұл қызметтерге тапсырыстар беру кезінде көрінеді. Кондоминиум объектісін басқару органы (ПИК, басқарушы ұйым, т.б.) меншік иелеріне ұсынған және олармен келісілген мақсаттарға қол жеткізу тәсілдері мен жалпы жоспары басқару шартының негізін құрайды. Әлемдік практикада жылжымайтын мүлікті басқару жөніндегі қызметке қатысты түрлі тәсілдемелер бар. Негізінде, әрбір қызмет бағыты тұрғын үйдің меншік иелері алға қойған мақсаттарға қол жеткізу үшін белгілі бір функцияларды жүзеге асыруды көздейтін кондоминиум объектісін басқару жөніндегі кәсіби қызметтің мынадай бағыттарын байқауға болады (1-сурет):

Әкімшілік басқару

- 1) ұйымдастыру және іс жүргізу;
- 2) үй тұрғындарының сұрауларына (өтінімдеріне) жауап беру;
- 3) кондоминиум объектісін басқару органы белгілеген шектеулердің, қағидалар мен тәртіптердің бұзылуын анықтау;
- 4) үй-жайлар (пәтерлер) иелерінің жалпы жиналысында бекіту үшін жарналар мен төлемдер жинау рәсімдерін әзірлеу;

Сурет 1 - Халықаралық тәжірибедегі көп пәтерлі тұрғын үйді басқару функциялары

- 5) басқарушылық құжаттарда белгіленгендей, төлемегендігі үшін санкциялар қолдану, төлемегендігі туралы ақпаратты заң қызметтеріне жеткізу;
- 6) аталған тұрғын үй кешені үшін арнайы ақпарат (оның ішінде көрсетілетін қызметтер мен орындаушылар тізбесі) әзірлеу, оны жаңарту және тарату;
- 7) штаттық қызметкерлер үшін жұмыс нұсқаулықтарын әзірлеу және түзету;
- 8) персоналды іріктеу, жалдау және жұмыстан босату рәсімдерін қабылдау;
- 9) персонал жұмысына қадағалау жүргізу;

10) қызметкерлердің жеке істерін жүргізу және тиісті дәрежеде сақтау.
Қаржылық басқару

11) операциялық шығыстарды, күрделі мақсаттарға арналған шығыстарды және резервтерді қоса алғанда, жылдық бюджет жоспарын әзірлеу;

12) бухгалтерлік есеп және есептілік жүргізу, барлық қаржылық ағындар мен мәмілелерді құжаттандыру;

13) тұрақты жоспарлық қаржылық ведомостер және үй-жайлар (пәтерлер) иелері алдында есептер дайындау;

14) басқарушылық құжаттарда белгіленгендей, төленбеген шоттар бойынша санкциялар (мерзімін өткізгені үшін ақы төлету, пайыздар, өсімақылар) және берілген шоттар және берешектер туралы мәлімдеме тарату. Қызмет көрсетуді және жөндеуді басқару

15) күтіп-ұстауға және жөндеуге жататын ортақ мүлікке инспекция жүргізу;

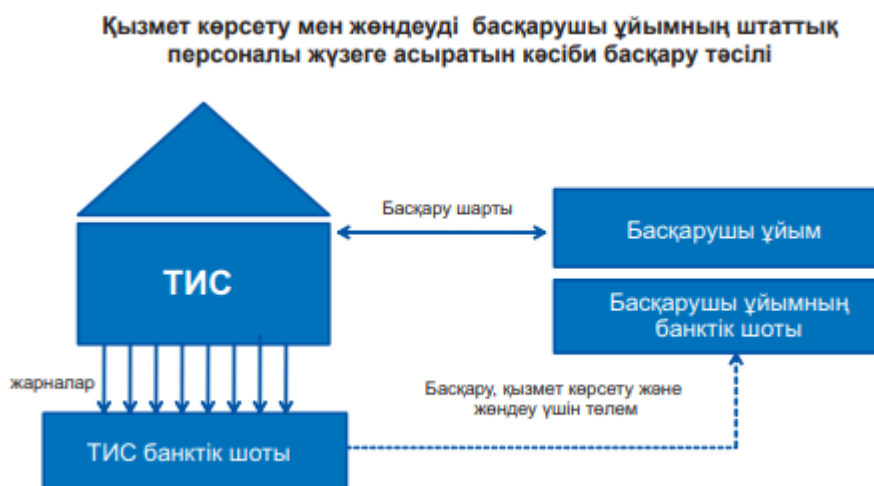
16) профилактикалық жөндеу, мерзімдік (авариялық) жөндеу жо-спарларын әзірлеу;

17) үй-жайлар (пәтерлер) иелерінің жөндеуге өтінімдерінің алынуын, нақтылануын және оларға жауап берілуін ұйымдастыру;

18) білікті мердігерлерді іріктеу, сервистік қызмет субъектісімен жасалған шарттардың орындалуына бақылау жүргізу;

19) үйге ортақ мұқтаждықтарға жұмсалатын коммуналдық қызметтер үшін ресурспен жабдықтаушы ұйымдармен шарттар жасасу;

20) көрсетілетін қызметтердің сапасына бақылау жүргізу және төленетін ақының көрсетілетін қызметтердің нақты саны мен сапасын сәйкес келуін қамтамасыз ету. Басқарушының қызмет бағыттарының келтірілген тізбесінен басқарудың қызмет көрсету мен жөндеуді ұйымдастырумен ғана шектелмейтін және белгілі бір біліктілік пен дағдыларды қажет ететін жеке, арнайы қызмет түрі екенін көреміз. Басқару үшін инженерлік-құрылыс, экономикалық, заң білімі, сондай-ақ қаржы, еңбекті ұйымдастыру және психология саласындағы білім қажет етіледі. Міне, сондықтан да өз штатында кондоминиум объектісін басқару үшін қажетті әртүрлі мамандарға ие ірі басқарушы ұйымдар белгілі бір артықшылықтарға ие болады. Әлемдік практикада төменде схемалық түрде берілген соңғы үш модель жиі қолданылады (2, 3, 4-суреттер)

Көрсетілген схемада кәсіби басқару тәсілі берілген. Ол бойынша басқарушы ұйым өз күшімен көп пәтерлі тұрғын үйлерді басқару, оған қызмет көрсету және оны жөндеу жөніндегі көрсетілетін қызметтердің бүкіл кешенін атқарады, қазіргі уақытта

```

graph TD
    TIS[TИС]
    BO[Басқарушы ұйым]
    SPO[Қызмет көрсетуші ұйым]
    TIS_SA[ТИС банктік шоты]
    IE[Дербес кәсіпкерлер]
    RO[Жөндеу ұйымы]

    TIS -- "Басқару қызметін көрсетуге арналған шарт" --> BO
    SPO -.-> |"Басқару қызметі үшін төлем"| TIS
    TIS -- "жарналар" --> TIS_SA
    TIS_SA -.-> |"Мердігерлік жұмыстар төлемі"| IE
    TIS_SA -.-> |"Мердігерлік шарты"| RO

```

Шығыс Еуропа елдерінің (Венгрия, Словакия) тәжірибесі көрсеткендей, уақыт өте келе «басқарушы-жөндеуші-қызмет көрсетуші» ұйымдар бөлініп, жаңа жоғары дәрежеде мамандандырылған ұйымдар құрады, өйткені қызметтің экономикалық тиімділігі талаптары осыны талап етеді. Нарықтың дамуы мамандану және бірдей мамандықтағы ұйымдар арасында бәсекелестіктің өсуі жағына қарай бет алуда. Дамыған тұрғын үй қызметтері нарығы үшін тән нәрсе - басқаруды, қызмет көрсетуді, жөндеуді мердігерлер ТИС-пен жасалған шарттар бойынша жүзеге асыратын және қызмет көрсетуді, жөндеуді мердігерлер басқарушы ұйымдармен жасалған шарттар

боцынша жүзеге асыратын басқару тәсілі кезіндегі жұмысты ұйымдастыру моделі болып табылады (3, 4-суреттер).

Сурет 4 - Қызмет көрсетуді, жөндеуді мердігерлер басқарушы ұйыммен жасалған шарттар бойынша жүзеге асыратын кәсіби басқару тәсілі

Басқарушы компаниялар дәл сол басқарушылық қызметке маман- данады, олардың штаттық персоналы мен көп пәтерлі тұрғын үйлерге қызмет көрсету және оларды жөндеу жөніндегі жұмыстарға арналған материалдық-техникалық базасы болмайды. Басқарушы ұйымдар (басқарушылар) қызметтеріне қажетті біліктілігі мен тәжірибесі бар өз мамандары және олардың көп пәтерлі тұрғын үйлерге қызмет көрсету және оларды жөндеу жөніндегі жұмыстарға арналған өздерінің материалдық-техникалық базасы бар мердігер мамандандырылған тұрғын үй ұйымдарының кең көлемі жеткілікті. Басқарушы ұйымдар (басқарушылар) мердігерлік жұмыстары нарығын, қандай да бір технологияларды қолданудың артықшылығын жақсы біледі, бәсекелес ұйымдардың бағаларымен санасып отырады, сондықтан да олар үй үшін қажетті барлық жұмыс түрлеріне жақсы мердігерлер табуға қабілетті. ТИС басқармасы басқарушылық функциялардың бір бөлігін өзіне қалдыруға шешім қабылдаса немесе басқару функцияларының басым көпшілігін басқарушы ұйымға бере отырып, үйге қызмет көрсету және жөндеу жұмыстарын атқаруға өз атынан мердігерлермен шарттар жаса- сатын болса, онда ол басқарушы ұйыммен басқару қызметтерін көрсетуге арналған шарт жасасады (4-кесте). Мұндай шарт бойынша басқарушы ұйымға ТИС-тің қызмет көрсету және жөндеу жұмыстарына тапсырма қалыптастыруына, ТИС-ке қажетті жұмыстарды орындау үшін мердігерлер табуына, мердігерлік шарттар жасасуына көмектесуі тапсырылуы мүмкін.

Яғни, басқарушы ұйым тек ТИС консультанты ретінде жұмыс атқарып, тек қызмет көрсету шартына сәйкес ақы алады. ТИС мердігерлік шарттарын өз жасасып, олар үшін ақы төлеу ТИС-тің міндетіне кіреді. Бұл схема АҚШ, Канада елдерінде кеңінен танымал. Қызмет көрсету мен жөндеуді ТИС-пен жасалған шарттар бойынша мердігерлер жүзеге асыратын модельді (4-сурет) қолдану басқарушы ұйым тарапынан мердігерлер жұмысының сапасын бақылау басқарушы ұйымның мердігерлік шарттарын жасасу кезіндегіден қарағанда, әлсіз болады, бірақ бұл ретте ТИС басқарушы ұйымды үйге қызмет көрсететін және оны жөндейтін мердігерлерді жоғалтпай-ақ ауыстыра алатындықтан, басқарушы ұйым жоғары дәрежеде бәсекеге қабілетті басқару қызметін көрсетеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ү.А. Аманбаев Кәсіпорын экономикасы: оқу құралы-Алматы: 2012-4286.
2. Еркежан Айтқазы. Egemen Qazaqstan. 29 қаңтар, 2019 жыл

ӘОЖ 338.43

ҚР-ҒЫ ТҰРҒЫН ҮЙ-КОММУНАЛДЫ ШАРУАШЫЛЫҚТЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ШЕТ ЕЛ ТӘЖІРИБЕСІ

Утебалиева Д.Б.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. ҚР-да үй құрылыс секторын мемлекеттік реттеуінің тиімді механизмдерін микро деңгейде талдап, тұрғын үй-коммуналды шаруашылықты реформалау үшін шетел тәжірибесін қолдану, тұрғын үй саясатына өзгертулер енгізу мен оны жүзеге асыру бағыттарын қарастыруға арналған жұмыста Еліміздің тұрғын үй құрылыс және коммуналдық шаруашылық секторының даму әдістерін анықтау барысында қолданбалы мақсаттарды шешуге маңызды болып табылатын, халықты жайлы тұрғын-жаймен қамтамасыз етудің теоретикалық экономикалық мәселелері қарастырылады.

Түйінді сөздер: кондоминиум, көп пәтерлі тұрғын үйлер, персонал, санкция.

«Қолжетімді баспана - 2020» мемлекеттік бағдарламасын жақсарту бойынша құрылысы ұсыныстар жиынтығы бағдарламаның стратегиялы жоспарлануын жақсартуға, сонымен қатар оның мониторингі мен бағалануына, тұрғын үй барысында субъектілердің өзара әрекеттестігін жақсартып, басқаруды тұрғын үй-құрылыс жинақтары жүйесін салыстырмалы төмен табысты халықты қолдауға мүмкіндік беретін болады.

Шетелдерде қабылданған мемлекеттік бағдарламалар жергілікті билік органдарын, тұрғын үй иелері мен оларды жалдаушыларды тарту арқылы тұрғын үй қорының энергетикалық тиімділігін арттыруға арналған.

Кондоминиум объектісін күтіп-ұстау

Санитариялық күтіп ұстау ортақ пайдаланылатын орындарды, қызметтік үй-жайларды жинастыру жөніндегі жұмыстарды, үй маңы аумағын абат- тандыруды және үй иелігін күтіп-ұстауды қамтиды. Бұл жұмыстар тұрақты жүргізіледі, олардың тізбесі белгілі және жылдан жылға өзгермейді деуге болады. Жоспарлық жөндеу алдын ала жасалған жоспар бойынша атқарылады. Бұл санатқа тұрғын ғимараттар мен инженерлік жүйелерді маусымдық пайдалануға дайындау жөніндегі жұмыстар, сондай-ақ ғимараттың жекелеген бөліктерінің және инженерлік жабдықтың ақауларын жою, мерзімінен бұрын тозуының алдын алу және жұмыс қабілетін қалпына келтіру жөніндегі құрылыс және жөндеу жұмыстары кіреді. Бұлар белгілі бір кезеңділікпен - тұрғын үй қорын техникалық пайдалану қағидалары мен нормаларына сәйкес бірнеше жылда бір рет атқарылатын профилактикалық ағымдағы жөндеу жұмыстары, сондай-ақ орындалуы кейінге қалдырылуы мүмкін өтінімдер бойынша жоспарланбаған жұмыстар. Жоспарланбаған жөндеуге авариялық сипаттағы жұмыстар, өтінімдер бойынша жұмыстарды орындау кіреді. Өтінімдер бойынша барлық жұмыстар нормативтік орындалу мерзіміне қарай мынадай үш санатқа бөлінеді: авариялық - ауысым ішінде орындалуы көзделген жұмыстар, мерзімдік - бірнеше тәулік (3-5) ішінде

орындауы көзделген жұмыстар және 7 немесе одан да көп тәулікке орындалуы кейінге қалдырылған жұмыстар.

Сервистік қызмет субъектісімен жасалған кондоминиум объектісінің ортақ мүлкін күтіп-ұстау және пайдалану жөніндегі жұмыстарды орындауға арналған шарттағы шектеулі қаржыландыру талаптарына қаражат көзделген басым жұмыстарды ғана қосқан орынды, бұл ретте басқарушы ұйым/басқарушы тұрғын үй қорын пайдаланудың нормативтік талаптарын сақтау жөніндегі өз міндеттемелерін ескергені жөн. Үй-жайлар (пәтерлер) иелері немесе басқарушы ұйым/басқарушы қаржыландыру көлемінің жеткіліксіздігіне сәйкес кондоминиум объектісінің ортақ мүлкін күтіп-ұстауға және пайдалануға арналған шарт бойынша қажетті (нормативтік) жұмыстар көлемінің қысқарғаны үшін жауапкершілікті өзіне алмаса және сервистік қызмет субъектісі жұмыстардың жалпы құрылымын толық көлемде қамтитын аталған шартқа қол қойса, онда соңғысы нормативтердің жүйелік сақталмауы үшін өз мойнына жауапкершілік алуға мәжбүр болады не ақы төленбейтін жұмыстарды орындайды. Бұл проблеманы шешу жолдарының бірі қолда бар қаржыландыру жағдайында тұрғын үй қорына қызмет көрсету жөніндегі нормативтік тізбедегі қандай жұмыстар шарт шеңберінде орындалуы және оған ақы төленуі мүмкін екендігін анықтау қажеттігіне негізделеді. Мұндай кезде, тапсырыс берушінің қосымша қаражаты болған жағдайда, шарттың қаржыландыру көлемі шеңберінен тыс жұмыстар бөлек тізбеде көрсетіледі, бөлек тапсырыс беріліп, бөлек ақы төленеді. Жұмыстарды ұтымды ұйымдастырудың басқаша нұсқасы құнын көрсете отырып (шартқа қосымша ретінде), мүмкін болатын жұмыстар тізбесін алдын ала толтыруға және шартта басқарушы ұйымның/басқарушының тізбедегі жұмыстарға өз қалауы бойынша тапсырыс беру құқығын көздеуге негізделеді. Бұл, ең алдымен, сервистік қызмет субъектісіне тапсырыс берілген жұмыстарды орындау кезінде жұмысшылардың жұмыспен қамтылуын және олардың жалақыларын тиімді жоспарлауына мүмкіндік береді. Сервистік қызмет субъектісі тұрақсыз қаржыландыру жағдайында маневр жасауға арналған мүмкіндікті еңбекті келісімшарттық ұйымдастыру кезіне, яғни, жұмыскерлерді шарттың қолданыс уақытында жасалатын келісімшарт бойынша ғана және жұмыстардың шарттық көлемін орындау үшін қажетті мөлшерде ғана қабылдау кезінде қамтамасыз ете алады.

Осы Бағдарламаны бөлігінің жыл сайын көлемі тиісті бюджетті қаржы жылына арналған қалыптастырған немесе нақтыланған кезде республикалық бюджеттің кіріс қаржыландыру мүмкіндіктерін ескере отырып, анықталатын болады.

Кондоминиум объектісін үшінші (бөгде) тұлғалардың: сайланбалы немесе жалдамалы жеке тұлғалардың - тұрғын үйлерді басқарушылардың (менеджерлердің) немесе заңды тұлғалардың басқаруы

Тұрғын үйлерді басқарушы/басқарушы ұйым объектілерді сенімді басқаруына алады. Сенімді басқарудың ерекшелігі, мұнда жылжымай-тын мүлікке меншік құқығы үйлерді басқарушыға/басқарушы ұйымға өтпей, үй-жайлар (пәтерлер) иелерінің өздерінде қалады. Үйлерді басқарушы/басқарушы ұйым үйді басқару жөніндегі барлық мәселелерді шешеді. Бұл басқару нысанының басқаларынан артықшылығы мынада: - сыртқы органның өзгеруіне барынша жедел түрде ден қою қабілеті; - қызметтен табыс табуға арналған мүмкіндіктерді пайдалану; - үй маңы аумақтарын және ғимараттардың ортақ пайдаланылатын орындарын, қосымша қызметтер көрсетуге арналған жапсарласа салынған тұрғын емес үй-жайларды (автотұрақтар, жөндеу-әрлеу фирмалары және т.б.) пайдалану. Басқарушылық функцияларды атқаруға кәсіби біліктілігі мен жұмыс тәжірибесі бар, стратегиялық жоспарлау және қаржылық басқару дағдыларын меңгерген, клиенттерімен – түрлі әлеуметтік және табыс деңгейіндегі үй-жайлар (пәтерлер) иелерімен, ресурспен жабдықтаушы ұйымдармен, сервистік қызмет субъектілерімен өзара қатынас жасау тәжірибесі бар басқарушы ұйымды немесе

басқарушы маманды тарту көп пәтерлі тұрғын үй тиімділігін барынша қамтамасыз етуге, яғни, мақсаттар мен ағымдағы міндеттерге барынша аз шығындармен қол жеткізуге мүмкіндік береді (және сауатсыз басқарушылық шешімдер зардаптары- нан қашуға көмектеседі). Кәсіби басқарудың басты артықшылығы осын- да. Сонымен бірге, басқаруға басқарушы ұйымды немесе басқарушы маманды тарту клиенттер санының (көрсетілетін қызметтер көлемінің) көбеюі есебінен басқару шығыстарын азайтады. Бәсекелестік жағдайында басқарушылар жаңа клиенттер табуға және қолда бар клиенттерді сақтап қалуға мүдделі. Түрлі елдердің тәжірибесі көрсеткендей, басқарушы ұйым көрсететін қызметінің құны үйді күтіп-ұстау шығындары құрылымының 6-8%-ын құрайды, ал Ү(П) ИК-тің басқарушылық шығыстарының үлесі 18- 20%-ға дейін жетеді. Басқару функцияларының тізбесіне қарай, үй-жайлар (пәтерлер) иелері басқарушы ұйымға басқару қызметін тапсырып, онымен басқару шартын жасасады. Осылайша, үй-жайлар (пәтерлер) иелері көп пәтерлі тұрғын үйді басқару шартын жасаса отырып, барынша көп мәселелері өздерінің үстінен алып тастап, басқару шартының талаптарына сәйкес басқарушы ұйымға жауапкершілік жүктей алады.

Кемшіліктері: жоғары білікті кадрлардың жетіспеушілігі

Үй-жайлар (пәтерлер) иелерінің басым көпшілігінің шешімі бойынша кондоминиум объектісін басқару нысаны өзгертілуі мүмкін. Сондай-ақ жалпы жиналыста қосалқы мердігер ұйым таңдалып, одан әрі ол компаниямен шарт жасалады. Көпшілік дауыспен қабылданған шарт барлық үй-жайлар (пәтерлер) иелеріне, тіпті дауыс беруге қатыспағандар үшін де міндетті болып табылады. Кондоминиум объектісін күтіп-ұстау жөніндегі жұмыстарды атқаруға арналған шартта басқарушы компания үй- жайлар (пәтерлер) иелерінің тапсырмасы бойынша белгілі бір мерзімдер ішінде және келісілген ақыға қызметтер көрсетуге және ортақ мүлікті күтіп- ұстау және жөндеу жұмыстарын атқаруға міндетті екендігі көзделеді. Қазақстан Республикасында көп пәтерлі тұрғын үйлерді басқару саласындағы қатынастарды реттейтін қолданыстағы нормативтік актілер мен бағдарламалық құжаттарға жүргізілген талдау екі негізгі коммерциялық субъектіні – кондоминиум объектісіне қызмет көрсету саласындағы функцияларға ие мынадай заңды тұлғаларды атап көрсетуге мүмкіндік береді:

1) басқарушы компания – басқару шартының негізінде кондоминиум объектісін басқару жөніндегі функцияны жүзеге асыратын сыртқы жалда- малы заңды тұлға;

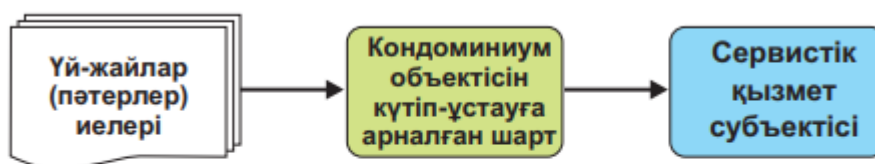
2) сервистік қызмет субъектісі – кондоминиум объектісін басқару органымен жасалған шарт негізінде кондоминиум объектісін күтіп-ұстау жөніндегі қызметті жүзеге асыратын тұлға. Түрлі басқару тәсілдері жағдайында кондоминиум объектісін басқару кезіндегі тұрғын үй саласындағы өзара қатынастар схемасы (1 - сурет):

Қолданыстағы заңнамаға сәйкес бүгінгі күні қалыптасып отырған бір ПИК арқылы тұрғын үйлерді басқару және оларға қызмет көрсету практи- касынан ажырауымыз қажет. ПИК кондоминиум объектісін басқару органы ретінде оған тиесілі емес мердігер функциясын атқармауы тиіс. Үй ғимараттары мен құрылыстарына қызмет көрсетумен, оларды пайдаланумен және жөндеумен мамандандырылған қызмет көрсетуші ұйымдар – сервистік қызмет субъектілері айналысулары тиіс.

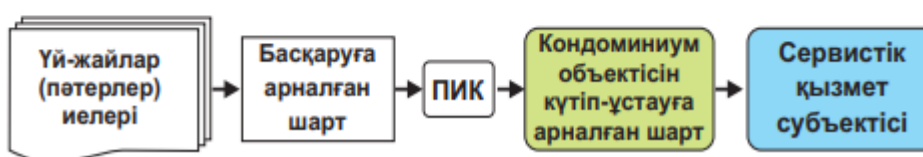
Кондоминиум объектісінің ортақ мүлкін басқаруды түрлі қызмет көрсету тәсілдерімен толықтырылатын екі деңгейлі жүйе ретінде қарастыруға болады. Басқарудың бірінші деңгейі – үй-жайлар иелерінің бірлескен шешімдер қабылдауы: кондоминиум объектісін басқару мақсаттарын анықтау (яғни, оның қамтамасыз етілуі тиіс техникалық жай-күйінің, қауіпсіздігінің, жайлылығының дейгейін анықтау); басқару тәсілін таңдау (басқарушылық функцияларды кім жүзеге асыратындығын); ортақ мүлікті күтіп-ұстау үшін ақы мөлшерін белгілеу. Мұндай басқаруды жүзеге

асыру – үй-жайлар иелерінің құқығы мен міндеті. Басқарудың екінші деңгейі – шешімдердің орындалуын ұйымдастыру (басқарушылық функцияларды жүзеге асыру).

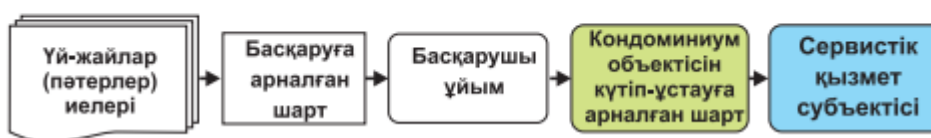
1. Тікелей бірлесіп басқару

2. Үй-жайлар (пәтерлер) иелері кооперативі

3. Сыртқы жалдамалы заңды тұлғалардың кондоминиум объектісін басқаруы

Сурет 1 - Түрлі басқару тәсілдері жағдайында кондоминиум объектісін басқару кезіндегі тұрғын үй саласындағы өзара қатынастар схемасы

Мұндай басқаруды меншік иелерінің өздері немесе олар орындауға тартқан басқарушы немесе басқарушы компания жүзеге асырады. Кәсіпкерлік қызмет ретіндегі тұрғын үйді басқару қайтарымды негізде жүзеге асырылады және үй-жайлар (пәтерлер) иелеріне басқару шартында келтірілген қызметтер мен жұмыстарды ұсынуға негізделеді. Басқарушы ұйым/басқарушы меншік иелері алдындағы өз міндеттемелерін орындау үшін нақты жұмыстарды кім, қалай, қашан және қандай ақыға жүзеге асыратындығы туралы шешім қабылдап, сервистік ұйыммен шарт жасасады және орындаушының жұмысын бақылап отырады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ү.А. Аманбаев Кәсіпорын экономикасы: оқу құралы-Алматы: 2012-4286.
2. Еркежан Айтқазы. Egemen Qazaqstan. 29 қаңтар, 2019 жыл
3. Ертаев Е. Ж. Тұрғын үй құрылыстық кешенін дамытудың теориялық аспектілері // «Аймақтық экономиканы индустриалды-инновациялық дамыту мәселелері» атты ХҒТК материалдары. Академиялық инновациялық университет. Нұрлы бейне, 2-том. -Шымкент. -2009.

ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАДАҒЫ ТҰРҒЫН ҮЙ ҚҰРЫЛЫС СЕКТОРЫНЫҢ ОРНЫ МЕН ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘНІ

Утебалиева Д. Б.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Қазіргі кезеңде құрылыс секторының дамуы Қазақстан Республикасы экономикасының құрылымында маңызды орын алады. Тұрғын үй құрылыс секторы елдің және жеке аумақтарының әлеуметтік-экономикалық дамуына ықпал етеді, себебі халықты тұрғын үймен қамтамасыз ету тек экономиканың ғана емес, сонымен қатар ішкі саяси тұрақтылықтың негізі болып табылады. Құрылыс саласының табысты жұмыс істеуі экономиканың тұрақтануының маңызды аспектісі. Қазіргі таңда құрылыс саласының жағдайы бірқалыпты емес, себебі оның дамуы ретсіз және рационалды емес болды.

Түйінді сөздер: инфляция, ипотека, инвестиция объектісі, нарық, еңбек өнімі.

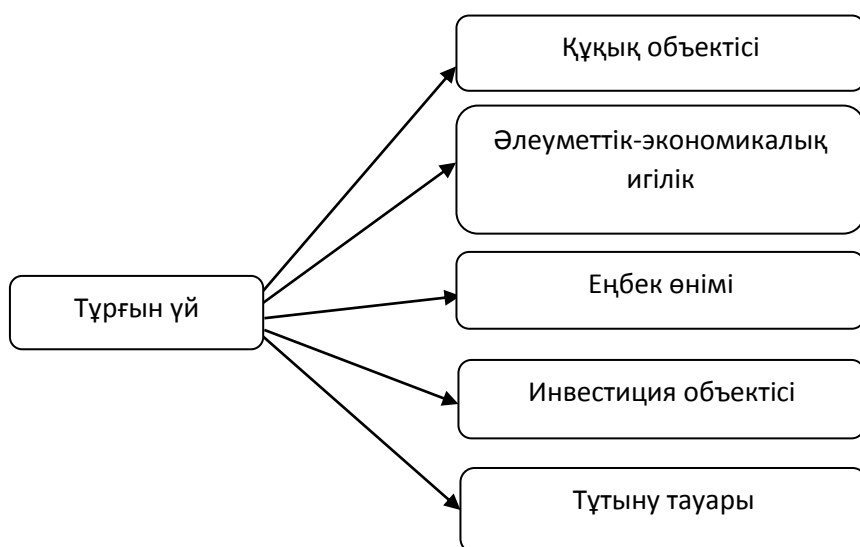
Көптеген кәсіпорындардың дағдарыс күйі, инфляциялық тербелістер және басқа да теріс процестер саласындағы жағдайларға жағымсыз ықпалдарын тигізді. Қазақстанда тұрғын үйдің жетімсіздігі тікелей және тұрғын үй қорының тозуы арқылы көрінетін жанама түрі бар. Тұрғын үйдің жеткіліксіздігі тек жалпы республикалық қана емес, сонымен қатар халықтың қайта қоныстану құрамымен байланысты аймақтық сипатта. Құрылыстың басым бөлігі халықтың өз қаражат есебінен жүзеге асады. Мемлекеттің құрылыстағы орны нақтыланбаған. Ипотека азаматтардың басым бөлігіне қол жетімсіз. Құрылыс саласы әлемдік деңгейден технологиялық артта қалуда. Құрылыс саласы экономиканың ең маңызды секторы ретінде дағдарысты және елдегі шешілмеген мәселелерді терең сезінуде, сонымен қоса халықтың тұрғын үймен қамтамасыз етілу деңгейі мемлекеттің экономикалық дамуының маңызды сипаттарының бірі болып табылады. Құрылыс секторының дамуы елдің әлеуметтік-экономикалық дамуымен тығыз байланысты. Қазақстан Республикасында тұрғын үй құрылыс секторын дамытудың ғылыми негіздерін және практикалық, тәжірибелі ұсыныстарын құрастыру мәселесі айрықша экономикалық маңызға ие болуда [1]

Зерттеу нәтижесінде тұрғын үйдің мәнін ашатын авторлық бағыт қалыптасты. Яғни, тұрғын үйді бірнеше аспектілерде қарастыру қажет: құқық объектісі ретінде, әлеуметтік – экономикалық игілік ретінде, еңбек өнімі ретінде, тұтыну тауары және инвестиция объектісі ретінде.

Тұрғын үйдің ерекше екі жақты мәні – зат және құқық объектілері сату-сатып алу нарықтық операциялардың шегін және мазмұны кеңейтеді. Ол нарықтық операциялардың кең спектрін қосады – қозғалмайтын мүлік объектілерінің құқықтық статусын өзгерту операциялары (мысалға, жалға беру).

Тұрғын үй экономикалық игілік ретінде келесі бағыттарда жүзеге асырылады:

- тұтыну заты ретінде тікелей белгіленген қажеттіліктерді қанағаттандырады (тұрғын жайлар қожайынмен тұрғын үй ретінде пайдаланылады);
- тауар ретінде тұрғын үй нарығында эквивалент құны үшін жүзеге асырылуы мүмкін;
- табыс көзі (рента) ретінде жалға берілуі мүмкін.

Сурет 1 - Тұрғын үйдің мәнін ашатын аспектілер

Тұрғын үйдің құны басқа тұтыну заттарымен салыстырғанда жоғары. Сондықтан үйді сатып алу кезінде қарыз алу кең таралған. Тұрғын үйді несиелеу басқа тауарларды несиелеуден ерекшеленеді. Несие алғаннан кейін үйді өз меншігіне алу тек 10 – 15 жылдан соң жүзеге асса, ұзақ мерзімді пайдалану тұтыну тауарларының қарызы қысқа период (1 – 3 жыл) ішінде қайтарылады. Осылайша, үй эксплуатацияланады, ал төлем ұзақ мерзімге созылады. Сонымен қоса, төлем мөлшері әр түрлі факторлардың әсерінен өзгеру мүмкін: инфляция, саяси тұрақсыздық, соғыс және тағы басқа да форс-мажорлық жағдайлар.

Тұрғын үй еңбек өнімі ретінде тауар және тауарлық емес формада көріну мүмкін. Үйдің тауарлық формасы тереңдетілген мамандану мен дамыған қоғамдық өндіріске тән.

Тұрғын үйдің тауарлығы нарықтық және аралас экономикаға тән. Тауарлық формасы кезінде, үйдің болашақ тұтынушысы осы үйдің сатып алушысы болып табылады, бірақ төлемді нақты уақыт периодынан кейін ғана төлейді. Бұл период, ипотекалық несиелеу тәжірибесі көрсеткендей, 15 – 20 жылға созылу мүмкін. Осылайша, тұрғын үйді сату – сатып алу процесі келісімді жүзеге асырумен байланысты қысқа мерзімді емес, тұрақты тәуекелділікті болжайды. Ал келісімнің өзі, осы тауарды төлеу мүмкіндігіне кепіл беретін ерекше шарттарды талап етеді. Мұндай шарттар ретінде сенім үшін салынатын мүлік болу мүмкін.

Келісім-шарт жүзеге асқаннан бастап тұрғын үй тауарын тұтыну процесі басталады және ұзақ мерзімге созылады, бұл тауарды ұзақ мерзімге сақтандыру қажеттілігін тудырады.

Сонымен қатар, тұрғын үй тауарлық емес формада болуы мүмкін. Бұл көптеген мемлекеттерде үй құрылыс сатуға емес, өз қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін және халықтың басым бөлігі ауылды жерлерде тұруымен байланысты. Сонымен қатар, Батыстың кейбір елдерінде бюджет есебінен халықтың нашар қамтамасыз етілген тобына үй салу кең таралған. Кейбір фирмалардың өз қызметкерлеріне тұрғын үй салу тәжірибесі де тән. Мұндағы ұсынылатын үй жұмысшыны кәсіпорында тұрақтандыру мақсатымен жүзеге асады.

Тұрғын үй ұзақ мерзімді, құрылыста және пайдалануда қымбат капиталды тауар болып табылады. Осыдан, бұл тауар халықтың қорын ынталандыратын маңызды

факторлардың бірі болып табылады, яғни экономикалық өсудің жоғары қарқынын сақтап тұратын инвестициялық ресурстарды қалыптастырушы-фактор.

Тұрғын үй қажеттілігі өзгеше ерекшеліктерге ие. Я.Корнаи қажеттіліктерді зерттей келе, келесілерге тоқталады: «егер адамдардың көбі пәтерлерде тұрса, онда олар бөлмелері сан жағынан одан да көп және айналасы таза пәтерді аңсайды».

Тұрғын үй қажеттіліктері уақыт өткен сайын өзгеріп тұрады, және бұл өзгерістер үй ішінің жағдайымен байланысты болады.

Қоғамның даму процесінде тұрған үй қажеттіліктерін жүзеге асырудың бірнеше негізгі әдістері қалыптасты. Олардың ішінде екі негізгі – үйді сатып алу және оны үйлестіру. Бірінші жағдайда, тұрғын – үй қажеттілігін қанағаттандыру осы тауарды сатып алу (үйді мүлік ретінде иелену және пайдалану), не үйді жалға беру (тек пайдалану) жолдарымен іске асады. Екінші жағдайда, тұрғын – үй мемлекет және муниципальдық қаржы есебінен салынады және халыққа жеке меншік құқығынсыз пайдалануға беріледі.

Тұрғын үй қажеттіліктерін қанағаттандырудың таңдалған әдісіне байланысты тұрғын үй жүйесінің екі түрін ажыратады.

Тұрғын үй негізінен пайдалануға берілетін елдерде, тұрғын үй қажеттіліктерін қанағаттандырудың мемлекеттік әдісі басым. Ал үй сатып алынатын немесе жалға берілетін жерлерде, тұрғын үй қажеттіліктерін қанағаттандырудың жеке ұйымдастыру әдісі қалыптасқан. Осы екі негізгі институт ненің, қалай салынатынын және үйдің сатып алу процесінің қалай болатындығын анықтайды.

Кез келген тауар сияқты үйдің тұтыну және айырбастау құны болады.

Атап кету қажет, экономикалық әдебиеттерде және тәжірибеде тұрғын үйдің тұтыну құнын бағалаудың бірыңғай жолы қалыптаспаған. Оның пайдалылығын бағалаудың әр түрлі жолдары – уақыттық (эксплуатацияға берілу мерзімі), техникалық жақсарту жағынан (жаңа құрылыс, жөндеуден өткен объект), үйдің орналасу аймағына байланысты (орталық район, қала шеті, т.б.) бар. Үйдің толық жабдықталғандығына нақты сипат беретін көрсеткіштер пайдаланылады. Тұрғын үйдің пайдалылық көрсеткіштер жүйесіне аумақтың жақсы жабдықтаушылығы, жер асты гараждардың болуы, аймақтың экологиялық тазалығы кіреді.

Демек, тұрғын үй нарығының әрекет етуінің әлеуметтік-экономикалық ерекшеліктерін ескере отырып, тұрғын үй құрылыс саласын дамытудың жаңа әдістемелік жолдарын іздестіру қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ертаев Е. Ж. Тұрғын үй құрылыстық кешенін дамытудың теориялық аспектілері // «Аймақтық экономиканы индустриалды-инновациялық дамыту мәселелері» атты ХҒТК материалдары. Академиялық инновациялық университет. Нұрлы бейне, 2-том. -Шымкент. -2009.

2. У.А.Аманбаев. Кәсіпорын экономикасы. Оқу құралы. Алматы: «Бастау», 2012.

3. У.Баймуратов. Национальная экономическая система. Алматы, Издательство «Ғылым», 2000 г.

ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНЫҢ ЖАҒАНДАНУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫ ЖӘНЕ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Кульбаева А.М.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Қазіргі уақытта жаһандану үдерісі экономика мен саясатты ғана емес, мәдени-әлеуметтік саланы да қамтып отыр. Қазіргі әлеуметтік теориядағы жаһандану ең өзекті тақырыптардың қатарында тұрғандығы мәлім. Елбасы "Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру" мақаласында қазіргі жаһандану заманында ұлттық бірегейлікті сақтап қалу, өркениеттің жақсысын алып, жаманынан жирену жөнінде өте құнды пікірлер айтқан болатын. Ендігі міндет – осы айтылғандарды іске асыру жолында аянбай еңбек ету. Ең бастысы – бағыт-бағдарымыз анық, жолымыз жарқын. Ертеңге талпыныс, болашаққа бағдар, игі іске ұмтылыс – адамзатқа тән құбылыс.

Түйінді сөздер: Жаһандану, ұлттық мүдде, тіл, ұлттық діл, патриотизм, этнос.

Қазіргі әлемнің табиғаты мен әлем дамуының болашақ бағдарлары туралы мәселе көтерілгенде көптеген белгілі де беделді саясаттанушылар ең алдымен жаһандануды ауызға алады, соны талдайды. Бұл ғасырлар тоғысындағы ең бір көп талқыланған, сонымен бірге әліде болса ең жеткіліксіз, зерттелген, барлық құпия қырлары ашылмаған беймәлімдеу, күрделі құбылыс. Әзірге ең бір басты қорытынды – түптеп келгенде, қазіргі әлемдегі оқиғалар үрдісі мен дамуы бүкіл Жер шарын қамтитын жаһандану процесімен сипатталады. Жаһандану процесін, табиғаты мен барысын түсіну әлем елдеріне оның табиғаты мен объективті даму үрдістеріне сәйкес даму стратегияларын белгілеуге мүмкіндік береді. Ал бұны анықтау оңай іс емес. Бұл жердегі ең басты және күрделі мәселе – жаһанданудан туатын байланыстар мен басымдықтармен қатар олардың қызметі нәтижесінде түзілетін барлық салдар мен себептерді көру, анықтау және тану жөнінен қиында күрделі санаткерлік істерді жүзеге асыру жауапкершілігі.

Жаһандану деп аталатын әлемдік саяси-әлеуметтік, экономикалық-қаржылық, экологиялық, миграциялық-демографиялық сан-салалы құбылыс бүкіл адамзат үшін үлкен сын. Оның біліктілігі мен біліміне, қоғам дамуының табиғатын, заңдылықтарын білуіне, талап-таңдауына төтенше жауапкершілік қойып тұр. Жаһандану үдерісінің әлемдік алпауыт – «үлкен сегіздік», «ірі 20» деп сұрыпталған, әлемдік саясат пен экономиканың ерекше әлуетті елдерінен гөрі Қазақстан тұрпаттас жас мемлекеттер үшін экономикалық-саяси қатері бар екенін бір сәт естен шығаруға болмайды. Ол, ең алдымен жаһандану, экономикалық интернационализация процестерінің ұлттық мемлекеттердің бүкіл болмыс-тіршілігіне түсірер салмағының күрделеніп, ұлттық терең мүдделер, ұлттық қауіпсіздік тұрғысынан бұрын соңды болмаған жаңа міндеттерді қоюына байланысты[1].

Руханият саласындағы проблемалар туралы айтқанда ең алдымен ел азаматтарының, әсіресе, жастардың бүкіл рухани дамуымыздың экономикалық-қаржылық, ұйымдық-құқықтық тұрғыдан басты тірегі хәм кепілі ұлттық мемлекетті нығайту, оның тәуелсіздігін бекемдеу екенін түсінуі.

Бұл реттегі мәселенің күрделілігі мен маңыздылығы халықаралық аренадағы мына бір жағдайғалардан туатындығына назар аударуды қажет деп есептейміз. Қазіргі жаһандану, жаңару және мүдделер тайталасы мен қайшылығы жағдайындағы әр

ұлттық мемлекеттің алдында тұрған күрделі міндет – өзінің мемлекеттік тәуелсіздігін, тұтастығын, экономикалық дербестігін, ұлттық өзіне-өзі сәйкестігін сақтап қалу. Әлемдік алпауыт, дүние елдерінің экономикалық қуатын, адамдық, интеллектуалдық ресурстарын өз мүдде-мақсатына еркін билеп-төстеген транснационалдық компаниялардың, көптеген әлеуетті халықаралық ұйымдардың саясаты мен нақты іс-әрекеттері көп ретте жеке мемлекеттердің ұлттық мүдделеріне қайшы келетіні – әлмасақтан белгілі саясат. Бұл құбылыс кейінгі кезеңде тіпті ерекше бой көрсете бастады. Жаһандану тереңдеген, әлемдік саяси кеңістікті жайлаған сайын осы уақытқа дейін халықаралық мемлекетаралық қатынастарда сонау 17 ғасырда Вестфаль шартынан кейін мойындалған, танылған құндылықтар тарих сахнасына енді ғана шыққан көптеген жас мемлекеттер табиғаты мен ауқымын енді танып-түсініп, өздеріне мұрат етіп ұмтылып оырған мемлекеттік-ұлттық егемендік мәселесінің өзі терең дағдарысқа түсіп, оған үлкен қатер төніп отырғандығына әлем ғалымдары, ұлттық интеллигенция, саясаткерлер, дипломаттар алаңдаушылық білдіруде. Олар жаһандану процесін әлемдік игілік, жатымды құндылық деп бір жақты бағалаудан бас тарта бастады. Өйткені, жаһандану мен халықаралық байланыстардың дамуы әлеуметтік және билік институттарын уақыттық-кеңістік тұрғыдан трансформациялануына түбегейлі әсер етіп, биліктің құрлықаралық және аймақаралық жаңа нысандарын қалыптастыруда. Дәл осы үрдіс ұлттық мемлекеттер болашағына қауіп төндіруде. Осылайша, формальді түрде халықаралық қатынастардың базалық бірлігі болып табылатын ұлт-мемлекет институты жаһандану қысымынан трансформацияға түсіп, мемлекеттердің ішкі істеріне араласпауға болмайтындығы, оның ұлттық егемендік деп аталатын мойындалған, танылған қағидатты бұзатындығы туралы дәстүрлі көзқарас уақыт өткен сайын көмескеленіп, ал іс жүзінде едәуір ыдырауға түсуде. Және мұндай құбылыстар мен көзқарастардың институционалдық факторы, дем берушісі болып әмбебап халықаралық ұйымдар, мемлекеттен үстем юрисдикциялар, әртүрлі халықаралық режимдер, болып табылады.[2]

Жаһандану үдерісінің басты теоретиктерінің әрі дем берушілерінің бірі АҚШ-ның Гарвард университетінің профессоры К.Омае бастаған бір топ ғалымдар ұлттық мемлекеттің адамзат қауымдастығының бастауыш экономикалық және саяси бірлігі, негізі ретіндегі ұстанымдардың күні өткендігі, тіпті олардың саяси тарихының ақыры таянғандығы туралы пікірді ашық айта бастады. Олар өз ұстанымдарын дәлелдеу үшін ұлттық мемлекеттердің қазіргі заманның сындарына жауап беруде бой көрсетіп отырған әлсіздігін баса көрсетіп, ұлттық мемлекеттер келешекте өзінің мәртебелік құқықтарынан кейбір әлеуетті халықаралық ұйымдардың пайдасына бас тартады дегенді айтады. Қысқасы бұның барлығы, түптеп келгенде ұлттық мемлекеттер эволюцияға түсіп, жаһандану жағдайындағы саяси тәртіпке сай келетін, егемендік құқықтары тежелген, сыртқы күштер бүкіл тіршілігін бағыттайтын ұйым болады, олардың «мемлекет-ұлт» деген табиғаты, сапалық белгісі көмескіленіп, жойыла бастайды деген болжамды негіздеуге ұмтылған. [2]

Мұның бәрі, Қазақстан мемлекетінің, қазақ халқының ұлттық мүдделеріне де қайшы келетін ұғымдар.

Осындай халықаралық идеологиялық, танымдық ахуалда не істемек керек? Қандай әрекет қажет? Халықаралық деңгейдегі позицияны нығайтудың негізі – елдің ішкі саясатында, оның бірлігі мен тұтастығында, елдің экономикалық-әлеуметтік, рухани-мәдени салаларындағы кадрлардың сапасында. Жаһандану кезеңдегі бәсеке, жаңа технологиялар мен өнім өткізу үшін күрес – кадрлардың мүлде жаңа тұрпатты ұрпағын қажет ететінін түсіну керек.

Қазақстанның қазіргі әлемдегі бәсекеге қабілетті елдер қатарында сап түзеуінің, жаңару үдерісіндегі ең бір күрделі міндеттерді шешудің сапасы мен қарқыны еліміздің

рухани саласындағы ахуалға, оның жалпы қоғам дамуындағы күрделі проблемаларды шешуімен бір арнада, бір мақсатта дамуына байланысты. Рухани саланың нығайтудың, оның сапасы мен беріктігінің іргетасы – адам, адамның әлеуеті. Өйткені адам, оның білімі, мәдениеті, көзқарасы мен дүниетанымының өзі өмір сүрген қоғаммен етене бітісіп, соған сәйкес, барабар, тахылеттес болуы, сол қоғамның мазмұн-мәнін құраушы, жасампаз күшке айналуы – әр қоғамның биік мұраты, ал қолы жетсе басты игілігі.

Жаһандану заманындағы қоғамдық қатынастардың күрделеніп, ақпараттық тасқындардың алапат сипат алып, адамның осынау күрделі уақыттың қатері мен сынында сол дүниенің бір кішкентай тетік-қиыршығына айналып кетпей, өз орнын табуы – күрделі мәселе. Және дәл осы мәселе қашаннан да ойшылдарды ғасырлар бойы толғатқан, жанын күйзелткен.

Басқаларды - әлемдік ойшылдырды былай қойғанда, ұлттық қасиеттіміз, болашақ заманның күрделілігін, қайшылықтылығын, ауыртпалығын әлемдік деңгейдегі бір ақыл иесіндей сезіп, қабырғасы қайысқан Абай данышпан: «Заман қалыбында тұрмайды, Біреу малды ұрлайды, Біреу басты қорлайды,... Болмаған зор Жылауына зорлайды» дей келе, ойшылдың XX ғасырдың басында-ақ (1902 ж.) «Заман, шаруа, мінез күнде өзгереді» деген болжам-тұжырымы бүгінде жаңа дәуірдің басты шындығына айналып отыр.[3.65б.]

Еліміздегі қазіргі кезеңдегі адам, оның білімі мен мәдениеті проблемалары төңірегінде ойланған кезде кезде біз ең алдымен адамның қазіргі бүкіл болмыс-табиғатын, сипатын ашатын, оған әсер ететін өзекті құбылыстарды, тенденцияларды, жинақтаушы, басым бағыттарды ғана емес, сонымен бірге басты қатерлерді ашуға ұмтылуға тиіспіз. Өйткені, қазіргі жаңарған әлем тек ғылым мен техниканың жетістіктері әкелген игілікті, гуманистік қазына-құндылықтардан ғана тұрмайды. Ол, сонымен бірге, әлемге сол ғылым мен техниканың табысы әкелген және жеке пенде мен саясаткерлердің, тіпті қайсібір мәселелерде бүкіл мемлекеттің эгоистік пиғылы мен мүддесінен туған ондаған қатерлер мен қауіптердің де нақтылы бой көрсетуімен сипатталады.

Тәуелсіздік алғалы 30 жылға таяды.Қазақстанның білімі және ғылымы дүниежүзілік, халықаралық деңгейде(кейбір жетістіктерді айтпағанда) елеулі жетістіктерге жетті деп айта алмаймыз.2000 жылдан бері экономика еселеп өскенде, білім мен ғылымға басымдық берілмеді. Оған мысал ғылымға бөлінген қаржы 1991 жылы жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ) 0,68 %-ын құраса, 2015ж. небәрі 0,16% . Өсудің орнына 4,25 есе кеміген. Қазақстанда әрбір тұрғынға шаққанда ғылымға 11 доллар бөлінеді, АҚШ-та 1000\$, Жапонияда 816\$, Ресейде 100\$. Ал ғалымдардың санына келсек, сол кездегі 1991ж. 41 мыңнан 13 мыңға азайып, тек соңғы жылдары 18 мыңға көтерілген. Біздің бүкіл ғылымға берілетін жылдық қаражат АҚШ-тың бір ғана орташа университетінің қаражатындай екен. Мұндайда инновация жайында сөз етудің өзі де орынсыз!

Білімнің деңгейі құлдырап кетті. Өйткені жеке меншік жоғары оқу орындарының саны көп, білім сапасы төмен. Оларда диплом алу оңай. ЖОО оқитын студенттердің 50 пайыздан астамы өз мамандығы бойынша жұмыс істемейді. Өз саласы бойынша кәсіби біліктілігі төмен немесе ЖОО-да алып шыққан мамандығы еңбек нарығында сұранысқа ие емес.

Бұған елімізде дұрыс жүргізілмеген мемлекеттік білім саясаты, екінші кезекте - сапасыз маман дайындаған жоғары оқу орындары, үшіншіден оқуға ықыласы болмаған түлекте кінәлі. Ашығын айту керек біз білімді тауарға айналдырып алдық. Маман тәрбиелеудің сапасы нашар болса, ал рухани адам тәрбиелеу тіпті сын көтермейді.[4.39б.]

Білім саласындағы проблемалар екі топқа бөлуге болады.

Біріншісі, білім саласындағы мемлекеттік басқарудан жіберілген жалпымемлекеттік олқылықтар.

Екіншісі, білім беру ұйымдарының өз ісін ұйымдастыруындағы төл олқылықтары – білім сапасына қатысты мәселелер.

Еліміздегі білім сапасының нашарлығынан жастар шет елдерде оқуға ұмтылуда. Бүгінде еліміз бойынша 20 мыңға жуық жас шетелдерде оқуда.

Бұл айтылған мәселер келешекте еліміздегі білім беру жүйесіндегі қазіргі ахуалды, ондағы педагогикалық кадрлардың сапасы мәселесін еліміздегі инновациялық-индустриалдық дамудың стратегиясына сәйкес қайта сын көзімен қарап, оның даму бағыттарын нақтылауды қажет етеді. Еліміздің рухани саласын нығайтудағы мемлекеттік тілдің мол мүмкіндігі туралы айту қажет. Мемлекеттік тіл – Қазақстандағы барлық этностарды топтастырудың факторы, ұлтаралық қатынастың аса маңызды құралы. Мемлекеттік тілдің Қазақстандағы біріктірушілік, топтастырушылық, ықпалдылық, жасампаздық, ұлтаралық қатынастың құралы рөлін нығайту – өміршең, маңызды, әрі көпсалалы, көпқырлы проблема. Ол Қазақстан мемлекеттігін нығайтудың, оның бәсекеге қабілеттілігінің, қала берді ұлттық қауіпсіздігінің де аса маңызды құрамдас бөлімі. Мемлекеттік тіл Қазақстан Республикасының мемлекеттік сәйкестігінің (идентичность) де аса маңызды талабы екендігіне біз кейде тиісті мән бермейміз. Егер «Тіл туралы» Заңда және басқа да заңнамалық актілерде жинақталған принциптер мен нормаларды, бүгінгі қоғамдық қатынастардағы үдерістерді, білім мен мәдениет саласындағы ахуалды саралай келе мынадай нақты қорытынды жасауға болады – қазіргі кезеңде мемлекеттік тіл этносаралық (ұлтаралық) қатынастың аса маңызды құралы. Мемлекеттік тілдің топтастырушылық рөлінің рухани-мәдени әлеуетінің қайнар көзі, сарқылмас мол қуаты сол тілдің негізгі иесі, сол тілді түзуші де қолданушысы да, ғасырлар бойы сақтап, әуездеп, әспеттеп, дамытып келе жатқан қазақ ұлтының бойындағы біртума ұлттық мінез-қасиеттер мен үздік адамдық, азаматтық қасиеттерден туады. Қоғамтанушы ғалымдарда, өзге елдер мемлекет қайраткерлері де, байырғы қазақ жерін мекендеген бүгінгі тәуелсіз Қазақстанда тұратын этнос өкілдері қазақ ұлтының бойындағы гуманизм, толеранттылық, қонақжайлылық, кеңпейілділік, кешірімпаздық тәрізді қасиеттерін жоғары бағалайды. Танып, мойындайды, осы қасиеттерін көбіне баса айтады. Онда, біздің пайымдауымызша белгілі бір саяси астарда жоқ емес. Тіпті кейде арқадан қағып алдаусырату, көпе-көрінеу мақтауда айқын көрініп тұрады. Біздің осы жерде назар аударайық деп тұрғанымыз осы құбылыстағы біржақтылық немес ұлтымыздың түпкі мүддесі, болашақ тәрбиесі үшін зияны тиюі мүмкін кейбір реңктері, астары туралы мәселе.

Ұлтымызды шыдамды, төзімді, толерантты деп, бір жақты ғана айта айта беру қаншалықты объективті? Қаншалықты оның басқа да адамдық, азаматтық, тәлтіма ұлттық ерекше қадір қасиетін толық береді? Бүгінгі кезеңде ұлтымыздың бойындағы, туа біткен, ғасырлар бойы қалыптасып, сақталып келген өр, намысшыл, батырлық қасиеттерін, отан сүйгіштігі мен Қазақ жерінің біртұтастығы жолындағы ғасырлар бойғы күрескерлік, жанкештілік қасиетін де баса айтуымыз керек. Осы қасиеттердің барлығы оның тілінде, фольклоры мен жазба әдебиетінде тұнып тұрғанын айту керек. Соларды пайдалану керек. Мемлекеттік тілдің мол мүмкіндіктері арқылы халқымыздың жоғарыдағы үздік қасиеттерінде насихаттап, еліміздің барлық этностарының да ұрпағына жеткізу барлық деңгейдегі оқу орындары мен біздің, аға ұрпақтың парызы деп есептеуіміз керек.[5]

Қазақты тек көмпіс, шыдамды, төзгіш, кеңқолтық, момын, деп «жалпақшешейлік» тұрпатында наихаттай беру - біржақты, абырой әпермес әрекет.

Әсіресе, бүгінгі жаһандану, ұлттық межелер мен тұрпаттардың жаппай көмекеленуі жағдайында ұлттық менталитетке зияны тиер әрекет.

Ұлтымыздың бойындағы жоғарыда аталған намысқойлық, өршілдік, өзінің ұлтының қасиеттеріне адалдық, отаншылдық қасиеттерін наихаттау ел ішіндегі қоғамдық татулық пен келісімге сызат түсірмесі хақ. Қайта мемлекет құраушы ұлтқа, оның тіліне құрметтеуге бастар үрдіс. Болмаса, кейде біздің тіліміздің өршіл, намысшыл, дауылпаз рухы басылып қалғандай. Жылауық, нәрсіз, ұлттық намысы мен өршілдігінен айрылған, бюрократияның қасаң тілінің аясында ғана насихатталатын тілді басқаларда силамайтындығы түсінікті. Ендеше мемлекеттік тіл оның рөлі насихаттағанда оның бойындағы оны жасаушы ұлттың үздік қасиеттері мен дүние танымын толық, тіл құралы арқылы жан –жақты жеткізген абзал. Тілді Бұхар жыраудың, Қаз дауысты Қазбектің шешендік сөздері, Махамбеттің, одан беріде Жұбан мен Олжастың, Темірбек пен Тыныштықбектердің, бүгінгі жас буын ақындардың өршіл поэзиясы, олардың орыс тіліне және дұрыс, мәнді аударылған үлгілері арқылы ұлт қадірі мен қасиетін насихаттау тек қазақ ұлты мен оның тілі төңірегінде топтасуға қызмет етеді. Мемлекет құраушы ұлт пен оның тілін құрметтеуге бастайды.

Мемлекеттік тіл – мемлекеттік тәуелсіздігіміздің, дербестігіміздің теориясы мен нақты практикасының тіліне, алдыңғы қатарлы стратегия мен идеялардың тіліне, ғылым мен техниканың тіліне айналуы қажет. Тәуелсіздігіміздің рухани шайқалмас тірегі. Оның осы тамаша мүмкіндіктерін жарқырата ашып, Қазақстан халқын топтастырудың пәрменді тетігіне айналдыру жоғарғы мектеп өкілдерінің, бүкіл ұлттық интеллигенцияның абыройлы міндетідеп есептейміз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Саяси түсіндірме сөздік. Алматы, 2007ж. -227 бет.
2. Дін және ұлт. Мұртаза Бұлұлтай. Алматы, 2006ж. – 90бет,102 бет.
3. Абай шығармаларының 2 томдық толық жинағы.Алматы. «Жазушы» 2005ж. - 65 бет.
- 4.Абай және қазақ елінің болашағы.Оразәлі Сәбден.Алматы,2016ж. -39 бет.
5. Нәубет Қалиев. Ұлттық мемлекеттердің рөлі ешқашан төмендемейді/Қалиев Нәубет // Егемен Қазақстан , 2017.- 26 шілде (№ 141)

УДК 368

ОСНОВНЫЕ УГРОЗЫ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАХОВОЙ КОМПАНИИ

Тургаева А.А.

Астраханский государственный технический университет, г. Астрахань, Россия

Аннотация. В статье рассматриваются понятие и роль финансовой безопасности в страховых компаниях. Финансовая безопасность страховой компании, как неотъемлемая часть экономической безопасности – это состояние защищенности финансовой сферы страхования путем осуществления комплекса мер, направленных на предотвращение внутренних и внешних угроз, воздействие которых может негативно сказаться на финансовой устойчивости компании.

Ключевые слова: финансовая безопасность, экономическая безопасность, угрозы, страховая компания.

Современный российский страховой рынок характеризуется повышенной конкуренцией, ограниченным предложением ассортимента страховых продуктов, высокой территориальной концентрацией ведущих страховых компаний в центральных регионах с развитой филиальной сетью, жестко управляемой головными организациями, зачастую без учета специфики соответствующего регионального сегмента страхового рынка [1]. Для исследования состояния страхового рынка в России, в настоящее время, проведем анализ его сегментов за последние три года.

В 2019 г. показатели страхового рынка менялись разнонаправленно. В таблице 1 приведены такие показатели как сумма страховых выплат и страховых премии за 2017-2019 года. Данные показатели позволяют оценить динамику развития страхового рынка за представленный период.

Таблица 1 - Сумма страховых премии и страховых выплат в РФ в 2017-2019 годах, тыс. руб.

	Страховые премии, млрд.руб	Темп изменения премий, %	Страховые выплаты, млрд.руб	Темп изменения выплат, %	Коэффициент выплат, %
2017	1278,84	8,32	509,72	0,77	39,86
2018	1479,5	15,69	522,47	2,5	35,31
2019	1480,2	0,04	609,46	16,47	41,21

Согласно представленным данным, можно сделать вывод о том, что страховой рынок постоянно развивается и расширяет свою деятельность. Положительная динамика объема премий в 2018 году обеспечена в основном личным страхованием. Объем премий вырос на 15,7% - это лучший показатель за последние 6 лет. Объем выплат вырос на 2,5%. Однако, в 2019 г. страховой рынок перестал расти: объем собранных премий практически не изменился, а объем выплат значительно вырос. По итогам 2019 г. объем собранных страховых премий составил 1480 млрд. рублей. Впервые с 2009 г. рынок не вырос. Причиной снижения показателей стала потеря интереса страхователей к оформлению полисов страхования жизни. Исключение – полисы защиты здоровья и жизни заемщиков. Проследим динамику изменений страховых премий и выплат по страхованию 2018-2019 годов по квартально. (Рисунок 1).

Объем страховых премий по добровольным видам страхования за 2019 год составил 1,24 трлн рублей против 1,23 трлн рублей в 2018 году, по обязательным – 235,2 млрд рублей против 250,9 млрд рублей. Сегмент добровольного non-life страхования второй год подряд показывает положительную динамику: объем премий-брутто вырос на 59 млрд рублей благодаря личному страхованию и страхованию имущества юридических лиц. При этом премии-нетто по страхованию от несчастных случаев сократились на 14,8 млрд рублей, а динамика сегмента имущества юридических лиц находится в зависимости от дат заключения крупных договоров.

Структура рынка изменилась незначительно. Благодаря росту ДМС и страхования от несчастных случаев доля личного страхования осталась на уровне 53%.

Положительная динамика всех видов добровольного страхования имущества обеспечила рост доли сегмента с 24,4% до 26,3%.

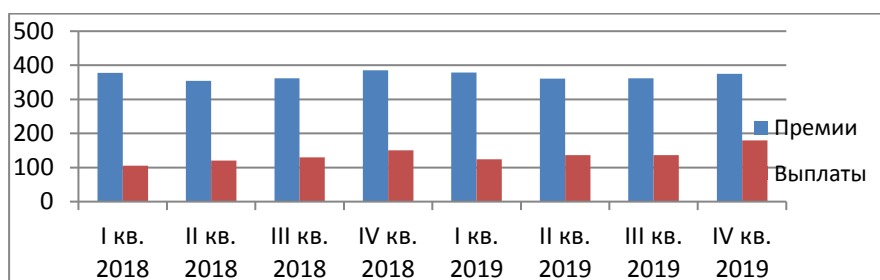

Рисунок 1 - Квартальная динамика страховых премий и выплат по страхованию, млрд.руб

В 2019 г. сменился тренд развития российского рынка страхования жизни. Стагнация объемов страховых взносов в условиях роста числа заключенных договоров связана с изменением структуры рынка – ростом спроса по видам страхования с невысокими средними страховыми премиями (страхование жизни заемщиков, ДМС) и сокращением числа договоров по видам страхования с высокими средними премиями (инвестиционное страхование жизни, страхование прочего имущества юридических лиц).

Страхование жизни остается основным драйвером рынка с темпом роста премий выше 54%. Однако, количество заключенных договоров сокращается на 797443 по сравнению с 2018 годом (на 13,3 %). Объем выплат по страхованию жизни вырос до 133420,5 млн. рублей в связи с окончанием срока действия договоров страхования жизни, заключенных.

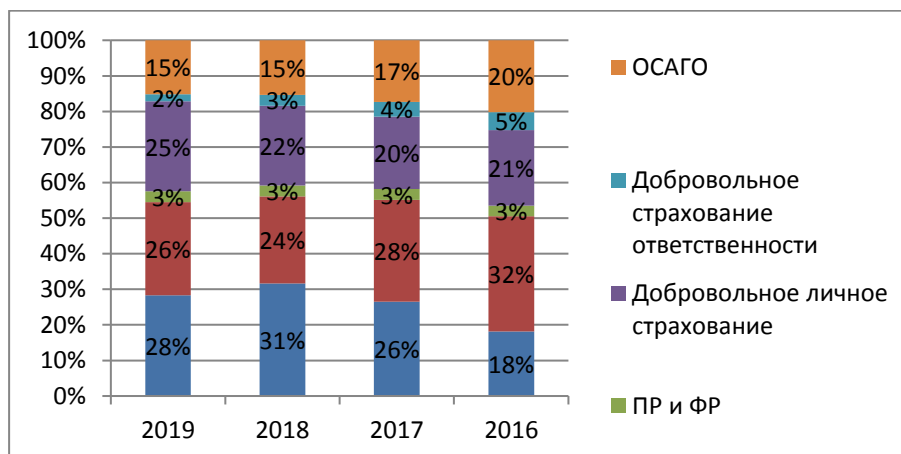

Рисунок 2 - Структура страховых премий по видам страхования, 2016-2019 гг.

Таблица 2 - Основные показатели по страхованию жизни, 2017-2019 гг.

Год	Премии, млн. руб.	Выплаты, млн. руб.	Количество договоров
2017	331537	36486,84	4537172
2018	317154,8	67070,5	6003845
2019	317706,1	133420,5	5206402

Темп изменения премий по страхованию жизни перешел в зону отрицательных значений (минус 9,5%) в связи с внедрением стандартов раскрытия информации и отказом клиентов от пролонгации договоров инвестиционного страхования жизни. Договоры страхования жизни заключали 30 страховщиков. Концентрация в этом сегменте выше среднерыночных значений, но из-за снижения долей ООО СК «Сбербанк страхование жизни» и ООО «Капитал Лайф Страхование Жизни» доля ТОП-10 компаний оказалась ниже, чем в 2018 году.

Несмотря на сокращение премий на 30,3 млрд рублей, лидером сегмента осталось ООО СК «Сбербанк страхование жизни» с долей 36%. Страховщики жизни демонстрируют разнонаправленные тенденции изменения объема премий. В составе ТОП-10 половина компаний показали отрицательную динамику, но из 43 млрд. рублей сокращения в целом по сегменту только 12 млрд. рублей пришлось на десятку лидеров.

Анализируя страховой рынок России, проследим, как изменяется объем премий по страхованию средств наземного транспорта. Второй год подряд сегмент автокаско показывает положительную динамику объема премий-брутто, но прибавка минимальна (+1,9 млрд рублей или 1,1%), и по-прежнему страховщики не достигли даже уровня 2016 года. Негативное влияние на сегмент оказывает снижение продаж новых автомобилей (на 41 тыс. меньше, чем в 2018 году), позитивное - рост объемов лизинга. Всего в 2019 году заключено 4,93 млн. договоров (+203 тыс. по сравнению с 2018 годом) - это лучший результат за последние 5 лет.

Таблица 3 - Основные показатели ТОП-10 страховщиков жизни за 2019 год

№	Наименование	Объем премий, тыс.руб.	Изменени е объема премий	Объем выплат, тыс.руб.	Изменение объема выплат	Количество договоров страхования, шт.
1	ООО СК «Сбербанк страхование жизни»	147228438	- 30330886	3730268 1	23830915	1663296
2	ООО «АльфаСтрахование-жизни»	55494129	-447472	2334660 3	11261877	1320751
3	ООО «СК СОГАЗ-ЖИЗНЬ»	45617887	25144606	6559433	2998109	117001
4	ООО «СК Ренессанс Жизнь»	32633144	1553451	4326876	2626898	1051833
5	ООО «Капитал Лайф Страхование Жизни»	17562095	-7221576	2747462 6	14777399	200496
6	АО ВТБ Страхование жизни	15437898	- 17582383	8206808	2698130	35592
7	ООО СК «Росгосстрах Жизнь»	13407762	10287494	299816	126205	70435
8	ООО «СОСЬЕТЕ ЖЕНЕРАЛЬ Страхование Жизни»	11658528	-884085	2463199	1282605	91212
9	ООО «Страховая компания СиВ Лайф»	8823842	3126705	4687644	2016555	3321
10	ООО «РСХБ-Страхование жизни»	7773625	4121409	11542	23172	51496

Конкуренция в сегменте сохраняется на высоком уровне: здесь работают 87 компаний (из них только 48 заключили больше 1000 договоров), совокупная доля 10 крупнейших страховщиков автокаско составляет 87,5%. Сокращение средней премии продолжается 4 год подряд.

Рост количества заявленных убытков (с 978 до 995 тыс.) и средней выплаты (с 90,9 до 101 тыс. рублей) создает предпосылки для роста тарифов.

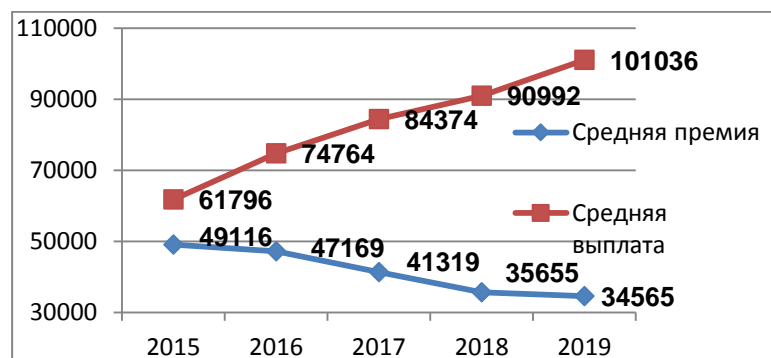

Рисунок 3 - Динамика средней премии и выплаты по каско, рублей

Тенденция к снижению объемов продаж новых автомобилей, рост стоимости привлечения новых клиентов, увеличение выплат (в том числе в результате роста стоимости импортных запчастей) дают основания ожидать повышения тарифов в 2020 году.

Проанализировав, показатели характеризующие состояние страхового рынка, можно сделать следующие выводы. Страховой рынок в России в последние годы получил существенное развитие, подтверждают это соответствующие показатели. Однако в сравнении с другими странами страховой рынок в России находится на качественно низком уровне. Этот факт можно объяснить тем, что высоким темпам роста страхового рынка в России в настоящее время не способствуют факторы, связанные с общим кризисным состоянием экономики в стране.

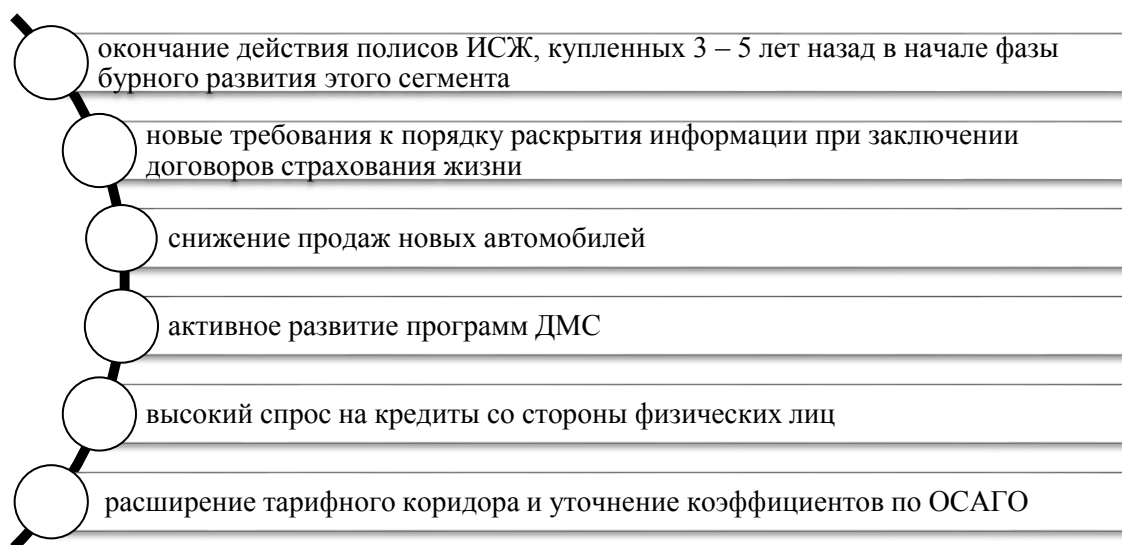

Рисунок 4 - Ключевые факторы, повлиявшие на динамику страхового рынка

В заключение, можно сказать, что страховой рынок характеризуется как сложная многофакторная динамическая система, состоящая из постоянно взаимодействующих и взаимозависящих экономических элементов, отдельных групп участников и субъектов рынка. В 2019 году темпы роста российского страхового рынка минимальные, учитывая показатели за последние 10 лет. Впервые с 2009 года годовой рост показателей внесенных премий страховщикам составил 0%.

Главными элементами системы страхования предприятия являются методы оценки рисков и их выявление, оценка имущества независимыми компаниями – оценщиками, мониторинг финансового состояния страховых компаний методом проведения тендера, создание определенных структур по управлению рисками предприятия, механизм проведения внутреннего аудита и сравнение его результатов с оценкой сюрвейера [2]. Угрозы в системе страхования представляют собой реальную системную угрозу экономической безопасности страны. Производственный аудит в свою очередь должен включать расчет максимально возможного убытка по производствам, агрегатам и цехам, а также стоимость имущества по видам и подразделениям, оценить износ имущества, выявить зоны концентрации рисков и определить общий уровень производственного риска. При этом необходимо создание страхового портфеля для предприятия, проведения мониторинга страховых рисков, который позволил бы дать оценку страховым рискам и выявил необходимость страхового покрытия. Для того чтобы страховая компания была способна выполнять свои обязательства перед клиентами, она должна правильно распорядиться своими финансовыми ресурсами. Вся деятельность страховой компании заключается в создании денежных фондов. Движение финансовых средств страховщика представляют собой кругооборот финансовых потоков, то есть поступление, расходование и преобразование первых. Одно из ведущих мест в сфере управления страховым бизнесом отводится проблемам финансовой устойчивости и платежеспособности страховых компаний. Контроль и оценка финансового состояния важна как для отдельной страховой компании, так и в целом для страхового рынка. Высокий интерес к вопросу финансовой устойчивости объясняется высоким ростом финансовой ответственности страховых компаний, а, следовательно, со способностью в любой период выполнить принятые обязательства по заключенным договорам страхования. В связи с неплатежеспособностью в современном страховом рынке России продолжается процесс ухода недобросовестных и финансово неустойчивых игроков.

На 1 марта 2016 года с июля 2004 года было отозвано 1236 лицензий у страховых компаний. Только за 2013 год отозвано 38 лицензий. На 1 января 2014 года зарегистрированы 407 страховых организаций. На современном этапе развития страхового рынка в России количество страховых компаний, имеющих лицензию на проведение страховых операций насчитывается 175 единиц. Как показывает статистика многие страховые компании не выдерживают конкуренции и становятся убыточными [3]. Несмотря на уход небольших организаций и снижение численности участников рынка, за рассматриваемый период снизилась концентрация страхового рынка: число организаций, на которые приходится 80% страховых премий, увеличилось с 23 до 25. В условиях экономического кризиса первостепенное значение для государства приобретает финансовая безопасность страховых компаний и потребителей страховых услуг, которая рассматривается как важнейшая качественная характеристика развития страхового рынка, определяющая возможности его дальнейшего функционирования. О недостаточной защищенности потребителей страховых услуг свидетельствует недобросовестность субъектов страхового бизнеса, уклоняющихся от исполнения своих обязательств. В условиях нестабильного экономического развития эта проблема усугубляется увеличением числа неплатежеспособных страховщиков, которые не в

состоянии выполнить свои финансовые обязательства, что приводит к невозможности получения страховых выплат по страховым случаям и падению доверия страхователей к страхованию в целом.

В заключение следует отметить, что реализация всех представленных выше методов обязательно должно сопровождаться построением постоянного институционального механизма, противодействующего внешним угрозам финансовой безопасности, гарантирующего эффективное функционирование ОФБ сегодня и высокий финансовый потенциал развития в будущем. При наличии согласованного и адаптированного к современным реалиям, ОФБ будет обеспечена высокая финансовая эффективность, стабильность и независимость. Государство в рамках институционального механизма обеспечит правовую качественную защиту большинства аспектов деятельности ОФБ, а сами ОФБ будут осуществлять функции и совершенствовать всю финансовую систему, минимизируя последствия всех возникающих угроз.

Таким образом, основой формирования эффективной системы обеспечения финансовой безопасности страховой компании - является наличие конкретной стратегии, включающей в себя совокупность инструментов, способов их использования и конкретных действий, направленных на реализацию основной цели, а именно обеспечение высокого уровня финансовой безопасности путем нейтрализации или снижения последствий внешних и внутренних угроз.

ЛИТЕРАТУРА

1. Улыбина Л.К., Огорокова О.А., Ваньян Г.А. Страховой рынок России: оценка индикаторов и перспектив развития – М.: Экономика и предпринимательство, 2013. №85. С. 469-479.
2. Тургаева А.А., (2019), Влияние механизма функционирования страховых организаций на этапы внутреннего контроля. Проблемы экономики и юридической практики, 6: 83-91
3. Тургаева А.А. Направления развития управленческого учета в российских страховых компаниях// Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия: Экономика. 2015. № 3. С. 141-148.
4. Быканова, Н. И., Черкашина, А. С. Страховой рынок России : проблемы и направления развития // Молодой ученый. 2017. №10. С. 204-207
5. Дедиков, С. В. Страхование договорной ответственности в России : перспективы - есть //Финансы. 2018. № 3. С. 46.
6. Должникова, А. М. Асимметричная информация в страховании // Финансы. 2018. № 9. С. 41.
7. Дюжиков Е. Ф. От многообразия форм к монополии государства. № 11. С. 37.
8. Ледовская, А. В. Страховщики и финансисты как агрегаторы и проводники новых компетенций // Финансы. 2018. № 2. С. 40.
9. Мельников, В. В., Гребенщиков, Э. С. Рынок ОСАГО накануне перехода к свободным тарифам // Финансы. 2018. № 4. С. 34.
10. Никитина, А. В. Проблемы и перспективы развития страхового рынка в РФ // Аллея науки. 2017. № 5. С. 224-228.

МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ТУРИЗМ НАРЫҒЫ

Ережепова Р.Г.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасы Маңғыстау облысының туристік-рекреациялық кешенінің даму перспективалары талқыланады. Аймақтық позициялау стратегиясының негізгі бағыттары мақсатты аудиторияның ресурстық әлеуетін, инфрақұрылымын және туристік талғамдарын ескере отырып айқындалады.

Түйінді сөздер: туристік-рекреациялық кешен, Маңғыстау облысы, орналасу стратегиясы.

Қазақстан Республикасы халықаралық туристік нарықтың жас қатысушыларының бірі болып табылады. Бұл мемлекеттің туристік өнімі көп қырлы және кең аудиторияның мүдделерін қамтиды. Қазақстан Республикасының туристік аймақтарынан Маңғыстау облысын бөліп көрсетуге болады. Бұл Қазақстан Республикасының ең көрнекті жерлерінің бірі, сонымен қатар тарихи және республикалық маңызы бар көлемде, өйткені ол Ұлы Жібек жолының дамуымен байланысты. Сонымен қатар, Маңғыстау облысының туристік-рекреациялық кешенін дамыту Қазақстан Республикасының экономикалық дамуының басымдығы болып табылады, оны Елбасы Н.Ә. Назарбаев пен облыс әкімдігінің басшылығы қатысты.

Бірқатар шарттар мен факторлар туристік нарықтың Қазақстан Республикасында да, халықаралық деңгейде де дамуына мүмкіндік береді. Олар Маңғыстау облысы үшін позициялық стратегияны қалыптастыруға негіз болды. Қызығушылық танытқан мақсатты аудиторияға өздері үшін демалу орындары мен туризм орындарын анықтайтын мотивтерді (факторлар мен жағдайлар) табуға мүмкіндік беретін стратегия. Осыған байланысты төмендегі бірнеше себептерді қарастырайық. Бірақ жаңадан бастаушылар үшін туристік өнім ретінде Маңғыстау облысының портретін құрайық. Облыстың ауданы - 165 642 км². Ақтау қаласы - әкімшілік орталығы. Маңғыстау облысы туристік бағытты дамыту үшін ең перспективалы болып саналады.

2019 жылғы 1 наурыздағы жағдай бойынша Маңғыстау облысында әртүрлі этникалық құрамы бар 596 706 адам тұрады. Ақтау қаласы Қазақстан Республикасының «теңіз қақпасы» ретінде танылды, ТРАСЕКА-ның солтүстік-оңтүстік бағытындағы көлік дәліздерін байланыстыратын көлік стратегиясы.

Маңғыстауда туризмді дамыту үшін халықаралық стандарттармен жетілдірілген жағдайлар жасалды, атап айтқанда, қазіргі Ақтау әуежайы және жергілікті әуе компаниялары үшін дамыған әуежайлар желісі. 2018 жылы Маңғыстау облысының аумағына 38 мың турист келді. Шетелдік туристердің үлесі 37% құрайды [3].

Біріншіден, Маңғыстау облысы қолайлы географиялық орналасуға ие және Қазақстан Республикасының Каспий теңізіне жақын орналасқан жалғыз аймағы болып табылады.

Екіншіден, Маңғыстау облысы - Қазақстан Республикасының экономикалық өсу нүктесі, бұл Маңғыстау облысында 2016–2020 жылдарға арналған туризмді стратегиялық дамытудың мақсатты бағдарламасының болуымен расталады. [1].

Стратегиялық дамудың негізгі бағыты - Каспий аймағын ішкі және кіріс туризмі аймағы ретінде дамыту. Географиялық тұрғыдан туризмді үш бағытта дамыту жоспарлануда:

1. Маңғыстау ауданында көрікті жерлер Қарағи, Отпан-тау, Торыш, Шеркала, Ақмыш, Қызылқала, Айрақты, Шуманай, Көгез болып саналады;

2. Түпқараған аймағында - Саура, Тарас Шевченко мұражайы, Мұрын жырау мұражайы, Сұлтан-эпе, Шақпақ-ата, Қапсамай, Жығылған, Сартас және басқалары;

3. Қаракия ауданында - Шопан-ата, Бекет-ата, Бозжыра, Қарынжарық, Түйесу [2].

Үшіншіден, облыс аумағында табиғи емдік және рекреациялық ресурстардың жеткілікті саны бар, соның негізінде Ақтау қаласы мен оған іргелес жатқан аудандарда бірнеше санаторлық-курорттық мекемелер құрылды. Маңғыстауда жағалаудағы туризмді, шаңғы туризмін, экологиялық туризмді, сауықтыру туризмін, жылқы туризмін, этнографиялық туризмді дамыту үшін барлық жағдайлар бар, мысалы:

1. Каспий теңізінің құмды теңіз жағалауы;

2. таулы жер;

3. даланың көркем жерлері.

Төртіншіден, Қазақстанның барлық тарихи, мәдени және архитектуралық ескерткіштерінің үштен екісі Маңғыстау аумағында орналасқан. Олардың көпшілігін тек аймақта ғана емес, республикадағы ең жақсы халықтық сәулет ескерткіштерімен салыстыруға болады. Маңғыстау аумағында көне жолдар - Жібек керуені және Хиуа трассасы, әйгілі Қаратау экспедициясының орындары, көптеген сәулет және тарихи ескерткіштер бар.

Бесіншіден, аймақтың басты байлығы - Каспий жағалауы, онда санаторийлер, қонақүйлер мен демалыс орталықтары бар және салынуға дайын. Маңғыстау облысының әйгілі санаторийі - «Шағала» шипажайы. Жағалауда орналасқан демалыс орталықтары өте танымал. Облыста балалар сауықтыру лагерлері де бар. Жетекші санаторийлердің негізін құрамы ерекше ыстық радон сулары мен емдік балшықтар құрады.

Маңғыстау облысы мен Ақтау қаласының туристік-рекреациялық кешенінің дамуына кедергі келтіретін факторлар мыналар болып табылады. Маңғыстау облысындағы туристік инфрақұрылымның жай-күйін қанағаттанарлық деп санауға болмайды. Бұл жартылай жағажайлар, және облыстың жекелеген аудандарындағы жағалау маңындағы аймақтар және қаржыландырудың баяу және жеткіліксіздігі.

Тағы бір кедергі - білікті кадрлардың жетіспеушілігі, сондықтан қонақ үй кәсіпорындарында қызмет көрсету деңгейі өте төмен.

Ішкі және халықаралық нарықта аймақтың туристік әлеуетін жарнамалаудың болмауы. Маңғыстау туристік аймағы айтарлықтай әлеуетіне қарамастан, Қазақстанның туристік нарығында аз орын алады. Республикадағы экономикалық өзгерістер, қоғамдағы тұрақсыздық, елдің іскер топтарында туризмді дамытуға белсенді инвестиция салғысы келмеуі оның дамуына кедергі келтіруде.

Осылайша, Маңғыстау облысында курорттық емдеуді, жағажай демалысын, этнографиялық туризмді және басқа да демалу түрлерін дамытуға барлық жағдай жасалған.

Туристер ағынының белсенді өсуіне кедергі келтіретін кейбір кемшіліктердің болғанына қарамастан, аймақтың жағымды туристік имиджін құрудың негізгі факторы болып табылатын факторларды ескеруге болмайды. Біріншіден, батыс жағындағы аумақты Каспий теңізі жуады. Екіншіден, әсем ландшафттардың, емдік минералды бұлақтар мен емдік балшықтардың, тарих пен табиғаттың таңғажайып ескерткіштерінің көп болуы.

Үшіншіден, жағалау аймағы қолайлы климаттық әсерге ие: жазы жылы, йодталған ауа, теңіз суы. Сондықтан Маңғыстау облысының Қазақстан

Республикасының басқа аймақтарынан және жалпы әлемнен туристер үшін ең тартымды туристік бағыттардың біріне айналуы үшін нақты перспективалары бар. Бұл мәселені шешу үшін бірқатар шараларды жүзеге асыру қажет, ең алдымен Маңғыстау облысы мен Ақтау қаласының рекреациялық әлеуетін жан-жақты және сапалы бағалау қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Назарбаев Н.Н. Қазақстан 2030: Елбасының Қазақстан халқына жолдауы. М., 2014 жыл.
2. Оспанов Г.М. Анализ имиджа Казахстана на мировом туристском рынке / Фундаментальные исследования. 2014. №1–2.
3. Официальные статистические показатели / Официальный сайт департамента туризма Казахстана. URL: [http:// www.depturizm.mid.gov.kz](http://www.depturizm.mid.gov.kz).

ӘОЖ 379.85

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ӨНІМНІҢ ТУРИСТІК ӘЛЕУЕТІ

Ережепова Р.Г.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Ұсынылған мақала Қазақстан Республикасындағы туристік қызметтерді зерттеу мен талдауға арналған. Зерттеу барысында туризмнің әртүрлі түрлері бойынша зерттеулер жүргізілді. Өткізілген шолу туристік индустрияның жай-күйін жан-жақты қалыптастыруға мүмкіндік береді, ал нәтижелер саланың қарқынды дамуына арналған өтінімді табады және әлемдік туристік қызмет көрсету нарығында баламалы орын алады.

Түйінді сөздер: туризм, нарық, туристік өнім, инфрақұрылым, әлеует.

Туризм ұлттық экономиканың бір саласы ретінде сұраныс пен ұсыныстың нарықтық категорияларына сәйкес келетін өнімді шығарады. Осыған байланысты келесі ерекшелік бар: шетелдік тұтынушыларға және Қазақстан азаматтары үшін арналған ішкі нарыққа бағытталған халықаралық нарық.

Бүгінгі халықаралық туристік нарық - бұл көп миллиардтық айналымдар мен қатал бәсекелестікке ие алып механизм. Сондықтан басым міндет - тек Қазақстанға ғана тән және сұранысқа ие болатын туристік өнімді анықтау. Қазақстанның туристік өнімі нарықтың қандай сегменттерінің болашағы жақсы болатынына байланысты.

Бүгінгі таңда қазақстандық туристік өнімнің екі негізгі компонентін бөлуге болады:

1. Мәдени туризм - Ұлы Жібек жолының аумағы (қажылық және дәстүрлі) және онымен тығыз байланысты.

Эко-шытырман туризм - аумағы: Ұлы Жібек жолы, аймақтар: Алматы, Жамбыл, Оңтүстік Қазақстан, Шығыс Қазақстан, Ақмола облыстары (сафари, рафтинг, құстарды қарау, саяхаттау, альпинизм, аң аулау, балық аулау)[1].

Қазақстанда 100-ден астам танымал туристік сайттар бар, олар «туристік магниттер» және «туристік өсу нүктелері» деп аталады. Пайдалы геосаяси жағдайға ие, табиғи және рекреациялық ресурстарға және дүниежүзілік мәдени-тарихи мұра объектілеріне ие (11 объект ЮНЕСКО-ның Дүниежүзілік мұра тізіміне енгізілген),

қайталанбас табиғи әртүрлілікке ие, жаңа туристік өнімдерді шығару мүмкіндігі бар және ірі болу үшін әлемдік туризм картасында ойыншы ретінде барлық қажетті негізгі алғышарттар бар.

Қазіргі уақытта Қазақстанда «туристік магниттер» және «туристік өсу нүктелері» деп аталатын 100-ден астам танымал туристік орындар бар. Сонымен бірге ресурстардың шектеулі болуына және осы нысандарды дамытуға қомақты қаражат салу қажеттілігіне байланысты Мәдениет және спорт министрлігі «Қазақстанның туризм картасы» деп аталатын маңызды туристік объектілерді іріктеу жұмыстарын жүргізді. Таңдау өлшемдері объектінің туристік магнит ретіндегі бірегейлігі және туристік ағымның ықтимал өсуі болды. Сондай-ақ, бұл тарихи және мәдени маңызы ескерілді.

Мысалы, ЮНЕСКО ескерткіштері немесе тізімге енгізілген Ұлы Жібек жолының нысандары, сондай-ақ «Рухани Жаныру» бағдарламасының қасиетті нысандары, ТОП-10-дық қатарына кіретін әлеуеті зор Қазақстандағы туристік бағыттар:

- 1) Алакөл көлі - жылына 250000 турист келуі мүмкін (ағымы - жылына 772 000 турист);
- 2) Алматы облысының тау кластері - жылына 250000 турист келуі мүмкін (ағым - 500,000);
- 3) Щучинск-Боровская курорты - жылына 2 миллион туристтің әлеуеті бар (ағым - 750 000);
- 4) Баянауыл курорттық аймағы - жылына 450 мың тонна туристер келу мүмкіндігі бар (ағым - 200 000);
- 5) Имантау-Шалқар курорттық аймағы - жылына 400 000 турист келуі мүмкін (ағым - 130 000);
- 6) Балқаш көлі - жылына 400 000 турист келуі мүмкін (ағым - 130 000);
- 7) Түркістанның тарихи және мәдени туризмін дамыту - жылына 1,500,000 туристер әлеуеті бар (ағым - 500 000);
- 8) Маңғыстауда жағажай туризмін дамыту - жылына 750 мың туристер әлеуеті бар;
- 9) Нұрсұлтандағы MICE туризмін дамыту - жылына 1 000 000 туристтің әлеуеті бар;
- 10) «Байқоңыр» туристік аймағын ойын-сауық орталығы ретінде жылына 250 000-50000 туристерді дамыту. [2]

Орта Азия аймағындағы туризмнің ерекшеліктерін ескеру қажет. Жібек жолы сегментінде және шытырман оқиғалы туризмде шетелдік туристердің негізгі ағымы тұрақты қозғалысқа бағытталған және бүкіл көрсетілген аймақта: Қазақстан, Шыңжаң-Ұйғыр Автономиялық ауданы (ҚХР), Қырғызстан, Өзбекстан, Түркіменстан.

Осылайша, қазақстандық туристік өнімді нарыққа тиімді түрде Орталық Азиялық туристік өнімнің бір бөлігі ретінде ғана ұсынуға болады, ол мыналарды білдіреді:

1. Туристік өнімнің институционалды элементтері үкіметаралық деңгейде келісілуі керек.

1. Қазақстанның туристік өнімі көрші облыстардың туристік өнімдерінен (ең болмағанда баға / сапа жағынан) төмен болмауы керек.

Қазақстандық туристік өнімнің өзіндік ерекшелігі оның табиғатының маусымдықтығы, ол белгілі бір шараларды қабылдауды және маусымнан тыс уақытта туризмнің балама түрлерін дамытуды талап етеді. [3]

Жоғарыда аталған сегменттерге сәйкес келетін инфрақұрылым белгілі бір талаптарға ие. Бұл қарапайым, салыстырмалы түрде арзан (25-100 орынның ішінде)

туристік маршруттарда орналасқан, экологиялық таза жерлерде туристік маршруттарда орналасқан, клиенттерге бір жерде 2-3 күн болуға арналған.

Қазақстанның бизнес-туризм сегментінде белгілі бір перспективалары бар. Бұл ең алдымен Алматы, Нұрсұлтан, Атырау қалалары. Геосаяси жағдайы мен табиғи ресурстары бізге іскери және халықаралық конвенцияларға қатысу үшін Қазақстанға келетін іскер туристер санының артуына сенуге мүмкіндік береді. Жоғарыда аталған орталықтардың инфрақұрылымы негізінен халықаралық стандарттарға сәйкес келеді. Алматы қаласы стратегиялық нысан болып табылады.

Нұрсұлтан қаласы стратегиялық жағынан Алматыдан кем түспейді. Қазіргі заманғы келбеті мен инфрақұрылымы бар біздің мемлекетіміздің жас астанасы ретіндегі қалаға үнемі артып келе жатқан қызығушылық қаладағы халықаралық және ішкі туризмнің қарқынды дамуына қызмет етеді[4].

Туристік өнімнің маңызды құрамдас бөлігі көлік болып табылады. Қазақстанға туристерді жеткізудің құралы ретінде әуе тасымалы басты рөл атқарады. Сондықтан ұлттық авиатасымалдар нарығындағы позицияларды дамыту және нығайту өте маңызды мәселе болып табылады. Ұқсас бағдарлар бойынша рейстер ашу арқылы ұлттық авиакомпаниялардың бәсекеге қабілеттілігінің төмендеуінің әсерін бейтараптандыру қажет.

Көптеген дамыған туризм елдеріндегі ішкі туризм нарығы туризмнен түсетін табыстың 30-дан 50 пайызға дейін құрайды. Осыған байланысты Қазақстанның болашағы зор. Сонымен бірге, бүгінде ішкі туризм негізінен стихиялы емес, ұйымдастырылмаған екенін атап өткен жөн. Бұл бірнеше курорттардың, курорттардың және туристік орталықтардың қызметі. Туризмнің осы түрін дамытуға тиісті көңіл бөлінбегендіктен, мемлекеттік бюджет қажетті көлемде қаражат алмайды, инфрақұрылым бұзылуды жалғастыруда, табиғи, мәдени және тарихи ескерткіштердің экологиялық жағдайына айтарлықтай залал келтірілуде.

Сонымен бірге мүгедектер мен қарттар, әлемдегі туристік және бос уақытты индустрияның басқа да қызметтерін тұтынушылардың артып келе жатқан тобын құрайды, сондай-ақ туристік индустрияның осы кеңейіп келе жатқан нарығының құрамдас бөлігі болып табылатын балалары бар отбасылар көптеген қонақ үйлер мен көліктерге қол жетімді емес. және туристік орындар.

Осылайша, туристік ресурстардың қол жетімділігі туризмнің дамуының маңызды факторына айналууда. Туристік ресурстар мен қызметтерге қол жетімділіктің артуына әкелетін туристер санының артуына қарамастан, көптеген туроператорлар бұл бағытта шаралар қабылдаудың маңыздылығын әлі түсінбеді.

Сондықтан туристік ресурстардың қол жетімділігін қамтамасыз етуге, туристік индустриядағы кадрлардың арнайы даярлық деңгейін көтеруге, мүмкіндігі шектеулі туристердің қажеттіліктері мен туризмнің әлеуметтік-экономикалық дамудағы маңыздылығы туралы хабардар болуға көмектесетін нақты саясат пен стратегия жасау қажет.

Әлеуметтік туризмнің дамуы, оның ішінде өлкетану, спорт, әуесқойлық, сауықтыру, мәдени, ағартушылық, экологиялық туризм, отбасылық саяхат, қарттар мен мүгедектер туризмі, жастар мен жастар туризмі үлкен тәрбиелік және патриоттық мәні бар.

Осы мәселелердің бәрін шешуде туристік өнімді қалыптастырудың институционалды элементтерінің маңызы зор.

«Қазақстан» брендімен туристік өнімді жылжыту оның барлық құрамдас бөліктері мен белгілі бір нарық сегментінде орналасуын нақты анықтап қана қоймайды, сонымен қатар тиімді сату арналарын іздеуді, мақсатты нарықтарды (мысалы, Англия, Германия, Жапония нарықтары және т.б.) іздеуді қажет етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. <http://mfa.gov.kz/ru/kyev/content-view/turizm-v-kazahstane>
2. <https://strategy2050.kz/ru/news/top-10-turisticheskikh-zon-kazakhstana>
3. Қазақстан Республикасының туристік индустриясының 2023 жылға дейінгі даму тұжырымдамасы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 30 маусымдағы № 406 қаулысы.
4. «Республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 26 қыркүйектегі № 593 қаулысы.

ӘОЖ 327.341

КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ СТАТУСЫ

Ережепова Р.Г.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада тәуелсіздік кезеңіндегі Қазақстан экономикасын модернизациялау процестері, сондай-ақ олардың Каспий маңы аймақтарының экономикалық серіктестерімен байланысы қарастырылған. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенция. Бұл іргелі құжат Каспий теңізінің заманауи талаптарға жауап беретін және жағалаудағы елдердің жан-жақты ынтымақтастығын одан әрі жандандыруға бағытталған жаңа құқықтық режимін қалыптастырады.

Түйінді сөздер: Каспий аймағы, экономикалық модернизация, ресурстарды игеру моделі, даму стратегиясы, сыртқы сауда серіктестігі, электр энергиясы

2018 жылдың 12 тамызында жағалаудағы Ақтау қаласында Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияға қол қойылды. Әзірбайжан, Иран, Қазақстан, Ресей және Түрікменстан. Құжатпен жұмыс 22 жыл бұрын басталды, осы уақыт ішінде сыртқы істер министрлерінің орынбасарлары деңгейінде 52 кездесу, 12 министрлер кездесуі және Каспий маңы мемлекеттері басшыларының төрт саммиті өтті. Бес тараптың мүдделерін ескеру қажеттілігі бірнеше жыл ішінде бірнеше рет тоқтап қалған келіссөздер процесін біршама қиындатты.

Конвенция негіздемелік құжат болғанымен, оған теңіз түбін делимитациялаудан, су ресурстарын пайдаланудан бастап қауіпсіздік пен экология сияқты аспектілерге дейінгі көптеген мәселелер бойынша нақты келісімдермен толықтыру қажет. Соған қарамастан, оған қол қою фактісі, кем дегенде, Каспий маңы елдері басшыларының ынтымақтастыққа деген ұмтылысын көрсетеді. Бірақ 2000-шы жылдардың басында Каспий жағалауы мемлекеттері келісімге келе алмайтындай көрінді: 2002 жылы алғашқы президенттік саммитте Түрікменстанның сол кездегі көшбасшысы Чираг және Қапаз кенорындары үшін Әзірбайжанмен қақтығыс болып, «Каспийде қан төгілуі мүмкін» ашық түрде жариялаған болатын[1].

Бұдан былай Каспий теңізі заңды түрде теңіз де, көл де саналмайды. Каспий теңізін теңіз ретінде қарастырмағанымыз бізге БҰҰ-ның теңіз құқығы туралы конвенциясын қолданбауға, демек, аумақтық аймақтың енін 12-ден 15 мильге дейін ұлғайтуға мүмкіндік береді. Он шақырымдық балық аулау аймағы аумақтық сулармен шектеседі. Балық аулау аймақтарынан тыс жалпы су айдыны сақталған. Бұл Каспий

теңізіне көлдің құқықтық мәртебесін беруден бас тарту себебінен мүмкін болды, әйтпесе оны барлық тараптар арасында бөлісу қажет болар еді.

Саммиттің басты оқиғасы - бес мемлекет басшыларының консенсус негізінде және барлық тараптардың мүдделерін өзара есепке алу негізінде жасалған Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияға қол қоюы болды. Бұл іргелі құжат Каспий теңізінің заманауи талаптарға жауап беретін және жағалаудағы елдердің жан-жақты ынтымақтастығын одан әрі жандандыруға бағытталған жаңа құқықтық режимін қалыптастырады.

Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияны тиімді іске асыру және Каспий теңізіндегі ынтымақтастықтың түрлі аспектілерін қарастыру мақсатында Президенттер сыртқы істер министрлерінің орынбасарлары деңгейінде сыртқы істер министрліктерінің қолдауымен бесжақты тұрақты консультациялар тетігін құру туралы шешім қабылдады. Сондай-ақ Каспий жағалауындағы мемлекеттердің өкілетті өкілдері және алғашқы консультацияларды Конвенцияға қол қойылған күннен бастап алты айдан кешіктірмей өткізеді. Басымдық ретінде тікелей базалық негіздерді құру әдістемесіне қатысты келісім жобасын әзірлеуді және келісуді бастау тапсырылды.

Іс-шара тиімді және сындарлы өтті. Бұл Каспий маңы мемлекеттерінің үкіметтері арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастық туралы келісімге және Каспий маңы мемлекеттерінің үкіметтері арасындағы көлік саласындағы ынтымақтастық туралы келісімге қол қойылды, бұл жағалаудағы мемлекеттердің өнеркәсіп, сауда, энергетика, көлік және логистика, инновациялар саласындағы ынтымақтастығын одан әрі нығайтуға және дамытуға ықпал етеді. туризм, ақпарат және басқа да қызығушылық тудыратын салалар. Осы келісімдерді жүзеге асыру үшін Каспий жағалауы мемлекеттерінің құзыретті ведомстволарының мәжілістері тұрақты түрде өткізіліп тұрады[2].

Бүгінгі таңда Қазақстан басшылығы екіжақты ынтымақтастықты нығайтуға және сенім мен қауіпсіздіктің тетіктерін дамытуға орасан зор жұмыс атқарды. Талқылаудың маңызды мәселелерінің бірі - Каспий мәселесі. Бұл тақырыпқа көршілес елдерге тиесілі теңізге шектеу, Каспий теңізінің мәртебесін көтеру мәселесі, мұнай өндіру және тасымалдау маршруттары мәселелері жатады.

Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияға 2018 жылғы 12тамызда Ақтау қаласында өткен Бесінші Каспий саммиті барысында Қазақстан, Әзербайжан, Иран, Ресей және Түрікменстан Президенттері қол қойды. Бұл құжат Каспий теңізіне, оның суын, түбін, жер қойнауын, табиғи ресурстар мен әуе кеңістігін қоса алғанда, тараптардың құқықтары мен міндеттемелері айқындалатын және реттелетін негізін құрайтын халықаралық шарт болып табылады.

Парламент Мәжілісінің жалпы отырысында депутаттар «Каспий теңізінде тосын оқиғаларды болғызбау туралы келісімді ратификациялау туралы» заң жобасын мақұлдады. Маңызды құжат теңіздегі Каспий маңы мемлекеттері әскери кемелерінің жүзуі мен әуе кемелерінің ұшу қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған. Келісім ережелеріне сәйкес, әр тараптың әскери және әуе кемелері бір-біріне жақындаған сәтте қауіпсіз арақашықтықты ұстап, барынша сақ болуға міндеттеледі. Ал ақпарат алмасу кезінде арнайы радиобайланыс пайдаланылуы тиіс. Бұл шекаралас елдердің өзара достық қарым-қатынасты арттыра түсуіне мүмкіндік береді.

Сонымен қатар халық қалаулылары «Қазақстан мен Ресей арасындағы әскери-техникалық ынтымақтастық туралы шарт шеңберінде берілетін әскери мақсаттағы өнімнің болуын және нысаналы пайдаланылуын бақылауды жүзеге асыру тәртібі туралы келісімді ратификациялау туралы» заң жобасын талқылап, мақұлдады.

Каспий маңы мемлекеттерінің әскери қызметі тұрғысынан алғанда қазіргі заманғы сын-тегеуріндер мен қауіп-қатерлерге қарсы тұру, төтенше жағдайлардың алдын алу және оларды жою, қауіпсіздік мәселелеріне айрықша назар аударылған.

Әскери іс-қимылды жүргізу мүмкіндігі бойынша өзара тиімді шешімге қол жеткізілді. Аймақтағы тұрақтылыққа қатысты жаңа қауіп-қатерлердің туындау ықтималдығы ескеріле отырып, сондай-ақ әскери құрамалардың болу қажеттілігі ескеріле отырып, Каспий теңізіндегі терроризмге қарсы мақсаттар үшін «Каспий теңізіндегі Тараптардың қару-жарақтарының тұрақты теңгерімін қамтамасыз ету, барлық Тараптардың мүдделерін және бір-бірінің қауіпсіздігіне зиян келтірмеу ескеріле отырып, жеткілікті негізде әскери құрылысты жүзеге асыруға» қатысты қағидат қалыптастырылды. Бұл қағидат басқа тұжырымдамалық қағидаттармен, атап айтқанда: «аймақтық қауіпсіздікті және тұрақтылықты нығайту жөніндегі бірлескен күштерге, оның ішінде барлық Тараптар арасындағы халықаралық келісімдерге сәйкес, әскери іс-қимыл саласындағы болжамдылық пен ашықтық рухында келісілген сенім шараларын сақтау, сондай-ақ «Каспий теңізін бейбіт мақсатта пайдалану, бейбітшілік, тату көршілік, достық пен ынтымақтастық аймағына айналдыру, Каспий теңізіне қатысты барлық мәселелерді бейбіт жолмен шешу үшін қолдану» қағидаттарымен өзара байланыста қарастырылады.

Бесінші Каспий саммитінің Коммюникесінде теңіз маңындағы мемлекет басшыларының қауіпсіздік саласындағы мәлімдемелерін қамтамасыз ету бойынша ортақ түсінігі Каспий теңізіндегі әскери іс-қимыл саласындағы келісілген сенім шараларын әзірлеу және қабылдау қажеттілігі туралы тезисінде көрініс тапты.

Көмірсутектерді еуропалық және азиялық энергетикалық нарықтарға тасымалдауға мүмкіндік беретін бірегей географиялық орналасуы, сондай-ақ маңызды ресурстық әлеуетке ие Каспий аймағы Қазақстанның ұлттық басымдықтарында ерекше орын алады. Каспийде өзінің ұлттық мүдделерін ескере отырып, Қазақстан геосаяси себептерге негізделеді. Каспий теңізінің қазақстандық секторында айтарлықтай үлесі бар көмірсутегі шикізатының ірі қорлары болуы су қоймасының халықаралық-құқықтық мәртебесін айқындау мәселесін өзекті ете түседі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Притчин С. Каспий мәселелері туралы // Carnegie.ru Электронды ресурс – 2019 ж
2. Қабдуғалиев А. Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президенті Кітапханасының Геосаясат және өлкетану қызметі - Елбасы, 2019

УДК 327 (045)

К ВОПРОСУ ГЕОПОЛИТИКИ КАСПИЙСКОГО РЕГИОНА

Кильдякова Е.Н.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы геополитики, регионализации, геополитическое значение Каспийского региона.

Ключевые слова: геополитика, регион, Каспий, прикаспийские государства, правовой статус.

В современном мире геополитика рассматривается как фундаментальное понятие теории международных отношений. Геополитика изучает преимущественно пространственный объект международных отношений и основывается на принципах географического детерминизма. Она выявляет не только общие закономерности и тенденции международной жизни, но также предлагает практические рекомендации по основной линии поведения государства в мировой политике. Геополитика обозначает сознательно проводимую или спонтанно формирующуюся политику государства в той степени, в которой она связана с географическими и территориальными факторами. География и месторасположение имеют много аспектов - размеры территории конкретного государства, место его расположения, климат, условия для сельскохозяйственного производства, запасы природных ресурсов, выход к морям и океанам, наличие и качество пресной воды и т.д. Геополитика зарекомендовала себя и в качестве идеологии стратегии международных отношений. Она способствует формированию особого мировоззрения у населения, помогающее понять и оценить мотивы других стран и свое собственное в мировом пространстве в условиях глобализации.

Геополитика помогает взглянуть на международные политические процессы, происходящие вокруг, под особым углом зрения – политико-географическим, что в конечном итоге позволяет выяснить причины кризиса одних государств и роста мощи других, причины популярности имперской идеологии и коллективной безопасности и др. Понятие Каспийский регион трактуется неоднозначно и имеет свою историю. В литературе понятие «регион» трактуется довольно многозначно: как синоним термина «район» и отсюда – «региональный», то есть, относящийся к району; для обозначения любых территорий, по своим признакам не похожими к принятой системе территориального членения и не позволяющий их обозначить другими терминами. Региону присуще наличие двух основных свойств: специфики, которая отличает его от соседних территорий, и целостность, сложившаяся в результате исторического развития данной территории. «Каспийский регион имеет ярко выраженную самобытную историю, которая берет свое начало в далеком прошлом, и объединяющими факторами региона на протяжении столетий выступали природно-географические характеристики и транспортно-коммуникационные структуры. В частности, исторический Великий шелковый путь» [1].

Каспийский регион включает в себя значительную территорию на стыке Европы и Азии. В него принято включать пять прикаспийских государств: Азербайджан, Иран, Казахстан, Россия, Туркменистан. Каспийское море делит Евразию на две зоны – Западную (Европа) и Восточную (Азия). Каспий является не просто географической осью самой Евразии, но и своего рода мостом между двумя культурными континентами. Самым значительным геополитическим субъектом этого региона остается Россия. До распада СССР, основными документами регулирующими режим Каспийского моря, выступали двухсторонние международные договоры, заключенные между Россией и Персией от 26 февраля 1921 года и договором от 25 марта 1940 года между СССР и Ираном. Договоры определяли Каспий как внутреннее море, и все вопросы, касающиеся судоходства, рыболовства, использования ресурсов моря решались между двумя государствами. Важно также отметить, что формальная морская граница между СССР и Ираном отсутствовала. Геополитическая ситуация в Каспийском регионе претерпела сильные изменения после распада Советского союза. Прикаспийских государств стало пять, и каждое из них имело свое видение использования ресурсов Каспия.

Каспийский регион стал местом, где переплелись политические, военно-стратегические и экономические интересы многих стран, и не только прибрежных.

Стратегическое значение региона обусловлено наличием запасов полезных ископаемых, а также транспортных коридоров, обеспечивающих доставку энергоносителей. Заметное влияние на процессы, происходящие в акватории Каспийского моря, оказывают такие крупные державы, как Россия, Китай, Иран, США, а также Европейский союз. Геополитической проблемой Каспийского моря была нерешенность правового статуса Каспийского моря. Азербайджан, Казахстан, Туркменистан, с начала 90-х годов XX века, не связанные историческими официальными обязательствами, проводили политику, в которой национальные интересы ставились на первое место. Обнаруженные запасы топливно-энергетического сырья (углеводородов) стали основой экономик новых прикаспийских государств. Каспийское море, ранее славившееся добычей осетровых, стало превращаться в море нефти. Экологическое состояние Каспия стало резко ухудшаться в связи с растущей добычей углеводородов, развитием морского транспорта, демографической нагрузкой на водосборный бассейн моря. Нарастающие проблемы политического, экологического характера требовали скорейшего решения.

Н.А. Назарбаев в своей работе «Критическое десятилетие» отмечал: «привлекательный, мировые геоэкономические, экологические и биохозяйственные интересы, Каспий выглядит обособленным геополитическим регионом, способным объединиться в некую общность. Этому также способствует разделяемая всеми приграничными странами позиция о совместном использовании толщи воды. В силу этого Каспийский регион представляется как стратегический форпост, являющийся важным элементом геополитической ситуации в Центральной Евразии» [2].

В течении более чем двадцати лет прикаспийские страны пытались решить проблему международно - правового статуса Каспийского моря. Проводились встречи на уровне министров, ежегодные совещания различных ведомств, международные конференции, саммиты с участием глав государств. Через подписание двусторонних и трехсторонних соглашений, несмотря на расхождение позиций по некоторым вопросам, создавалась правовая база для освоения месторождений нефти и газа на шельфе Каспия. 12-13 августа 2018 года в Казахстане, в городе Актау состоялся Пятый Каспийский саммит, по итогам которого Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев, Президент Исламской Республики Иран Хасан Рухани, Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев, Президент Российской Федерации Владимир Путин, Президент Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедов подписали международный договор - Конвенцию о правовом статусе Каспийского моря. Конвенция создает не только эффективный правовой режим на Каспийском море, но также открывает новую страницу в истории геополитического сотрудничества и будет способствовать взаимодействию каспийских государств в условиях возрастающей глобализации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Жильцов С.С., Зонн И.С. Каспийский регион: политика, экономика, сотрудничество. – М., 2017. – 184 с.
2. Назарбаев Н.А. Критическое десятилетие, - Алматы: Атамұра, 2003. - С.146.

**МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНЫҢ ТУРИСТІК ӘЛЕУЕТІ
(С.Қондыбай мұралары бойынша)**

Ақбердыева Б.Қ., ф.ғ.к., ассоц. профессор

ҚР Президенті жанындағы мемлекеттік басқару академиясының
Маңғыстау филиалы

«Маңғыстау тек кешегі мен бүгінгінің ғана емес,
XXI ғасырдың, үш мыңыншы жылдықтың
адамзатын таңқалдырар Маңғыстауы болмақ»
Серікбол Қондыбай
«Маңғыстау географиясы»

Аңдатпа. Бұл мақалада Серікбол Қондыбай мұраларының Маңғыстауда туризмді дамытудың ғылыми-теориялық негіздерін қалыптастырудағы маңызы сөз болады. Өлкемізде туризм саласын дамыту бойынша қолға алынып жатқан жұмыстардың, жобалардың жоспарлауда аз ғұмырында өнегелі өмір сүрген, артына мол мұра қалдырған айтулы дара тұлға Серікбол Қондыбайдың Маңғыстауда туризмді дамыту проблемасына жіті назар аударып, жазған бірнеше монографиялық еңбектерін негізгі бағыт ретінде басшылыққа алу қажеттілігі көрсетілген.

Түйінді сөздер: туризм, туристік индустрия, бағдарламалар, өлке, туристік аймақ.

Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 31 мамырдағы № 360 қаулысымен бекітілген. Бұл құжатты дайындау кезінде АҚШ, Канада, Түркия, ЕО елдері, сондай-ақ Ресей, Грузия, Өзбекстан елдерінің туризмді дамыту мен жылжытудағы тәжірибелеріне терең талдаулар жүргізілген болатын. Бағдарламада 3 негізгі мақсаты айқындалған: - жаппай халықаралық туристер ағынын ұлғайту; - нарықты дамыту және жаңа жұмыс орындарын құру, туризм саласында жұмыспен қамтылған адамдардың санын арттыру; - туризм индустриясының инвестициялық тартымдылығын арттыру және 2025 жылға қарай Қазақстан Республикасының жалпы ішкі өніміндегі туризмнің үлесін 8%-ға дейін өсіру [1]. Сонымен қатар әлемдік деңгейдегі туристік инфрақұрылымды дамытуда тәжірибесі бар ірі инвесторларды тарту.

Мемлекеттік бағдарламаның негізі - Қазақстанның туризмді дамыту картасы. Республикалық деңгейдегі ең үздік 10 және 50 аймақтық бағыт анықталған. Сол ондықтың ішінде: Маңғыстау - жылына 750 мың туристік әлеуеті бар туристік аймақ ретінде танылған. ҚР мәдениет және спорт министрлігі деректері бойынша, Топ-10 жобасының сәтті жүзеге асырылуы 2025 жылға қарай туристік ағымды 4 есе арттыруға, 64 мың жаңа жұмыс орнын құруға мүмкіндік береді [2].

Жалпы, ішкі туризм бойынша Маңғыстау облысы Астана, Алматы қалалары және Ақмола, Алматы, Қарағанды, Шығыс Қазақстан мен Оңтүстік Қазақстан облыстарынан кейін 8 орында тұр. Ал келушілер туризмі бойынша Астана мен Алматы қалалары және Атырау облысынан кейін 4 орында тұр.

Туризм басқармасының бұқаралық-ақпараттық құралдарда мәлім еткеніндей, Маңғыстау облысында туризмді дамыту мақсатында бірнеше бағыт-бағдар қолға алынған: біріншіден, жағажай туризмі. Бұл орайда басты назар Ақтау қаласындағы

жағажай аумағына аударылады; екіншіден, этникалық, мәдениет және экологиялық туризм. Бұл есепте мемлекет қорғауында тұрған 13-ке жуық тарихи ескерткіш пен 362 киелі орындар бар Маңғыстау облысының әлеуеті жоғары болып отыр, үшіншіден, Бекет ата мен Шопан ата киелі жерлеріне құлшылық жасау. Бұл бағыт құлшылық етушілер санының жылдан жылға артып отырғанын көрсетуде, төртіншіден, Ақтау қаласының облыс орталығын дамытуға ерекше назар аударылады. Аталған бағыттарды дамыту барысында 4 негізгі сапар орталығын құру жоспарланған. Олар: «Бейнеу», «Үстірт», «Көгез», «Ақтау» орталықтары.

Өлкемізде қолға алынып жатқан осындай жұмыстарды, жобаларды жоспарлауда аз ғұмырында өнегелі өмір сүрген, артына мол мұра қалдырған айтулы дара тұлға Серікбол Қондыбайдың 1991 жылдардың өзінде-ақ Маңғыстауда туризмді дамыту проблемасына жіті назар аударып, өзінің ғылыми-зерттеу нысаны етіп алып, соған қатысты жазған бірнеше монографиялық еңбектерін негізгі бағыт ретінде басшылыққа алу керек екендігін баса айтқан жөн. Себебі Серікбол 1991-1997 жылдар аралығында Маңғыстау, Үстірт мұражай-қорығында, облыстық экология және биоресурстар басқармасында қызметкер, орта мектепте мұғалім бола жүріп, өлкетану, туризм, ландшафт эстетикасы мәселелері саласында зерттеу жұмыстарын қатар жүргізген, сондай-ақ байырғы қазақ шежіресі мен әфсана аңыздарды, география тұрғысындағы мағлұматтарды жинастырып, бірнеше кітап жазған, Маңғыстау географиясы мен оның тарихын зерттеуге мол үлес қосқан ғалым. Ғалымның «Маңғыстау географиясы», «Қазақ мифологиясына кіріспе» (1997), «Маңғыстау мен Үстірттің киелі орындары» (2000), «Есен-қазақ» (2002), «Гиперборея: түс көрген заман шежіресі» (2003), «Арғықазақ мифологиясы» (2004), «Эстетика ландшафтов Мангистау: перспективы для развития туризма» (2005), «Маңғыстаунама» (2006), «Қазақ даласы және герман тәңірлері» (2006), «Жауынгерлік рух кітабы» (2006) сынды зерттеу еңбектері бар.

Серікболдың 16 томдық шығармалар жинағының ішіндегі аты аталып, жоғарыда асты сызылып көрсетілген еңбектерінде Маңғыстауда туризмді дамытудың ғылыми-теориялық негізі қаланған, яғни оны осы саланың негізін қалаушы деп танымыз.

Серікбол Қондыбайдың «Эстетика ландшафтов Мангистау: перспективы для развития туризма» деген монографиясына жазған алғы сөзінде КазГУ-дің география факультетінің «Геоморфология» кафедрасының меңгерушісі, география ғылымдарының докторы, профессор Л.К.Веселова: «Восхищает дар ученого предвидения автора. Убедительно и обоснованно он ставит вопросы о новой для Казахстана отрасли – индустрии туризма, отмечая что «духовные богатства не менее важны для развития цивилизации, чем уголь и нефть; уже известно, что они не в меньшей степени могут быть предметом экспорта – через туризм» - деп, біздің ойымыздың дұрысытығын дәлелдей түседі [3,284].

Серікбол осы еңбегінде туризм индустриясын дамытуға байланысты эффект тек ақша құралы түріндегі (оның ішінде шетелдік валюта түріндегі) белгілі бір импульсті беруінде ғана емес, ол өркендеудің тасқынын туғызады, яғни бір даму толқыны екінші даму толқының туғызады, екінші даму толқыны, өз кезегінде, үшінші даму толқының туғызады, т.т. болып жалғасады дей келіп, туризмді дамыту жалпы құрылыс ісі мен жол салу, жөндеу, жетілдіру шараларына алып келеді, қонақүйлердің салынуына, қалалар мен ауылдарды абаттандыруға, жертараптарды, ескерткіштерді қалпына келтіруге, табиғатты қорғауға, су көздері мен айдындарының, ауаның тазалығын ойлауға алып келетіндігін атап өтеді.

Туризмді дамыту жұмыстарын қолға алу үшін мынадай бірқатар мәселе қарастырылуы қажет дейді ол:

- Маңғыстаудың экономикалық және әлеуметтік, мәдени даму деңгейіне жалпы географиялық тұрғыдан анализ жасауымыз керек;

- Маңғыстауда туристік-рекреациялық шаруашылығын дамыту мақсатында пайдалануға болатын тура және жанама ресурстарды анықтау;

- Туризм мен рекреацияны дамытуға қолайлы, мүмкіндігі мен келешегі бар нысандар мен территорияларды айқындау.

Міне, осы мәселелерді анықтап алғаннан кейін ғана туризм индустриясын дамыту, өркендетудің Маңғыстауда болашағы бар іске айналдыруға болады.

Шөлдегі туризм және шөл-шөлейтті елдердегі туризм индустриясын дамыту адамды қанағаттандыру және экономикалық пайда түсіру жағынан басқа табиғат зоналары мен елдерден кем болмайтындығын көрсетеді. «Кей ретте туризмді тек курортта емделіп, демалу деп түсінетін жайлар бар. Расында да, бұл іспен туризмді сабақтастыра жүргізудің де орны бар. Құрлықтағы және Ақтау маңындағы сулар, Қияқтының емдік балшығы мен Көгездің минералды суы, Шопан ата тұзы (аталған қорымның шығыс жақ бетінде 14 км жерінде) пайдаланылып та жүр. Осы теомедициналық ресурстарды аймақтық (Батыс Қазақстан) деңгейде пайдалануға болады.

Маңғыстауда туризмді дамытудың басқа да жолдары жеткілікті, байлығы да мол. Ол - жердің өзі, сол жердің бетіндегі табиғат, адамзат тарихымен ұштасқан ескерткіштер мен объектілер» - дейді Серікбол [3].

Әр жер өзіндік бір әсемдікке ие. Көркем табиғаты бар жер қашан да адамға жақсы әсер етеді, оның миын тынықтырады, ойына күш беріп, шабыттандырады. «Осыған орай қазіргі географиялық әдебиетте «шабыттандырушы ресурстар» (вдохновляющие ресурсы) немесе «жертараптың эстетикалық ресурстары» (эстетические ресурсы ландшафтов) деген терминдер қолданылады.

Эстетикалық ресурс дегеніміз - бақылаушы адамның эстетикалық рухани әсемдік қызығушылығын, қанағаттанушылығын туғызатын табиғи орта немесе жеке табиғи объект. Кез келген адам табиғаты ерекше, көрікті жерлерді немесе жеке тұрған тартымды объектілерді (биік тау, сарқырама, үңгір, үлкен ағаш, т.б.) көріп танданады, қызығады, яғни эстетикалық тұрғыдан қанағаттанады. Маңғыстау жері осындай қасиеттен кенде емес. Өз территориясында шөл даланың барлық түрі (сазды, құмды, тастақты, сор шөлдер) орналасқан Маңғыстауда күн, жел, судың әсер етуінен пайда болған төрткүлдер, қапылар, шыңдар, тас мүсіндер, т.б. көптеп кездеседі. Бұлардың түрінің, санының, мөлшерінің алуан түрлілігі өлкенің теңдесі жоқ, яғни қазақстандық табиғи уникум екендігін көрсетеді. Табиғат егер де көркем болса, газ бен мұнай сияқты тауарға айнала алады. Ол үшін тек туризм индустриясын өркендету қажет» [3].

Маңғыстау Қазақ елінің басқа өлкелеріне қарағанда өзінің сыртқы келбетін біршама жақсы сақтай алған. Бұған жер-су атауларының сол күйінде сақталуы, жер бедерінің сыртқы пішіндерінің өзгермеуі дәлел.

Бұл мақаламызды Серікболдың нағыз патриотизмге толы мына сөздерімен қорытындылаймыз: өлкенің өткенін жинастыру, географиясы мен тарихын, әсемдігін көре білу, туған жердің қайталанбас табиғи ескерткіштерін қорғау, жануары мен өсімдігін қалпына келтіру, тарихи объектілерді жөндеу деген ойды бала жастан сіңіру керек. Жердің әсемдігі мәдениетті адаммен бірге дамуы тиіс. Ал мәдениеттің дамуы туған жердің эстетикалық байлықтарын сақтап көбейтпейінше, ешқашан мүмкін болмайды, өйткені халық шығармашылығының қайнар көзі де, болашақ экономикалық гүлденудің негізі де - осы туған жер.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 31 мамырдағы № 360 қаулысы.
2. Ғаламтор ресурсы: https://kazakhtv.kz/kz/view/news_kazakhstan/page_187887.
3. Қондыбай С. Толық шығармалар жинағы. 5-том. Казахская мифология.
4. Краткий словарь. Эстетика ландшафтов Мангистау: перспективы для развития туризма. - Алматы: «Арыс» баспасы, 2008. -472 бет.
5. Қондыбай С. Толық шығармалар жинағы. 3-том. «Маңғыстау географиясы», «Қазақ мифологиясына кіріспе», «Маңғыстау мен Үстірттің киелі орындары». – Алматы: «Арыс» баспасы, 2008. -288 бет.

ӘОЖ 327 (045)

«КАСПИЙ АЙМАҒЫНЫҢ ЖАҒАНДЫҚ ГЕОЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖҮЙЕСІНДЕГІ РӨЛІ»

Қалмұқан Ж.Қ.

Ғылыми жетекші: Бағдатұлы М.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Қазақстан үшін Каспий аймағының саяси, сауда-экономикалық және демографиялық ерекшеліктері аса маңызды рөл атқарады. Осыған орай, мақалада: Каспий аймағы және оның геоэкономикалық жағдайы, қазіргі кездегі Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі, Каспий аймағының мұнай нарығындағы маңыздылығы және Каспий аймағы елдерінің мұнай және газ өндірістерінің даму бағыттарын қарастыруға кірісе отырып қандай нәрселерге көңіл бөлінуі тиіс, сонымен қатар аймақ жалпы, қандай мемлекеттермен сауда-экономикалық байланыста екендігі толығымен қарастырылды. Ал, мақала соңында Каспий аймағының қазіргі басты міндеті – сауда-геоэкономикалық көлемін арттыру деген талдау жүргізілді.

Түйінді сөздер: геоэкономика, мұнайқұбыры, жағандық, ынтымақтастық, ресурс, экспорт, ратификация, ЕО.

Каспий аймағы - Ресейді, Қазақстанды, Әзірбайжанды, Түркіменстанды және Иранды қамтитын аймақ. Каспий аймағы - тарихи бәсекелестік пен тарихи әріптестік аймағы. Әр уақытта осында орналасқан мемлекеттердің қайшылығы және өзара сауда байланыстары аймағы болды. 1991 жылы Каспий аймағының қазіргі саяси картасы қалыптасты. Жүз жыл бұрынғыдай ол аса ыңғайлы географиялық орналасуымен, бай көмірсутекті қорымен, ерекше биологиялық ресурстарымен, ең бастысы, бекіре балықтың әлемдік байлығымен, дамуы бүкіл аймаққа әсер ететін көлік жолдарының тоғысуымен тоғышар көздерді өзіне тартуда. Кеңес Одағының ыдырауы, әлемдік экономикалық шаруашылықтың жаңа жүйесі ретінде ғаламдандудың пайда болуы, халықаралық қатынастар құрылымындағы салмақты құрылымдық өзгерістердің болуы әлемдегі аймақтың жағдайын, мәнін түбегейлі өзгертті.

Тәуелсіздігін алған Каспий аймағы елдері халықаралық қауымдастық тарапынан мойындалып, әрқайсысы сыртқы әлеммен саяси, экономикалық және басқа да салаларда қарым-қатынас орнатудың өзіндік жүйесін орнатты. Жаңа тәуелсіз мемлекеттердің егемендігі посткеңестік кеңістіктегі аймақтық жағдайды түбірімен

өзгертті де, халықаралық қатынастарды қайта құруға әкеп соқтырып, Каспий аймағының тарихи жаңа даму кезеңіне жол салды. Сондай-ақ Иран, Түркия және Ресей өздерінің аймақтық саясатын қалыптастыра бастады. Алайда, геосаяси вакуум орны тез толтырылған жоқ, өйткені Каспий аймағы елдері де, Батыс та үстемдік етуге талаптарын әлі нақтыламады. Мемлекеттердің әрқайсысының назарын аударып, мүдделерін шоғырландырған, геосаяси жағдайдың тұрақсыздығымен күрестің маңызды экономикалық құралы - аса көлемді мұнай мен газ ресурстары.

Каспий аймағы - инвестициялық мүдделер аймағы, сонымен қатар, экономикалық және саяси қайшылықтардың да ортасы. Қайшылықтар, ең алдымен, Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін анықтауда кездеседі. Осы жолда Ресей, Әзірбайжан, Қазақстан арасында "түбін бөлеміз, су ортақ" формуласымен біршама қадамдар жасалды. Каспий аймағының даму болашағы осы аймақтағы мемлекеттердің өзара байланыстарының күшеюіне, ортақ мүддедегі мәселелердің шешімін табуда бірлесіп қимылдауына байланысты [1].

Каспий теңізі арқылы мұнай мен газ тасымалдайтын құбырлар мен онымен шектесетін аймақтарды байланыстыратын кеме жолдары өтеді. Аймақтағы мұнайқұбыр коммуникациялары геосаяси күштердің тоғысуының негізгі объектісі болып табылады. Каспий аймағында АҚШ, Ресей, Иран, Түркия, Қытай және Еуропалық Одақ (ЕО) сияқты әлемдік және аймақтық геосаяси күштердің және кіші транзиттік мемлекеттердің экономикалық мақсаттары шоғырлануда.

Қазіргі кезеңдегі Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі қандай? 1994 жылдың 19шілдесінде Қазақстан Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы Конвенция жобасын ұсынды. Жоба Қазақстан Республикасы ресми биліктерінің Каспийдің болашақ мәртебесі туралы көзқарасын білдіреді. Жоба бойынша Каспий теңіз ретінде қарастырылып, 1982 жылдың 10 желтоқсанында қабылданған БҰҰ Конвенциясының негізгі нормативтерінің күші жүру керек. Жобада Каспий жағалауындағы елдердің мемлекеттік шекаралары көлемдік сулар бойынша, яғни жағалаудан 12 теңіздік мильмен бекітілуі қажет. Теңіз түбінің қалғаны ұлттық секторларға бөлінеді. Бөлінген бөліктер халықаралық теңіз құқығына сәйкес жағалау мемлекеттерінің ерекше экономикалық аймақтары болып табылады. Ал, табиғи ресурстарды пайдалану, әсіресе ұлттық секторларда жатқан теңіз қойнауындағы байлықты қолдану жағалау мемлекеттерінің құқықтық құзыретіне бағынады.[2]

Қазақстан жағалық мемлекеттермен бірқатар келісімдердің қатысушысы болып табылады. Мәселен, 10 маусым 1997 жылы Қазақстан Республикасы Әзірбайжан Республикасымен, Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы көпжақты Конвенция бекітілгенге дейін теңіздегі орта сызықтағы өздерінің ұлттық секторына тиесілі шекараларды ұстану мен өзара іс - әрекеттің түрлі салаларында ынтымақтастықты жандандыру туралы ұстанымдарын мәлімдейтін ынтымақтастықты одан әрі дамыту мен күшейту жөніндегі Декларацияға қол қойды [3].

Сонымен қатар, Декларацияда келешекте өзінің мұнайын Каспий теңізі арқылы Әзірбайжан мен Еуропаға тасымалдау жөніндегі қазақстандық тараптың ниеті бекітілді. 29 қараша 2001 жылы Қазақстан мен Әзірбайжан екі мемлекет арасындағы Каспий теңіз түбі шекараларын бөлу туралы Келісімге қол қойып, аталмыш келісім қазақстандық тараппен 2 шілде 2003 жылы ратификацияланды.[4] Осыған дейін Қазақстан негізгі келісімнің, яғни көпжақты Каспийдің құқықтық мәртебесі туралы Конвенцияның заңды күшіне енуінен кейін салалық келісімдерді құрудың жақтасы болып келсе, қазір экологиялық жүйенің біршама нашарлауы және келіссөздер процесінің созылуы жағдайында қазақстандық тарап жедел шешімді талап ететін жекелей сұрақтар бойынша арнайы келісімдер құруды қолдауы Қазақстан ұстанымының икемділігін байқатады.

Каспий аймағының мұнай нарығындағы маңыздылығы қандай? Каспий аймағының мұнай нарығындағы маңыздылығын қарастыру аймақпен шектесетін мемлекеттердің (Қазақстан, Ресей, Түркменстан, Әзірбайжан және Иран) геосаяси-экономикалық бағытын анықтауда маңызды фактор болып табылады. Орталық Азияның батыс бөлігі Қазақстан мен Түркменстан, Кавказ өңірі, Ресей Федерациясының кейбір аудандарымен, Иранның солтүстік аумағы Каспий аймағын құрайды. Бұл аймақ өз кезегінде Еуразия материгінің орталық бөлігін құрап, қазіргі таңда әлемнің саяси картасында ерекше орын алады.

Каспий аймағының маңыздылығы мен құқықтық мәртебесіне мындаған басылымдар арналған. Бұл мәселелер кең ауқымды және жеткілікті қарастырылған. Сондықтан өз дипломдық жұмысымда тек тақырыптың маңыздылығын ашуға қажетті фактілерге тоқталдым. Негізгі қорытындылар: әлемде мұнайға деген сұраныс қарқынды жылдамдықпен өсуде, әсіресе, Қытай мен Азия аймақтарында; алдыңғы зерттеулердің нәтижелерінде Каспий аймағының маңыздылығы аса жоғары бағаланған болатын, соңғы мәліметтерге сүйенсек Каспий аймағы әлемдік мұнай нарығының 3 – 4 %-ын ғана құрайды. Яғни, Каспий мұнай нарығының қайнар көзі ретінде қарастыру маңызды, бір жағынан жанама роль атқарады.

Аймақтың ЕО мен Азия аймақтарының арасындағы географиялық орналасуы оның негізгі артықшылығы болып табылады. Бұл фактор ЕО мен Азияның ОПЕК-тен тәуелділігіне аз да болса елеулі әсер етеді. Қазіргі таңда, Шығыс жартышарында Каспий мұнайын және тұтынатын екі негізгі орталықтарын – Азия Тынық мұхит аймағы (АТА) мен ЕО және Еуропаның Орталық және Шығыс бөліктері құрайды. Бұлардың әрқайсысы орта шамамен алғанда бірдей көлемде мұнай тұтынады (1150 және 900 млн. тонна 2005 ж. көрсеткіші бойынша).

Қазіргі уақытта Каспий аймағындағы мұнайдың дәлелденген қорлары көлемінің бағасының едәуір айырмашылығы бар. Мысалы, 2004 жылдың аяғында баға жорамалы 17-18 млрд. баррельден 33-34 млрд. баррельге дейін құрды, бұл мұнайдың жалпы әлемдік резервтерінің 1,3 – 2,6 %-ына сәйкес [5]. АҚШ энергетикасы министрлігінің Информациялық энергетикалық агенттігінің мәліметтері бойынша Каспий бассейнінің дәлелденген мұнай-газ қорлары жалпы әлемдік қорлардың 3–4 %-ын құрайды. Американдық эксперттер бағасы бойынша Орталық Азия және Каспий аймақтарындағы көмірсутекті шикізат қорларының ақша түрінде көрсеткіші зор шаманы 4 трлн. долларды құрайды. Қазіргі таңда Каспий аймағында мұнай өңдеп алудың негізгі көлемі мына үш кен орындарына келеді — қазақстандық Теңіз және әзірбайжандық Чираг пен Гюнешли. Каспий бойынша орташа меншікті ақша қаражатын жұмсау ОПЕК-тің негізгі алты мұнай өңдеп шығаратын елдер көрсеткіштерінен 2,5 есе артық, бірақ бұл көрсеткіш ОПЕК-тің қалған мемлекеттеріне арналған орта көрсеткіштің төрттен бір бөлігіне ғана артық. [5].

Каспий аймағы елдерінің мұнай және газ өндірістерінің даму мәселелерін қарастыруға кірісе отырып мынаған көңіл бөлінуі тиіс: каспий мұнайының өңдеп шығару және тасымалдау мерзімдері мен жылдамдығына, динамикасына, және әсер ететін негізгі факторы әлемдік нарықтағы мұнай бағасының қазіргі кездегі тұрақсыздығына. Бұлар батыс мұнай компанияларының белсенділік дәрежесіне тікелей әсер етеді. Бұл жағдай ұзақ мерзімді мұнай жобаларының таралуына теріс әсерін тигізеді. Қазақстан мұнай кешенінің салаларын қамтамасыз етуге арналған қажетті сападағы қажетті еңбек ресурстарына ие, алайда, бөлек мамандықтар бойынша мамандандырылған кадрлардың жетіспеушілігі бар, сондықтан өнеркәсіп шет ел мамандарын жұмылдыруға мәжбүр. [6].

Қазіргі Каспий аймағының басты міндеті – сауда-геоэкономикалық көлемін арттыру және теңіз бен құрлықта Каспийді ең тиімді көлік дәлізіне айналдыру.

Түрікменстан энергия ресурстарының бағыттарын әртараптандыруды көздеп отыр. Жүзеге асырған бірқатар энергетикалық жобалар бар. Олар Каспий маңындағы барлық мемлекеттер үшін тиімді. «Қазақстан-Түркменстан-Иран» темір жолы Солтүстік-Оңтүстік көлік дәлізінің негізгі тармағы. 2014 жылдың соңы да іске қосылған бағыт қазір бірнеше елге табыс әкеліп отыр. Бүгінде Каспий жағалауында орналасқан әр мемлекет өз порттарының қуатын арттыруда. Қазақстандағы Ақтау айлағымен былтыр 3,5 млн тонна жүк артып-тиелді. Әзірге бұл порт жылына 40 мың контейнер жөнелте алады. Ал 4 жылдан кейін бұл көрсеткіш 300 мыңға дейін жеткізілмек. Бұдан басқа, Ақтау портына жақын маңда пароммен тауар жөнелтумен айналысатын Құрық айлағы жұмыс істеп тұр. Түрікмен және басқа да мемлекеттердегі әріптестерімен сөйлеседі. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конференцияға қол қойылғаннан кейін, тура бір жыл өткен соң, 12 тамызда, 5 мемлекет ынтымақтастық көкжиегін кеңейту мәселелерін талқылау үшін тағы да келіссөздер өткізбек[6].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Экономика и геополитика, Сергеева О. Каспийский глобальный пасьянс и российские интересы.
2. Касенов У. Каспийское море: правовой статус, нефть и международная безопасность //Деловая неделя. – 1997. – 29 августа.
3. Сарсенбаев Б. Позиция Казахстана в отношении правового статуса Каспия и перспектив экономического развития Каспийского региона //Экология и устойчивое развитие. – №2. – С. 14.
4. Бражников М. Каспийский «Северный альянс»//Континент. – 2002. – 15 октября.
5. «Атамекен», Алматы, 2001 жыл 11 мамыр.
6. Қ. Тоқаев. Казахстан в контексте геополитики Каспийского региона.

ӘОЖ 338 (630)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ

Басбай С., студент

Ғылыми жетекшісі: Кубигулова Р. Т.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Мақалада әлемдік экономикалық ауқымдандырудың жаңа сапалы деңгейі, ол өзімен жаңа сапалы инвестициялық тәуекелділіктердің туындауы қарастырылады.

Түйінді сөздер: инвестиция, экономика, саясат, өндіріс, компания.

Дағдарыс жағдайындағы тәуекелділіктерді басқарудың тиімді әдістерінің жалпы төмендеуі бөлшек инвесторлардың жағдайымен көптеген инвестициялық институттардың стратегиясының өзгеруіне ықпалын тигізді.

Жалпы өзгерістердің әсерінен ауқымды инвестициялық климатына әсер ететін факторларды атап көрсетейік:

- экономикалық дағдарыс табиғаты және дағдарысқа қарсы реттеу әдістеріне экономикалық ғылымдағы көзқарастар бірлігінің жоқтығы;

- экономикалық саясаттың ғылыми негізделуін тәжірибеде жүргізуге мүмкіндік беретін экономикалық теорияның болмауы;

- экономикалық дағдарысқа қарсы тиімді реттеудің халықаралық тәжірибенің жоқтығы.

Дегенімен, «өндірістің нарықтық тәсілі тұрақсыздығының қарапайым эмпирикалық фактісі түсіндіретін, толық аяқталған теорияны экономикалық ғылым әлі мазмұндамайды». Дағдарыс жағдайында «homo ecomikus» ілімінен бастап және жетілген бәсекемен аяқтай отырып, экономикалық дамудың нақты үрдісін жаңа классикалық парадигмалары көрінді [1].

Батыс елдерінің қаржылы-саяси олигархиясының мүдделері АҚШ геосаясатындағы көптеген онжылдықтардан қазіргі кезге дейін қытай диаспораларымен толығымен біріктірілген және араб әлемі елдерінің мұнай газ шығарушы көптеген мемлекеттермен біріктірілген. Саясат, мәдениет құндылықтардың айырмашылығына қарамастан олар біріңғай терең біріктірілген жүйеге айналған [2].

Н.Ә.Назарбаев Президентінің сөзі бойынша, «адамзат саяси демократияға ғасырлық күресте демократияның минималдық белгілерінен абсолютті айрылған, әлемдік тоталитарлық валюталық-қаржылық жүйе құруды көрді». Бүгінгі таңда «мемлекетте және жеке тұлғаларда қашанда төлеуге болатын барлық мүмкіндікті жоғарылату деңгейлі қарыздармен оңтайлы жұмысқа тырысады: қарызға қызмет ету экономикалық артықшылықтың басым бөлігін тамамдайды; корпоративті пайда, жылжымайтын мүлікке рента; базалық тұтынушылардан жоғары жеке табыс және әлеуметтік шығындар деңгейіне қажетті минималды жоғары мемлекеттік табыс» [3].

Шетел инвестициясының басым бөлігі шикізат секторына құйылғандығы мәлім. Қазақстан экономикасы импорттан экспорттың өсуіне негізделеді, сыртқы сауда айналымының өсуі, бір жағынан көмірсулардың және басқа да шикізат тауарларының экспортынан болса, екінші жағынан мемлекет тұрғындарын қамтамасыз етуге қажетті барлық тауарлардың импортынан болып отыр.

Қазақстанда соңғы жылдары инвестициялық қызметті жетілдіру бойынша бірқатар шаралар қабылдады, олар келесідей:

- «Өндірістілік – 2020» бағдарламасы, оның шеңберінде 200 өнеркәсіптік кәсіпорынға техникалық аудит жүргізілді және техникалық қайта қарулануына және бизнес-жоспарларды жаңартуға гранттар бөлінген.

- Мемлекеттік – жеке серіктестік (МЖС) дамытуы бойынша бағдарлама, оның шеңберінде Қазақстандағы МЖС мемлекеттік қолдау шараларының кешені жасалған және «Жаңа мемлекеттік – жеке серіктестік нысанын енгізу және олардың қолдану салаларын кеңейту бойынша Қазақстан Республикасының кейбір заң актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң жобасы жасалды.

- «Халықтық IPO» бағдарламасы, ол қазақстандықтарға ірі ұлттық компаниялардың инвесторлары болуға мүмкіндік береді.

Халықтың инвестициялық белсенділігі үшін Қазақстан Республикасындағы инвестициялық қызметті жетілдіру бойынша шаралар шеңберіндегі инвесторлардың мүдделерін қорғау жүйесін кешендік зерттеу жүргізу және оны жетілдіру бойынша ұсыныстар қалыптастыру қарастырылған.

Жалпы мемлекеттегі инвестициялық қызметтің болашағына келетін болсақ, оған әсер ететін факторлардың оңтайлы болуына байланысты даму қадамының жетістігі артады деп болжам жасауға болады.[3].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Сайт Международного Валютного Фонда/<http://www.imf.org/external/Russian/index.htm>
2. Обзор «Инвестиционная привлекательность Казахстана» (правообладатель – компания «Эрнст энд Янг»). // Международный деловой журнал Kazakhstan. 2011, №2, - С. 12-17
3. Программа «Производительность 2020». Утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 14.03.11 №254. // ИС Параграф, 2012. <http://online.zakon.kz>

ӘОЖ 330.342.3

КАСПИЙ АЙМАҒЫНЫҢ ТУРИЗМ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Текемұратова Ф., студент

Ғылыми жетекшісі: Тажиева И.Т.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада Ақтау қаласы, Каспий аймағы туризмді дамыту қарастырылады. Нұрсұлтан Назарбаев, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті: - Ендігі дамытатынымыз өз теңізіміз болады. Ешкімнен кем емес, тап-таза. Туркияның Антальясынан кем емес, бірақ жақсы қонақүйлер, жататын жерлер, демалатын орындар бар болса, керемет болады. Ақтауға жақын, жол салып, осыны дамытуымыз керек. Болашақта туризм орталығы болады,-деп өз сөзін жеткізген болатын.

Түйінді сөздер: Каспий теңізі, саммит, туризм, круиздік және яхталық туризм дамыту, рухани жаңғыру.

Каспий теңізі екі құрлықтың – Еуропа мен Азияның түйіскен жерінде орналасқан. Каспий теңізінің солтүстіктен оңтүстікке дейінгі ара-қашықтығы шамамен 1200 шақырымды, ал батыстан шығысқа дейінгі қашықтығы 400 шақырымды құрайды. Бұдан ондаған, мүмкін одан да көп миллиондаған жылдар бұрын Каспий әлемдік мұхит кеңістігінен бөлініп шығып, өзінің дербес өмірін бастаған. Тарихтың белгілі бір кезеңінде Каспий Қара теңізбен ұласып, ежелгі Тетис мұхитын құраған екен. Түпқараған түбегінің оңтүстігінде орналасқан «Қара азу» немесе Қара бұғазда теңіз суы жер асты патшалығына кетеді, сөйтіп Каспий теңізі жер асты арналары арқылы Қара және Азов теңіздерімен байланысып жатады екен деген аңыз сол кезде пайда болды делінген.

Күні кеше ғана Ақтауда Каспий маңы мемлекеттерінің бесінші саммиті өткен болатын. Оған Қазақстан, Ресей, Әзербайжан, Иран және Түркіменстан басшылары қатысқан еді. Каспий теңізі – ірі мұнай-газ қоры шоғырланған, күллі әлем көз тіккен ірі стратегиялық аймақ болып табылады. Осыған орай, ұлан-ғайыр аумақты алып жатқан теңіз байлығын пайдалану оның шекарасында орналасқан бес ірі елге аса маңызды қадам болмақ. Атап өтетін болсақ, тараптар Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін анықтап, ондағы экология, көлік-транзит, экономика, қауіпсіздік және басқа да салалар бойынша ынтымақтастық орнату мәселесіне қол жеткізді. Осылайша, бес елдің сағасын шайып жатқан теңіздің қазақстандық үлесіне 29% (2340 км), Ресейге – 16%, Әзербайжанға – 20%, Түркіменстанға – 21%, Иран Ислам Республикасына – 14%

тиесілі болып шешілді. Сенімді дереккөздеріндегі ақпаратқа сүйенсек, Каспий теңізіндегі барланған мұнай қоры 10 миллиард тоннадан асады екен. Сондай-ақ, республика Түркіменстан, Әзербайжан арқылы жаңа газ құбыры желілерін іске қосу ісіне қатыса алады. Бұған қоса аталған маңызды келісім арқылы Ақтау қаласы бұрынғыдан да танымал етіп, шаһарға көптеген туристерді тартуға септігін тигізеді. Саммиттің елді елең еткізер тағы бір жаңалығы – «Бір белдеу, бір жол» жобасы аясында Қазақстанның экономикалық әрі әлеуметтік мүмкіндіктерінің кеңеюі болып отыр.[1]

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың өзі аталмыш жобаның Қазақстан үшін маңыздылығына қатысты: «Аталған жобаны жүзеге асыру арқылы біз, 4,4 миллиардқа жуық халқы бар экономикаға жол ашамыз» деп атап өткен болатын. Осы орайда, Ақтау қаласында өткен саммит барысында 5 мемлекетке Құрық портының әлеуеті, сондай-ақ мемлекет басшыларына порттағы паром кешенінің құрылысы мен оның мүмкіндіктері таныстырылғанын айта кеткен жөн. Ақтау қаласы – бірнеше халықаралық көлік дәліздерінің тоғысында орналасқан, «Ұлы Жібек жолы» бойындағы маңызды қала болып қала бермек.

Қазіргі таңда жоба шеңберінде Транскаспий халықаралық көлік бағдарын дамыту көзделіп отыр. Ол – Қазақстан, Қытай, Оңтүстік-Шығыс және Орталық Азия елдері, Шығыс Еуропа арасындағы жүк тасымалы мәселесін жандандыруға жол ашпақ. Мұндай маңызды жоба Астана халықаралық қаржы орталығына да жаңа мүмкіндіктер береді. Себебі, орталық басшысы Қайрат Келімбаевтің өзі «Бір жол, бір белдеу» жобасының Қазақстан және оның экономикалық әлеуеті үшін қаншалықты маңызды екенін атап көрсеткен еді: «Қазақстан қазіргі таңда «Жібек жолы» бастамасын жүзеге асыру барысында маңызды рөлге ие. Мәселен, Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев бір сөзінде «бірлесе даму арқылы тұрақтылыққа қол жеткізу» ұстанымы бүгінде көптеген елдің экономикалық мүддесіне сай келетін халықаралық ынтымақтастықтың тартымды формасы екенін айтқан еді. Аталған жиынның Каспий маңы елдері үшін маңызы зор. Себебі, жылдар бойы күрмеуі шешілмеген көптеген түйіткілді мәселелер дәл осы саммитте өз шешімін тапты және бұл Қазақстанға инвестиция көлемін арттыруға жол ашады. Ал, елге сырттан тартылатын инвестиция мөлшері көбейсе, республиканың экономикалық әл-ахуалы да жақсарып, халыққа жаңа жұмыс орындары ашылады. [2]

Еліміздің президенті «Қазақстанда «Кендірлі», ал Түркіменстанда «Аваза» туристік аймағын дамыту үшін жұмыстар атқарылып жатқанын баса айтқан болатын. Сонымен қатар Ресейде, Әзербайжанда және Иранда да тартымды курорттар бар екенін білеміз, біздің елдеріміздің Үкіметі осы бағытта әріптестікті дамыту үшін барлық мүмкіндіктерді зерттеуі міндетті. Ал инфрақұрылымы жағына келсек, туризмді дамыту мәселесі мен Каспий аумағының экологиясын сақтауға үлкен мән беруіміз керек», деді «Кендірлі туристік аймағын дамыту үшін , шетелдік инвесторларға қазақстан туризмінің даму басымдықтарын сипаттай отырып инвесторларды тарту керек. Каспий теңізіндегі Ақтау портының инфрақұрылымын дамыту, оның жанында мұнай қызмет көрсету кластері «Кендірлі» курорттық теңіз аймағының дамуына әсерін тигізеді», деп түсіндірген болатын. Жалпы осы біздің Маңғыстау облысында көптеген туризм орталықтары бар, тек сол орталықтарды болашақта өзіміздің кең-байтақ жерлерімізді, тау, Каспий теңізін дамытуымыз керек, сол орталықтар шетелдерден кем емес, әрине егер өзіміз дамуына үлес қосатын болсақ. Сол орталықтардың бірі-Кендірлі демалыс орны. «Кендірлі» демалыс аймағы Маңғыстау облысы Жаңаөзен қаласының оңтүстігіне таман 70 шақырымда орналасқан Каспий теңізінің Қазақ шығанағы аумағында орналасқан.

Табиғаты әсем, құмы таза, суы мөлдір шығанақта демалу үшін еліміздің түкпір-түкпірінен жүздеген адам жиналды. Мұнда туристердің теңізге түсіп, денсаулығын нығайтып, тынығуы үшін барлық жағдай жасалған. Мұнда демалушылардың әрбір күнін қызықты өткізуі үшін барлық жағдай жасалуда. Тек теңізге шомылып, қыздырынып қана қоймай, сауығып, спортпен шұғылдана алады. Бассейн, боулинг, жағажай волейболы, кинотеатр мен жаттығу залы жұмыс істеп тұр. Балалар велосипед тепсе, ересектер моторлы қайықпен жүзе алады.

«Кендірлі» демалыс орны шөлейтті Маңғыстау жерінде орналасқан дегенге сену қиын. Көптеп тал егіп, гүл өсірудің арқасында бұл жер бүгінде жасыл желекке оранған. Демалыс аймағының басшылары туристердің санын көбейту үшін алдағы уақытта арнайы жобаны жүзеге асыруды көздеп отыр.

Кендірлі курорты осы тұжырымдамаға сәйкес, ұлттық туристік жобалардың тізіміне енгізілген. Меморандумды жүзеге асыру аясында «Самұрық-Қазына» жылжымайтын қоры» АҚ және «RIXOS» компаниясы тобының Кендірлі курортын дамыту жөнінде келісімге қол қойылды. Кендірліде жалпы Қазақстан бойынша және Ресейдің, Иранның, тағы басқа елдердің балалары келіп демалатын балалардың сауықтыру лагерьлерін ашу жоспарлануда. Осы туристік өнімнің ұсынысқа ие болуы үшін бізде барлық мүмкіншілік бар. Кендірліде жалпы Қазақстан бойынша және Ресейдің, Иранның, тағы басқа елдердің балалары келіп демалатын балалардың сауықтыру лагерьлерін ашу жоспарлануда. Осы туристік өнімнің ұсынысқа ие болуы үшін бізде барлық мүмкіншілік бар. Тек қана қажет инфрақұрылымды дамытуымыз керек[3].

Қазақстандық және ресейлік мамандардың пікірінше, Каспий аумағы елдерінің круиздік және яхталық туризмді дамытуға үлкен әлеуеті бар. Бірақта бұл туризм түрлерін дамыту үшін аймақта заманауи кемелер салып, порттық инфрақұрылымды жаңашылдандыру керек, яхталарға арналған жөндеу базалары болуы керек, мамандар дайындау қажет, Каспий аумағы елдерінің арасында визалық режимді сәйкестендіру керек. Әзербайжан-Қазақстан тізбегін алсақ, Каспий бойынша круиз ұйымдастыру тиімді. Бұл жоба нарықта сұранысқа ие болар еді, себебі Таяу Шығыс жақын орналасқан. Және оған көршілес Ресей, Иран, Түркменстанды да шақыруға болады. Қазіргі уақытта ТМД азаматтары круиз сапары үшін Жерорта теңізіне барып жүр. Сондықтан, жақын орналасқан Каспий теңізі де круизді дамытудың бір орталығы бола алады. Каспий теңізі аймағында туризмді дамытудың басты бағыттарының бірі – өлкенің экономикасын дамыту. Жалпы Каспий аймағында туризмді дамытудың басым бағыттарының бірі круиз және желкенді қайық спортын ұйымдастыру болып табылады. Және де Каспий аймағындағы киелі орындармен, мұражайлармен және т.б. мекендерді үш тілде таныстыру жаңа қырынан көрсету. Солардың бірі - Қарақия ойпаты. Қарақия ойпаты – әлемнің ең терең ойпаттарының бірі. Қарақия ойпаты бұрынғы жылдарда Каспий теңізінің бір бөлігі болған, теңіз иірімімен толып Қарақия шығанағында бөлініп шығатын болған. Міне, осы күйінде Қарақия шығанағы Шығыс Каспийді зерттеуші-ғалым Александр Бекович-Черкасский құрастырған картаға түсірілген болатын. Қарақия ойпатының солтүстік-шығыс ұшпасында тарихи ескерткіштер, ежелгі адамдардың қоныстанған мекені болған. Сонымен қатар Шопан ата, Масат ата, Қараман ата, Шақпақ-ата, Бекет-ата, Темір баба киелі орындары, Форт-Шевченко мұражай қалалары, Үстірттегі Бозжыра шыңы, Марс тәріздес Көкесем жері, Көкала үңгір тауы, Шоманай таулары, Түпқараған жазығы, Сұлтан-үпі сайы, Қаракөл көлі сияқты әлі сыры ашылмаған керемет жерлер жетерлік біз білмейтін.

Ақтау алдағы 5 жылда теңіз жағасында орналасқан портты қала ғана емес, мыңдаған саяхатшы келетін туристік орталыққа айналмақ. Нұрсұлтан Назарбаев осы аймаққа жасаған сапарында жергілікті билікке жағажай туризмін дамытуды тапсырған

болатын. Осыған орай арнайы бағдарлама қабылданып, 60 шақырым жерге инфрақұрылым жүргізілген. Биылдан бастап жаңа қонақүйлер салына бастайды. 2025 жылға дейін қарт Каспийдің жағасында отандық және шетелдік саяхаттаушылар үшін 45 қонақүй бой көтереді. Елбасы былтырғы сапарында жағалауда орналасқан демалыс орындарына барып, Каспийдің мөлдір суы мен жұмсақ құмына демалып жатқан тынығушылармен жүздескен еді. Сол кездесуде аймақта жағажай туризміні дамытудың маңызды екенін айтты.

Нұрсұлтан Назарбаев, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті: - Өзіміздің туризм өлкелері, алдында Алакөлде болдық, Балқашта, Бурабайда болдық. Ендігі дамытатынымыз өз теңізіміз болады. Ешкімнен кем емес, тап-таза. Туркияның Антальясынан кем емес, бірақ жақсы қонақүйлер, жататын жерлер, демалатын орындар бар болса, керемет болады. Ақтауға жақын. Жол салып, осыны дамытуымыз керек. Болашақта туризм орталығы болады. Қарт Каспийдің туристік әлеуеті зор. Жағажайда орналасқан демалыс орындары жаз бойы жұмыс істейді. Осы саланың болашағын пайымдаған Елбасы курортты аймақты дамытуды тапсырды. Маңғыстау Қазақстандағы ең үздік туристік орындарының ондығына кірді. Бірнеше жылдан кейін Ақтаудан Құрыққа дейінгі 60 шақырым жағалау танымастай өзгермек. Мұнда жанға жайлы қонақүйлер мен қабаттандырылған жағажайлар пайда болады,-деп өз сөзін кесіп айтқан болатын.

Елбасының «Рухани жаңғыру» мақаласында ішкі туризм саласын дамытуға назар аударды. Сондай-ақ, соңғы жылдары үкімет экономиканы шикізатқа тәуелділіктен арылтуға және қазынаны толтырудың басқа қайнар көздерін табуға құлық байқатып отыр. Оның негізгі бағыттарының бірі – туризм.

Туризмнің дамуы мен оның бәсекеге қабілеттілігі осы факторлармен тікелей байланысты:

- ✓ ел экономикасының даму деңгейі;
- ✓ туроператорлардың өнімдері мен қызмет саласының дамуы;
- ✓ көлік және инфрақұрылым жағдайы;
- ✓ туризм саласындағы мемлекеттік саясат;
- ✓ тиімді маркетинг.

Барлық туристік нарықта Қазақстанның табиғатына және ұлттық мәдениетіне үлкен қызығушылық білдіреді. Қазіргі таңда туризмді дамыту туралы мемлекеттік бағдарлама жасақталып, бекітілу үстінде. Бағдарламада инженерлік-көліктік инфрақұрылымдарды дамыту және қонақүй кешендерінің құрылысын салу үшін жеке инвестицияларды тарту жұмыстары қарастырылды. Бүгінгі таңда жергілікті бюджет қаражаты есебінен су, электр, газ желілерін және курорттық аймақтың көлік автожолдарының құрылысын салуға жобалық-сметалық құжаттамалар әзірленген. Жалпы жобалардың құны – 27,9 миллиард теңге. Оның ішінде 20 млрд теңгесі 2019 жылы республикалық бюджеті есебінен қарастырылған. Саяхаттаушыларды жағажайдағы демалыспен қатар аймақтың мәдени-тарихи ескерткіштері мен жерасты мешіттері де қызықтырады. Былтыр өңірге 200 мыңнан астам адам демалуға келген. 7 жылдан кейін олардың саны 750 мыңға дейін өсуі мүмкін. Бұл салаға 60-тан 150 миллиард теңгеге дейін жеке инвестиция құйылады.

Каспий аймағы туризмін дамытатын болсақ, Маңғыстауда мүмкіндіктер өте көп. Өз ойымды айта кететін болсам, қазіргі кезде көптеген елдер осы туризм арқылы экономикасын дамытуда,соның бірі-Түркия мемлекеті ол жерде туристерге өте жақсы жағдай жасалынған. Тек қана теңіздің арқасында ол ел өзінің экономикасын, дәрежесін бір сатыға көтерді деп айтуға болады. Туризмді дамыту арқылы тек Маңғыстауда емес, бүкіл Қазақстан бойынша шағын және орта бизнесті дамыту мүмкіндіктері көбейеді деп айтуға болады. Сонымен қатар туризм саласында білім алушы жастардың саны өте

көп. Елбасымыз болашақта Ақтау Қазақстанның Антальясына айналатынын айтып, жергілікті билікке осы саланы дамытуды тапсырған еді. Бір жыл ішінде бірнеше шақырым жағалау абаттандырылып, қарт Каспийдің жағасы құлпыра түсті. Аңыздар алаңы, алып дала сахнасы бой көтеріп, мынадай биікті 11 метрлік жасанды пальмалар орнатылды. Ойымызды қорытындылайтын болсақ, осы еңбектің барлығы өзіміздің экономикамыздың дамуына үлкен үлес қосуда. Алдағы уақытта оданда үлкен белестерді бағындырып, қаламыз көркем болып, Каспий аймағы туризмді дамытсақ деймін. Барлығы өз қолымызда, өз елімізде әсем жерлер өте көп, шетелден кем емес. Біз шетелге қарай қызықпай керісінше басқа елдер біздің елге қызығатындай қылуымыз керек, сонда ғана біздің экономикамыз дамиды.

Еліміздің 2023 жылға дейінгі туристік саланы дамыту үшін бекітілген тұжырымдамасына сүйене отырып, Каспий жағалауында әлі күнге дейін сақталып келе жатқан тарихи мекендерді әлі де жетілдіріп, инфрақұрылымын дамыта түссе болашақта туристер қазіргіден де көп ағыла түсері даусыз. Сондықтан, мемлекет басшысы атап өткендей, еліміздің әрбір азаматы бүкіл қоғам, саяси партиялар мен қозғалыстар, барша мемлекеттік органдар ағымдағы жағдайға талдау жасап, біздің қай жерде тұрғанымызды анықтап, әрбіріміздің не істеу керектігімізді жете ұғынуы керек [4].

Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың «Мен, сіздер, бүгінгі жастар ерекше ұрпақ екендеріңізді қайталаудан жалықпаймын. Сіздер тәуелсіз Қазақстанда өмірге келдіңіздер және сонда ержетіп келесіздер. Сіздер жастық шақтарыңыздың уақыты – біздің еліміздің көтерілу және гүлдену уақыты. Сіздер осы жетістіктер рухын және табысқа деген ұмтылушылықты бойларыңызға сіңірдіңіздер», - деген сөзі мемлекетпен ұлт болашағы жастар болашағымен тікелей байланысты екендігін айқындайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. <https://kk.wikipedia>.
2. Президенті Каспий маңы елдерін туризмді дамытуға шақырды. «Егемен Қазақстан» газеті 12.08.2018ж
3. www.inform.kz
4. <http://www.akorda.kz/>

ӘОЖ 332.02

АГРОӨНЕРКӘСІП КЕШЕНІН МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ САЛАСЫНДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сабырғалиев А.А., магистрант

Ғылыми жетекші: Кизимбаева А.Б., доцент

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Мақалада қазіргі жағдайы сипатталады: агроөнеркәсіп кешенін мемлекеттік басқарудың қазақстандағы саласындағы ерекшеліктері нәтижелі қызметін, тұрақты дамуымен жоғары бәсекеге қабілеттілігіне қол жеткізуде, механизмін мемлекеттік реттеуді жетілдіру жолдарын анықтау қажеттілігі табыс (пайда) бөлінісін іске асыруда.

Түйінді сөздер: Мемлекеттік реттеу, агроөнеркәсіптік кешені, өндіріс, экономика, сала, нарық.

Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешені бірі болып табылады негізгі өсімін молайту экономика салалары. Онда жүргізіледі 1/3 бөлігі ұлттық табыс. Қолдау, ауыл шаруашылығы саласын, атап айтқанда, азық-түлік нарығының маңызды міндеттердің бірі болып табылады мемлекет. Барлық дамыған елдерде ауыл шаруашылығы айтарлықтай дәрежеде мемлекет қолдау көрсетеді. Бұл сала халық шаруашылығының ең аз дәрежеде бейімделген нарыққа және бәсекелестікті. Мемлекеттік реттеу қажеттілігін ” агроөнеркәсіптік кешенді негізделген бірқатар мән-жайлар, олардың арасында, әдетте, бөледі, осындай әсер ретінде агроөнеркәсіптік және шикізат нарықтарындағы макроэкономикалық ахуалға; салымдар нарығын қамтамасыз ету саласындағы экономикалық тұрғыдан әділ бөлу әсері; табиғи факторлардың тиімділігі ауыл шаруашылығы өндірісі; демографиялық рөлі ауылдық аумақтарды. Бұл ретте, негізгі міндеттері АӨК-ні мемлекеттік реттеу ерекшеленеді дамыту, агроөнеркәсіптік өндірісті қамтамасыз ету, азық-түлік қауіпсіздігі нарығын реттеу және қолдау экономикалық тепе-теңдік арасындағы ауыл шаруашылығы мен экономиканың басқа да салаларымен, басқарудың тиімді жүйесін құру экономиканың аграрлық секторымен және іске асыру, бірыңғай ғылыми-техникалық саясатты сектордағы отандық тауар өндірушілерді қорғау және басқа да.

Агроөнеркәсіптік кешен – экономиканың әлеуметтік маңызы зор секторларының бірі. Себебі ол халықты азық-түлікпен қамтамасыз ету бағдарламасын жүзеге асырушы бірден-бір сала. Сонымен қатар аграрлық сектор көптеген өнеркәсіп орындары мен қызмет түрлерінің дамуына өз үлесін қосады. Осындай ел экономикасы үшін маңызы зор саланың қазіргі жағдайы кімді болса да ойландырады анық. Агроөнеркәсіпте жүргізілген реформадан кейін жер және мүліктік қатынастар қайта құрылды, шаруашылықтар құрылымдық жағынан өзгерді, олардың ұйымдық-құқықтық тұрпаты жаңаша сипатқа ие болды. Нарықтық үлгідегі шаруа қожалықтары, шаруашылық серіктестіктері, өндірістік кооперативтер құрылды [1].

Агроөнеркәсіптік кешеннің ұйымдық құрылымы ауыл шаруашылығынан, орман шаруашылығынан, балық, су шаруашылығынан, ауыл шаруашылығы өнімдерін өңдейтін кәсіпорындар мен материалдық-техникалық қамтамасыз ету станцияларынан тұрады. Агроөнеркәсіпте жүргізілген реформадан кейін мемлекеттің басқару жүйесі жойылып, жоғарыда айтылған салалар арасындағы байланыстар үзіліп, агроөнеркәсіптік кешенде нарықтық күйзеліс басталды.

Ескере отырып жоғарыда көшейік қысқаша баяндауға негізгі ережелерін айқындайтын ғылыми тұжырымдамасын экономиканы мемлекеттік реттеу.

Мемлекеттік реттеу — бұл негізгі нысаны әкімшілік-экономикалық және ұйымдық-құқықтық араласуы, мемлекеттің әлеуметтік-шаруашылық процестеріне қолдау мақсатында олардың оңтайлы тепе-теңдігін және макроэкономикалық тұрақтылықты [2].

Агроөнеркәсіп кешені (АӨК) — жиынтығы өзара байланысты салалардың өсімін молайтуды қамтамасыз ететін, соңғы өнімнің ауыл шаруашылығы шикізат.

Мемлекеттік реттеу АӨК — бұл экономикалық ықпал мемлекеттің өндіру, қайта өңдеу және іске асыру ауыл шаруашылығы өнімдерін, шикізат, азық-түлік, сондай-ақ өндірістік-техникалық қызмет көрсету және материалдық-техникалық жабдықтау, агроөнеркәсіптік өндірісті [3].

Ашу объективті негіздерін реттеу қажеттілігі экономика көздейді нақтылау ғылыми анықтау осы ұғымдар. “Әдебиет жоқ, қандай-да бір айқын қою бұл мәселені. Әлемдік тәжірибе макроэкономикалық реттеу экономика көрсеткендей, тіпті дамыған нарықтық экономикасы бар емес обхоятся араласуынсыз мемлекеттің нарықтық жүйесі. Бұл расталады көптеген ғылыми талдауларымен теория және практика. Талдау жасалған құзыретті мамандар дамыған нарықтық экономикасы бар елдердің, мүмкіндік

береді өте айқын негіздеу туралы қорытынды объективтілігі мемлекет жүзеге асыратын шараларды реттеу әлеуметтік-экономикалық процестер. Жасаушы швед моделінің тиімді экономика Класс Эклунд жасап, тұжырым “таза түрінде жасалған нерегулируемого базар жоқ қазір бірде-бір мемлекетте және, қатаң айтқанда, ешқашан, еш жерде болған емес”, деп атап көрсеткен болатын объективті қажеттілігі мемлекеттік реттеу қамтамасыз ету мақсатында тиімді өндіру ұжымының игіліктер, ақталған сыртқы әсерлер және әділ кірістерді бөлу [2].

Ағылшын экономисі Дж.М.Кейнс, формулирую ғылыми қорытындылар маңыздылығы туралы мемлекет рөлінің ынталандыруға белсенді субъектілерінің қызметін шаруашылық етудің рыноктық моделіне, былай деп жазды: “..дегенмен функцияларын кеңейту байланысты үкіметтің міндеті үйлестіру бейімділік тұтынуға және побуждению инвестициялау көрінді еді публицист XIX ғ. немесе қазіргі заманғы американдық финансисту ужасающим покушением на негиздері индивидуализма, ал, керісінше, защищаю оның жалғыз практикалық ықтимал құралы болдырмауға толық қираған қазіргі экономикалық нысандарын және шарты ретінде табысты жұмыс істеуі үшін жеке бастамалар” [3].

Кіріспес бұрын, мәнін факторлардың АӨК-ні мемлекеттік реттеу, айта кету керек, ауыл шаруашылығы ерекшеленеді көптеген салаларының, халық шаруашылығының ерекше жағдайларына өндіріс: жер — негізгі өндіріс құралы; жұмыс маусымдық сипатта болады; еңбек процесі байланысты тірі организмдермен; жұмыс кезінде кезеңіне сәйкес келеді өндіру; үлкен айырмашылық бар уақыт арасындағы инвестицияларды жүзеге асыруға және алуға әсерін; сапасыз тауарлар сұраныс, өнімге байланысты бағаның оған; капитал қажетсінуінің жоғарылығы және энергия сыйымдылығы; төмен пайдалылығы және ақыр соңында, қатаң тәуелділік тән климаттық жағдай.

Бұл азайтатын объективті қажеттілігі мемлекеттік реттеу аграрлық экономиканың қатаң сақтай отырып, мынадай міндеттер.

Біріншіден, қажет қамтамасыз ету елдің азық-түлік қауіпсіздігі. Қазақстан үшін азық-түлік өзін өзі қамтамасыз етуі — бұл экономикалық қауіпсіздігі.

Екіншіден, ел үшін, 42,6 % оның өмір сүріп, ауылдық жерлерде ауыл шаруашылығы өндірісін дамытуға мүмкіндік береді жұмыссыздық мәселесін шешуге ауылда. Жұмыспен қамтудың жоғары деңгейін, тұрақты табыс ықпал етеді, әлеуметтік тұрақтылық. Оның үстіне бұл мемлекеттің жеткіліксіз ресурстар үшін өзіне барлық әлеуметтік проблемаларды шешу ауыл, ол болуы тиіс дамыту үшін жағдай жасау ауыл шаруашылығы өндірісі.

Үшіншіден, ескеру керек айтарлықтай мультипликациялық бүкіл экономика үшін нәтижесінде ауыл шаруашылығы саласын дамыту. Ауыл шаруашылығы, және көбінесе астық өндіру және ет болып табылады генераторы ішкі сұранысты. Дәрежесі өзара байланыс ауыл шаруашылығы басқа салалар өте жоғары.

Төртіншіден, Қазақстан барлық табиғи ресурстар, ауыл шаруашылығын дамыту және отандық өнімді сыртқы нарықтарға. Болашақта саласы болуы мүмкін нақты және елеулі көзі болып табылады қатты валюта. Ол үшін мемлекет қамтамасыз етуі тиіс барлық жағдайлары, өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, проблеманы шешу көлік ішінде де, сондай-ақ сыртқы нарықтарда.

Реттеу аграрлық сектордың кешенді түрде қарастыру қажет, ескере отырып, барлық жүйесінің агроөнеркәсіптік кешен (АӨК).

АӨК біріктіреді үш функционалдық салалары:

- фондообразующие саланың өндіретін, ауыл шаруашылығы үшін өндіріс құралдары және тиісінше қызметтер;
- ауыл шаруашылығы (өсімдік шаруашылығы, мал шаруашылығы);

жиынтығы салалар мен өндірістерді қамтамасыз ететін, дайындауды, сақтауды, ауыл шаруашылығы шикізатын қайта өңдеуді және өткізуді түпкілікті өнім АӨК.

Осыны негізге ала отырып бөлуге болады негізгі экономикалық функциялары АӨК:

- ұтымды үйлесімі ірі, орта және ұсақ шаруашылықтар мен әр түрлі меншік нысанындағы кәсіпорындардың, сондай-ақ ұстау тиімді бөлу өндірістің осы түрімен шаруашылықты жүргізу;

- қамтамасыз ету және қолдау, баға тепе-теңдік АӨК арасындағы ауыл шаруашылығы және өнеркәсіп;

- үшін жеткілікті қолдау, аграрлық сектор мен жетістіктерін пайдалану ғылыми-техникалық прогресс деңгейі; инвестицияларды дамыту кооперативтік нысандарын және байланысын;

- эволюциялық сипаты реформалау, әсіресе ірі ұжымдық шаруашылықтар;

- икемді үйлесімі нарықтық қағидаттар мемлекеттік әсеріне және олардың іске асырылуын және әлеуметтік бағыты; еңсеру қозғалыс монополизму серіктестер тарапынан ауыл шаруашылығы, АӨК және коммерциялық құрылымдар;

- іс-шаралар жүйесі бойынша отандық тауар өндірушілерді қорғау.

Қазақстан тәуелсіздік алған кезден бастап, басқа да посткеңестік мемлекет кірісті экономиканы жаңғырту және реформалау барлық секторлары экономика. Нарықтық экономикадағы аграрлық саласы талап етеді оңтайлы ұштастыру мемлекеттік реттеу және нарықтық тетіктерінің қажеттігін туғызады әзірлеу теориясы тұрақтандыру мен тәжірибесін жетілдіру мемлекеттік әсер ету макро – және микроэкономикалық процестер, ауыл шаруашылығында және онымен байланысты салаларда. Тұрақтандыру жөніндегі іс-шаралар аграрлық өндірісті көздейді әр түрлі әдістері АӨК-ні мемлекеттік реттеу. Заманауи теориясы мемлекеттік реттеу бөлуге болады шаралары жалпы сипаттағы және арнаулы шаралар (мысалы, шаралары жалпы сипаттағы беру жатады субсидиялар, мемлекеттік жеңілдікті кредит беру және т. б.).

Сипаттағы жалпы шаралар — бұл мемлекеттік қаржыландыру диагностика, мониторинг пен күресу қауіпті ауруларымен жануарлар мен өсімдіктер; зертханалық және фитосанитариялық талдау – карантиндік өнімдер; ауыл шаруашылығы дақылдарының сорттарын сынау бағалау; суармалы жерлердің мелиоративтік жағдайын; мемлекеттік резервтегі астықты сақтау; сатып алу минералдық резервтер; сақтау және дамыту, элиталық тұқым шаруашылығын және мал тұқымын асылдандыру ісі; минералды тыңайтқыштарды сатып алуды құру; ақпараттық жүйені дамыту және агроөнеркәсіптік кешенді дамыту; қолданбалы ғылыми зерттеулер жүргізу.

Арнайы шаралар қолдауға бағытталған нақты салалар мен өндірістер. Олар, әдетте, ол возмездный сипаты мен үшін тағайындалған қаржылық тұрақты шаруашылық жүргізуші субъектілердің нарық. Арнайы шараларына төмендегілер жатады: астық сатып алу мемлекеттік ресурстарсы; ауыл шаруашылығы техникасының лизингіне кредит беру, кредит беру үшін жергілікті бюджеттердің жүргізу весеннеполевых және егін жинау жұмыстарын жүргізуге; кредит беру жүйесінің ауылдық кредиттік серіктестіктер; несиелеу арқылы мемлекеттің сыртқы қарыздарды тарту; тарифтік саясат реттеу кезінде сараптамалық-импорттық режим. Мемлекеттік реттеу шаралары бағытталған қолдау, тепе-теңдік сұраныс пен ұсыныс арасындағы құрылымдық және әлеуметтік қайта құрулар, ауылдағы бөлінеді экономикалық және әкімшілік.

Мемлекет қолданатын әкімшілік немесе, басқаша, нерыночные механизмдері түзету іс-әрекеттердің баға тетігін енгізуге тікелей жоспарлау өндіріс көлемін.

Іс-тәжірибеде қолданылады және оның екі нұсқасы бар:

- шектеу, егістікті осы мәдениет және қорытынды жер ауыспалы егіс шартында;

– кіріспе тікелей квоталау өндіріс көлемін және өнімді өткізу.

Ескере отырып, вышеизложенную шаралар жүйесін мемлекет АӨК, перечислим негізгі принциптерін бейнелейтін бүгінгі болмысы аграрлық секторды дамытудың республикадағы:

– мемлекеттік қолдау көрсету маңызды ауыл шаруашылығы салалары жасау мақсатында тұрақты мемлекеттік қорларды белсенді жүргізу ішкі және сыртқы экономикалық саясат;

– жүйесін құру тиісті ынталандыратын экономикалық тетіктерді дәрежесін арттыру дайын өнімді тұтыну саласын кеңейту және нарықтық қатынастар;

– қамтамасыз ету ұйымдық-құқықтық негіздері мемлекеттік реттеу үшін пайдалану шаруашылық етудің рыноктық моделіне жеделдету мақсатында саланы дамыту;

– қарау салаларын қамтамасыз ететін материалдық-техникалық базасын өңдеуге және өнімді тұтынушыларға дейін жеткізу мақсатында қорлардың өсу қарқыны арасындағы өнімділігі және еңбекақы төлеу жұмыспен қамтылған адамдардың ауыл шаруашылығында;

– республиканың экспорттық әлеуетін арттыру бойынша таңдалған өнім түрлері.

Сәйкестік үшін барлық жоғарыда аталған принциптері іске асырылуда міндеттері АӨК-ні мемлекеттік реттеу қолданылады әр түрлі құрал-саймандар, мұндай сатып алу, сақтау, қайта өңдеу және іске асыру ауыл шаруашылығы өнімдерін және азық-түлік мұқтажы үшін белгілеу; мақсаттық, бағдар, кепіл (кепілдік берілген), интервенциялық баға ауыл шаруашылығы өнімдерін; субъектілері үшін арнаулы салық режимін аграрлық азық-түлік нарығы; тарифтік және тарифтік емес реттеу; монополияға қарсы реттеу; түрлі нысандары субсидиялар ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерге; ынталандыру, ғылыми-техникалық прогресс және инновациялық қызмет қазақстан аграрлық азық-түлік секторында; мемлекеттік инвестициялар мен басқа да белгілі шараларды қолдау және АӨК реттеу.

Жүзеге асыру барысында аграрлық реформа Қазақстанда құрылған жаңа құрылым негізделген, меншіктің алуан түрлі нысаны. Басым бөлігі ауыл шаруашылығы және өңдеуші кәсіпорындар болып қайта құрылды жаңа ұйымдық нысандары: акционерлік қоғамдар және серіктестіктер, өндірістік кооперативтер, шаруа қожалықтары, мемлекеттік кәсіпорындар болып табылатын негізгі ауыл шаруашылық өнімдерін өндірушілер

Басымдық жөн беруге мемлекеттік реттеу, создающему шарттары бейімдеу үшін тауар өндірушілердің нарыққа қамтамасыз ете отырып, қалай тиімділігі оларды өндіру, сондай-ақ нарықтың отандық азық-түлікпен.

Агроөнеркәсіптік өндірісті мемлекеттік реттеу жүзеге асырылуы тиіс мынадай бағыттар бойынша:

– ынталандыру, мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігін;

– қаржыландыру, кредиттеу, сақтандыру және салық салу;

орнату ғылыми негізделген баламалы қатынастарды, ауыл шаруашылығы және өнеркәсіп;

– үшін жағдай жасау кең ауқымда енгізу, ҒТП жетістіктерін дамыту, ауыл шаруашылығы, ғылым мен ауылда әлеуметтік сала;

– негіздерін жасау кооперация шаруа (фермер) қожалықтары;

отандық тауар өндірушілердің мүдделерін қорғау сыртқы экономикалық қызметті жүзеге асырғанда.

Бірақ ескеру қажет бұл ретте бірқатар факторлар мемлекеттік реттеуді жүзеге асыру кезінде:

1) ұтымды орналастыру мақсатында өндіріс әлеуетін тиімді пайдалану, әртүрлі топырақтық-климаттық және экономикалық аумақтарды ескере отырып, елдің тереңдету мамандандыру және құру, осы негізде арнайы мамандандырылған азық-түлік аймақтар;

2) технологияларды пайдалану ұлғайтатын өнімділігі өсімдік шаруашылығы өнімінің және малдың өнімділігі;

3) әсері ауыл шаруашылығы, әлеуметтік сілкіністер мен саяси тұрақсыздық, сондай-ақ әр түрлі нысандарын қоршаған ортаның тозу.

Бұл ретте, мемлекеттік реттеу басым бағыттарының аграрлық сектордың негізге ала отырып, 3-х жоғарыда аталған факторлардың керек, негізгі қолдау сүйенеді аумақтық-экономикалық белгісі бойынша. Аймақтар Қазақстанның өзіндік ерекшеліктері бар, мысалы, кластерлік бастама,

Қазақстан Республикасы Үкіметінің. Географиялық жақындығы әлеуетті қатысушылардың кластерлерді толық пайдалануға мүмкіндік береді кластерлік тәсіл агроөнеркәсіптік кешеннің дамуы.

Қазіргі аймақтық нарық сипатталады үлкен сұранысқа ие кластерлік өнімдер, сондықтан ең жоғары мөлшерлемесі жасалады кластерлерді дамыту салаларында өндіру және қайта өңдеу бойынша астық, сүт, жеміс, ет, күріш, балық, мақта, тері шикізаты, жүн

Ет және күріш саласын негізінен ішкі нарыққа және дамитын контекстінде жалпы салалық. Сапасы төмен, тері шикізаты мен жүн құру және дамыту, бәсекеге қабілетті кластерлерді салаларында, оларды өндіру және қайта өңдеу болып отыр мәселе одан алыс перспективалары.

Бірінші кезеңде мақсатты құру және дамыту, астық өңдейтін, сүт, жеміс-көкөніс, мақта және балық кластерлерін. Бұл таңдау жасалды талдау негізінде үлесін деректер сегменттері, даму отандық өндірушілердің деректер секторларында болған перспективаларын өндіру үшін сол немесе өзге де өнімдерді, сондай-ақ оның экспорт. Бағалау кезінде саласының бәсекеге қабілеттілігін, сондай-ақ талданып, шығындар өндіріс өнімінің салыстыру олардың шығындармен әлемдік көшбасшы.

Бірақ кіріспес бұрын, кластерлерді қалыптастыру және дамыту бөлу керек ең қолайлы нарық, мысалы, астық нарығы. Бұл нарық қазіргі уақытта көш бастап келеді. Қарастырайық толығырақ астық нарығы.

Қалыптастыруда Қазақстанның астық нарығының айқындаушы роль атқарады құрылған астық қабылдау пункттерінде кепілдік беру жүйесін астық қолхаттары бойынша міндеттемелерді орындауға қатысу арқылы төлемдеріне кепілдік беру Қоры астық қолхаттары бойынша міндеттемелерді орындау «Қазагрокепіл» АҚ. Иелері астық, қызметтерді пайдаланатын астық қабылдау ұйымдар, шарттар жасасады, астықты сақтау, көрсетіледі, бұл элеватор өзіне жауапкершілік жеткізу қабылданған астыққа дейін қажетті күйіне (кептіру, прочистить). Содан кейін иелері астық алады астық қолхатын (кепілдік немесе қоймалық куәліктер), онда сапалық сипаттамалары, салмағы, алынған астық.

Кепілдік жағдайы туындаған кезде астық иесіне (астық қолхатын ұстаушыға) Қор төлейді ақшамен құны астық және мақта, оның жетіспеушілігі анықталды у астық қабылдау кәсіпорнының (қатысушысының Қордың) аспайтын мөлшерде сексен пайызынан берешегінің барлық сомасын төлеуге жататын берген астық және мақта қолхаттары Ережелерінде белгіленген.

Қор жүзеге асырады кепілдендіру бойынша астық бидай, арпа, соя, жүгері, күнбағыс және мақта және туындаған жағдайда, кепілдік Қорын капиталдандыру мүмкіндік береді жедел жауап беру бойынша қолда бар оның міндеттемелері.

Барысында экономикалық реформалар АӨК астық өңдеу саласы берілді, негізінен, жеке меншікке және мемлекет кейбір позициялар бойынша лишилось экономикалық тетіктерінің әсер ету мүмкіндігін реттеу және бақылау процестер жұмыс істеуі астық нарығын[3].

Қазірден негізгі мемлекеттік реттеудің құралдары, сызбалық тізбегін қарастырайық картасына кіретін тетіктер тұрақтандыру және дамыту, қосу және мақсаттарды анықтау.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Сигарев М.И. Опыт и проблемы финансового регулирования АПК Казахстана. - Алматы, 2009. - 180с.
2. Махашов Х.К. Проблемы развития сельхозлизинга основных средств Казахстане //Каржи-Каражат.- Астана. -2009.- С. 229 -234
3. Б.С. Мырзалиев, Ә.К. Отаров, М.Ж. Таласов, Ж.Д. Алибекова.
4. Экономиканы мемлекеттік реттеу. Оқу құралы. Аматы-2010ж.

ӘОЖ 332.02

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Саршатаев Р.А., магистрант

Ғылыми жетекшісі: Кизимбаева А.Б., доцент

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада қазіргі жағдайы сипатталады: ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының даму тенденциялары мен ерекшеліктері қазақстандағы саласындағы нәтижелі қызметін, тұрақты дамуымен жоғары бәсекеге қабілеттілігіне қол жеткізуде, механизмін мемлекеттік реттеуді жетілдіру жолдарын анықтау қажеттілігі табыс (пайда) бөлінісін іске асыруда.

Түйінді сөздер: Мемлекеттік реттеу, агроөнеркәсіптік кешені, өндіріс, экономика, сала, нарық.

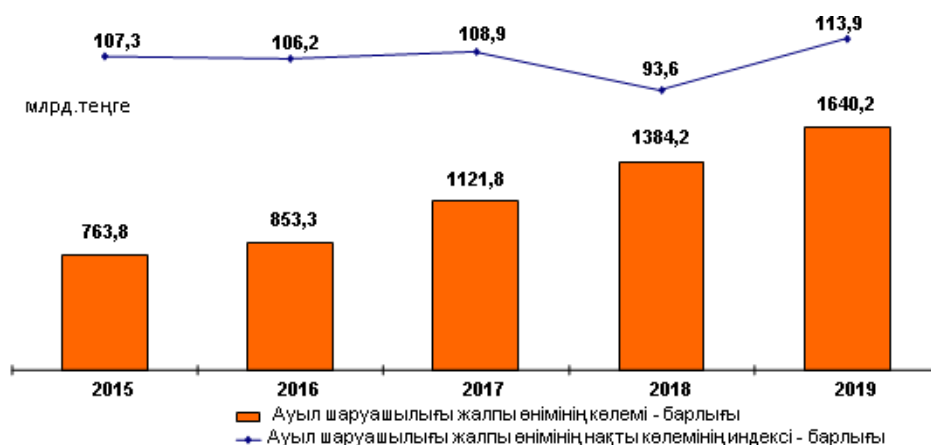
Ауыл шаруашылығы Қазақстан экономикасының негізгі салаларының бірі болып табылады. Аграрлық сектордың даму деңгейі қашан да қазақстандық қоғамның экономикалық және қоғамдық-саяси тұрақтылығын анықтайтын факторы болып келді және әлі де болып келеді. Республика экономикасы дамуының басым бағыттарының бірі бола отырып, ауыл шаруашылығы аса зор әлеует пен үлкен қорға ие[1].

Нарықтық қатынастардың қазіргі қалыптасу жағдайында баға саясаты – ғылыми дәйекті әрі жан-жақты талқыландырылған әдістермен жақындауды талап ететін өте нәзік іс. Аграрлық өнеркәсіп кешеніндегі өнімдердің бағасын мемлекеттік реттеу шаралары жаппай тауар өндірісінің аумағында орналасқан кәсіпорындардың әр бір жұмысшысын кеңейтілген ұдайы өндірісті жүргізуге жететіндей мөлшерде табыспен, яғни 30-40%-дық рентабельділік деңгейімен (инфляцияны ескермегенде) қамтамасыз етуге тиіс. Сонымен қатар, бұл шаралар өндірушілерді өнім өткізудің едәуір тиімді нарықтарын іздестіруге ынталандыру қажет. Анығырақ айтқанда, экономиканы тұрақтандыруға бет бұрған сайын реттелетін бағалармен өткізілетін өнімнің үлесі біртіндеп азая беруге тиіс.

Бүгінгі таңда нарықтық бағалар мал шаруашылығының барлық түрлері мен өсімдік шаруашылығының жекелеген түрлері бойынша өндірістің шығынды жүруіне алып келетіндей деңгейде қалыптасып, өзіндік құннан төмен болып отыр. Сондықтан, мемлекеттік билік органдары тарапынан белгіленетін және ең болмағанда өндіріс рентабельділігінің ең төменгі мөлшерін қамтамасыз ететін кепілдікті бағаларды қолдануға қажеттілік туындауда.

Статистикалық деректерге сәйкес еліміздің жалпы ішкі өніміндегі ауыл шаруашылығы саласының үлесі 2019 жылы 6,3% құраған және соңғы бес жылда тұрақсыз қарқынмен сипатталған: 2015-2016 жылдарда 6,4%, 2017 жылы 5,7%, 2018 жылы - 5,3% .

2019 жылы ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің көлемі 1640,2 млрд.теңгені құрады, бұл ретте өндіріс өсімі 2018 жылмен салыстырғанда 13,9% құрады, бұл соңғы 8 жылда ең жоғарғы көрсеткіш болып табылады (сурет 1). Соңғы бес жылда ауыл шаруашылығы саласының жалпы өнімі ағымдағы бағаларда екі есе өскенін. Салалық өнімнің жалпы көлемінде өсімдік шаруашылықтың үлесі 57,1% және мал шаруашылығының үлесі 42,9%-ды құрайды .

Сурет 1 - Ауыл шаруашылығы жалпы өнімі өндірісінің көлемі

Источник : Қазақстан Республикасында агроөнеркәсіптік кешенді дамыту жөніндегі 2015 – 2019 жылдарға арналған бағдарлама, Астана, 2019, 4 бет

Қазақстанда аграрлық өнеркәсіп өндірісін тиімді дамытуға, далалық жұмыстарды жүргізуге жеңілдікпен несие беруге, қайта өңдеуші кәсіпорындар үшін ауыл шаруашылығы техникалары мен құрал-жабдықтарын лизинг есебінен жанарту, ауылдық несие серіктестері жүйесін құруға, астықты форвардтық тәсілмен сатып алуға, ауыл шаруашылығы дақылдарын міндетті сақтандыруға бағытталған мемлекеттік қаржылық басқару жүйесі құрылған. Мемлекет тарапынан кәсіпорындардың ИСО және ХАССП халықаралық стандарттарына сәйкес сапа менеджмент жүйесін дайындауға, ендіруге және сертификаттауға кететін шығындарын субсидиялау қолға алынууда.

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін мал және құс еттерін мемлекеттік сатып алу мен бағаға ықпал ету шаралары жүргізілуде. Ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілер әр түрлі салық жеңілдіктерінен пайдалануда, атап айтқанда, шаруа (фермер) қожалықтары бірыңғай жер салығы бойынша жұмыс істеуде, заңды тұлғалар жалпы есептелетін салық сомасының 30%-ын төлеуде және осының нәтижесінде жыл сайын шамамен 30 млрд. теңге көлемінде табыс табууда.

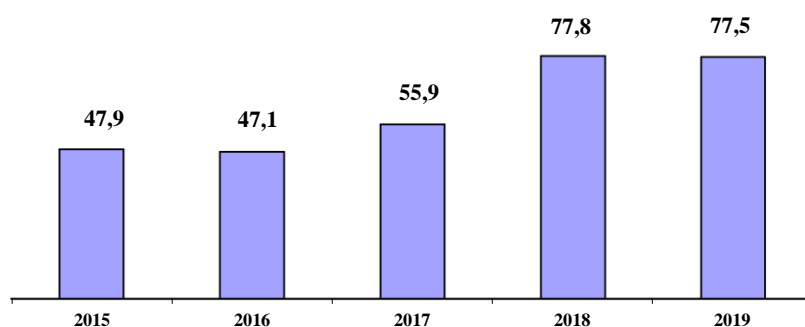
Тамақ өнеркәсібінің тиімділігін арттыру үшін ұн-жарма өнеркәсібінің өнімдерін, ет және ет өнімдерін, өсімдік және жануар майларын, жем-шөп азықтарын өндіру; диеталық (құнарлылығы төмен) тамақ және нан өнімдерін, балалар тағамдарын дайындау; жеміс-жидектер мен көкөністерді қайта өңдеу және консервілеу; сүт өнімдерін және сыр өндіру бойынша ҚҚС мөлшері азайтылды. Осының арқасында 3,5 млрд. теңгеге жуық қаражат босатылып, өндірісті модернизациялауға және азық-түлік тауарларының құнын арзандатуға бағытталуда [3].

Сондай-ақ, мақсатты қаржыландыру жүйесі іске қосылып, кәсіпорындарды техникалық қайта жарақтауға және ғылыми дәйекті технологияларды ендіруге бағытталған қор лизингінің көлемі көбеюде, жеңілдетілген қаржы-несие механизмін қолдану мен бюджеттік қаржыландыру негізінде мемлекет тарапынан қаржылық қолдау көрсетілуде.

Инвестициялық механизм. Ауыл шаруашылығы өндірісін қайта құрудың өзекті де күрделі мәселелерінің ішінде корпоративтік сектордағы кәсіпорындарды қайта құрылымдастырудың, қаржылай сауықтандырудың және кәсіпорын қызметін қолайлы инвестициялық қормен қамтамасыз етудің орны ерекше. Аграрлық саладағы капитал салымдарын автономды, индукцияланған және кумулятивті деп жіктеуге болады. Автономды капитал салымдарын шаруашылық қызмет субъектілері нарықтағы орнын жақсарту мақсатында жүзеге асырады; индукцияланған капитал салымдары жиынтық сұраныстың тұрақты және болжамды өсімімен анықталады; ал, кумулятивті капитал салымдары жалпы экономикалық мақсаттарға жету үшін мемлекет тарапынан қолданылады.

Жыл сайын ауыл шаруашылығының негізгі капиталына инвестициялар артуда. Егер 2015 жылы инвестициялар салу 47,9 млрд.теңге болса, 2019 жылы – 77,5 млрд.теңгені құрады, яғни 1,6 есе артық.

АӨК-нің негізгі капиталына салынған инвестициялар көлемі млрд. Теңге

Сурет 2 - АӨК-нің негізгі капиталына салынған инвестициялар көлемі

2019 жылы республикалық бюджеттен АӨК-ді дамытуға 96,8 млрд.теңге қаражат бағытталды, оның ішінде субсидия үлесі 43% немесе 41,8 млрд.теңгені құрады. Бұдан басқа, Қазақстан Республикасының Ұлттық қорынан «ҚазАгро» ұлттық басқарушы холдингі» акционерлік қоғамына (бұдан әрі «ҚазАгро» ҰБХ» АҚ) инвестициялық жобаларды қаржыландыруға 120,0 млрд.теңге қаражат бөлінді.

2019 жылы «Қаз АгроҚаржы» АҚ арқылы аграрлық секторға тартылған инвестицияның көлемі 32,1 млрд. Теңгені құрайды. Оның ішінде бюджеттік қаражат есебінен – 12,0 млрд. Теңге (Қазақстан Республикасы Үкіметінің резервінен бөлінген инвестицияны есепке алғанда), уақытша бос ақшалай қаражат – 12,8 млрд. Теңге, өз қаражаттар – 3,3 млрд. Теңге, экспорттық қаражат – 7,3 млрд. теңге әр түрлі ауыл шаруашылығы техникалары мен жабдықтарды сатып алу қаржыландырылды.

«Қаз АгроҚаржы» АҚ өзінің барлық қызмет атқару мерзімі кезеңінде лизинг және несиелеу жолымен жалпы соммасы 107,4 млрд. теңгеге сатып алынған 13 мың бірлік әр түрлі ауыл шаруашылығы техникалары мен жабдықтарды қаржыландырылды.

Инвестициялық механизм – қоғамдық өндірістің жаңа даму қарқынын және экономиканың теңгерімділігі мен тиімділігін қамтамасыз етуге негізделген капитал салымдарының басым бағыттарын айқындайтын шаруашылық шешімдердің жиынтығы болып табылады.

Инвестициялық салада сақтау, тұтыну және инвестиция; капиталды мүліктерді инвестициялау және көбейту; инвестицияларды шығындау және арттыру арасында аса маңызды құрылымдық қатынастар қалыптасады.

Экономиканың аграрлық саласындағы инвестициялық механизмнің инвестициялық үрдісті орталықсыздандыру, меншікті қаражат (пайда, амортизациялық аударымдар) үлесін ұлғайту; конкурстық негізде негізгі капиталға мемлекеттік инвестиция салу; жобаларды ортақ мемлекеттік-коммерциялық қаржыландыруды қолға алу; инвестициялық үрдістерді мемлекеттік сақтандыру және кепілдендіру; шетелдік инвестицияларды ынталандыру секілді басты принциптер негізінде жүзеге асырылғаны жөн [3].

Еліміздің аграрлық өнеркәсіп кешенін дамыту міндеті шаруашылық субъектілердің инвестициялық қызметіне сүйенеді, себебі қомақты мөлшердегі инвестициясыз қандай да бір салада тұрақты өсуге қол жеткізу мүмкін емес. Қазақстанның аграрлық өнеркәсіп кешеніндегі, әсіресе оның қайта өңдеу салаларындағы кәсіпорындардың инвестициялық тартымдылығы әзірге толық бағаланбаған. Өйткені, қазіргі таңда азық-түлік нарығындағы ақша айналымының негізгі бөлігі нақ осы салада шоғырландырылған.

Экономиканың аграрлық саласындағы инвестициялық механизмді құру үшін мыналар қажет:

- инвестициялық үрдісті біртіндеп орталықсыздандыру, капитал салымдарының жалпы көлеміндегі меншікті қаражаттың үлес салмағын арттыру және амортизациялық аударымдардың рөлін күшейту;
- мемлекеттік инвестицияларды өндірістік мақсаттарға конкурстық негізде орналастыру;
- орталықтандырылған салымдардың қайтарымдылығын қамтамасыз ету;
- жобаларды ортақ мемлекеттік-коммерциялық қаржыландыруды іс жүзінде кеңейту;
- инвестицияларға бағытталған мемлекеттік бюджеттің мақсатты жұмсалуды қатаң бақылау;
- мемлекет тарапынан қолдау көрсетілетін инвестициялық жобаларды сақтандыру мен кепілдендіру жүйесін дамыту;
- шетелдік инвестицияларды ынталандыру.

Экономиканың аграрлық саласына инвестицияларды тарту механизмін жетілдіру мәселесі нарықтық және мемлекеттік тұрғыдан қарастырылады.

Ауыл шаруашылығы өндірісінің экономикасына инвестициялық ресурстарды тарту үлгісі инвестициялық ресурстардың мынадай 3 негізгі көзін болжамдайды:

- кәсіпорынның меншікті капиталы, амортизациялық қоры және пайдасы есебінен өзін-өзі қаржыландыру;
- әр түрлі деңгейдегі қорлардың, банктердің, институционалдық инвесторлардың және басқа кәсіпорындардың несиелерін, облигациялық қарыздарды, вексельдерді, кепілдіктерді, лизингтерді, ипотекаларды және акционерлік инвестицияларды қамтитын сыртқы несиелік қаржыландыру;

- халықаралық қаржы институттары мен ұйымдарының, мемлекет-тердің, кәсіпорындардың тікелей салымдарын, отандық және шетелдік, портфельді инвестицияларды, тікелей инвестицияларды, қаржылық инвестицияларды, мемлекеттік емес зейнетақы қорлары мен инвестициялық қорлардың қаражаттарын, сақтандыру ұйымдарының инвестицияларын қамтитын тікелей немесе нақты инвестицияларды тарту [3].

Ауыл шаруашылығы өндірісіне инвестиция тартудың мемлекеттік механизміне мыналар кіреді:

- кәсіпкерлікті қолдауға бағытталған әр түрлі қорларды қайтарымсыз және қайтарымды негізде республикалық және жергілікті бюджеттер есебінен қаржыландыру, тікелей (мақсатты) және жеңілдікпен несиелендіру (субсидия, дотация, грант бөлу);

- бюджеттен тыс қорлар (мемлекет несиелері, мемлекеттің кепілдігімен берілетін шетелдік инвестициялар мен халықаралық несиелер) есебінен қаржыландыру.

Шаруашылық жүргізудің экономикалық механизмі кәсіпорынның меншікті капиталы (жарғылық капиталы) және кәсіпорын қызметінің барысында жинақталатын қаражат ағымы (пайдадан сақтау қорына аударымдар, амортизациялық қор, резервтік қор, пайданың үлестірілмеген бөлігі) есебінен ауыл шаруашылығы құрылымдарының инвестициялық қызметін өзін-өзі қаржыландырудың маңыздылығын айқындайды.

Ауыл шаруашылығы құрылымдарын қаржылық-экономикалық ахуалына және ресурстармен қамтылу деңгейіне қарай төмендегіше жіктеуге болады:

- экономикалық ахуалы тұрақты, болмашы ғана қарызы бар жоғары рентабельді құрылымдар;

- өндірістік әлеуетін сақтап қалған және шаруашылық қызметін жүргізе алатын, біршама қарызы бар төмен рентабельді және шығынды құрылымдар;

- иелігінде қаражаты жоқ, банкротқа жақын тұрған құрылымдар.

Қазіргі таңда ауыл шаруашылығы құрылымдарының басым көпшілігі өндірістік әлеуеттерін ұтымды қолданбауда және осының салдарынан кеңейтілген ұдайы өндірісті жүргізе алмауда. Тіпті, олардың көбі меншікті қаражаты мен несие алу үшін кепілге қоятын мүліктері (мәселен, ауыл шаруашылығында пайдалануға жарайтын жерлері) болмағандықтан, зиянға ұшырауда.

Мұндай жағымсыз ахуалдың қалыптасуына ауыл шаруашылығы өндірісіне инвестиция салудың тартымсыздығы мен төмен рентабельділігі елеулі септігін тигізіп отыр. Негізінен, ауыл шаруашылығы жалпыға ортақ шарттармен (көбіне, қажетті мерзімге емес, қысқа мерзімге) берілетін несиелік қаражаттың уақытылы қайтарылуын қамтамасыз етпейтін перспективасыз инвестициялау нысаны болып табылады [2].

Ауыл шаруашылығы саласының негізгі капиталы несиелік ресурстарды айналымнан алу мерзімінің ұзақтығы мен қаражаттың қайтарылмай қалу қаупінің тым жоғарылығы салдарынан банк капиталын салудың ең тартымсыз нысаны болып табылады. Сондай-ақ, негізгі капиталға қаражат салу тәуекелі айналым қаражатының тапшылығына байланысты көптеген ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының бос қаржылық ресурстарының басым бөлігін ағымдық шығындарға бағыттауға мәжбүр болатындығынан да туындайды [1].

Нәтижеде, аграрлық лизингті несиелендіретін қаржы ұйымдары мен компаниялары өзін-өзі тәуекелден сақтандыру үшін мәмілелерді жоғары несиелік мөлшерлемелен (25%-ға дейін), мейлінше аз мерзімге (3 жылға дейін), көтеріңкі сыйақы мөлшерлемесімен (орташа 25-30%) жүргізуге, алдын ала төлем алуға (10%-дан 50%-ға дейін), қосымша кепілдіктер талап етуге, мүлікті кепілге алуға, мүлікті сақтандыруға, т.б. мәжбүр болып отыр. Қолданыстағы заңнама жекеменшік лизингтік компаниялардың бюджеттік қаржы ресурстарын қолдануына шек қоюда және тиісті

банк мәмілелерін жүргізуге лицензиясы бар қаржылық құрылымдардың (банктердің) аз ғана бөлігінің тендерлерге қатысуына мүмкіндік беруде.

Жоғарыда айтылғандарды қорытар болсақ, ауыл шаруашылығы дақылдарының барлық негізгі түрлері және халық шаруашылығын қоса есептегендегі шаруашылықтың барлық санаттары бойынша міндетті сақтандыруды енгізген жөн. Бұл үшін Ауыл шаруашылығы министрлігі бекіткен есептік болжамды бағаларды және соңғы бес жыл ішінде нақты жүзеге асқан өнімділікті ескеру; ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілер үшін өнімнің сақтандырылған құнының 10%-ы мөлшерінде сақтандыру жарнасының көлемін бекіту, оның ішінде 5%-ын – республикалық бюджет есебінен қамтамасыз ету керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Есполов Т.И., Сулейменов Ж.Ж. Аграрная экономика: учебник. – Алматы, 2015.
2. Мамыров Н.К., Ихданов Ж. Государственное регулирование экономики в условиях Казахстана (теория, опыт, проблемы). Учебное пособие-Алматы: Экономика, 2014.
3. Баймұханов Т. Қазақстан халық шаруашылығының және шаруашылық жүргізу формаларының дамуы.-Алматы, 2012.

ӘОЖ 339

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МҰНАЙ-ГАЗ КЕШЕНІНІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ БАҒЫТТАРЫ

Қалдыбаев Ә.Б., студент

Ғылыми жетекші: Исақұлова А.Т.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Мұнай-газ кешені қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының жалпыға қол жетімді сегменттерінің бірі болып табылады. Бұл энергия мен энергия тасымалдаушылардың негізгі көзі ғана емес, сонымен бірге елдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайдың тұрақтылығын қамтамасыз ететін ұлттық экономиканың шешуші буыны. Оның тиімді жұмыс істеуі және тұрақты дамуы - экономикалық өсуді тұрақтандырудың, республиканың тұтастығы мен ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің, халықтың өмір сүру деңгейінің жоғарылауы мен жағдайын жақсартудың қажетті шарты.

Түйінді сөздер: инновация, мұнай-газ саласы, экономикалық даму тенденциялары, экономикалық өсу, тиімділікті арттыру.

Мұнай-газ саласы экономиканың құрамдас бөліктерінің бірі болып саналады, ол белгілі бір дәрежеде барлық басқа салалардың жұмыс істеуін және халықтың әл-ауқатының деңгейін қамтамасыз етеді.

Әл-ауқат елдің жүйелі экономикалық дамуында, оның қауіпсіздігінде, энергетикалық тәуелсіздігінде, ауылшаруашылығында және басқа да салаларда маңызды рөл атқарады. Бүгін біз мұнай мен газды неғұрлым тиімді өндіруді жүзеге асырудағы қиындықтар ерекше өзекті болып тұрған заманда өмір сүріп жатырмыз,

өйткені бұл табиғи ресурстар өндірістерді энергиямен қамтамасыз етудің негізі болып табылады және таусылуы мүмкін.

Қазіргі әлемдік экономикалық және әлеуметтік дамудың орталық тенденциясы инновацияның қарқындылығы және инновациялық технологияларды, өнімдер мен қызметтерді енгізу болып табылады. Бұл үрдіс жаһандық отын-энергетикалық кешенде де айқын көрінеді. Осы процестердің жаңартылуына байланысты мұнай-газ компанияларының инновациялық қызметін тиімді басқару мәселесі туындайды.

АҚШ, Канада, Жапония елдері сияқты мұнай-газ саласындағы халықаралық компаниялардың ерекшелігі олар ұлттық экономиканың бір бөлігі болып табылады. Бұл мемлекеттің отын-энергетикалық кешенді, атап айтқанда компанияларды басқаруға қатысуынан көрінеді. Мемлекеттік органдардың беделі - бұл стратегиялық даму мақсаттары мен энергетикалық саланы мемлекеттік басқарудың тиісті тактикалық міндеттерін тұжырымдау, оларды мемлекеттік энергетикалық саясат арқылы қалыптастыру және іске асыру.

Энергетикалық саясатты іске асырудың маңызды құралы - энергетика саласындағы мемлекеттік ғылыми-техникалық саясат.

Шетелдегі халықаралық мұнай-газ компаниялары экономикалық дамуға және табыстылықты арттыруға қосымша ғылыми және технологиялық дамуға бағытталған. Мұндай компаниялардың өздерінің ірі ғылыми-зерттеу орталықтары мен зертханалары, сонымен қатар жобалық және инжинирингтік ұйымдары бар. Өздерінің ғылыми бағдарламаларынан басқа, компаниялар жоғары оқу орындары мен мемлекеттік мекемелердің зертханаларын тарта отырып, басқа компаниялармен бірлескен зерттеулерді қаржыландырады. Келешегі зор, бірақ жекелеген компаниялар үшін коммерциялық қауіптің жоғары деңгейімен байланысты энергетикалық технологиялар және олардың іргелі зерттеулерін мемлекет қаржыландырады.

Мемлекеттік органдар қауіпсіздік пен экологиялық мәселелерге қойылатын талаптарды үнемі күшейтіп отырады. Бұл компаниялардың қызметіне әсер етеді, бұл өзгерістер компаниялардың өндірістік қалдықтарды азайтуға бағытталған көптеген бағдарламаларды жүзеге асыратындығында, сондай-ақ мұнай және автомобиль өнеркәсібі жүргізетін таза отынды дамыту бойынша бірлескен зерттеулерге қатысуда көрінеді.

Мұнай мен газдың болашағын бағалаудың жаңа аналитикалық және болжау әдістері мұнай-газ кен орындарын іздеу мен барлау үшін ең перспективті бағыттарды таңдауға бағытталған.

Мемлекеттік органдар инновацияны, қаржыны және белгіленген бағыттарды реттейді. Бұл мемлекеттік саясаттағы мұнай-газ компанияларын дамыту стратегиясының сәйкестігін қамтамасыз етеді, халықаралық компаниялар мемлекет атынан әр түрлі қауіп-қатерлер туындаған кезде сенуге болатын серіктес табады. Мұнай-газ саласындағы халықаралық компаниялардың инновациялық қызметін бірлесіп басқарудың көріністері бірлескен ғылыми-зерттеу бағдарламаларында, стратегиялық саясатта және жалпы инновациялық қызметте көрінеді.

Қазақстан тәуелсіздік алған жылдар ішінде мұнай-газ саласы өркендеп, нығайып, экономикада жетекші орын алды. Тауар өндірісі тұрғысынан республикадағы мұнай-газ кешені басқа салалар арасында басым бағыттардың бірі болып табылады. Мұнай өндіру деңгейі теориялық тұрғыдан Қазақстанның қажеттіліктеріне толық сәйкес келеді. Сонымен бірге, негізгі өндірістік аудандардың мұнай мен мұнай өнімдерін тұтыну аймақтарынан алшақ болуы экономиканың көмірсутек ресурстарымен өзін-өзі қамтамасыз етуінде айтарлықтай проблемалар туғызады. Қазақстандық құбыр консорциумы іске қосылғаннан кейін ғана қазақстандық мұнайды Ресей аумағы арқылы әлемдік нарыққа алғашқы шығару басталды.

Көмірсутектерінің едәуір қоры бар Қазақстан Таяу Шығыс елдерімен қатар Ресей, Венесуэла, Қытай, Норвегия, Канада, Ұлыбритания, Индонезия және Бразилиямен бірге осы шикізатты өндіретін әлемдегі 15 жетекші елдің бірі болып табылады.

Мұнай-газ кешені қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының жалпыға қол жетімді сегменттерінің бірі болып табылады. Бұл энергия мен энергия тасымалдаушылардың негізгі көзі ғана емес, сонымен бірге елдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайдың тұрақтылығын қамтамасыз ететін ұлттық экономиканың шешуші буыны. Оның тиімді жұмыс істеуі және тұрақты дамуы - экономикалық өсуді тұрақтандырудың, республиканың тұтастығы мен ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің, халықтың өмір сүру деңгейінің жоғарылауы мен жағдайын жақсартудың қажетті шарты. Сонымен қатар, бұл басқарудың прогрессивті формаларының дамуымен тығыз байланысты, бұл көбінесе өнеркәсіптік кәсіпорындардың, ұйымдар мен бірлестіктердің инновациялық қызметінің ауқымы мен тереңдігіне байланысты. Жоғары технологиялар мен өндіріс тиімділігін арттыру мақсатында әртүрлі сипаттағы (технологиялық, ұйымдастырушылық, басқарушылық және т.б.) инновацияларды әзірлеу және енгізу бойынша олардың қызметін жандандыру мәселесі өте өткір тұр.

Қазақстан мұнай-газ кешенінің тиімді жұмыс істеуі және тұрақты дамуы экономикалық өсуді тұрақтандырудың, елдің тұтастығы мен ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің, қазақ халқының жағдайын жақсартудың қажетті шарты болып табылады. Бұл кешеннің Қазақстан экономикасының әртараптандырылуы мен жоғарылатылуында маңызды рөл атқаратындығына күмән жоқ, бұл міндет Қазақстан басшылығының алға қойған стратегиялық мақсаттарына негізделген дамыған мемлекет ретінде қалыптасуын қамтамасыз етеді.

Қазақстанның экономикалық дамуының қазіргі кезеңінде мұнай-газ кешенінде келесі ерекшеліктер айқын көрінеді: ол елдің экономикалық тәуелсіздігін, оның халықаралық экономикалық қауіпсіздігі мен ішкі экономикалық тұрақтылығын нақты қамтамасыз етудің стратегиялық құрамдас бөлігі болып табылады; энергетикалық ресурстардың жеткілікті қорының арқасында ел халықаралық экономикалық интеграция процестеріне қатысатын кең әлемдік экономикалық қатынастарға енді; мұнай-газ жобаларын дамыту тікелей және ел бюджетіне салық түсімдері арқылы республикаға көптеген аумақтарды экологиялық жақсартуды қоса алғанда, әлеуметтік-экономикалық бағдарламалардың сәтті орындалу қарқыны мен көлемін арттыруға мүмкіндік береді. Еліміздің мұнай-газ кешенін дамытудың стратегиялық міндеттері Қазақстанның сыртқы экономикалық әлеуетінің өсу қажеттілігімен тікелей байланысты. Қазіргі уақытта инвестициялық ресурстарсыз елдің экономикалық әлеуетінің өсуі мүмкін емес. Өнеркәсіптік кәсіпорындар олардың жеткілікті деңгейінде ғана белсенді дами алады, жалпы ішкі өнімді көбейте алады және сыртқы нарықтағы мемлекеттің белсенділігін арттыра алады. Кәсіпорындарды қайта құруға және мұнай-газ өндірісін технологиялық жаңғырту бағдарламаларын іске асыруға ықпал ететін, венчурлік компаниялардың дамуын ынталандыратын, инновациялық және сапалық өзгерістер үшін отандық және шетелдік инвестицияларды пайдалану, инвестициялық ахуалды қамтамасыз ету, Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуында айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізуге себін тигізеді.

Инновациялар мен инвестицияларды мемлекеттік реттеудің мақсаты экономикалық дамуға және ел халқының өмір сүру деңгейінің жақсаруына қазіргі заманғы экологиялық таза энергетикалық және ресурстарды үнемдейтін технологиялар негізінде бәсекеге қабілетті жаңа өнімдерді жедел құруды қамтамасыз ететін құқықтық, экономикалық, әлеуметтік, ұйымдастырушылық және басқа да жағдайлар жасау болып табылады.

Мұнай-газ кешенінің инновациялық дамуы отын-энергетика саласындағы ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктеріне негізделуі керек, ең алдымен, саланың көптеген проблемаларын шешуге арналған жаңа технологияларды енгізу қажет.

Мұнай-газ саласындағы ғылыми-техникалық прогрестің негізгі бағыттары: қол жетімді мұнай қорларын өндіруге арналған жоғары тиімді технологиялар мен жабдықтарды құру және дамыту; Каспий теңізінің қазақстандық секторында теңізде өндіруге арналған технологиялық кешендерді құру және дамыту; қиын климаттық жағдайдағы мұнай кәсіпшілігі нысандарын салу және пайдалану технологияларын жетілдіру және дамыту; қолданыстағы қоймаларды әртараптандыру және жаңа резервуарларды ынталандыру және мұнай өндіруді ұлғайту; мұнайды барлау, өндіру, тарату және қайта өңдеу тиімділігін арттыру үшін мұнай кен орындарын игерудің автоматтандырылған жобалау және технологияларын жасау; физикалық, термодинамикалық, гидродинамикалық, механикалық, физикалық және химиялық әсерлерді қолдануға негізделген барлаудың жаңа «мультифакторлы» технологияларын құру. Қазақстан Республикасының мұнай-газ кешенін дамудың инновациялық жолына бағыттау айқын және түсінікті мемлекеттік саясатты, үлкен инвестицияларды және ұлттық энергетикалық нарықтың және осы салада жұмыс істейтін барлық компаниялардың ұзақ мерзімді даму басымдықтарына сәйкес келетін барлық инновациялық-инвестициялық процесті шебер реттеуді талап етеді.

Қазіргі жағдайда, бұл әлеуметтік даму деңгейінің маңызды критерийі болып табылатын инвестициялық саланың сапалы жағдайы. Сонымен қатар, қолайлы ұлттық инвестициялық климатты құру, ең алдымен, республикадағы саяси тұрақтылықты, инвестициялық және салық заңнамасын нығайтуды, мемлекеттік сыртқы қарызды азайтуды, инфляцияның қолайлы деңгейін ұстап тұруды, қаржы-несие жүйесін қайта құруды, инвестициялық институттардың қызметін жетілдіруді және саланың өндірістік әлеуетін арттыруды білдіреді. Республиканың мұнай-газ кешенінің инновациялық секторын ойдағыдай дамыту үшін инновациялық инфрақұрылымның барлық элементтеріне, модернизацияның барлық тәсілдеріне үлкен мән беру керек. Сонымен қатар, бизнестің оларға назар аударуы және шетелдік технологияларды таңдауы үшін нақты қазақстандық инновациялық технологиялар қандай болуы керек деген жалпы бағалау әдісін қалыптастыру қажет.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасындағы мұнай-газ саласының жағдайы үлкен мұнай-газ қорлары, дамыған көмірсутек кен орындарының болуы және мұнай өндіру мен экспорттың ұлғаюынан тұратын айтарлықтай жоғары әлеуетімен сипатталады. Осы негізде республиканы әлемдік энергетикалық нарықтың қалыптасуына айтарлықтай әсер ететін мемлекет ретінде жіктеу керек.

Әлемдік экономикаға интеграция дегеніміз - мемлекеттің бәсекеге қабілеттілік деңгейін бағалау, сондықтан осы жолмен қозғалу елдің экономикалық ерекшеліктерін көрсететін стратегиялық басымдықтарды айқындай отырып, тиімді экономикалық дамуды қажет етеді. Мұнай-газ ресурстарын игеру жобалары әрдайым тек аумақтарды игерудің төмен деңгейіне байланысты күрделілігімен, үлкен инвестициялық қабілеттілігімен және жоғары инвестициялық тәуекелдерімен ғана емес, сонымен бірге олардың өткізу нарықтарынан үлкен қашықтығымен, қажетті өндірістік және көлік инфрақұрылымының жоқтығымен, сонымен қатар қиын экологиялық және климаттық жағдайлармен сипатталады. Осыған байланысты, мемлекеттің, жер қойнауын пайдаланушылардың және тұтастай қоғамның мүдделерін ескере отырып, мұнай-газ ресурстарын игеру жобаларын сәтті іске асыруды қамтамасыз ететін мұнай өндіретін провинциялардағы жер қойнауын пайдалану процестерін мемлекеттік реттеу схемалары мен құралдарын жасау маңызды міндет болып табылады.

Қазақстан Республикасы экономикалық дамудың индустриялық-инновациялық түріне көшу міндетін қойып, жоғары технологиялық өндірістерді, инновациялық секторды және кәсіпкерлікті қолдау стратегиясына назар аударады. Қазіргі уақытта Қазақстанның экономикалық дамудың индустриалды-инновациялық жолымен жүру мүмкіндігі жоғары. Қазақстанның мұнай-газ кешенінің инновациялық даму жолына өту міндеті алдыңғы қатарлы ғылыми-техникалық жетістіктерді әзірлеуге және коммерциализациялауға байланысты республиканың бәсекелік артықшылықтарын пайдалануды, ал қазақстандық компаниялардың инновациялық қызметін дамыту - мемлекеттің, ең алдымен, елеулі технологиялық көрсеткіштерді төмендетуге бағытталған маңызды қадамдары. Инновациялық процестерді енгізу қажеттілігі Қазақстан Республикасының мұнай-газ саласындағы проблемалардан туындайды, оған мыналар кіреді: мұнай-газ кешенінің әлемдік энергетикалық нарықтың жағдайы мен жағдайына жоғары тәуелділігі; шикізат базасының өсуі мен жақсаруы; өндірістік процестің барлық бөліктеріндегі шығындарды бақылау және азайту; экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету; жаңа өндірістер құру; өнім нарығының өсуі, негізгі құралдардың жоғары тозуы; газ саласындағы инвестициялық ресурстардың жетіспеушілігі және оларды дұрыс емес бөлу; өндірістік әлеуеттің әлемдік ғылыми және технологиялық деңгеймен сәйкес келмеуі; тұрақты жоғары экологиялық жүктеме; мұнай-газ кәсіпорындарының жұмыс істеу ерекшелігін толық ескеретін дамыған және тұрақты заңнаманың болмауы. Мұнай-газ саласындағы инновацияның стратегиялық мақсаттары: мұнайға және оның өңделген өнімдеріне ішкі және сыртқы сұранысты тұрақты, үнемді қанағаттандыру; шоғырландырылған бюджетке түсетін кірістердің дәйекті түрде қамтамасыз етілуі; әлемдегі Қазақстанның саяси мүдделерін қамтамасыз ету; Қазақстан экономикасының сабақтас салаларының өнімдеріне (өндіріс, қызмет, көлік және т.б.) тұрақты төлем қабілетті сұраныстың қалыптасуы.

Осы мақсаттарға қол жеткізу келесі мәселелерді шешкен кезде мүмкін: дәлелденген мұнай қорларын ұтымды пайдалану арқылы мұнай өңдеу саласының минералды-шикізат базасын молайтуды қамтамасыз ету; ресурстарды және энергияны үнемдеуге әкелетін технологиялық процестің барлық кезеңдеріндегі шығындарды азайту (өндіру, тасымалдау, өңдеу); қазіргі заманғы талаптарға жауап беретін мұнай өнімдерінің сапасын арттыру; дәстүрлі мұнай-газ провинцияларында өндірісті қолдау және жаңа ірі мұнай өндіру орталықтарын, ең алдымен Каспий теңізінің қазақстандық секторында дамыту; мұнай, газ және мұнай өнімдерін экспорттаудың тиімділігін арттыруға, ішкі және сыртқы нарықтарға энергия жеткізудің бағыттары, әдістері мен бағыттары бойынша әртараптандыруға ықпал ететін кешеннің көлік инфрақұрылымын жетілдіру; жаңа мұнай өндіретін аймақтарда көлік жүйесін қалыптастыру; өндірілетін ресурстардың өзгеретін құрамдас құрамын ескере отырып, ілеспе (мұнай) газды пайдалану және оны қайта өңдеу деңгейінің жоғарылауы; қазақстандық мұнай-газ компанияларының сыртқы нарықтарға қатысуын кеңейту.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. И.М. Гусейнов. Совершенствование инновационной деятельности в нефтегазовом комплексе Республики Казахстан. Москва, 2010 Экономическая библиотека- <http://economy-lib.com/sovershenstvovanie-innovatsionnoy-deyatelnosti-v-neftegazovom-komplekse-respubliki-kazahstan#ixzz6Jm9DtI2B>
2. Организация процесса управления инновационной деятельностью в нефтегазовой отрасли/ А.В. Корниенко, В.И. Дорохов. Молодой ученый. 2019, №19.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ: XX ҒАСЫРДЫҢ СОҢҒЫ
ОНЖЫЛДЫҒЫНДА КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ
МӘСЕЛЕСІНІҢ ШЕШІМІН ІЗДЕУ**

Отаргулова Ж., студент

Ғылыми жетекші: Кирбасова Л.Г.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада XX ғасырдың соңғы он жылдығында Каспий теңізінің құқықтық мәртебесінің өзгеруіне байланысты Қазақстан Республикасының саясаты қарастырылған. Осы мәселе бойынша оны шешудің негізгі векторларын анықтауға мүмкіндік беретін негізгі құжаттар талданды. Ресей-Қазақстан ынтымақтастығы аясында Каспий теңізі бойынша халықаралық келісімдердің даму серпіні байқалады.

Түйінді сөздер: құқықтық мәртебе, халықаралық келісімдер, Каспий мәселелері

Қазақстан Республикасының даму келешегін және өңір бойынша жақын көршілермен ғана емес, сондай – ақ әлемнің басқа да мемлекеттерімен ынтымақтастықты талдау Каспий проблемасының түрлі аспектілерімен-Каспий теңізінің мәртебесін анықтаумен, оның минералдық және биологиялық ресурстарын әзірлеумен, экологиялық проблемаларды шешумен тығыз байланысты.

Каспий теңізінің минералдық ресурстарын белсенді игеру қарсаңында оның құқықтық мәртебесін анықтауға байланысты мәселелер өткір тұр. Іс жүзінде, бұл акваторияның мемлекеттік тиесілілігін, жер қойнауын пайдалануға арналған егемендік құқықтарды реттеу, тектік қорғау саясаты кезінде келісілген бірегей биоресурстарды сақтау мәселелерінің кең кешені. Бұл Каспий қайраңында және Каспий маңы мемлекеттерінің аумағында өндірілетін мұнай мен газды олардың меншікті мұнай өңдеу орталықтарына және әлемдік нарықтарға тасымалдауды қоса алғанда, энергетикалық қауіпсіздік проблемасы. Ішкі Істер Халық комиссарының 1935 жылғы Құпия бұйрығына сәйкес Иранға теңіздің шеткі оңтүстігінде, астар - Гасанкули сызығынан кейін, кеңес шекарашылары қызмет атқарған және су немесе ауамен қиылысу тек кеңес тарапының рұқсатымен ғана жүргізілген РСФСР мен шабдалы арасындағы шарттар реттелді. Келісім-шарт үшінші елдер оның аумағын Ресейге қарсы әскери сөз сөйлеуге арналған базаға айналдыруға әрекет еткен жағдайда, егер бұл ретте РСФСР шекараларына қауіп төнсе және егер пер сидское Үкімет бұл қауіп төндіре алмайтын болса, Персия өзінің қарулы күштерін Персияға енгізуге құқығы бар жағдайды мазмұндады. Осы бапқа сүйене отырып, КСРО 1941 жылы Иран аумағына өз әскерін енгізді. Келісім-шартқа Кеңес үкіметінің құқығы туралы мақалаға да енгізілді, «егер парсы флотының кеме экипажының құрамында Ресейге қатысты достастық емес мақсаттарда парсы флотында өз болуын пайдаланатын үшінші державалардың азаматтары болса адам Үкіметінен көрсетілген зиянды элементтерді жоюды талап ету»[1]. Кейіннен Кеңес-Иран құжаттарында Каспий теңізімен кеңес және Иран жалаулары астында жүзіп жүрген кемелердің борттарында осы мемлекеттердің азаматтары ғана бола алатын пункттер пайда болды. Онда «Каспий теңізінің барлық бойында КСРО мен Иранға тиесілі және екі уағдаласушы тараптың бірінің азаматтары мен сауда және көлік ұйымдарына тең дәрежеде КСРО немесе тиісінше Иранның туын көтеріп жүзетін кемелер ғана болуы мүмкін. Олар кемеді экипаж мүшелері ретінде олардың азаматтығына тиесілі адамдардың ғана болуына тең түрде келіседі» [2].

1940 жылғы 25 наурыздағы КСРО мен Иран арасындағы сауда және теңізде жүзу туралы неғұрлым кеш келісім-шартта, соттарда үшінші елдер азаматтарының болуына тыйым салған, СССР мен Иранның жалауы астындағы кемелер үшін Каспийдегі кеме қатынасының ерекше құқығы туралы тұжырым жаңартылды. Каспий теңізіндегі кеңес және Иран кемелерінде немесе сол жерде орналасқан порттарда қызмет ететін адамдар үшін тек қана қызметтік міндеттермен шұғылдану болды, бұл шпиондық қызметке кедергі келтіруі мүмкін.

Каспий маңы елдерінің ресей су жолдарын пайдалануына, оның ішінде мұнай өндіретін платформаларға арналған ауыр жабдықтарды жеткізуге қатысты дау аяқталмастан алыс. Осы уақытқа дейін КСРО-ның еркін транзитті Иранға жеткізу міндеттемесі туралы 1940 ж. шарттың ережелері ветомен Одақпен сауда келісімдері болған елдердің өнімдері үшін және осындай келісімдері болмаған мемлекеттердің өнімдері Иранға импортталған жағдайда транзит туралы өтініштерді барынша ықпалмен қарау туралы қағидатын сақтауда [3]. Каспийдің мәртебесі мен тарауының заңдық проблемасының қайнар көзі, осылайша, бұрын Каспий теңізі кеңес және Иран секторларына және Астара – Гасанкули сызығына бөлінбеген, сәйкесінше, КСРО мен Иран арасындағы ресми теңіз шекарасы ретінде танылмаған. Осылайша, кез келген жағалау мемлекетінде қазір ирандық кеңес келісім-шарттарына сілтеме жасай отырып, теңіздің кез келген нүктесінде мұнай өндіру платформасын қоюға теориялық мүмкіндік бар, бірақ бұл шарттарда теңіз ресурстары КСРО мен Иранның бірлескен меншігінде екенін тікелей немесе жанама түрде мәлімдейтін ережелер жоқ.

Соңғы жылдары орын алған әлемдегі геосаяси өзгерістер Каспий өңірінде де жаңа жағдайды тудырды. Каспий теңізінің екі мемлекетінің бірі Иранмен қатар болған Кеңес Одағының орнында 1991 жылы Каспий маңы мемлекеттерінің төрт жаңа суеі пайда болды – Әзірбайжан, Қазақстан, Ресей және Түркіменстан, сондай-ақ Каспий ресурстарына қол жеткізу мүмкіндігі бар. Олардың үшеуі, атап айтқанда Қазақстан, Әзірбайжан және Түркіменстан, ашық теңізге шыға алмайтын ішкі континентальды елдерге жатады. Осының салдарынан Каспийдің осы мемлекеттер үшін коммуналдық мәні оның ресурстарын әлемдік нарықта өз бетінше игеруге және іске асыруға кірісудің нақты мүмкіндігі туралы айтпағанда, бірнеше рет өсті. Каспий теңізінің мұнай және газ қоры бойынша бассейні әзірше Парсы шығанағы ауданымен салыстыруға келмейді. Алайда, International Energy Agency халықаралық энергетикалық агенттігінің болжамдары бойынша 2020 жылға қарай қазіргі ара қатынасы өзгереді: ОПЕК Таяу Шығыс елдерінің үлесі 52% - ға дейін төмендейді, ал Каспий өңірі – Каспий аймағы; сондықтан Каспий маңы мемлекеттерінің мұнай жеткізілімдері әлемдік шикізат нарығына айтарлықтай әсер етуі мүмкін, оның үстіне мұнда өндірілетін мұнайдың өзіндік құны – әлемдегі ең төмен мұнайдың бірі [3]. Нәтижесінде 90-шы жылдардың ортасында Каспий аймағы әлемдік дер жав сыртқы саясатында, ең алдымен, АҚШ-тың экономикасы неғұрлым қуатты ел ретінде алға жылжыды. 1998 ж. АҚШ-та "Кас пий бассейні бойынша бастама" (Caspian Basin Initiative) атауымен белгілі баяндама жарияланды және Каспий бассейнінің энергетикалық проблемалары бойынша АҚШ-тың арнайы кеңесшісі Президент пен мемлекеттік хатшысы қызметін енгізді[4].

1999 ж.шілде айында бұл лауазымға мансаптық америкалық дипломат және АҚШ-тың Малайзиядағы және Азия Тынық мұхитындағы бұрынғы елшісі те Дж. Уолф. Объектілері-шаралар челноч дық дипломатия Дж. Уолфа Түркия, Грузия, Әзірбайжан, Түркіменстан және Қазақстан болды. АҚШ-тың базалық идеясы 2003-2004 жж. Түркіменстан мен Әзірбайжаннан Баку – Тбилиси – Джейхан мұнай құбыры жобаларын Грузия арқылы Түркіменстан мен Әзірбайжаннан Түркияға және одан әрі батыс нарықтарға біріктіру ақылға қонымды болатын Еуроазиялық энергетикалық дәліз деп аталатын бірыңғай экономикалық кеңістік құру. Каспий маңындағы Батыс шабуыл

энергетикалық саясаты ресми дипломатия құралдарымен немесе мысалы, Chevron, ExxonMobil, Bethel, General Electric, BP Amoco, Royal Dutch/Shell корпоративтік алыптар арқылы ықпалмен жүзеге асырылады. НАТО әскери кеңесінің отырысында и. В. Вовк, П. О. Иванов Қазақстан Республикасы: құқықтық статус мәселесін шешу... – олардың бірінің жақтастары Кеңес Одағының ыдырауына және Каспий жағасында жаңа тәуелсіз мемлекеттер пайда болғанға дейін Каспий теңізі «ортақ пайдалану» теңізі болып табылды, яғни Каспийдегі ирандық кеңес кондоминиумы болды деп санайды; Бірінші көзқарасты жақтаушылар барлық бес жағалаудағы мемлекеттердің қатысуымен Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін әзірлегенге дейін «ортақ пайдалану» режимін сақтауды қолдайды және жекелеген жағалаудағы мемлекеттердің теңіздің минералдық ресурстарын игеру жөніндегі іс-әрекеттерін бір жақты және заңсыз деп санайды, Каспий маңы мемлекеттерінің келісімінсіз жүзеге асырылады және осыған орай миниумның қолданыстағы режимін бұзады. Осы тұрғыдан алғанда Каспий бөлінбеген және барлық басқа мемлекеттердің келісімінсіз оның ресурстарын пайдалануға қатысуға тең құқығы бар жағалаудағы мемлекеттер арасында бөлуге жатпайды. Бұл тәсілді негіздеу үшін Каспий теңізіне тәуелді халықаралық шарттар қойылады. Қазақстанның Каспий теңізі бойынша ұстанымы 1994 жылғы 19 шілдеде Каспий бойынша нерам парты ұсынған Каспий теңізінің құқықтық жүз тұсы туралы Конвенция жобасында жазылған [4]. Бұл жоба Теңіз құлпы тұжырымдамасына негізделген және 1982 жылғы БҰҰ-ның теңіз құқығы жөніндегі конвенциясының негізгі қағидаттары мен жалғанулары бойынша Каспийге өзгерту кезіндегі нұсқа болып табылады. Қазақстан теңіз түбі мен жер қойнауы теңіз түбінің өз бөлігінде минералдық ресурстарды барлау мен өңдеуге қатысты ұлттық юрисдикция мен айрықша құқықтар беретін жағалау маңындағы мемлекеттер арасында делимитациялануы тиіс деп есептейді. Қазақстан тарапының пікірінше, біріншіден, делимитация әрбір жағалаудағы мемлекеттің Каспий қойнауының өз бөлігінде дұрыс және қауіпсіз пайдаланылуы үшін жауапкершілігін арттырады, ұлттық заңнама негізінде мұндай қызметті тиімді құқықтық реттеу мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Екіншіден, мұндай шешім әрбір жағалаудағы мемлекетке инвестиция, сондай-ақ ең заманауи және қауіпсіз технологиялар тарту үшін жол ашады, онсыз Каспий мемлекеті бүгін және болашақта Каспий қойнауына төтеп бере алмайды. Үшіншіден, Каспий мемлекеттерінің теңіз қойнауын игеру жөніндегі қызметі үшін дежняя және ұзақ мерзімді құқықтық негіз жасайды, бұл ретте өзге тәсілде үнемі туындайтын Каспийдегі нақты кен орындарына қатысты дауларды болдырмайды. Қазақстанның каспий проблемасы бойынша белсенді ұстанымы Каспий теңізінің ресурстары экономикалық және елдің саяси өмірінде және оның сыртқы әлеммен ынтымақтастығында ойнай бастаған қыруар мәнге негізделді. Елдің табысты әлеуметтік экономикалық дамуы шетелдік инвестицияларды кеңінен тарту негізінде тірек салалардың, ең алдымен мұнай-газ кешенінің тиімді қызметімен байланысты болды. 90-шы жылдардың екінші жартысындағы шетелдік бағалаулар бойынша Қазақстан коммерциялық құндылығы бар көмірсутектер қорлары бойынша әлемде он үшінші ТЖО-ны иеленді, бұл ретте дәлелденген қорлардың жылдық өндіруге арақатынасы Қазақстанда 99 жылды құрайды, Ресейде 23 жыл, Қытайда 21 жыл және Сауд Арабиясында 83 жылдармен салыстырғанда. 90-шы жылдардың екінші жартысында елдегі жыл сайынғы мұнай өндірісі 23-25 млн тоннаны құрады, мысықтардың жартысы ішкі тұтынуға тура келді. 2000 жылы өндіру деңгейі 35 млн тоннаға жетті; мұнай елге қажетті шетелдік біліктің негізгі көздерінің бірі болып қалуда, қазақстандық экспорттың шамамен 33% – ын (тағы 32% - металдар мен кендер) құрап, елге шамамен 2 млрд. экспорттық түсім. Қазақстандық мұнай емес сектордың даму болашағы оптимистік. ХХІ ғасырдың бірінші тоқсанының соңына қарай Қазақстанда ішкі тұтыну 20-30 млн.т. құрайды, ал экс портқа арналған мұнай өндірісі

жылына 100 млн. т. жетеді деп болжануда (басқа баға бойынша 140 млн. т.). Алдын ала бағалау мұнайдың әлемдік бағасы кезінде 20-25 АҚШ долл. бір баррель үшін Қазақстанның экспорттық табысы 15-20 млрд долларға жетуі мүмкін. немесе 1000-1100 АҚШ долл. орташа жан басына шаққандағы тұрғындардың тұтыну, яғни ұлғаяды 7-10 есе [5]. Қазақстан тарапының пікірінше, Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы Венеция ұзақ мерзімді перспективаға Люк болатын тұжырымдамалық құжат болуы тиіс. Каспий теңізінің табиғи ортасын, оның бірегей бекіре популяциясын және кедергісіз кеме қатынасын қорғау мақсатында Қазақстан Каспийде аумақтық теңіздің келісілген параметрлерін анықтау қағидатын қолдануды, ал судың қалыңдығы мен бетінің ос бөлігін бірлесіп пайдалануға беруді ұсына отырып, теңізді ұлттық секторларға бөлу орынсыз деп санайды. Каспийдің көптеген сандық проблемалары туралы пікірталастар естімеген барлық жылдар бойы Қазақстан мен Ресей өз бетінше немесе біріккен түрде өз Каспий маңы жағдайының артықшылықтарын тиімді және тиімді пайдалану бойынша тәжірибелік қадамдар жасады. Каспий проблемаларын шешудің пәрменділігі мен өзара пайдалылығының мысалы ретінде президенттер н. Ә. Назарбаев пен Б. Н. Ельцин 1996 жылғы 27 сәуірде Ресей көшбасшысының Алматыға сапары барысында қол қойған Каспий теңізін пайдалану жөніндегі ынтымақтастық туралы бірлескен мәлімдемеде баяндалған ұстаным қызмет етеді. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі мен Каспий маңы мемлекеттерінің ынтымақтастығы дамуының мәселелерін талқылай отырып, мемлекет басшылары өзара түсіністікке келді: Вовк И. В., Иванов П. О. Қазақстан Республикасы: құқықтық мәртебе мәселесін шешу... - олар Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы Конвенцияны жасасу олардың бірінші кезектегі және кезек күттірмейтін міндеті болып табылады деп санайды. Каспийдің жаңа құқықтық мәртебесін консенсус негізінде Каспий маңы мемлекеттері айқындауы тиіс. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы мәселені бір жақты тәртіппен шешуге ешкімнің құқығы жоқ. Құқықтық мәртебе кешенді шешім ретінде кеме қатынасы мәселелерін реттеу, теңіз деңгейінің көтерілуін қоса алғанда, биологиялық және минералдық ресурстарды, экологияны пайдалану, жағалаулық мемлекеттердің юрисдикция шектерін бөлу кіреді. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы Конвенцияны дайындау Каспийдегі жекелеген қызмет түрлері бойынша келісімдер жасасуға ықпал ететін болады; – Тараптар Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі бойынша Каспий маңы мемлекеттері арасындағы келіссөз процесінің қарқындылығын және деңгейін арттыруды жақтайды және осы лях Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі мен басқа да проблемаларына байланысты ҰЖ-ді қарау үшін Каспий мемлекеттері жанындағы бес Сыртқы істер министрлерінің кездесуін өткізу туралы ұсынысты қолдайды[5]. Құжаттың ережелері Каспийдің проблемаларын шешудегі барлық Каспий жағалауы мемлекеттерінің мүдделерін монизациялау перспективасының 90-шы жылдардың ортасында тараптар жақын арада қол жеткізе алатынын дәлелдейді; осы сенімді басшылыққа ала отырып, Қазақстан мен Ресей өзара тиімді ынтымақтастықтың әлеуетті мүмкіндіктерін іске асыруды бастады. 1998 ж.қысында екі жақты келіссөздер бірыңғай келісілген ұстанымды қалыптастыруға мүмкіндік берді; келесі қадам – Каспий маңы барлық бес мемлекеттің ұстанымдарын келісу әрекеті – Қазақ елі мен Ресейдің бастамасы бойынша өткізілген өңірдің қалған елдерімен ұқсас екі жақты келіссөздерде қабылданды. 6 шілде 1998 ж. жер қойнауын пайдалануға арналған егемендік құқықтарды жүзеге асыру мақсатында Каспий теңізі солтүстік бөлігінің түбін шектеу туралы келісім Қазақстан мен Ресей АЖ оның солтүстік Каспийдің құқықтық мәртебесіне қажетті айқындылықты енгізетінінен басталды. Бұл облыстағы басқа елдердің қатысуымен Қазақстан-Ресей ынтымақтастығының кең ауқымдағы ынтымақтастығын ашады. Каспий проблемасын ымыралы негізде жедел реттеуге және тиісті халықаралық конвенцияға қол қоюға жол іздеуде оң үлгі болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы Конвенция. Қазақстан Республикасының жобасы // Архив МИД Республики Казахстан. - Алматы, 1994.
2. Каспий өңірінің геосаясаты / С. С. Жильцов, И. С. Зонн, А. М. Ушков. – М., 2003.
3. Тоқаев, Т. Қазақстан Республикасының сыртқы саяси басымдықтары. - М.: Шығыс-Батыс, 2011. – 448 б.
4. Агню, Дж. Геосаясат / Дж. Агню. - Нью-Йорк, 1998.
5. Каспий өңірінің қауіпсіздігі. – СИПРИ, 2011.

УДК 93.345

РАЗВИТИЕ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В КАЗАХСТАНЕ

Гусейнова З., студент

Научный руководитель: Абдешов Д.Д.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В статье рассматриваются, вопросы рекомендации по укреплению существующей институциональной структуры, а также усиление системы их взаимодействия в развитии туристской индустрии и отрасли в целом. Все вышеназванные направления совершенствования законодательства можно характеризовать как нормативно-правовую структуру развивающегося межотраслевого правового института - «туризм».

Ключевые слова: туризм, туристической отрасли, туристической индустрии, Концепции культурной политики, Национальная компания по развитию туризма, медицинский туризм.

Развитие туристической отрасли в Казахстане является важным и необходимым компонентом развития всей страны в целом. С этой целью Правительством Республики Казахстан внесено на рассмотрение Президента Республики Казахстан Проект Концепции развития туристской отрасли до 2023 года. Эта концепция предполагает осуществление разносторонних мер, касающихся развития туристской отрасли. В первую очередь в развитии нуждается нормативно-правовое регулирование туристской отрасли. С этой целью предполагается совершенствования нормативно-правового регулирования туристской деятельности в Республике Казахстан в следующих сферах: особо охраняемых природных территорий и лесного хозяйства; в области земельных отношений; в области специальных туристских зон; в области социального туризма; в области налогообложения; в области пограничного контроля; в области авиационного пространства; В области туристских услуг; в области прав на недвижимое имущество. Во всех этих направлениях в той или иной мере затрагивается сфера нормативно-правового регулирования, нуждающаяся в совершенствовании.

Для выполнения поставленных задач выработаны рекомендации по укреплению существующей институциональной структуры, а также усиление системы их взаимодействия в развитии туристской индустрии и отрасли в целом. В этой связи предлагается:

1) Расширение деятельности Совета по туризму при Правительстве Республики Казахстан.

2) Усиление и расширение деятельности региональных управлений туризма при местных исполнительных органах областей, города республиканского значения для осуществления развития пяти туристских кластеров.

3). Рассмотрение возможности создания Национальной компании по развитию туризма под контролем Правительства Республики Казахстан для разработки и реализации крупных туристских проектов, привлечения частных инвестиций [1].

Развитие казахстанского законодательства в сфере туризма определено достаточно детально и разнопланово. Все вышеназванные направления совершенствования законодательства можно характеризовать как нормативно-правовую структуру развивающегося межотраслевого правового института - «туризм». При этом необходимо рассматривать с юридической точки зрения это явление не только как экономическое или культурное понятие, но и как совокупность правовых норм, регулирующий однородный круг общественных отношений.

В качестве одного из основных направлений развития туризма в Казахстане является медицинский туризм, что определено в Послании Главы государства Н.Назарбаева народу Казахстана года «Казахстанский путь - 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» от 17 января 2014 года [2]. Это обусловлено утверждением здорового образа жизни и развитием медицины в Республике Казахстан. Основные направления развития права закреплены в Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2023 года [3]. Учитывая приоритеты Концепции культурной политики в Казахстане возможно создание шести культурно-туристских кластеров: Астана - сердце Евразии, Алматы - свободная культурная зона Казахстана, Жемчужина Алтая, Возрождение Великого Шелкового пути, Каспийские ворота, Единство природы и кочевой культуры. Так же в этой концепции закрепляется идея о современных условиях, обусловленных многократным усложнением общественной жизни, часто возникают смешанные отношения, в связи с чем, необходимо решение вопросов пределов действия административного права, его соотношения с другими отраслями права и прежде всего административного права с гражданским правом при возникновении смешанных (административно-гражданских) правоотношений.

С концептуальной точки зрения в развитии туризма Правительство Республики Казахстан сохранит свою руководящую роль в разработке политики туризма. Оно и в дальнейшем будет играть роль основного координатора исполнения государственной политики и деятельности государственных органов, направленных на развитие туристской отрасли.

Таким образом, развитие правового регулирования туристской деятельности в будущем будет зависеть от детализации и конкретизации правовых норм, регулирующих отношения в этой сфере. В этих политико-правовых актах определяется разноплановые аспекты развития туризма как экономического явления, как реализации права на отдых, как реализацию комплекса различных прав, связанных с перемещением в пространстве из места постоянного обитания в другие места.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бурабай возглавил рейтинг лучших курортов в СНГ для летнего отдыха [Электронный ресурс].

2. Казахстан вошел в топ-5 самых популярных стран у российских туристов в 2019 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://bitly.su/sFABop0> (дата обращения: 08.10.2019).

3. Казахстан улучшил позиции во всемирном рейтинге туризма [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://bitly.su/j9Zd> (дата обращения: 03.10.2019).

ПОЗИЦИОНИРОВАНИЕ МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ НА ТУРИСТСКОМ РЫНКЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Худайбердиева К., студент

Научный руководитель: Петросянц Т. В.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В статье рассматриваются перспективы развития туристско-рекреационного комплекса Мангистауской области Республики Казахстан. Определены основные направления стратегии позиционирования района с учетом ресурсного потенциала, инфраструктуры и туристических предпочтений целевой аудитории.

Ключевые слова: туристско-рекреационный комплекс, Мангистауская область, стратегия позиционирования.

Республика Казахстан является одним из молодых игроков международного туристского рынка. Туристский продукт данного государства достаточно многогранный и охватывает интересы широкой аудитории. Из уже состоявшихся туристских зон Республики Казахстан можно выделить Мангистаускую область. Это одна из наиболее живописных территорий Республики Казахстан, а также исторически значимая в республиканском и мировом масштабе, потому что связана с развитием Великого Шелкового пути. Более того, развитие туристско-рекреационного комплекса Мангистауской области является приоритетным для экономического развития Республики Казахстан, что подтверждено главой государств Н.А. Назарбаевым и руководством акимата области.

Лидировать на туристском рынке как Республики Казахстан, так и на международном уровне позволяют ряд условий и факторов. Они же взяты за основу формирования стратегии позиционирования Мангистауской области. Стратегия, которая позволяет заинтересованной целевой аудитории найти для себя те мотивы (факторы и условия), которые определяют для них область, как место их отдыха и туризма.

Рассмотрим данные мотивы. Но для начала сформируем портрет Мангистауской области как туристского продукта. Площадь области составляет 165 642 км². Город Актау является административным центром. Мангистауская область по праву считается одной из самых перспективных для развития туристского направления. По состоянию на 1 марта 2019 г. на территории Мангистауской области проживает – 596706 чел., с различным национальным составом. Город Актау был признан «морскими воротами» Республики Казахстан, транспортной стратегией, связывающими транспортные коридоры ТРАСЕКА, по линии север-юг. Для развития туризма в Мангистау созданы условия, выдвигаемые международными стандартами, а в частности, современный аэропорт «Актау», и развитую сеть аэропортов для местных воздушных авиалиний. В 2018 г. территорию Мангистауской области посетило 38 тыс. туристов. Доля иностранных туристов составляет 37% [3].

Во-первых, Мангистауская область имеет удобное географическое положение и является единственным регионом Республики Казахстан, расположенным у Каспийского моря.

Во-вторых, Мангистауская область является точкой экономического роста Республики Казахстан, что подтверждено наличием целевой программы

стратегического развития туризма Мангистауской области на 2016–2020 гг. [1]. Главным направлением стратегического развития – это развитие прикаспийской зоны как зоны внутреннего и въездного туризма. Географически туризм планируется развивать по трем направлениям:

1) в Мангистауском районе достопримечательностями считаются следующие объекты: Карагие, Отпан-тау, Торыш, Шеркала, Акмыш, Кызылкала, Айрақты, Шуманай, Когез;

2) в Тупкараганском районе – Саура, Музей Тараса Шевченко, Музей Мурын Жырау, Султан-эпе, Шакпак-ата, Капамсай, Жыгылган, Сартас и другие;

3) в Каракиянском районе – Шопан-ата, Бекет-ата, Бозжира, Карынжарык, Туйесу [2].

В-третьих, территория области имеет достаточное количество естественных лечебных и рекреационных ресурсов, на основе которых на территории города Актау и прилегающих к нему районов создано несколько санаторно-курортных заведений. Мангистау имеет все условия, необходимые для развития туризма на побережье, горнолыжного туризма, экологического туризма, лечебнооздоровительного туризма, конный туризм, этнографический туризм, 251 такие как:

1) песчаное морское побережье Каспийского моря;

2) горная местность;

3) живописные степные районы.

В-четвертых, две трети всех историко-культурных и архитектурных памятников Казахстана находятся на территории Мангистау. Многие, из которых могут сравниться с лучшими памятниками народного зодчества не только области, но и республики. На территории Мангистау находятся древние дороги – Шелковый караванный путь и Хивинский тракт, места знаменитой Каратауской экспедиции, большое число архитектурных и исторических памятников.

В-пятых, главным богатством региона является Каспийское побережье, где уже имеются и готовятся к возведению санатории, гостиничные комплексы, базы отдыха. Известным санаторием Мангистауской области является санаторий «Шагала». Большой популярностью пользуются базы отдыха, расположенные на морском побережье. В области также имеются детские оздоровительные лагеря. В основу создания ведущих санаториев легли горячие радоновые воды и лечебные грязи, состав которых является уникальным.

Сдерживающими факторами развития туристско-рекреационного комплекса Мангистауской области и города Актау являются следующие.

Состояние инфраструктуры туризма на территории Мангистауской области нельзя считать удовлетворительным. Это и частично благоустроенные пляжи, и прибрежные территории в отдельных районах области, и медленное и недостаточное финансирование.

Другим барьером является недостаток квалифицированных кадров, следовательно, уровень обслуживания в гостиничных предприятиях достаточно низкий.

Отсутствие рекламы туристического потенциала региона на внутреннем и международном рынках. И, несмотря на свой значительный потенциал, Мангистауский туристский район занимает незначительную нишу на казахстанском туристическом рынке.

Экономические перепады в республике, нестабильность в обществе, нежелание активно вкладывать в развитие туризма бизнескругов страны, тормозят его развитие.

Таким образом, Мангистауская область имеет все необходимые условия для развития на своей территории санаторно-курортного лечения, пляжного отдыха,

этнографического туризма и других видов отдыха. Во-первых, область с западной стороны омывается Каспийским морем. Во-вторых, наличие живописных ландшафтов, целебных минеральных источников и лечебных грязей, большое число удивительных памятников истории и природы. В-третьих, благоприятное климатическое воздействие имеет приморская зона: теплое лето, йодированный воздух, морская вода.

Следовательно, Мангистауский регион имеет реальные перспективы для того, чтобы стать одним из наиболее привлекательных туристических мест для туристов из других регионов Республики Казахстан и мира в целом. Необходимо проведение ряда мероприятий для решения данной задачи, и, в первую очередь требуется проведение комплексной и качественной оценки рекреационного потенциала Мангистауской области и города Актау.

ЛИТЕРАТУРА

1. Назарбаев Н.Н. Казахстан 2030: послание Президента страны народу Казахстана. М., 2014.
2. Оспанов Г.М. Анализ имиджа Казахстана на мировом туристском рынке / Фундаментальные исследования. 2014. №1–2.
3. Официальные статистические показатели / Официальный сайт департамента туризма Казахстана. URL: [http:// www.depturizm.mid.gov.kz](http://www.depturizm.mid.gov.kz).

УДК 93.231

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ КАСПИЙСКОГО РЕГИОНА

Иолкужикова А., студент

Научный руководитель: Абдешов Д.Д.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В данной статье рассматриваются процессы в Каспийском регионе. Объемы добываемой сегодня на Каспии нефти в мировом масштабе сравнительно невелики. Внутренне потребление энергоресурсов в Казахстане относительно невелико, в связи с чем, появляется возможность увеличить экспорт сырья на внешние рынки. Такая ситуация укладывается в стратегию Республики Казахстан по диверсификации путей поставок сырья на мировой рынок.

Ключевые слова: Каспийское море, каспийское государство, судоходства, рыболовства, сотрудничества в области охраны окружающей среды, Евроазиатского транспортного коридора.

На сегодняшний день Каспийский регион становится вполне самостоятельным региональным узлом современной политики, где имеет место развитие событий, от которых зависят международные процессы, как на региональном, так и на международном уровнях. Сложившаяся ситуация в Каспийском регионе характеризуется тем, что интересы региональных и внерегиональных государств тесным образом переплетаются как в энергетической области, так и в сфере международной безопасности. Это в полной мере относится к России, США, Китаю и Европейскому Союзу, которые оказались в числе ведущих игроков. [1]

Освоение богатств недр казахстанского и других секторов Каспийского моря имеет стратегическое значение для Республики Казахстан в начале XXI века с точки зрения обеспечения собственной энергетической безопасности.

Казахстан непосредственно вовлечен во все происходящие процессы в этом регионе. Хотя объемы добываемой сегодня на Каспии нефти в мировом масштабе сравнительно невелики, но наблюдаемое в настоящий момент повышение внимания США, Китая, Турции, Европейского Союза к региону в принципе создает благоприятные условия для дальнейшего развития нефтедобывающей промышленности. Внутреннее потребление энергоресурсов в Казахстане относительно невелико, в связи с чем, появляется возможность увеличить экспорт сырья на внешние рынки. Такая ситуация укладывается в стратегию Республики Казахстан по диверсификации путей поставок сырья на мировой рынок. [2] Дно и ресурсы дна были делимитированы между всеми каспийскими государствами по срединной линии, как это принято в мировой практике, и в соответствии с существующей международной методикой. Разведку и освоение минеральных ресурсов в своей зоне каждое каспийское государство должно осуществлять самостоятельно.

Республика Казахстан выступает за сотрудничество с другими прикаспийскими государствами в области разработки ресурсов казахстанской части Каспия. Формы участия могут быть самыми разнообразными. [2]

По мнению казахстанской стороны, нефтяные компании каспийских государств должны участвовать в разработке недр в зоне другого государства на общих условиях. Это положение не должно затрагивать уже существующие консорциумы. Освоение месторождений, расположенных в пределах зон двух и более каспийских государств, должно быть предметом соглашений о разделе продукции между соответствующими государствами. [2]

Что касается живых ресурсов моря, пользования водами Каспия в целях судоходства, рыболовства, сотрудничества в области охраны окружающей среды и т.д., то Казахстан готов на самые широкие компромиссы вплоть до кондоминиума.

Наиболее приоритетным во внешней политике США на постсоветском пространстве становится кавказское направление, открывающее дорогу к перспективным энергетическим ресурсам Каспия, которые Вашингтон стремится взять под свой контроль. [3]

Каспийский регион в XXI веке обещает стать главным поставщиком энергоресурсов на мировой рынок. Запасы имеющихся здесь углеводородных ресурсов оцениваются поразному, но все эксперты сходятся во мнении, что этот регион может выйти на 3-е место в мире по добыче энергоресурсов (после Ближнего Востока и Сибири). Крупнейшие прогнозные региональные запасы нефти и газа сосредоточены на территории Туркмении (6,5 млрд. тонн нефти и 5,5 трлн. куб.м. газа 4-е место в мире по разведанным газовым запасам), Казахстана (6 млрд. тонн нефти и 2 трлн. куб.м. газа) и Азербайджана (3,5-5 млрд. тонн нефти и 600 млрд.куб.м. газа). Российские запасы нефти на Каспии (до открытия в январе 1998 года потенциально нефтеносных структур в северном секторе моря около 600 млн. на площади 800 кв. км) оценивались в 1 млрд. тонн. Иранские запасы еще меньше. По самому шельфу Каспия разведанные запасы составляют 12 млрд. тонн условного топлива, и в случае разделения моря на национальные сектора Казахстан получит 4,5 млрд. тонн, Азербайджан 4 млрд. тонн, Россия 2 млрд. тонн, Туркмения 1,5 млрд. тонн и Иран 0,9 млрд. тонн.

В своих официальных заявлениях американцы подчеркивают, что их политика на Кавказе направлена на укрепление существующих здесь политических и экономических механизмов, продвижение вперед рыночной демократии, урегулирование конфликтных ситуаций, развитие энергетики и создание энергетического транспортного коридора между Востоком и Западом, сотрудничество в вопросах обеспечения безопасности. Стратегическое положение Азербайджана в центре Каспийского региона предопределяет его растущее значение в шкале

американских внешнеполитических приоритетов. Ключевая роль Баку в реализации проектов освоения и транспортировки каспийских энергоресурсов, четкая линия на установление союзнических отношений с Турцией и Западом делают Азербайджан привлекательным для США кандидатом на роль регионального лидера, перспективным опорным пунктом для закрепления американского присутствия в регионе. [3] Создание Евроазиатского транспортного коридора, включающего в себя магистральные трубопроводы и торговые маршруты от Каспия через Закавказье и далее к Средиземному морю через турецкую территорию, является одним из ключевых приоритетов в политике Соединенных Штатов на Кавказе. Все активнее втягиваясь в каспийские дела, США вместе с Турцией настойчиво выступают за прохождение основного экспортного нефтепровода по маршруту Баку средиземноморский порт Джей-хан, поскольку это позволяет исключить территорию Ирана при транспортировке энергоносителей, а также снизить зависимость государств Центральной Азии и Закавказья от России.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мауленов К.С. Особенности правового регулирования нефтебизнеса в казахстанском секторе Каспийского моря: сборник материалов 2006 год – 380 стр.
2. К.Токаев. Внешняя политика Казахстана в условиях глобализации 2009 - 420
3. Бакаев А.К. Каспийское море: правовой статус и режим, безопасность региона и охрана окружающей среды: сборник материалов 2006 год - 251 стр.

УДК 317

КАСПИЙСКИЕ ВОРОТА КАК КУЛЬТУРНО - ТУРИСТИЧЕСКИЙ КЛАСТЕР

Кабдрахим М., студент

Научный руководитель: Абдешов Д.Д.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В данной статье рассматриваются перечень крупных проектов, предлагаемых к реализации на национальном уровне, в соответствии с разработанными системными планами развития туризма Республики Казахстан. Разработаны меры по повышению уровня привлекательности страны для развития въездного туризма, привлечению инвесторов и улучшению системы национальной статистики в области туризма, а также развитию инфраструктуры в туристских регионах республики.

Ключевые слова: туристская отрасль, зоны отдыха Кендерли, медицинский туризм, туристские кластеры, культура, государственная политики.

В современных условиях развитие туристской отрасли невозможно без определения основных направлений развития правовых основ туристской деятельности в Республике Казахстан. К основным политико-правовым актам в сфере развития туризма является Концепция туристской отрасли Республики Казахстан до 2023 года (утвержденная постановлением Правительства РК от 30 июня 2017 года №406). Проект Концепции разработан на основе комплексного анализа современного состояния туристской отрасли Республики Казахстан, с учетом международного опыта и содержит стратегическое видение развития туризма, основные принципы и общие

подходы к развитию туристской отрасли республики до 2023 года, определяет цели, задачи и этапы реализации государственной политики в этой области. В результате проведенного анализа определены долгосрочные тенденции развития туристского рынка, основные туристские кластеры, продукты и объекты с разделением их по видам туризма, уровню готовности к приему туристов и туристской привлекательности. [1]

В рамках Концепции сформирован перечень крупных проектов, предлагаемых к реализации на национальном уровне, в соответствии с разработанными системными планами развития туризма Республики Казахстан, Боровской курортной зоны Акмолинской области, горнолыжной зоны вблизи города Алматы, зоны отдыха Кендерли, а также мастер - плана кластерной программы развития туризма в Восточно-Казахстанской области. Также определена концептуальная модель государственного регулирования и продвижения национального туристского продукта на основе международного опыта и потребностей отрасли. Разработаны меры по повышению уровня привлекательности страны для развития въездного туризма, привлечению инвесторов и улучшению системы национальной статистики в области туризма, а также развитию инфраструктуры в туристских регионах республики. Концепция прошла всестороннюю проработку и обсуждение в казахстанском экспертном сообществе. Документ включает рекомендации крупных международных консалтинговых компаний Horwath HTL, Ecosign Mountain Resort Planners Ltd, THR, IPK International и результаты проведенных в 2012 году исследований туристского потенциала в Казахстане [2].

Концепция развития туристской отрасли Республики Казахстан разработана в целях реализации Послания Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана от 27 января 2012 года «Социально-экономическая модернизация - главный вектор развития Казахстана» [3], Государственной программы по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2010-2014 годы, Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2023 года в части развития туризма, как одного из важных социально-экономических направлений.

В качестве одного из основных направлений развития туризма в Казахстане является медицинский туризм, что определено в Послании Главы государства Н.Назарбаева народу Казахстана года «Казахстанский путь - 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» от 17 января 2014 года. Это обусловлено утверждением здорового образа жизни и развитием медицины в Республике Казахстан. Основные направления развития права закреплены в Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2023 года. Учитывая приоритеты Концепции культурной политики в Казахстане возможно создание шести культурно-туристских кластеров: Астана - сердце Евразии, Алматы - свободная культурная зона Казахстана, Жемчужина Алтая, Возрождение Великого Шелкового пути, Каспийские ворота, Единство природы и кочевой культуры. Так же в этой концепции закрепляется идея о современных условиях, обусловленных многократным усложнением общественной жизни, часто возникают смешанные отношения, в связи с чем, необходимо решение вопросов пределов действия административного права, его соотношения с другими отраслями права и прежде всего административного права с гражданским правом при возникновении смешанных (административно-гражданских) правоотношений.

Таким образом, развитие правового регулирования туристской деятельности в будущем будет зависеть от детализации и конкретизации правовых норм, регулирующих отношения в этой сфере. В этих политико-правовых актах определяется разноплановые аспекты развития туризма как экономического явления, как реализации права на отдых, как реализацию комплекса различных прав, связанных с перемещением в пространстве из места постоянного обитания в другие места.

ЛИТЕРАТУРА

1. «Tax Free» в Казахстане. Как это будет [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://bitly.su/U1Xl> (дата обращения: 03.10.2019).
2. Бурабай возглавил рейтинг лучших курортов в СНГ для летнего отдыха [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://bitly.su/KnYJ53o> (дата обращения: 07.10.2019).
3. Глобальный саммит по вопросам городского туризма пройдет в столице [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://bitly.su/0oP2xIb> (дата обращения: 01.10.2019).

ӘОЖ 336.65

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ ДАМУ БАҒЫТТАРЫ

Базарбаева А., студент

Ғылыми жетекшісі: Кубигулова Р.Т.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Мақалада шағын және орта кәсіпкерліктің дамуының мемлекеттік қолдау саясаты қарастырылады және мемлекет пен кәсіпкерліктің қарым – қатынасының елдің бәсекеге қабілеттілігінің көтеру негізгі мақсаты мен жаңа идеологиясы салынады.

Түйінді сөздер: шағын және орташа кәсіпкерлік, кәсіпкерліктің атаулы қолдауы, халықтың жұмыспен қамтылуы, кәсіпкерліктің негізгі мәселелері, орта табы.

Шағын және орта кәсіпкерлік – экономиканың ұтқыр әрі нәтижелі секторының бірі. Жалпы ішкі өнімнің елеулі бөлігін өндіру солардың үлесінде. Бұл жағдай тек дамыған елдерге ғана қатысты емес, өтпелі экономикасы бар елдерге де қатысты. Осы орайда Президентіміз Н.Ә.Назарбаев Қазақстан халқына жолдауында: «Жапония, Германия, Бельгия, Италия сияқты елдерде шағын және орта бизнес олардың барлық кәсіпорындары санының 90%-дан астамын құрайды, көптеген дамыған елдерде олар жалпы ішкі өнімнің 50%-дан астамын береді. Сондықтан да біздің шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың түбірінен жаңа идеологиясын түзуіміз қажет. Қазақстандықтардың бастамашылығында кең өріс ашу үшін жағдай жасалды, кәсіпкерлер ендігі жерде осы мүмкіндіктерді пайдалана білсе игі!», деп айтқан болатын

Елбасы ұстанып отырған стратегиялық бағытта қоғамды жаңартуға қабілетті, экономиканың жағдайын ойлайтын кәсіпкерлерге ерекше көңіл бөлінеді. Шағын және орта кәсіпорындардың тиімділігі мен артықшылығы – олар аса үлкен қаржыны керек етпейді. Шағын және орта бизнес халықтың әл-ауқатын арттырып, қосымша жұмыс орындарының ашылуына, жалақының уақытында төленіп отыруына себебін тигізетіні сөзсіз. Бүгінгі Қазақстан жағдайында кәсіпкерліктің осы түрін дамытуға кеңінен жол ашылды. Осы орайда кәсіпкерлікті дамыту Комитеті мен «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ бірлесе отырып, «Бизнес жол картасы - 2020» Бағдарламасын жүзеге асыру жолында біршама жұмыстар жүргізіп жатыр, оның мақсаты экономиканың шикізаттық емес секторларында аймақтық кәсіпкерліктің тұрақты және теңгерімді өсуін, сондай – ақ әрекет етіп отырған жұмыс орындарының сақталуын және жаңа тұрақты жұмыс орындарының қалыптастырылуын қамтамасыз ету болып табылады.[1].

2011 жылы «Бизнес жол картасы - 2020» Бағдарламасының «Кәсіпкерлік әлеуетті күшейту» төртінші бағытының жүзеге асырылуы басталды. Бағдарлама шеңберінде шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдауы жаңадан бастаған кәсіпкерлерді (старт-ап жобаларды) қолдаудан, әрекеттегі бизнесті жүргізуде сервистік қолдау көрсетуден, шағын және орта бизнестің басқарушыларын оқытудан, «Іскерлік байланыстар» жобасы іске асырудан тұрады. Жаңадан бастаған кәсіпкерлерді қолдау шеңберінде «Бизнес кеңесші» кәсіпкерлігінің негізінде оқыту бойынша екі күндік жедел курстар ұйымдастырылады.

2012 жылдың 27-қаңтарындағы кеңейтілген отырыста Мемлекет Басшысының ірі кәсіпорындардың шағын және орта бизнес субъектілерімен бірлесуі жөніндегі шараларды қабылдау туралы берген тапсырмасы шеңберінде Кәсіпкерлікті дамыту комитеті ірі компаниялар жанында шағын және орта бизнесті дамытудың Әріптестік Бағдарламасын әзірледі және оны жүзеге асыруда. Әріптестік Бағдарламаны әзірлеу мақсаты ірі компаниялардың, мемлекеттің, халықаралық ұйымдардың күш салысуын біріктіре отырып аймақтарда шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту және қолдау болып табылады [2].

Мемлекеттік органдардың бақылау қызметі мен рұқсат беру лицензиялау қызметі арқылы, бизнес ортаны жақсарту жұмыстары жалғасуда.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының Президенті – Ұлт Көшбасшысы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы: «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты». – 27 қаңтар 2012 жыл. // <http://www.vvmvd.kz/kaz/prk/Pages/2012.aspx/>.

2. Т. Мамираимов, Қазақстан гуманитарлы-саяси конъюнктура орталығының вице – президенті, Е.Байдаров, ҚР БҒМ Философия және саясаттану Институтының ғылыми хатшысы. Қазақстан: Кәсіпкерлік ұлттық экономиканың әртараптандыру өзегі ретінде. //: <http://www.kazakh-zemo.kz/>.

3. Первый Республиканский форум занятости «Парыз 2013»././ <http://www.enbek.gov.kz>.

ӘОЖ 336.67

ҚАЗАҚСТАНДА ТУРИЗМДІ ДАМУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Өмірбаева А., студент

Ғылыми жетекшісі: Кубигулова Р.Т.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Туристік өнімнің және туризм индустриясының бәсекеге қабілеттілігін кластерлік дамыту арқылы арттыру кластерлік буындар құру, олардың өзара іс-қимылын жақсарту және іс-қимылдың жоспар түрінде ұсынылған басым жоспарын жүзеге асыру процесін жылдамдатуға көмектеседі. Қазақстанда туристік кластерлер құру мен оларды дамыту шеңберінде туристік өнімді әлемдік нарыққа жылжыту мақсатында белсенді маркетингтік саясат жүргізу жоспарлануда.

Түйінді сөздер: туризм, шетел, инвестиция, мейманхана, инфрақұрылым.

Әлемдік тәжірибеде табыс көзі жағынан туризм – мұнай мен газдан кейінгі орынды иемденеді. Туризм – кез-келген елдің экономикасында үш тиімді ықпалмен әсер етеді. Олар – шетелдік валюта ағынын көбейтеді, тұрғындарды еңбекпен қамтиды, мемлекет инфрақұрылымын дамытуға ықпал етеді. Дүниежүзілік туристік ұйымның мәліметі бойынша, бір турист барған жерінде 1 мың АҚШ долларын тастап кетеді екен. Бұл ешбір өсіміз, қайтарып берусіз елде қалған ақша. Сонымен қатар бір туристің ақшасы 9 жұмыс орнын құруға мүмкіндік береді. Өйткені, турист қаржысының 30%-ін қонақ үйде, 20%-ін көлікте, 35%-ін қоғамдық тамақтандыру орнында және 15%-ін басқа да қызмет көрсету (музей, көрме т.б) орындарында қалдырады. Туризмді дамытудағы табыс оның мемлекеттік деңгейде қалай қабылданатынына тікелей байланысты. [1]

Туристік қызметті мемлекеттік реттеу мен қолдау жүйесін дамыту бағытында мынадай шараларды іске асыру қажет:

- Қазақстан Республикасының алда тұрған Дүниежүзілік сауда ұйымына кіруін ескере отырып, туристік қызмет көрсетулердің халықаралық саудасын мемлекеттік реттеуді қамтамасыз ету мәселелері жөнінде нормативтік құқықтық актілер жобасын әзірлеу;

- сырттан келушілер туризмі мен ішкі туризмді дамыту, көші-қон, визалық және тіркеу рәсімдерін, кеден және шекара бақылауын оңайлату мәселелері жөніндегі ұлттық заңнаманы жетілдіру;

- сырттан келушілер және ішкі туризмді дамыту үшін инвестициялау және салық салу мәселелері жөніндегі қажетті нормативтік құқықтық актілерді қабылдау;

- туризм саласындағы статистикалық есеп пен есептілік жүйесін жетілдіру, Туризмнің қосымша шотын (ТҚШ) ұлттық шоттар жүйесіне енгізу;

- туристік саланың төлем теңгерімін қалыптастыру әдістемесін Дүниежүзілік туризм ұйымның ұсынымдарын және Біріккен Ұлттар Ұйымы Статистикалық комиссиясының шешімдерін ескере отырып жетілдіру;

- шет елдермен туризм саласындағы ынтымақтастықты саланың халықаралық шарттық базасын кеңейту негізінде жандандыру;

- туристік және қонақ үйлік қызмет көрсетулердің сапасын техникалық реттеу жүйесінің белгіленген талаптарына сәйкес арттыру;

- туризм саласындағы қызметті мүдделі орталық атқарушы және басқа да мемлекеттік органдар, сондай-ақ мемлекеттік және жеке меншік секторлар арасында үйлестірудің ең жоғары деңгейін қамтамасыз ету;

- туристік менеджменттің тиісті деңгейін қамтамасыз ету;

- туристік инфрақұрылымды дамытуды мемлекеттік қолдауды және орталық пен жергілікті атқарушы органдардың осы бағыттағы іс-қимылдарын үйлестіруді қамтамасыз ету; [2]

- туристік саладағы жеке бастамалардың дамуына жәрдем ету;

Туризм инфрақұрылымын дамыту және инвестициялық ахуалды жақсарту мәселелерін шешу үшін мынадай шараларды жүзеге асыру қажет:

- электр беру желісін жүргізу;

- сумен жабдықтау және су бұру жүйесінің құрылысын салу;

- телефон желісін төсеу немесе өткізу және спутниктік байланыспен қамтамасыз ету;

- көлік жолдарын салу және қайта салу.

Бірінші кезекте коммуникациялық жүйелерді Қапшағай су қоймасындағы, Алматы облысындағы Алакөл көлінде, Маңғыстау облысындағы Каспий теңізі жағалауындағы (Кендірлі ауданы), жағажай туризмі және ойын-сауық индустриясы

дамыған аудандарда, Жібек жолының қазақстандық учаскесінің орталығы – Оңтүстік Қазақстан облысының Түркістан қаласында қамтамасыз ету қажет.

Рекреациялық ресурстардың ірі шоғырланған базасында рекреациялық шаруашылық мамандануы бар аумақтық аймақтар қалыптастыру қажет.

Қазақстан Республикасында санаторийлік-курорттық істі дамыту ерекше маңызға ие, ол мынадай шараларды іске асыруды талап етеді:

- санаторийлік-курорттық объектілерге сертификаттау және жіктеу жүргізу;
- санаторийлік-курорттық объектілердің қызметін реттейтін нормативтік құқықтық актілер әзірлеу;
- санаторийлік-курорттық мақсаттағы объектілердің қызметін үйлестіруді қамтамасыз ету.[3]

Туризм инфрақұрылымының жеткіліксіз дамуын, сондай-ақ қаржылық қаражаттың шектеулілігін ескере отырып, мынадай өңірлерде үш, екі жұлдызды санаттағы қонақ үйлер желісі мен туркластар құрылысына бағытталған өңірлік деңгейдегі “Еурокемпинг” жобасын іске асыру шеңберінде мейманханалар, қонақ үйлер мен мотелдер, сондай-ақ кемпингтер желісін салудың бірінші кезектегі құрылысының басымдықтарын айқындау қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ердавлетов, С.Р. Основы туризмологии. Алматы 2009 ж - 240 бет
- 2 Сейдахметов. А.С. Кәсіпкерлік «Экономика» баспасы, А,2011ж - 340 б.
3. Устенова, О. Основы организации туристской деятельности : Учеб.пособие Астана: Фолиант, 2011.- 272 с.

ӘОЖ 636 (574)

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТУРИЗМ САЛАСЫН ДАМУТUDЫҢ ЖОЛДАРЫН ҚАРАСТЫРУ

Дунина П., студент

Ғылыми жетекшісі: Кубигулова Р.Т.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада Еліміздің ішкі туризмінің дамуы Қазақстанның әлемдік нарыққа шығуына жол ашады деп сенімді түрде айтуға болады. Бұл орайда Үкімет тарапынан көптеген жолдаулар,бағдарламалар енгізіліп жатыр. Соның бірі «Қазақстан – 2030» стратегиялық бағдарламасы. "Қазақстан-2030" стратегиялық бағдарламасында еліміздің келешектігі дамуына айқынды бағдар берілгені мәлім.

Түйінді сөздер: туризм, сәулет, сауықтыру, инвестиция, саяхат.

Қазіргі таңда адамдардың өмір сүруінің 2 мақсаты бар. Ол мақсат жалпы әлеуметтік жағдай жасауға және әлемді тануға бағытталған.Халық тұрмысының жақсаруы адамның саяхатқа құштарлығын арттырады.Саяхат дегеніміз – туризм.

Туризм – мемлекет жарнамасы.Қазіргі таңда дүниежүзілік мәнге ие болып отырған бұл сала тек көркем табиғатымен ғана шектелмей, тарих пен археологиялық қазбалардың ,мәдениет пен өркениеттің ,ел мен жердің, сәулет пен ескерткіштердің тартымдылығымен ерекшеленіп отыр. Осы тұста еліміздің туристік шаңыраққа айналуына әбден мүмкін деген болжаумен келісуге болады. Себебі, әр аймақтың өзіне

тән тарихы, археологиялық қазбалары, табиғаты, елі және салт – дәстүрі бар. Дәл осы тәрізді біздің көркем де, әсем жеріміздің түкпір-түкпірінде өзіне ғана тән жауһарларын табуға болады. Мәселен, Жамбылдың Мыңбұлағы, Көкшетаудың Оқжетпесі, Алматының шөлейт аймақтарында орналасқан Тамғалысы және тағы да басқа аты аңызға айналған жерлерді айтуымызға болады. Өкінішке орай, туристердің көпшілігінің әуелі танысып өтетін интернет беттерінде Қазақстанның барлық туристік жерлері туралы біліп, танысуларына мүмкіндік жоқтың қасы. Қызығушылық тудыратындай айтылмаса, жазылмаса, көрсетілмесе шетелдік емес, жергілікті азаматтардың да еліміздің әсем жерлеріне баруы қиын-ақ, және еліміздің ішкі туризмі өкінішке орай әзірге мақтанып айтарлықтай дәрежеде емес.

Біздің Республикамыздың әсем де әдемі жерлерінде бірнеше туристік базалар орналасқан. Қазақстандағы туристік аймақтар туралы сөз қозғағанда ойымызға келері тоғыз жолдың торабы – әлемге әйгілі Тау Түрген шатқалы. Алматыдан Шығысқа қарай тау бөктерін 90 км жол жүрсеңіз, жан-жағыңызда ылғи да бау-бақша мен терек, қайың, қарағаш, емен, шетеннің жасыл жапырағы орап отырады да шындары көкке қол созған асқақ таулардың қойнауына кіріп кетесіз. Шатқалға кіргеннен сізді жақпар-жақпар тастар қоршап алады. 14 шақырымға созылған бұл шатқалдан құмды қопара тесіп шыққан тау бұлақтарын көресіз. Бұл шатқалда бұрын соңды көрмеген тау сарқырамаларын тамашалау бақытына ие боласыз. Сол сарқырамалардың ішінде биіктігі 30 метрден асатын тік жартастар мен құлама құздарды, шыршалар мен қарағайларды аралап өтіп төмен құлаған Аюлы сарқырамасы келушілердің есінде мәңгі қалуы сөзсіз.[1] Қазақстанның басқа аймақтарында да рекреациялық жерлер көптеп кездеседі. Оларға Іле Алатауындағы “Шымбұлақ” шаңғы базасы, Павлодар облысы Жасыбай көлі жағасындағы “Баянауыл”, Қарағанды облысындағы таулы-орманды “Қарқаралы”, Шығыс Қазақстан облысындағы Бұқтырма бөгені жағасындағы “Алтай мүйісі”, Қостанай облысындағы орманды-тоғайлы Наурызым алқабы, Көкшетау таулы аймағындағы “Золотой бор” базалары жатады. Қазақстанда белгілі туристік маңызы бар зоологиялық, ботаникалық қорықтар да жеткілікті. Оларға Алматы қорығы, Іле атырауы, Тарбағатай, Жалтыркөл, Ұлытау, Бетпақдала, Қарақия-Қаракөл, Зеренді қорықшалары, Шарын каньоны және Шарын өзеніндегі “Шетен тоғайы”, Күміс қылқанды орман, Жаманшық тауы, Айғайқұм, Әншіқұм, Жаңғақ тоғайы, Бүркіттау шоқысы және Тұма бастауларды жатқызсақ болады.[2]

Жиһангерлік және саяхатшылық-адамның танымдық көкжиегін кеңейтетін, қазіргі замандағы ғаламат мүмкіншілігі бар, пайдасы шаш етекпен келетін, біз әлі толық игере алмаған саланың бірі екендігі баршамызға белгілі. Бүгінгі туризм, яғни жиһангерлік және саяхатшылық-бұл мемлекет пен қоғамның экономикалық әлеуметтік дамуының, тұлғаның жан-жақты қалыптасуының маңызды факторы. Сондықтан туристік қызмет көрсету нарығында мүдделі министрліктер мен ведомстволардың, уәкілетті органдардың, туристік компаниялардың, фирмалардың және жеке кәсіпкерлердің мүмкіншіліктерін жұмылдыруға, біріктіруге ықпал жасау - Қазақстан Республикасының Туризм және спорт жөніндегі агенттігі жұмысының күн тәртібінен берік орын алған. Туризм әлемдік экономикада басты рөлдің бірін атқарады. Бұл халықты жұмыспен қамтуға, бюджетті толықтыруға, шағын бизнесті дамытуға және туристік инфрақұрылымды құруға игі ықпал жасайды. Осындай үрдісті басшылыққа алып, көптеген мемлекеттер, оның ішінде жоғары дамыған туристік индустриясы бар, сондай ақ ТМД-ға қатысушы елдердің бір қатары бет бейне қалыптастыру саясатын жүргізуге қарқынмен кірісті. Мәселен, Ресей, Өзбекстан, Қырғызстан және Түркіменстан жыл сайын әлемнің жетекші туристік көрмелеріне қатысып келеді.

Жоғарыда аты аталған ТМД мемлекеттері көптен бері өз аумақтарында халықаралық және аумақтық көрмелерді өткізуді қолға алды. Мұндай көрмелерді не

жәрменкелерді өткізу немесе соған қатысу - мақсат емес, бірақ отандық туристік өнімді халықаралық нарыққа өткізу үшін оның үлкен көмегі бар. Осы орайда елімізде Алматы мен Астана қалаларында өтетін «ЭКСПО-2017» халықаралық көрмесіне тоқталсақ. Бұл халықаралық шара негізінен алпауыт мемлекеттерде өткізілетін болғандықтан, Қазақстанның әлемдік туризм тарихына өз үлесін қосатыныны анық. Осы орайда елімізде туристік фирмалар да, қонақ үйлер мен мейрамханаларды салу көптеп қолға алынуда. Қазақстанның туристік фирмалары дүние жүзінің 80-ге жуық елімен қарым-қатынас жасайды. Алматы қаласының 25 фирмасы және 5 облыс орталығы Үндістанға, Түркияға, Біріккен Араб Әмірлігіне, Пәкстанға, Корея Республикасына, Грекияға, Польшаға, т.б. елдерге чартерлік әуе рейстерін жолға қойған. Ал, қонақ үй индустриясы мемлекеттің қоржынын толтыратын бірден-бір сала. [3]

Жалпы алғанда, кез – келген саланың қарыштап дамуына үлес қосатын – сол салада қызмет ететін мамандар. Соның ішінде туризм саласының мамандарын, әлемдік тәжірибеге сүйене отырып, бірнеше жоғары оқу орындары дайындайды. Туризм мамандары Туризм және спорт академиясында, Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінде, Қазақ Ұлттық университетінде, “[Тұран](#)” университетінде, Алматы Технологиялық Университетінде т.б. жоғары оқу орындарында дайындалады. Дайын кадрлар еліміздің немесе әлемнің қызмет көрсету саласында жұмыс атқара алады. Қазақстан Республикасында ішкі туризм әлі де болса біртұтас индустрия ретінде қалыптаспаған. Бірақ, туризм саласына мемлекет белсене қатысатын болса, Қазақстан экономикасындағы үлкен табысты шаруашылыққа айналдыруға болады. Әрине 5 жыл өтсін, 10 жыл өтсін деген ой-пікір болмайды, бірақ осы салада оң өзгерістер қалыптасып келеді, әлемнің туризм саласы дамыған елдерден үйрену керек, өзіміздің мамандарды дайындау қажет және де өзіміздің «Қазақстан» атты үлкен үйімізге махаббатпен, сүйіспеншілікпен қарауымыз керек. [4]

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Г.М. Дүйсен Основы формирования и развития индустрии туризма в Казахстане Алматы, 2002 г. 46 с.
2. В.Н. Вуколов История и теория международного туризма. Алматы, 2002 г. 120.
3. А.А. Жолдасбеков, А.Н. Пыхарев, М.Д. Мамадияров. Организационно-правовые основы туристской деятельности в РК. Учеб. метод. пособие – Алматы: Ғылым, 1998 г. 60
4. Қазақстан Республикасындағы 2002 жылғы туризм. Статистикалық жинақ. Алматы, 2003 ж.

ӘОЖ 631 (574)

ТУРИЗМ САЛАСЫНЫҢ ЭКОНОМИКАДАҒЫ РӨЛІ

Гельман Ы., студент

Ғылыми жетекшісі: Кубигулова Р.Т.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада туризм қаражаттың мемлекеттік бюджетке түсетін түсімі бойынша мұнай мен автокөлік экспортынан кейінгі 3-ші орында, ал жұмыс бастылар саны жөнінен бұл саладағы жұмысшылардың жұмылдыру көрсеткіші бойынша туризм көшбасшы орынға ие. Туризм индустриясы қызмет көрсетудің халықаралық саудасында айтарлықтай жылдам дамып жатқан салаларының бірі.

Түйінді сөздер: турист, спорт, сауықтыру, инвестиция, саяхат.

Турист барған елінде 24 сағаттан астам уақыт болатын уақытша саяхатшы. Егер уақытша саяхатшы барған елінде 24 сағаттан кем болса онда оны экскурсант деп атайды. Туризм – француз тілінен аударғанда «серуендеу» деген мағынаны білдіреді, яғни бос уақытты тыс жерде өткізу. Туризмнің көптеген түрлері болады.

Өз бетінше жүзеге асырылатын туризм егер туристер өз саяхатын ұйымдастыруда белгілі бір кәсіби ұйымдастырушыға сұраныс жасамайтын болса, онда оны әуесқойлық немесе өз бетінше жүзеге асырылған туризм деп атайды. Бұл туризмнің түрін жүзеге асыру барысында турист, туристік маршрутын кез-келген уақытта өз қалауынша айналада қалыптасқан жағдайға байланысты өзгертіп отырады. Әуесқойлық туризмде турист өз қалауынша жасай алады.

Соңғы он жыл ішінде қазақстандық саяхатшылардың жағрапиялық ауқымы кеңейе түсті. Сонымен қатар өз еліміздегі де экологиялық, мәдени – танымдық, емдеу-сауықтыру, шытырман туризм, Ұлы Жібек жолы бағыттарына да басқа ел азаматтарының қызығушылығы артып келеді. 1994 жылы Қазақстан Республикасы Халықаралық туристік ұйымға толық мүшесі болып еніп «Ұлы Жібек жолын» Қазақстан территориясында дамыту туралы жоспар қабылданды. Қазақстандық туристік «КИТФ» жәрменкесінің WTO шаралар жоспарына енуі де осыны айғақтайды. WTO Бас хатшысы Ф.Франжиаллидің айтуынша, көрме Қазақстанның туристік күш қуатының молдығын аңғартады. [1]

Қазіргі заман ағымына ілесу уақыт талабы. Сол орайда еліміздің әр саласын жетілдіріп, дамытуда түрлі шаралар қолға алынып жатыр. Спорттық-сауықтыру туризмі – көптеген демалу түрінің бір түрі болып есептеледі. Спорттық-сауықтыру туризмі түрлері жай туристер ортасында үлкен танымалдылықта болып жүр. Шаршағанды басуға көмектесетін тек қана жағажайдағы демалу емес, сонымен қатар созылған жүйке-жүйе мен физикалық төзімділікте көмектеседі. Көптен көп адамдар таулардың сұлулығын, шығанақтарды, сарқырамаларды көргісі келеді, таулы өзендерде жүзгісі келеді, тау шаңғысымен немесе жылқымен жүргісі келеді және осы арқылы белсенді туризмге туристер үйрене бастайды. Көп уақыттан бері белсенді туризм табиғатқа немесе спортқа тікелей қатысты болып келеді. Бұл туризм түрінің қазіргі таңда дамуы - оның табиғат сыйлаған жерлерді бастапқы күйінде көру мүмкіншілігінде. Қазіргі таңда адам баласы үшін ол көрген, болған жерлер еш қызық тудырмайды, ал спортқа жай ғана жанкүйер болу қызықты сезімдерді бастан кешуге, адреналинді толығымен алуға мүмкіндік береді. Дәл осы туризм адамдарға бірталай уақыт бойы таза ауаны, таулы жердің әсемдігін, сулы жердің көріктігін сезінумен демалып, ішкі жан-дүниемен, тұла бойымен демалысты қамтамасыз етеді. Сондықтан қазіргі таңда спорттық-сауықтыру туризмі түрлерін дамыту мәселелері өзекті болып табылады.

ҚР 2011 жылғы халыққа жолдауында «Салауатты өмір салты мен адамның өз денсаулығы үшін ынтымақты жауапкершілігі қағидаты – міне, осылар денсаулық саласындағы және халықтың күнделікті тұрмысындағы мемлекеттік саясаттың ең басты мәселесі болуы тиіс» делінген. Яғни осы мақсатты жүзеге асыру жолында әр бір саланы жетілдіру маңызды шарттардың бірі болып табылады.

Қазақстан Республикасының Президентінің 2012 жылдың 27-қаңтардағы «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Жолдауында спорттық туризмнің дамуына үлкен мән беретіндігі байқалады: «Ағымдағы дамудың маңызды мәселелерінің бірі Қазақстан экономикасына тікелей шетел инвестицияларының ағының әртараптандыру болып табылады. Оларды перспективалы салаларға, мысалы, туризм саласына бағыттау қажет. Дамыған елдерде

туристік кластердің үлесіне ІЖӨ-нің 10 пайызына дейіні тиесілі. Бізде 1 пайызға да жетпейді. Тұтастай ел бойынша туризм өсімінің нүктелерін зерттеу қажет, олар аз емес. Осымен байланысты Алматы жанындағы әлемдік деңгейдегі тау шаңғысы курорттарын дамыту маңызды жоба болуы тиіс. Сарапшылар тау шаңғысы курортына келген бір турист теңізге барған сапарына қарағанда 6 есе көп шығынданады деп есептейді. Бұл мемлекет үшін өте тиімді».

Туризм – адамның бос уақытындағы саяхаты, белсенді демалыстың бір түрі. Туризм – халықтың рекреациялық қажеттілігін (денсаулығын жақсарту, күш-қуатын қалпына келтіру, т.б.) қанағаттандырудың ең тиімді жолы.

Халықаралық туризм үш ірі экспортты салалар қатарына еніп, әлемдік экспорттағы үлес салмағы 11% және 8,6% құрайтын мұнай алу өндірісі мен автокөлік жасау салаларына ғана жол береді. 2001 жылы әлем елдерінің халықаралық туризмнен түсетін қосынды кірісі әлемдік экспорттың жалпы көлемінен 7%, қызмет көрсетудің әлемдік экспортының 3% құрады. Дүние жүзіндегі туризмнің даму қозғалысын бақылау барысында, біздің еліміздің туристік әлеуетін ескере отырып, Мемлекет Басшысы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев 2005 жылдың 19 ақпандағы өзінің халыққа Жолдауында туризмді Қазақстан экономикасының болашақтағы саласы ретінде анықтап, ең алдымен дамытын негізгі жеті кластерді ерекшеледі. Болашақ кластерлердің бірі туризм болып табылады, бұл кластер осы заманға сай инфрақұрылымды қалыптастырып, аумақтың тұтастай дамуын көрсетеді. [2]

Туризмнің дүние жүзіндегі орыны үздіксіз өсуде, бұл жеке ел экономикасына туризм әсерінің ұлғайтылуымен байланысты. Жеке елдің экономикасында халықаралық туризм маңызды қызметтер қатарын атқарады, олар:

- ел үшін ақшалық түсімдердің көзі және жұмыс бастылықпен қамтамасыз ету;
- төлем балансы мен елдің ЖІӨ кірістерін кеңейтеді;
- туризм саласына қызмет көрсетуші салаларды жасау арқылы экономиканың диверсификациясын қалыптастырады.

Туристік сала қосалқы құнның өтімді өлшемін беретін экономикалық көшбасшылар санатына жатады.

Қазақстан Республикасының теңдесі жоқ табиғи және мәдени әлеуетіне негізделген қазіргі заманғы туристік индустрия туризмнің туристік қызмет көрсетулердің халықаралық саудасы жүйесіне оралымды кірігуінің табиғи жүйе жасаушы факторы, неғұрлым серпінді дамушы және өзінің капитал сыйымдылығына қарамастан, салынған капиталға қайтарымы жөнінен тиімді салалардың бірі болып табылады.

Туризмді дамытудың 2007-2011 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы аясында бес жылдың ішінде халықты жұмыспен қамту үшін, сыртқы және ішкі туризм көлемінің артуы есебінен кірістің тұрақты өсімі үшін, сонымен қатар Қазақстанды 2011 жылы Орта Азиялық аймақтың туризм орталығына айналдыру үшін бәсекеге қабілетті туристік индустрия құру қарастырылған. Аталмыш бағдарламаны іске асыруға республикалық бюджеттен 59 млрд. теңгеден астам сома көлемінде қаржы бөлу жоспарланып отыр. “Қазақстан-2030” стратегиялық бағдарламасында еліміздің келешектегі дамуына айқынды бағдар берілгені мәлім. Осы орайда ел экономикасында өсіп-өркендеуіне айтарлықтай үлес қосатын бір сала туризм екеніне бүгінде көз жеткендей. Жиһангерлік және саяхатшылық адамның танымдық көкжиегін кеңейтетін, қазіргі замандағы ғаламат мүмкіншілігі бар, пайдасы шаш етекпен келетін, біз әлі толық игере алмаған саланың бірі екендігі баршамызға белгілі. Бүгінгі туризм, яғни жиһангерлік және саяхатшылық бұл мемлекет пен қоғамның экономикалық әлеуметтік дамуының, тұлғаның жан-жақты қалыптасуының маңызды факторы. Сондықтан туристік қызмет көрсету рыногында мүдделі министірліктер мен ведомстволардың,

уәкілетті органдардың, туристік компаниялардың, фирмалардың және жеке кәсіпкерлердің күш мүмкіншіліктерін жұмылдыруға, біріктіруге ықпал жасау - Қазақстан Республикасының Туризм және спорт жөніндегі агенттігі жұмысының күн тәртібінен берік орын алған. Туризм әлемдік экономикада басты рөлдің бірін атқарады. Дүниежүзілік Туристік Ұйымның ДТҰ деректері бойынша ол әлемдегі жалпы ұлттық өнімнің оннан бір бөлігін, халықаралық инвестицияның 11 пайыздан астамын, әлемдік өндірістің әрбір 9-шы жұмыс орнын қамтамасыз етеді.

Қазіргі туризм еңбекшілердің жыл сайынғы ақылы еңбек демалысына шығуымен байланысты болды, мұның өзі адамның демалуға және бос уақытын өткізуге негізгі құқығын тану болып табылады. Ол жеке адамды, адамдар және халықтар арасындағы өзара түсіністікті дамытудың факторына айналды. Туризм ел экономикасына елеулі өзгеріс әкелетін негізгі тетіктердің бірі. Ол экономикалық құбылыс ретінде индустриалды нышанға айналып, ұлттық экономиканың даму катализаторы болып табылады. Туризм индустриясы тиімділігінің жоғары деңгейімен және оған салынған инвестицияның тез қайтарымдылығымен сипатталады.[3]

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ердаuletov, C.P. Основы туризмологии. Алматы 2009 ж - 240 бет
2. Сейдахметов. А.С. Кәсіпкерлік «Экономика» баспасы, А,2011ж - 340 б
3. Устенова, О. Основы организации туристской деятельности : Учеб.пособие Астана: Фолиант, 2011.- 272 с.

ӘОЖ 327 (045)

КАСПИЙ МАҢЫ МЕМЛЕКЕТТЕРІ САММИТІНІҢ ТАРИХИ МАҢЫЗЫ

Онгайбаева М., студент

Ғылыми жетекші: Бағдатұлы М.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. 2018 жылдың тамыз айында Ақтауда Каспий маңы мемлекеттерінің бесінші саммиті өткені баршаға мәлім. Оған Қазақстан, Ресей, Әзербайжан, Иран және Түркіменстан басшылары қатысқан-ды. Күллі әлемді әрі Каспий маңы «бестігін» елең еткізген маңызды жиында Қазақстан қандай тарихи шешімге қол жеткізді? Айтулы шарадан Қазақстан не ұтады? Саммитте «Бір белдеу, бір жол» жобасына қатысты қандай мәселелер көтерілді?

Түйінді сөздер: Қазақстан, саммит, Каспий, ынтымақтастық, Ақтау.

Каспий теңізі- мемлекет үшін орны ерекше объектілердің бірден бірегейі.Каспий теңізі – ірі мұнай-газ қоры шоғырланған, күллі әлем көз тіккен ірі стратегиялық аймақ болып табылады. Осыған орай, ұлан-ғайыр аумақты алып жатқан теңіз байлығын пайдалану оның шекарасында орналасқан бес ірі елге аса маңызды қадам болмақ. Атап өтетін болсақ, тараптар Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін анықтап, ондағы экология, көлік-транзит, экономика, қауіпсіздік және басқа да салалар бойынша ынтымақтастық орнату мәселесіне қол жеткізді. Осылайша, бес елдің сағасын шайып жатқан теңіздің қазақстандық үлесіне 29% (2340 км), Ресейге – 16%, Әзербайжанға – 20%, Түркіменстанға – 21%, Иран Ислам Республикасына – 14% тиесілі болып шешілді [1].

Егер де, Каспийге көл мәртебесін берсе, онда ол қандай да бір экономикалық өңір, қайраң, аумақтық сулар деген санатқа ие болмайтын-ды. Мұндай жағдайда Қазақстан бар-жоғы 12 мил, яғни 22,2 шақырымды ғана иеленетін-ді. Бұл тұрғыдан Қазақстан тек ұтылатын еді. Жылдар бойы бір келісімге қол жеткізе алмай келе жатқан даулы мәселеде Ресей бұрындары қабылданған Кеңес-Иран келісімшартын қалдыруға ұсынған. Бұл теріскейдегі көрші елге Каспийді өз еркінше пайдаланып, Орта Азия елдерінің ондағы үлесін азайтуға мүмкіндік беретін еді. Сол сияқты алып теңіз көршілес Түркіменстан шекарасын да шайып жатыр. Десе де Қазақстан мен Түркіменстан арасында теңіз жағалауына байланысты 2014 жылдың 2 желтоқсанында қабылданған келісім бар еді. Оған сәйкес қос ел теңіздің тек өздеріне ғана тиісті аумақтарын пайдалана алады. Қазақстан мен Әзербайжан арасындағы қарт теңізге қатысты саясат та дәл осындай еді. Бұл ретте Қазақстан, Ресей және Әзербайжан 2003 жылдың 27 ақпанында теңіз түбін шектеу туралы хаттамаға қол қойған еді. Бұл тұрғыда Иран ислам мемлекетінің қояр талаптары ерекше болды.

Республика теңіз бойындағы 11 пайыздық үлесін 20-ға дейін арттырып, теңіз үсті мен астын 5 мемлекетке 20 пайыздан теңдей бөлу туралы ұсыныс айтқан. Әзербайжан елі Каспийге теңіз мәртебесін беріп, ескі шарттардан бөлек, жаңа келісімшарт жасасу жөнінде ұсыныс тастаған. Нәтижесінде 5 ірі мемлекеттердің президенттері осыған дейін 4 рет өткізген дәстүрлі саммитті 2018 жылдың тамыз айының 12-сінде Ақтау қаласында өткізу туралы келісімге келді. Осылайша, көп жылдық даулы мәселелер мен үздіксіз келіссөздердің арқасында биыл Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияға қол қойылды.[1] Құжат ең алдымен, әр елге теңіз суы мен оның астындағы байлықты өз еркінше пайдалануға жол ашқан. Сондай-ақ, ондағы 14 бапқа сәйкес, «тараптар Каспий теңізінің түбі арқылы су асты кабельдері мен құбыр желілерін төсеу» құқығына ие болды[4]. Сонымен бірге, Конвенцияда, теңіз айдынын Қазақстан, Ресей, Әзербайжан, Иран және Түркіменстаннан басқа ешкім пайдалана алмайды деген келісім бар. Бұл – аталған бес елдің әскери күштері мен азаматтық теңізшілерінен басқалар теңіз аумағына кіре алмайды деген мағынаны білдіреді.

Ал, атақты «бестіктің» келіссөздері нәтижесінде қабылданған Конвенция мен ортақ құжат Қазақстанға не бермек? Оның маңызы қандай? Қазақстан дәл осы құжаттың көмегімен көршілес Ресей елінің ықпалынан шығып, өз еркінше сауда жасауға мүмкіндік алады. Сондай-ақ, республика Түркіменстан, Әзербайжан арқылы жаңа газ құбыры желілерін іске қосу ісіне қатыса алады. Бұған қоса аталған маңызды келісім арқылы Ақтау қаласы бұрынғыдан да танымал етіп, шаһарға көптеген туристерді тартуға септігін тигізеді[3]. Саммиттің елді елең еткізер тағы бір жаңалығы – «Бір белдеу, бір жол» жобасы аясында Қазақстанның экономикалық әрі әлеуметтік мүмкіндіктерінің кеңеюі болып отыр[2]. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың өзі аталмыш жобаның Қазақстан үшін маңыздылығына қатысты: «Аталған жобаны жүзеге асыру арқылы біз, 4,4 миллиардқа жуық халқы бар экономикаға жол ашамыз» деп атап өткен болатын. Осы орайда, Ақтау қаласында өткен саммит барысында 5 мемлекетке Құрық портының әлеуеті, сондай-ақ мемлекет басшыларына порттағы паром кешенінің құрылысы мен оның мүмкіндіктері таныстырылғанын айта кеткен жөн. Ескеретін жайт, Құрық және Ақтау порттары Транскаспий халықаралық көлік бағдарының маңызды кешені әрі Еуразияның логистикалық картасындағы жаңа нүкте болып табылады. Портта 4 миллион тонна жүк тиеліп, Еуропа елдеріне тасымалданбақшы.

Сонымен бірге, дәл осы Ақтау қаласы – бірнеше халықаралық көлік дәліздерінің тоғысында орналасқан, «Ұлы Жібек жолы» бойындағы маңызды қала болып қала бермектігі айдан анық. Осыған орай, Жібек жолының нақты сұлбасы көріне бастаған қазіргі кезде, бұл макроөңірлік кооперацияның бірлескен стратегиялық үйлесімі,

сондай-ақ, Жібек жолы бастамасын іске асыру арқылы Орталық Азияны жаһандық деңгейде жаңа тұрпатта танытуға мүмкіндік береді. Айта кетерлігі, аталған жиынның Каспий маңы елдері үшін маңызы зор. Себебі, жылдар бойы күрмеуі шешілмеген көптеген түйіткілді мәселелер дәл осы саммитте өз шешімін тапты және бұл Қазақстанға инвестиция көлемін арттыруға жол ашады.

Ал, елге сырттан тартылатын инвестиция мөлшері көбейсе, республиканың экономикалық әл-ахуалы да жақсарып, халыққа жаңа жұмыс орындары ашылады [3].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Каспий өңіріндегі бестіктің саммиті, 2018 жыл [//https://ru.m.wikipedia.org/](https://ru.m.wikipedia.org/)
2. Си Цзиньпиннің «Бір белдеу – бір жол» бағдарламасы, 2017 жыл [//https://abai.kz/](https://abai.kz/)
3. Саммит нәтижесі қандай? Каспий теңізінің мәртебесі қалай шешілді? 2018 жыл, Г. Ермұханбетова мақаласы [//https://inbusiness.kz/](https://inbusiness.kz/)
4. Каспий теңізінің құқықтың мәртебесі туралы конвенция [//https://adilet.zan.kz/](https://adilet.zan.kz/)

УДК 65.023.28

МОДЕРНИЗАЦИЯ СТАТУСА КАСПИЙСКОГО РЕГИОНА

Наурызбаева М., студент

Научный руководитель: Абдешов Д.Д.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В статье рассмотрены процессы модернизации экономики Казахстана за период независимости, а также их взаимоотношения с экономическими партнерами прикаспийских регионов. Конвенции о правовом статусе Каспийского моря. Этот основополагающий документ создает новый, отвечающий современным требованиям и нацеленный на дальнейшую интенсификацию всестороннего взаимодействия прибрежных стран правовой режим Каспийского моря.

Ключевые слова: Каспийский регион, модернизация экономики, ресурсная модель развития, стратегия развития, внешнеторговое партнёрство, электроэнергия

Главы всех пяти прикаспийских стран — Азербайджан, Иран, Казахстан, Россия и Туркменистан — 12 августа в прибрежном городе Актау подписали конвенцию о правовом статусе Каспийского моря. Работа над документом началась 22 года назад, за это время прошли 52 встречи на уровне заместителей министров иностранных дел, 12 министерских встреч и четыре саммита глав прикаспийских государств. Необходимость принимать в расчет интересы сразу пяти сторон значительно усложнила переговорный процесс, который за эти годы несколько раз заходил в тупик.

Хотя конвенция является рамочным документом, ее еще предстоит дополнить конкретными соглашениями по широкому спектру вопросов, начиная от делимитации морского дна, использования водных ресурсов, заканчивая такими аспектами, как безопасность и экология. Все же факт ее подписания, как минимум, показывает стремление лидеров прикаспийских стран к сотрудничеству. А ведь еще в начале 2000-х годов казалось, что прикаспийские государства не смогут прийти к согласию: на первом президентском саммите в 2002 году тогдашний лидер Туркменистана говорил,

что «на Каспии может пролиться кровь», прозрачно намекая на конфликт с Азербайджаном вокруг нефтяных месторождений Азери, Чираг и Кяпаз.[1]

О чем же главы государств договорились на встрече в Актау? Главное, конвенция закладывает принципы работы, которые учитывают мнения всех государств. Изменился концептуальный подход к определению статуса Каспия.

Отныне юридически Каспийское море не считается ни морем, ни озером. Отказ считать Каспий морем позволяет не применять Конвенцию ООН по морскому праву, а значит, увеличить ширину территориальной зоны с 12 до 15 морских миль. К территориальным водам примыкает десятимильная рыболовная зона. За пределами рыболовных зон сохраняется общее водное пространство. Это стало возможно как раз из-за отказа присвоить Каспийскому морю юридический статус озера, иначе пришлось бы поделить его целиком между всеми сторонами.

Главным событием встречи на высшем уровне стало подписание лидерами пяти государств базового международного договора, выработанного на основе консенсуса и взаимного учета интересов всех сторон, - Конвенции о правовом статусе Каспийского моря. Этот основополагающий документ создает новый, отвечающий современным требованиям и нацеленный на дальнейшую интенсификацию всестороннего взаимодействия прибрежных стран правовой режим Каспийского моря.

В целях эффективного выполнения Конвенции о правовом статусе Каспийского моря и обзора различных аспектов сотрудничества на Каспии Президентами принято решение о создании механизма пятисторонних регулярных консультаций под эгидой министерств иностранных дел на уровне заместителей министров иностранных дел. А также полномочных представителей прикаспийских государств и проведении первых консультаций не позднее шести месяцев со дня подписания Конвенции. В первоочередном порядке поручено приступить к разработке и согласованию проекта соглашения, касающегося методики установления прямых исходных линий.

Событие было эффективным и конструктивным. Воспринято как подписание на Пятом каспийском саммите Соглашения между правительствами прикаспийских государств о торгово-экономическом сотрудничестве и Соглашения между правительствами прикаспийских государств о сотрудничестве в области транспорта, способствующих дальнейшему укреплению и развитию взаимодействия прибрежных государств в промышленной, торговой, энергетической, транспортно-логистической, инновационной, туристической, информационной и других сферах, представляющих интерес. Для реализации этих соглашений на регулярной основе будут проводиться встречи компетентных ведомств прикаспийских государств [2].

ЛИТЕРАТУРА

1. Притчин С. О вопросах Каспия // Carnegie.ru Электронный ресурс – 2019г.
2. Кабдугалиев А. Службы геополитики и региональных исследований Библиотеки Первого Президента РК – Елбасы, 2019

КАСПИЙ МАҢЫ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ БҮГІНІ МЕН БОЛАШАҒЫ

Абила Л., студент

Ғылыми жетекшісі: Бағдатұлы М.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Каспий теңізі - Еуропа мен Азия аралығында орналасқан жер шарындағы ең үлкен тұйық көл. Үлкендігіне қарап, оны теңіз деп атайды. Аты XVI ғасырдың аяғында осы теңіз жағасында қоныстанған Каспи тайпаларына байланысты қалыптасқан. Грузияда Каспи қаласы қазір де бар. Бұл мақала Каспий теңізі маңындағы орналасқан Қазақстан, Әзірбайжан, Иран, Ресей және Түрікменстан елдерінің экономикасы туралы болмақ.

Түйінді сөздер: Экономика, бәсекелестікке қабілеттілік, дамыған 50 мемлекет, дәстүрлі, әміршіл-әкімшілік, нарықтық экономика.

Экономика - материалдық игіліктерді өндіру, айырбастау, бөлу және тұтыну үрдісі кезінде адамдар арасында пайда болатын өндірістік қатынастар.

Экономикалық қатынастар өзге қоғамдық қатынастарды айқындайды, олардың негізі болып табылады. Тауар өндірушілердің қызметтерін үйлестіру әдістерінің жиынтығы экономикалық жүйені құрайды. Экономикалық жүйе қарастырылып отырған қоғамда қалыптасқан шаруашылық тетіктерін, заңдарды, экономикалық институттарды, меншіктік қатынастарды біріктіреді. Экономикалық жүйе өзінің басты мақсаты ретінде — қандай тауар өндіріп, қызметтің қай түрін көрсету керектігін; қандай технологияны пайдаланып, қалай өндіруді, кім үшін өндіріп, кімге қызмет көрсету қажет деген мәселелерді шешеді. Бұл мәселелерді шешу әдістеріне байланысты экономикалық жүйелер: дәстүрлі, командалық және нарықтық болып жіктеледі.

Дәстүрлі экономикалық жүйеде өндіру, бөлу және тұтыну қалыптасқан дәстүрлер мен ғұрыптарға негізделеді.

Әміршіл-әкімшілік экономикалық жүйе бұл мәселелерді директивалық әдістермен, яғни жоғарыдан түсіріліп жататын бұйрықтармен шешеді.

Ал нарықтық экономикалық жүйеде шаруашылықтың бағдары тауар өндірушілер мен қызмет көрсетушілер арасындағы бәсекеге құрылады.

Қазақстан экономикасы турасында сөз қозғасақ, оны бір мақалаға сыйдыру мүмкін емес, әрине. Көп сөз айтпай бірден сандарға көшсек, кез келген мемлекеттің экономикалық дамуын ЖІӨ (Жалпы ішкі өнім) макроэкономикалық көрсеткішімен анықтауға болады. ЖІӨ дегеніміз – мемлекет аумағында бір жылдың ішінде өнірілген тауарлар мен қызметтердің нарықтық құнын көрсететін макроэкономикалық көрсеткіш. Яғни, ЖІӨ көлемі жоғары болса, ол мемлекеттің экономикасы қуатты болады. Егер жан басына жаққандағы ЖІӨ көлемі жоғары болса, онда ол мемлекеттегі өмір сапасы жоғары деген сөз. Халқының әлеуметтік-экономикалық жағдайы жақсы, кедейшілік деңгейі төмен бай мемлекет деп есептеледі.

Соңғы жиырма жылдағы еліміздің экономикалық өсімін көруге болады. Жалпы тәуелсіздік алған жылдарда экономикамыз өтпелі кезеңнен өтті. 1998 жылдарда ол Азия дағдарысы жылдарына ұласты. Экономикамыз негізінен тек минус көрсеткіштерді көрсетті. Өсім болмады деп айтуға негіз бар.

Ал 2000 жылдан бастап бірден экономикалық өсімді көреміз. ЖІӨ орташа өсімі 2000-2007 ж.ж. 10,3 пайызды көрсетті. Егер қандай да бір мемлекеттің ЖІӨ жылына 10 пайыздан өссе, әрі ол ондаған жылдарға ұласса елде экономикалық ғажайып болады. Тарихтан Германия экономикалық ғажайыбы, Жапония экономикалық ғажайыбы, Оңтүстік Корея экономикалық ғажайыбы деген ұғым пайда болды. Бұл мемлекеттер өздерінің бірегей ұлттық экономикасының моделін қалыптастыра алды деп айтуға толық негіз бар.

Ал Қазақстанда экономикалық ғажайып болуға сәл қалып еді, болайын деп болмай қалды. Себебі 2007-2009 жылдары әлемдік қаржылық дағдарыстың салқыны еліміздің де экономикалық дамуына кері әсерін тигізді. 2009 жылы ЖІӨ өсімі 1,2 пайызға дейін төмендеді.

2010 жылдан бастап экономикада жандану фазасы орныға бастады. Экономикадағы қалыпты жағдай 2014 жылға дейін жалғасты, 2013 жылдың қорытындысы бойынша ЖІӨ 6 пайызға өсіп, Қазақстан 50 бәсекеге қабілетті елдің қатарына кірген болатын. Жан басына шаққандағы ЖІӨ 13 600 долларды құрады. Бұл әлемдік көрсеткіштермен есептегенде елдің әлеуеті, табыс деңгейі орташадан жоғары деп бағаланды. Қазақстан донор елдердің қатарынан орын алды.

2014 жылдан бастап экономика қайтадан құлдырау фазасына өтті. Дағдарыс басталды, мемлекетімізде бұл дағдарысқа қарсы "Нұрлы жол" бағдарламасы, "100 нақты қадам" бағдарламасы әзірленді. Экономистер экономикада жүйелік дағдарыстың басталғанын тілге тиек ете бастады. Алайда біраз қарсы пікірлер де болды. "Айды аспаннан шығарғандары несі, бізде бәрі жақсы, экономикамыз қалыпты, ешқандай дағдарыс сезіліп жатқан жоқ" – дегендер болды.

2015 жылдың қорытындысы бойынша жылдық инфляция деңгейі 13,6%-ға жетті. Бағалар өсті, тұрмыстық техника мен тұрмыстық химия заттары 2 есеге дейін қымбаттаса, кейбір дәрі-дәрмектер бағасы 3 есеге дейін өсті. Бұл халықтың төлем қабілеттілік деңгейінің күрт төмендеуіне әкеліп соқты. 2016 жылдың қорытындысы бойынша ЖІӨ өсімі соңғы 18 жылда болмаған көрсеткішке дейін төмендеді, жуықтағанда 1%-ға ғана өсті. Экономикада стагнация орын алды. Стагнация – экономикалық өсім болмай, тұралап қалуы деген сөз. Тіпті халық арасында "90-шы жылдар болып кетті ме, сол уақыттағы жағдайлар қайта қайталанып кетті ғой" – деген пікірлерін естідік.

Қазақстандық мұнай бұл марканың сапасынан нашарлау, дегенмен жақын болғандықтан мұнай бағасына болжамдар жасағанда осы марканы пайдаланады. Суреттен 2014 жылдан бастап мұнай бағасы бірден төмендегені көрінеді. Тиісінше біздің елдің экономикасында дағдарыс байқалады. 2016 жылы ЖІӨ 1%-дық өсім көрсетуі де мұнай бағасының 1 баррелі 27 долларға дейін төмендеуі әсерін тигізді. Баррелі 30 доллардан төмен болып қалуы мүмкін деген жағдай түсіне де кірмеген біздің үкімет әбден абдырап қалды.

Әрине, соңғы 2017 жылдағы ЖІӨ 4,2%-дық өсімі де 2018 жыл қорытындысы бойынша 3,9% өсім болуы мүмкін деген болжам да осы мұнай бағасының қалыпты болуының нәтижесі деп кесіп айтуға толық негіз бар.

Сондықтан мұнайдың Қазақстан экономикасындағы үлесінің өте жоғары екенін көреміз. енді келесі жылы экономикамызды қандай жағдай күтіп тұр деген сұраққа жауап беретін болсақ. Оны да келесі жылға мұнай бағасына жасалған болжам арқылы суреттеуге болады. Төмендегі суреттен әлемдегі ірі қаржылық институттардың, рейтингтік агенттіктердің 2019 жылға мұнай бағасына жасалған болжамын көруге болады.

Егер, келер жылы осы болжам сақталса, онда Қазақстан экономикасының өсу қарқыны 3-4% көлемінде қалады. Жалпы, еліміз үшін мұнайдың 1 баррелі \$50 дан

жоғары болса, экономикамызға қолайлы деуге болады, одан төмендеген сайын үкімет: "егер \$40 долларға түссе бір жоспарымыз бар, тіпті жағымсыз жағдайлар қалыптасса, \$30 доллар болса, екінші жұмыс жоспарымыз бар" деп елдегі әлеуметтік жағдайды қалыпты ұстауға арналған бағдарламаларын іске асыратынын өткен жылдар байқатты.

Әзірбайжан Республикасының сыртқы экономикалық, байланыстарында ұзақ жылдар бойы Ресей жетекші орын алып келген болатын. 1995 жылдан бері Иранның үлесі күрт артты. Түрікменстан және Украинамен сыртқы сауда көлемі де ұлғаюда. Әзірбайжан импортында азық-түлік өнімдері (65%) басты орын алады, ал экспортында энергетикалық шикізат басым. Жалпы алғанда, импорт көлемі (1007 млн АҚШ доллары) экспорттан (606 миллион АҚШ доллары) асып түседі. Қазақстан мен Әзірбайжанның сыртқы саудасының жалпы көлемі 303 миллион АҚШ долларын құрады. Қазақстанда Әзірбайжан Республикасымен бірлескен 34 кәсіпорын жұмыс істейді.

Әзірбайжан Президенті орынбасары Али Хасанов мемлекетінің тәуелсіз саясат жүргізген және жаһандық мәселелердің шешім табуына үлес қосқан мәртебелі бір ел ретінде танылғанын айтты. Хасанов елінің соңғы жылдарда қол жеткізген табыстарын түсіндірді. Али Хасанов соңғы жылдарда Әзірбайжан экономикасында болған ілгерілеушілікке назар аударды. Соңғы 10 жылда Әзірбайжан экономикасының үш есе үлкейгенін білдірген Хасанов жұмыссыздық пен парақорлық деңгейінің жыл өткен сайын азайғанын айтты. Хасанов Әзірбайжанның мұнайдан тыс секторға қатты көңіл бөлгенін, сондай-ақ осының арқасында әр жылы мұнайдан тыс секторда 50 пайыздық үлкею болғанын білдірді.

Иран Ислам Республикасы экономикасының негізі мұнай және мұнай мен газ өңдеу өнеркәсіптері. Мемл. кірістің 1/3 және экспорттың 90%-ына жуығы осы салалардан алынады. Елде жыл сайын 180 млн. т-ға жуық мұнай, 58 млрд. м3 газ (қоры 14 трл. м3 шамасында) өндіріледі. Экономиканың басқа салалары да дамыған, бірақ сыртқы экон. байланыстардың нашарлығынан және қаржы жетіспеушілігінен толық қуатымен жұмыс істей алмауда. Өнеркәсіпке қажетті құрал-саймандар 90%-ға дейін шеттен әкелінеді.

Ауыл шаруашылығы нашар дамыған. Тұрғындар үшін бидай, күріш, қант, өсімдік майы, т.б. шеттен (жыл сайын 2 млрд. АҚШ долл-на) әкелінеді. Соңғы жылдары туризм дами бастады. Ұлттық байлықтың 36%-ы өнеркәсіптен, 22%-ы ауыл шаруашылығынан, қалғаны қызмет көрсету секторынан тұрады. Мұнай экспортынан жыл сайын 16,3 млрд. АҚШ доллары түседі. Ұлттық табыс 75 млрд. АҚШ доллар көлемінде, жан басына шаққанда — 1250 долл. шамасында. Елдегі басты проблеманың бірі — жұмыссыздық (3,5 млн. адам). Мұнайдан басқа экспортқа кейбір өнеркәсіп тауарлары, ауыл шаруашылығы өнімдері, кілем, халық тұтыну тауарлары шығарылады. Шеттен — азық-түлік өнімдері (30%), машина, құрал-жабдықтар, кейбір өнеркәсіп шикізаттары әкелінеді. Негізгі сауда серіктестері: Германия, Жапония, Ұлыбритания, Италия, араб елдері, Түркия, Қазақстанмен дипломатиялық және экономикалық байланыс 1992 ж. орнады. Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев екі рет (1992; 1996) Иранда болып қайтты. Сол кезегінде Иран басшылары да (1993 ж. А.Хашеми Рафсанджани, 1998 ж. М.Хатами) Қазақстанда болды. Екі жақ арасында 40-қа жуық келісімдерге қол қойылған, соның ішінде ең маңыздылары мұнай мен газды Иран арқылы шетке шығару, жаңа астанадағы құрылысқа Иран жағының қатысуы, Каспий теңізі мәртебесін шешу, т.б. мәселелер. 2002 ж. Алматы — Тегеран бағытында темір жол байланысы орнатылды. Ресей Федерациясы — өтпелі экономика тән индустриялы-аграрлы ел. Кеңес Одағының ыдырауына байланысты ел экономикасы терең дағдарысқа ұшырады. Біртұтас мемлекет құрамында болған елдер тәуелсіздігін алған соң, олардың арасындағы тығыз экономикалық байланыс үзілді. Мұның өзі жаңа

экономикалық одақ құруға түрткі болғанын білесіңдер. Ресей экономикасында жүрген экономикалық қайта құрулардың басты бағыттары мынадай болды: 1) экономикалық әрекетке еркіндік берілуі; 2) экономиканы басқаруда және реттеуде мемлекет үлесінің азаюы; 3) мемлекет меншігінің акционерлік ұжымдар мен жеке адамдар меншігіне өтуі. Жүргізілген қайта құрулар нәтижесінде экономиканы басқару сипаты ғана емес, оның салалық құрылымына, қаржыландыру жүйесіне, басқа елдермен экономикалық байланыстарына да өзгерістер енгізілді.

1990 жылдардан бастап жүргізілген нарықтық қайта құруларға қарамастан, шаруашылықтың салалық құрылымында ала-құлалық сақталуда. Қазіргі кезге дейін ел экономикасында ресурстық салалар басым, өндірістің шоғырлану және монополиялану деңгейі жоғары. Ресей экономикасы басым түрде шикізат пен материалдарды шетке сатуға негізделіп отыр. Шаруашылық дамуында Ресей өз аумағындағы табиғи, материалдық және еңбек ресурстарына сүйенеді. Шетел инвестициясы, негізінен, қаржы саласы мен сауданы дамытуға бағытталған, өндіріс салаларын дамытуға әлдеқайда аз жұмсалады. Қазіргі кезде мемлекет аса маңызды шаруашылық салаларын бақылауды өз қолына алу үшін бірқатар жұмыс жүргізуде.

Ресей шаруашылығының аумақтық орналасуы әркелкі. Табиғат ресурстарының басым бөлігі азиялық бөлікте өндірілгенімен, негізгі тұтынушылар, өндірістік-техникалық және ғылыми әлеует еуропалық бөлікте шоғырланған. Енді шаруашылықтың жеке салаларының орналасуымен және құрылымдық ерекшеліктерімен танысайық. Олар: Қара металлургия, Түсті металлургия, Машина жасау, Химия өнеркәсібі, Орман өнеркәсібі, Жеңіл өнеркәсіп, Тамақ өнеркәсібі.

Түрікметстан экономиканың барлық саласында мемлекет үстемдік етіп отыр.

Мемлекеттік бюджет кірісінің қомақты бөлігін мұнай мен газды сыртқа шығарудан басқа мақта иіру кәсіпорындарының тізбесінен түсетін салық та құрайды.

Мұнда Менделеев кестесіндегі элементтердің бәрі де бар. Жерінің 80 % мұнай мен газ бар. Осы уақытқа дейін олардан 144 кен орны табылған. Бірақ соның әзірге 40-қа жуығы ғана игерілуде. Газдың болжамды қоры 21-23 трлн м³, ал мұнайдікі 12 млрд тоннаға жуық делінеді.

Жоғары технологияға негізделген ондай кәсіпорындар саны қазір 63-ке жеткен. Жыл сайын бұл елде 158 млн м² мақта-мата бұйымдары мен 82 мың тонна жіп иіріледі. Осы өнімдерін Түрікменстан әлемнің жоғары дамыған 30-дан артық еліне шығарып тұрады. Жалпы, бұл ел әлемнің 80-нен артық елмен белсенді сауда-экономикалық байланыстар жасайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. <https://informburo.kz/pikir/maqsat-halyq/azastan-ekonomikasy-bgn-men-bolashay-nemese-azastan-ekonomikasy-lyty-model-anday.html>
2. Әзірбайжан Республикасы <https://kk.wikipedia.org/wiki/Әзірбайжан>
3. Қазіргі дүние географиясы: Хрестоматия. Жалпы білім беретін мектептің қоғамдық-гуманитарлық бағытындағы 11- сыныбына арналған оқу құралы. / Қ. Ахметов, Т. Увалиев, Г. Түсіпбекова. — Алматы: "Мектеп" баспасы, 2007.
4. География: Дүниежүзіне жалпы шолу. ТМД елдері. Жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану-математика бағытындағы 10-сыныбына арналған оқулық/ Ө. Бейсенова, К. Каймулдинова, С. Әбілмөжінова, т.б. — Өңд., толықт. 2-бас. — Алматы: Мектеп, 2010. — 304 б.,
5. 2018 Human Development Report. United Nations Development Programme (2018). Тексерілді, 14 қыркүйек 2018.

КАСПИЙ КЕҢЕСТІГІ ҰЛТАРАЛЫҚ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ ҮЛЕСТІРУШІ ФАКТОР РЕТІНДЕ

Кубаева Ә., студент

Ғылыми жетекшісі: Бағдатұлы М.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Каспий теңізі аймағын бейбітшілік, тату көршілік және достық өңіріне айналдыру қажеттігін, оны бейбіт мақсатта пайдаланып, елдердің егемендігі мен аумақтық тұтастығын құрметтеу керектігін, сондай-ақ, Каспий теңізінде тараптарға қатысы жоқ қарулы күштер болмауға тиіс.

Түйінді сөздер: Толеранттылық, бейбітшілдік, Каспий теңізінің, жоспар, біртұтастылық, жаңа заман

Толеранттылық — адам құқығы мен бостандығы, плюрализммен қатар негізі демократиялық принциптердің бірі болып есептеледі. Толеранттылық — қоғамның жалпы және саяси мәдениетінің деңгейінің көрсеткіші. Жалпы толеранттылық өркениетті қоғамға тән құбылыс. Мұндай қасиет тұтас ұлттың басына бір күнде орнай салмайтыны белгілі. Бұл – халықтың сана-сезімінің, дәстүрінің, рухани байлығының кемелденгенінің айқын көрінісі. Осы тұрғыдан алып қарасақ, Қазақстандағы қоғамдық қарым-қатынастардың белгілі бір дәрежеге көтерілгенін байқаймыз. Елімізде ұлтаралық татулықтың салтанат құруы – біз мемлекеттің негізін құрайтын қазақ халқының саяси мәдениетінің биік деңгейге көтерілгенінің белгісі. Біле білсек, толеранттылық – үлкен құндылық.

Толеранттылық – көп конфессиялы және көп ұлтты мемлекеттің үйлесімі дамуының маңызды шарттарының бірі. Барлық мекен етуші этностардың этникалық және мәдени теңдігін сақтау стратегиясы көпұлтты қоғамдағы неғұрлым табысты стратегия болып табылады. Бүгінгі таңда өркениеттің дамуына мәдениеттер мен діндердің диалогы ғана жағдай туғызатынын уақыт дәлелдеп отыр. Ал ұлтаралық қатынастар тұрғысынан алғанда мемлекеттің саяси тұрақтылығы ұлтаралық қатынастардың басты принципіне айналуға тиіс этникалық толеранттылыққа негізделеді.

Қазақ дүниетанымында толеранттылыққа байланысты ұлттық ұғымдар мен түсініктер жүйесі көне дәуірлерден бар. Олар заманның ағысына қарай мағыналық мазмұндары ішінара өзгерістерге түскенімен, негіздері сақталды. Тіпті ұғымдық-терминдік атаулары да сол ретпен өзгеріске түсіп отырған. Оған байланысты айтар пікір біреу-ақ: терминдік ұғымға қатысты ұстаным ұлттық-мемлекеттілік өреміздің биік санатынан көрінуі тиіс. Бүгінгі күні толеранттылыққа қағидаттарын ұлттық таным-түсінікте тез қабылдауымыз сол тарихи қайнар көздерден деп білеміз. Біздің қоғамда толеранттылық ескіден сақталып жеткен мұраларымыз - имандылық пен ізгілікке негізделген сипатта санамызға қайыра сіңісуде.

Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев толеранттылық қазақстандық парасатты үлгісі - Қазақстан халқы ассамблеясы қызметінің және қоғамдағы құндылықтардың күретаымыры болуына үнемі ерекше маңыз беруде. Оның сан қырлы астарында әлемдегі бағыт-бағдар, пікір-идеялар мен құндылықтарға деген көзқарастың өзгермелі сипаты жатыр. Сондықтан Елбасы осы факторларға орай халықтық даналықты ескере отырып, ел басқарудың өрелі өрістерін қоғамның даму

тенденцияларымен ұштастыра жаңа қазақстандық қоғамды қалыптастыра өркендетуде. Толеранттылықтың мазмұнды мән-мағынасын еліміздегі татулық пен келісімі жарасқан халқымыздың бірлігі арқылы әлемге әлдеқашан айқындап бердік. Осы санатта Мемлекет басшысының бес институттық реформасын жүзеге асыруға бағытталған «100 нақты қадам» -Ұлттық жоспарының «Біртектілік пен бірлік» бөліміндегі алты қадам қазақстандық толеранттылы қоғамды қалыптастыруда сөзсіз шешуші қадамдар болатыны ақиқат. Толеранттылы қоғам –мемлекет тірегі қағидасы біздің өміріміздің бас арқауы болмақ.

Қазіргі уақытта этникалық толеранттылыққа тәрбиелеу және оны жастардың өзін - өзі анықтау және жеке тұлғаның қалыптасу үдерісінде бағдар ретінде таңдауы мәселесін алға тартып отыр. Бүкіл қоғам назарын өзіне аудартуда. Этникалық толеранттылық түптеп келгенде ұлт өкілдерінің өзара өмірлік этникалық компоненттерін қабылдай алу қабілеті. Бұл арада бір-біріне сіңісіп кету мәселесі жоққа тән. Өзінің ұлттық келбетін сақтай отырып, басқа ұлттың ізгіліктерін түсіну-қабылдау болмақ. Яғни этникалық толеранттылық – ұлтаралық өзара сыйластық, ынтымақтастық деген ұғымды білдіреді. Этникалық толеранттылық тәрбие беру құралы арқылы Қазақстан жастары бойында шынайы патриоттық сезімін қалыптастыруға ықпал етеді.

Толеранттылық жеке және қоғамдық сананың бағыты ретінде әлеуметтік қатынастар үйлесімділігінің шартына айналуға. Қоғамның дүниетанымдық бағдарлары үлкен рөл атқаратын білім беру саласында толеранттылық әлеуметтік – білім берушілік императив болып табылады. Алайда тәрбиесіз жастардың бойында этникалық толеранттылықты қалыптастыру мүмкін емес.

Жаңа ғасырдағы толеранттылық – бұл адамзат қоғамындағы қозғаушы күш, қоғамдағы үйлесімді қарым-қатынастың бірегей шарты болмақ. Міне, осы қағидат тұрғысында қоғамды толеранттылыққа тәрбиелеудің барлық мүмкін құралдары педагогикалық заңдылықтарға негізделіп іске қосылуы тиіс. Тек тың идеялар батыл іске асырылса ғана жемісті нәтижеге жеткізетіні белгілі дүние. Сондықтан да Елбасы кітапханасы ұжымы да осындай қоғам үшін игілікті іс-шараға белсене ұйымдастырып өткізуді қолға алды. Алғашқы іс-шара 2015 жылдың 15 мамырында Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы кітапханасында «Толеранттылық тағылымы» online семинар-тренингі санатында өткізілді.

Елбасы кітапханасының жаңа жобасы Қазақстан халқы ассамблеясының 20 жылдығына арналады. Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасының Кітапханасы осы маңызды іс-шараны Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі мен Қазақстан халқы ассамблеясының қолдауымен Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетімен бірлесе өткізді.

Республикамыздың жетекші мамандары, білім беру мекемелерінің мұғалімдері арасында креативті диалог орнату, қазіргі әлем шындығы контекстіндегі жаңа идеяларды іске асыру мүмкіндіктерін анықтау басты жетістігі болып табылатын семинар-тренингтің ықпалды рөліне көз жеткіздік. Білім алушы жастардың толеранттылығын қалыптастыруға бағытталған заманауи технологияларды енгізудің маңыздылығын, білім беру мекемелерінің барлық түрлеріне арналған оқу, әдістемелік басылымдарды әзірлеудің қажеттілігі айтылды. Қоғамдағы толеранттық сананы, этносаралық және конфессияаралық келісімді қалыптастыруға қатысты мәселелердің кең ауқымдылығы ескерілді. Қазақстандық қоғамды ойдағыдай дамытуға, этносаралық және конфессияаралық келісімді, ұлттық сана-сезім мен руханияттың өркендеуін нығайтуға бағытталған «Қазақстан-2050» Стратегиясында, Елбасының Жолдауларында, басқа да стратегиялық құжаттарда тұжырымдалған негіз қалаушы қағидаттардың толерантты мемлекетті қалыптастырушы маңызын қоғамға жете танымал ету мәселесі қарастырылды.

Ұйымдастырушылық жағынан жоғары дәрежеде өткен семинар-тренинг алдына қойған мақсатына толық жетті деп санаймыз. Семинар-тренингке жоғары оқу орындары мен колледждердің оқытушылары, студенттері, мектеп басшылығы, мұғалімдері мен оқушылары қатысты. Барлығы online семинар-тренингке республикамыздың 391 білім мекемесі қатысты. Ол мекемелермен кері байланыс жүйесі арқылы хабарласып, пікір алмасу және ұсыныстар қабылдау мен жасау жұмыстары жүргізілді. Сонымен қатар, алдағы уақытта тұрақты өтетін online семинар-тренинг аудиториясы шеңберін кеңейту мәселесі де қарастырылды.

Қазіргі уақытта этникалық толеранттылыққа тәрбиелеу және оны жастардың өзін - өзі анықтау және жеке тұлғаның қалыптасу үдерісінде бағдар ретінде таңдауы мәселесін алға тартып отыр. Бүкіл қоғам назарын өзіне аудартуда. Этникалық толеранттылық түптеп келгенде ұлт өкілдерінің өзара өмірлік этникалық компоненттерін қабылдай алу қабілеті. Бұл арада бір-біріне сіңісіп кету мәселесі жоққа тән. Өзінің ұлттық келбетін сақтай отырып, басқа ұлттың ізгіліктерін түсіну-қабылдау болмақ. Яғни этникалық толеранттылық – ұлтаралық өзара сыйластық, ынтымақтастық деген ұғымды білдіреді. Этникалық толеранттылық тәрбие беру құралы арқылы Қазақстан жастары бойында шынайы патриоттық сезімін қалыптастыруға ықпал етеді.

Толеранттылық жеке және қоғамдық сананың бағыты ретінде әлеуметтік қатынастар үйлесімділігінің шартына айналуға. Қоғамның дүниетанымдық бағдарлары үлкен рөл атқаратын білім беру саласында толеранттылық әлеуметтік – білім берушілік императив болып табылады. Алайда тәрбиесіз жастардың бойында этникалық толеранттылықты қалыптастыру мүмкін емес.

Еліміздің білім беру жүйесінде әлемдік деңгейге жету үшін жасалынып жатқан талпыныстар әр-түрлі әдіс-тәсілдерін қолдана отырып, терең білімді, ізденімпаз, барлық іс-әрекеттерінде шығармашылық бағыт ұстанатын толерантты әрі креативті жеке тұлға тәрбиелеу ісіне ерекше мән берілуде.

Еліміздің ұлттық білім беру жүйесінде «Қазақстандық патриотизм» ұғымы қолданылып келеді. «Қазақстандық патриотизм» арқылы Отан, туған жер, ел, атамекен, мемлекет, туған өлке, халқы туралы түсініктер оқу-тәрбие үрдісінде, сабақтан тыс іс-шараларда Отан сүйгіштік сезімді дамыту, ұлттық салт-дәстүрді сақтау, мемлекеттік рәміздерді құрметтеу, ана тілін қадірлеу сияқты сезімдерді оқушылар бойында қалыптастыру жүзеге асырылуда. Жастарды толеранттылыққа тәрбиелеуде білім-ғылым және мәдениет ошақтарының әр алуан ашық алаңдарың пайдалану өте маңызды.

Нұрсұлтан Назарбаев Конвенцияға қатысушы елдер қызметтерінің негізін қалайтын қағидаттарға ерекше тоқталып, соның ішінде Каспий теңізі аймағын бейбітшілік, тату көршілік және достық өңіріне айналдыру қажеттігін, оны бейбіт мақсатта пайдаланып, елдердің егемендігі мен аумақтық тұтастығын құрметтеу керектігін, сондай-ақ, Каспий теңізінде тараптарға қатысы жоқ қарулы күштер болмауға тиіс екенін айтты. Мемлекет басшысы Конвенция-ның Каспий маңы елдері арасындағы ынтымақтастықты нығайтуға зор мүмкіндік беретініне тоқталып, осы бағыттағы бірқатар қосымша шараларды атап өтті.

Каспий теңізінің саяси тұрғыдан тұрақсыз аймаққа жақын-дығы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында Каспий маңы мемлекет-терінің өзара тиімді әрі нақты іс-қимылдарды пысықтауды талап етеді. Осыған орай, әскери қызмет саласындағы сенім шаралары үшін бес жақты келісім жасауды ұсынамын, – деді Қазақстан Президенті.

Инвестициялық ықпалдастықты одан әрі дамытып, энергетикалық және геологиялық барлау саласындағы жобаларды жүзеге асыру үшін Конвенция мен қол қойылатын құжаттардың мүмкіндіктерін толық көлемде пайдалану қажет.

Мемлекет басшысы көлік-транзит қуатын арттыру үшін тариф саясатын жетілдіріп, Конвенцияға қатысушы елдердегі тасымалдау жағдайын жақсартуды

ұсынып, Каспий теңізінің керемет экологиялық жүйесін сақтау үшін биологиялық ресурстарды заңсыз кәсіпке айналдырғандарға қарсы күрес жүргізу жөнінде арнайы құжат қабылдау қажеттігін атап өтті. Соңында Нұрсұлтан Назарбаев Конвенцияға және бірқатар екі жақты құжаттарға қол қою Каспий маңы мемлекеттерінің достық қарым-қатынастарын көрсететінін, сондай-ақ бірлесіп тығыз ынтымақтастық орнатып, Каспий теңізіне ұқыптылықпен қарау керектігін айтты. Мен әріптестеріме – барлық елдің басшыларына, сондай-ақ Конвенцияны әзірлеген арнайы жұмыс тобына өте маңызды жұмыс атқарғаны үшін ризашылығымды білдіремін. Сіздер болмасаңыздар бүгінгі жетістікке жетпес едік. Ақтау саммитінің қорытындылары арқылы Каспий теңізіндегі жан-жақты іс-қимылдарымызды ілгерілетуге үлес қосылатын болады, – деді Нұрсұлтан Назарбаев.

Мемлекет басшысы Ақтауда өткен Бесінші Каспий саммитінің жұмысынан Жер шарының түкпір-түкпіріне хабар таратқан бұқаралық ақпарат құралдары өкілдері үшін жоғары деңгейдегі жиынның қоры-тындысы бойынша брифинг өткізді. Нұрсұлтан Назарбаев Бесінші Каспий саммитінің Каспий теңізінің халықаралық күні қарсаңында өтуінің символдық мәні бар екенін атап өтті. Біз әріптестерімізбен бірге Каспий теңізінің құқықтық мәртебесін реттеу жөніндегі көп жылғы жұмыстарды қорытындыладық. Көп жақ-ты тәжірибелік іс-қимылдарды ілгерілетуге қатысты жұмыстардың жағдайы мен кейінгі атқарылатын шараларды талқыладық. Сауда, экономика, көлік және қауіпсіздік салаларына байланысты маңызды келісімдерге қол қойдық, – деді Қазақстан Президенті.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Е.М Абенов, «Қазақстандық толеранттылық үлгісі», <https://e-history.kz>
2. Толеранттылық тағлымы <https://presidentlibrary.kz/kk/news/toleranttylyk-tagylymy>
3. <https://www.tarbie.kz/9964>
4. «Толеранттылық өмірдің нормасы ретінде», <https://baribar.kz>
5. Төлеуғалиев Бектұр, «АҚТАУ САММИТІ: Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі айқындалды» <http://economics.kazgazeta.kz>

ӘОЖ 327 (045)

КАСПИЙ Өңірі: Ұлттық туризмді дамытудың жаңа мүмкіндігі

Үсен Б., студент

Ғылыми жетекші: Бағдатұлы М.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Туризм саласын дамытудың экономикалық тұрғыда және Қазақстанның табиғи, тарихи, мәдени-рухани келбетін өзге елдерге таныту бағытында екіжақты пайдасы бар десек, таңғажайыптарға толы Маңғыстаудың туризмнің нағыз ордасы болуға мүмкіндігі зор. Өңірде туристік әлеуетті дамытуда классикалық, экотуризм, этнотуризм және биотуризм сынды бағыттар ұсынылғанмен, олардың жүзеге асырылу объектілері үш бағытты қамтиды.

Түйінді сөздер: туризм, экотуризм, этнотуризм, сәулет мұралары, туристер.

Қазіргі таңда әлемдік экономикада туристік сала – аса жанды және перспективалы салалардың бірі, кейбір елдерде туризм мемлекет кірісінің бірден-бір көзі болып табылады. Бүкіләлемдік туристік ұйымның болжамы бойынша, Қазақстан тұрақты туризмді дамыту үшін болашағы бар елдер сапында. Барлық туристік нарықта Қазақстанның табиғатына, ландшафтарына және ұлттық мәдениетіне үлкен қызығушылық білдіреді. Қазақстан

Республикасының туристік саласын дамытуда үлкен мүмкіндігі бар аймақ – Маңғыстау облысы. Біріншісі – даланың табиғи ерекшеліктері, қызғылықты табиғаты болса, екінші бағыт – адам қолымен жасалған құндылықтар, сәулет мұралары. Ал, үшінші бағыт – Каспий теңізінің жағалауындағы туризм. Қазақстанның жеті кереметінің үшеуі Бекет ата жерасты мешіті, Шерқала тауы мен Қарақия ойпаты орналасқан даладағы тұлғасы бөлек тау мен тас, сырын сыртына шығармаған күйі сусыған жал-жал сары құмдар, терең ойларға бастайтын ойпат, тамшысымен таңғалдырған Тамшалы, алыс замандардың иіріміне үйіре жөнелетін Айрақты, бұл дүниенің әлі ешкім шеше алмаған жұмбағының бірі өзі екендігін еске салғандай, адам қолымен жасағандай дөп-дөңгелек шар тастар, айдалада ұмыт қалған айнадай аппақ сор мен ұлан-ғайыр тақыр-жазықтықтар туристерді таңғалдыра алатынына күмән жоқ.

Бұл жер шөл даланың керемет ландшафтарының барлық түрін, қарт Каспийдің көкшіл суы мен шексіз құмды жағажайын, көшпелі сәулет өнерінің жарқын да, қайталанбастай үлгілерін, қазақтың алғашқы қауымдық дәстүрлі мәдениетін өзіне сіңіріп алған. Маңғыстауда туризмді дамытудың басым бағыттарының бірі – өлкенің экономикасын дамыту. Бүгінгі таңда осы сала қызметін тұтынушылардың әлемдік нарығында облыстың туристік ресурстарын белсенді насихаттаудың аса өзекті мәселелерін қарастыру қажет. Маңғыстаудағы тартымды туристік объектілерге тоқтала кетсек. Каспий теңізі – Қазақстан, Ресей, Әзірбайжан, Иран және Түркіменстан – бес мемлекетті біріктіретін үлкен тұйықталған су қоймасы [1].

Сондықтан Маңғыстау облысында теңіз туризмін дамыту жобасы мақұлданды. Мамандар өлкеде туризмді дамытудың басым бағыттарының бірі круиз (кемеге отырып саяхат жасау) және желкенді қайық спортын ұйымдастыру керек деп есептейді. Асау Каспийдің жағасындағы демалыс ұмытылмайтын әсер қалдырады. Жағаға соққан толқынның мейірімді сыбдыры тыныштық орнатады. Теңіз суы тәулік бойында сұр түстен жасыл түске дейін өзгеріп отырады.

Қарақия ойпаты – әлемнің ең терең ойпаттарының бірі. Оның шұңқыры үлкен болып келеді. Ең терең жері – әлемдік мұхит деңгейінен 132 метр төмен. Бұл жерде ойпаттың түбін Батыр деп аталатын көлемді сор жапқан.

Ойпат өткен замандағы мұхит өмірінің қалдықтары бар ашылып қалған қабаттармен молайып отырады. Сонымен қатар Шопан ата, Масат ата, Қараман ата, Шақпақ-ата, Бекет-ата, Темір баба киелі орындары, Форт-Шевченко мұражай қалалары, Үстірттегі Бозжыра шыңы, Марс тәріздес Көкесем жері, Көкала үңгір тауы, Шоманай таулары, Түпқараған жазығы, Сұлтан-үпі сайы, Қаракөл көлі т.б әлі сыры ашылмаған керемет жерлер жетерлік. Маңғыстау облысының болашағы мұнда туризм саласын дамытуға тікелей байланысты. Сондықтан қазір аймақта осы бағытта үлкен жұмыстар жасала бастады. Облыс әкімі Алик Айдарбаев айтқандай, «Болашақта Маңғыстау тек мұнаймен ғана емес, заманауи туристік кешендерімен де мақтанатын болады».

Бүгінде Туризм саласын дамыту институты «Кендірлі» демалыс аймағын дамытудың 2020 жылға дейінгі мерзімді қамтитын жүйелік жоспарын жасады. Болашақ демалыс аймағының сыртқы инженерлік инфрақұрылымын жасау үшін арнайы жобалар жасалып, оларды іске асыруға қатысты шаралар қолға алынды.

Сондай-ақ туризм саласын дамыту жоспары аясында облыс орталығы Ақтау қаласын дамытудың да бас жоспары жасалған. Теңіздік инфрақұрылымнан басқа об-

лыстың транзиттік, көліктік-логистикалық және инфрақұрылымдық-сервистік әлеуеті де өте мол. Облыстың құрлықта және теңізде бірнеше мемлекетпен шектесуінен басқа, облыс аумағымен «ТРАСЕКА» және «Теріскей-Оңтүстік» атты Шығыс Еуропа мен Орталық Азия және Солтүстік Еуропаны Парсы шығанағы елдерімен байланыстыратын екі халықаралық жол торабы өтеді.

Осы транзиттік әлеуетті тиімді пайдалану үшін бүгінде облыс аймағында жүк тасудағы арақашықтықты азайту мақсатына арналған біршама инфрақұрылымдық жобалар іске асырылуда. Мысалға, жақында ғана пайдалануға берілген «Өзен-Түркіменстанның мемлекеттік шекарасы» теміржол учаскесі Қазақстанды және бізбен бірге Қытай Ресей және Беларусь елдерін Парсы шығанағына, Иранның теңіз порттарына шығарады. Қазақстан және Түркіменстан Президенттері салтанатпен ашқан жаңа теміржол учаскесі еліміздің экономикалық байланыстарының нығаюына, экспорттық әлеуеттің артуына жол ашып отыр. Сарапшылар бұл жол айрығының жылдық тауар айналымы 8-10 млн тоннаға жете алады деген болжам айтуда. Сол сияқты қазір салына бастаған «Жезқазған-Бейнеу» теміржолының құрылысы да еліміздің орталығы мен батыс өңірлерінің тікелей байланысына жол ашады деп күтілуде. Бұл жол салынып біткен жағдайда Қазақстанның кез келген нүктесінен Ақтау портына дейінгі қашықтық ең кемі 600 шақырымға қысқарады. Яғни кез келген тауардың бір тоннасының тасымалдау құны кемі 600-750 теңгеге төмендейді.

Ал бұл тасымалданатын тауардың бәсекелестікке қабілеттілігін арттырып, нәтижесінде Қытай, Еуропа және Кавказ елдері арасындағы жүк айналымының 50 пайызына дейін осы жолға қарай тартады деген болжам бар. Осындай киелі Маңғыстаудағы тарихта өзінің ізін қалдырған әлі күнге дейін сақталып келе жатқан туристік объектілері мен мекендерін жан жақты жетілдіріп, инфрақұрылымын дамытсақ, осы жерлерге арнайы турлар дайындап, алғашқыда арзан бағадды тұңғыш тұтынушыларды жинау мақсатында, сосын кемшіліктер болса түзеп, ұсыныстарды орындап, жетілдіре білсек туристер тартып, одан әрі көркейтсек және Маңғыстау облысы туризмінің брендин ұсынып, соны жарнамалап туристер шақырсақ бұл өлкедегі туризм дамымауына кім кепіл?!

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Маңғыстау туризмі “Энциклопедиясы, Алматы, 1967;
2. Маңғыстау облысы, «Туристік орындар», Көрікті жерлер;
3. Маңғыстау туризмі., Уикипедия ашық энциклопедиясы; Ақтау,. 2000.

ӘОЖ 327 (045)

КАСПИЙ МАҢЫ ЕЛДЕРІ ҚҰРАМЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН, ӘЗЕРБАЙЖАН, ИРАН, РЕСЕЙ ЖӘНЕ ТҮРКІМЕНСТАН ЕЛДЕРІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАЙЛАНЫСЫ

Ибрашова Р., студент

Ғылыми жетекшісі: Бағдатұлы М.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Бұл 5 мемлекет ортақ экономикалық саясат, ортақ сыртқы саясат және ішкі қауіпсіздік мәселесін жүргізіп келеді. Ынтымақтастық және әріптестік бағыттағы жеткен жетістіктері де аз емес. Бұл Каспий маңы елдерінің аз да болса жеткен

жетістіктеріне жатады. Бұл интеграциялық байланыстардың маңызды құрамдас бөлігі ретінде мұсылман әлемі, Ресей, посткеңестік кеңістік Қытай және Шығыс Азияға қатысты ұстанымдары бойынша елдер бейтарап саясат ұстанғандары жөн. Алайда, оның тиімділігі туралы әзір бірдеңе деу ертерек. Мүмкін, ширек ғасырдан кейін ғана нәтижеге қол жеткізуге болады.

Түйінді сөздер: Каспий аймақтық интеграция, географиялық және әлеуметтік саяси дамуы.

Каспий теңізі неоген дәуірінің аяғында жер қыртысының көтерілуінен [Кара теңізден](#) бөлінді. Бұл кезді Каспий теңізінің пайда болған уақыты деп есептеуге болады. Каспий теңізінің жалпы ауданы 376 мың км².

Оның беті теңіз деңгейінен 28 м төмен жатыр. Теңіз солтүстіктен оңтүстікке қарай 1200 км-ге созыла орналасқан. Теңіздің ендірек жері - 435 км, ал еңсіз жері - 193 км. Каспий теңізінің жағалау сызығының ұзындығы - 7000 км. Оның суы 5 мемлекеттің иесі болып жатыр [1].

Жағалау сызығының Қазақстан үлесіне - 29% (2340 км), [Ресейге](#) - 9%, [Әзірбайжанға](#) - 20%, [Түрікменстанға](#) - 21%, [Иран Ислам Республикасы](#) - 14% тиеді.

Каспий теңізіне 130-ға жуық өзендер мен ағынды сулар құяды. Олардың теңізге құятын жиынтық ағыны жылына орташа есеппен 300 км³. Осы мөлшердің 80%-ы Еділ өзенінің, 5%-ы - Жайықтың үлесіне тиеді. Ағынның 10-11%-ын Батыс жағалаудағы өзендер [Терек](#), Сулак, Самур, Кура және т.б. береді. Қалған 4-5%-ы Иран жағалауы өзендерінен келеді. Шығыс жағалауларда тұрақты ағын сулар жоқ.

Каспий маңы елдеріне кіретін Қазақстан, Әзербайжан, Иран, Ресей және Түрікменстан мемлекеттерінің ортақ интеграциялық мүдделі байланыстары бар. Географиялық жағынан Каспий теңізі, оның суын, түбін, жер қойнауын, табиғи ресурстар мен әуе кеңістігін қоса алғанда, тараптардың құқықтары мен міндеттемелеріне байланысты мүдделі көзқарастары бар.

Интеграция – бұл объективті экономикалық процесс. Халықаралық еңбек бөлінісінің қажеттіліктерін қамтамасыз ете отырып, елдердің бірігуі шеңберінде бір тұтас шаруашылық кешенін құру.

Каспий аймағы елдерінің интеграциялық байланысын нығайтудағы ерекшеліктерді кей ғалымдар географиялық-саяси жағынан бөліп қарастырады. Каспий ерекше эко жүйеге жатады. Бұл аймақта (Каспий теңізі) экономикалық-экологиялық, био энергиялық ресурстар шоғыры бар кеңістіктік түзілген.

Бұл жерде үлкен интеграциялық кеңістік жатыр. Каспий маңы елдерінің Еуразиядағы геосаяси жағынан жаңа өркениеттілік кеңістікке кіретіні туралы да ғылыми тұжырымдамалар бар. Су алабын бірлесіп пайдаланып отырған осы елдердің ұлттық-діни көзқарастарына байланысты іріктеліп жасалынған ислам, христиан, буддалық өркениеттердің шекарасы деген анықтамалар да айтылып жүр [1].

Бұл аймақтың интеграциялық әлеуетіне айтарлықтай серпін береді. Каспий маңы елдерінің интеграциялық әлеуетіне осы мемлекеттердің құқықтық статусына қатысты ұстанымдарын да кіріктіруге болады.

Ол осы елдердің құқықтары мен міндеттемелері, аймақтық қауіпсіздік, ортақ заңнамалық база, осыдан шығатын бейбітшілік пен татулықтың аймағына айналу, аймақтық қауіпсіздік т.с. құжаттамалық негіздерді айтуға болады.

Каспий теңізін бойлай орналасқан елдердің интеграциялық байланысының құқықтық негізі 1992 жылы бес мемлекеттің теңіздегі ынтымақтастық мәселелерін реттеу кезінде жасалды [2].

Содан бері бірталай жұмыстар атқарылды. Арнайы жұмыс топтары құрылып, интеграцияның негіздері жасалды.

Келіссөздер процессі шеңберінде Каспий маңы мемлекеттері сыртқы істер министрлерінің жеті кеңесі (1996 жылы 11-12 қарашада Ашхабадта, 2004 жылы 6 сәуірде Бакуде, 2007 жылы 20 маусымда Тегеранда, 2014 жылы 22 сәуірде Мәскеуде, 2016 жылы 12-13 шілдеде Астанада, 2017 жылы 4-5 желтоқсанда Мәскеуде, 2018 жылы 11 тамызда Ақтауда) өтті.

Каспий маңы елдерінің интеграциялық-стратегиялық негіздері саяси деңгейде қазақстан басшылығының көшбасшылық көрегенділігінің арқасында нығайды.

Каспийдің құқықтық мәртебесі, теңіздегі қауіпсіздік пен тұрақтылықтың негізгі мәселелері, сондай-ақ Каспий маңы мемлекеттерінің халықаралық қатынастарының жекелеген аспектілері бойынша ұстанымдары құжат түрінде жасалды.

Каспий маңы елдерінің үкіметтері арасындағы көлік саласындағы ынтымақтастық туралы, сауда-экономикалық ынтымақтастық туралы, Каспий теңізіндегі оқиғалардың алдын алу туралы келісімдерге, сондай-ақ, терроризмге қарсы күрес саласындағы ынтымақтастық туралы, ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес саласындағы ынтымақтастық туралы, 2010 жылғы 18 қарашадағы Каспий теңізіндегі қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастық туралы келісімге Шекара ведомстволарының өзара іс-қимылдары туралы хаттамаларға қол қойылды [2].

Каспий жағалауындағы елдердің өндірістік-шаруашылық бағыттағы интеграциясы туралы да зерттеулер бар. Өнеркәсіптік, сауда, энергетикалық, көліктік-логистикалық, инновациялық, туристік, ақпараттық және басқа да салаларды дамытатын интеграциялық байланыстар бар.

Мәдени-рухани байланыстар, жастар слеті, спорттық жарыстар т.с. ынтымақтастарды жандандыруға қатысты интеграциялық байланыстарды да ұмытпау керек. Интеграция тақырыбы өте кең, ауқымды тақырыпқа жатады. Оны бір мақала, бір талдау-зерттеу материалдары арқылы қамти алмаймыз.

Бастысы, елдің байланысы – саяси интеграцияны күшейтуге бағытталуы керек. Бұл жағынан Қазақстан басқа елдерге үлгі боларлық қадамдар жасап үлгірді [3].

Барланбаған мұнай қоры тағы бар. Сондықтан, әр мемлекет барынша көп аумақты өзіне қаратып, алып қалуға тырысып жатыр. Сырт елдердің де түрлі сылтау тауып, араласқысы келетіні белгілі.

Қайталап нақтылап айтсақ, жалпы Каспий теңізін бөлу әрі теңіз әрі көл ретінде қарастырылып, өзара ыңғайлы қағидаттарды негізге алғанын көруге болады.

Теңіз ретінде құқықтық мәртебе берілсе, Қазақстанға Каспийдің 30 пайызы бұйырады. Егер көл ретінде бөлінсе, теңіз жағалауындағы 12 миль, яғни 22,2 шақырым аумақ иелігінде болып, қалғаны ортақ болады. [3].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Н. Назарбаевтың «он қадамы»: «Российская газета» оқырмандарының сұрақтарына жауапты ұйымдастырған В. Дымарский // Егемен Қазақстан. – Алматы, 2003. -№ 43, 22 ақпан.

2. Каспийдің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияға қол қойылғаннан кейін аймақтағы жағдай қалай өзгереді? Zakon.kz Александр Бовдунов 09.12.2018

3. Мифтік оқиға: 5 президент Каспий газетін бөлді. 08/12/2018

OPTIMAL WAYS TO USE INTERACTIVE TEACHING METHODS IN HIGHER EDUCATION

Mustafina S., student.

Scientific supervisor: Kirbasova L.G.

Caspian state university of technology and engineering

Them. Sh. Yesenova, Kazakhstan, Aktau.

Annotation. The article discusses the features of increasing the cognitive activity of students during classes in higher educational institutions. The author analyzed the advantages of using interactive teaching methods. About optimal approaches to the use of interactive methods in Higher education.

Keywords: Interactive learning, co-education, group work, feedback and student activation.

In accordance with the new educational paradigm, any specialist should have the basic knowledge, skills and competence corresponding to the profession of a novice specialist, focused on creative and research work, evaluation, and be ready to solve new topical problems. And such qualities are formed only on the basis of interactive learning. Interactive learning is based primarily on effective communication between participants in the educational process. The word "interactive" from English also means: "inter" means "mutual", and "act" means "action". In other words, "interactive" means interacting closely with someone, interacting with them, creating a dialogue. Learning is "interactive" through dialogue-learning, i.e. communication in the formats "teacher-student", "student – student", "student-to-himself" ("Conversation", "interview", "joint actions"). The advantages of organizing the educational process in the process of interactive learning are as follows: 1) promote active participation of all students in the process of joint learning. ; 2) give each student an opportunity to talk about their teaching and knowledge, discuss them together and reflect on them.

As for the rules for organizing interactive training, they can be implemented in accordance with the following requirements:

1. Training audience to work.
2. division into groups. Students can be divided into subgroups of 4-6 people. However, you should constantly change the composition of the subgroup, we believe that the student should be able to work in any team.
3. defining goals and expected results. Special attention should be paid to ensuring the clarity of tasks and the participation of all students.
4. the adoption of work rules. We are not late for the lesson, any opinions are valuable, not personal thoughts, specific problems are analyzed, we respect our time, and so on. you can accept the rules.
5. creating an atmosphere of trust and work (thinkers-tasks based on logical thinking that form positive psychological feelings).
6. all students must participate in the work.
7. listening skills: all feedback should be listened to.
8. written works. Writing (written works) is the sound of thinking in which various written tasks are performed.

9. feedback. That I'm used to today's lesson? What questions and thoughts have appeared on the new topic? What suggestions and suggestions would I like to make on today's topic? you can create conditions for students to answer critical questions [2].

Thus, interactive learning adheres to the ideas of joint learning. In co-education, each student contributes to the overall meaning of knowledge (reading, studying) and the final results, exchanges their knowledge, ideas, and thoughts with others, and determines how an effective result (knowledge) can be achieved through joint learning activities. Kazakh researcher A. Alimov defines the main principles and goals of interactive learning as follows: [1]:

Nicknames	Goals
Creating an environment	<ul style="list-style-type: none"> - Creation of conditions that the student feels successful in school/training; - the establishment of an open, free, creative communication between students; - orientation of students to search for knowledge without passing it on in readiness.
Learning through collaborative action/learn	<ul style="list-style-type: none"> - Motivation of students to effectively learn knowledge only through independent activities; - involvement of students in active activities, organization of their educational activities.
Connecting with life	Studying the subject and topic as a justification for practical actions of students related to their future profession, solving problems that arise in everyday life.
The upbringing of selfreliance and independence	<ul style="list-style-type: none"> - Motivate students not to meet the ready answers, formulate their thoughts by understanding them, respond independently to the solution of problems (if the student can not answer, take the time to give the correct answer on their own, contribute to its detection by other students); - to form students ' critical and analytical thinking skills (doubt, the ability to see different meanings in information, the desire for independent understanding, inculcation of arguments).

We decided to focus on the features of interactive learning methods that we often use in Higher education. Simplified help. When mastering the topic "higher school pedagogy", students should pay attention to the features of teaching technical disciplines in higher education institutions, suggesting that they choose a concept or concept for their specialty. After thinking for 1-2 minutes, I asked for a reference or explanation, so that this concept was clear to a child of 10 and 15 years. The task can be performed first in a pair, and then in a group. As a result, the students themselves helped determine the place of the subject of pedagogy.

I know, I want to know, I knew. After announcing the topic of the lesson at the beginning of the lecture, students are given the task to write in a notebook about what you know about this topic. This approach will help students remember what they know, as well as focus on learning a new topic. After completing the task, students learn to predict and consider problems with different facets. After listening to the students, the teacher will continue the lessons. "What did I learn from today's lecture? response to question". As a result, it analyzes how much we could have predicted, whether the expected result was achieved, and what other problems can be considered.

Navigate the gallery. An interactive method that includes familiarizing students with pre-prepared works at the beginning of the practical class and recording feedback on the work performed or an oral presentation. When using this method, students learn to correctly

evaluate and increase interest in each other, noting the achievements of the work performed, and also refuse to perform similar work. Double entry diary. A table form that helps students focus on the content of lectures, understand their perceptions and understandings, and write their thoughts. During the lecture, it is recommended to fill in a table consisting of sections of quotations (excerpts) and explanations (comments). In the fragmentary part, write down the Main concepts, phrases set out in the next part, their thoughts, ideas, and proofs about the phrase or concept. Thus, conditions are created for the student to participate not only as listeners, but also as an active participant in the development of new knowledge.

Simple and complex questions. In a practical lesson, one of the methods that can be used to determine the level of knowledge of students, the quality of independent work. You can use it instead of the traditional survey method. However, the question is made up by students themselves. The answers to simple questions may be contained in the content of their prepared work, but in order to find answers to complex questions, students themselves must create new knowledge. In other words it allows you to learn how to organize your activities at a high level of cognitive level. Aquarium. A method that includes the analysis of a particular question of students in the course of a dialogue in front of "the audience" or "the public". During classes, students are divided into subgroups, each group is given individual tasks. From these groups, the teacher selects one group as "aquarium". Students in a mini-group discuss problematic situations, ways to solve problems. And other students in the audience can observe this group, but do not take part in solving problems, draw the attention of the group's students to the progress of solving problems, creating a dialogue. Using this method, you can create conditions for students to prove their thoughts, build relationships, find a language, learn how to solve a problem and how to come to a common agreement.

Output sheet. At the end of the lesson, the teacher reflects on the new knowledge, formulates what students knew and understood in this lesson, evaluates their new knowledge, and analyzes ways to apply new knowledge in solving a specific problem. That is, what did I learn or get used to "today's lesson", which is issued in the "exit sheet"?", "How do I use this knowledge?", "How will I further develop my knowledge?", "What else do I want to know?" seeks to answer such questions. This method instills in each student a report on how they work in class, work responsibly, do not miss free time, and work effectively.

Thus, to increase the student's activity and form the effectiveness of the educational process, the following main ways can be identified [3]:

1) strengthening the student's academic motivation through: a) internal and b) external bases(bases);

2) Creating conditions for the formation of new and, consequently, higher types of motivation (for example, personal formation and the desire for personal growth, according to A. Maslow; V. A. the desire for self-respect and self-esteem in the educational process, according to Sukhomlinsky;

3) with the purpose of reception and realization of new forms of knowledge and skills;

4) ensure that the joint forms and methods of learning its content;

5) intensification of mental work the student with effective use of time in class, increased interaction between student and a teacher and students;

6) logical analysis of material and science-based analysis of the distribution of the substantive content of a student;

7) to pay special attention to the possibilities and individual peculiarities of students. The effectiveness of selecting and applying high-paying methods will increase the effectiveness of training.

LITERATURE

1. A. Alimov use of interactive methods in higher educational institutions. Studies'.stipend. - Almaty, 2009. - 328 P.
2. Alimov A. G. problems of using interactive methods in higher education. Studies'.stipend. - Almaty, 2013. - 448 page.
3. Zyкова N. M. Psychology of higher school. - А., 2011

ӘОЖ 33.339.972

КАСПИЙ АЙМАҒЫНЫҢ ЛОГИСТИКАЛЫҚ ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ТРАНЗИТТІК ӘЛЕУЕТІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУЫ

Тапенова І., студент

Ғылыми жетекшісі: Тажиева И.Т.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада Каспий маңы елдері үшін маңызы зор екендігі жөнінде айтылады. Себебі, жылдар бойы шешілмеген көптеген түйткілді мәселелер өз шешімін тапты және бұл Қазақстанға инвестиция көлемін арттыруға жол ашады. Ал, елге сырттан тартылатын инвестиция мөлшері көбейсе, республиканың экономикалық әлауалы да жақсарып, халыққа жаңа жұмыс орындары ашылды. Мемлекет басшысы транзиттік әлеуетті дамытуға ерекше назар аударып отыр. Президенттің тапсырмасын орындау мақсатында заманауи логистикалық инфрақұрылым жасақталуда.

Түйінді сөздер: Транскаспий халықаралық көлік тасымалы, инфрақұрылым, логистика, Ақтау порт, мультимодальды.

Қазақстанның транзиттік ел ретіндегі әлеуетіне талдау жасап қарасак, алдағы кедергілерді жойып, Каспий және Қара теңіз аймағы елдеріндегі тиімді логистикалық қызмет сапасын көтеру жайын талқылады. Алдағы уақытта жаңа бәсекелестікке төтеп бере алатын көліктік бағдарлар жасақтау жөніндегі іс тәжірибелерімен, ақпараттармен алмасты. Ақтау қаласында Қазақстанның «Kazlogistics» көлік одағының ұйымдастыруымен Каспий және Қара теңіз өңіріндегі елдердің өкілдерінің қатысуымен «Қазақстанның транзиттік әлеуеті. Ірі жобаларға тоқталсақ оның ішінде Қазақстанның «Батыс қақпасы» атанған Каспий логистикалық инфрақұрылымын дамыту жайымен, Транскаспий халықаралық көлік тасымалы (ТКХКТ) бағдарындағы Ақтау портының солтүстік жағалауын кеңейту мен Құрық паром кешені құрылысы барысына тоқталды.

Транскаспий халықаралық көлік тасымалын дамытуда инфрақұрылымдық жобаларын белсенді жүзеге асыруда. Келесі жылы Карс (Түркия) – Ахалкалаки (Грузия) темір жолының жоспарлануда. Ол жоба біздің көлік дәлізіміздің дамуына серпін береді. ТКХКТ инфрақұрылымын жасақтай отырып, біз бағдарды дамытудағы өз шешімдеріміз бен тапсырмаларымызды үйлестіруіміз керек. Сөйтіп, оның тартымдылығын және оның теңіз және құрғақпен жүретін баламалы жолдардан бәсекелестікке төтеп бере алатын сапалы деңгейін көтеруге тиіспіз.

Қазақстанның мемлекеттік инфрақұрылымдық даму бағдарламасын жүзеге асыра отырып, көліктік-логистикалық саладағы әлеуетін барынша көтеру көзделеді. Ол арқылы еліміздің бәсекелестікке сәйкестігі жоғарылап, инвестициялық тартымдылығы көтеріледі. Бұл мәселе өз кезегінде Қазақстанның ғана емес, Каспий мен Қара теңіз аймағындағы елдердің экономикалық дамуына ықпал етеді.

«Еуразиялық ықпалдастық аясындағы» «Еуразиялық транскұрлықтық халықаралық көлік бағдарын дамыту. «Нұрлы жол» бағдарламасын және «Жібек жолы-экономикалық белдеуі» тақырыбында дөңгелек үстел отырыстары өткізілді. Шараға қатысушылар Каспий мен Қара теңіз мультимодальдық көлік бағдарларын дамыту тиімділігі, қайта жаңғырту кезіндегі жұмысты ұйымдастыру, Ақтау порты арқылы жүк тасымалдау мәселелерін қарастырды.

ҚР 1ші Президенті Н.Назарбаевтың «Нұрлы жол» бағдарламасын жүзеге асыру аясында жаңа еуразиялық логистикалық инфрақұрылымды дамыту Қазақстанның басым бағыттары жайлы айтылған. Ол Маңғыстау облысының атқарар рөлі ерекше екендігін көрсетеді. Ақтауда халықаралық көліктік-логистикалық форум да басты мақсат — теңіз порты жүк айналымын арттыру, Маңғыстау облысының инвестициялық тартымдылығын көрсету. Маңғыстаудағы көзделген логистика саласында жобаларды іске асыру Қазақстанның Каспийдегі логистикалық торабының қуатын 2018 жылдың аяғына дейін 25 миллион тоннаға жеткізуге мүмкіндік береді.

Іс-шара кезінде көліктік-логистикалық әлеуетті арттыру, Каспий транзиттік дәлізіндегі бірыңғай тариф және өзара тиімді ынтымақтастық жайы сөз болды. Мәселені талқылауға халықаралық теңіз жобаларының ірі инвесторлары — теңіз логистикасы белсенді дамыған елдер: Ресей, Әзірбайжан, Түркия, Қытай, Грузия, Америка, Ұлыбритания, Италия порттарының өкілдері, сондай-ақ, мемлекеттік органдардың, жергілікті ірі мұнай компаниясының жетекшілері қатысты. [1]

Каспий теңізі адамзат тарихында орасан маңызға ие мекен. Бұл жерде дүниедегі табиғи қазба байлықтың көп мөлшері шоғырланған. Әрі Каспий теңізі геосаяси түйткілдердің түйіскен жерінде тұр. Өңір арқылы стратегиялық көлік жолдары өтеді.

Каспий теңізі біздің елдер ғана емес, Еуропа мен Азияны жалғайтын көпір екені баршаға аян. Каспий бестігіне мүше мемлекеттерде 240 млн. Халық тұрады. Аталған елдер қарыштап дамып келеді. Әр мемлекеттің өз мүддесі бар. Ширек ғасыр бұрын Каспий келіссөздері басталған кезде біздің елдер келіседі дегенге көп адам күмәнмен қарады. Ұзақ уақытқа созылған келіссөздердің нәтижесінде Ақтауда ортақ шешімге келіп отырмыз- деді. Каспий төңірегіндегі экономикалық, экологиялық, көлік-логистика және теңіздегі қауіпсіздік мәселелері қатысты 6 бірдей құжат бекіді. Жалпы, қарт Каспийдің қойнауы қазба байлықтан кенде емес. «Қара алтынын» айтпағанда, қара маржан уылдырық пен бекіренің өзі – баға жетпес қазына. Теңіздің қайраңынан қаншама елдің табыс тауып отырғаны қазір баршаға аян. Ақтауда бекітілетін құжатқа сай, әр елдің Каспий теңізі акваториндегі шекаралары шегенделді. Каспий теңізінің байлығын бөлісуге қатысты келіссөздер сонау 1994 жылдан бері жалғасып келді. [2]

Соңғы 10 жылда транспорт саласын дамытуға шамамен 30 млрд.АҚШ доллары жұмсалды, 2 мың км астам темір жол төселді, 19,5 мың км автомобиль жолдары қайта жаңартылды, Каспийге порттық қуаттар 26 млн.тоннаға дейін ұлғайтылды, 15 әуежайда (ҰҚЖ) қайта жаңарту жүргізілді. Ел аумағы бойынша 11 халықаралық көлік дәліздері өтеді, оның ішінде 5 темір жол және 6 автомобиль жолдары. ҚР аумағында 5 халықаралық көлік дәлізі өтеді:

- Трансазиялық темір жол магистралінің Солтүстік және Оңтүстік дәліздері.
- Солтүстік: Батыс Еуропа-Қытай,Корея, Жапония Ресей және Қазақстан арқылы (Достық-Астана-Петропавл учаскесі).
- Оңтүстік: Оңтүстік-Шығыс Еуропа – Қытай-Оңтүстік-Шығыс Азия Түркия,Иран, ОА елдері және Қазақстан арқылы (Достық-Сарыағаш учаскесі).
- Ортаазиялық дәліз. Орталық Азия-Ресей және ЕО елдері (ҚР бойынша учаске Сарыағаш –Арыс –Қандығаш –Озинки).

Көп жылдық үздіксіз келіссөздердің нәтижесінде биыл Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияға қол қойылды. Ақтау порттары Транскаспий

халықаралық көлік бағдарының маңызды кешені әрі Еуразияның логистикалық картасындағы жаңа нүкте болып табылады. Портта 4 миллион тонна жүк тиеліп, Еуропа елдеріне тасымалданбақшы. Сонымен бірге, дәл осы Ақтау қаласы – бірнеше халықаралық көлік дәліздерінің тоғысында орналасқан, «Ұлы Жібек жолы» бойындағы маңызды қала болып қала бермек. Қазіргі таңда жоба шеңберінде Транскаспий халықаралық көлік бағдарын дамыту көзделіп отыр. Ол – Қазақстан, Қытай, Оңтүстік-Шығыс және Орталық Азия елдері, Шығыс Еуропа арасындағы жүк тасымалы мәселесін жандандыруға жол ашпақ. Мұндай маңызды жоба Астана халықаралық қаржы орталығына да жаңа мүмкіндіктер береді. Себебі, орталық басшысы Қайрат Келімбетовтің өзі «Бір жол, бір белдеу» жобасының Қазақстан және оның экономикалық әлеуеті үшін қаншалықты маңызды екенін атап көрсеткен еді: «Қазақстан қазіргі таңда «Жібек жолы» бастамасын жүзеге асыру барысында маңызды рөлге ие. Каспий өңіріндегі 2018-2020 жылдарға арналған логистикалық инфрақұрылымды дамыту жоспары туралы айтылды. 2017 жылы Қазақстанның Каспий мультимодальдық тізбегі 5,5 миллион тонна жүк өңдеді. Оның ішінде құрғақ және паромдық жүктер жалпы жүктердің 80% дейін жеткізілді.

«Ақтау теңіз порты» АЭА 2002 жылы экспортқа бағытталған жоғары технологиялық өндіріске инвестиция тарту мақсатында құрылған болатын. Мұнда 27 қатысушы тіркелген. Италия, Түркия, Германия, Қытай, Англия, Әзербайжан инвесторлары қызмет етеді. Қазірдің өзінде 18 инвестициялық жобалар жүзеге асырылып, 1300 жұмыс орны ашылды. 260,4 миллиард теңгенің өнімі өндіріліп, бюджетке 23,6 млрд. теңге түсім түсті. [3]

Инфрақұрылымды дамытумен қатар, Ақтау портында (2016ж.) енгізілді. "бірыңғай терезе" қағидаты бойынша құжаттарды ресімдеудің жаңа жүйесі, бұл жүктерді өңдеу процесін 10-12 сағаттан орта есеппен 4 сағатқа дейін қысқартуға мүмкіндік берді.

Транзиттік жүктерді тиіп-жөнелтуді қамтамасыз ету және Каспийге Транскаспийлік мультимодальдық тасымалдарды дамыту мақсатында Құрық портында паром кешенін күзету жөніндегі жоба іске асырылды. Жүк автокөлігіне қызмет көрсету үшін 2018 жылдың тамыз айында паром терминалы іске қосылды.

Транзиттік жүктерді тиіп-жөнелтуді қамтамасыз ету және Каспийге Транскаспийлік мультимодальдық тасымалдарды дамыту мақсатында Құрық портында паром кешенін күзету жөніндегі жоба іске асырылды. Жүк автокөлігіне қызмет көрсету үшін 2018 жылдың тамыз айында паром терминалы іске қосылды.

Бүгінгі таңда Қытаймен шекарада кедергісіз сауданы дамыту мақсатында "Қорғас-Шығыс қақпасы" АЭА құру толығымен аяқталды. АЭА инфрақұрылымына индустриялық және логистикалық аймақтармен қатар елдің шығысында жүктерді шоғырландыру және дистрибуциялау үшін 2015 жылы іске қосылған құрғақ порт кіреді. Бұл экономикалық, құқықтық, экологиялық сияқты мәселелерде ортақ шешім шығаруға шақыру болатын. Бұл теңіздің биоресурстарын қорғап, жағалау күзетін нықтауда өзара тәжірибе болмақ [4].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Касенов У. Каспийское море: правовой статус, нефть и международная безопасность // Деловая неделя. – 2017.
2. [tps://qazdauiri.kz](https://qazdauiri.kz)
3. [tps://qazaqstan.tv/news](https://qazaqstan.tv/news)
4. [ttp://www.traceca-org.org/kz](http://www.traceca-org.org/kz)

GLOBALIZATION AND KAZAKHSTANI LANGUAGES

Kukanbayeva J.

Scientific supervisor: Turgaleeva A.T.

Caspian state university of technology and engineering
Them. Sh. Yesenova, Kazakhstan, Aktau.

Annotation. In this article analyzed the process of globalization and how it influenced to Kazakh language use. Globalization has touched the whole world including cultural values as language. Over the period of its existence, our Kazakh language undergone numerous changes. Rapidly growing globalization can lead to the extinction of certain languages. Correctly set goals will strengthen the current position of Kazakh language.

Keywords: globalization, Kazakh language, language development.

It is an undeniable fact that globalization has touched the whole world. It not only contributes to the integration of the economics worldwide but also brings together cultures and customs from across the world. Yet, we know that the most important part of any nation's culture is its mother tongue. However, the growth of international communication, the spread of tons of information through the Internet both contribute to the blending of the languages and, thus, to the extinction of certain languages.

Kazakh was formed as a solid language in 15th century, yet it had been influenced by many languages since then (Mongolian, Arabic, etc). Kazakh continues to devalue – for example, it is planned to transfer the language from Cyrillic to the Latin alphabet instead. As for Russian, it has also been influenced by English a lot. The influence of English language may not be that negative though, however in order to make Kazakhstan a stable and competitive country, not only we must develop the economic and political sphere but also preserve national culture, its uniqueness. It, of course, includes the support of national language development. The facts stated about act as a topicality of the work.

The purpose of the work is to analyze the effect globalization has upon Kazakh. In order to reach the given aim the following goals were set:

1. To determine the overall meaning of the globalization;
2. To overlook linguistic tendencies in Kazakh which occur due to globalization;
3. To conduct a survey among the students aimed to indicate their opinions on current issues Kazakhstani languages are having;

The subject matter of the study is Kazakh language, while the scope concludes the linguistic changes that occurred under the influence of globalization.

First of all, business dictionary, globalization is the worldwide movement toward economic, financial, trade, and communications integration. [1]

The process itself started back in 1990 with the introduction of the Internet. People from across the world got an access to an endless flow of information; they became able to communicate with each other, which led to the amalgamation of cultures and languages.

In order to be objective, globalization must be viewed from both perspectives: it has both advantages and drawbacks.

The main disadvantage of globalization is that Western countries will always be in pocket take the lead. Furthermore, weaker countries will experience the loss of traditional connections, the borders between states' policy, economy and culture will be diminished. Antiglobalists also claim, that globalization contributes to the spread of terrorism in a subtle

way: with the advances in technology and the growing power of the Internet, terroristic clustering enhance their influence across the globe.

Nevertheless, the advantages of globalization include, of course, the expansion of cultural contacts and the rapprochement of the nations. Moreover, globalization supports international rivalry among the countries, which stimulates the industries, hence, leading to the improvement of the production quality. Developing countries get a chance to enter the international manufacturing process through multinational companies. Overall, according to scientists, the humanity will achieve worldwide well-being owing to globalization.

As it has been pointed earlier, globalization encourage the integration or global economies as well as contributes to the linguistic unification. Therefore, the functioning of global languages experiences the major changes [2]. The role of the languages assigned as working languages of international organizations (English, Chinese, French, Russian, Arabic) grows every day. Each year the competition between them becomes more and more noticeable and English happens to dominate the others. It happens due to the fact that globalization, first of all, transmits anglo-american models of economy, society and culture. International conferences are held in English, major scientific works are published in English (mostly because they are conducted by the Western countries). Majority of informational systems are coded and, therefore presented in English.

Yet, current situation is not all negative after all. English stands out as a universal language, so that anyone can convey their message to society. English makes it possible for everyone to get heard and noticed.

Thereby, national languages exist in constant rivalry with global languages. Still, globalization affects each language in a different way, so it is better to move to the analysis of specificity of Kazakh language and the impact it experienced due to globalization.

According to Nursultan Nazarbayev, Kazakhstan aims to position itself as a country with highly educated population. It means that the citizens of Kazakhstan must be fluent in three languages: Kazakh, Russian and English [3]. Our President also pointed, that by the end of 2017 80% of Kazakhstani population will speak Kazakh fluently. Moreover, Kazakh will dominate all the spheres of our community. Kazakh was referred as a diamond in the crown of the independency of our republic [4].

In terms of globalization, any language must have a technological back up. It means that the language must be used to store, to process and to transmit information. In other words, the language must enter into an IT sphere. Unfortunately, Kazakh remains pretty distant from national IT networks. Scientific backup of the language is at its lowest point.

There are also no established norms and codification in the use of Kazakh. For instance, the most frequently used word processor MS Word does not recognize texts' grammatical and stylistic errors if it is typed in Kazakh. Furthermore, the transferal of Kazakh to Latin alphabet will diminish the unique Kazakh letters such as (ә, і, ө, ұ, Ұ, Ғ, Һ, Ғ, Ғ).

It is also important to point that Kazakhstan has overly liberal immigration rules, thus not demanding the candidates who wish to work or receive a permanent resident status to know the basic Kazakh language. Whereas Western countries require the candidates to pass specialized standardized tests in order to verify the proficiency in certain language. This policy is population-friendly overall, but it has a negative impact on the status of Kazakh language [5].

As for the translation of English scientific terms to Kazakh, I agree with our President, who stated that worldwide-accepted scientific terms should not be translated into Kazakh, thus they should be imported into Kazakh in their original form. For example, internationally recognized term "Internet" was translated as "ghalamtor", which was not necessary, I believe. The preservation of Kazakh language is an undeniable requirement; however, languages must

progress and adapt to the changes the world experiences, thus acquiring the quality of being flexible.

Another obvious fact is that Russian majorly influences Kazakh. Therefore, if Russian experiences any changes they immediately affect Kazakh as well. However, the difference between Russian and Kazakh lies in the fact that Russian is not in danger of disappearing whereas Kazakh certainly might be. The sociological survey was conducted in the process of present research. It was aimed to distinguish the opinion of our students on the linguistic globalization and its impact on Kazakhstan. 50 respondents participated in the survey: 58% were females and 42% - males. Majority of them (84%) belonged to the age group of 18 to 24. The survey revealed that 100% spoke fluent Russian whereas only 63% could speak fluent Kazakh. As for English, only 37% of the participants could speak the language without experiencing any kind of difficulties. Respondents were asked to address their opinion on Americanisms, which happen to flood both Kazakh and Russian. Only 21% were against the Americanisms, while 26% claimed that Americanisms represent a tendency that cannot be simply avoided. 58% of the partakers frequently used Americanisms (LOL, tweet, viner, hashtag, etc) in everyday life and only 8% did not use them at all. 62% of the participants opposed the transferal of Kazakh to Latin alphabet. 100% agreed that the government should take more action to popularize Kazakh language.

Consequently, I want to present a few advancements aimed to strengthen the current position of Kazakh language:

1. Set up an educational TV channel for a wide range of the audience. The programs (which will be presented in Kazakh) must also be accompanied by Russian and English subtitles.
2. The advertisement campaigns should be monitored closely for the elimination of misuse that includes grammatical, translational and stylistic errors.
3. The government should launch free (or relatively free) Kazakh courses so that any Kazakhstani resident can have a chance to learn Kazakh.
4. The government should also consider spending more budget on supporting the IT sphere of the country. Particularly, it should invest more in the integration of Kazakh language into the IT industry.

Certain members of Kazakhstani elite propose to eliminate the Russian thus to deprive its status of the second language. I strongly disagree with such proposal because it might result in demonstrations and the worsening of social tension. Instead, the propaganda of Kazakh language should be soft and not oppressive. Hence, it will be easier for non-speakers to enter the linguistic environment of Kazakh language.

LITERATURE

1. Business Dictionary [Electronic source] // <http://www.businessdictionary.com/definition/globalization.html>
2. Dergachev V.A. Globalistika. – Moskva: Juniti-Dana, 2005. – 303 p.
3. Nazarbaev N.A. Novyj Kazahstan v novom mire // Kazahstanskaja pravda. — №33(25278). — 2007. — P. 20 – 21
4. Bajgabatov T., Bondarcova T. Kazahstan: voprosy jazykovoj politiki. – Almaty: Novaja mysl'. – 2015. – № 3. – P. 5 – 9.
5. Gural S. The language of worldwide communication and linguistic and cultural globalization// Language and Culture. – 2014. – №1. – P. 4 – 14.

РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ

Абилова М.Б., магистрант

Научный руководитель: Кизимбаева А.Б., доцент, к.э.н.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В статье отражены формирования и реализации государственной демографической политики, анализируются различные подходы к ее проведению, рассматриваются проблемы состояния и научной разработанности демографической политики. Важное место отводится региональной демографической политике как функции органов власти и управления, перспективам ее развития.

Ключевые слова: Демографическая политика, жизни населения, обеспечение уровня рождаемости, регулирование внутренней и внешней миграции.

Стратегическими задачами в демографической сфере на всю обозримую перспективу остается сохранение и создание условий для наращивания демографического потенциала страны. Отсюда необходимым является обеспечение уровня рождаемости, хотя бы для простого замещения поколений родителей поколениями их детей. Этот уровень должен гарантировать если нерост, то хотя бы стабильное возобновление численности населения.

Демографическая политика Республика Казахстан направлена на увеличение продолжительности жизни населения, сокращение уровня смертности, рост рождаемости, регулирование внутренней и внешней миграции, сохранение здоровья населения и улучшение на этой основе демографической ситуации в стране.

Достижение целей демографической политики Республика Казахстан в значительной степени зависит от успешного решения широкого круга задач социально-экономического развития, включая обеспечение стабильного экономического роста и роста благосостояния населения, снижение уровня бедности и уменьшение дифференциации по доходам, интенсивное развитие человеческого капитала и создание эффективной социальной инфраструктуры (здравоохранение, образование, социальная защита населения), рынка доступного жилья, гибкого рынка труда, улучшение санитарно-эпидемиологической обстановки.

Основными задачами демографической политики Республика Казахстан на период до 2025 года являются:

- сокращение уровня смертности не менее чем в 1,6 раза, прежде всего в трудоспособном возрасте от внешних причин;
- сокращение уровня материнской и младенческой смертности не менее чем в 2 раза, укрепление репродуктивного здоровья населения, здоровья детей и подростков; - сохранение и укрепление здоровья населения, увеличение продолжительности активной жизни, создание условий и формирование мотивации для ведения здорового образа жизни, существенное снижение уровня заболеваемости социально значимыми и представляющими опасность для окружающих заболеваниями, улучшение качества жизни больных, страдающих хроническими заболеваниями, и инвалидов;
- повышение уровня рождаемости (увеличение суммарного показателя рождаемости в 1,5 раза) за счет рождения в семьях второго ребенка и последующих детей;

- укрепление и института семьи, возрождение и сохранение духовно нравственных традиций семейных отношений;

- привлечение мигрантов в соответствии с потребностями демографического и социально-экономического развития, с учетом необходимости их социальной адаптации и интеграции.

Принимая во внимание острую необходимость преодоления негативных тенденций демографического развития казахстанского общества (снижения численности населения, сокращения естественного прироста населения, снижения рождаемости, увеличения смертности, сокращения ожидаемой продолжительности жизни), а также учитывая недостаточную эффективность некоторых мер в сфере демографии и миграции, представляется целесообразным провести дальнейшую проработку государственной демографической политики и возможно разработать принципиально новую Концепцию демографического развития Республики Казахстан на период до 2025 года.

В целях дальнейшего совершенствования государственной демографической политики в основу Концепции демографического развития РК могут быть положены следующие основные принципы.

Первое - это объединение усилий государства и общества, направленных на выработку единых подходов к сохранению и укреплению демографического потенциала Республики Казахстан.

Второе - это координация действий органов власти на центральном, региональном и местном уровнях, направленных на улучшение демографической ситуации в стране.

Разработка и реализация Концепции могут быть возложены, в первую очередь, на Агентство РК по миграции и демографии.

Для эффективной профилактической работы необходимы объединение и координация действий органов государственной власти всех уровней, общественных объединений, религиозных и благотворительных организаций по пропаганде здорового образа жизни и возрождению системы массового санитарно-гигиенического просвещения при активной поддержке средств массовой информации. Благотворительные акции и инициативы в этой области могут стать существенным резервом в борьбе с факторами преждевременной и предотвратимой смертности населения.

В области охраны и укрепления здоровья казахстанцев следует предусмотреть совершенствование организации и развитие государственных и негосударственных форм оказания населению специализированной медицинской помощи, включая использование высоких медицинских технологий.

В области охраны материнства и детства одним из основных направлений является профилактика и лечение анемии у женщин и детей, рака молочной железы у женщин.

Особого внимания требуют соответствующие программы обеспечения ранней диагностики и качественного лечения нарушений репродуктивного здоровья населения, прежде всего женщин и детей, развития новых подходов к их гигиеническому и нравственному воспитанию, подготовке к семейной жизни.

В сфере улучшения репродуктивного здоровья населения желательно обеспечить доступность услуг по консультированию, просвещению и планированию семьи. Кроме того, целесообразным представляется развитие и внедрение активной политики по снижению уровня абортов, применяемых многими женщинами в качестве основного метода планирования семьи. Профилактика бесплодия у мужчин и женщин должна начинаться с раннего детского возраста и предполагать меры по устранению

причин бесплодия. Нравственно-половое воспитание подростков и молодежи, формирование у них здоровых амбиций по поводу репродуктивного здоровья также относятся к мерам профилактического характера. Наряду с этим необходимыми представляются меры по лечению бесплодия у мужчин и женщин, увеличению доступа к медицинским услугам по искусственному оплодотворению и иным возможностям родить ребенка. Должны быть разработаны меры по решению экологических проблем, вызывающих бесплодие.

Мероприятия, направленные на обеспечение охраны и улучшение условий труда, проведение аттестации рабочих мест для выявления и устранения воздействия на здоровье работающих граждан неблагоприятных факторов, осуществление сертификационных работ по охране труда, а также на внедрение принципов экономической заинтересованности работодателей, предусматривающих развитие страхования от производственного травматизма, могли бы стать действенным механизмом, обеспечивающим охрану и укрепление здоровья населения. Законодательство должно предусматривать ответственность работодателей и других должностных лиц за сокрытие информации о риске для здоровья людей, работающих во вредных и тяжелых условиях.

Обеспечение доступности среды жизнедеятельности для людей с ограниченными возможностями требует дальнейшего развития реабилитационной индустрии, направленной на создание возможностей для максимального использования потенциала инвалидов.

Первое - это объединение усилий государства и общества, направленных на выработку единых подходов к сохранению и укреплению демографического потенциала Республики Казахстан.

Второе - это координация действий органов власти на центральном, региональном и местном уровнях, направленных на улучшение демографической ситуации в стране.

Разработка и реализация Концепции могут быть возложены, в первую очередь, на Агентство РК по миграции и демографии.

В рамках реализации Концепции можно было бы осуществить следующий комплекс мер.

В сфере укрепления здоровья и увеличения продолжительности жизни населения. В данной сфере приоритетными направлениями обозначаются следующие:

- * укрепление здоровья молодежи, детей и подростков, прежде всего, за счет совершенствования мероприятий, направленных на профилактику травматизма и отравлений, на борьбу с курением, наркоманией и алкоголизмом, а также путем развития физической культуры и спорта и организации досуга;

- * улучшение репродуктивного здоровья населения путем совершенствования профилактической и лечебно-диагностической помощи; охрана материнства и детства;

- * улучшение здоровья населения трудоспособного возраста в первую очередь за счет профилактики травматизма и отравлений, а также за счет раннего выявления и адекватного лечения болезней системы кровообращения, новообразований и инфекционных болезней;

- * сохранение здоровья пожилых людей, для которых наиболее актуально предупреждение сердечно-сосудистых, онкологических, эндокринных и инфекционных болезней.

В области охраны и укрепления здоровья казахстанцев следует предусмотреть совершенствование организации и развитие государственных и негосударственных форм оказания населению специализированной медицинской помощи, включая использование высоких медицинских технологий.

Реализация региональных (областных) программ профилактики и раннего выявления онкологических заболеваний создаст реальные предпосылки для снижения количества осложнений и смертности от злокачественных новообразований.

В области охраны материнства и детства одним из основных направлений является профилактика и лечение анемии у женщин и детей, рака молочной железы у женщин.

Особого внимания требуют соответствующие программы обеспечения ранней диагностики и качественного лечения нарушений репродуктивного здоровья населения, прежде всего женщин и детей, развития новых подходов к их гигиеническому и нравственному воспитанию, подготовке к семейной жизни.

В сфере улучшения репродуктивного здоровья населения желательно обеспечить доступность услуг по консультированию, просвещению и планированию семьи. Кроме того, целесообразным представляется развитие и внедрение активной политики по снижению уровня абортов, применяемых многими женщинами в качестве основного метода планирования семьи. Женщинам необходимо предоставить средства для регулирования фертильности через законодательное и нормативное обеспечение доступа всех женщин и девочек к высококачественному санитарному просвещению по вопросам половой жизни и деторождения, безопасного материнства и кормления грудью, питания, злоупотребления психоактивными веществами, неблагоприятных экологических факторов, которые могут влиять на состояние их здоровья и благополучие на протяжении всей жизни. Предоставление такого просвещения не должно определяться коммерческими интересами.

В настоящее время складываются благоприятные финансовые условия для ускорения реформы государственных финансов, в частности, и в сфере развития отечественной системы социальной поддержки. В отличие от Казахстана, многие развитые западные страны проводят политику активной социальной поддержки и осуществляют целевые выплаты малообеспеченным слоям населения, основываясь на принципе нуждаемости, то есть финансовая поддержка предоставляется только лицам, уровень доходов которых существенно ниже уровня среднедушевого дохода, достаточного для нормальной жизни в цивилизованных условиях. В Казахстане же работа в этом направлении только начинается, отсутствуют концепция и действенные финансовые механизмы реализации принципа нуждаемости.

Таким образом, задача персонального, своевременного и полноценного финансового обеспечения социальной поддержки населения, основанной на принципе нуждаемости, является одной из важнейших для дальнейшего развития социальной и финансовой политики продвижения в Казахстане социально ориентированных реформ. Нынешнее состояние системы социальной финансовой поддержки населения не соответствует тому уровню, который необходим для ускоренного развития и роста всей отечественной экономики.

Основными принципами социальной политики в стране необходимо избрать субсидиарность, самопомощь, страхование, адресность, превенции.

Экономический рост должен отражаться на повышении благосостояния граждан. Но развитие любого общества зависит не только от экономического роста, от мобильности и динамизма хозяйственной жизни, но и от того, соответствует ли модель его развития прогрессивным тенденциям цивилизации.

Комплекс данных мер позволяет выделить приоритеты в решении демографических проблем исходя из демографических особенностей муниципальных образований и обеспечить обоснованное и системное воздействие органов местного самоуправления на объекты управления с целью стабилизации демографической

ситуации в целом, снижению темпов естественной убыли населения, сохранению трудового потенциала и решению приоритетных задач демографического развития.

ЛИТЕРАТУРА

1. Демографическо-структурный анализ социально-экономической истории России. - Екатеринбург: Изд-во. УГГУ, 2012г. - 539 с.
2. Елизаров В.А. Сравнительный анализ демографических политик 2001г. и 2007г. // Электронная версия бюллетеня «Население и общество», - Институт Демографии ГУ - Высшей школы экономики. - 2008г.
3. Ермаков С. П., Захарова О. Д. Демографическое развитие России в первой половине XXI века. -- М.: ИСПИ РАН, 2011.

ӘОЖ 338.48

КИЕЛІ МЕКЕН-МАҢҒЫСТАУЫМ!

Орынбасаров М.

Ғылыми жетекшісі: Шодыраева Ш. К.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Қазақстанның туристік саласын дамытуда үлкен мүмкіндігі бар аймақ – Маңғыстау облысы. Бұл жер шөл даланың керемет ландшафтарының барлық түрін, қарт Каспийдің көкшіл суы мен шексіз құмды жағажайын, көшпелі сәулет өнерінің жарқын да, қайталанбастай үлгілерін, қазақтың алғашқы қауымдық дәстүрлі мәдениетін өзіне сіңіріп алған. Маңғыстауда туризмді дамытудың басым бағыттарының бірі – өлкенің экономикасын дамыту.

Түйінді сөздер: ел, туризм, теңіз, ойпат, экономика.

Қазіргі таңда әлемдік экономикада туристік сала – аса жанды және перспективалы салалардың бірі, кейбір елдерде туризм мемлекет кірісінің бірден-бір көзі болып табылады. Бүкіләлемдік туристік ұйымның болжамы бойынша, Қазақстан тұрақты туризмді дамыту үшін болашағы бар елдер қатарында. Барлық туристік нарықта Қазақстанның табиғатына, ландшафтарына және ұлттық мәдениетіне үлкен қызығушылық білдіреді. Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытуда үлкен мүмкіндігі бар аймақ – Маңғыстау облысы.

Туристерді жағымды пікір ғана емес, қайта тұмса табиғат, тылсым құбылыс, ғажайыптар, тәуекелдер, бұрын-соңды болмаған жаңалықтар, басқа да оларды өз елдерінде бола бермейтін ерекше жағдай мен көңіл күйлер шақырады. Сондықтан туризмді дамыту үшін туристік өңір туралы романтикалық (бәлкім тылсым, бәлкім қорқыныш, бәлкім таңғажайып) түсініктердің қалыптасуына айырықша мән беру керек.

Туризм негізінен үлкен екі түрге бөлінеді:

- ішкі (ұлттық) туризм,
- халықаралық (шетелдік) туризм

Туризмді кешенді дамытудың табысты іске асырылуын қамтамасыз ету саланы мемлекеттік басқару әдістерін дұрыс таңдауға тікелей байланысты. Қазіргі уақытта, саланы мемлекеттік реттеу мынадай шараларды жүзеге асыруға бағытталуға тиіс [1]:

- республикалық және аймақтық деңгейлерде туризмді дамыту саясаты мен жоспарлауды үйлестіру;

- туристік индустрия саласындағы қарым-қатынасты ретке келтіру мен жетілдіруге бағытталған заңнамалық және нормативтік құқықтық базаны қамтамасыз ету;
- сапалы туристік өнімнің ажырамас бөлігі ретінде туристерді қорғауды және олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету;
- статистиканы және зерттеу қызметін жетілдіру;
- білім және оқу стандарттарын қоса алғанда, туризмге арналған кадрларды кәсіптік даярлау;
- туризм саласында мүдделі министрліктер мен ведомстволар, сондай-ақ мемлекеттік және жеке секторлар арасында жоғары деңгейдегі үйлестіруді қамтамасыз ету;
- туризмді дамытудың нақты аудандарында жерді пайдалануды және құрылыс салу нормаларын қолдануды бақылау;
- тарифтерді, туристік ұйымдардың, тасымалдаушылардың қызметін лицензиялауды, туристік объектілердің сапасын және қызмет көрсетудің стандарттарын бақылау;
- ел беделін қалыптастыру, Қазақстандық туристік өнімнің маркетингі және жылжытылуы жөніндегі басым шараларды белгілеу, оның ішінде туристік көрмелерді және басқа іс-шараларды ұйымдастыру;
- халық арасында туризм құндылықтарын және қоршаған ортаны қорғауды насихаттау;
- халықтың түрлі әлеуметтік-демографиялық санаттары мен топтары арасында әлеуметтік туризмді дамыту үшін қолайлы жағдай жасау;
- визалық және кедендік рәсімдерді барынша оңайлату;
- мемлекеттің туристік көрнекті орындарын құру және қорғау;
- туризм инфрақұрылымының аса маңызды базалық компоненттерін жасау.

Туризмді дамытудың тағы бір жолы ретінде, қонақ үй бизнесін дамыту. Нәтижесінде шетелдік қонақтарымыздың саны артып еліміз туризмді дамытуға мүмкіндік алады. Бұл менің ойымша, бәсекелестіктің қарқындауына және қонақ үй нөмірлерінің қолжетімділігін қамтамасыз етуі тиіс.

Менің ойымша, танымал шетел желілерін Қазақстанға өз қонақ үйлерін салдырғаннан гөрі, отандық компанияларды дамытып қонақ үй желісіне айналдырған жөн. Мысалы Ақтау қаласындағы «Renaissance, Holiday Inn, Nur Plaza, Caspian Riviera» сияқты қонақ үйлерді, қонақ үй желісіне айналдыру, яғни дәл сондай отельдерді Қазақстанның басқа жерлерінде салу. Нәтижесінде отандық желілер шетел желілерімен бәсекеге түседі, кейін бағалар арасындағы түсім байқалатын болады. Нәтижесіне «бір оқпен екі қоянды» ата аламыз. Біріншіден, отандық брендтің нарыққа шығуы, екіншіден бағалардың қолжетімді болуы[2].

2023 жылға дейін Маңғыстаудың туризм инфрақұрылымын дамытуға 18,5 млрд теңге бөлу жоспарланып отыр және 32 жаңа қонақ үй мен демалыс орталықтарының құрылысы үшін 20 млрд теңгеге жеке инвестиция тарту жоспарланған. Бұл қонақ үй нөмірлерінің қорын 2 857-ден 4 777-ге дейін ұлғайтады және облысқа 600 мыңға жуық турист тартып, көрсетілетін қызметтер көрсеткішін 280 млрд теңгеге дейін жеткізеді[3].

Қорытындылай келе, қонақ үй шаруашылығы өте маңызды шаруашылық түрі болып саналады, және ол жоғарыда айтып өткендей туристік саламен тығыз байланысты. Ал туризм бұл ешқандай шикізатты қажет етпейтін, экологияға зиян көп келтірмейтін экономика саласы. Нәтижесінде, бұл жалпақ тілмен айтқанда «ауадан ақша жасау». Қонақүй бизнесі экономиканың ерекше облысының бірі деп мойындасақ, мемлекет қонақүй қызметке көмектеседі, оның ерекше бағыттарын анықтайды және

қолдайды, жалпы туризм индустриясының дамуы үшін жағымды жағдай жасайды. Қазіргі кездегі Қазақстан Республикасындағы қонақ үй бизнесінің даму деңгейі жоғары деңгейде емес, бірақ ол әлі өзінің шарықтау шегіне жеткен жоқ, яғни болашағы алда. Оның дамуы туризмнің дамуымен тығыз байланыста.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасы
2. Мазбаев О.Б., Омаров К. М. Қонақ үй шаруашылығы және туристік бизнес, Астана - 2003ж
3. https://www.inform.kz/kz/mangystaudagy-turizm-zheke-zhagazhayy-bar-konak-uyler-turgyzylady_a3354020

УДК338.01

ЭФФЕКТИВНОСТЬ РАБОТЫ ОРГАНОВ ВЛАСТИ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Мухан Н.С., магистрант

Научный руководитель: Кизимбаева А.Б., доцент.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В статье отражены эффективности работы органов власти, государственного управления и местного самоуправления а также показателей эффективности и демократический политический режим. Представлены показатель эффективности управления берут реформирование социально-экономической сферы и темпы экономического развития.

Ключевые слова: Эффективность власти, экономическую, социальную, демократический политический режим.

Эффективности работы органов власти, государственного управления и местного самоуправления весьма важен в любой стране и в любое время. Чем выше эффективность, тем больше кредит доверия граждан к государству, представителям власти в центре и на местах, тем выше политическая стабильность в обществе.

Понятие «эффективность власти» достаточно широкое и не очень определенное. Единого мнения у представителей власти и исследователей нет, но, как правило, в понятие «эффективность» включают экономическую, социальную или политико-правовую эффективность государственного управления, способность государства вести борьбу с коррупцией, решать социальные вопросы, обеспечить использование своей власти в интересах индивида и общества в целом. Среди показателей эффективности называют и демократический политический режим. Всемирный банк реконструкции и развития берет шесть основных показателей, отражающих эффективность государственного управления: верховенство закона, качество законодательства, эффективность работы властей и борьбу с коррупцией, учет мнения населения и подотчетность госорганов, политическую стабильность и отсутствие насилия. Чаще всего эффективность за рубежом рассматривают в широком и узком смысле. В широком смысле под эффективностью понимают то место и роль, которую играет то или иное государство в субрегиональном масштабе или в глобальном мире. Чем выше

уровень развития, чем больше экономическая мощь государства, тем больше оснований говорить об эффективности системы государственного управления. В некоторых случаях за показатель эффективности управления берут реформирование социально-экономической сферы и темпы экономического развития.

Долгое время во всем мире говорили о феномене молодых «азиатских тигров». Опыт Южной Кореи является одним из наиболее ярких примеров эффективного реформирования социально-экономической сферы и превращения некогда слаборазвитой страны в одну из пятнадцати ведущих экономик мира [1].

Нечто подобное сегодня являют Индия, Бразилия, Китай и ряд других стран. Форсированное экономическое развитие в исторически кратчайшие сроки является определенным знаком качества государственного управления.

Если государство входит в десятку или даже двадцатку ведущих стран мира по тем или иным показателям, то это дает определенные основания говорить об эффективности государственной политики и государственного управления. Из общих показателей эффективности управления в том или ином государстве используются и такие достаточно общие показатели, как конкурентоспособность государства на мировом рынке и место страны в ряду других стран.

К числу таких показателей относится также динамика демографических показателей уровень и качество жизни граждан, мера их социальной защищенности.

Анализом общих критериев эффективности не исчерпывается рассматриваемая проблема. Наряду с ними используются и специфические критерии для каждой сферы управления: политической, социальной, экономической и др.

Поскольку во многих странах провозглашается цель государственной власти служить народу, то важнейшим критерием эффективности считается степень удовлетворенности народа деятельностью органов власти.

Что касается конкретных показателей эффективности государственного управления и местного самоуправления, то используются и более определенные подходы и показатели, касающиеся деятельности отдельных служащих, целых отделов и служб. Например, во Франции органы государственного управления задавались вопросом об эффективности работы паспортной службы, занятой выдачей паспортов своим гражданам. Чтобы оценить работу данной службы, руководство решило выяснить, сколько же раз люди посещали паспортную службу, чтобы получить паспорт. Объезд по адресам граждан, получавших паспорта, показал, что некоторые приезжали по три, четыре, а иногда и по пять раз. Причины многократных приездов были разные. При сдаче документов на оформление паспорта обнаруживалось, что в наличии не все необходимые документы или не все из них оформлены правильно. Это вынуждало привозить нужные бумаги еще раз. У некоторых была необходимость приезжать еще раз и не раз потому, что работники паспортной службы не укладывались в отведенный для оформления паспорта срок. Третий и последующие приезды были сопряжены для граждан с дополнительными потерями рабочего времени, с незапланированными расходами на транспорт, нервными нагрузками и др. Такие случаи расцениваются на Западе как показатель неэффективности работы отдельного служащего или паспортной службы в целом. Чтобы решить проблему, принимаются двоякие меры. Во-первых, чтобы граждане не приезжали дополнительное количество раз, важна максимально полная информация о том, какие документы необходимо подготовить и представить для оформления паспорта, как и всяких иных документов.

Эта информация должна быть доступна для граждан, т.е. размещаться в сети Интернет, на специальных стендах, в средствах массовой информации. Если граждане своевременно не получают паспорта из-за того, что служащие не справляются с объемом работы, то руководством выделяются дополнительные работники, которые

обеспечивают своевременную подготовку паспортов. Интересно и то, что руководство для повышения эффективности работы паспортной службы, высчитывает цену услуги.

Для этого подсчитывают все затраты, связанные с выдачей паспортов (расходные материалы, зарплаты сотрудников и прочее), делят эту сумму на количество выданных за месяц или за год паспортов и получают цену услуги, т.е. во что обходится государству выдача одного паспорта. Это важно для того, чтобы закладывать в бюджет более точную цифру затрат, связанных с выдачей паспортов.

Поскольку ведется учет рождаемости по годам, то не трудно установить, сколько граждан в тот или иной год будут получать паспорта. Зная цену выдачи одного паспорта, уже с большей точностью можно подсчитать общие затраты на паспортизацию населения, которую и закладывают в статьи расходов бюджета.

Эффективность управления предполагает разработку модели расчета стоимости той или иной услуги, той или иной модели функционирования органов власти. Например, госслужащим по делам службы необходимо выезжать на объекты или места событий. Для этих целей административные органы содержат парк служебных машин. Это практикуется во многих странах мира.

Чтобы выяснить, что экономичнее, т.е. эффективнее, посчитали суммарные затраты на содержание гаража, машин, зарплат водителей, стоимость техосмотра, горюче-смазочных материалов и прочих затрат. Поделили полученную сумму на количество километров, проделанных служебными автомобилями за определенное время, и получили стоимость пробега одного километра на служебной машине. Сопоставив полученный результат со стоимостью проезда одного километра на такси, выяснили, что нанимать такси для служебной поездки госслужащего гораздо экономичнее, а стало быть, и экономически эффективнее. Такому же расчету подвергли проблему поддержания мебели в рабочем состоянии на местах работы государственных и муниципальных служащих. Затраты на содержание столяра, на покупку расходных материалов для ремонта мебели гораздо затратнее, чем ремонт офисной мебели на мебельных фабриках. Со сложными расчетами связано решение проблемы обогрева жилья. Подавать тепло в квартиры можно с единой теплоцентрали на целый район. Можно организовать подогрев воды в доме, а можно создать систему подогрева каждой квартиры в отдельности. Расчеты показали, что перегонка теплой воды от единой теплоцентрали ведет к неизбежной потере тепла в трубах, а значит, экономичнее подогревать отдельный дом. Но обогрев всех квартир в доме тоже приводит к потере тепла, поскольку тепло равномерно подается во все квартиры, но один любит тепло, а другому нужен прохладный воздух. В последнем случае квартира будет проветриваться, что поведет к обогреву улицы, т.е. нерациональному использованию теплоносителей. Вывод из расчетов напрашивался один – надо создать систему подогрева каждой квартиры в отдельности. Как государственная, так и муниципальная собственность может быть направлена и направляется в реальности на поддержание устойчивости социально-политического положения в стране или регионе и обеспечение их экономического развития. На эффективность работает и более четкое понимание ролевых функций государства. На Западе выделяются четыре основные ролевые функции. Первая – целеполагатель или определяющий цели общественного развития, правила, пути, формы и методы их достижения. Руководство страны и некоторых регионов считает, что государство не должно вмешиваться в экономику, а потому резервные деньги стабилизационного фонда не используются в качестве инвестиций для развития отечественной экономики, чем снижается эффективность государственного управления. Как предприниматель, государство на Западе оказывает заметное влияние на формирование конкурентной среды.

Поскольку государство и власть на Западе рассматриваются как фабрика, производящая услуги, то органы государственной власти и местного самоуправления зачастую выступают конкурентами по отношению к частному сектору. Например, населению надо оказывать услуги – подачу воды, тепла, перевозку пассажиров и т.п. Это могут организовать и осуществлять органы государственной власти, местного самоуправления и предприниматели частного сектора, а могут и предприятия смешанной формы собственности. В любом случае обозначается рынок услуг, на котором органы власти выступают за аукцион услуг. Цель же ставится одна – выяснить, кто качественнее и дешевле может оказать ту или иную услугу населению. Это может быть государственное, муниципальное или частное, а то и смешанной формы собственности предприятие. Общеизвестными критериями эффективности власти являются: способность властных структур на различных уровнях успешно решать экономические, социальные, финансовые, организационные и другие задачи; достигать поставленные цели; согласовывать и координировать экономические и политические интересы различных групп населения, действуя при этом в строго определенном правовом поле. В целом же эффективность государственного управления определяется сбалансированной системой показателей, т.е. соотношением использованных ресурсов и полученных результатов в достижении стратегических целей политической системы и реализации общих государственных интересов. Эффективность – это показатель того, насколько полно усилия и ресурсы, затраченные управляющим субъектом и обществом на решение поставленных проблем, реализованы в социально значимых конечных результатах [3].

Таким образом, эффективность государственного управления определяется через понятия «общественные цели», «затраченные ресурсы» и «полученные результаты».

ЛИТЕРАТУРА

1. Брюин де Х. Управление по результатам в государственном секторе. М.: Ин-т комплексных стратег. исслед., 2005. 192 с.
2. Гладков И.С. Опыт антикризисного управления в Республике Корея [Электронный ресурс] // Менеджмент в России и за рубежом. 2006. № 5. URL: <http://www.mevriz.ru/annotations/2006/>
3. Граждан В.Д. Теория управления: учеб. пособие. М: Гардарики, 2004. 418 с. 6. Друкер П. Эффективное управление / пер. с англ. М., 1998.

УДК 338.242

ЗЕМЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ: КАК ОБЪЕКТ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ: МИРОВЫЕ ПОДХОДЫ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ

Бисембаев А.М., магистрант

Научный руководитель: Кизимбаева А.Б., доцент.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В статье отражены особенности земельных ресурсов как объекта государственного управления. Представлены международные подходы к изучению уровня управления земельными ресурсами в нашей стране и направления его развития. Предложены направления развития системы управления земельными ресурсами

страны, включающие институты, посредством которых формируются и регулируются экономические отношения между субъектами землепользования; информационную составляющую в виде кадастра недвижимости; механизмы привлечения инвестиций в использование земельных ресурсов.

Ключевые слова: земельные ресурсы, государственное управление, институты управления.

Земля (почва) является одним из определяющих условий жизни на нашей планете. В сельском хозяйстве земельные ресурсы — главное средство производства. Значение этого незаменимого и ограниченного природного резерва увеличивается по мере роста плотности населения и ухудшения экологической обстановки. Ценность земли как недвижимого имущества и капитала вызывает острую потребность ее изучения.

Земли, находящиеся в пределах Республики Казахстан, составляют земельный фонд страны, являющийся важнейшей составной частью национального богатства и окружающей среды. В соответствии с данными государственной статистической отчетности, площадь земельного фонда Республики Казахстан на 1 января 2018 года составила 1712,5 млн га (без учета внутренних морских вод и территориального моря) [1].

Для земельных ресурсов, входящих в систему национального богатства и являющихся экономическим активом, характерны признаки прочих составных частей национального богатства: в их отношении институциональные единицы осуществляют права собственности — индивидуально или коллективно; собственники этого актива получают экономическую выгоду в результате владения ими или использования их в течение определенного времени.

По международной классификации некоторые ресурсы природного происхождения не рассматриваются как экономические активы, так как на них не распространяются права собственности, или же владение ими при существующем уровне технологии, цен и экономической инфраструктуры не приносит экономической выгоды (воздушное пространство, океаны, неоткрытые или открытые, но не доступные для разработки полезные ископаемые и т. д.).

В современной Казахстане, с учетом проведенной в начале 1990-х годов земельной реформы и приватизации, сформированы институциональные условия для вовлечения земель в хозяйственный оборот с целью демонополизации государственной собственности на землю. В соответствии с действующим законодательством Республики Казахстан земля может находиться в частной, государственной, муниципальной и иных формах собственности.

На основе права частной собственности земля принадлежит гражданам и юридическим лицам. В государственной собственности находятся земли, не переданные в собственность граждан, юридических лиц, муниципальных образований. Государственная собственность состоит из земель, находящихся в собственности как Республики Казахстан, так и ее субъектов. Земли, принадлежащие по праву собственности городским и сельским поселениям, а также другим муниципальным образованиям, являются муниципальной собственностью. Какова же фактическая ситуация в области развития земельного рынка.

Характеристика результатов реформы управления земельными ресурсами в современном Казахстане. По данным государственного статистического наблюдения за земельными ресурсами на 1 января 2018 года, площадь земель, находящихся в государственной и муниципальной собственности, составила 1579,1 млн га, или 92,2 % от площади земельного фонда.

В частной собственности находилось 133,4 млн га земель, что составило 7,8 % земельного фонда страны. Из них площадь земель, находящихся в собственности граждан и их объединений, составила 115,3 млн га, или 6,7 %. В собственности юридических лиц находилось 18,1 млн га, или 1,1 % земельного фонда Казахстана.

Земельные доли граждан (включая право в общей совместной собственности) в земельном фонде страны составили 5,2 % (88,4 млн га), или 66,3 % земель, находящихся в частной собственности в целом по стране [2].

В структуре собственности на землю в Республике Казахстан за 2017 год произошли следующие изменения: наблюдалось сокращение площади земель, находившихся в собственности граждан (на 87,3 тысяч га), а также увеличение собственности юридических лиц (на 908,4 тысяч га).

Кроме того, возрос объем государственной и муниципальной собственности (на 1787,0 тысяч га). Изменения в значительной степени касались земельных участков, находящихся на праве общей (долевой или совместной) собственности граждан (уменьшение составило 958,8 тысяч га). Земельные ресурсы как объект государственного управления.

Статистика указывает на то, что на настоящий момент пока не наблюдается изменения структуры земельного фонда в сторону значительного сокращения государственной собственности на землю. Это является подтверждением того, что земельная сфера поддается реформированию крайне медленно, с очень большим трудом. Более того, реальность и ожидаемые эффекты разнятся на порядок.

Земельный потенциал Казахстана используется до сих пор только в небольшой степени и неэффективно. Критерии оценки эффективности использования земельных ресурсов законодательно и методологически не определены, что влечет за собой волюнтаризм в их трактовке в пользу решения текущих финансовых проблем, а не стратегических целей. Имеют место деструктивные тенденции в управлении земельными ресурсами: сокращается площадь сельскохозяйственных земель, имеются негативные тенденции в застройке городской территории.

Какие же методологические подходы к совершенствованию системы управления земельными ресурсами надо выбрать в сложившейся ситуации, на что сделать акцент?

Современная теория при рассмотрении земельных отношений основную роль отводит понятию собственности (как институциональной и социальной основы системы национальной экономики, которая имеет юридическое и экономическое содержание [3]. Западный экономист Де Сото считает, что главная проблема и причина не вполне удачных социально-экономических реформ в странах третьего мира и бывшего социалистических республик. Оценка по группе стран СНГ. Изучение управления землепользованием в странах СНГ (в эту группу вошли страны: Азербайджан, Казахстан, Киргизия, Молдова, Российская Федерация и Украина, в соответствии с указанной выше моделью земельного рынка, позволило ООН сделать ряд важных выводов, которые помогут нам при выработке новых подходов к реформированию системы управления земельными ресурсами Казахстан. Положение в сфере управления землепользованием постоянно улучшается, но во многих аспектах управление все еще остается слабым.

Земельные ресурсы как объект государственного управления здесь разрыв между регулированием доступа к земельным ресурсам и их использованием больше, чем в любой другой группе стран, ставшей предметом настоящего исследования. Приватизация заметно продвинулась вперед, в последнее время многие страны значительно усовершенствовали законодательство в сфере регистрации земли (другие, правда, все еще продолжают бороться с неэффективной системой), в большинстве стран на более-менее достойном уровне осуществляется управление государственными

землями. С другой стороны, говорить о существовании системы установления стоимости земельных участков, пространственном планировании и землеустройстве вряд ли приходится. Кроме того, в большинстве стран этой группы меньше прозрачности, гораздо шире распространена коррупция (узурпация государства, захваты земель, неправомерная практика раздачи земель и так далее).

Серьезной проблемой всех стран является коррупция в сфере земельных отношений, политическое влияние и контроль со стороны госаппарата. В целом, экспертами сделано заключение, что в большинстве изученных стран созданы достаточно стройные системы управления государственными землями, но реализации достигнутого может иногда препятствовать противозаконная практика.

В первую очередь, она может проявляться в процессах приватизации и аренды земли. Следующая важная проблема заключается в том, что пространственное планирование в подавляющем большинстве стран группы находится в зачаточном состоянии.

При этом значительны различия в плане прозрачности. Выдача разрешений на строительство представляет собой громоздкий и отмеченный коррупцией процесс (комментарий

Во всех странах СНГ вопросы землевладения регулируются лучше, чем вопросы землепользования и землеустройства. По сравнению с этим параметром качество определения стоимости земельных участков занимает промежуточное место.

В отношении землепользования и землеустройства результаты исследования можно изложить следующим образом: почти во всех странах слабым местом является пространственное планирование.

Это осознают многие, поскольку ясно, что основным инструментом устойчивого землепользования является реалистичное зонирование с ориентацией на будущее.

Однако для исправления ситуации делается мало. Существует огромная заинтересованность в расширении знаний о землеустройстве (перераспределении земель и укрупнении земельных участков).

Все больший интерес вызывают земельные банки, но этот вопрос еще не находится в поле зрения многих экспертов и лиц, отвечающих за принятие решений. Данный подход нашел практическое воплощение в форме создания общенациональных земельных банков.

Наличеству и потенциал для создания земельных банков на муниципальном уровне: пока стоимость земли невелика, местные власти могли бы скупать участки под будущее.

Земельные ресурсы как объект государственного управления развитие и для реализации проектов по укрупнению. Однако это возможно только при условии полномасштабной децентрализации государственных земель. Эксперты ФАО ООН отмечают, что созданные в странах СНГ фонды перераспределения сельскохозяйственных земель являются источником коррупции: земли сдаются в аренду по заниженным ставкам или бесплатно, достаточно лишь формально присвоить им статус земель соответствующего целевого назначения.

Не существует механизма ответственности и подотчетности властей муниципального уровня. Важно отметить, что эти процессы до сих пор подтверждаются российской официальной статистикой.

Согласно Национальному докладу об использовании земель, часто процесс ликвидации сельскохозяйственных организаций и крестьянских (фермерских) хозяйств не завершается принятием решения о прекращении или изменении права хозяйствующего субъекта на землю и оформлением в установленном порядке соответствующих документов, подтверждающих вновь возникшие права на нее.

Дальнейшая судьба земельного участка (или земель) часто не определена, в том числе, путем принятия соответствующего государственного акта о зачислении земельного участка (или земель) в фонд перераспределения земель.

Сложившаяся практика привела к тому, что на 1 января 2018 года более 16,3 млн га земель учтены в государственном кадастре недвижимости как земли, используемые производителями товарной сельскохозяйственной продукции, в то время как обладатели прав на эти земли из соответствующих реестров юридических и физических лиц исключены.

В сравнении с предшествующим годом площадь указанных земель увеличилась на 35,6 тысяч га. В состав указанной группы земель вошло 6,6 млн га, находящихся в праве общей (долевой или совместной) собственности граждан, 9,3 млн га государственной и муниципальной собственности, а также 0,4 млн га частной собственности [1].

В подавляющем большинстве стран пространственное планирование находится практически на нулевом уровне: не существует подходов, предполагающих укрупнение и перераспределение земельных участков, а выдача разрешений на строительство — крайне сложный и коррупционный процесс.

Следует отметить, уровень безопасности и надежности землевладения постоянно повышается, а это влечет за собой активное строительство. Однако, вследствие практического отсутствия и низкой эффективности контроля в сфере землепользования и землеустройства, такое строительство не обязательно способствует устойчивому развитию.

Часто строительство приводит к утрате полей, виноградников, плантаций, лесов, биоразнообразия, природных и культурных ландшафтов, потенциала в развитии туризма и т. д. Основной урок, усвоенный по результатам переходного периода в Восточной Европе, состоит в том, что система регулирования землепользования земельные ресурсы как объект государственного управления. и землеустройства должна быть создана до проведения приватизации и никак иначе.

В восточной части Германии до проведения реституции были введены в действие все законы, регулирующие землепользование:

это были нормы бывшей Западной Германии, вступившие в силу в восточной части страны при объединении.

И, тем не менее, несколько лет спустя на юге бывшей Восточной Германии можно было наблюдать абсолютно беспорядочную и ничем не оправданную застройку зон, выделенных под торговые предприятия. Проблема состояла в том, что каждый муниципалитет разработал собственный план использования муниципальных земель, не согласовав его с соседними муниципалитетами, в условиях отсутствия какого бы то ни было руководства со стороны институтов более высокого уровня.

Когда, наконец, была внедрена система районного планирования, уже были утрачены прекрасные культурные ландшафты, а поля, где почва отличалась высоким плодородием, скрылись под слоем асфальта. Размеры выделенных под торговые предприятия участков были настолько велики, что большая их часть до сих пор не освоена.

Управление землепользованием в Восточной Европе и СНГ выделяло на периферии существующих поселений обширные жилые зоны:

в надежде быстро разрешить жилищную проблему сельскохозяйственные земли были превращены в участки под коттеджное строительство.

Очевидно, что землеустроительная деятельность внутри существующих поселений заняла бы больше времени и потребовала бы больших вложений. Результатом такого зонирования стало постоянное падение привлекательности жилых

зон внутри многих городов, сопровождавшееся утратой земель сельскохозяйственного назначения в пригородах: назвать подобное развитие устойчивым было бы неправильно [3].

Таким образом, своевременное принятие законодательства, регулирующего землепользование, еще не является гарантией сохранения ценных земель и ландшафтов. Необходимо должное управление, осуществляемое квалифицированными служащими под началом опытных руководителей, облеченных властью принимать решения и защищающих общественные интересы сегодняшних и будущих поколений.

Рекомендации АО ООН по рациональному использованию земельных ресурсов сводятся к следующему:

— странам Восточной Европы необходимо сформировать инфраструктуру пространственных данных и систему сбора данных, позволяющую вести всеобъемлющий мониторинг землепользования и совершенствовать управление землеустройством;

— завершить составление земельного кадастра;

— расширить сферы предоставления электронных услуг;

— создать систему пространственного планирования на всех уровнях

— от центрального до местного;

— приступить к решению проблемы незаконного строительства и незаконных поселений, а также создать условия, препятствующие этому.

ЛИТЕРАТУРА

1. Варламов А.А. Экономика и экология землепользования: в 2 т. Т. 2. Формирование и обоснование объектов системы землепользования. М.: ООО ИД «Фолиум», 2015. 254 с.: ил.

2. Беркалиева А.А., Бисенова С.А., Каюпова П.В. Состояние сельского хозяйства России и совершенствование сельскохозяйственного землепользования // Землеустройство, кадастр и мониторинг земель. 2015. № 4 (124). С. 6-15.

3. Капаров С.И., Сарсенова Т.О., Савельева Е.Б. Интегральный подход к зонированию территории региона для целей управления земельными ресурсами // Региональная экономика: теория и практика. 2016. № 10 (433). С. 190-202.

ӘОЖ 33.338

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ШАҒЫН КӘСІПКЕРЛІК ЖӘНЕ ОНЫҢ ДАМУЫ

Нұржубаев Ғ., студент

Ғылыми жетекшісі: Конысбаева А.А.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Шағын және орта кәсіпкерлік ел экономикасының дамуы үшін аса маңызды болып табылады, ал оның деңгейіне елдегі экономикалық, заңдық, саяси, әлеуметтік, экологиялық жағдайлардың өзі тікелей әсер етуші факторларды құрайды, сондықтан шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту, оның құрылымдарын қарастыру аса маңызды.

Түйінді сөздер: кәсіпкерлік, шағын және орта кәсіпкерлік, кәсіпкерлікті дамыту, кәсіпкерлікті қолдау, кәсіпкерлік деңгейі.

Әлеуметтік-экономикалық құбылыс ретінде кәсіпкерлік көптеген қоғамдық қатынастарды қамтиды, оның заң-құқықтық, психологиялық, тарихи жақтары да бар. Кәсіпкерлік қызметтің тағдыры адам қызметінің экономикалық жағдайларына байланысты. Кәсіпкерлік – нарықтағы бәсекеге төтеп беру үшін жаңа мүмкіндіктерді іздеу, жаңа технологияны пайдалану, капиталды жұмсаудың тың салаларын іздеу, ескі ойлау шеңберінен шығу болып табылады [1].

Кәсіпкерліктің объектісі ретінде новаторлық, жаңашылдық, ерекше мағынадағы новаторлық өндіріс, айырбас және бөлудің түрлі факторларын комбинациялау. Кәсіпкерлік әр кезеңде де белгілі бағытта ұйымдастырылады, нақты формалары бар. Кәсіпкерліктің шаруашылық жүргізу тәсілі ретінде бірнеше жалпы белгілерін қарастырады. Оның ішінде негізгісі – шаруашылық субъектілерінің еркіндігі мен тәуелсіздігі. Кәсіпкерлердің еркін қызмет етуі нарық механизмінің әрекетін қамтамасыз ететін тәртіпті қалыптастырады.

Кесте 1- 2019 жылғы ШОК субъектілерінің саны бірлік

Атауы	Барлығы	Оның ішінде				Өткен жылғы тиісті кезеңге, пайызбен
		шағын кәсіпкерлік тегі заңды тұлғалар	орта кәсіпкерлік тегі заңды тұлғалар	дара кәсіпкерлер	шаруа немесе фермер қожалықтары	
Қазақстан Республикасы	1 610 844	374 152	2 895	1 022 008	211 789	103,0
Ақмола	56 937	10 345	112	41 082	5 398	100,7
Ақтөбе	67 564	15 027	99	46 273	6 165	104,6
Алматы	146 836	17 256	166	80 969	48 445	102,0
Атырау	57 884	10 473	103	44 633	2 675	102,6
Батыс Қазақстан	50 145	8 330	91	35 064	6 660	102,3
Жамбыл	82 625	9 138	51	55 801	17 635	105,8
Қарағанды	104 520	25 238	185	69 592	9 505	102,5
Қостанай	65 197	10 842	149	47 979	6 227	99,7
Қызылорда	51 385	7 535	62	36 837	6 951	100,4
Маңғыстау	61 527	13 183	86	45 984	2 274	106,5
Павлодар	54 490	12 992	106	37 920	3 472	103,4
Солтүстік Қазақстан	36 516	7 453	133	24 564	4 366	100,3
Түркістан	144 897	10 754	58	63 098	70 987	104,3
Шығыс Қазақстан	113 027	16 352	171	79 701	16 803	100,9
Нұр-Сұлтан қаласы	162 879	65 995	298	96 320	266	106,6
Алматы қаласы	277 108	113 470	899	161 841	898	102,8
Шымкент қаласы	77 307	19 769	126	54 350	3 062	100,7

Кәсіпкерлікті мемлекеттік реттеу процесінде кәсіпкерлік субъектілерінің мемлекеттік органдармен байланыстарын шектеу мақсатында нормативтік құқықтық актілерде «бір терезе» қағидатын қолдану көзделуге тиіс, бұл ретте мемлекеттік органдардан барлық қажетті келісулерді ведомствоаралық өзара іс-қимыл жасау тәртібімен мемлекеттік органдардың өздері алуға тиіс. Қазақстанда бүгінгі күні шағын және орта кәсіпкерлік экономикада серпінді дамып келеді. Ең бастысы шағын кәсіпкерлік саны артып келеді. 2019 жылғы жағдай бойынша жұмыс істеп тұрған ШОК субъектілер саны өткен жылғы тиісті кезеңдегі сәйкес мерзіммен салыстырғанда 11%-ға өсті. ШОК субъектілерінің жалпы санында дара кәсіпкерлер үлесі 65,5%, шағын кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар – 18,6%, шаруа немесе фермер қожалықтары – 15,7%, орта кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар – 0,2% құрады [2].

Елдің тұрақты өсуін қамтамасыз ету үшін нарықтық экономиканың негізі болып табылатын кәсіпкерлік қызметті қолдау және реттеу шараларының тиімді іске асырылуы қажет. Кәсіпкерлікті қолдаудың және реттеудің келесідей түрлерін атап өтуге болады:

- ✓ Кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау және реттеу;
- ✓ Инновациялық қолдау және ынталандыру;
- ✓ Инвестициялық қолдау мен оның салаларын дамыту;
- ✓ Құқықтық қолдау және заңдар қабылдау;
- ✓ Қаржылық қолдау мен несиелер арқылы ынталандыру;
- ✓ Салықтық жеңілдіктер арқылы кәсіпкерліктің маңызды салаларын дамыту іс-шаралары жатады.

Соңғы жылдары шағын және орта бизнесті қолдау экономикалық саясаттың басымды саласы ретінде танылған. Ол ең бастысы шағын және орта бизнестің икемді болып келуімен ерекшеленеді, сұранысқа тез жауап беріп, рынок сұранысы мен қажеттілігін тез қанағаттандыра алады. Ірі кәсіпорындарға қарағанда, орта кәсіпорындар өзінің икемділігінің арқасында экономика мен қоғамның жаңа қажеттіліктеріне сай қызметін қайта құруға бейім болады [3]. Кәсіпкерлік шаруашылықты қолдау мен реттеу шараларының ішіндегі қалған бағыттарға да әсер ететін негізгісі кәсіпкерліктің дамуының стратегиясы мен даму жоспарын дайындайтын және ұсынатын мемлекеттік іс-шаралар болып табылады. Кәсіпкерлікті және шағын кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдауда қаржылық қамтамасыз ету республикалық және жергілікті қаражат есебінен жыл сайын аталған мақсаттарға көзделетін қаржы шеңберінде іске асырылады, сондай-ақ мемлекет бюджеті, мемлекеттік заемдарды, мемлекеттің ақшалай гранттар есебінен жүзеге асырылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Кәсіпкерлік, <https://kk.wikipedia.org>,
2. Шағын және орта кәсіпкерлік, <http://stat.gov.kz>,
3. Қазақстанда орта бизнес субъектілерін қаржылық реттеу механизмдерінің қазіргі кездегі жағдайын талдау және бағалау, <http://distance.atu.kz>.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚҰРЫЛЫС САЛАСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ДАМУЫ

Тілеумағамбет Д.Ұ., студент

Ғылыми жетекшісі: Конысбаева А.А.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Құрылыс саласының дамуы, соңғы үлгілердегі озық инновациялық технологиялардың салаға келуі ел экономикасы үшін аса маңызды әлеуметтік мәселелердің тиімді шешілуіне оң ықпал етеді.

Түйінді сөздер: құрылыс, құрылыс саласы, құрылыс кешенінің дамуы.

Құрылыс саласы қазіргі таңдағы барынша қарқынды дамып келе жатқан сала, Қазақстан экономикасының аса маңызды әрі базалық алты саласының бірі болып табылады және оның көрсеткіштері тікелей еліміздің ЖІӨ-сін қалыптастырады. Оның үстіне ол халықты жұмыс орындарымен қамтамасыз ету бойынша сауда саласынан кейінгі екінші орында тұр [1]. Қазақстандағы құрылыс кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігінің экономикалық қажеттіліктері, әлемдегі өнеркәсіптер мен өндіріс орындары инновацияны бұрыннан енгізіп келеді, ал құрылыс бұл процестің Қазақстандағы алғашқы «драйвері» болуы әбден мүмкін. Ескі процестерді цифрландырудан бастап, құрылыстың өзіндік құнын, мерзімі мен шығының қысқартатын жаңа технологияларды енгіземіз. Бұған ең алдымен түпкі тұтынушы мүдделі [2]. 2018 жылы құрылыс саласында 53 мың 996 компания тіркелген, бұл көпқабатты тұрғын үй салушылар, Қазақстанның құрылыс секторы 3 негізгі санаттан және 9 құрылыс жұмысы түрлерінен тұрады. Ол үш санаттан:

- ✓ «нысандар құрылысы»,
- ✓ «азаматтық құрылыс»,
- ✓ «мамандандырылған құрылыс жұмыстары» тұрады.

Құрылыс фирмаларының көпшілігі басты қалаларда, Астана мен Алматыда тіркелген. Одан кейінгі орынды Түркістан, Қарағанды және Алматы облыстары иеленеді. 2017 жылы елімізде 3,48 триллион теңгеге құрылыс жұмыстары орындалған, мұнда құрылыс саласының көшбасшысы атағын түркиялық «Sembol Construction» иеленіп отыр.

Құрылыс саласын дамытудағы мәселелердің бірі тиімді жаңа құрылыс материалдарын, озық технологияларды пайдалану мүмкіндігіне кедергі келтіретін отандық нормативтердің негізгі бөлігінің ескіруі болып табылады. Отандық құрылыс саласының деңгейін арттыру үшін, сондай-ақ құрылысқа шетелдік инвестиция тарту үшін қолайлы жағдай жасау қарастыру аса маңызды. Құрылыс сапасын қамтамасыз етуде сараптамалық жұмыстар мен инжинирингтік қызметтер – жобаларды сараптау, техникалық және авторлық қадағалау, ғимараттар мен құрылыс нысандарының сенімділігі мен беріктігін бағалаудың да маңызы зор [3].

Құрылыс материалдары мен бұйымдарының сапалығын бағалау мынадай нысандарда жүзеге асыру көзделген:

- ✓ өндірісті, материалдар мен бұйымдарды техникалық бақылау;
- ✓ құрылыс материалдары мен бұйымдарының сәйкестігін міндетті растау;
- ✓ айналымдағы құрылыс материалдары мен бұйымдарының сәйкестігін инспекциялық бақылау.

1-Кесте. 2019 жылғы құрылыс жұмыстарының көлемі

	Атауы	млн. теңге	Өткен жылғы тиісті кезеңге %-бен
	Қазақстан Республикасы	625 480 063	108,4
	Ақмола	9 510 461	76,4
	Ақтөбе	33 600 211	116,2
	Алматы	40 145 487	104,5
	Атырау	158 051 424	143,0
	Батыс Қазақстан	26 065 740	120,8
	Жамбыл	17 477 707	101,2
	Қарағанды	48 321 685	152,8
	Қостанай	16 738 996	121,3
	Қызылорда	13 930 136	109,0
	Маңғыстау	38 695 421	96,8
	Павлодар	21 133 123	123,9
	Солтүстік Қазақстан	10 267 546	115,6
	Түркістан	20 661 503	140,2
	Шығыс Қазақстан	43 549 251	105,7
	Нұр-Сұлтан қаласы	61 247 447	59,3
	Алматы қаласы	50 272 422	103,9
	Шымкент қаласы	15 811 503	99,3

2017 жылы құрылыс жұмыстарының (қызметтерінің) көлемі 3509,3 млрд. теңгені құрады, бұл 2016 жылдан 2,8%-ға көп. Республика бойынша құрылыс жұмыстарының жалпы көлемінен едәуір бөлігін жеке құрылыс – 77,7%, шетелдік – 21,8%, мемлекеттік ұйымдар – 0,5% орындады. Құрылыс жұмыстары көлемінің артуы республиканың он бес өңірінде де байқалады. 2017 жылы пайдалануға берілген жаңа ғимараттардың жалпы алаңы 15833,6 мың шаршы метр құрады. Тұрғын үй құрылысына 1022,5 млрд. теңге салынды, бұл 2016 жылға қарағанда 16,4%-ға көп. Пайдалануға берілген тұрғын ғимараттардың жалпы алаңы 2016 жылмен салыстырғанда 6,2%-ға өсіп, 11168 мың шаршы метрді құрады. Тұрғын үйдің едәуір бөлігін – 9367,7 мың шаршы метрді немесе 83,9%-ын жеке құрылыс салушылар, оның ішінде жалпы көлемінде 38,7% құрайтын 4322,2 мың шаршы метрді халық пайдалануға берген.

Тұрғын үйді пайдалануға берудің өсуі республиканың он бес өңірінде байқалды. Батыс Қазақстан, Оңтүстік Қазақстан және Қостанай облыстарында (1,4 есеге), Павлодар, Ақтөбе және Жамбыл облыстарында (1,3 есеге), Солтүстік Қазақстан және Ақмола облыстарында облыстарында (1,2 есеге) белгіленді. Ағымдағы 2017 жылы білім беру және денсаулық сақтау саласында 52291 оқушы орнына арналған 99 жалпы білім беретін мектеп, 7739 орынға арналған 65 мектепке дейінгі мекеме, 500 төсек-орындық 1 жаңа аурухана және ауысымында 2955 келушілерге арналған 63 амбулаториялық-емханалық мекеме пайдалануға берілді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. <https://inbusiness.kz/kz/news>,
2. <https://bigox.kz/kazakstandagy>,
3. Құрылыс және тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық ісі, <https://www.interfax.kz>.

ЖАСТАР КӘСІПКЕРЛІГІНДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІҢ РӨЛІ

Қыдыр І.Қ., студент

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Сагиндикова А.К.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Жастар – Қазақстанның болашағы, елімізді дамытудың қозғаушы күші болып табылады. Сондықтан да жастардың өз мүдделері мен әлеуеттерін жүзеге асыруларын іске асыру мүмкіндіктері мол. Жастар әр еңбек саласында, кәсіпкерлік салада биік белестерді бағындырып, жетістіктерге жетуде.

Түйінді сөздер: кәсіпкерлік, бәсеке, жастар, мемлекет, бюджет, жұмыссыздық.

«Жастар – еліміздің қазіргі әлемдегі бәсекеге қабілеттілігінің негізгі факторы. Қазақстанның болашағы сіздерге – сіздердің білімдеріңізге, күш-жігерлеріңіз бен патриоттық сезімдеріңізге байланысты. Қазір қолға алынған жұмыстардың бәрі сіздердің бақытты өмірлеріңіз, сондай-ақ өз әлеуеттеріңіз бен мүмкіндіктеріңізді толық жүзеге асыра алу үшін атқарылып жатыр» дейді Мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаев өз сөзінде. Ел болашағы жастардың қолында, яғни бізге жастарға тікелей байланысты. Бүгінгі таңда жастар жігерлі, ынталы, білімді. Одан шығар нәтиже – жастар қоғамды нығайту мен жаңғыртудың қозғаушы күші болып табылады, өйткені қазіргі таңда жастардың қоғам өмірінің барлық салаларына қатысу моделі де өзгерді. Қазақстан жастары – бұл шынымен де әлеуметтік өзгерістердің маңызды топтамасының жүрегі. Жастар өзін-өзі жүзеге асыру үшін бар күш-жігерін жұмсауы тиіс, себебі жалпы мемлекет дамуы – жастардың алға басқан ұмтылысында, жаңаша көзқарасы мен қажырлы, адал еңбегімен байланысты.[1]

XXI-ғасырдың екінші он жылдығы, бұл Елбасымыздың жарлығы мен мемлекеттің жастардың әлауқатының жақсаруына және де жастардың жеке кәсіпкер атануына келешегі кемел жол салуына үлкен ынта қойған кезеңі. Оның бірден бір айқын дәлелдері «Еңбекпен қамту -2020», «Бизнестің жол картасы -2020», «Қолжетімді баспана -2020». Қазіргі таңдағы ұлтымыздың жас санағына қарағанда еліміздегі әрбір үшінші тұрғын жасы 30-ға жетпеген азамат пен азаматшалар, соған сәйкес Ел басымыз өз қаулысында жастарға үлкен дем қойғаны көптің көңіліне жылу қондырды.[3]

Еліміздегі жастардың жұмыссыздық санын азайту барысында «Еңбекпен қамту-2020» жобасы өз қызметін қарқынды атқару барысында. Одан бөлек ел жастарының жеке кәсіпкер атануына да ауқымды жол салынды, оның дәлелі «Бизнестің жол картасы-2020». Елімізде отау құрған жас отбасылардың баспанасыз болуына байланысты «Қолжетімді баспана-2020» жобасы жүзеге асуда.

Бүгінгі таңда мемлекет жастар кәсіпкерлігінен бөлек жастардың әл-ауқатына да аса көп назар қояды. Еліміздегі бұл жобалардың бастау алуы 2018 жылғы 5-ші қазан айындағы мемлекет басшысы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауында көрініс тапты. Елбасымыз өңірлерге сапарында бұл жобалардың тиімділігіне көз жеткізді. Ендігі бұл жобаларды 2025 жылға дейін созырылуы қарастырылуда. Осы жобаларды жүзеге асыру үшін еліміздің бюджетінен жылына 30 миллиард теңге бөлуді қарастыруда. Бұл дегеніміз үш жылда кемінде 22 мың жаңа жұмыс орындарының ашылуына, 224 миллиард теңге салық түсіруге және де 3 триллион теңгенің өнімін өндіруге мүмкіндік береді.[1.2]

Қазақстан жастары - Тәуелсіз елімен бірге өскен ұрпақ. Еліміздің алдыңғы буын ағаларымыздың ісін жалғастырып, тәуелсіздіктің 28 жылындағы жетістіктерді орнықтыра отырып ХХІ-ші ғасырдың үшінші он жылдығында әлемнің тек қана дамыған емес халықының алауқаты жақсы дамыған мемлекеттердің қатарына қосылуды көздейміз.

Мемлекеттің жастардың кәсіпкерлігіне көрсеткен қолдауы барлық жағынан елеусіз қалмасы анық. Осындай қарқынды қолдау арқасында елімізде жұмыссыздық саны бірнеше есеге кеміп халықтың алауқаты жақсарды. Бұдан түйер қорытынды елдің ертеңі есті ерлерімізде, біз еліміздің жарқын болашағымыз, келер тарих біздің еншімізде.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. www.akorda.kz
2. www.egemen.kz
3. www.enbek.kz

ӘОЖ 338.1

ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПкерлік ИНФРАқұрылымын ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Кулчикова К.А., студент

Ғылыми жетекші: Сагиндикова А.К., аға оқытушы

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Кәсіпкерлік – кәсіпкерлік бизнестің неғұрлым жекеше жағдайы. Қызметтің бұл түрі, көбінесе, адамның жеке басымен – кәсіпкермен байланысты. Ол жаңа істі қолға алады, жаңа енгізілімді іске асырады, тәуекелдікке бас тігеді. Кәсіпкерлікті дамыту бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызметтің қалыптасу және даму кезеңдері анықталған, сондай-ақ, кәсіпкерлік қызметті дамытудағы мемлекеттің рөлі қарастырылған.

Түйінді сөздер: инновация, кәсіпкерлік, инфрақұрылым, технопарк, инвестиция, кластер.

Инновациялық кәсіпкерлік инфрақұрылымын қалыптастыру қажеттілігі әлемдік бәсекеде соңғы көште қалып қоймау және тек басқа елдердің тауар өткізу нарығына айналмау, сондай-ақ, елдің экономикасын әртараптандыру мүддесінен туындаған сыңайлы. Өйткені, инновациялық сипаты бар өнім, қызмет не жұмыс дәстүрлі тауармен салыстырғанда белгілі бір артықшылықтарға ие болатыны белгілі. Ал бұл жағдай тұтынушыны тартудың сенімді жолы болып саналады.

Бүгінгі күнде Қазақстан Республикасының Үкіметі инновацияларға және инновациялық кәсіпкерлікке ерекше назар аударуда. Бұл негізінен инновациялық инфрақұрылымдарды, оның ішінде арнайы экономикалық аймақтар, оның ішінде дербес кластерлік қор, индустриялық аймақтар, технопарктер, тәуекелмен инвестицияланатын акционерлік инвестициялық қорлар, технологияларды коммерцияландыру орталықтары, конструкторлық бюролар, халықаралық

технологиялар трансферті орталықтары, инновациялық кластерлер құрылымдарды дамыту негізінде байқалады.

Қазіргі уақытта мемлекет барлық қажетті жағдайларды жасауда. Мәселен, Қазақстандық инвестициялық қор, Экспортты сақтандыру Корпорациясы және инновациялық қор сияқты арнайы құрылымдар қалыптасты. Өңдеуші өнеркәсіп пен ауыл шаруашылығында инвестициялық қызметті ынталандыратын институционалдық құралдар енгізілді.

Инновациялық әлеуетті және инновациялық кәсіпкерлікті дамыту маңызды жалпы ұлттық міндет болып табылады, ол жаңа шешімдерді қабылдауды және елдің инновациялық және ғылымитехнологиялық дамуының мемлекеттік артықшылықтарын анықтауды, жоғарғы технологиялық өндірістерді экономикалық дамытудың негізгі факторына айналуын талап етеді.[1]

Инновациялық кәсіпкерліктің басты функцияларының бірі ғылыми-техникалық және өндірістік сала арасындағы байланыстырушылық рөлді жүзеге асыру болып табылады. Инновациялық кәсіпкерліктің жұмыс істеуі ғылыми-техникалық ұйымдар және шаруашылық субъектілер көтеруге мәжбүр инновациялық өнімді құрумен немесе жаңа ғылыми-техникалық шешімдерді олардың коммерциялық пайдаланылу мүмкіндіктеріне дейін жеткізумен байланысты шығындарды азайтуға мүмкіндік береді.

Қазақстанның дамуының басты бағыттары – ең жақсы өмір стандарттарын ұсынатын, адамдардың өзіндік таланттары мен қабілеттерін жүзеге асыра алуға мүмкіндік беретін қоғам құру. Яғни инновациялық типті экономика құру.

Қазақстан Республикасының индустриалды-инновациялық стратегиясының негізгі бағыты, біздің ойымызша, жоғары технологиялық, ғылыми сыйымды және экспортқа бағытталған өнім мен өндірістердің дамуы болып табылады.

Жалпы Қазақстандағы инновациялық кәсіпкерлік ахуалын жақсарту үшін:

- білікті кадрлар және жұмыс күшін дайындау жүйесін бекіту;
- кадрларды кәсіби біліктілігі тұрғысынан дайындау және қайта дайындау;
- кіші бизнес және өзін жұмыспен қамту саласында оқыту;
- инвестициялық үрдістерді басқаруды ұйымдастыруды жақсарту;
- басқару кадрларының кәсіби біліктілігін бекіту;
- қоғамдық бақылау үшін биліктің ашықтық дәрежесін көбейту;
- шенеуніктердің қызметін реттеу деңгейін жоғарылату керек. [1,2]

Қорытындылай келе, жалпы инновациялық кәсіпкерлік – бұл жаңа нәрселерді жасаудың ерекше жаңашылдық процесі, шаруашылық жүргізу процесі, оның негізінде үнемі жаңа мүмкіндіктер іздеу, инновацияға бағдарлау жатыр. Ол кәсіпкердің жаңа жобаны жүзеге асыру немесе қолда бар, сондай-ақ бұл ретте пайда болатын қаржылық, моральдық және әлеуметтік жауапкершілікті жақсарту жөніндегі барлық тәуекелді өзіне алуға дайындығымен байланысты болып келеді. Нарықтың үдемелі және өзгермелі сұранысын тез қанағаттандыру инновациялық әдістерді пайдаланумен ғана жүзеге асатыны белгілі. Сондықтан да, ұлттық экономиканың жедел және тұрақты дамуы еліміздегі инновациялық орта мен инновациялық инфрақұрылымның нәтижелі жұмыс істеуіне тікелей тәуелді деуге негіз бар.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ә.Ж.Сапарбаев, «Инновациялық экономика», монография, Алматы-2011ж
2. www.kaznu.kz

МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНДА ТУРИЗМНІҢ ДАМУЫ

Абуханова А., студент

Ғылыми жетекшісі: Шодыраева Ш.К.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Қазіргі таңда дүниежүзілік мәнге ие болып отырған бұл туристік сала тек көркем табиғатымен ғана шектелмей, тарих пен археологиялық қазбалардың, мәдениет пен өркениеттің, ел мен жердің, сәулет пен ескерткіштердің тартымдылығымен ерекшеленіп отыр. Осы тұста еліміздің туристік шаңыраққа айналуына мүмкіндік зор.

Түйінді сөздер: Маңғыстау, туризм, теңіз, жағалау.

Туризм – адамның бос уақытында негізінен айтқанда жұмыстық, не мәлім міндеттік мәжбүрлеумен емес, туысшылаумен емес, өз еркінше көңіл көтеру мен демалу үшін, тәуекел жасау үшін, көріп қызықтау үшін, яғни субъективті рухани қажеттілік бойынша басқа бір жерге ерікті [саяхаттап](#), серуендеп баруы. Жақын жердегі қысқа мезетті орындалатыны - [серуен](#) делінсе, алыс жерге аттанған ұзақ мерзімдісі - [саяхат](#) делінеді.

Туризм әлемдік экономикада басты рөлдің бірін атқарады. [Дүниежүзілік туризм ұйымының](#) (ДТҰ) деректері бойынша ол әлемдегі [жалпы ұлттық өнімнің](#) оннан бір бөлігін, [халықаралық инвестицияның](#) 11 пайыздан астамын ұстайды, әлемдік [өндірістің](#) әрбір 9-шы жұмыс орнын туризм қамтамасыз етеді.

Туризмнен түскен табыс мұнай, өнімдері және автомобиль экспорты табысынан кейін тұрақты 3-ші орында келеді. Мұндай оң үрдіс жаңа мың жылдықтың бас кезінде де ұсақталады деп күтілуде. Әлемдік туристік рыноктың дәстүрлі аудандары өзінің рекреациялық сыйымдылығының шегіне іс жүзінде жеткендіктен, туризмнің өсуі туристер баратын жаңа аумақтар есебінде басым дамиды болады. Осыған байланысты, Қазақстанның әлемдік туристік рынокта өзінің лайықты орнын табуға бірегей мүмкіндігі бар.

Туристерді жағымды пікір ғана емес, қайта тұмса табиғат, тылсым құбылыс, ғажайыптар, тәуекелдер, бұрын-соңды болмаған жаңалықтар, басқа да оларды өз елдерінде бола бермейтін ерекше жағдай мен көңіл күйлер шақырады. Сондықтан туризмді дамыту үшін туристік өңір туралы романтикалық (бәлкім тылсым, бәлкім қорқыныш, бәлкім таңғажайып) түсініктердің қалыптасуына айырықша мән беру керек[1].

Маңғыстау өңіріндегі туризмді дамыту қай жағынан алып қарасаңыз да сұранып тұрған сала. Таңғажайып сырға толы табиғатымен қатар көнеден шежіре тартатын тарихы, мәдени-рухани өзгешеліктері шетелдіктер үшін ғана емес, Қазақстанның басқа өңіріндегі тұрғындар үшін де нағыз тартымды бола алады[2].

Маңғыстау облысы — Қазақстанның оңтүстік- батысындағы бұрын Маңғышлақ деп аталған облыс. 1973 жылы 20 наурызда Гурьев облысының оңтүстік бөлігінен құрылған. 1988 жылы облыс таратылды, 1990 жылы Маңғыстау аты беріліп, қайта қалпына келтірілді. Облыс солтүстік –шығысында Атырау және Ақтөбе облыстарымен, батысында – теңіз бойынша Ресей Федерациясымен, Әзірбайжанмен және Иранмен, оңтүстігінде – Түркіменстан және шығысында Өзбекстанмен шекараласады. Ішкі шекарасының ұзындығы 319 километрді, сыртқы шекарасы – 1173 километрді, оның

ішінде теңіз бойынша – 810 километрді құрайды. Облыс орталығы – Ақтау қаласының 1963 жылы негізі қаланған, Каспий теңізі жағасында орналасқан және Қазақстанның «теңіз қақпасы» болып саналады. Маңғыстау облысы өнеркәсіптік аудан, мұнда Қазақстан мұнайының 25 % өндіріледі. Маңғыстау облысы аумағында Қазақстанның «теңіз қақпасы» - Ақтау қаласы орналасқан.

Каспий теңізі – Қазақстан, Ресей, Әзірбайжан, Иран және Түркіменстан – бес мемлекетті біріктіретін үлкен тұйықталған су қоймасы. Каспий теңізі — Еуразия құрлығының орталығында, мұхиттардан алыста, оқшау жатқан тұйық су алабы. Дүние жүзіндегі ең ірі тұйық су айдыны, үлкендігіне қарап теңіз деп атайды. Ауданы 376 000 км². Меридиан бағытында 1200 км-ге созылған, орташа ені 300 км. Жағалау сызығының ұзындығы 7000 км, оның Қазақстанға тиесілі ұзындығы 2340 км (солтүстік жағалауының басым бөлігі және шығыс жағалаудың солтүстік жартысы), қалғаны Ресей, Әзербайжан, Түрікменстан және Иран жерімен шектеседі. Беті мұхит деңгейінен 28 м төменде жатыр. Еңтерең жері 1025 м, орташа тереңдігі 180 м. Сондықтан Маңғыстау облысында теңіз туризмін дамыту жобасы мақұлданды. Мамандар өлкеде туризмді дамытудың басым бағыттарының бірі круиз (кемеге отырып саяхат жасау) және желкенді қайық спортын ұйымдастыру керек деп есептейді. Асау Каспийдің жағасындағы демалыс ұмытылмайтын әсер қалдырады. Жағаға соққан толқынның мейірімді сыбдыры тыныштық орнатады. Теңіз суы тәулік бойында сұр түстен жасыл түске дейін өзгеріп отырады. Қазіргі уақытта мұнда сыйымдылығы 4968 адамды құрайтын 29 демалыс базасы бар. Арнайы есептерге сәйкес, 2030 жылға дейін тағы 12 жаңа қонақ үй кешенін салу жоспарланып отыр. Сонымен қатар, тағы да демалыс базаларын салып, олардың жалпы санын 70 жеткізу қарастырылып отыр. Бұл базалар 11 500 адамға орналастыру бойынша қызмет көрсете алады. Сондай-ақ, 500 адамды орналастыруға қауқары жететін түрлі хостелдерде жұмыс жасайтын болады.

Шомылу маусымында демалыс аумағы 350 мың қонақты қабылдай алады. 2017 жылғы шомылу маусымында аталған демалыс орнына 150 220 адам келген, 2018 жылы бұл көрсеткіш 170 мыңға жетеді деп жоспарлануда.

Сондай-ақ, облыста Фламинго, Алау, Ақбөбек, Балдаурен атты 4 сауықтыру лагері жұмыс істейді. Мұнда 4980 бала демалған. Жоғарыда аталған қызмет көрсетілген 205 904 туристің ішінде 117 178 Қазақстан резиденттері болып табылады. Бұл ішкі туризм деңгейінің көрсеткіші болып отыр. Ал 28 726 адам, сәйкесінше, резиденттер емес, бұл сыртқы, яғни, келушілер туризмі.

2017 жылы қалпына келтіру жұмыстарынан кейін 425 адамды қабылдай алатын «Фламинго» балалар лагері іске қосылды. Мұндағы инвестициялар көлемі 1,5 млрд теңгені құраса, оның ішінде, 180 млн теңге «Даму» қоры есебінен қарастырылды. 2017 жылы аталған лагерде 1920 бала демалды.

Бүгінде «Tree of Life» демалыс базасы кеңейіп, ондағы нөмірлер қоры айтарлықтай артуда. Демалыс орнында 156 жатын нөмір, 7 бассейн бар және су аттракциондары да ұлғаюда. Бүгінгі күні оның дамуына 485,2 млн теңге инвестиция салынса, ағымдағы жылы шомылу маусымының ашылуына орай құны 71,5 млн теңгені құрайтын толқынды бассейн іске қосылды[3]. Қазақ даласы – қымсынбай көрсетіп, ұялмай жарнамалауға тұратын мұралар мекені, Маңғыстау – теңіз жағасындағы сары алтын құмы, жайлы жағалауы бар демалуға қолайлы өңір.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. <https://kk.wikipedia.org/wiki/Туризм>
2. <https://www.inform.kz/>
3. Baq.kz

МАҢҒЫСТАУДАҒЫ ТУРИЗМДІ ДАМУДАҒЫ МӘСЕЛЕЛЕР

Алшын С., студент

Ғылыми жетекшісі: Шодыраева Ш.К.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Республикада соңғы жылдары туристік саланы дамытуға бағытталған және мемлекет жағынан оны жан-жақты қолдау шараларының кешені жүргізілді. Сондықтанда жүргізілетін шаралардың күшті және әлсіз жақтарын анықтау және жүргізілген талдау негізінде туристік қызметтің жақсаруын қамтамасыз ететін шаралар ұсыну қажет.

Түйінді сөздер: ел, туризм, теңіз, ойпат, экономика.

Қазіргі таңда әлемдік экономикада туристік сала – аса жанды және перспективалы салалардың бірі, кейбір елдерде туризм мемлекет кірісінің бірден-бір көзі болып табылады. Бүкіләлемдік туристік ұйымның болжамы бойынша, Қазақстан тұрақты туризмді дамыту үшін болашағы бар елдер сапында. Қазақстанда туризм дамуының болашағы жарқын. Себебі:

- еліміздің қолайлы геосаяси жағдайы. Батыс пен Шығыс аралығындағы халықаралық туристік және коммерциялық ағымдардың өсуі;
- саяси тұрақтылық, демократиялық қайта құру, экономикалық реформаның өтуі және инвестициялық ахуалдың тұрақтылығы мен ашықтығы;
- еліміздің тарихи- мәдениет мұрасының ерекшелігі;
- мұсылман, христиан, будда ескерткіштерінің болуы;
- Қазақстанның көп мәдениеттілігі, музей, мәдениет ошақтарының, фольклорлы- этнографиялық және ұлттық кәсіпқой өнерпаздардың көп болуы;- Туристік- рекреациялық аймақтардың болуы, табиғи ландшафтар, өсімдік, жануарлар дүниесінің ерекшелігі, экзотикалық тур, балық аулау, аң аулау, өсімдіктер жинау т.б.;
- бос еңбек ресурстарының болуы (мамандар).

Барлық туристік нарықта Қазақстанның табиғатына, ландшафтарына және ұлттық мәдениетіне үлкен қызығушылық білдіреді. Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытуда үлкен мүмкіндігі бар аймақ – Маңғыстау облысы арттыру басты мақсат болып саналады [1].

Маңғыстау түбегі батысқа қарай Каспий теңізімен жуылады, шығысында Үстірт жазығының үлкен бөлігі болып табылады, оңтүстіктен Қарабағазкөл шығанағына шектеседі және солтүстіктен Қарашығаның Қаратау тауларынан Бұзашы түбегіне бөлінеді. Территорияның аумағы 166,6 шаршы километрді құрайды, ең биік нүктесі теңіз деңгейінен 556 метр биіктікте (Бешоку тауы), ең төмені - Карагие шұңқырында теңіз деңгейінен 132 метр төмен.

Маңғыстау – ашық аспан астындағы мұражай» деген атауға ие. Сондықтан да бұл өлкенің туристік әлеуеті жоғары. Табиғат ана Каспий теңізі мен шөлейтті аймақты қатар тоғыстырып, сан ғасырлық тарихы бар жәдігерлер мен қайталанбас нысандарды барынша мол шоғырландырған. Ендеше, мұндай ғажап жерлерге туризмді дамытуға не кедергі? Саяхатшыларды өлкеге көптеп тарту үшін қандай жобалар жүзеге асуы керек ?

Маңғыстау облысы еліміздегі табиғи теңіз жағалауы бар бірден-бір өңір. Мұнда тарихи-мәдени ескерткіштер шоғырланған. Табиғаттың сұлу көріністерін тамашалауға жыл сайын көптеген экотуристер келеді. Өңірде туристік әлеуетті дамытудың негізгі

бағыттары еліміздің туристік аймағын дамыту тұжырымдамасы аясында жасақталған Маңғыстау облысының туризмді дамытудың 2020 жылға дейінгі іс-шаралар жоспарында көрсетілген. Олардың ішінде Ақтау қаласы теңіз жағалауында туристік нысандар үшін инженерлік инфрақұрылымды дамыту, туристік нысандарға дейін жолдар мен паркінгтер салу, Кендірлі курорттық аймағын дамыту мәселелері бар. Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың тапсырмасы бойынша Кендірліні дамытуға айрықша назар аударылуда. Қазіргі таңда «Rixos» компаниясы инвестор ретінде таңдалды. Техникалық-экономикалық негіздеме және жобалау-смета құжаттары жасалып, инженерлік инфрақұрылым жұмыстары жүруде. Әуежай және жол салу мәселесі назарда тұр. Нақтырақ айтсақ, Кендірлідегі жұмыстар оны республикамыздың осы саладағы жетістігі ретінде көрсетеді деп сенеміз және Кендірлі болашақта алқалы жиындар өтетін тамаша орын болатындығы күмәнсіз. Біздің өңірде инвесторлар үшін туристік жобаларды жүзеге асыруға мүмкіндік мол. Бірлескен жобаларды жүзеге асыру өңірде жаңа жұмыс орындарын ашуға қол жеткізеді [2].

Маңғыстау облысының болашағы мұнда туризм саласын дамытуға тікелей байланысты. Сондықтан қазір аймақта осы бағытта үлкен жұмыстар жасала бастады. Облыс әкімі Алик Айдарбаев айтқандай, «Болашақта Маңғыстау тек мұнайымен ғана емес, заманауи туристік кешендерімен де мақтанатын болады». Бүгінде Туризм саласын дамыту институты «Кендірлі» демалыс аймағын дамытудың 2020 жылға дейінгі мерзімді қамтитын жүйелік жоспарын жасады. Болашақ демалыс аймағының сыртқы инженерлік инфрақұрылымын жасау үшін арнайы жобалар жасалып, оларды іске асыруға қатысты шаралар қолға алынды. Сондай-ақ туризм саласын дамыту жоспары аясында облыс орталығы Ақтау қаласын дамытудың да бас жоспары жасалған.

Маңғыстау облысында туризмді дамытуға кедергі келтіретін мәселелерге тоқталсақ:

- инфляцияның өсуі, әлемдік қаржы нарығының тұрақсыздығы;
- табиғи апат факторлары;
- бағдарламаның толыққанды орындалмауы, стратегиялық құжаттардың сапасыз іске асырылуы;
- білікті мамандардың аздығы;
- инфрақұрылымның жеткілікті дамымауы;
- жергілікті атқарушы биліктің жеткілікті дәрежеде көңіл бөлмеуі;
- маркетингтік шаралардың жеткіліксіздігі және т.б

Осы кемшіліктерді жою мақсатында бірнеше бағдарламалар қабылданды. Туризм индустриясы комитетінің қабылдауы бойынша, Кендірлі демалыс орыны Маңғыстауды Қазақстанның батыстағы туристік орталығына айналдырып қана қоймайды. Маңғыстау – әлемдік нарықтағы туристік сектордың маңызды бөлігін жаулап алуы тиіс. Сонымен қатар, Каспийде Қазақстан, Ресей, Иран, Түркменстан, Әзірбайжанның қатысуымен халықаралық теңіз круизын ұйымдастыру да қолға алынбақ.

Маркетинг стратегиясын іске асыру мақсатында мемлекет мынадай міндеттер белгілеп отыр:

- Сапалы туристік қызмет көрсетуді ұсынатын туристік орталық ретінде Қазақстан туралы туристер жіберілетін негізгі елдерде жағымды пікір қалыптастыру;
- Қазақстанды ерекшелейтін сипаттамаларға және артықшылықтарға негізделген маркетингтік іс-шараларды әзірлеу және жүзеге асыру;
- Қосымша мүмкіндіктер бере отырып, төлем қабілеті жоғары деңгейдегі туристерді тарту;
- Жеке сектордың маркетингтік жұмысына қолдау көрсету;

- Германия, АҚШ, Ұлыбритания, Франция, Ресей, Қытай, Жапония және тағы басқа туристер ағынының дәстүрлі рыноктарына ұлттық туристік өнімнің енгізілуін күшейту;
- Рыноктың жаңа сегменттерін айқындауға бағытталған зерттеулер жүргізу;
- Ел аумағында орналасқан көрнекті туристік орындар мен объектілердің бүкіл ауқымын әлемдік рынокқа жылжыту;
- Ғылыми негізделген өткізу элеуетін ескере отырып, республика аумақтарына туристік ағынның теңдестіре бөлінуін қамтамасыз ету;
- Жыл ішінде туристік инфрақұрылымның бірқалыпты жүктемесін қамтамасыз етуге бағытталған маркетингтік және базалық тәсілдерді қолдану арқылы туризмнің маусымдық жылжытылуын күшейту;
- Ұлттық, туристік өнімді жылжытудың жаңа ақпараттық технологияларын пайдалану;
- Туризмді дамытудың тұрақты сипатын насихаттау қажет[3].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Воронкова Л.П. История туризма и гостеприимства. Уч.пособие. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2008 – 304с.
2. Маңғыстау облысы бойынша Кендерлі халықаралық курортты дамыту бағдарламасы, 2010
3. <https://kk.wikipedia.org/wiki/Туризм>

УДК 502.5

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭКОТУРИЗМА В МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ

Кошмурзаева А.Е., студент

Научный руководитель: Серикбаева А.К.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. Проанализировано состояние развития экологического туризма в Мангистауской области, проанализированы ресурсы экологического туризма и оценен потенциал экотуризма региона. Основываясь на самой сути экотуризма, основными объектами этого вида туризма являются различные особо охраняемые природные территории (ООПТ), а перспективными конкретными объектами могут быть искусственные горные комплексы, которые также очень привлекательны с точки зрения профессионального экологического туризма и широко используются в этой области.

Ключевые слова: Экотуризм, биоразнообразие, этнодом, растительный мир, животный мир.

Привлекательная сторона экотуризма и путешествий, а также отдыха на природе являются двумя основными составляющими - историко-культурными ценностями и эстетической привлекательностью отдыха. Они являются как смыслом, так и мотивом путешествия, обеспечивают развитие инфраструктуры.

Как известно, природные богатства Мангистау, природно-географические и культурно-исторические условия с его уникальной красотой пустынной местности,

тысячи гор, живописные каньоны и ущелья, овраги, дюны и песчаные пляжи, привлекательные для экотуризма, имеют большой потенциал.

Эксперты отмечают, что в этих местах сосредоточено около 50% уникальных памятников истории и культуры Казахстана. Кроме того, многочисленные архитектурные и исторические памятники, каменные статуи людей и животных, оригинальные находки по раскопкам крепостей, культурное и этническое наследие народов, населяющих территорию региона в разные исторические периоды, на протяжении более десятка лет привлекли историков, археологов, антропологов из ведущих научных центров мира в том месте, где Великая Шелковая дорога.

Развитие экологического туризма в регионе будет способствовать экономическому, социальному и культурному развитию. Для этого необходимо использовать передовые технологии, привлекать к службе местное население, тем самым обеспечивая высокий уровень занятости и доходов, сохранять и использовать местные традиции, обряды, обычаи, национальную одежду, национальную кухню и всю национальную культуру Мангистауской области [1]. Это может существенно повысить интерес к экотуризму российских и иностранных граждан.

Экотуризм может включать тот же риск, что и массовый туризм. Существует одна особенность - проекты экологического туризма, обычно расположенные в сложной экосистеме, которая несет риск уничтожения именно тех экологических ресурсов, которые лежат в основе функционирования экологического туризма. Потеря биоразнообразия и культурной самобытности, возможное загрязнение территорий - вот лишь некоторые из возможных проблем. Вот почему необходимо очень внимательно подойти к этому вопросу и попытаться свести к минимуму риск путем четкого планирования его развития на охраняемых территориях [2].

Туризм в Мангистауской области находится на начальной стадии развития. К сожалению, ни на внутреннем, ни на внешнем рынках туризма сухой и жаркий регион не воспринимается как место отдыха, за исключением коротких посещений Каспийского моря в «пляжный» сезон.

Но, вместе с тем, необходимо учитывать, что, кроме Каспийского моря и пляжей, вторым и важным ресурсом для активного привлечения туристов в Мангистаускую область является его ландшафт и культура.

Установлено, что развитие туризма, как никакая другая отрасль экономики, стимулирует создание рабочих мест и развитие малого бизнеса, что важно в настоящее время. Вместе с этим туризм будет способствовать стимулированию секторов экономики, в частности транспорта, сферы услуг, торговли, строительства, производства товаров для туристов.

По результатам всестороннего анализа специалистов, область обладает наилучшими природными и культурными условиями для успешного развития на международном уровне туристического предложения:

- протяженность прибрежной зоны Каспийского моря на местности Мангистауской области Республики Казахстан сочиняет 874 км;

- дохновляющий степной и безлюдный ландшафт с красочными скальными видами и бездонными каньонами;

- культурные интересные места с совсем старой и неповторимой ситуацией, «подземные мечети», некрополи, античные городка и святые места.

Таким образом, видится, что имеющийся потенциал объектов историко-культурного наследия края может стать одним из моментов притяжения туристов не только на внутреннем рынке Республики Казахстан, но и ближнего и дальнего зарубежья.

Объекты историко- культурного наследия Мангистауской области при

обоснованном грамотном подходе и убедительности могут быть включены в проекты будущих маршрутов и станут одним из слагающих элементов развития туризма в нашем регионе.

Так, район горного Мангистау может быть превращён в сухопутную туристическую базу для природного экотуризма вокруг гор Каратау [3].

Рельеф имеет огромный туристический потенциал. Отдельные формы рельефа и их комплексы имеют большую эстетическую, познавательную, рекреационную ценность и обеспечивают комфортность рельефа.

С этой точки зрения рассмотрим наиболее представляющие интерес для туризма участки на месторождении мела Шетпе Южное, где функционирует цементный завод «Каспий цемент». Эта очень живописная и заметная характерная черта пейзажа является самым ярким элементом исследуемой территории, и убежищем для самого большого биологического разнообразия исследуемой территории. Система ущелья представляет собой широкий полукруг, который врежется в южную границу плато в юго-восточном направлении и формирует многие боковые ущелья на его северном и восточном концах. Самыми важными экологическими элементами системы ущелий являются:

- крутые вертикальные отвесные скалы, подвергшиеся сильной эрозии с многочисленными маленькими пещерами и трещинами;
- широкие заваленные пространства и осыпные склоны у подножья крутых обрывов, образующие обширные системы пещер и полупещеры;
- пологие аллювиальные склоны с мелкозернистыми отложениями (песок, глина и мелкий гравий);
- глубокие овраги, как следствие водной эрозии после дождей;
- значительное растительное покрытие (кустарники и деревья) на отдельных склонах и труднодоступных местах.

В центральной северной части системы ущелий найдена только одна дорожка следов, соединяющая дно ущелья с плато. Изложенные выше морфологические характеристики Южной системы ущелий доказывают возможность использования их не только для экотуризма, но и как базы для скалолазов и альпинистов [4].

Природно-ресурсный потенциал Мангистауской области очень велик. Геологически горная система Каратау состоит из верхнепалеозойских и нижнемезозойских отложений, содержит различные металлы, полиметаллические минералы - железо, марганец, медные руды.

Крупнейшим месторождением железной руды является Бескемпир, расположенный в Центральной части хребта Восточный Каратау. Его запасы составляют около 500 миллионов тонн при среднем содержании железа 44,73%. В регионе также известен один марганцевый осадок и несколько рудных месторождений. Доказанные запасы составляют около 2,7 млн. Тонн, среднее содержание марганца - 12%.

Так что в западной части Каратау есть много интересных мест для экотуризма.

На карте представлены природно-культурные, природно-исторические места Мангистауского района. Красными линиями были обозначены основные (существующие) дороги, а зелеными были обозначены поперечные дороги. Также представлены тропы для пеших туристов.

Результатами нашего исследования являются составление нескольких маршрутов и были предложены этнодома для ночлега туристов [5].

Этнодома - это казахские юрты. Традиционное жилище, существующее с древних времен, все еще используется. Юрт казахов - это уникальный тип портативного жилья, характерный для жителей великой степи. Юрт с оригинальным

архитектурным решением со сложным смысловым смыслом отражает уровень культурного развития тюрко-монгольских племен, их сложную идеологию [6]. Уникальность этого типа дома, архитектуры, созданная из войлочной и гибкой ивы, стала сегодня для каждого казахского емкого символа Родины, древней культуры народа.

Этнодома предпочтительно должны располагаться там, где преимущественно живет местное население. Туристы, приехавшие из зарубежных стран, смогут познакомиться с нашими достопримечательностями. Так на карте можете увидеть маршрут Западного хребта Каратау, начиная от города Актау до экодома Шайыр, основной дорогой является Актау, Атырау, Кульсары, который представлен на рис. 1.

Рисунок 1 - Маршруты Западного Каратау

Маршрут Западный Каратау. село Жынгылды (этнодом) - Отпан тау - Шетпе Южное (карьер) - ущелье Самал- городище Кызыл кала – урочище Акмыш - гора Айрақты - гора Шеркала - гора Жалган - Шайыр (этнодом). Протяженность маршрута 1289 км.

Жынгылды (этнодом) — село в Мангистауском районе Мангистауской области Казахстана. Административный центр Жынгылдинского сельского округа. Координаты 44.2309326, 51.6896439

Расположенная на высоте 532 метра над уровнем моря гора Отпан, является самой высокой точкой горной гряды Каратау. Координаты 44°11'22"N 51°53'21"E

Шетпе Южное - расположено в 12 км. от районного центра п. Шетпе, в непосредственной близости от которого построен завод. Координаты 44°8'32"N 52°6'53"E

Городище Кызыл кала - город находится недалеко от горы Шеркала на полуострове Мангышлак, в 18 км от поселка Шетпе. Координаты 44°14'48"N 51°59'13"E

Гора Шеркала — одиноко стоящая гора необычной формы, примерно в 94 км на северо-восток от города Актау, в 18 км от села Шетпе. Координаты 44°15'23"N 52°0'24"E

Гора Айрақты - останцовые горы, расположенные в 18 км к северу от села Шетпе. Координаты 44°14'57"N 52°5'19"E

Этнодом Шайыр - село в Мангистауском районе Мангистауской области Казахстана. Административный центр Шайырского сельского округа. Находится

примерно в 25 км к западу-северо-западу от села Шетпе.

Гора Жалган – красивая гора расположен в 20 км от села Шетпе. Координаты 44°17'14"N 51°56'49"E

Ущелье Самал - представляет собой живописный извилистый каньон на склоне горного хребта высотой 500 метров. Координаты 44°12'54"N 51°59'29"E

Урочище Акмыш - находящееся неподалеку от поселка Шетпе, – это одновременно красивейшая природа и не менее интересная история. Координаты 44°14'52"N 51°59'17"E

Земля Мангистау - это регион древнейшей цивилизации, археологический заповедник, музей под открытым небом, где более 11 тысяч исторических памятников взяты под государственную охрану.

По преданиям в Мангистау расположено 362 захоронения святых (аулие). Своеобразие природной среды ландшафта и близость Каспийского моря предполагает перспективность развития туризма в регионе.

Таким образом, несмотря на многие серьезные проблемы, Мангистау имеет большие возможности для развития этого вида туризма и имеет уникальные в мире особо охраняемые природные территории, богатое историческое и культурное наследие, часто расположенное в сельской местности.

В настоящее время в ряде регионов экологический туризм постепенно поддерживается местными органами власти, которые знают, что его развитие поможет значительно улучшить материальное положение местного населения и будет способствовать охране окружающей среды.

Как показывает мировой опыт, эффективное развитие экотуризма возможно только при адресной государственной поддержке. Установлено, что основными препятствиями для развития экологического туризма в этой области являются экономические и организационные.

ЛИТЕРАТУРА

1. Имангулова Т. В., Прокофьева, М. А. Достопримечательности и культурное наследие ЮНЕСКО на территории Казахстана // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований, 2016, № 8–3, С. 431–435.
2. Данилов Х. А. На окраине древнего Хорезма. // Наука и жизнь. № 9. 2010. с. 98-102.
3. Даринский А.В. туризм География в Российской Федерации. - Санкт-Петербург, 2003.
4. Деркачева Л. Н. Методологические подходы к комплексному анализу климатических условий для отдыха // География и природные ресурсы. 2010. № 2. С. 124-130.
5. Шертер А.Б Оценка ландшафтных ресурсов для рекреационного планирования на примере национального ГБ. // География, 2014. Том. 15. № 5. С. 379-390.
6. Зорин И. В., В. А. Квартальный туризм: монография. М.: Советский спорт, 2001. С. 288.

МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ БАСЫМДЫЛЫҚТАРЫ

Муташова Д.Т., студент

Ғылыми жетекші: Сагиндикова А.К., аға оқытушы

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Мақалада, Маңғыстау облысының әлеуметтік-экономикалық дау жағдайы сипатталады және Маңғыстау өңірінің жылдан-жылға даму көрсеткіштері көрсетілген. Іс жүзінде облыстың әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан жетіп жатқан жетістіктерін көре аламыз. Халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартатын бағдарламалар Маңғыстау облысында да жүзеге асып келеді.

Түйінді сөздер: экономика, бюджет, сауда, инфрақұрылым, экспорт.

Бүгінгі таңда елімізде экономикасы өркендеп, халқының әл-ауқаты артып келе жатқан облыстың бірі – Маңғыстау облысы болып табылады. Елбасымыз да халықтың әлеуметтік жағдайы мен тұрмыс-тіршілігіне баса назар аударып, арнайы бағдарламалар қабылдауға бастамашы болып келеді. Осындай халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартатын бағдарламалар Маңғыстау облысында да жүзеге асып келеді. Мұны іс жүзінде облыстың экономикалық-әлеуметтік тұрғыдан жетіп жатқан жетістіктерінен көре аламыз.

2019 жыл бойынша халықтың нақты табысы 5,5%-ға өсті, ЖІӨ өсімі 4,5% - ды құрады. Өсімінің 85% дан астамын шикі заттық емес салалар қамтамасыз етті. Негізгі драйверлер құрылыс - 12,9%, сауда - 7,6%, көлік - 5,1% және өнеркәсіп - 3,8% болды. Өңдеу өнеркәсібінде өсім 4,4% - ды құрады, ол автомобиль жасау (63%), машиналар мен жабдықтар өндірісі (22%), фармацевтика (12%), жеңіл өнеркәсіп (14%) және сусындар өндірісі (10%) есебінен қамтамасыз етілген. Тау-кен өндіру өнеркәсібі металл кендерін өндіру көлемінің 16%- ға ұлғаюының нәтижесінде 3,7%-ға өсті.[1]

Жалпы Маңғыстау облысы жылдан жылға өсіп, экономикалық жағдайында жаңа көрсеркіштерге, бағыттарға, нәтижелерге, жаңа өзгерістерге ие болып отыр.

2019 жылы 2,7 млн азаматтың жалақысы көбейтілді, оның ішінде бизнес арасында кең қолдау алған, ең төменгі жалақыны арттыру шаралары есебінен (42,5 мың теңгеге дейін 1,5 есе) өсті. Еңбек нарығында тұрақтылық сақталуда. Жұмыссыздық деңгейі 4,8% құрады. 423 мыңнан астам жаңа жұмыс орны құрылды, оның ішінде 279 мыңы - тұрақты. Трансферттерді қоспағанда, мемлекеттік бюджет кірістері 9 трлн 688 млрд теңгеге (жоспардың 101,2%) орындалды, бұл 2018 жылғы көрсеткіштен 1,5 трлн теңгеге артық. Сыртқы сауда айналымы \$97 млрд дейін өсті, оның ішінде экспорт - \$60 млрд, импорт - \$37 млрд құрады. 2019 жылы шамамен \$25 млрд тікелей шетелдік инвестиция тартылды. Экономикадағы ШОБ үлесі 29,5%-ға жетті. Жұмыс істеп тұрған кәсіпорындар саны 8%-ға өсті. Осы жылдың 1 қаңтарындағы жағдай бойынша жекешелендірудің кешенді жоспары 93%-ға орындалды. [1.2] Маңғыстау облысының экономикалық дамуы соңғы үш жылда 3,7 пайызға өсіп, өнеркәсіптік өнім өндірісінің көлемі 2.4 трлн. теңгеге теңесті. Бұл елімізде өндірілген өнімнің 10%. Облыс өнеркәсібінің 90 пайыздық үлесін тау-кен өндіру өнеркәсібіне тиесілі. Ал мұнай өндіру көлемі 15 млн. тоннаға жуықтады. 2019 жыл сәтті аяқталды деп айтуға болады, оның дәлелі 2019жылы экономиканың барлық көрсеткіштері асыра орындалды. Қазіргі таңда аймағымыздың әлеуметтік-экономикалық жағдайын жоғары деп бағалауымызға

болады. 2020 жылы Үкімет 7 стратегиялық бағыт бойынша жұмысты жалғастырады, атап айтсақ: инвестицияларды тарту, өнімділігі жоғары жұмыс орындарын құру, инфрақұрылымды, экспортқа бағдарланған индустрияландыруды, отын-энергетикалық және агроөнеркәсіптік кешендерін дамыту, экономиканы цифрландыруды арттыру. Инвестициялық қызметті жандандыру үшін Үкімет 44 трлн теңге сомасына 2 мыңнан астам жобадан тұратын пул құрды. Еңбек өнімділігін бір адамға 8,2 млн теңгеге дейін арттыру жоспарлануда (2019 ж. - бір адамға 7,4 млн тг). [1] 2020 жылы Үкіметтің алдында 430 мың жаңа жұмыс орнын құру, негізгі капиталға инвестициялар көлемін жалпы ішкі өнімнің 20% деңгейіне жеткізу; шикізаттық емес экспортты \$18,6 млрд (+\$3 млрд) дейін жеткізу; халықтың нақты табысын 6% (+0,5 п.т.) арттыру, экономикадағы ШОБ үлесін 30%-ға дейін жеткізу міндеттері тұрғанын атап өтті. Үкімет жұмысының басымдықты бағыты - экономикалық өсімді азаматтардың өмір сүру деңгейінің нақты артуының көрсеткішіне айналдыру. Облыстың әлеуметтік-экономикалық дамуын талдаудың негізгі мақсаты – аймақ экономикасының даму қарқынын сақтау, одан әрі өсуін қамтамасыз ету, халықтың әл-ауқатының өсуінің даму қарқындарын қарастыру. Өңірдің әлеуметтік-экономикалық дамуындағы негізгі басымдықтары: мұнайгаз секторының онан әрі дамуы, инфрақұрылымды дамыту, барлау жұмыстарын ұлғайту, экологиялық жобаларды жүзеге асыру, шағын және орта бизнесті дамыту, барлық тұрғындардың сапалы білім алуына мүмкіндігі болатын жағдай жасау, халықтың денсаулығының жақсаруы мен тұрғындардың жұмыспен толыққанды қамтылуы, ауылшаруашылық өнімдерін және т.б. өндірістерді дамыту болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. www.mangystaumedial.kz, 2019 жыл.
2. www.mangystau.edu.kz

УДК 379.85

ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ НА ТУРИСТИЧЕСКУЮ ОТРАСЛЬ КАЗАХСТАНА

Зейдуллаева Э.Р., студент

Научный руководитель: Таскинбайқызы Ж.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. Вспышка COVID-19 подкосила туристическую отрасль во всем мире. Оценить влияние пандемии на казахстанскую индустрию туризма в полной мере пока невозможно. Индустрия делового туризма также подсчитывает убытки от пандемии.

Ключевые слова: туристический рынок, туризм, пандемия, авиакомпании, турфирмы, деловой туризм.

Туристический рынок Казахстана – это тысячи фирм. Во-первых, это туроператоры, которые формируют туристические продукты и фрахтуют чартерные рейсы, но не имеют права продавать свои продукты конечным потребителям. Во-вторых, это турагенты, которые реализуют продукты туроператоров и оказывают дополнительные услуги как частным лицами, так и бизнесу. И те и другие работают на

въездной (принимают иностранцев в Казахстане), выездной (отправляют иностранцев за рубеж) или внутренний (организуют путешествия внутри страны) туризм.

Рисунок 1 – Вид ночной столицы

И если туроператоров на рынке можно пересчитать по пальцам, то турагентов в Казахстане больше полутора тысяч, но лишь единицы из них являются крупными игроками.

Если эпидемия коронавируса лишь ограничила путешествия, командировки и мероприятия в начале 2020 года, то решение Казахстана о введении ЧС и закрытии границ стало для турбизнеса шоком и фактически остановило работу большинства туристических фирм.

Рисунок 2 – Ситуация в аэропорту

«Около 98% подтвержденных поездок и мероприятий было отменено клиентами. Только с индийского рынка мы отменили около 40 групп, которые планировали приехать к нам до конца августа», – делятся руководители туристических фирм [1].

Среди отмененных мероприятий – крупномасштабные бизнес-события на миллионы тенге, подготовка к которым была уже полностью проведена. Это значит, что были выбраны площадки, организованы логистика, питание, внутреннее

наполнение. Теперь труд специалистов, которые рассчитывали получить за эту работу хорошее вознаграждение, не будет оплачен клиентами.

Пострадали не только туристические фирмы, но и авиакомпании, отели, рестораны, магазины и другие бизнесы, обслуживающие туристов. Небольшие агентства, оценив ситуацию, остановили деятельность – всем коллективом взяли отпуск на месяц и закрыли двери фирмы. Большое количество обязательств перед клиентами и персоналом не позволяет остановить работу, а закрытие границ не позволяет ее продолжить.

Рисунок 3 – Состояние туристических фирм

Обороты туристических компаний страны – миллионы долларов. У многих обывателей этот эффект нулей порождает иллюзию, что на счетах турфирм лежат большие деньги.

Но из всей огромной суммы, которую люди тратят на поездку, турфирма зарабатывает в виде вознаграждения только небольшую часть. Например, в случае покупки авиабилетов эта цифра может исчисляться долями процентов. Остальные деньги уходят поставщикам – авиакомпаниям, отелям и так далее. Но именно в турфирму приходят клиенты с требованием немедленно вернуть их деньги. Если таких клиентов единицы, турфирма справляется с обязательствами. Но если это лавина обращений, как происходит сейчас, то текущего оборота турфирмы не хватит для оперативного удовлетворения финансовых требований клиентов. Чтобы вернуть деньги клиенту, турфирма должна сначала получить возврат за оплаченные услуги от поставщиков.

Многие авиакомпании, например AirAstana и SCAT, и сетевые отели идут навстречу, соглашаясь на возврат или обмен. Но это не все поставщики. Да и условия возврата не подразумевают моментального получения фирмой денежных средств. Так, например, у крупных турфирм нет прямых взаиморасчетов с авиакомпаниями.

Все финансовые операции происходят через систему BSP (система взаиморасчетов между агентами и перевозчиками), деньги аккумулируются на специальном счете Ассоциации авиаперевозчиков IATA и потом распределяются по авиакомпаниям. При оформлении возвратов это отражается в системе. Но турфирма увидит эти возвраты только в отчете системы, причем примерно через пару недель, и самое главное – не получит назад деньги, обычно эти возвраты учитываются при следующих бронированиях.

Ресурсы туристических компаний сейчас направлены не на оказание услуг, а на их отмену и сбор информации об обязательствах перед покупателями, поставщиками, банками, фискальными органами. В условиях ограниченных денежных средств перед

руководителями турфирм встает сложный выбор: либо вернуть деньги клиенту и сохранить репутацию, либо выплатить зарплату сотруднику за честно проделанную работу, либо оплатить налоги государству, чтобы избежать штрафов, пени и арестов банковских счетов [2].

На 4-6 марта текущего года 41% компаний остановили международные поездки в связи с опасениями, связанными с вирусом. Такие данные предоставила Международная ассоциация делового туризма. В опросе приняли участие 1095 компаний-участников ассоциации. 73% опрошенных компаний заявили об отмене бизнес-мероприятий, 62% – изменили тактику подготовки к командировкам и изменили политику безопасности. Многие крупные компании запрещают своим сотрудникам совершать поездки без острой надобности, дают рекомендации о работе из дома [3].

ЛИТЕРАТУРА

1. <https://www.dsnews.ua/society/turizm-posle-pandemii-kakim-on-budet>
2. <https://welcometimes.ru/news/kak-pandemiya-koronavirusa-vliyaet-na-sferu-delovogo-turizma>
3. <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2020-03/kak-pandemiya-udarila-po-turisticheskoy-otrasli-kazakhstana>

УДК 658.51

ПРОМЫШЛЕННЫЕ КОМПАНИИ ПЕРЕХОДЯТ В АУТСОРСИНГ

Кумаров Е.Е., магистрант

Научный руководитель: Таскинбайкызы Ж.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В статье дается определение перехода компании на аутсорсинг, рассмотрены квалификации промышленного аутсорсинга, предложен новый способ классификации аутсорсинга по функциям менеджмента.

Ключевые слова: аутсорсинг, определение аутсорсинга, классификация аутсорсинга, функции менеджмента.

Любое промышленное предприятие по своей сути является сложным бизнес-организмом, создающим определенный вид продукции. В этом процессе задействован различный персонал. Однако помимо рабочих и инженерно-технического персонала, занятых непосредственно в технологическом процессе, каждое производство нуждается в сопутствующих и дополнительных службах. Это обычно бухгалтерский сектор, обслуживание компьютерной техники и локальных сетей, кадровая служба, и персонал, обслуживающий помещения. Выполнение всех этих функций на производстве требует содержания большого штата работников, а, следовательно, и значительных, но не всегда оправданных финансовых затрат. Сегодня многое изменилось и появилась альтернатива в виде услуг аутсорсинга и аутстаффинга. Особенно востребованными на производственных предприятиях становятся ИТ-услуги и сервис с привлечением клининговых компаний. Производственный аутсорсинг - передача сторонней организации целиком или частично функции производства продукции. Если для вас сторонняя компания производит механообработку детали, то вы используете аутсорсинг. Иногда такую форму организации бизнеса называют «контрактное

производство». Можно условно разделить аутсорсинг на 2 вида: аутсорсинг заготовок и комплектующих и аутсорсинг функций и операций по обеспечению производства продукции.

Аутсорсинг заготовок и комплектующих - это доля и степень готовности закупаемых узлов и комплектующих.

Аутсорсинг операций по обеспечению производства - это передача на сторону функции транспортировки, ремонта оборудования, подготовки производства, самого производственного процесса [1].

Компании, использующие аутсорсинг заготовок, осуществляют поиск на рынке узлов и деталей, а компании, отдающие на аутсорсинг выполнение функций, поддерживающих производственный процесс, прибегают к услугам промышленного сервиса. Компании на рынке промышленного сервиса в основном оказывают услуги по ремонту, содержанию оборудования и сдачи его в аренду. Другая крупная группа компаний занимается содержанием промышленных объектов, предоставляя услуги дворников, вахтеров, уборки и переработки отходов, сдачи в аренду производственных рабочих. Чтобы понять объемы рынка достаточно взглянуть на масштабы компаний на нем работающих. Компания Wyko Industrial Services оказывает услуги по аренде оборудования для ремонта станков и сооружений и услуги по ремонту и содержанию зданий и оборудования. Компания работает только в Англии, где имеет около 200 офисов/ремонтных мастерских по стране, что позволяет ей практически мгновенно реагировать на запросы клиентов. Оборот компании 150 млн. фунтов. Компания FBG Service Corporation, оказывающая услуги дворника, вахтера, уборки помещений, уборки и переработки мусора имеет одного из крупных клиентов энергетическую компанию Alliant Energy, у которой она работает по уборке помещений на 188 объектах и обслуживанию территорий на 2400 объектах. Легче всего представить ситуацию взаимодействия с поставщиками и перечня закупаемых и перечня изготавливаемых самостоятельно узлов и комплектующих на конкретном примере машиностроительной компании. Таковой является JLG Industries - производитель погрузчиков, подъемников и телескопических экскаваторов, с оборотом в 1 млрд. долларов. JLG закупает материалы, в основном стальной лист и узлы, т.е. колеса, гидравлику, двигатели и т.д. Таким образом, производство заключается в самостоятельном изготовлении только корпуса машины, а уже собранные и готовые к установке на машины узлы поступают от поставщиков прямо на конвейер. Причем поставки организованы таким образом, что поставщик сам определяет время и объемы поставки, благодаря интегрированной системе отчетности и контроля объемов производства продукции, объемов запасов на складах и запасов на складах поставщика.

Среди причин перехода на аутсорсинг производственные менеджеры в развитых странах называют:

- желание увеличить производительность труда;
- стремление уменьшить затраты;
- необходимость сконцентрироваться на основной деятельности.

Получаемый эффект:

- быстрые сроки выполнения работ;
- доступность оборудования;
- загрузка непрофильных мощностей;
- возможность создания нового бизнеса, нового стратегического источника дохода;
- возможность не потерять, не разрушить существующие производственные мощности в отраслях;
- максимизация прибыли;

- расширение портфеля заказов;
- возможность повысить управляемость процесса производства;
- возможность проводить более часто инвестиционные программы модернизации;

- повысить гибкость ассортимента, сбыта;
 - быстрее внедрять в продуктовую линейку инновации;
- сокращение непроизводительных и производительных издержек [2].

Определим состав мероприятий, требуемых при привлечении производственного аутсорсинга, либо выделении своих подразделений для данных услуг:

- определить стратегию развития производства;
- определить те производства, которые требуется выделить или привлечь;
- провести реструктуризацию.

Рисунок 1 – Структура производственного аутсорсинга

В американских компаниях наиболее активно используется аутсорсинг перевозок – 44,7% компаний. Также на аутсорсинг отдается – производство, обслуживание оборудования и обслуживание информационных систем [3].

Использование производственного аутсорсинга в американских компаниях указано в таблице 1.

Расширение возможностей компании и повышение эффективности являются основными критериями перехода на аутсорсинг в мировых компаниях.

Таблица 1 – Использование производственного аутсорсинга

	Нет аутсорсинга	Немного аутсорсинга	Активный аутсорсинг
Снабжение	83,3%	14,3%	2,5%
Содержание оборудования	53,6%	43,8%	2,6%
Производство	41,2%	54,9%	3,8%
Складирование и распределение	69,5%	26,3%	4,1%
Информационные технологии	55,4%	39,5%	5,1%
Перевозки	28,3%	27,0%	44,7%

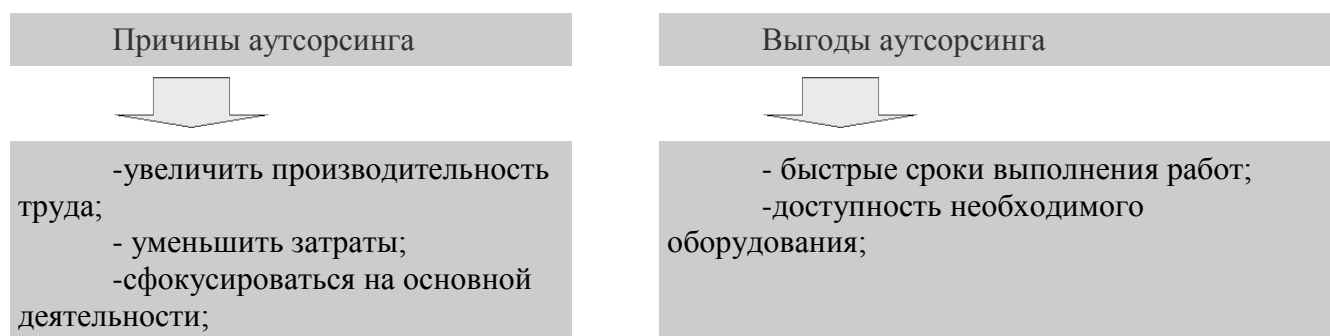

Рисунок 2 – Критерии перехода на аутсорсинг

Компании, оказывающие услуги по содержанию и ремонту оборудования и цехов среди своих преимуществ указывают наличие собственного квалифицированного персонала, собственных ремонтных мастерских и развитой сети офисов/производственных площадок.

Wyko имеет 200 офисов/ремонтных мастерских по всей Англии. Наличие собственных мастерских с оборудованием для ремонта электродвигателей, насосов, станков и т.д.

ЛИТЕРАТУРА

1. Рассел Джесси Аутсорсинг. Книга по Требованию - М., 2016
2. Производственный аутсорсинг. Режим доступа: <http://www.solo-consulting.com>.
3. Руснак А. Услуги по производству высокотехнологичной продукции - возможности аутсорсинга. Режим доступа: <http://eur.ru>.

УДК 379.85

РАЗВИТИЕ МОРСКОГО ТУРИЗМА В МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ

Гасанханова М.А., студент

Научный руководитель: Таскинбайкызы Ж.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау.

Аннотация. В данной статье рассматриваются перспективы развития морского туризма на территории Мангистауской области, какие меры были приняты чиновниками для увеличения посещаемости полуострова Мангышлак, а также описываются запланированные проекты для развития туристической инфраструктуры в городе Актау.

Ключевые слова: морской туризм, инфраструктура, места размещения, базы отдыха, круиз.

По информации специалистов областного управления туризма, количество гостей, желающих посетить регион с его преимуществами, с каждым годом будет расти. После 2025 года, по расчетам чиновников, уровень посещаемости достигнет отметки более 700 тыс. туристов в год, что в 3 раза превысит сегодняшние реалии. Следовательно, для гостей нужно создать условия комфортного отдыха.

Главная фишка Мангистау – наличие моря. Купальный сезон на Каспии начинается с конца мая и, если повезет, продлится до середины сентября. Но гостей нужно где-то разместить. Если пробежаться по возможностям отелей города областного центра, а туристы останавливаются в основном в Актау, то можно найти очень разные предложения. Отели международных сетей с известными брендами предложат стандартный номер за 40 тыс. тенге в сутки, номера в местных гостиницах уровня «3***» можно снять и за 7-8 тыс. тенге в сутки. Можно подыскать и хостел, где цены на проживание стартуют от отметки 1,5 тыс. тенге за койку [1].

Рисунок 1 - Каспийское море

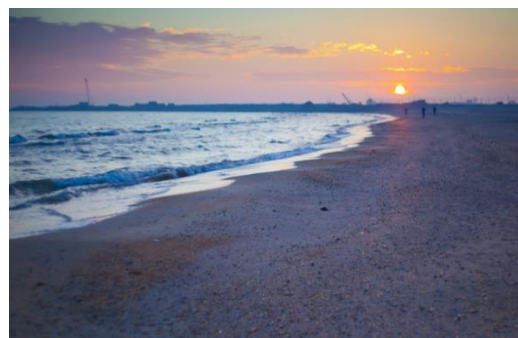

Рисунок 2 - «Солдатский пляж» г. Актау

В регионе зарегистрировано 82 мест размещения. Общая вместимость фонда составляет 5241 койко-место. Чиновники от туризма считают, что для увеличивающегося потока туристов нужно дополнительно возвести гостиницы общей вместимостью минимум 7-8 тыс. мест. Для обеспечения необходимого уровня инвестиций в возведение гостиниц и другой инфраструктуры власти намерены в ближайшие 5 лет развивать 2 туристические зоны. Это пляжный туризм вдоль побережья Каспийского моря от Актау до паромного комплекса Курык.

Государственной программой развития туризма в области запланированы проекты по строительству недостающих сетей электро-, водо-, газоснабжения, а также расширению дорог. До 2021 года на эти мероприятия планируется направить свыше 27 млрд тенге из республиканского бюджета. Следующая ступень – привлечение инвесторов. В нынешнем году они планируют запустить 3 новых объекта в районе базы отдыха «Tree of Life» [2].

Рисунок 3 - База отдыха «Tree of Life»

С целью увеличения вместимости самой базы Tree of Life реализован проект по расширению аквапарка. Установлены 2 новых водных аттракциона. На территории базы построены фитнес-зал и 2 бассейна, гостиница на 22 номера, 7 двухэтажных семейных домиков, проведены работы по благоустройству территории, построен 45-метровый волновой бассейн, номерной фонд увеличен до 79 номеров на 156 койко-мест.

Рисунок 4 - Макет проекта нового аквапарка в районе Самал-2

Сегодня недалеко от областного центра на территории одного из гостиничных комплексов дополнительно возведены hostel, мотель, ведется строительство гостиничных апартаментов. Ожидается возведение оздоровительно-развлекательного комплекса с аквапарком. На территории одного из гостиничных комплексов, находящихся непосредственно в Актау, завершены работы по реконструкции гостиницы и ведутся работы по строительству аквапарка. Ожидается, что к лету в черте Актау появится сразу 2 новых аквапарка.

Привлекательность Каспия для круизного туризма также очевидна, это должно стать основой для формирования востребованных туристических продуктов, в том числе совмещающих круизный туризм с культурно-познавательными, экологическими и этнографическими элементами. В Мангистауской области есть 2 потенциальных места, где можно организовать прием круизных лайнеров. Предполагается, что от этих точек туристов посредством наземных маршрутов можно сопровождать до природно-географических и исторических памятников, которые ныне пользуются спросом. Для этого власти решают вопросы с причалами, которых пока нет.

Рисунок 6 - Круизный теплоход «Петр Великий»

Спуск круизного судна «Петра Великого» на воду запланирован на 2020 год, в этот же период ожидается проведение первого каспийского круиза.

Планируется отработка программы круиза «Сокровища Востока», с остановками в Баку (Азербайджан) – Бэндер-Энзали (Иран) – Ноушехр (Иран) – Туркменбаши (Туркменистан) – Актау (Казахстан) – Астрахань – Махачкала/Дербент – Баку. Круиз продлится 11 дней и 10 ночей. На строящемся теплоходе будет 155 комфортабельных кают (каждая – с балконом), в том числе 12 кают класса «люкс». Всего теплоход рассчитан на 310 пассажиров. Туристам будут доступны несколько ресторанов, бары, бассейн, SPA-центр и многое другое [3].

ЛИТЕРАТУРА

1. https://www.lada.kz/aktau_news/society-kruiz-po-kaspiyu-otlozhili-na-god.html
2. https://www.lada.kz/aktau_news/akvapark-nachali-stroit-v-mikrorayone-samal-2-v-aktau.html
3. https://www.lada.kz/aktau_news/society.html

ӘОЖ 796.5

МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНДА ТУРИЗМ САЛАСЫНЫҢ ДАМУЫ

Уразбаев М.М., студент

Ғылыми жетекші: аға оқытушы Сагиндикова А.К.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Актау қ.

Аңдатпа. Маңғыстау облысы- еліміздің туристік ортасына айналдыру басты мәселенің бірі. Маңғаз Маңғыстау тарихы мұралардың төл мекені десекте болады, әр тасының өзіндік бір шежіресі жатқан сынайлы. Алайда заман ағысына қарай тарихы жәдігерлерге емес керісінше заманауи демалыс орындарына немесе виллаға деген сұраныстар көбейуде, қазіргі таңда бұндай халықтың сұрауындағы жоба қарқынды даму үстінде оның бірден - бір айқын дәлелі «Aktau Resort Hotel».

Түйінді сөздер: туризм, турист, мемлекет, аэропорт, қонақ үй, компания, «Aktau Resort Hotel», «Sembol Construction and Engieneering», «Gultekinarchitecture».

Қазіргі таңда әлемдік экономикада туристік сала – аса жанды және перспективалы салалардың бірі, кейбір елдерде туризм мемлекет кірісінің бірден-бір көзі болып табылады. Бүкіләлемдік туристік ұйымның болжамы бойынша, Қазақстан тұрақты туризмді дамыту үшін болашағы бар елдер қатарында. Барлық туристік нарықта Қазақстанның табиғатына, ландшафтарына және ұлттық мәдениетіне үлкен қызығушылық білдіреді. Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытуда үлкен мүмкіндігі бар аймақ – Маңғыстау облысы. Маңғыстау облысының туризм саласын дамыту аясында 2023 жылға қарай туристер ағыны екі есе артып, жылына 435 мыңға жетеді деп болжам бар [1] Каспий теңізінің жағалауы да туристер үшін тартымды болатын әлеуетті бағыттың бірі. Каспий теңізі – Қазақстан, Ресей, Әзірбайжан, Иран және Түркіменстан – бес мемлекетті біріктіретін үлкен тұйықталған су қоймасы. Сондықтан Маңғыстау облысында теңіз туризмін дамытуға толық мүмкіндіктер мол. «Aktau Resort Hotel»- бес жұлдызды заманауи қонақ үй, кәзіргі таңда бұл жоба қарқынды жасалу үстінде. Қаладан 19 километр жерде орналасқан бұл кешен көптің назарын өзіне аудартып отыр. Каспий жағасындағы бұл қонақ үй аэропорттан 42 км, теңіз портынан 12 км, темір жолдан 21 км арақашықтықта орналасқан.

Бұл қонақ үйдің ішкі қонақ бөлмелерінің дизайның «Arketype design» компаниясы жасаған болса жобаның эскизін «Gultekin architecture» компаниясы жасады. Әрине мұндай үлкен жобаның құрылысын үлкен холдингтер жасайтыны анық. Бес жұлдызды бұл қонақ үйдің инженері және де кәзіргі жобаны жасап жатқан құрылыс жұмыстары «Sembol Construction and Engineering» холдингінің құзырында. Бұл жобаның ұсынушысы Ринат Меркамал.[1,2]

Әрине адам жаны тыныштықты таза ауаны есте қаларлықтай жаны жайланатын қонақ үйді қалайтыны анық. Сіз армандаған қонақ үй салыну үстінде бұл жобаны мердігер 2020 жылы жазға дейін қолданысқа беріуі тиіс. Бұл қонақ үйдің қаламыздағы басқа қонақ үйлерден ерекшелігі барлық заманауи қызметтер пакеті толыққанды қарастырылған. Атап айтар болсақ, қонақжайлылық, оларға қызмет көрсету технологиялары, қонақүй бизнесінің дамуындағы қызметтер сапасы жоғары деңгейде болады деп жоспарлануда.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. www.inform.kz
2. www.egemen.kz

ӘОЖ 327.341

КАСПИЙ ТЕҢІЗІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ШЕКАРАСЫ

Тілегенова З., студент

Ғылыми жетекші: Берікбосынова М.Ү.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Андатпа. Мақалада мемлекеттің егемендігінің негізгі атрибуты болып табылатын халықаралық құқықтағы территориялар мен оның элементтері туралы түсіндіріліп, Каспий теңізіндегі Қазақстанның мемлекеттік шекарасы мен ұлттық мүддесі жайында айтылады.

Түйінді сөздер: территория, халықаралық құқық, мемлекеттік шекара, каспий теңізі, әскери қауіпсіздік, саммит, құқықтық мәртебе.

Кез келген мемлекеттің егемендігі мен ұлттық мүдделерін қорғаудың маңызды бөлігі оның мемлекеттік шекарасы мен аумағының қауіпсіздігін қамтамасыз ету болып табылады. Территория келесі сипаттамалармен сипатталады: өлшемдері, яғни жалпы ауданы; солтүстіктен оңтүстікке және шығысқа қарай батысқа қарай ұзарту; ықшамдау, яғни бір бүтін шоғырлану; әлем картасында географиялық орналасуы, соның ішінде өзендер мен теңізге шығу мүмкіндігі. Сөздің кең мағынасында халықаралық құқық аумағы оның жері мен су беті, жер қойнауы және әуе кеңістігі, сондай-ақ ғарыш кеңістігі және онда орналасқан аспан денелері бар жер шарының кеңістігі ретінде түсініледі. Территорияларды жіктеу тәсілдері әртүрлі. Ағылшын заңгері Дж. Браунли аумақтық режимдердің төрт түрін анықтайды:

- аумақтық егемендік
- *res nullius* (ешкімге тиісті емес аймақ)
- *res communis* (барлығына тиісті аймақ) [1].

Мемлекеттік территория олардан төмен жер қойнауының және жердің үстіндегі әуе кеңістігінің жері мен суларынан тұрады, олардың шекаралары мемлекеттік шекарада белгіленеді. Мемлекеттің аумағы - оның шегінде орналасқан жер. Мемлекеттің су аумағы ішкі сулардан және аумақтық теңізден тұрады. 1982 жылғы Мәскеу заңы бойынша БҰҰ Конвенциясына сәйкес ішкі судың құрамына:

Теңіз сулары, оның ішінде архипелагтық мемлекеттердің теңізі, тікелей теңіз жағалауларына қарай орналасқан су порты 1991 жылға дейін тек екі ел Каспий теңізіне Кеңес Одағы мен Иранға қол жеткізді. Содан кейін су қоймасының құқықтық мәртебесі 1921 және 1940 жылдардағы «ортақ су» принципі бойынша екі жақты шарттарға негізделген. Теңіз үшінші елдерге жабылған, ал суда шекара шекарасынан шығып, қазіргі заманғы Әзірбайжан мен Түрікменстанның оңтүстік шекарасынан тікелей желіге шығып кеткен. Жалпы конвенцияның болмауы да осындай түсінбеушілікке негіз болды. Делимитацияның жалпы қағидалары болған кезде тараптар құқық саласындағы диалог деңгейінде келіседі », - деп санайды сарапшылар [2]. Сонымен бірге теңіз бөлігіндегі Каспий маңы елдерінің ұстанымдары бір-бірінен өте ерекшеленді. Мысалы, Қазақстан Каспийге қатысты БҰҰ-ның Теңіз құқығы туралы конвенциясының ережелерінің бір бөлігін қолдануды талап етті. Бұл үшін Каспийде аумақтық теңіз құру әр елдің аумағы, балық аулау аймағы және жалпы су айдыны қажет. Аймақтық теңіздің сыртқы шекарасы мемлекеттік шекара болады. Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы конвенцияға 2018 жылғы 12 тамызда Ақтау қаласында өткен Бесінші Каспий саммиті барысында Қазақстан, Әзербайжан, Иран, Ресей және Түрікменстан Президенттері қол қойды. Бұл құжат Каспий теңізіне, оның суын, түбін, жер қойнауын, табиғи ресурстар мен әуе кеңістігін қоса алғанда, тараптардың құқықтары мен міндеттемелері айқындалатын және реттелетін негізін құрайтын халықаралық шарт болып табылады [3]. Каспий теңізінің солтүстік жағалауының тереңдігі шамамен 15-20 м-ге тең, ал теңіз бөлігі Қазақстанның тереңдігі 1200 км-ге жетеді. Богаз-Гол және т.б. 50 аралдардың жалпы аумағы шамамен 350 шаршы метрді құрайды. км Еділ, Орал және Ембі өзендері солтүстік жағынан Каспийге ағылады. Қазақстанның Каспий теңізінің құқықтық мәртебесі туралы ережесі теңіздің түрлі салаларының режимдері мен кеңістігін көздейтін 1982 жылғы теңіз құқығы туралы БҰҰ Конвенциясының кейбір ережелеріне сілтеме жасауды қажет етеді. Оның мәні-Каспий теңізінің түбін және ресурстарын халықаралық тәжірибеге сәйкес ортаға дәл келтіру. Әрбір мемлекет өзінің аумағындағы ресурстарды өз бетімен дамытуы және пайдалануы керек. Сонымен қатар Қазақстан Каспий теңізінің қазақстандық бөлігінде ресурстарды дамытуда басқа елдермен ынтымақтастықты қолдайды.

Жағалаудағы мемлекеттердің саяси және экономикалық мүдделерін қамтамасыз ету жөніндегі күш-жігердің аясында Қазақстан Каспий теңізіндегі аумақтық теңіз, балық аулау аймағын және жалпы су айдынын құруды ұсынады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Я. Браунли. Международное право(в двух книгах). Книга 1. Прогресс, 1977
2. Informburo.kz ресми сайты.
3. ҚР Сыртқы Істер Министрлігінің ресми сайты

ӘОЖ 317

КАСПИЙ ТЕҢІЗІ - МӘДЕНИЕТ ПЕН ТУРИЗМ КЛАСТЕРІ РЕТІНДЕ

Ықыласова Ү.Р., студент

Ғылыми жетекшісі: Ережепова Р.Г.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада Қазақстан Республикасында туризмді дамытудың әзірленген жүйелік жоспарларына сәйкес ұлттық деңгейде іске асыруға ұсынылатын ірі жобалардың тізімі қарастырылады. Кіріс туризмін дамыту үшін елдің тартымдылығын арттыру, инвесторларды тарту және туризм саласындағы ұлттық статистика жүйесін жетілдіру, сондай-ақ республиканың туристік аймақтарында инфрақұрылымды дамыту жөніндегі шаралар әзірленді.

Түйінді сөздер: туризм индустриясы, Кендірлі демалыс аймақтары, медициналық туризм, туристік кластерлер, мәдениет, мемлекеттік саясат.

Қазіргі жағдайда туристік саланы дамыту Қазақстан Республикасында туристік қызметтің құқықтық негіздерін дамытудың негізгі бағыттарын айқындаусыз мүмкін емес. Туризмді дамыту саласындағы негізгі саяси-құқықтық актілерге Қазақстан Республикасының туристік саласының 2023 жылға дейінгі тұжырымдамасы (ҚР Үкіметінің 2017 жылғы 30 маусымдағы №406 қаулысымен бекітілген) жатады. Тұжырымдаманың жобасы халықаралық тәжірибені ескере отырып, Қазақстан Республикасының туристік саласының қазіргі жай-күйін кешенді талдау негізінде әзірленді және туризмді дамытудың стратегиялық пайымын, Республиканың туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі негізгі қағидаттары мен жалпы тәсілдерін қамтиды, осы саладағы мемлекеттік саясатты іске асырудың мақсаттарын, міндеттері мен кезеңдерін айқындайды.

Жүргізілген талдау нәтижесінде туристік нарықты дамытудың ұзақ мерзімді үрдістері, негізгі туристік кластерлер, өнімдер мен объектілер туризм түрлері, туристерді қабылдауға дайындық деңгейі және туристік тартымдылық бойынша бөлінген [1].

Тұжырымдама шеңберінде Қазақстан Республикасының Туризмді, Ақмола облысының Бурабай курорттық аймағын, Алматы қаласы маңындағы тау шаңғысы аймағын, Кендірлі демалыс аймағын дамытудың әзірленген жүйелі жоспарларына, сондай - ақ Шығыс Қазақстан облысында туризмді дамытудың кластерлік бағдарламасының мастер-жоспарына сәйкес ұлттық деңгейде іске асыруға ұсынылатын ірі жобалардың тізбесі қалыптастырылды.

Сондай-ақ, халықаралық тәжірибе мен саланың қажеттіліктері негізінде ұлттық туристік өнімді мемлекеттік реттеу мен жылжытудың тұжырымдамалық моделі айқындалды. Келу туризмін дамыту үшін елдің тартымдылық деңгейін арттыру, инвесторлар тарту және туризм саласындағы ұлттық статистика жүйесін жақсарту, сондай-ақ Республиканың туристік өңірлеріндегі инфрақұрылымды дамыту жөніндегі шаралар әзірленді. Тұжырымдама қазақстандық сарапшылар қоғамдастығында жан-жақты пысықталып, талқылаудан өтті. Құжатқа Horwath HTL, Ecosign Mountain Resort Planners Ltd, THR, IPK International ірі халықаралық консалтингтік компаниялардың ұсыныстары және 2012 жылы Қазақстандағы туристік әлеуетті зерттеу нәтижелері кіреді [2]. Қазақстан Республикасының туристік саласын дамыту тұжырымдамасы Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың 2012 жылғы 27 қаңтардағы "Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту - Қазақстан дамуының басты бағыты" атты Қазақстан халқына Жолдауын, Қазақстан Республикасын үдемелі индустриялық-инновациялық дамыту жөніндегі 2010-2014 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламаны, туризмді дамыту бөлігінде Қазақстан Республикасының 2023 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарын, маңызды әлеуметтік-экономикалық бағыттардың бірі ретінде іске асыру мақсатында әзірленді.

Қазақстанда туризмді дамытудың негізгі бағыттарының бірі ретінде Мемлекет басшысы Н. Назарбаевтың 2014 жылғы 17 қаңтардағы "Қазақстан жолы - 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ" атты Қазақстан халқына Жолдауында айқындалған медициналық туризм болып табылады. Бұл Қазақстан Республикасында салауатты өмір салтын орнықтырумен және медицинаның дамуымен байланысты. Құқықты дамытудың негізгі бағыттары Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2023 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасында бекітілген. Қазақстанда мәдени саясат Тұжырымдамасының басымдықтарын ескере отырып, алты мәдени-туристік кластер құрылуы мүмкін: Астана - Еуразия жүрегі, Алматы - Қазақстанның еркін мәдени аймағы, Алтай маржаны, Ұлы Жібек жолын жаңғырту, Каспий қапсасы, табиғат пен көшпелі мәдениеттің бірлігі. Сонымен қатар, осы тұжырымдамада қоғамдық өмірдің бірнеше мәрте күрделенуіне байланысты қазіргі заманғы жағдайлар туралы идея орныққан, аралас қатынастар жиі туындайды, осыған байланысты әкімшілік құқық әрекетінің шектері, оның құқықтың басқа салаларымен және ең алдымен аралас (әкімшілік-азаматтық) құқықтық қатынастар туындаған кезде әкімшілік құқық пен әкімшілік құқықтың басқа салаларымен арақатынасы мәселелерін шешу қажет. Осылайша, туристік қызметті құқықтық реттеуді дамыту болашақта осы саладағы қатынастарды реттейтін құқықтық нормаларды нақтылауға және нақтылауға байланысты болады. Осы саяси-құқықтық актілерде тұрақты мекендейтін жерінен басқа жерлерге кеңістікке ауысумен байланысты әртүрлі құқықтар кешенін іске асыру ретінде, демалыс құқығын іске асыру ретінде экономикалық құбылыс ретінде туризмді дамытудың әртүрлі жоспарлы аспектілері айқындалады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. "Tax Free" Қазақстанда. Бұл қалай болады [Электронды ресурс]. - Кіру режимі: <https://bitly.su/U1Xl> (өтініш берген күні: 03.10.2019).
2. Бурабай жазғы демалыс үшін ТМД-дағы үздік курорттардың рейтингісін басқарды [Электронды ресурс]. - Кіру режимі: <https://bitly.su/KnYJ53o> (өтініш берген күні: 07.10.2019).
3. Елордада қалалық туризм мәселелері жөніндегі жаһандық саммит өтеді [Электронды ресурс]. - Кіру режимі: <https://bitly.su/0oP2xIb> (өтініш берген күні: 01.10.2019).

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ ПРИКАСПИЙСКИХ ГОСУДАРСТВ

Кайранов К., студент

Научный руководитель: Аманчаева К.Р.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау

Аннотация. Транспортно-логистическая инфраструктура - технологический комплекс, предназначенный для организации движения товаров и оказания транспортно-логистических услуг (железнодорожные и внутренние водные пути, автомобильные дороги, тоннели, эстакады, мосты, складские и контейнерные терминалы, транспортно-логистические комплексы, а также здания, сооружения, устройства и оборудование, обеспечивающие функционирование объектов транспортно-логистической инфраструктуры).

Ключевые слова: Транспортно-логистическая инфраструктура, развитие транспортно-логистической инфраструктуры.

В основном рассмотрим транспортно-логистическую систему РК и РФ. «Следует отметить, что в России определенным образом развивается транспортно-логистическая инфраструктура, чему всегда содействовало руководство республики Дагестан. Проводятся различные мероприятия, направленные на развитие транспортного комплекса, что несомненно благоприятствует расширению внешнеэкономических связей регионов России со странами ближнего и дальнего зарубежья.

Как представляется, в республике на сегодняшний день приоритетными направлениями развития транспортно-логистической инфраструктуры является строительство железнодорожной линии Россия - Азербайджан. Одним из сдерживающих реализацию проекта факторов является низкая пропускная способность железнодорожного пункта пропуска «Дербент». Для устранения данной проблемы полагается необходимым выполнить работы по обустройству пограничного перехода со строительством новой станции «Самур II», что позволит увеличить пропускную способность на границе до 22 пар поездов в сутки.

Учитывая мировой опыт и растущую популярность морского круизного туризма, а также перспективные возможности дагестанского побережья Каспийского моря, организация паромных перевозок является одним из наиболее значимых направлений развития Махачкалинского порта на ближайшую перспективу. Однако данное направление на сегодняшний день не развивается, полагаем, что это может быть связано с отсутствием инвестиций, острым дефицитом квалифицированных кадров, отставанием материально-технической базы и всей инфраструктуры от современных требований[1].

Каспийский регион, по сути, является генеральной коммуникационной развязкой центральной части Евразии, где стыкуются границы Большого Ближнего Востока, Южного Кавказа, Центральной Азии, и юга России, соединяющего по линии Волго-Донских гидроузлов бассейны Каспийского и Азовского морей. Такая особенность расположения создала уникальные исторические предпосылки для формирования современного международного транспортного перекрестка, включающего акваторию, воздушное пространство, береговую линию, и русла рек. На сегодняшний день каспийский транспортный узел сформирован меридианным и

широтным пересечением глобальных транзитных и местных региональных инфраструктур. Активно развиваются морские, наземные автомобильные и железнодорожные коммуникации вдоль каспийских меридианов (элементы МТК «Север-Юг»). Существует определенная геоэкономическая закономерность экспортно-импортных операций каспийских портов и транспортных узлов. Основными «лучами» экспорта местных ресурсов и продукции является астраханско-волжский, азербайджано-кавказский, и иранский формирующие грузопоток в направлении северо-западных, восточно-европейских и средиземноморских рынков (их элементы встроены в коридор ТРАСЕКА). Ему навстречу, в порты Актау, Туркменбаши идет поток транспорта и товаров на восток. Отдельное место в качестве стратегических транспортных артерий занимают региональные и трансграничные нефте-газопроводы.

Эффективное сотрудничество, создание интегрированного каспийского узла («хаба») может стать объективным отражением того факта, что транспортные интересы стран региона во многом совпадают. Таким образом, целесообразно интегрировать комплексное представление о сетке транспортных коммуникаций, и находить понимание у всех членов «каспийской пятерки». Усиление транспортных артерий создаст условия для экономического роста региона (влияет на национальный рост ВВП), содействует повышению конкурентоспособности национальных экономик пятерки. Каспийская транспортная сеть должна развиваться как безопасная и качественная транспортная услуга улучшающая качество жизни населения региона. Стратегия должна быть рассчитана на увеличение товарных и пассажирских потоков и соответственно создание условий для легкой доступности транспортных услуг. Важной задачей является объединение усилий по снижению аварийности, рисков и угроз безопасности по всем видам транспорта.

Другими приоритетными задачами на Каспии также представляются:

1. Разработка мер для снижения уровня удельных транспортных издержек в цене доставки товаров и ресурсов
2. Создание условий для увеличения коммерческой скорости и ритмичности продвижения партий товаров по национальным сегментам МТК «Север-Юг» (эффективная тарифная политика).
3. Разработка механизмов развития здоровой конкурентной среды, включая особенности государственно-частного партнерства.
4. Повышение рентабельности местных транспортных систем, снижения энергоемкости, создания приоритетных конкурентных условий для местных перевозчиков и повышения их конкурентоспособности.
5. Подготовка каспийских коммуникаций к обеспечению перевозок высокотехнологичной продукции (в перспективе создание на Каспии сети высокотехнологичных производств в рамках ЕврАзЭС, ТС или на двусторонней основе).
6. Создание условий для внешнего инвестирования во внутрирегиональную транспортную отрасль, обеспечивающую ее развитие опережающими темпами.

Таким образом, стратегическая цель развития транспортной системы Каспия в нашем понимании отражает комплексное удовлетворение потребностей инновационного и социально-ориентированного развития экономики и предполагает развитие в регионе качественных транспортных услуг, конкурентоспособных с лучшими мировыми аналогами. Ключевой целью такого подхода является формирование единого транспортного пространства на базе сбалансированного развития эффективной транспортной инфраструктуры[2].

Транспортно-логистический сектор Казахстана - важная составляющая в развитии экономики и бизнеса [3].

ЛИТЕРАТУРА

1. О состоянии и перспективах развития транспортно-логистической инфраструктуры Республики Дагестан // <https://makhachkala.mid.ru/mezdunarodnoe-sotrudnicestvo>

2. https://zinref.ru/000_uchebniki/04600_raznie_3/783_lekcii_raznie_23/434.htm

3. https://inbusiness.kz/kz/tv_programs/karabaev-transport-i-logistika-148

ӘОЖ 930.23

МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ, НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Жарылғасынова Г., студент

Ғылыми жетекшісі: Абдиева С.Р.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада Маңғыстау облысының туризм саласының қазіргі жағдайына swot-талдау жүргізіліп, мықты жақтары мен әлсіз жақтарын, мүмкіндіктері мен қателерін, сонымен қатар туризмді дамытудың негізгі мәселелері мен дамыту жолдары туралы айтылған.

Түйінді сөздер: туризм, қонақ үй, туристік инфрақұрылым, гид.

Маңғыстау облысы айтарлықтай туристік әлеуетке ие: бірегей мәдениет(тарихи туризм), әдемі тұмса табиғаттың бар болуы (экологиялық туризм), Каспий теңізіндегі жағажайлық және круиздық туризм, спорттық туризм, экстремалдық туризм.

Мейлінше дамыған туристік дестинациялар – бұл, өңірі бойынша сиымдылығы 68 орыннан 59-сы немесе 55% Ақтау қаласында жұмыс жасайды.

Бұл орналасатын орындарда 1 342 бөлме бар, бұл уақытта бір жолғы сиымдылық 2 034 төсек орнын құрайды.

Сондай-ақ айта кететін жәйт, өңірде туристік сала әлсіз дамыған, негізгі себептер – инфрақұрылымның, туристік бағыттар маркетингі мен менеджментінің, өңірдегі қатысушы тұлғалар үдерісінің арасында серіктестіктің дамымауы болып саналады.

Туристік өнімдерді жылжыту үшін Туризм басқармасы веб-сайты ашылды, Каспий аймағында туризмді дамыту мәселесі бойынша халықаралық форумдар, халықаралық операторлары мен БАҚ өкілеттеріне ақпараттық тур өткізіледі.

Туризм саласында бизнес-жобалар ұсынатындар үшін модульдік сабақтар өткізіліп, сертификаттар табысталды. Сонымен қатар, қыркүйек айында облыстық туризм басқармасы Маңғыстау туризм колледжінде экскурсия жетекшілерін оқыту бойынша семинар-тренингті өткізді.

Туризм бойынша SWOT-талдау

МЫҚТЫ ЖАҚТАРЫ:	ӘЛСІЗ ЖАҚТАРЫ:
<ul style="list-style-type: none"> - Кендірлі курорттың дамытудың ұлттық деңгейде қолдануы; - орналастыру орындары дамуының оң динамикасы; - Маңғыстау туризм колледжімен ынтымақтастық; - туризм басқармасының веб-сайты арқылы туристік өнімдерді жылжыту. 	<ul style="list-style-type: none"> - дестинациялардың әлсіз менеджменті; - жаңадан салынып жатқан бұрыннан бар туристік объектілер мен маршруттарға апаратын сыртқы инфрақұрылымның жоқтығы; - сараланбаған туристік қызметтер; - туристік қызметтердің төмен сапасы; - туризм субъектілерінің әлсіз үйлестірілуі; - жоғары баға саясаты.
МҮМКІНДІКТЕР:	ҚАТЕРЛЕР:
<ul style="list-style-type: none"> - облыстың бірегей табиғат жағдайлары (Каспий теңізі, Үстірт шоқысы) және мәдени-тарихи көрнекі жерлер; - ҚР туристік кластерін 2020 жылға дейін дамыту тұжырымдамасына кірген Батыс Қазақстан туристік кластерінің орталығы ретінде даму; - шетелдік инвесторларды тарту; - балалар мен жасөпірімдер туризмін дамыту және ҚР-дағы қызметтер саласын дамыту бағдарламасының аясында гидтерді оқыту; 	<ul style="list-style-type: none"> - инвестициялық белсенділіктің төменгі деңгейі; - өнеркәсіптік қалдықтардың себебінен экологиялық жағдайдың нашарлауы; - бюджеттік шығыстардың қысқаруы; әлемдік макроэкономикалық ахуалдың нашарлауы салдарынан ішкі және келу туризмі көлемінің қысқаруы.

Туризмді дамытудың негізгі проблемалары:

- негізгі туристік өнімдерге арналған бағалардың жоғары деңгейі;
- негізгі туристік объектілерге, оның ішінде мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін қолжетімділіктің төменгі деңгейі;
- туристік қызметтердің төмен сапасы;
- туристік орналастыру объектілерінің бір бөлігінің тозуы;
- туристік инфрақұрылым – паркингтермен, биоәжетханалармен жеткілікті жарақталмауы;
- салада жұмыспен қамтылған мамандардың кәсіптік даярлау деңгейінің жеткіліксіз деңгейі;
- жергілікті кәсіпкерлердің туристік өнімдерді дамыту және әртараптандыру бойынша бастамалары жеткілікті дамымаған;
- туризмді дамытуды талқылау және жоспарлау үшін әріптестік тәсіл әлсіз дамыған.

«Қазақстан Республикасының 2019-2025 арналған туристік саласын дамыту» Мемлекеттік бағдарламасы аясында Ақтау теңіздік курорты еліміздің басымдықты туристік аумақтарының Топ-10-на қосылды. Курорттың әлеуеті – жылына кемінде 750 мың турист.

Қонақүйлік кешендері мен сабақтас сала қызметтерін дамытуға инвестиция тарту үшін Ақтау қ. курорттық аймағы бойында және Саржа жерінде (Қарақия ауданы) инженерлік-коммуникациялық инфрақұрылым құрылысына жобалау-сметалық құжаттамасын әзірлеу қарастырылды.

Бастапқы кезеңінде 2019 жылы сумен жабдықтау, газбен жабдықтау, электрмен жабдықтау желілерін, сондай-ақ МАЭК су жинақтау каналынан бастап «Tree of life» демалыс базасына дейін (15,6 км) автожолын салу және қайта құрылымдау жұмысы

басталады. Әкімдік «Aktau Tourism City Ltd.» Жекеше компаниясымен бірлесіп Ақтау қаласында «AKTAU RESORT HOTEL» Көпфункционалды қонақүйлік- туристік кешені объектісінің құрылысын салу жобасын іске асыруды бастады.

Жоба – 4 (төрт) фазаға бөлінген. Бұл ретте, бірінші фазада объектіні пайдалануға беру 2020 жылдың 4-тоқсанына жоспарлануда.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Маңғыстау облысын дамытудың 2016-2020 жылдарға арналған бағдарламасы
2. <https://mangystau.gov.kz>

ӘОЖ 334.02

БАСҚАРУ ШЕШІМДЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚАБЫЛДАУ ҚАҒИДАЛАРЫ

Джолдасбаева Г.У.

Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

Аңдатпа. Шешім қабылдау — бұл мәселені түсінуді, адекватты мақсаттарды бекіту және осы мақсатты іске асыру үшін құралдарды таңдауды болжайтын күрделі ой процессі. Сауатты басқару шешімін қабылдау - ұйымның табысты қызметінің басты критерийлердің бірі. Ол қаншалықты ерекше, жаңа және шығармашылықты болады, ұйымның өзі сонша табысты дамытын болады. Сондықтан басқарушылық шешімді әзірлеу және енгізу процесі - кәсіпорын қызметінің негізгі сәті.

Шешім қабылдау процесі - қолда бар ақпаратқа және алдыңғы тәжірибеге негізделі отырып, пікір қалыптастыру немесе қорытындыға келу және нақты нәтижеге қол жеткізу мақсатында бірқатар ықтимал нұсқаларды таңдау табылады. Шешім қабылдау-кез келген басқару функциясының құрамдас бөлігі. Шешім қабылдау қажеттілігі мақсаттар қалыптастыра отырып және олардың жетістіктеріне қол жеткізе отырып, Басқарушы жасайды. Тиімді, негізделген объективті шешімдер қабылдау басқару функцияларын орындау үшін қажет. Шешімдердің екі түрі болады: бағдарламаланған және бағдарламаланбаған. Бағдарламаланған – үлгімен қабылдауға болатын қайталанатын шешімдер. Бұл шешім үнемі қайталанатын ұйымдық проблемаға жауап. Бағдарламаланбаған – ерекше көзқарасты талап ететін сирек шешімдер. Бұл шешімдер стратегиялық жоспарлаумен байланысты шешімдер.

Басқарушылық шешім - бұл менеджменттің нақты басқару қызметінің нәтижесі. Шешім қабылдау басқарудың негізі болып табылады. Басқарушылық шешім процесс ретінде сатылардан тұрады: дайындау: шешім қабылдау және іске асыру.

Басқарушылық шешімді дайындау кезеңінде жағдайды экономикалық талдау, ақпаратты іздеу, жинау және өңдеу жүргізіледі, сондай-ақ шешуді талап ететін проблемалар анықталады және қалыптасады.

Шешім қабылдау сатысында баламалы шешімдерді әзірлеу және бағалау; оңтайлы шешімді таңдау критерийлерін іріктеу; ең жақсы шешімді таңдау және қабылдау жүзеге асырылады.

Шешімді іске асыру сатысында шешімді нақтылау және оны орындаушыларға жеткізу үшін шаралар қабылданады, оның орындалу барысын бақылау жүзеге асырылады, қажетті түзетулер енгізіледі және шешімді орындаудан алынған нәтижеге баға беріледі.

Басқарушылық шешімдерді қабылдау барысында мыналарды ескеру қажет:

- максат туралы нақты түсінік болуы. Белгілі бір қорытындыға келмес бұрын нәтиже қандай болатынын түсіну керек;

- басқару шешімін қабылдау процесіне кім қатысатынын және қандай функцияларды атқаратынын анықтау. Керек, кімді жұмысқа тартуға, т. б. бір адамдар қамтамасыз етеді болашақта іске асыру, екінші айналысуға ақпаратты жинауға, үшінші шешім қабылдауға әрбір кезеңінде. Бұл үдерісте рөлдерді бөлу басшының басқарушылық шешімдерді табысты қабылдауы үшін өте маңызды;

- қандай да бір қорытынды жасамас бұрын белгісіздік пен тәуекелді мүмкіндігінше азайту керек. Бұл ақпаратты жинау арқылы жасалады, бұл да уақытты талап етеді және жаңа айнымалылардың пайда болу қаупін тудырады;

- өз таңдауын жасап, ұжымды хабардар ету қажет. Қызметкерлеріне неліктен осы шешім қабылданғанын түсіндіру. Содан кейін қызметкерлерден алынған ақпарат негізінде түпкілікті қорытындыны бағалау және түзету қажет.

Осылайша, басқару шешімін қабылдау процесі алдымен сіз оны қай салада қабылдау керектігін анықтайтын цикл болып табылады, әрі қарай адамдарды процеске қатысатын ұйымдарға хабардар етесіз, содан кейін нәтижені бағалайсыз және тиісті түзетулер енгізесіз.

Басқарушылық шешімдерді қабылдаудың төрт принципі бар:

- өктемшіл;
- бірлесіп қатысуға негізделген қағида;
- демократиялық;
- консенсус негізінде принцип.

1. Авторитарлы жағдайда шешім ең жоғарғы жағында қабылданады. Ол үшінші тұлғалардың тартылуын талап етпейді, өйткені кейде бұл қарсы өнімді болуы мүмкін. Әдетте, мұндай әдіс шағын компанияларда жиі қолданылады, тік басқару құрылымы бар, онда кәсіпорынның бастығы немесе меншік иесі барлық басқару шешімдерін жеке-дара қабылдайды. Ірі ұйымдарда бұл әдіс төмен тәуекелге және қолайсыз салдарларға ие шұғыл шешім қабылдау қажет болған кезде пайдаланылады.

2. Бірлесіп қатысуға негізделген қағида процеске тартылған адамдардың үлесін ескере отырып, шешім қабылдауды көздейді. Бұл әдіс қабылданған қорытынды жоғары тәуекелді болжағанда қолданылады. Көп адамнан алынған қосымша ақпарат дұрыс емес басқару шешімін қабылдау қаупін төмендетеді. Сонымен қатар, орындау кезіндегі тәуекелдер азаяды, өйткені адамдар өз үлесін қосуға және түпкілікті шешімде дауыс беру құқығына ие болды. Бұл әдіс үлкен шұғылдық болмаған кезде қолданылады, бірақ таңдау компанияның экономикалық қызметінің нәтижелеріне үлкен әсер етеді.

3. Демократиялық. Компанияның меншік иесі белгілеген соңғы мерзімі бар кез келген шешімдер үшін пайдаланылады. Көбінесе бұл көпшілік дауыспен шешілетін ұйымдастыру мәселелері.

4. Консенсус негізінде өте маңызды басқару шешімін қабылдау қажет болғанда және көп уақыт бар кезде пайдаланылады. Процесте дұрыс шешім қабылдауға қызығушылығы өте жоғары ұйымның әртүрлі бөлімдері мен командалары қатысады.

Фирманы басқару бойынша шешім қабылдау процесінің негізінде төрт негізгі қағидат жатыр. Осы қағидаттарды сақтау ұйымның барлық деңгейлерінде сапалы шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

Бірінші қағидат-ұйымдық сәйкестік принципі. Ұйымның нысаны байланысты үздіксіз жүзеге асыруға бейімделуі тиіс, бұл шешім қабылдау процесін де, олардың орындалуын бақылауды да жеңілдетеді. Өкілеттілік пен жауапкершілік "қолдан қолға" көбірек ауысатынын да ескермеуге болмайды. Тек басшыларға олардың шешімдерінің нәтижелері үшін жауапкершілікті жүктей отырып, Үздік басшы кадрларды дайындауға болады.

Екінші қағидат: саясат, стратегия және мақсаттар, олар бүгінгі қажеттіліктен тыс жаңа қызмет түрлеріне қатысты жалпы сипаттағы шешімдер қабылдауға мүмкіндік беру үшін анық тұжырымдалуы тиіс.

Үшінші қағидат ұйымның жоғары деңгейдегі басшылары мен жұмыс істейтін бөлімшелерінің неғұрлым төмен деңгейлері арасындағы тиімді байланыстарды қолдау үшін қажетті өзгермелі жағдай туралы сенімді деректердің жеткілікті санын талап етеді.

Төртінші принцип икемділікті көздейді, онсыз көптеген мүмкіндіктер пайдаланылмай қалуы мүмкін. Мінсіз жағдайларда (нақты критерийлердің, айқын мақсаттардың және толық ақпараттың болуы) шешім қабылдайтын менеджерлерге қажеттілік аз болар еді. Қазіргі цифрлық технологиялар кез келген сұраққа жауап бере алады. Өкінішке орай, ұйым әрекетінің оңтайлы бағыттарын анықтайтын білікті менеджерлерге деген қажеттілік әлі де бар.

Шешімнің өзі бірқатар нысандарды қабылдай алады және мыналарды ұсына алады: қабылданған кезде баламалардың тіркелген жиынтығы бар стандартты шешім; бинарлық шешім (иә немесе жоқ); көп нұсқалы шешім (баламалардың өте кең спектрі бар); іс-әрекеттерді қабылдау талап етілетін, бірақ қолайлы баламалар жоқ инновациялық шешім.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Жакенова Б, Тәмпішева Қ., Менеджмент негіздері, Фолиант баспасы, 2018
2. Бережная, Е.В. Методы и модели принятия управленческих решений: Учебное пособие / Е.В. Бережная, В.И. Бережной. - М.: Инфра-М, 2016.
3. Черняк, В.З. Методы принятия управленческих решений: учебник, М, 2019.

УДК 756.5

ПОТЕНЦИАЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПРИАРАЛЬЯ ДЛЯ РАЗВИТИЕ ЭКОТУРИЗМА

¹Курбаниязов А.К., ¹Маханбет Е., ²Абдрасилов А.

¹Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау

²Международный казахско-турецкий университет им. Х.А. Яссави, к.г.н,
профессор, г. Туркистан

Аннотация. Данная статья посвящена вопросам развития экотуризма Приаралья и изученный экотуристические объекты дельты Сырдарыи и Аральского море. Было дано рекомендации по использование разносторонний подход к развитию экотуризма.

Ключевые слова: экотуризм, туристических маршрутов, Аральское море, Сырдарья, рекреация.

Хотя многим известно обычные виды и туризма, но появляется еще спрос на его нестандартные формы как индивидуальный, сельский туризм и другие В последнее десятилетие среди туристических маршрутов вышел вперед экологический туризм. Хотя первоначальный смысл слова туризм также означает с французского «tour»- поездка или путешествие по кругу.

Согласно результатам исследования, проведенного Всемирной организацией туризма, число экотуристов увеличивается в среднем на 20% в год.

По данным Министерства природы, за последние два года доходы России от экологического туризма увеличились в 12 раз. За этот срок построено и реконструировано 13 туристических центров.

Экотуризм можно обычно организовываются по определенному маршруту охраняемой зоны, где часто встречаются уникальные природные объекты, привлекающие внимания туристов. Однако, названный вид туризма возможно практиковать не только благополучных районах, но и в экологически напряженных территориях нашей Планеты. Это как своеобразная форма пропаганды идеи охраны природы, в определенных районах объективно может продемонстрировать последствий необдуманной хозяйственной деятельности человека.

Каждая страна имеет что-то неповторимое и особенное, которое привлекает туристов из других стран. И Казахстан здесь не исключение. Чем привлекателен Казахстан для иностранных туристов? В первую очередь, это экотуризм, который набирает все большую популярность в последние годы.

Так, например, в долинах рек Амударьи и Сырдарьи, где аграрный сектор почти полностью базируется на орошаемом земледелии, происходил интенсивный водозабор из единственных источников водоснабжения региона – бассейнов, рек Сырдарья и Амударья. Страх перед неумолимой и все не хватающей водой, начиная с конца 70-х годов прошлого века, заставил республики Центральной Азии все более ориентироваться на создание запасов «своей» воды путем строительства многочисленных водохранилищ, водозаборов, каналов, причем шло циничное соревнование в том, кто сумеет перехватить основной объем речных вод в верховьях этих двух рек

Как результат этого, начиная с 1965 г. уровень Аральского моря стал интенсивно падать. Резко возросла минерализация воды и море к 1983 году полностью потерял свое рыбохозяйственное значение. Тенденции снижения уровня так и продолжается, море исчезает на наших глазах, превратившись в ряд мелководных водоемов с горько-соленой водой, в которой не могут существовать даже некоторые солеустойчивые микроорганизмы. Как видим, процесс высыхания Аральского моря сопровождается целым рядом отрицательных факторов, которые уже четко наметились и имеют устойчивую тенденцию в сторону роста.

Теперь, море мстит людям, живущих в зоне Приаралья за свою гибель, обрушивая на поля, пастбища, скот, да и на собственные головы людей, песчано-пылевые бури, заморозки, ядовитую соль и разного вида химикаты, которыми загрязнялись воды Сырдарьи и Амударьи.

Произошло здесь резкое изменение климата, зима стала суровее, лето стало жарче и засушливее. С осушенного дна Арала, называемого Аралкумом, поднялись солевые бури, перенося в зеленые зоны Средней Азии миллионы тонн ядовитой пыли. Первые удары Аральской техногенной катастрофы ощутила не только эфемерная флора, но и богатейшая фауна. Исчезли осетровые рыбы, ондатра - нутриевые звероводства, множество пернатых были занесены в Красную книгу.

В последние годы, учитывая высокий уровень безработицы Приаралья, для создания новых рабочих мест были построены несколько текстильных предприятий, началось интенсивное привлечение иностранных инвестиций на строительство современных заводов и освоение нефтегазовых месторождений Устюрта и Аралкумов. Планируется строительство современного промышленного комплекса по переработки нефти и газа.

Но как результат экологических бедствий, аральский кризис все еще остается наиболее ярким примером экологической проблемы с серьезными социально-экономическими последствиями. Поэтому в отдельных районах Приаралья начаты

научно-исследовательские работы, по разным направлениям. Для того, чтобы еще больше развивать интересы различных специалистов или любителей природы уместно организовать экотуризм на места, где демонстративно проявляются последствия экологического кризиса. При помощи современных видов реклам, можно привлекать внимания граждан различных стран.

В настоящее время Республика Казахстан имеет большие потенциальные возможности для развития всех видов туризма. так как обладает богатым архитектурными памятниками, уникальными природными достопримечательностями и самобытной национальной культурой. Поэтому приток туристов из разных стран ежегодно увеличиваются, и для них созданы соответствующие условия. Однако, мы ограничиваемся ознакомлением их только с историческими памятниками. Возможно, еще их дополнить экотуризмом, интересными поездками в отдельные районы Приаралья. Подобные поездки местных жителей и граждан республик СНГ может стать одной из форм к экологического воспитания, просвещения и образования, а также способом экологической, природоохранной пропаганды.

Как отмечены выше, термин «экотуризм» сравнительно новый вид туризма и появился в середине 80-х годов тогда под словосочетанием «экологический туризм» подразумевались маршруты, оборудованные таким образом что присутствие туристов минимально отражалось на природной среде, а сами они не только отдыхали, но и знакомились с рекреационными возможностями местности.

Главное, на основе экотуризма лежит забота об окружающей среде. На первый план выходит организация поездок с ограниченным числом участников в природные зоны с возможным посещением мест, представляющих культурный интерес с целью реализаций различных проектов охраны и рационального использования природных ресурсов (Гужин, Беликов, Клименко, 1997)

Экотуризм в наших условиях должен быть основанный на туристском спросе, связанный с туристскими потребностями в познании экстремальной ситуации природы экологически напряженной зоны. При этом важно учитывать то, что среди туристов возможно проявить себя люди влиятельные и способные на внесения вклада в охранение наших деградированных экосистем, уважающие интересы местного населения. 1939 году в Кызыл-Ординской области был основан заповедник Барсакелмес, что в переводе с казахского означает «пойдешь - не вернешься». Барсакельмесский государственный природный заповедник – единственный в Евразии, где сохраняются экосистемы северных и средних пустынь умеренного пояса, и единственный в мире, находящийся в экологически неблагоприятной зоне.

Первые ученые, приехавшие на Барсакельмес в конце двадцатых годов прошлого века, сделали вывод: остров является эталоном пустынной экосистемы с уникальным растительным и животным миром. С этого времени начинается активное изучение его богатейшей флоры и фауны.

В заповеднике присутствует около 250 разновидностей растений и животных, а также 203 разновидности птиц. Экотуристов могут заинтересовать также современное состояние Арала. Для удовлетворения таких потребностей можно организовать маршруты экотуризма в Аральском районе. Также имеются им возможности наблюдения Малая Аральское море и западня часть Аральского моря через чинка возвышенности Устюрт.

Во всех этих предлагаемых для экотуризма районах жизнеобеспечение местного населения осуществляется, за счет природных ресурсов, сельским хозяйством в сферой обслуживания. Так, возможно здесь развитие частной торговли, организация проживания и питания туристов в частном секторе, предоставление частных гидов, копчение рыбы, ремонт и техническое обслуживание автомобилей, организация

частного транспортного обслуживания посетителей (на личных автомобилях), производство продукции народных промыслов для реализации за пределами охраняемой зоны и прочих направлений, пользующихся спросом.

«Постановлением правительства Республики Казахстан утверждена Концепция развития туристической отрасли РК до 2020 года, согласно которой Кызылординская область введена в южный кластер, а всего в Казахстане пять кластеров. Три вида туризма: познавательный, этнокультурный и экологический - будет развивать на основе таких объектов, как космический комплекс «Байконур», мемориальный комплекс Коркыта-ата, природно-рекреационные зоны и, конечно, города средневековья, расположенные вдоль Великого Шелкового пути. Такие как Сыганак, Чирик-Рабат, Джент, Джанкент и Джетыасарский оазис. Развитию туризма в регионе также способствует строительство новых объектов сервисной инфраструктуры вдоль международной автотрассы «Западная Европа — Западный Китай».

Следует отметить, привлекательность не только природных и но и культурных ресурсов Дельты Сырдарии. Поэтому возможное сочетание маршрутов прикладного экологического и культурного просвещения посетителей, должен расширит связанных с ними сферы обслуживания. Все это может обеспечивать основной доход, как для развития биосферного резервата, так и для улучшения условий жизни местного населения. Решение этой задачи, как правило, требует значительных инвестиций и рассчитано на перспективу. Приоритетные мероприятия по привлечению туристов включают создание туристских маршрутов, пеших троп, палаточных лагерей и мест рекреации, а также обучение гидов и иного персонала. Некоторые из этих мероприятий могут осуществляться как часть повседневной деятельности биосферного резервата. В других случаях – особенно в крупномасштабных проектах – более рациональным вариантом действий является организация открытых конкурсов на право аренды (концессии) земельных участков и объектов биосферного резервата, предназначенных для ведения туристской деятельности, обслуживания посетителей, строительства, реконструкции объектов инфраструктуры и т.п. Проведение таких конкурсов может потребовать организации поддерживающего микро-проекта, сосредоточенного исключительно на разработке эффективных конкурсных процедур.

Для начала рекомендуется использовать разносторонний подход к развитию экотуризма:

- Выбор конкретных участков (объектов) наиболее отзывчивых для реализации экотуристической инициативы;
- Разработка комплексных программ обустройства выбранных участков (объектов), включающих предпринимательские и финансируемые заинтересованных сторон;
- Реклама, развитие, совершенствование. Сотрудничество с существующими в стране и регионе организациями, формирующими и предоставляющими туристские туры, пассажирские перевозки и обслуживание;
- Разработка и популяризация экотуризма и их продуктов в рамках имеющихся финансовых и иных ресурсов, и в соответствии с природоохранными требованиями;
- Организация поддерживающих микро-проектов, финансируемых на безвозмездной основе, например – по маркетингу и рекламе, разработке конкурсных процедур и повышению квалификации специалистов биосферного резервата, ответственных за развитие экотуризма.

Таким образом, развития экотуризма в сохраненной тугайной зоне Сырдарьи и на обсохшей части Арала могут продемонстрировать и послужит своеобразной пропагандой последствий постигнутого экологического кризиса. Этим можно значительно способствовать устойчивому жизнеобеспечению местного населения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гужин Г.С. Беликов М. Ю. Клименко Е. В. Менеджмент в иностранном и внутреннем туризме – Краснодар: издательство Кубанского госуниверситета, 1997 г.
2. Алексеева Л.В. Мухимовская Ю.Д. Реймерс Н.Ф «Особо охраняемые природные территории» : реальность, проблемы и перспективы (Природа 1983 г. № 8)
3. Николай Аладин, Игорь Плотников «Аральское море Гибель и возрождение» Ихтиосфера отечественных вод . 2010 № 7, С 62-78
4. Руководство по химическому анализу поверхностных вод суши /д-р хим. наук проф А.Д. Семенов. – Л.: Гидрометеиздат, 1977. – 542 с.
5. Алёкин О.А. Методы исследования физических свойств и химического состава воды //Жизнь пресных вод СССР /акад. Е.Н. Павловский, проф. В.И. Жадин. – М.-Л., 1959. – Т. IV. ч.2. – 302 с.

МАЗМҰНЫ

СЕКЦИЯ 2

КАСПИЙ МАҢЫ МЕМЛЕКЕТТЕРІ ҰСТАНЫМЫ ҮШІН КАСПИЙ АЙМАҒЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

ПРАВОЙ СТАТУС КАСПИЯ

Абилов А., Научный руководитель: Абдешов Д.Д.	4
АДВОКАТТЫҚ ҚЫЗМЕТТІНІҢ МАҚСАТТАРЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ	
Баймаханбетов А., Ғылыми жетекші: Кобегенова Г.Ж.	6
ҚОРҒАУШЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ІСКЕ ҚАТЫСУЫ	
Алланиязова Ж., Ғылыми жетекші: Кобегенова Г.Ж.	8
КАСПИЙ АЙМАҒЫНЫҢ ҚОРШАҒАН ОРТАСЫН ҚОРҒАУ МЕН ТАБИҒИ РЕСУРСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ	
Аманжолова А.Н., Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.	10
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖЕР ҚАТЫНАСТАРЫН РЕТТЕЙТІН ЗАҢНАМАЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	
Аманова А.С., Ғылыми жетекші: Усенбаева А.У.	12
КАСПИЙ КОНВЕНЦИЯСЫНЫҢ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ	
Аяпберген Н., Ғылыми жетекші: Кобегенова Г. Ж.	14
АТМОСФЕРАЛЫҚ АУАНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАЛУЫ	
Аяпберген Н.Ш., Ғылыми жетекші: Усенбаева А.У.	16
КАСПИЙ АЙМАҒЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТЕРДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ-НОРМАТИВТІК ҚҰЖАТТАР	
Бағдатұлы М.	18
КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ	
Басшықызы Д.	21
КАСПИЙ МАҢЫ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ОРТАҚ СТРАТЕГИЯЛЫҚ ДАМУ ЖОСПАРЫ	
Бимұхан Е., Ғылыми жетекші: Бағдатұлы М.	24
ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЗАҢНАМАНЫ БҰЗҒАНЫ ҮШІН ЗАҢДЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ	
Бокаев Қ., Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.	27
КӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫНА САЛЫНАТЫН САЛЫҚ	
Гельманова А., Ғылыми жетекші: Усенбаева А.У.	32
ҚАЗАҚСТАНДА ТЕГІН ЗАҢ КӨМЕГІН КӨРСЕТУ	
Демесинов Н., Ғылыми жетекші: Кобегенова Г. Ж.	34
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАУЧНЫХ СРЕДСТВ В БОРЬБЕ С ПРЕСТУПНОСТЬЮ	
Дуисова А.М.	36
КАСПИЙ МАҢЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	
Дүйсен Д., Ғылыми жетекші: Бағдатұлы М.	41
ЭКОНОМИКО – ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ЗНАЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОВРЕМЕННОМ ГОСУДАРСТВЕ	
Еркинулы Д., Научный руководитель: Абдешов Д.Д.	43
КАСПИЙДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ ТУРАЛЫ КОНВЕНЦИЯ	
Жақсыбек Қ., Ғылыми жетекші: Бағдатұлы М.	46
САЛЫҚТЫҚ ҚҰҚЫҚ – ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚҰРЫЛЫМ РЕТІНДЕ	
Жамиғат Н., Ғылыми жетекші: Усенбаева А.	48
АТМОСФЕРАЛЫҚ АУАНЫҢ ЛАСТАНУЫ	
Жауханова А.А., Ғылыми жетекші: Усенбаева А.У.	50

ӘКІМШІЛІК -ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕЖИМДЕР	
Жауханова А. А., Ғылыми жетекші: Кобегенова Г.Ж.....	53
КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ ТУРАЛЫ КОНВЕНЦИЯ	
Женгисбаев А.А., Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.....	55
КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ЭКОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАЛУЫ	
Жұмабаева А., Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.....	57
КАСПИЙСКИЙ РЕГИОН: ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ ОТНОШЕНИЙ	
Избасар Е., Научный руководитель: Абдешов Д.Д.....	60
ПРОБЛЕМА РАЗГРАНИЧЕНИЯ АКВАТОРИИ КАСПИЙСКОГО МОРЯ: ПРИНЦИПИАЛЬНЫЕ РАСХОЖДЕНИЯ ПОЗИЦИЙ ПРИКАСПИЙСКИХ ГОСУДАРСТВ	
Кошаева Г., Научный руководитель: Петросянц Т.В.....	62
ПРИЧИНЫ ДЕТСКОЙ ПРЕСТУПНОСТИ И ВОПРОСЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ	
Куванов Н., Научный руководитель: Дуисова А.М.....	65
ПРАВОВОЙ СТАТУС СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	
Куванов Н., Научный руководитель: Ахметова Б.С.....	69
ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖАНУАРЛАР ДҮНИЕСІНІҢ ҚОРҒАЛУЫ	
Курбанова А., Ғылыми жетекші: Усенбаева А.У.....	76
ТЕҢІЗ МИНЕРАЛДЫ РЕСУРСТАРЫН ИГЕРУДІҢ АЛҒЫШАРТЫ РЕТІНДЕ КАСПИЙ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІН АНЫҚТАУ ҚАЖЕТТІГІ	
Қалмурзина С., Ғылыми жетекші: Аманчаева К.Р.....	79
YESSENOV UNIVERSITY- КАСПИЙ МАҢЫ Өңірлік білім, ғылым САЛАСЫН ДАМУЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ ОРТАЛЫҚТЫҢ БІРІ	
Қалмұқан Ж. Қ., Ғылыми жетекші: Бағдатұлы М.....	80
ҰРЫП-СОҒУДЫҢ ӘКІМШІЛІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТТАМАСЫ	
Муратова Ж., Ғылыми жетекші: Кобегенова Г.Ж.....	83
КАСПИЙ АЙМАҒЫНЫҢ ҚАЗАҚСТАН ҰЛТТЫҚ БАСЫМДЫҚТАРЫ ЖҮЙЕСІНДЕ АЛАТЫН ЕРЕКШЕ ОРНЫ	
Муташова Д.Т., Ғылыми жетекші: Исақұлова А.Т.....	85
ЖАСТАР АРАСЫНДА СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	
Нұрланова Л., Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.....	89
ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК	
Озғанбай А., Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.....	92
ПРОБЛЕМЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЗАЩИТЫ ПРАВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ	
Орынбасаров Т., Научный руководитель: Ахметова Б.С.....	96
КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ ТУРАЛЫ КОНВЕНЦИЯНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	
Өтебалиева Қ.Е.....	102

КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ	107
Ревшан М., Ғылыми жетекші: Өтебалиева Қ.Е.	
ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ	
Сарыбаев М., Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.	111
КАСПИЙДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІН АНЫҚТАУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	
Сұлтанов А., Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.	115
КАСПИЙ МАҢЫ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ МӘДЕНИ ҒЫНТЫМАҚТАСТЫҚ САЛАСЫНДАҒЫ «ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ АССАМБЛЕЯСЫНЫҢ» РОЛІ	
Таджимуратова Ж., Ғылыми жетекші: Бағдатұлы М.	118
ЭКОЛОГИЯ – ЕЛ ТЫНЫСЫ	
Тайыров Б., Ғылыми жетекші: Усенбаева А.У.	120
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ЖОЛ ЖОҚ	
Таңатаров Б., Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.	122
КАСПИЙДІҢ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЖАҒАЛАУЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ	
Тілек А., Ғылыми жетекші: Усенбаева А.У.	127
КАСПИЙ МАҢЫ МЕМЛЕКЕТТЕРІ ҰСТАНЫМЫ ҮШІН КАСПИЙ АЙМАҒЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ	
Тілек А., Ғылыми жетекші: Кобегенова Г.Ж.	129
ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	
Укас Н., Научный руководитель: Абдешов Д.Д.	136
КАСПИЙ АЙМАҒЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ	
Утешова А.М., Ғылыми жетекші: Ізтұрғанова Г.Қ.	137
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АДВОКАТУРАСЫ ЖӘНЕ АДВОКАТТЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ	
Утешова А., Ғылыми жетекші: Кобегенова Г.Ж.	140
РОЛЬ ВНЕ РЕГИОНАЛЬНЫХ ГОСУДАРСТВ НА КАСПИИ	
Худайбердиева К., Научный руководитель: Петросянц Т.В.	142
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО СТАТУСА КАСПИЯ	
Шуак Б., Научный руководитель: Абдешов Д.Д.	146
ПОЛИТИЧЕСКАЯ СПЕЦИФИКА РЕГИОНАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ КАСПИЯ	
Юсупова З., Научный руководитель: Аманчаева К. Р.	149

СЕКЦИЯ 3

КАСПИЙ АЙМАҒЫ: ТУРИЗМ, ЛОГИСТИКА ЖӘНЕ ЭКОНОМИКАНЫҢ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

ПОТЕНЦИАЛ КАЗАХСТАНСКОГО ТУРИСТСКОГО ПРОДУКТА	
Петросянц Т.В.	151
УЛУЧШЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ ХВОСТОХРАНИЛИЩА «КОШКАР-АТА»	
Шалабаева Г.С.	154
КАСПИЙ – ЗОНА СОВМЕСТНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПРИКАСПИЙСКИХ ГОСУДАРСТВ	
Шалабаева Г.С.	157
РАЗВИТИЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА МАНГИСТАУСКОГО РЕГИОНА	
Бермухамедова Г.Б.	159
АНАЛИЗ ТЕКУЩЕЙ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ ГОРОДА АКТАУ	
Кузембаев С.У.	164

ВОПРОСЫ СТАБИЛЬНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АКТАУСКОГО МОРСКОГО ТОРГОВОГО ПОРТА	
Саймагамбетова Г.А.	170
ИНВЕСТИЦИЯ АЛДЫНДАҒЫ ФАЗАНЫ ІСКЕ АСЫРУ КЕЗЕҢДЕРІ	
Шайхиева К.М.	174
МАҢҒЫСТАУ ТУРИЗМІНІҢ ДАМУ ӘЛЕУЕТІ	
Байискакова К.А.	178
ТЕРРОРИЗМ - ҚАЗІРГІ ЗАМАННЫҢ ЖАҒАНДЫҚ ПРОБЛЕМАСЫ	
Берікбосынова М.Ү.	181
КАСПИЙДЕГІ АЙМАҚТЫҚ ЕМЕС МЕМЛЕКЕТТЕРДІҢ РӨЛІ	
Берікбосынова М.Ү.	183
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ	
Кизимбаева А.Б.	186
ОСОБЕННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ АПК В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	
Кизимбаева А.Б.	192
НАРЫҚ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ФАКТОРЛАР НЕГІЗІНДЕ ТУРИЗМДІ ДАМУДЫҢ БАҒЫТТАРЫ	
Конысбаева А.А.	198
ҚАЗІРГІ ТУРИЗМНІҢ ДАМУ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ТУРИСТІК АҒЫНДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ	
Конысбаева А.А.	200
ҰЙЫМДАСТЫРУ МАҚСАТЫНА БАЙЛАНЫСТЫ ТУРИЗМДЕГІ ҮЛГІЛЕУ ӘДІСТЕМЕЛЕРІ	
Конысбаева А.А.	203
ТУРИСТІК ФИРМАДАҒЫ ЖАРНАМА	
Низаматдинова Ж.С.	205
ТУРИЗМ И ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ	
Низаматдинова Ж.С.	208
ЖАРНАМА ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	
Низаматдинова Ж.С.	210
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАБОТЫ С КЛИЕНТАМИ В ТУРИЗМЕ	
Жангожаева Э.Т.	214
ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УПРАВЛЕНИЯ ПРОИЗВОДСТВОМ ТОО «КУРМАНГАЗЫМУНАЙПЕТРОЛЕУМ» В УСЛОВИЯХ РЫНКА	
Гусманова А.Г., Манкешева О.Т., Қойшиева А.Ә., Қойшиев А. Ә.	219
ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В НЕЯЗЫКОВЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ	
Ахманбетова Д.С., Шулешова К.К.	223
МАҢҒЫСТАУ ӨНІРІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ	
Темирова С. Д.	226
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ДОБЫЧИ УГЛЕВОДОРОДОВ В КАСПИЙСКОМ РЕГИОНЕ В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА	
Тараскина Ю.В.	231
ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ ПЛАНИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИИ	
Таскинбайқызы Ж.	236

ТУРИСТІК САЯХАТТЫҢ МОТИВАУИЯСЫНДАҒЫ ТУРИСТІК ДЕМАЛУ ОРНЫНЫҢ ОРНАЛАСУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ РӨЛІ	
Жангожаева Э.Т.	239
ЖЫЛЖЫМАЙТЫН МҮЛІКТІ БАСҚАРУ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНІҢ ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕСІ	
Утебалиева Д. Б.	242
ҚР-ҒЫ ТҰРҒЫН ҰЙ-КОММУНАЛДЫ ШАРУАШЫЛЫҚТЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ШЕТ ЕЛ ТӘЖІРИБЕСІ	
Утебалиева Д.Б.	247
ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАДАҒЫ ТҰРҒЫН ҰЙ ҚҰРЫЛЫС СЕКТОРЫНЫҢ ОРНЫ МЕН ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ МӘНІ	
Утебалиева Д. Б.	251
ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНЫҢ ЖАҒАНДАНУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫ ЖӘНЕ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ	
Кульбаева А.М.	254
ОСНОВНЫЕ УГРОЗЫ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАХОВОЙ КОМПАНИИ	
Тургаева А.А.	258
МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНДАҒЫ ТУРИЗМ НАРЫҒЫ	
Ережепова Р.Г.	265
ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ӨНІМНІҢ ТУРИСТІК ӘЛЕУЕТІ	
Ережепова Р.Г.	267
КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ СТАТУСЫ	
Ережепова Р.Г.	270
К ВОПРОСУ ГЕОПОЛИТИКИ КАСПИЙСКОГО РЕГИОНА	
Кильдякова Е.Н.	272
МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНЫҢ ТУРИСТІК ӘЛЕУЕТІ	
Ақбердыева Б.Қ.	275
«КАСПИЙ АЙМАҒЫНЫҢ ЖАҒАНДЫҚ ГЕОЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖҮЙЕСІНДЕГІ РӨЛІ»	
Қалмұқан Ж.Қ., Ғылыми жетекші: Бағдатұлы М.	278
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ	
Басбай С., Ғылыми жетекшісі: Кубигулова Р. Т.	281
КАСПИЙ АЙМАҒЫНЫҢ ТУРИЗМ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ	
Текемұратова Ф., Ғылыми жетекшісі: Тажиева И.Т.	283
АГРОӨНЕРКӘСП КЕШЕНІН МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ САЛАСЫНДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	
Сабырғалиев А.А., Ғылыми жетекші: Кизимбаева А.Б.	287
АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ КӘСПОРЫНДАРЫНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	
Саршатаев Р.А., Ғылыми жетекшісі: Кизимбаева А.Б.	293
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МҰНАЙ-ГАЗ КЕШЕНІНІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ БАҒЫТТАРЫ	
Қалдыбаев Ә.Б., Ғылыми жетекші: Исақұлова А.Т.	298
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ: XX ҒАСЫРДЫҢ СОҒҒЫ ОНЖЫЛДЫҒЫНДА КАСПИЙ ТЕҢІЗІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ МӘСЕЛЕСІНІҢ ШЕШІМІН ІЗДЕУ	
Отаргулова Ж., Ғылыми жетекші: Кирбасова Л.Г.	303

РАЗВИТИЕ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В КАЗАХСТАНЕ	
Гусейнова З., Научный руководитель: Абдешов Д.Д.	307
ПОЗИЦИОНИРОВАНИЕ МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ НА ТУРИСТСКОМ РЫНКЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	
Худайбердиева К., Научный руководитель: Петросянц Т. В.	309
ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ КАСПИЙСКОГО РЕГИОНА	
Иолкужикова А., Научный руководитель: Абдешов Д.Д.	311
КАСПИЙСКИЕ ВОРОТА КАК КУЛЬТУРНО - ТУРИСТИЧЕСКИЙ КЛАСТЕР	
Кабдрахим М., Научный руководитель: Абдешов Д.Д.	313
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ ДАМУ ТУРАЛЫ БАҒЫТТАРЫ	
Базарбаева А., Ғылыми жетекшісі: Кубигулова Р.Т.	315
ҚАЗАҚСТАНДА ТУРИЗМДІ ДАМУ ТУРАЛЫ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ	
Өмірбаева А., Ғылыми жетекшісі: Кубигулова Р.Т.	316
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТУРИЗМ САЛАСЫН ДАМУ ТУРАЛЫ ЖОЛДАРЫН ҚАРАСТЫРУ	
Дунина П., Ғылыми жетекшісі: Кубигулова Р.Т.	318
ТУРИЗМ САЛАСЫНЫҢ ЭКОНОМИКАДАҒЫ РОЛІ	
Гельман Ы., Ғылыми жетекшісі: Кубигулова Р.Т.	320
КАСПИЙ МАҢЫ МЕМЛЕКЕТТЕРІ САММИТІНІҢ ТАРИХИ МАҢЫЗЫ	
Онғайбаева М., Ғылыми жетекшісі: Бағдатұлы М.	323
МОДЕРНИЗАЦИЯ СТАТУСА КАСПИЙСКОГО РЕГИОНА	
Наурызбаева М., Научный руководитель: Абдешов Д.Д.	325
КАСПИЙ МАҢЫ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ БҮГІНІ МЕН БОЛАШАҒЫ	
Абила Л., Ғылыми жетекшісі: Бағдатұлы М.	327
КАСПИЙ КЕҢЕСТІГІ ҰЛТАРАЛЫҚ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ ҮЛЕСТІРУШІ ФАКТОР РЕТІНДЕ	
Кубаева Ә., Ғылыми жетекшісі: Бағдатұлы М.	331
КАСПИЙ Өңірі: Ұлттық туризмді дамытудың жаңа мүмкіндігі	
Үсен Б., Ғылыми жетекшісі: Бағдатұлы М.	334
КАСПИЙ МАҢЫ ЕЛДЕРІ ҚҰРАМЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН, ӘЗЕРБАЙЖАН, ИРАН, РЕСЕЙ ЖӘНЕ ТҮРКІМЕНСТАН ЕЛДЕРІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАЙЛАНЫСЫ	
Ибрашова Р., Ғылыми жетекшісі: Бағдатұлы М.	336
OPTIMAL WAYS TO USE INTERACTIVE TEACHING METHODS IN HIGHER EDUCATION	
Mustafina S., Scientific supervisor: Kirbasova L.G.	339
КАСПИЙ АЙМАҒЫНЫҢ ЛОГИСТИКАЛЫҚ ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫНЫҢ ТРАНЗИТТІК ӘЛЕУЕТІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУЫ	
Тапенова І., Ғылыми жетекшісі: Тажиева И.Т.	342
GLOBALIZATION AND KAZAKHSTANI LANGUAGES	
Kukanbayeva J., Scientific supervisor: Turgaleeva A.T.	345
РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ	
Абилова М.Б., Научный руководитель: Кизимбаева А.Б.	348
КИЕЛІ МЕКЕН-МАҢҒЫСТАУЫМ!	
Орынбасаров М., Ғылыми жетекшісі: Шодыраева Ш.К.	352
ЭФФЕКТИВНОСТЬ РАБОТЫ ОРГАНОВ ВЛАСТИ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ	
Мухан Н.С., Научный руководитель: Кизимбаева А.Б.	354

ЗЕМЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ: КАК ОБЪЕКТ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ: МИРОВЫЕ ПОДХОДЫ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ	
Бисембаев А.М., Научный руководитель: Кизимбаева А.Б.	357
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ШАҒЫН КӘСІПКЕРЛІК ЖӘНЕ ОНЫҢ ДАМУЫ	
Нұржұбаев Ғ., Ғылыми жетекшісі: Қонысбаева А.А.	362
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚҰРЫЛЫС САЛАСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ДАМУЫ	
Тілеумағамбет Д.Ұ., Ғылыми жетекшісі: Қонысбаева А.А.	365
ЖАСТАР КӘСІПКЕРЛІГІНДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІҢ РӨЛІ	
Қыдыр І.Қ., Ғылыми жетекшісі: Сагиндикова А.К.	367
ИННОВАЦИЯЛЫҚ КӘСІПКЕРЛІК ИНФРАҚҰРЫЛЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	
Кулчикова К.А., Ғылыми жетекшісі: Сагиндикова А.К.	368
МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНДА ТУРИЗМНІҢ ДАМУЫ	
Абуханова А., Ғылыми жетекшісі: Шодыраева Ш.К.	370
МАҢҒЫСТАУДАҒЫ ТУРИЗМДІ ДАМУДАҒЫ МӘСЕЛЕЛЕР	
Алшын С., Ғылыми жетекшісі: Шодыраева Ш.К.	372
ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭКОТУРИЗМА В МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ	
Кошмурзаева А.Е., Научный руководитель: Серикбаева А.К.	374
МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ БАСЫМДЫЛЫҚТАРЫ	
Муташова Д.Т., Ғылыми жетекшісі: Сагиндикова А.К.	379
ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ НА ТУРИСТИЧЕСКУЮ ОТРАСЛЬ КАЗАХСТАНА	
Зейдуллаева Э.Р., Научный руководитель: Таскинбайқызы Ж.	380
ПРОМЫШЛЕННЫЕ КОМПАНИИ ПЕРЕХОДЯТ В АУТСОРСИНГ	
Кумаров Е.Е., Научный руководитель: Таскинбайқызы Ж.	383
РАЗВИТИЕ МОРСКОГО ТУРИЗМА В МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ	
Гасанханова М.А., Научный руководитель: Таскинбайқызы Ж.	386
МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНДА ТУРИЗМ САЛАСЫНЫҢ ДАМУЫ	
Уразбаев М.М., Ғылыми жетекшісі: Сагиндикова А.К.	389
КАСПИЙ ТЕҢІЗІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ШЕКАРАСЫ	
Тілегенова З., Ғылыми жетекшісі: Берікбосынова М.Ү.	390
КАСПИЙ ТЕҢІЗІ - МӘДЕНИЕТ ПЕН ТУРИЗМ КЛАСТЕРІ РЕТІНДЕ	
Ықыласова Ү.Р., Ғылыми жетекшісі: Ережепова Р.Г.	392
ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ ПРИКАСПИЙСКИХ ГОСУДАРСТВ	
Кайранов К., Научный руководитель: Аманчаева К.Р.	394
МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНЫҢ ТУРИЗМ САЛАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ, НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ДАМУ ЖОЛДАРЫ	
Жарылғасынова Г., Ғылыми жетекшісі: Абдиева С.Р.	396
БАСҚАРУ ШЕШІМДЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚАБЫЛДАУ ҚАҒИДАЛАРЫ	
Джолдасбаева Г.У.	398
ПОТЕНЦИАЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПРИАРАЛЬЯ ДЛЯ РАЗВИТИЕ ЭКОТУРИЗМА	
Курбаниязов А.К., Маханбет Е., Абдрасилов А.	400

Пішімі 60x84 1/12

Көлемі 411 бет

Шартты баспа табағы 34

Таралымы 50 дана

Ш.Есенов атындағы КМТИУ

редакциялық-баспа бөлімінде басылып шықты

130003, Ақтау қ., 32 ш/а